

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ
БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Редакційна колегія:

- О. С. Онищенко*, акад. НАН України, д-р філос. наук (*голова*)
Г. В. Боряк, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук
В. М. Горовий, д-р іст. наук
Т. Ю. Гранчак, д-р соц. ком.
Л. А. Дубровіна, чл.-кор. НАН України, д-р іст. наук (*заст. голови*)
Г. І. Ковальчук, д-р іст. наук
С. Г. Кулешов, д-р іст. наук
В. Ю. Омельчук, д-р іст. наук
Г. В. Папакін, д-р іст. наук
В. В. Петров, акад. НАН України, д-р техн. наук
В. І. Попик, д-р іст. наук (*заст. голови*)
В. В. Різун, д-р філол. наук
Л. І. Шевченко, д-р філол. наук
Н. А. Шип, д-р іст. наук
В. А. Широков, акад. НАН України, д-р техн. наук

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
АСОЦІАЦІЯ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Збірник засновано в 1998 р.

Випуск 39

Електронна версія – на www.nbuv.gov.ua

Київ 2014

УДК 02(477)(06)
ББК Ч73я54(4Укр)

Затверджено до друку вченою радою
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
(протокол № 8 від 09.09.2014)

Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
/ редкол.: О. С. Онищенко (голова), Г. В. Боряк, В. М. Горовий [та ін.] ;
НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. –
К., 2014. – Вип. 39. – 488 с.

У збірнику наукових праць представлено матеріали, у яких аналізується специфіка розвитку соціально-комунікаційної сфери суспільства на сучасному етапі, висвітлюються різні аспекти функціонування бібліотечних інституцій як впливових суб'єктів інформаційно-комунікаційної взаємодії, трансформації бібліотечно-інформаційного середовища, пов'язані із широким впровадженням у практику бібліотечної діяльності інтернет-технологій.

Окрему увагу приділено питанням формування й безпеки національного інформаційного простору та участі бібліотек у цьому процесі, особливостям продукування наукової інформації у вітчизняному науковому виробництві як інформаційній основі всіх видів суспільної діяльності, оптимізації інформаційно-аналітичної діяльності бібліотечних структур з метою забезпечення належного інформаційного супроводу процесів суспільного розвитку.

Видання орієнтоване на широке коло бібліотечних фахівців, насамперед тих, хто спеціалізується на формуванні електронних ресурсів бібліотек, структуризації та аналітичній обробці інформації для потреб управлінських структур, наукових установ, громадських організацій, істориків, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, усіх, хто цікавиться теорією і практикою бібліотечної справи та соціальних комунікацій.

© Національна бібліотека України
імені В. І. Вернадського, 2014

ЗМІСТ

Розділ I. СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ І БІБЛІОТЕКА: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ	9
Горовий В. Особливості продукування наукової інформації у вітчизняному науковому виробництві.....	11
Гранчак Т. Формування бібліотеками національного інформаційного простору в контексті реалізації державної інформаційної політики	26
Удовик В. Інформаційна діяльність президентської бібліотеки Азербайджанської Республіки.....	43
Горова С. Удосконалення національної безпеки в контексті розвитку електронних інформаційних технологій.....	50
Половинчак Ю. Бібліотечні об'єднання як чинник формування єдиного бібліотечного простору	58
Іванова Н. Правові аспекти інформатизації в соціокультурній сфері.....	69
Хилько М. Масово- та соціально-комунікаційні технології в реалізації цілей зовнішньої політики Російської Федерації у ХХІ ст.....	84
Ворошилов О. Інформаційний ресурс у соціокультурній трансформації Української держави	94
Кулицький С. Методичні аспекти аналітичної діяльності наукової бібліотеки в інформаційному просторі української економіки	111
Пальчук В. Шляхи активізації участі сучасних бібліотек в інформаційному супроводі реалізації концепції електронного урядування в Україні	122
Присяжна Л. Наукові бібліотеки як центри інформаційно-аналітичного забезпечення органів державного управління (на прикладі НБУВ).....	138
Натаров О. Роль наукової бібліотеки в інформаційному забезпеченні розвитку правової культури.....	147
Пестрецова О. Роль бібліотек у процесі організації доступу до правової інформації (на прикладі діяльності	

Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Юридичної бібліотеки Бібліотеки Конгресу США).....	160
Соколова І. Забезпечення бібліотеками доступу до інформації регіональної періодики в контексті специфіки розвитку регіонального сегмента ЗМІ.....	171
Польовик С. Сучасні інформаційні послуги як основа реалізації інформаційної функції бібліотеки.....	185
Макарова О. Роль інформаційно-аналітичних центрів у підтримці органів державного управління (за досвідом Чилі)	194
Тарасенко Н. Розкриття бібліотечних фондів засобами соціальних мереж як фактор наповнення інформаційного простору	205
Струнгар В. Соціальні медіа в сучасному інформаційно-бібліотечному середовищі	219
Желай О. Організація бібліотечного моніторингу негативних інформаційних впливів на інформаційний простір України.....	230
Беззуб І. Електронні навчальні видання як засіб активізації самостійної роботи студентів	244
Булахова Г. Рекламна діяльність бібліотек (термінологічний аспект).....	256
Зуб В., Дем'яненко М., Семенченко С. Соціальний захист бібліотечних працівників в умовах комп'ютеризації бібліотечних установ.....	267
Шлапак Ю. Електронний навчальний посібник як інноваційний вид програмно-педагогічних засобів.....	278
Галаган Л. Формування оптимальних моделей е-урядування та їх реалізація на основі методик бенчмаркінгу	289
Пригорницька О. Бібліотечний блог як засіб комунікації бібліотеки та користувача	298
Розділ II. БІБЛІОТЕКИ В СУЧАСНОМУ ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ: РЕСУРСИ, ПРОДУКТИ, ТЕХНОЛОГІЇ.....	307
Чуприна Л. Специфіка використання оперативної інтернет-інформації в аналітичній діяльності бібліотек.....	309
Бусол О. Перспективи використання інформаційно-аналітичних систем у діяльності наукових підрозділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського	320

Вітушко Н. Перевірка інформації на достовірність у процесі підготовки джерельної бази бібліотечного аналітичного продукту в умовах інформаційного протистояння.....	328
Дубас Т. Видавнича діяльність наукових бібліотек у сучасному інформаційному середовищі: тенденції розвитку.....	341
Бондаренко В. Бібліотечне дистантне обслуговування: розвиток термінологічно-поняттєвого апарату в умовах поширення інтернет-технологій.....	351
Рудь І. Оптимізація діяльності інформаційно-аналітичних відділів бібліотек.....	363
Потіха А. Аналітичні продукти бібліотек як засіб консолідованого представлення інформаційного сегмента партійних засобів масової комунікації.....	373
Аксьонова Н. Методика відбору інтернет-інформації: вплив сучасних інтернет-технологій.....	385
Чернявська Л. Консолідований інформаційний сегмент із гендерних питань: специфіка створення.....	397
Струнгар А. Пертинентність і релевантність інформаційних ресурсів при пошуку інформації в електронних бібліотеках.....	407
Кушерський А. Мережеві освітньо-інформаційні ресурси Президентської бібліотеки-музею Франкліна Делано Рузвельта.....	417
Берегельський А. Візуальне представлення інформації та роль сучасних бібліотек у створенні та зберіганні інфографічних продуктів.....	429
Покровська Г. Регіональні інтернет-ресурси як складова інформаційної бази бібліотечного аналітичного дослідження.....	441
Терещенко І. Впровадження інноваційних технологій у бібліотечний сервіс.....	447
Полтавець С. Ретроспективні документи з історії українського козацтва у формуванні національного інформаційного простору.....	456
Захарова Н. Виставкова діяльність бібліотек як елемент інформаційного обслуговування.....	467
Постельжук О. Виставкова робота в діяльності обласних універсальних наукових бібліотек України.....	475

Розділ I

**СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНІ КОМУНІКАЦІЇ
І БІБЛІОТЕКА: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ**

Валерій Горвий,

д-р іст. наук, проф., заст. гендиректора Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

ОСОБЛИВОСТІ ПРОДУКУВАННЯ НАУКОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНОМУ НАУКОВОМУ ВИРОБНИЦТВІ

Розглянуто проблеми організації виробництва сучасної наукової інформації, їх співвідношення з відповідними суспільними запитами, запропоновано деякі актуальні напрями вдосконалення державної політики в цій сфері суспільної діяльності.

Ключові слова: інформаційне виробництво, інформатизація, структура наукового виробництва, суспільна затребуваність у науковій інформації, проблема оновлення організації управлінської інформації, розвиток правової бази інформаційної сфери.

Характерною особливістю будь-якого суспільного розвитку та його інформаційного етапу особливою мірою є постійне інформаційне виробництво, насамперед наукове, як інформаційна основа всіх видів суспільної діяльності. Однак нинішній етап цього виробництва істотно відрізняється від усіх минулих кількома характерними рисами.

По-перше, у зв'язку з істотно зростаючою роллю інформації в сучасній виробничій діяльності, що є характерною особливістю становлення інформаційного етапу розвитку, особлива увага в останні десятиріччя приділяється розвитку науково-прикладних досліджень, результати яких швидко можуть бути впроваджені у виробництво чи в процес суспільної трансформації.

У зв'язку з цим сьогодні стає дедалі більш помітним відставання фундаментальних досліджень від науково-прикладних і, скажімо, ракетно-космічна галузь, ядерно-енергетична та деякі інші, що в минулому столітті були флагманами науково-технічного прогресу і вели за собою основні напрями технологічного пошуку, донині базуються, в основному, на фундаментальних здобутках 1960–1970-х років. При цьому можна говорити про підвищення ефективності використання здобутків того періоду, досвід різнобічного їх використання в різних галузях, і це є позитивним, оскільки підвищує ефективність використання результатів

наукового пошуку. Однак тривалий період без поповнення фундаментальної науки новими результатами поступово знижує темпи науково-технічного прогресу у важливих напрямках, що забезпечують суспільний прогрес.

По-друге, ефективність наукової, як найвищої за рівнем впливу на розвиток людства, інформації значною мірою залежить від темпів упровадження в суспільну практику, що, у свою чергу, потребує зростаючих затрат, формування відповідної інфраструктури, що є посиленням насамперед економічно розвинутих державам.

По-третє, зростання складності проблем, обумовлених викликами, що постають у XXI ст. перед сучасною цивілізацією, не дає змоги навіть найбільш високорозвинутих країнам розв'язувати такі проблеми самотійно, без участі країн-партнерів. Прикладом цьому може бути й проєктована кількома країнами експедиція на Марс, і організація спільного проєкту будівництва та експлуатації Великого адронного колайдера, і зусилля із спільної боротьби багатьох країн з інфекційними захворюваннями тощо.

Сучасна актуальна наукова проблематика, як правило, є досить затратною, проблемною для країн з невеликим економічним потенціалом. І ці країни змушені орієнтуватися на розвиток власної наукової діяльності, продукування відповідної інформації з огляду на найбільш необхідні напрями наукових досліджень і можливості власного бюджету. В інших напрямках дослідження найчастіше не проводяться, і при цьому створюються інколи досить істотні лакуни відсутності нового знання, що робить суспільний розвиток нерівномірним, може створювати небажані внутрішньосуспільні суперечності, підвищує ризики прийняття помилкових рішень не лише в науковому середовищі, а й на загальносуспільному рівні, створювати важко вирішувані проблеми для розвитку даної держави чи нації.

Четвертим суттєвим фактором впливу на сучасне інформаційне середовище є наслідки стихійної значною мірою інформатизації, що з активізацією глобальних процесів сьогодні вже охоплює переважну більшість світу. У своїй суті вона є, безсумнівно, позитивним явищем, однак, без координуючого впливу держави розвивається аморфно і тією чи іншою мірою є керованим лише компаніями, що контролюють виробництво технічних засобів, необхідних для інформатизації. Такий стан справ обумовлюється тим, що протягом тривалого часу інформатизація розглядалась як технічний експеримент вузькоколегіальних обмінів між науковцями і не була усвідомлена як новий і ефективний суспільний інтег-

раційний механізм. У перших своїх результатах цей процес відіграв найчастіше розважально-інформативну роль, слабо використовувався органами державної влади, громадськими організаціями, навчальними закладами як новий високоякісний інструмент громадянського самовияву, освітньої, виховної роботи. Взамін цьому інтернет-простір наповнився низькоякісними масивами непідготовлених до нового рівня спілкування людей. І цим самим створюються серйозні перешкоди для розвитку інформаційних обмінів на основі електронних інформаційних технологій.

І, нарешті, п'ятим фактором впливу на інформаційну сферу сучасної цивілізації став бурхливий розвиток спеціальних негативних інформаційних впливів на соціальні комунікації та інформаційні ресурси націй і держав, що досягли масштабів інформаційних воєн. Ведення цих воєн, тобто, утвердження певних суспільних інтересів з допомогою спеціально організованих інформаційних впливів, потребує відповідної кваліфікації інформаційних працівників, спеціального обладнання аж до супутникових систем включно, певних ідеологічних концепцій, що об'єднували б багатоаспектну інформаційну діяльність в єдине ціле. Такі складові в комплексі на сьогодні не під силу переважній більшості держав і націй.

Названі вище загальноцивілізаційні особливості інформаційного виробництва останніх десятиріч впливають на процеси оновлення інформаційного ресурсу всіх держав і є факторами, що обумовлюють інформаційну, а за нею і будь-яку іншу нерівність у сучасному світі. У результаті, тією чи іншою мірою, виробництво власних інформаційних ресурсів у кожній з держав на нинішньому етапі розвитку є нерівномірним у всіх галузях, всіх напрямках інформаційного виробництва. Така тенденція є характерною також і для сучасної України.

Наукова діяльність у нашій країні здійснюється, по-перше, науковими установами, що забезпечували необхідні запиту на цей вид інформації в часи союзної держави, по-друге, тими, що виникли з огляду на деякі нові потреби і ситуації вже в суверенній Україні. І, по-третє, у межах цієї тенденції відбувається активізація університетської наукової діяльності. Таким чином, усі ці складові елементи не складають систему, підпорядковану єдиним цілям, заснованим на базі єдиної правової системи.

Згідно з чинним законодавством, Національна академія наук України на сьогодні є вищою державною науковою організацією України, що заснована на державній власності та користується правами самоврядності, які полягають у самостійному визначенні тематики досліджень, своєї структури, вирішенні науково-організаційних, господарських,

кадрових питань, здійсненні міжнародних наукових зв'язків¹. Науковими установами НАН України у 2013 р. впроваджено в різні галузі економіки України понад 1600 новітніх розробок, серед яких передові технології, у тому числі інформаційні, машини, устаткування, матеріали, автоматизовані комплекси і системи, програмні продукти, бази даних і бази знань, сорти рослин, методичні рекомендації та методики, стандарти.

За поданням учених академії затверджено урядом та виконано у 2013 р. ряд державних цільових науково-технічних програм, зокрема зі створення сенсорних наукоємних технологій, впровадження енергоощадних світлодіодних джерел світла та освітлювальних систем на їх основі, застосування грид-технологій, розроблення нанотехнологій та наноматеріалів, новітніх технологій створення вітчизняних лікарських засобів.

Зовнішньоекономічна діяльність установ НАН України у 2013 р. полягала у виконанні близько 300 контрактів з корпораціями, компаніями, підприємствами, центрами 35 країн світу.

Поряд із цим, відповідно до окремих правових актів, постанов Кабінету Міністрів, регламентуючих документів відповідних міністерств і відомств, у підпорядкуванні яких вони перебувають, функціонують галузеві академії наук: Академія аграрних наук, Академія медичних наук, Аерокосмічна академія, Академія архітектури, Екологічна академія та ін.

Кожна галузева академія являє собою наукову асоціацію, яка складається з членів академії, нею самою обраних. Багато питань організації й діяльності галузевих академії розглядаються та вирішуються безпосередньо самими членами академії. Галузева академія наук має господарчу й фінансову самостійність і є юридичною особою. У системі галузевих академії наявні інститути, центри, лабораторії, дослідні станції, які проводять наукові дослідження. Через свої провідні інститути галузеві академії здійснюють науково-методичне керівництво та координацію діяльності науково-дослідних установ, що входять до системи відповідного міністерства чи відомства.

Галузеві академії наук створювалися після набуття Україною суверенності й незалежності².

Помітним напрямом розвитку насамперед науково-прикладних досліджень стала останнім часом також і університетська наука. Вона активно

¹ Сайт Президії НАН України. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/UA/Pages/default.aspx>.

² Сидоренко В. К., Дмитренко П. В. Основи наукових досліджень: навч. посіб. для вищ. пед. закладів освіти. – Режим доступу: <http://ukped.com/statti/onpd/3609-haluzevi-akademii-nauk.html>.

включається в процес інноваційних перетворень у сфері розвитку вітчизняної економіки. Наочним прикладом результативності такої роботи став форум-виставка науково-технічних розробок «Наука і бізнес – основа розвитку економіки», що відбувся у 2012 р. у Дніпропетровську. Сімдесят сім провідних вищих навчальних закладів України продемонстрували на ній майже півтисячі наукових розробок, уже готових до впровадження в машинобудування, авіабудування, суднобудування, приладобудування, металургію, енергетику, у нафтохімічну, легку та харчову промисловості. Широко представлялися розробки з енергозбереження, нанотехнологій, робототехніки, медицини, екології та охорони навколишнього середовища. У форумі взяли участь також представники близько 30 зацікавлених промислових підприємств.

Характерно, що, оцінюючи значення цієї події, тодішній перший заступник міністра освіти і науки, молоді та спорту Є. Суліма звернув особливу увагу на початок конструктивного діалогу науки і бізнесу. У світі відсоток державного фінансування становить 30 %, інші 70 % університети отримують завдяки інвестуванню в науку від бізнесу. І в Україні є достатній науковий потенціал, який також може допомогти розвитку економіки³. Однак проблема його ефективного використання поки що не знаходить належного розв'язання. І це при тому, що М. Згуровський сьогодні має всі підстави для нагадування про реальну загрозу, яка полягає в тому, що «в стратегічній перспективі певна група країн відчутно посилить свою роль у світових процесах за рахунок пріоритетного виробництва і використання найновіших знань... Інші країни, що не оволоділи цими знаннями та інструментами, стануть більш залежними від першої групи і будуть розраховуватись із нею за благо цивілізації дешевою робочою силою, природними ресурсами, екологічними квотами та іншими складовими своєї національної безпеки»⁴.

Розглядаючи організацію наукової діяльності в Україні, сьогодні можна стверджувати, що різноманітність наукових організацій свідчить не стільки про потенціальні можливості вітчизняної науки, скільки про недостатню організованість на державному рівні соціального запиту на найбільш потрібну для розвитку суспільства наукову інформацію, відсутність належної роботи щодо створення умов для отримання науковими установами потрібних для розвитку суспільства здобутків

³ Університетська наука на потребу часу. – Дніпропетровськ: Інформаційно-аналітичне агентство ДНУ ім. О. Гончара. – 2012. – 11 жовт.

⁴ *Згуровський М.* Шлях до суспільства, заснованого на знаннях // Дзеркало тижня. – 2006. – 21 січ. – С. 1.

і ефективних механізмів їх впровадження. У зв'язку з цим видається за необхідне на рівні відповідних державних органів проаналізувати:

- фактичну відсутність механізмів поєднання затребуваності в усіх сферах суспільного життя науково обґрунтованих рішень, розвитку технологій, інноваційних продуктів з діяльністю і потенційними можливостями вітчизняної науки. Такий стан справ не лише негативно відбивається на її фінансуванні, а й провокує зниження якості підготовки нової зміни наукових працівників, сприяє відпливу талановитої молоді за кордон, не сприяє розвитку взаємовигідного міжнародного наукового співробітництва, негативно впливає на процес сучасного розвитку нації і держави;

- проблему рознесення функцій у сфері наукової діяльності між академічною і вузівською наукою, відповідного визначення суспільних запитів та пріоритетів на фундаментальні й науково-прикладні дослідження;

- можливості вдосконалення інформаційного забезпечення потреб української науки як на базі ефективного використання національних інформаційних ресурсів, продуктивного виробництва суспільно значущої інформації, так і налагодження планомірного відбору якісної інформації з ресурсів глобального інформаційного простору, потрібної в інтересах національного розвитку;

- можливості держави для лобювання інтересів вітчизняної науки для представлення своїх інноваційних продуктів на міжнародних інформаційних ринках;

- можливості жорсткого реагування на штучні затримки з комерційних та інших шкідливих для розвитку держави причин введення нових технологій, прогресивних здобутків вітчизняної науки в суспільну практику, для забезпечення національних інтересів народу України.

При цьому в законотворчій діяльності видається за доцільне передбачити:

- правову підтримку діяльності, що сприятиме формуванню механізмів забезпечення вітчизняної науки конкретними запитами для розвитку досліджень і прискореному впровадженню наукових розробок у суспільну практику;

- правове і функціональне розмежування реалізації потенціалу академічної і університетської науки;

- формування сучасної правової основи розвитку національної інформаційної сфери, орієнтованої на потреби вітчизняної науки;

- правове забезпечення процесів у системі внутрішніх і міжнародних інформаційних обмінів;

– правова підтримка процесу вдосконалення кадрової політики у сфері науки, захист прав інтелектуальної власності, удосконалення механізмів інформаційних обмінів в інтересах суспільства.

Поряд з необхідним удосконаленням організації роботи вітчизняних наукових структур суспільство потребує оновлення, розвитку із застосуванням сучасних технологій управлінської інформації. Ця інформація має:

– забезпечувати оптимальне функціонування й розвиток соціальної структури суспільства;

– якнайповніше використовувати національний потенціал, специфіку власного шляху вітчизняного розвитку, конструктивно поєднуючи його з загальними тенденціями розвитку цивілізації на основі науково-технічного прогресу;

– ефективно обслуговувати розвиток внеску України в міждержавний розподіл у сфері праці, що формується в останні десятиріччя.

Серед внутрішньосуспільних факторів на розвиток управлінської діяльності і ширше – на розвиток суспільної самоорганізації – насамперед впливає якість формування й ступінь усвідомлення всією системою соціальних складових суспільства основних засад і цілей його розвитку, об'єднання навколо них основного загальносуспільного інтересу, розвиток демократизації, ефективного державного управління, техніко-технологічний, освітній розвиток, організація суспільних стимулів для ефективного, творчого використання наявних і створення нових суспільних ресурсів, включення вітчизняного інформаційного виробництва в статусі рівноправного в систему міжнародного виробництва й використання інформації.

Продукування нової інформації і розвиток вітчизняних соціальних комунікацій мають стати дієвими інструментами для здійснення науково-інформаційного супроводу реалізації державних програм національного розвитку та вдосконалення самих механізмів управлінської діяльності відповідно до умов життя суспільства, що стрімко еволюціонують, як природними, так і пов'язаними зі специфікою міжнародних, міжнаціональних та інших відносин у сучасному суспільстві. Особливу важливість в умовах реалізації управлінської функції сучасної держави накладають глобалізаційні процеси, необхідність відстоювання національних інтересів у відносинах із зарубіжними суб'єктами економічної діяльності на внутрішніх і зарубіжних ринках і особливо – під час реалізації спільних проектів, при створенні спільних підприємств із вітчизняними економічними структурами.

В умовах розвитку інформаційного суспільства особливого значення набуває теза про те, що якраз завдяки інформаційним процесам система має здатність здійснювати цілеспрямовану взаємодію з навколишніми умовами, координувати та субординувати відносини власних компонентів, спрямовувати їх рух, так само як і рух себе самої як цілого, до запрограмованої раніше мети. У результаті самокерована система здатна зберігати свою цілісність, якісну специфіку, а нерідко (мова стосується насамперед соціальних систем) не лише зберігатися, а й удосконалюватися, розвиватися⁵.

У процесі вдосконалення українського державотворення протягом двох останніх десятиріч набули якісно нового змісту вимоги до системи соціальних інформаційних комунікацій, пов'язані з необхідністю вдосконалення процесу продукування ресурсів для обслуговування інформаційної вертикалі органів державної влади й місцевого самоврядування. Налагоджується розвиток механізмів своєчасного, якісного інформування значною частиною владних структур усіх рівнів громадян про зміст своєї діяльності, організація системи зворотного зв'язку з оцінками цієї діяльності, залучення до співпраці в інформаційно-аналітичному забезпеченні діяльності вітчизняних інформаційно-аналітичних центрів, сприяння розвитку творчої ініціативи громадян у сфері вдосконалення суспільного поступу шляхом реалізації проектів типу «електронний уряд» та ін. Однак при цьому практика інформаційного забезпечення вітчизняної управлінської діяльності на сьогодні ще не повністю відповідає вимогам сьогодення. Недостатньо керований розвиток вітчизняних телекомунікаційних систем і мереж призводить до небажаних тенденцій, що позначаються на стратегічних інтересах держави. Серед них слід згадати про те, що комп'ютерні інформаційні системи стратегічного загальнодержавного значення базуються на телекомунікаційних засобах, на які держава має обмежений вплив і які можуть не відповідати вимогам інформаційної безпеки. Саме телекомунікаційне середовище на сьогодні представляє набір окремих телекомунікаційних систем, технологічно не контрольованих з боку держави. Це впливає на загальну надійність і життєстійкість телекомунікаційної системи, не дає можливості контролю рівня запроваджуваних тарифів за інформаційні послуги. Інформаційні послуги, ресурси й програмні продукти поширені по території України нерівномірно, не враховують достатньою мірою потреб населення

⁵ *Афанасьев В. Г.* Социальная информация и управление обществом. – М.: Политиздат, 1975. – С. 111.

й органів управління. Важливим питанням розвитку вітчизняного інформаційного простору є організація ефективного використання наявної техніко-технологічної бази для виробництва й організації використання необхідних суспільству інформаційних ресурсів. При цьому Україна вже має досвід формування комп'ютерної інфраструктури на основі GRID та інших перспективних технологій. На сьогодні актуальним є завдання створення загальнодержавного інтегрованого комунікаційного середовища. Реалізація цього завдання значною мірою могла б розв'язати проблему наявності суттєвих лакун у забезпеченні різних регіонів, різних соціальних структур необхідною для розвитку інформацією.

У середовищі експертів складності з розвитком інтернет-послуг в Україні пояснюються також недостатнім рівнем розвитку ринкових відносин у більшості секторів економіки, що не стимулює впровадження прогресивних високоєфективних інформаційних технологій; відсутністю достатнього обсягу вільних фінансових засобів у вітчизняних підприємств і фінансових установ, а також низькою платіжною спроможністю населення; низьким рівнем використання інформаційних технологій на підприємствах, організаціях і в органах державної влади й недостатня нормативно-правова база в питаннях розвитку Інтернету, інформаційних ресурсів та інтелектуальної власності.

У результаті, переважна більшість технічно сконструйованих інформаційних систем не відповідає належному рівню структури соціальних запитів суспільства. Застосування спільного використання ресурсів у режимах технологій телеобробки та файл-серверних, найбільш широко використовуваних в інформаційному просторі сучасної України ⁶, не сприяє широкому використанню суспільно значущих ресурсів, а отже, і високій ефективності їх застосування. Дотримання принципу конфіденційності на інформацію при цьому зводиться нерідко насамперед у невеликих об'єднаннях користувачів: малого бізнесу, невеликих, політичних та інших громадських організацій та об'єднань за інтересами, що не мають можливостей проводити стратегічно вивірену власну інформаційну політику обмінів в національному інформаційному просторі і користуються лише контрольованими ними надбаннями інформації. Такий підхід не сприяє загальному процесу нарощення національних інформаційних ресурсів і є з точки зору національних інтересів малоперспективним.

⁶ Томашевський Р. М., Цегельник Г. Г., Вітер М. Б., Дудук В. І. Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 160

Під час застосування клієнт-серверних технологій, як дворівневої, так і ще більшою мірою трирівневої, не лише оптимізується розподіл ресурсів у системі, забезпечується тим самим більша ефективність їх використання широкій кількості їхніх власних користувачів, але й «інтеропабельність – відкритість системи, що дозволяє вбудувати її як компонент у складне, різнорідне, розподілене на значній відстані середовище»⁷. Такий підхід є корисним для збагачення національних інформаційних ресурсів. Однак при цьому внаслідок низького рівня фінансування інформатизації в Українській державі і обмежених можливостей у цьому плані більшості вітчизняних економічних структур сервери розподілених баз даних таких систем часто розміщуються за межами нашої держави. Ситуація ускладнюється тією обставиною, що національна правова база у сфері інформатизації істотно відстає від розвитку сучасних інформаційних технологій⁸ і на сьогодні не здатна повною мірою відстоювати інтереси Української держави в міжнародних інформаційних обмінах та у відповідному інформаційному виробництві. Це ж саме стосується включення вітчизняної науки, складових українського сегмента великих міжнародних економічних структур у розвиток Grid-середовища⁹, хоча участь у таких проектах є дуже цінним для України як з точки зору освоєння передових технологій, так і з огляду долучення до найновіших інформаційних ресурсів.

Сьогодні в Україні у рамках реалізації програми інформатизації активізується певною мірою організація продукування суспільно значущої інформації на всіх рівнях соціальної структури. Поступово усвідомлюється необхідність ведення постійної, а не від виборів до виборів, політичної діяльності, удосконалюється інформаційна, пропагандистська робота з використанням електронних інформаційних технологій, наповнюється суспільно значущою інформацією система комунікацій політичних та інших громадських об'єднань.

⁷ Там само. – С. 163.

⁸ Див. про це: Горовий В. Електронні ЗМІ в контексті забезпечення національного інформаційного суверенітету // Інтернет-комунікація в діяльності інститутів сектору безпеки: теоретико-прикладний аспект. – К.: НАСБ України, 2013. – С. 106–108.

⁹ Прим.: Grid-середовище – відкрите й стандартизоване середовище, яке забезпечує гнучкий, безпечний скоординований розподіл (загальний доступ) ресурсів у рамках віртуальної організації. – Томашевський Р. М., Цегельник Г. Г., Вітер М. Б., Дудук В. І. Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – С. 164. Див. про це також: С. 165–167.

І з розвитком соціальної структури суспільства, посиленням соціокультурних запитів дедалі більш широких верств населення у зв'язку із зростаючими можливостями інформаційного забезпечення, актуалізується робота з введення в суспільний обіг ресурсу національних інформаційних фондів. Бібліотечні, архівні, музейні та інші центри зберігання інформації вдосконалюють роботу, пов'язану з введенням в обіг дедалі ширших пластів наявних у них ресурсів у середовище потенційних користувачів, започатковують різноманітні форми реферативної продукції, інформаційно-аналітичну продукцію в режимі «інформація на базі інформації», аналітичні дослідження на актуальну суспільно значущу тематику, що базуються на ефективному використанні широких інформаційних масивів наявних фондів. Таким чином, у системі сучасних внутрішньосуспільних обмінів збільшується питома вага актуальної, якісної, суспільно значущої інформації.

У цілому, слід зауважити, що при недостатньому оновленні базових інформаційних ресурсів втрачається стійкість соціальної структури суспільства, що проявляється в зниженні ефективності її функціонування і, у кінцевому підсумку, у зменшенні затребуваності цього функціонування в різних категорій населення. Недостатня умотивованість формування нових соціальних структур суспільства, недостатнє, виходячи з потреб відповідної діяльності, інформаційне забезпечення інформаційних баз необхідною інформацією, слабе входження в систему сучасних соціальних комунікацій також призводить до аналогічних результатів. Нові соціальні структури в такому випадку не виконують до кінця затребуваних суспільством функцій, об'єктивно ослаблюючи його в процесі сучасного розвитку.

Варто зауважити, що в активно використовувані масиви інформації мають входити також ресурси, що відображають духовно-ціннісні орієнтири, загальносуспільні цілі, перспективи розвитку. Такі складові у своїй загальносуспільній сутності відображають інформаційну базу існування й розвитку держави, нації, усієї системи соціальних структур, що становлять ту чи іншу суспільну єдність у сучасному світі, є основою для виховання патріотизму, національної самоідентифікації, самосвідомості, відповідного позиціонування в міжнародних відносинах. У зв'язку з цим слід зазначити, що в Україні протягом майже двох десятиріч розбудови державності, формування нового суспільства не вдалося добитися переконливих результатів в утвердженні загальносуспільних ідеалів, чітко визначеної, зрозумілої широкому колу громадян стратегії розвитку, що могло бути основою формування інформаційного ресурсу

забезпечення розвитку українського суспільства в умовах сьогодення. Цей суттєвий недолік є не лише причиною сумірної неефективності політичної діяльності в країні, а й незадовільним результатом роботи ЗМІ, що полюбують величати себе «четвертою владою».

Ще однією суттєвою причиною неефективності використання інформаційних надбань минулого є недостатнє оновлення суверенних інформаційних ресурсів, пов'язаних з національною традицією забезпечення всіх напрямів розвитку українського суспільства, слабке ув'язування їх із проблематикою сьогодення. У своїй сукупності засоби масової інформації недостатньо висвітлюють, а отже, і здійснюють збагачення інформаційної бази українського суспільства:

- результатами вітчизняної наукової діяльності, зокрема – у гуманітарній сфері; культурного будівництва в умовах розвитку сучасного українського суспільства;

- продукцією мережі інформаційно-аналітичних центрів, що відповідно до закономірностей становлення інформаційного суспільства швидко розвиваються в Україні як спеціальні структури освоєння продукції зростаючого інформаційного виробництва;

- інформаційною продукцією всіх інших джерел інформованості в Україні, включаючи відповідні підрозділи управлінських структур, економічних, громадських організацій. Серйозною проблемою, що в перспективі набуває дедалі більшої гостроти, є дуже слабке наповнення українського інформаційного простору потрібною суспільству для розвитку, відповідним чином адаптованою інформацією глобального інформаційного простору. Слабке використання такого перспективного джерела інформації в Україні робить її вразливішою в порівнянні з державами, які дедалі активніше користуються цим ресурсом, задовольняючи суспільні потреби в тих сферах діяльності, де власна інформація не відповідає сучасним завданням розвитку.

Суттєві загрози дотриманню оптимального для розвитку суспільства інформаційного суверенітету пов'язані також з недостатньою ефективністю організаційної діяльності, пов'язаної з процесом оновлення суспільно значущих ресурсів інформації і їх використанням. Ця проблема також значною мірою пов'язана з поспішним роздержавленням основної маси вітчизняних ЗМІ, втратою, у зв'язку з цим, впливу держави на інформаційні процеси, що не відповідає суспільним балансам процесу демократизації.

Найбільш актуальними серед цієї групи загроз в умовах інформатизації українського суспільства є такі:

а) недостатня підтримка державою наукових, науково-прикладних досліджень у напрямі збереження й використання суверенних масивів інформації, обладнання центрів зберігання інформаційних ресурсів (спеціальних, а також необхідної кількості бібліотечних, архівних, музичних установ) необхідним устаткуванням для збереження наявних інформаційних ресурсів на всіх носіях, а також, що дуже важливо, забезпечення довгострокового зберігання електронної інформації, розробки методик ефективного входження центрів концентрації суспільних інформаційних ресурсів у сучасну систему соціальних інформаційних комунікацій і забезпечення дієвих механізмів оновлення ресурсів соціальних інформаційних баз українського суспільства;

б) недостатня ефективність використання національних інформаційних ресурсів у суспільному розвитку у зв'язку з розрізненістю центрів зберігання інформації, насамперед бібліотечних та архівних, слабкою координацією діяльності між цими установами, що утруднює використання наявних ресурсів, призводить до паралелізму при комплектуванні їх поповнення, не дає можливості представлення національних інформаційних ресурсів у всій повноті й потужності як повноправного суб'єкта глобального інформаційного простору;

в) недостатня робота із забезпечення розвитку дистантних форм інформаційного обслуговування і особливо – електронними інформаційними ресурсами – усіх категорій користувачів. Це, у свою чергу, обумовлює:

– недостатній доступ користувачів до інформаційних ресурсів, що суперечить умовам розвитку й вдосконалення процесу інформатизації;

– недостатню ефективність використання наявних інформаційних ресурсів, що негативно впливає на весь процес суспільного розвитку;

– негативний вплив на процеси національного інформаційного виробництва, що є важливою умовою суспільного розвитку на його інформаційному етапі;

г) недостатня увага до розв'язання суспільно значущої проблеми – підготовки кадрів інформаційних працівників для задоволення потреб сучасної інформатизації, вирішення кадрового питання в процесі подальшого розподілу трудових ресурсів, нового розподілу у сфері праці грядущого інформаційного суспільства.

Серед актуальних проблем зберігання й розвитку інформаційного виробництва в сучасних умовах набуває дедалі більшої актуальності формування ефективної правової бази. Варто зауважити, що у швидкоплинному перебігу подій суспільного життя, із революційними процесами в розвитку інформаційних технологій значна частина існуючих уже

нормативних актів, як внутрішньодержавних, так і міжнародних, поступово втрачає актуальність, відповідність процесам, які ними нормуються, і потребує уточнень або ж перегляду

Таким чином, в умовах розвитку інформаційного суспільства вітчизняні структури з виробництва та організації забезпечення інформацією руху України шляхом прогресу не завжди відповідають потребам сьогодення. У зв'язку з цим запити на зарубіжну інформацію в нашій країні перебувають на рівні значно вищому, ніж могли б бути при ефективній роботі вітчизняного інформаційного комплексу.

Стаття надійшла до редакції 16.07.2014.

Valery Goroviy,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

THE PRODUCTION FEATURES OF SCIENTIFIC INFORMATION IN NATIVE SCIENTIFIC PRODUCTION

This article studies the issues related to the production of modern scientific information, as well as their ratio to the corresponding social demands, some actual ways are offered for the improvement of government policies in this area of social activity.

Keywords: an informative production, informatisation the structure of scientific production, public demand in scientific information, problem of updating of administrative information organization, development of legal base of informative sphere.

Валерий Горовой,

д-р ист. наук, проф., зам. гендиректора Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ОСОБЕННОСТИ ПРОДУЦИРОВАНИЯ НАУЧНОЙ ИНФОРМАЦИИ В ОТЕЧЕСТВЕННОМ НАУЧНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Рассматриваются проблемы организации производства современной научной информации, их соотношение с соответствующими общественными запросами, предлагаются некоторые актуальные направления совершенствования государственной политики в данной сфере общественной деятельности.

Ключевые слова: информационное производство, информатизация, структура научного производства, общественная востребованность в научной информации, проблема обновления организации управленческой информации, развитие правовой базы информационной сферы.

Тетяна Гранчак,

д-р наук із соц. комунікацій, старш. наук. співроб.,
заввідділу політологічного аналізу СІАЗ Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

ФОРМУВАННЯ БІБЛІОТЕКАМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ В КОНТЕКСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Стаття присвячена проблемним аспектам функціонування бібліотек у контексті реалізації державної інформаційної політики. Акцентовано увагу на специфіці участі національних бібліотек у формуванні національного інформаційного простору в умовах інформаційного протистояння. Здійснено порівняльний аналіз досвіду в цій сфері Президентської бібліотеки ім. Б. М. Єльцина та вітчизняних національних бібліотек.

Ключові слова: національна бібліотека, Президентська бібліотека ім. Б. М. Єльцина, інформаційне протистояння, маніпулювання інформацією, національний інформаційний простір.

Полковник Є. Месснер, начальник штабу Лавра Корнілова і барона Петра Врангеля, викладач Вищих Військово-наукових курсів у Белграді, висунув концепцію, згідно з якою війни в майбутньому відбуватимуться не за нові території і ресурси, а за «душі народів», і будуть це бунтівні війни – «заколотні війни» («мятежные войны»).

У своїй книзі «Заколот – ім'я третьої всесвітньої» («Мятеж – имя третьей всемирной»), виданої в Буенос-Айресі в 1960 р. [7], Є. Месснер виклав основні постулати своєї теорії, згідно з якою «душа ворожої армії, душа ворожого народу стали найважливішими стратегічними об'єктами; мобілізація духу власного народу стала найважливішим завданням верховного стратега. Розплити дух ворога і вберегти від розтління свій дух – ось сенс боротьби» [6, с. 64].

Отже, за Є. Месснером, підґрунтям для військових суперечок слугуватимуть міжетнічні та суспільні конфлікти й дезінформація, що виводить їх у розряд психологічних війн, способами ведення яких є посилення напруження і пропагандистські заходи.

Справедливість зробленого в минулому столітті прогнозу підтверджується сьогоднішніми подіями в Україні, пов'язаними з масштабною

інформаційною війною, організованою проти нашої держави Росією. З огляду на інформаційне протистояння актуалізуються питання дослідження функціонування в контексті формування інформаційного простору держав таких інформаційних інституцій, як бібліотеки, діяльність яких напряду пов'язана з державною інформаційною політикою.

Питання участі бібліотечних інституцій як елементів інформаційної системи країни в реалізації завдань із захисту національної безпеки та національного інформаційного суверенітету в різних аспектах досліджувалося такими зарубіжними та вітчизняними науковцями, як Д. Старр, П. Беккер, Н. Б. Осаї-Уба, О. Онищенко, В. Горовий, Т. Гранчак, Ю. Половинчак, О. Ворошилов, Л. Чуприна та ін.¹⁰

Водночас потребує переосмислення відповідно до сучасних реалій ролі у процесах формування національного інформаційного простору в умовах інформаційного протистояння національних бібліотек, виокремлення яких у видовому багатоманітті бібліотечних структур стало наслідком процесу формування націй.

Отже, висвітлення ролі національних бібліотек у реалізації державної політики з формування національного інформаційного простору в контексті зміцнення інформаційної безпеки та інформаційного суверенітету держави в умовах інформаційного протистояння і становить мету пропонованої статті.

З моменту своєї появи національні бібліотеки стають інформаційною основою та своєрідними символами державної незалежності і самобутності. Як новий інститут державності вони орієнтовані на здійснення функцій, які умовно можна охарактеризувати як функції «національної пам'яті». Фонд національних бібліотек має бути максимально вичерпним, таким, що служив би, з одного боку, відображенням духовно-

¹⁰ Starr J. Libraries and national security: An historical review // *First Monday*. – Vol. 9, N 12–6. – December 2004. – Mode of access: <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/1198/1118>; Becker Patti C. In time of war: When the nation is in crisis, America's libraries respond // *American Libraries*. – Vol. 34, N 5 (May). – 2003. – P. 54–57; Ossai-Ugbah Ngozi B. The Role of the Library and Librarians in Promoting National Security in Nigeria // *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. – Vol. 2, N 2. – July 2013. – P. 99–104. – Mode of access: <http://www.mcser.org/journal/index.php/ajis/article/viewFile/367/383>; Горовий В. Бібліотечна діяльність у контексті забезпечення інформаційного суверенітету // *Бібл. вісн.* – 2011. – № 1. – С. 3–7; Гранчак Т. Бібліотека і політична комунікація. – К., 2012. – 481 с.; Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]. – К.: НБУВ, 2011. – 160 с.

інтелектуального потенціалу нації, з іншого – створював необхідне підґрунтя для її подальшого розвитку, забезпечував спадкоємність національної ідентичності. Фактично заснування національних бібліотек було обумовлене потребою забезпечення розвитку такого суб'єкта політики і політичної комунікації як нації. У цьому контексті національні бібліотеки стають соціальним інститутом, прямим завданням якого є забезпечення передачі наступним поколінням певної системи цінностей, зокрема цінності збереження і зміцнення національної незалежності і суверенітету [2, с. 105–106].

По суті розвиток національних бібліотек напряму пов'язаний з існуванням національної держави: формується державне утворення, засновується національна бібліотека, зникає держава – національна бібліотека як окремий вид інформаційної інституції з відповідними функціями трансформується в бібліотеку іншого виду (наукову, публічну тощо). Ілюстративним з цього погляду є приклад Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Бібліотека засновувалась за часів Української держави П. Скоропадського в 1918 р. як Національна бібліотека Української держави. Після встановлення на українських землях радянської влади, створення Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) в 1919 р. інституція змінила назву на «Всенародну бібліотеку України при Всеукраїнській Академії наук у м. Києві» (ВБУ) (що цілком логічно, враховуючи, що відповідно до радянської ідеології, основним суб'єктом політики повинна була стати не нація (включно з національною елітою), а народ (який, як відомо, мав складатись лише з двох класів – робітників та селян з невеличким прошарком інтелігенції). З набиранням обертів політичних репресій у СРСР і оформленням сталінського тоталітарного режиму з назви бібліотеки прибирається «Всенародна», що стало відображенням принципів змін у підходах влади до призначення бібліотеки – задоволення інформаційних потреб не української нації, або принаймні народу, а лише українського наукового сегмента, і з 1934 р. вона функціонує як Бібліотека Всеукраїнської Академії наук. Бібліотека змінювала назву, статус та напрями діяльності ще кілька разів і в різні часи іменувалась як Бібліотека Академії наук УРСР (1936–1948), Державна публічна бібліотека УРСР (1948–1965); Центральна наукова бібліотека Академії наук УРСР (1965–1988), Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського Академії наук УРСР. І лише після здобуття незалежності України в 1996 р. бібліотеці указом Президента України повертається статус національної і дається назва – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

Отже, виходячи із специфіки фондів національних бібліотек, їх варто розглядати як впливових суб'єктів забезпечення інформаційного суверенітету держави, які беруть участь у формуванні національного інформаційного простору, наповненні його інформацією, що сприяє консолідації нації та її розвитку. Вітчизняними національними бібліотеками, зокрема, готуються та видаються систематичні й бібліографічні покажчики, каталоги, путівники інформаційного та рекомендаційного характеру суспільно-політичної тематики, довідники, збірники документів і матеріалів, інформаційно-аналітичні огляди, збірники наукових праць тощо. Водночас інформаційний потенціал українських національних бібліотек на сьогодні все ще не достатньо враховується державою при вирішенні актуальних завдань функціонування інформаційної сфери.

Концептуальний підхід у сенсі активного залучення бібліотеки до здійснення державної інформаційної політики застосовано при заснуванні та визначенні основних завдань Президентської бібліотеки ім. Б. Н. Сльцина Російської Федерації.

Бібліотека розпочала свою роботу недавно – у 2009 р. Сьогодні вона – одна з трьох національних бібліотек Російської Федерації. Як зазначається на сайті бібліотеки, актуальність її створення була обумовлена необхідністю зміцнення в суспільній свідомості, перш за все серед молоді, ідей державності, громадянськості і патріотизму як основи національної самоідентифікації росіян.

Діяльність Президентської бібліотеки спрямована на формування єдиного інформаційного простору і має сприяти:

- повазі до вітчизняної історії та російської державності, популяризації діяльності інститутів державної влади і зміцненню їх зв'язку із суспільством;

- тісній взаємодії і співпраці державних органів, наукових колективів, ЗМІ, суспільних об'єднань, що займаються проблемами історії, теорії і практики російської державності;

- консолідації науково-дослідної і культурно-просвітницької діяльності в питаннях російської державності на основі громадянськості і патріотизму [8].

У 2014 р. на порталі Президентської бібліотеки було представлено 122 колекції електронних документів (для порівняння – 56 колекцій у 2011 р.). Серед найбільш значущих колекцій можна відзначити такі: «Державна влада», «Народ», «Правова держава в Росії. Історія і сучасність», «Зародження і діяльність державних установ в Росії», «Політика і влада», «Конституція – Основний Закон Російської Федерації».

Таким чином, Президентська бібліотека ім. Б. М. Єльцина виступила як інформаційний центр, зусиллями якого було створено актуальний для зміцнення ідей російської державності комплексний інформаційний ресурс, широкий доступ до якого має сприяти підвищенню рівня політико-правової культури російських громадян, знання ними вітчизняних історичних традицій державного будівництва, зміцненню патріотичних почуттів.

Важливо, що, як зазначається на сайті бібліотеки, завдяки розгортанню мережі філіалів, портал бібліотеки функціонуватиме в перспективі як єдина ланка для бібліотечної системи країни, отже, інформаційні ресурси з фондів Президентської бібліотеки ім. Б. М. Єльцина матимуть загальнодоступний характер. Більше того, на сьогодні через організацію зарубіжних центрів доступу на базі представництв Росспівробітництва створений зусиллями Президентської бібліотеки інформаційний ресурс, який по суті є сегментом російського інформаційного простору, інтегрується в інформаційний простір інших держав. Як зазначається на сайті бібліотеки, такі зарубіжні центри відкриті в 16 країнах – Азербайджані (м. Баку), Білорусі (м. Мінськ), Киргизстані (м. Бішкек), Китаї (м. Пекін), Словенії (м. Любляна), Таджикистані (м. Душанбе), Фінляндії (м. Гельсінкі), Італії (м. Рим), Іспанії (м. Мадрид), Великобританії (м. Лондон), Республіці Молдова (м. Кишинів), Палестині (м. Віфлеєм), Казахстані (м. Астана), Україні (м. Київ), Лаосі (м. В'єнтьян), Угорщині (м. Будапешт).

Водночас, слід зауважити, що, вибудовуючи власну діяльність у руслі виховної концепції, бібліотека підпорядковує інформаційну функцію ідеологічній, що проявляється в специфіці комплектування та систематизації фондів, а також їх представлення широкому загалу.

Симптоматично в цьому контексті, що колекція Президентської бібліотеки ім. Б. М. Єльцина «Територія Росії», як вказується, містить значну кількість матеріалів про територію не лише сучасної Росії, а й сусідніх країн, які коли-небудь входили разом з Росією до однієї держави як у рамках Російської Імперії до 1917 р., так і в радянський час. Документи, що стосуються території Російської імперії, СРСР і сьогодної Росії, не будучи розведеними за різними підрубриками, усі разом представлені в розділі «Територія Росії в цілому» [17].

Таким чином користувач має розбиратися самостійно, які території на сьогодні входять до Російської Федерації, а які перебувають у складі інших держав. При цьому привертає увагу, що переважна більшість представлених матеріалів належить до дореволюційного періоду, а отже, відображає найбільшу площу держави за часи її існування (за

даними Вікіпедії, площа Російської імперії станом на 1866 р. становила 23 700 000 кв. км і включала Московське (м. Москва і Московська губернія), Варшавське (9 Привіслинських губерній), Київське, Подільське і Волинське (Київська, Подільська і Волинська губернії), Іркутське (Іркутська і Єнісейська губернія, Забайкальська і Якутська області), Приамурське (Амурська, Камчатська, Приморська і Сахалінська області), Степне (Акмолінська і Семіпалатинська області), Туркестанське (Закаспійська, Самаркандська, Семиречинська, Сир-Дар'їнська і Ферганська області), Фінляндське (8 Фінляндських губерній) генерал-губернаторства. Для порівняння, площа РРФСР становила лише 17 075 тис. кв. км).

Лише дев'ять із 47 документів підрозділу стосуються післяреволюційного періоду, з яких п'ять створено після 2000 р. і мали б, за логікою, відобразити нинішній стан речей. Ці п'ять документів – відеофільми, з яких чотири – цикл науково-популярних фільмів у чотирьох частинах «Російська карта» («Русская карта») (авт., сцен. і реж.: І. Сидельников, СПб., 2001–2003, 2005 р.). Про спрямованість фільмів свідчить епізод першого з них, у якому, розповідаючи про розвал СРСР і початок незалежного самостійного існування Російської Федерації в рамках Союзу незалежних держав – підписання в Білорусі «Біловезької угоди», – автор фільму під акомпанемент тривожної музики, яка різко контрастує з бравурними мелодіями часів СРСР на початку стрічки, констатує: «Ось так одноментно відбулася подія, яку можна порівняти з природною катастрофою, але яка за своїми наслідками виявилася куди страшнішою» [15].

Виходячи з формулювання назви колекції – «Територія Росії» – усі території, матеріали стосовно яких вона представляє, користувачами колекції можуть трактуватись як територія Росії.

Фактично, можна говорити про використання бібліотекою технологій маніпулювання в інформаційному відображенні теми рубрики.

Інший приклад – інформування в розділі «Події» стосовно організації бібліотекою колекції книг, присвяченої 200-річчю від дня народження Т. Шевченка. Розміщена на бібліотечному сайті новина мала сумнівний заголовок «Тарас Шевченко – син України, вихованець Росії» («Тарас Шевченко – сын Украины, воспитанник России»), адже стосовно твердження «вихованець Росії» є серйозні заперечення. Водночас така назва дала змогу «долучити» до величі таланту Кобзаря і Російську державу. У самому повідомленні йшлося: «До 200-річчя Тараса Шевченка, що відзначається 9 березня, Президентська бібліотека підготувала колекцію унікальних книг про життя видатного сина України, який

розкрив свій талант і здобув свободу в Росії» [16]. Утім, формулювання «розкрив свій талант і здобув свободу в Росії» погано узгоджується з тим фактом, що саме через російське законодавство Шевченко був від народження кріпаком і свободу здобув не завдяки Росії, а завдяки окремим прогресивним російським діячам, позиції яких на той момент не збігалися з офіційною державною позицією в питаннях кріпацтва. Важко також визначити, наскільки роки «солдатчини» Шевченка, які він пережив унаслідок звинувачення у справі кирило-мефодіївців у написанні «малоросійською мовою» віршів, які «могли посятися і внаслідок вкоренити думку про гадане блаженство часів Гетьманщини, про щастя повернути ці часи і про можливість Україні існувати у вигляді окремої держави» [3], сприяли «розкриттю» його таланту і осмисленню поетом переваг вільного життя.

У контексті широкого використання російською владою інформаційних технологій та інституцій для просування актуальних для російського суспільства політичних ідей цілком логічною для Президентської бібліотеки ім. Б. М. Сльцина стала систематизація навесні 2014 р. (у період анексії Криму Росією) актуальних матеріалів з історії Криму (1670 одиниць зберігання), здійснена, як ідеться на бібліотечному сайті, у рамках виконання завдання з формування електронного фонду з історії російської державності. Показовим також є «активне нарощування співробітництва з республікою [Крим. – Авт.] з урахуванням прийнятих народом Криму і вищим політичним керівництвом Росії рішень» [10]. Як ідеться в повідомленні, «сьогодні актуальним документом на порталі Президентської бібліотеки є договір між Російською Федерацією і Республікою Крим про прийняття в Російську Федерацію Республіки Крим та утворення в складі Російської Федерації нових суб'єктів, підписаний 18 березня 2014 р.» [Там само].

Оперативно в просвітницьку роботу Президентської бібліотеки були включені бібліотеки Севастополя і Сімферополя, які почали отримувати матеріали із запланованих відеолекторіїв, конференцій, інших заходів. Науковим відділом бібліотеки для кримських колег був підготовлений список нормативно-правових документів, що стосуються бібліотечної справи, на які їм було слід звернути увагу для ефективної роботи. Також за допомогою Президентської бібліотеки планується заповнення дефіциту літератури з права, історії Росії, російської мови, якою останнім часом кримські бібліотеки практично не комплектувалися.

У найближчій перспективі передбачено надання кримським бібліотекам методичної допомоги та забезпечення технічних можливостей

їх підключення до ресурсів Президентської бібліотеки, розглянуто можливість відкриття електронних читальних залів Президентської бібліотеки на базі Севастопольської центральної міської бібліотеки Л. М. Толстого та бібліотеки Чорноморського вищого військово-морського ордену Червоної Зірки училища ім. П. С. Нахімова з доступом до ресурсів Президентської бібліотеки [Там само].

У планах бібліотеки – підписання угод про співпрацю з Чорноморським флотом, керівництвом Військово-історичного музею Чорноморського флоту, Морською бібліотекою ім. адмірала М. П. Лазарева, які передбачають створення на базі бібліотек віддалених електронних читальних залів з доступом до ресурсів Президентської бібліотеки. Їх відкриття в регіоні забезпечить доступ до загальнодержавного сховища документів з історії, теорії і практики російської державності, питань російської мови як державної мови Російської Федерації.

Крім того, Президентська бібліотека направила в школи Криму і Севастополя диски з документами з історії російської державності, серед яких – матеріали, присвячені 20-річчю Конституції Російської Федерації, історії російського конституціоналізму і державного будівництва [9].

Отже, зусиллями Президентської бібліотеки ім. Б. М. Сльцина інформація з кримської проблематики та стосовно подій у Криму в березні 2014 р. інтенсивно інтегрується в інформаційний простір російських бібліотек як сегмент інформації з питань російської державності, що сприяє додатковій суспільній легітиматії в громадській думці дій Росії на Кримському півострові.

З іншого боку бібліотека спрямовує зусилля на прискорення об'єднання інформаційного простору кримських бібліотек із загальноросійським і, таким чином, сприяє створенню додаткових механізмів інтеграції Криму в бібліотечно-інформаційну і суспільну системи Російської Федерації.

Що стосується вітчизняних національних бібліотек, то, на жаль, слід констатувати, що серед декларованих установами завдань у сфері формування національного інформаційного простору відсутні згадки про сприяння зміцненню національної самоідентичності, патріотизму, формуванню і збереженню історичної та національної пам'яті. В Україні у завданнях жодної національної бібліотеки не згадуються питання самоідентифікації, національної свідомості або хоча б, в узагальненому вигляді, сприяння розвитку українського народу, як про це, наприклад, ідеться у визначенні місії Бібліотеки Конгресу США: «Місією бібліотеки є підтримка Конгресу у виконанні ним своїх конституційних обов'язків

та сприяння подальшому прогресу знань і творчості **на благо американського народу** [виділення наше. – Авт.]» [18].

Із семи національних бібліотек України 11 відомості про цілі діяльності установ розташовано на сайтах лише трьох – Національної історичної бібліотеки України (НІБУ), Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника НАН України та Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького. При цьому в перших двох визначення пріоритетів у діяльності установ обумовлюється не стільки суспільними потребами, скільки специфікою фондів бібліотек та особливостями їх функціонування як інформаційних інституцій.

Так, метою Концепції розвитку НІБУ на період до 2015 р. визначається «утвердження модернізації НІБ України і на цій основі подальші якісні зміни у формуванні інформаційно-культурного простору [якого – глобального, національного? – і для чого – не зазначається. – Авт.] та обслуговуванні користувачів» [5].

Головним завданням діяльності НІБ України цим документом визначається «формування фондів історичного профілю, створення всеукраїнського депозитарію історичної літератури; забезпечення доступу до інформації незалежно від місця її знаходження і зберігання за рахунок онлайн-доступу до зовнішніх ресурсів; науково – дослідна робота і науково-методична допомога бібліотекам держави з питань бібліотечного краєзнавства» [Там само].

Подібна ситуація і з Львівською національною науковою бібліотекою України ім. В. Стефаника, на сайті якої зазначається, що «основні завдання Бібліотеки зумовлені напрямками її діяльності як національної науково-дослідної установи, державного зберігача унікальних рукописних і друкованих пам'яток української та світової книжкової культури, творів українського та зарубіжного мистецтва, інших документів на різноманітних носіях інформації, важливого інформаційно-аналітичного і освітнього центру» [12]. Водночас самі завдання залишаються невідомими широкій громадськості і професійному співтовариству.

У Загальних положеннях затвердженого розпорядженням Президії Національної академії наук України від 11 грудня 2009 р. за № 747 Статуті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського ідеться, що НБУВ

¹¹ Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України, Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника НАН України, Національна парламентська бібліотека України, Національна історична бібліотека України, Національна наукова медична бібліотека України, Національна бібліотека України для дітей, Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького.

є «провідним культурним, освітнім, науково-інформаційним державним закладом, що здійснює функції науково-дослідного, методичного та координаційного центру з питань **бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства**, бере участь у розробленні державної політики **в галузі бібліотечної справи та її реалізації** [виділення наше. – Авт.]» (п. 2) та «задовольняє найрізноманітніші потреби суспільства, сприяє розвитку науки, освіти, культури» (п. 3). Останнє, звісно, передбачає і потреби в зміцненні національної ідентичності, посиленні конкурентоспроможності української нації, її стабільного розвитку, чому, за логікою, має сприяти і виокремлений спеціально в Основних завданнях бібліотеки пріоритет: «формування національних баз даних рукописної, друкованої, електронної Україніки» (п. 16.3). Водночас, враховуючи статус бібліотеки, доречним було б акцентування в документі згаданих аспектів.

Більш конкретно в Статуті НБУВ виписані питання, пов'язані з функціонуванням у складі установи Фонду Президентів України, який, згідно з документом, «здійснює широке інформування громадськості про діяльність президентів України, формування у суспільній думці поваги до інституту президентства, особи Президента України як глави держави та символів державної і президентської влади» (п. 17.3) та Національної юридичної бібліотеки, серед завдань якої – «забезпечення правовою інформацією працівників органів державної влади, спеціалістів-правників, науковців, студентів, представників дипломатичного корпусу і міжнародних неурядових організацій та поширення правових знань серед населення» (п. 17.5).

Найбільш комплексно представлені мета й завдання діяльності Одеської національної наукової бібліотеки (ОННБ) ім. М. Горького. Як виходить з витягу із статуту установи, «метою діяльності Бібліотеки є: сприяння реалізації прав громадян на знання, освіту, користування культурними досягненнями та загальнодоступність інформаційних ресурсів; наукове, інформаційне, методичне і організаційне забезпечення системи бібліотечного обслуговування користувачів; науково-інформаційне забезпечення сталого розвитку суспільства, сприяння розвитку національної й світової науки та культури; формування, збереження та організація використання документних ресурсів; участь у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України; сприяння науковій, науково-технічній, культурній, професійній, виробничій діяльності, підвищенню загальноосвітнього та фахового рівня користувачів; вивчення проблем й отримання нових наукових результатів та знань у галузі бібліотеко-

знавства, бібліографознавства, книгознавства, документознавства, історії бібліотечної справи та історії книговидавництва; входження бібліотеки у світовий культурний та інформаційний простір» [1].

Як видно з наведеного уривка документа, серед завдань бібліотеки є сприяння процесу сталого розвитку суспільства, національної й світової науки та культури, входження бібліотеки у світовий інформаційний простір, участь у формуванні єдиного науково-інформаційного простору України, утім, ці завдання, за винятком останнього, актуальні безвідносно до того, якого саме народу, якої саме країни та бібліотечної установи вони стосуються. Водночас бібліотека має статус національної, а тому, логічно, її діяльність мала б бути спрямованою, у першу чергу, на розвиток саме української нації, українського національного інформаційного простору – і не лише науково-інформаційного – та України.

Відсутність узгоджених з потребами зміцнення національного інформаційного суверенітету чітко окреслених концептуальних засад розвитку і організації діяльності окремих бібліотечних установ національного рівня стає на заваді налагодженню системної роботи цих інституцій з відповідного формування інформаційного простору, введення в широкий суспільний обіг інформації, яка сприяла б вихованню патріотичних почуттів, поваги до Української держави, її історії та державних символів, зміцненню національної самосвідомості тощо, а також ускладнює корпоративну взаємодію між окремими бібліотеками в цій царині.

Значною мірою така ситуація обумовлюється відсутністю бачення на державному рівні місця бібліотечних інституцій у системі організації інформаційної безпеки України та зміцненні її національного інформаційного суверенітету.

На сьогодні досі не прийнято закону, який би визначав концепцію державної інформаційної політики України. Відповідно, у країні не існує єдиного плану, єдиної державної позиції чи стратегії розвитку інформаційної галузі, а отже, і ролі окремих інформаційних інституцій у забезпеченні інформаційної безпеки.

Протягом 2002–2010 рр. було три спроби ухвалення концепції державної інформаційної політики – 2002, 2009 та 2010 р. 11 січня 2011 р. черговий проект концепції прийняли в першому читанні за основу закону і направили на доопрацювання Комітету Верховної Ради України з питань свободи слова та інформації [14].

У підписаній Президентом у липні 2009 р. Доктрині інформаційної безпеки України серед заходів, яких має вживати держава для забезпе-

чення інформаційної безпеки, зазначається «формування та реалізація державної політики національного, духовного та культурного відродження, яка відповідає інтересам Українського народу і визначає чіткі критерії і пріоритети формування інформаційної політики в соціальній сфері». Утім, так само, як і у випадку державної інформаційної політики, концепції «державної політики національного, духовного та культурного відродження» наразі не розроблено [13].

Не виписані питання участі бібліотек, і в першу чергу національних, у забезпеченні інформаційної безпеки і зміцненні національного інформаційного суверенітету і в нинішній редакції Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» [11], у якому головним завданням бібліотек визначається «забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки». Бібліотечна справа згаданим Законом визначається як «галузь інформаційної, культурної та освітньої діяльності суспільства, спрямована на створення і розвиток мережі бібліотек, формування, опрацювання, упорядкування та зберігання бібліотечних фондів, організацію бібліотечного, інформаційного та довідково-бібліографічного обслуговування користувачів бібліотеки, підготовку та підвищення кваліфікації фахівців у галузі бібліотечної справи, наукове та методичне забезпечення розвитку бібліотечної діяльності». Отже, як бачимо, уся бібліотечна справа спрямована на розвиток самих бібліотек та їх фондів і обслуговування користувачів. Утім, можна припустити, що і розвиток бібліотечної мережі, і розширення фонду бібліотек, і навіть обслуговування ними користувачів повинні мати якусь мету вищого щабля. Наприклад, формування та забезпечення ефективного функціонування національного інформаційного простору як однієї із засад існування й розвитку національної спільноти і держави.

У підсумку виникає ситуація, коли напрями діяльності національних бібліотек та їх участь у вирішенні завдань, спрямованих на зміцнення національного інформаційного суверенітету, визначаються, переважно, баченням керівників самої бібліотеки, а заходи, що реалізуються в цьому аспекті, втрачають комплексність і набувають епізодичного характеру.

Певною мірою компенсаторним інструментом, виробленим самим вітчизняним бібліотечним співтовариством, у цьому контексті можна вважати затверджений конференцією Української бібліотечної асоціації 26 листопада 2013 р. Кодекс етики бібліотекаря, у якому наголошується, зокрема, на необхідності дотримання бібліотеками у своїй діяльності таких підходів та принципів:

1) у сфері доступу до інформації – принципів інтелектуальної й інформаційної свободи; протистояння спробам цензурувати читання, формування фондів бібліотек, надання доступу до інформації; повага людської гідності і реалізація права особи на отримання інформації; створення умов для рівноправного, вільного та комфортного доступу користувачів до інформаційних ресурсів відповідно до міжнародних стандартів доступності;

2) стосовно відповідальності щодо особистості й суспільства – дотримання загальнолюдських принципів моралі, гуманізму, плюралізму думок, поваги до особистості як вищої цінності суспільства, незалежно від її соціального стану, віросповідання, національності, статі, віку, політичних поглядів тощо; **збереження та поповнення духовних цінностей народу України** [виділення наше. – Авт.], сприяння розвитку національних культур; сприяння покращанню добробуту, соціальному, культурному та економічному процвітанню особи та суспільства; співпраця з усіма організаціями, установами, об'єднаннями й окремими особами, які зацікавлені в розбудові бібліотечної справи в Україні і в забезпеченні вільного і рівноправного доступу до інформації, до бібліотечних матеріалів і ресурсів;

3) у сфері приватності, таємниці та прозорості – дбання про захист персональних даних користувачів і партнерів бібліотек; захист інформації про коло читання та інтереси користувачів, забезпечення конфіденційності бібліотечно-інформаційного обслуговування;

4) у сфері відкритого доступу та інтелектуальної власності – використання всіх можливостей для надання користувачам бібліотек якнайширшого доступу до інформації та ідей у будь-якому форматі; прагнення надавати справедливий, оперативний, економний та ефективний доступ до інформації; визнання інтелектуальної власності авторів та інших творців, прагнення до забезпечення дотримання їхніх прав; заохочення уряду запроваджувати такі закони інтелектуальної власності, що забезпечують баланс між інтересами власників прав, окремими особами й такими інституціями, як бібліотеки;

5) щодо нейтральності, особистої чесності і професійних навичок – моральна відповідальність за оперативність, повноту і об'єктивність інформації, що надається в процесі бібліотечно-інформаційного обслуговування; дотримання нейтральності й неупередженої позиції щодо збирання та організації доступу до інформації й надання послуг, розмежування професійних обов'язків і власних інтересів, прагнення до того, щоб особисті переконання не заважали вільному доступові користувача

до інформації; неприпустимість одержання особистої вигоди за рахунок читачів, колег, бібліотеки, протидія корупції, яка впливає на бібліотечну справу, зокрема у постачанні та забезпеченні бібліотечними матеріалами і ресурсами, призначенні на бібліотечні посади та адмініструванні бібліотечних контрактів і фінансів [4].

Бібліотеки збирають і зберігають суспільно значущу інформацію, яка відображає інтелектуальні й духовні надбання певної спільності, та забезпечують до них широкий доступ, що створює умови для перетину інформаційних просторів різних національних спільнот та функціонуванню глобального інформаційного простору як надбання й інформаційної бази розвитку людської спільності. Водночас для кожної окремої нації сукупні фонди національних бібліотек – це сховища національної духовної спадщини народу та інформаційне джерело його подальшого поступу. Серед функцій бібліотек – збирання, збереження, дослідження та популяризація культурно-історичних і природничо-наукових цінностей, зафіксованих у документному вигляді.

Фонди бібліотек відкриті широкому читачеві, а бібліотечні працівники володіють необхідним методико-технологічним інструментарієм для пошуку, оцінки, відбору, збереження, систематизації, інформаційно-аналітичного опрацювання та подальшого поширення інформації, якої потребує суспільний розвиток.

Тому логічно, що саме фонди національних бібліотек як сховища документованої національної пам'яті мають стати тим інформаційним ядром, навколо якого вибудовуватиметься інформаційна безпека держави.

Список використаних джерел

1. Витяг із статуту Одеської Національної ордена Дружби народів наукової бібліотеки імені М. Горького [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://odnb.odessa.ua/doc_file/DKB/dkb_vityag.pdf). – Назва з екрана.

2. Гранчак Т. Бібліотека в інформаційному супроводі управління суспільними процесами: політико-комунікаційний аспект : монографія [Електронний ресурс] / Тетяна Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2014. – 184 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/images/nauk-mon/k2014.pdf>. – Назва з екрана.

3. Доповідь О. Ф. Орлова Миколі І Про діяльність Кирило-Мефодіївського товариства і пропозиції щодо покарання його членів [Електронний ресурс] / Витяг зі справи М. І. Гулака № 69, 1847 р. травня 26 // Ізборник. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/rizne/kmt03.htm>. – Назва з екрана.

4. Кодекс етики бібліотекаря УБА [Електронний ресурс] // Творчість та інновації в українських бібліотеках. Інформаційно-просвітницький блог для бібліотекарів. – 2013. – 29.11. – Режим доступу: <http://libinnovate.wordpress.com/2013/11/29/кодекс-етики-бібліотекаря-уба/>. – Назва з екрана.

5. Концепція розвитку Державного закладу «Національна історична бібліотека України» на період до 2015 року [Електронний ресурс] // Національна історична бібліотека України. – Режим доступу: http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_wrapper&Itemid=1588. – Назва з екрана.

6. *Месснер Е.* Измерения войны [Електронний ресурс] / Е. Месснер // Хочешь мира, победы мятежевойну! Творческое наследие Е. Э. Месснера. – М. : Военный университет ; Русский путь, 2005. – 696 с. – (Российский военный сборник). – Режим доступа: http://militera.lib.ru/science/0/pdf/messner_ea01.pdf. – Загл. с екрана.

7. *Месснер Е.* Мятеж – имя третьей всемирной [Текст] / Е. Месснер. – Буэнос-Айрес, 1960. – 111 с.

8. О библиотеке [Електронний ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа: <http://www.prlib.ru/Pages/about.aspx>. – Загл. с екрана.

9. Президентская библиотека развивает сотрудничество с Крымом [Електронний ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа: <http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=819>. – Загл. с екрана.

10. Президентская библиотека раскрывает героическую историю [Електронний ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа: <http://www.prlib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=786>. – Загл. с екрана.

11. Про бібліотеки і бібліотечну справу Закон України [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради України, 1995, № 7, ст. 45. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

12. Про бібліотеку [Електронний ресурс] // Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника. – Режим доступу: <http://www.lsl.lviv.ua/>. – Назва з екрана.

13. Про Доктрину інформаційної безпеки України [Електронний ресурс] : Указ Президента України № 514/2009 від 8 лип. 2009 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/514/2009>. – Назва з екрана.

14. Про прийняття за основу проекту Закону України про Концепцію

державної інформаційної політики [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України № 2897-17 від 11 січ. 2011 р. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2897-17>. – Назва з екрана.

15. Русская карта : [цикл научно-популярных фильмов : в 4 частях] [Электронный ресурс] / М-во культуры России и киностудия Леннаучфильм ; авт. сценария: Иван Сидельников, Валентина Гуркаленко ; реж.: Иван Сидельников ; оператор: Александр Якубовский ; продюсер: Татьяна Маслина. – [Санкт-Петербург] : Леннаучфильм, 2001–2005. – Фильм 1 / авт. сценария и реж.: Иван Сидельников. – Электрон. дан. (1 видеофайл: 323 Мбайтов). – 2001. – Продолжительность: 25 мин 56 с. – Режим доступа: https://www.youtube.com/watch?v=V_96sEAIInX4. – хв. 5.09–5.19.

16. Тарас Шевченко – сын Украины, воспитанник России [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа: <http://www.prilib.ru/events/Pages/Item.aspx?itemid=769>. – Загл. с экрана.

17. Территория России в целом [Электронный ресурс] // Президентская библиотека имени Б. Н. Ельцина. – Режим доступа: http://www.prilib.ru/Pages/terr2010_1-1.aspx. – Загл. с экрана.

18. About the Library [Electronic resource] // Library of Congress. – Mode of access: <http://www.loc.gov/about/>. – Title from the screen.

Стаття надійшла до редакції 20.05.2014.

Tetiana Granchak,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

THE FORMATION BY LIBRARIES OF NATIONAL INFORMATION SPACE IN THE CONTEXT OF THE NATIONAL INFORMATION POLICY

The article is devoted to the problematic aspects of the functioning of libraries in the context of the national information policy. The attention is focused on the specific involvement of national libraries in the formation of the national information space in the state of information confrontation. The comparative analysis of the experience in this field of Boris Yeltsin Presidential Library and the Ukrainian national libraries was done.

Keywords: National Library, Boris Yeltsin Presidential Library, informational confrontation, manipulation of information, national information space.

Татьяна Гранчак,

д-р наук по соц. коммуникациям, ст. науч. сотр., зав. отделом
политологического анализа «СІАЗ» Национальной библиотеки Украины
имени В. И. Вернадского

ФОРМИРОВАНИЕ БИБЛИОТЕКАМИ НАЦИОНАЛЬНОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ

Статья посвящена проблемным аспектам функционирования библиотек в контексте реализации государственной информационной политики. Акцентировано внимание на специфике участия национальных библиотек в формировании национального информационного пространства в условиях информационного противостояния. Осуществлен сравнительный анализ опыта в этой сфере Президентской библиотеки им. Б. Н. Ельцина и отечественных национальных библиотек.

Ключевые слова: национальная библиотека, Президентская библиотека им. Б. Н. Ельцина, информационное противостояние, манипулирование информацией, национальное информационное пространство.

Володимир Удовик,

канд. іст. наук, директор ФПУ Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті розглянуто питання створення та представлення у світовому інформаційному просторі інформаційних ресурсів з питань держави й права, інституту президентства, історії, культури та екології в Президентській бібліотеці Азербайджанської Республіки.

Ключові слова: інформаційна діяльність, президентська бібліотека, Азербайджан, Інтернет.

З розвитком інформаційних технологій та активним впровадженням їх у бібліотечну сферу відбуваються зміни в наповненні та реалізації соціальних функцій бібліотеки. На сьогодні постає завдання не лише розширення асортименту інформаційних ресурсів бібліотеки, а й забезпечення ними користувачів бібліотеки на відстані – нині користувачі бібліотеки бажають оперативно отримувати електронний аналог будь-якого інформаційного матеріалу. Крім того, зважаючи на значний обсяг інформації, який при цьому постійно збільшується, бібліотеки мають зорієнтувати користувачів, «забезпечити» від інформаційного шуму та надати доступ до спеціалізованих повнотекстових тематичних колекцій. У цьому ключі працюють президентські бібліотеки.

Більшість президентських бібліотек виконують саме меморіальну функцію з формування та збереження документальних ресурсів з питань інституту президентства, державотворення, права та історико-культурної тематики, а також забезпечення обслуговування цими ресурсами всіх зацікавлених читачів. При цьому частина з них займається забезпеченням органів вищої державної влади оперативною інформацією стосовно реакції ЗМІ на актуальні події в країні та за кордоном, а також теоретичними напрацюваннями щодо підготовки державних рішень і супроводження їх виконання. Таку подвійну роль відіграє Президентська бібліотека Управління справами Президента Азербайджанської Республіки. Так, ця бібліотека є центром формування й популяризації літератури з азербайджанської державності, національної ідеології та азербайджано-

знавства, а також місцем зі збереження документальної спадщини видатного азербайджанського лідера Г. Алієва.

Президентська бібліотека Азербайджанської Республіки (<http://www.preslib.az>) створена 2003 р. з ініціативи тодішнього президента Г. Алієва, на базі двох найстаріших бібліотек Баку – Центральної міської бібліотеки та Бібліотеки господарського відділу Управління справами Президента Азербайджанської Республіки. Основним напрямом діяльності бібліотеки є створення інформаційних ресурсів, їх збереження, систематизація та популяризація серед читачів.

Починаючи як спеціалізований бібліотечний відділ Адміністрації президента з обслуговування лише владних структур, бібліотека поступово розширила не лише базу інформаційних ресурсів і продуктів, а й коло користувачів завдяки впровадженню сучасних інформаційних технологій у свою діяльність. Крім того, був зроблений головний акцент серед пріоритетів інформаційної діяльності на патріотизм та історико-культурну тематику.

Дослідженням основних напрямів діяльності Президентської бібліотеки, упровадженням інформаційних технологій і введенням науково-інформаційних ресурсів у науковий та освітній обіг займаються переважно співробітники бібліотеки, зокрема директор бібліотеки М. Ахмедов [2, 3], завідділу З. Ісмаїлов [4–6], заступник директора Д. Талибзаде [8] та ін. [1, 7].

Метою цього дослідження є висвітлення інформаційної діяльності Президентської бібліотеки Азербайджанської Республіки щодо формування інформаційних ресурсів і представлення їх в інформаційному просторі.

За останні роки в Президентській бібліотеці була створена повноцінна електронна бібліотека з проблематики державотворення, інституту президентства, права, краєзнавства та історії Азербайджану. І хоча електронні ресурси орієнтовані, в основному, на співробітників Адміністрації президента Азербайджанської Республіки, але завдяки дистантному доступу до більшості матеріалів вона забезпечує велику кількість користувачів світової мережі важливою інформацією.

Унаслідок розширення інформаційних послуг і кількості повнотекстових інформаційних продуктів й тематичних колекцій Президентська бібліотека стала одним з головних інформаційних центрів Азербайджану з історико-правової та державотворчої проблематики. Це підтверджується постійно зростаючим відвідуванням інтернет-порталу бібліотеки. Так, за даними рейтингу Alexa Rank (всесвітньовідомий показник оцінки

якості сайту та відвідуваності від Alexa.com), інтернет-портал Президентської бібліотеки входить до 300 тис. відвідуваних сайтів в усьому світі та посідає 1167 місце серед азербайджанських інтернет-сторінок (на 3 червня 2014 р.). За останні три місяці рейтинг цього порталу зріс на 100 тис. пунктів [9].

До електронної бібліотеки входять: електронний каталог книг, електронні картотеки періодичних видань, бібліографічні бази даних, повнотекстові копії друківаних книг і наукових статей, електронні книги, колекції, бібліографічні покажчики, інформаційні бюлетені.

На основі книг, статей, довідкових видань, повідомлень інформаційних агентств і відкритих інтернет-джерел співробітники бібліотеки створили 12 тематичних колекцій, зокрема: «Промови, виступи, інтерв'ю, заяви Президента Азербайджанської Республіки Ільхама Алієва», «Ільхам Алієв і нафтова дипломатія Азербайджану (починаючи з 1994 р.)», «Олімпійський рух в Азербайджані», «Нагірно-Карабахський конфлікт», «Контракт століття», «Геноцид і депортація азербайджанців», «Азербайджанська діаспора», «Посол доброї волі», «Соціально-економічний розвиток регіонів Азербайджану» (2004–2008 і 2009–2013 рр.), «Державна служба», «Муніципальна влада». На жаль, більшість із них доступні лише азербайджанською мовою.

Використовуючи можливості сучасних інформаційних технологій, у Президентській бібліотеці на основі електронних колекцій документів було створено тематичні проекти, які розміщені на окремих інтернет-сторінках із прямим доступом з порталу бібліотеки. Таких електронних проектів на сьогодні 11: «Гейдар Алієв. Збірник електронних документів», «Зовнішньополітична діяльність Президента Азербайджанської Республіки Ільхама Алієва», «Країна вогнів – Азербайджан», «Трагедія ХХ ст. – Ходжалінський геноцид», «Азербайджан. Державні символи та атрибути», «Нахчіванська Автономна Республіка», «Агресія. Баку. 1990. 20 січня», «Екологія Азербайджану», «Азербайджанська Республіка – 20», «Місто Іреван», «Азербайджанська Демократична Республіка».

Наприклад, електронний ресурс, присвячений Г. Алієву, був представлений користувачам наприкінці 2008 р. у зв'язку з 85-річчям лідера азербайджанського народу. Крім ресурсів «прямої мови» (доповіді, виступи, інтерв'ю), тут представлена повнотекстова література про нього, біобібліографія, фотогалерея та хроніка його життєвого шляху, а також електронна 45-томна книга «Гейдар Алієв. Наша незалежність вічна». Для читачів цікавим також є головні документи із зовнішньополітичної діяльності Г. Алієва, оскільки в країні вважається, що саме

його успіх на міжнародній арені дав поштовх до розвитку країни та визнання її у світі. Цей значний документальний ресурс доповнюється переліком висловлювань видатних світових політичних і громадських діячів про Г. Алієва.

Вищезазначені електронні інформаційні ресурси доповнюються бібліографічними покажчиками та інформаційними бюлетенями. На порталі бібліотеки представлено 12 покажчиків (зокрема, «Закони Азербайджанської Республіки», «Укази та розпорядження Президента Азербайджанської Республіки», «Президент Азербайджанської Республіки: хроніка щоденної діяльності») і дев'ять щоквартальних бюлетенів («Влада. Опозиція. Народ», «Історія. Культура. Наука», «Економіка Азербайджану», «Вибори в Азербайджанській Республіці», «Зовнішня політика та міжнародні відносини», «Нафта та газ», «Права людини», «Екологія», «Інформаційні технології»). Інформаційні бюлетені являють собою сучасну форму бібліотечного обслуговування новітньою бібліографічною інформацією з актуальної проблематики на основі моніторингу друкованих та електронних ЗМІ. Ця форма подачі інформації про події була започаткована у 2005 р., і сьогодні бібліотека надає повний доступ на порталі до всіх випусків. Бібліографічна інформація подається в хронологічному порядку та за мовним принципом: спочатку азербайджанські джерела, потім російськомовні та іноземні. Тематично бюлетені охоплюють усі сфери діяльності органів державної влади та суспільно значущу проблематику – права людини, екологія, культура. Останнім з'явився інформаційний бюлетень «Інформаційні технології» (2013 р.), який висвітлює інформацію про події у сфері комунікацій, інновацій, електронного урядування та космічних досліджень.

Один із цікавих електронних проєктів «Екологія Азербайджану», який напряму не пов'язаний з питаннями держави, права та державного управління, але ця проблематика дуже важлива, і забезпечення інформацією про цей аспект людської діяльності, виховання екологічної культури населення стоїть не на останньому місці в Президентській бібліотеці. Зважаючи на те що видобуток нафти в Азербайджанській Республіці становить лівову частку доходів держави, збереження природних ресурсів й забезпечення цілісності навколишнього середовища при розвитку нафто-газовидобувної сфери стоїть у пріоритетах цієї держави. І Президентська бібліотека як головний інформаційний центр вищої виконавчої влади підтримує інтерес до екологічної проблематики та поширення екологічних знань серед населення.

Екологічний інформаційний ресурс складається з п'яти глав, кожна з яких має свої розділи. Тут охоплені всі питання екологічної проблематики – від загальнотеоретичних до практичних прикладів екологічних проблем Азербайджану. У розділу «Екологічна просвіта» дається відповідь на питання «Що таке екологія?» та представлений електронний «Екологічний словник», у якому наведено терміни й поняття, що часто використовуються у сфері захисту навколишнього середовища. «Екологічний календар» відображає знаменні дати у сфері екології та навколишнього середовища, які відзначаються як у міжнародному масштабі, так і масштабі республіки. Крім того, користувачам ресурсу дається доступ до законодавчої бази з екологічного права Республіки та міжнародних конвенцій, а також бібліографія важливих видань, наукових статей (частково повнотекстовий ресурс) і перелік гіперпосилань на азербайджанські інтернет-джерела з екологічної проблематики.

Цей електронний ресурс доповнює тематичний реферативний бюлетень «Екологія», який виходить щоквартально, починаючи з 2010 р. Бюлетень складається з п'яти розділів: «Екологічна просвіта», «Нафта та екологія», «Навколишнє середовище», «Зміна клімату», «Біорізноманіття». Бібліографічна інформація представлена різними мовами: азербайджанською, російською, англійською, турецькою та ін. [1].

Необхідно зазначити, що Президентська бібліотека для забезпечення своїх користувачів новітньою та якісною інформацією, у тому числі й з актуальних питань держави та права зарубіжних країн, надає доступ до повнотекстових ресурсів, крім власного виробництва, ще й до передплачених баз даних, зокрема «Законодавча база Російської Федерації», Polpred, IPR Books, але лише в локальній мережі бібліотеки.

Отже, інформаційна діяльність Президентської бібліотеки Азербайджанської Республіки побудована на формуванні та представленні електронних інформаційних ресурсів із проблематики держави та права, інституту президентства, історії, культури та екології Азербайджану. Цей ресурс побудований за тематико-хронологічним принципом і досить простий у користуванні та в доступі до всіх розділів електронної бібліотеки. І хоча більшість матеріалів представлена азербайджанською мовою, постійно проводиться робота з перекладу англійською найбільш важливих для країни тематичних збірників.

Для спеціалізованих документальних колекцій, таких як президентські бібліотеки та музеї, буде корисним азербайджанський досвід створення мережевого консолідованого інформаційного ресурсу з певної

проблематики, до якого входить не лише бібліографічна та повнотекстова інформація, а й мультимедійні ресурси (фото, відео), архівні документи тощо.

Список використаних джерел

1. *Алиева И.* Опыт формирования библиографической информационной системы по экологии в библиотеках Республики Азербайджан [Электронный ресурс] / Ирада Алиева. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/23_NTP_2013/Ecologia/5_143705.doc.htm. – Загл. с экрана.

2. *Ахмедов М.* Внедрение информационных технологий в библиотеки превратит их в новые учреждения / М. Ахмедов // *Xalq*. – 2007. – № 55. – С. 4.

3. *Ахмедов М. Г.* Страноведческая и краеведческая деятельность Президентской библиотеки Управления делами Президента Азербайджанской Республики / М. Г. Ахмедов, З. И. Исмаилов // *Вестник Библиотечной ассамблеи Евразии*. – 2011. – № 4. – С. 68–72.

4. *Исмаилов З. И.* Информационная безопасность и библиотеки: вклад Президентской библиотеки Управления делами Президента Азербайджанской Республики [Электронный ресурс] / Закир Искендар оглы Исмаилов. – Режим доступа: http://files.preslib.az/site/media_JKr3M.pdf. – Загл. с экрана.

5. *Исмаилов З. И.* Опыт в подготовке электронных ресурсов Президентской библиотеки Управления делами Президента Азербайджанской Республики [Электронный ресурс] / Закир Искендар оглы Исмаилов // *Вестник Библиотечной ассамблеи Евразии*. – 2010. – № 1. – С. 62–65. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2009/disk/103.pdf>. – Загл. с экрана.

6. *Исмаилов З. И.* Электронные ресурсы Президентской библиотеки Управления делами Президента Азербайджанской Республики: проблемы формирования и использования [Электронный ресурс] / Закир Искендар оглы Исмаилов. – Режим доступа: http://files.preslib.az/site/media_fMwYm.pdf. – Загл. с экрана.

7. *Маммадов А. М.* Библиографическая деятельность Президентской библиотеки Азербайджана / А. М. Маммадов // *Библиография*. – 2014. – № 2. – С. 66–76.

8. *Талыбзаде Д.* Электронная библиотека – очередная ступень в становлении информационного общества [Электронный ресурс] / Джамиля Талыбзаде, Закир Искендар оглы Исмаилов // *Бакинский*

рабочий. – 2006. – № 233. – С. 4. – Режим доступа: http://files.preslib.az/site/media_EWNRq.pdf. – Загл. с экрана.

9. How popular is preslib.az? [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.alexa.com/siteinfo/http%3A%2F%2Fwww.preslib.az>. – Title from the screen.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2014.

Vladimir Udovik,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

THE INFORMATION ACTIVITIES OF THE PRESIDENTIAL LIBRARY OF AZERBAIJAN REPUBLIC

The article investigates the issues of creation and presentation in the global information space of information resources on state and law, history of the presidency, culture and ecology in the Presidential Library of the Republic of Azerbaijan.

Keywords: information activities, presidential library, Azerbaijan, Internet.

Владимир Удовик,

канд. ист. наук, директор Фонда Президентов Украины Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ИНФОРМАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ПРЕЗИДЕНТСКОЙ БИБЛИОТЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

В статье рассматривается вопрос создания и представления в мировом информационном пространстве информационных ресурсов по вопросам государства и права, истории, института президентства, культуры и экологии в Президентской библиотеке Азербайджанской Республики.

Ключевые слова: информационная деятельность, президентская библиотека, Азербайджан, Интернет.

Світлана Горова,

канд. наук із соц. комунікацій, старш. наук. співроб. інформаційно-аналітичного відділу ФПУ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

УДОСКОНАЛЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ЕЛЕКТРОННИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглянуто значення електронних ЗМІ як соціального інструменту забезпечення електронною інформацією суспільства на етапі його інформатизації та засобу вдосконалення безпеки національного інформаційного простору.

Ключові слова: інформаційна безпека, інформаційні обміни, соціальні мережі, інформаційні впливи, мережеві комунікації, інтернет-ЗМІ.

Постановка проблеми. Актуалізація необхідності збільшення уваги держави до проблем, пов'язаних з розвитком інтернет-ЗМІ.

Розробкою питань інформаційної безпеки займаються вітчизняні та зарубіжні науковці: О. Онищенко, В. Гавловський, В. Горовий, В. Цимбалюк, В. Петрик, М. Присяжнюк та ін. Проте сучасний стрімкий розвиток інформаційного суспільства постійно дає новий матеріал для науково-практичних узагальнень.

Актуальність дослідження обумовлена стрімкістю розвитку інформаційних процесів у суспільстві та необхідністю суспільного реагування, у тому числі правового, на негативні аспекти їх прояву.

Метою статті є аналіз можливостей інтернет-ЗМІ в забезпеченні доступу до масивів електронної інформації та розв'язанні проблем сучасної інформаційної безпеки.

Сучасний інформаційний розвиток, інформатизація суспільства є важливою складовою розширення можливостей для доступу до інформації, для задоволення відповідних інформаційних потреб не тільки на рівні політичних перетворень, відстоюванні того чи іншого політичного вибору в процесі демократизації, а й на всіх інших рівнях суспільної діяльності, що, зрештою, і забезпечують у комплексі суспільний прогрес. Цей розвиток має як свої позитивні, так і негативні сторони.

Необхідно підкреслити, що в останнє десятиліття в багатьох регіонах світу глобалізм, крайні прояви інформаційного та економічного тиску на відсталі в економічному відношенні регіони світу отримали відповідну

реакцію у вигляді міжнародного тероризму. Сформований на базі сильної культурної відсталості й релігійного фанатизму, бідності тероризм при безперспективності будь-яких спроб протистояти високотехнологічній зовнішній економічній і культурній експансії став єдиним ефективним засобом протистояння могутнім країнам-глобалізаторам. Така форма протесту стала дуже небезпечним контраргументом у суперництві найбільш відсталих країн світу з країнами «золотого мільярда» в системі глобальних відносин, протестом, по суті своїй доведеним до абсурду, оскільки об'єктивно не передбачає наявності переможців. У системі сучасних міжнародних інформаційних взаємин він вносить деструктивну складову, що впливає на глобальний інформаційний простір, сприяє поширенню в ньому невпевненості, погроз і шантажу, що стає, по суті, новою глобальною загрозою для розвитку цивілізації.

Практика останніх десятиліть говорить про дедалі більш відчутне значення інформаційних операцій, інформаційних війн, що передують силовим діям у відносинах між державами або ж нерідко, дедалі більшою мірою, замінюють їх, будучи успішними з точки зору отримання кінцевого результату. На інформаційному рівні йдеться про чітко спрямовані операції, що мають за мету вплив на свідомість населення.

У контексті зростання цієї загрози заслуговує на увагу характеристика нинішньої ситуації, зроблена професором Дипломатичної академії Міністерства закордонних справ Росії, академіком Академії військових наук І. Панаріним. Дослідник акцентує увагу на питанні про те, до яких меж має функціонувати інформація, що надходить з інших країн, який обсяг вона має займати в національному інформаційному просторі, яким чином у правовому полі регулювати ці інформаційні потоки [1].

Ілюстрацією щодо цього питання може бути інформаційна атака західної електронної періодики, здійснена під час недавньої економічної кризи на економічний потенціал нашої країни з метою зниження його конкурентоспроможності на міжнародних ринках. У цей час у зарубіжних ЗМІ дуже багато говорилося про безперспективність української металургії та хімічної промисловості, про несприятливий інвестиційний клімат у країні, про ймовірність політичної нестабільності тощо. Потрібно зазначити, що ця інформаційна атака в складній економічній ситуації була досить результативною.

Привертає увагу також і те, що на українських інформаційних ринках збільшується присутність зарубіжних компаній, що відстоюють власні інтереси в інформаційному просторі України. Електронні ЗМІ в контексті такої ситуації можуть сприяти виокремленню негативних впливів

на вітчизняний інформаційний простір і протистояння шкідливим зарубіжним інформаційним продуктам. Це твердження підкріплюється практикою, адже останні кілька років в інформаційному просторі спостерігається цікава тенденція: інтернет-ЗМІ за рядом показників випереджають традиційні друковані ЗМІ [2].

Розвиваючи цей аспект теми, слід звернути особливу увагу на важливу суспільно значущу проблему, пов'язану із забезпеченням інформаційного суверенітету. Ця проблема актуалізувалася як одна з найбільш помітних проблем сучасного інформаційного суспільства, що розвивається в умовах активної глобалізації. Вона набуває з розвитком сучасних інформаційних обмінів дедалі більшої актуальності, робить більш нагальними питання, пов'язані з необхідністю конкретизації уявлень про сучасні методики організації безпеки суверенних інформаційних ресурсів.

Дослідження останніх років доводять, що наявні для суверенних інформаційних ресурсів загрози насамперед пов'язані з:

- можливістю порушення змістовної цілісності, недостатнього забезпечення необхідної вичерпності суверенних масивів інформації в структурі соціальних інформаційних баз для існування й розвитку держави, нації, усіх необхідних соціальних складових сучасного суспільства;

- можливістю порушення організаційної структури дотримання та розвитку інформаційного суверенітету;

- відсталістю в процесі розвитку інформаційних технологій, призначених для обслуговування суверенних масивів інформації, а також технологій забезпечення та розвитку інформаційного суверенітету;

- зниженням значення інформаційного ресурсу ЗМІ як джерела оновлення суверенних інформаційних ресурсів у зв'язку зі зниженням якості відображення державних, національних інтересів, можливим ослабленням їхнього значення в об'єктивному, оперативному інформуванні суспільства про найбільш важливі для нього події, у зв'язку зі зниженням якості інформаційної діяльності, ослабленням суспільної ролі в утвердженні духовно-ціннісних орієнтирів сучасної України;

- відставанням правової бази забезпечення інформаційного суверенітету від об'єктивних умов його реалізації;

- порушенням основ збереження балансу вітчизняних (державних, національних) інтересів у міжнародному інформаційному співробітництві [3].

Враховуючи наявні для суверенних інформаційних ресурсів загрози, слід зазначити, що вітчизняні електронні ЗМІ можуть стати важливим інструментом реалізації сучасних технологій захисту інформаційного

суверенітету в контексті впливів зарубіжних масивів інформації через канали всіх видів зарубіжних ЗМІ. У сучасному вітчизняному інформаційному просторі з утвердженням електронних інформаційних технологій удосконалюється процес структурування традиційної джерельної бази та нових інформаційних ресурсів відповідно до потреб сьогодення. Це структурування визначається запитами різних категорій користувачів.

При використанні вітчизняних електронних ЗМІ для захисту національного інформаційного простору слід враховувати, що виражальні засоби цих видань дають можливість:

- по-перше, інформувати систему користувачів про надходження в обіг нових, важливих для розвитку суспільства інформаційних ресурсів;
- по-друге, застерігати від деструктивної інформації, що з'являється або може з'явитися у вітчизняному інформаційному просторі;
- по-третє, інформувати про розвиток правової бази у сфері інформаційного обігу, роз'яснювати сутність тих або інших правових актів;
- по-четверте, надавати інформацію про закономірності розвитку конструктивних інформаційних процесів у світі;
- по-п'яте, сприяти ефективному використанню суверенних інформаційних ресурсів у соціальних інформаційних комунікаціях сучасності [4].

Ці можливості можуть бути реалізовані при ліквідації нинішньої диспропорції в інформаційному просторі України між державними та приватними ЗМІ. При розгляді цього питання звертає на себе увагу та обставина, що «розвиток приватних ЗМІ призводить до втрати позицій в інформаційному просторі державних, а також інших ЗМІ, що в організації своєї діяльності не спираються на кошти великих економічних структур. Реалізація цієї тенденції призводить до реального ущемлення демократичних засад забезпечення свободи діяльності ЗМІ, звужує можливості української держави в донесенні до громадян повною мірою змісту і результату своєї діяльності» [5]. Сучасні дослідження говорять про помилковість рішення про повне роздержавлення національних ЗМІ.

Останнім часом спостерігається постійна втрата позицій в інформаційному просторі України регіональних, обласних і місцевих друкованих видань. Учені вказують на відсутність ефективної концепції розвитку їхньої діяльності й, відповідно, наявні матеріально-технічні, кадрові проблеми не дають можливості цим ЗМІ перейти на використання сучасних технологій та активно включитися в інформаційну діяльність, забезпечувати відображення особливостей регіонального розвитку в нашій країні. Однак ця констатація видається неповною характеристикою проблеми. До сказаного вище варто додати відсутність конкретного

соціального, у тому числі державного, замовлення на цей вид діяльності. Немає ніяких підстав стверджувати, що потреби в такому замовленні не існує. Ідеться, швидше, про суспільну неусвідомленість такого замовлення, відсутність у суспільстві чітких уявлень про конкретні завдання національного розвитку й значення в їх реалізації національних ЗМІ. Цю проблему відчують українські фахівці, що знайшло своє відображення в Національній доповіді «Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави» [6].

З цією проблемою стикається також дуже слабке наповнення вітчизняного інформаційного простору потрібною суспільству для розвитку, відповідним чином адаптованою інформацією глобального інформаційного простору. Електронні ЗМІ при цьому можуть бути якісним змістовним орієнтиром у формуванні уявлень про нову інформацію за кордоном, важливим навігаційним інструментом по глобальних інформаційних ресурсах для всіх категорій українських користувачів.

При цьому звертає на себе увагу те, що під впливом процесів демократизації, розвитку інформаційних запитів членів суспільства палітра всіх видів впливу електронної інформації постійно розширюється, що ускладнює роботу із захисту інформаційного суверенітету. Інструменти цього захисту мають бути також різноманітними, адекватними загрозам і забезпечувати необхідний результат свого впливу.

У цьому контексті особливо привертають на себе увагу соціальні мережі, що останнім часом стали ефективним механізмом горизонтальної циркуляції інформації, реалізації потенціалу інфотворчості поза межами усталених інтересів традиційних соціальних структур. Донедавна вони забезпечували запити членів суспільства на урізноманітнення спілкування, реалізацію творчого потенціалу, незадіяного в системі соціальних структур. До них належало спілкування задля розваг тощо. Інформація на такому рівні не завжди була соціально значущою. Проте в процесі свого розвитку у вітчизняному інформаційному просторі соцмережі дедалі більше відображають проблеми та потреби суспільства, демонструють ставлення громадян до актуальних проблемних ситуацій економічного, політичного й суспільного життя. Слід звернути увагу на те, що сьогодні соціальні мережі розвиваються прискореними темпами та охоплюють широкі суспільні сфери, при цьому можуть дестабілізувати інституційний статус-кво в суспільстві.

Феномен соціальних мереж сьогодні вже став настільки значущим, що починає впливати на ряд сторін суспільного життя, на психологію суспільства, політику й економічне життя сучасного суспільства.

Швидкий розвиток соціальних мереж, що можуть не тільки об'єднувати однодумців, а й налагоджувати інтерактивну взаємодію на рівні кожного конкретного члена такої мережі, сьогодні є одним з істотних елементів формування майбутнього каналу взаємодії суспільства та влади [7].

Серед багатьох дослідників цього феномену популярною є думка про те, що найбільш значущо «соціальні медіа» показали себе під час інституційних криз, коли масова політизація соціально активного сегмента Інтернету привела до вибухоподібного зростання впливу блогосфери та соціальних мереж на перебіг політичних подій і кризових явищ. Проте підвищення інтересу до впливу соціальних медіа в подібних ситуаціях, хоча і привело до появи терміна «Twitter-революція», але до сьогодні так і не стимулювало формування повноцінної наукової бази.

Слід зазначити, що якість державного нагляду за мережею Інтернет, а також регулювання «діяльності» мережі на основі ряду різнопланових законів України: «Про інформацію», «Про телекомунікації», «Про національну програму інформатизації», «Про основи національної безпеки України», «Про захист суспільної моралі» тощо – на сьогодні певною мірою втратила свою ефективність, оскільки в цих нормативних актах не відображені повністю реалії впровадження нових сучасних електронних інформаційних технологій [8]. Уповноважені для контролю й розвитку інформаційного законодавства органи: Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері зв'язку та інформатизації, Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі, Департамент спеціальних телекомунікаційних систем та захисту інформації Служби безпеки України, Управління по боротьбі з кіберзлочинністю МВС України та ін. – на сьогодні не встигають із законодавчими ініціативами за темпами розвитку інформаційних технологій. При цьому нині залишається доволі широкий простір для поширення в мережі інтернет-інформації, що становить загрозу національній безпеці та фізичному, інтелектуальному, моральному й психологічному стану суспільства.

Очевидно, у цій ситуації потребує вдосконалення існуюча в державі методологія правотворення, що має не лише забезпечувати відповідний супровід інформаційних процесів, а й випереджати їх з огляду на розвиток інформаційних технологій майбутнього.

Список використаних джерел

1. *Панарин И. Н.* Проблемы информационной безопасности как одна из основ государственного суверенитета [Электронный ресурс]

/ И. Н. Панарин // Панарин.com. – Режим доступа: <http://www.panarin.com/comment/1053>. – Загл. с экрана.

2. *Юрченко А. М.* Україна: еволюція «революцій» / А. М. Юрченко, А. А. Поляруш. – К. : Саммит-книга, 2013. – С. 41.

3. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – С. 141–155.

4. Там само. – С. 20–37.

5. Там само. – С. 142–154.

6. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави : національна доповідь / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К., 2009. – С. 582.

7. *Юрченко А. М.* Україна: еволюція «революцій» / А. М. Юрченко, А. А. Поляруш. – К. : Саммит-книга, 2013. – С. 41–42.

8. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – С. 177–182.

Стаття надійшла до редакції 19.06.2014.

Svetlana Gorova,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

IMPROVEMENT OF NATIONAL SECURITY IN THE CONTEXT OF DEVELOPMENT OF ELECTRONIC INFORMATION TECHNOLOGY

The article investigates the importance of electronic media as a social tool to provide the society by electronic information at the level of its information and means of improving the security of the national information space.

Keywords: information security, information exchange, social networking, information impacts network communications, Internet media.

Светлана Горвая,

канд. наук по соц. коммуникациям, ст. науч. сотр. информационно-аналитического отдела ФПУ Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье рассматривается значение электронных СМИ как социального инструмента обеспечения электронной информацией общества на этапе его информатизации и средства совершенствования безопасности национального информационного пространства.

Ключевые слова: информационная безопасность, информационные обмены, социальные сети, информационные влияния, сетевые коммуникации, интернет-СМИ.

Юлія Половинчак,

канд. іст. наук, старш. наук. співроб., заввідділу обслуговування інформаційними ресурсами НЮБ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

БІБЛІОТЕЧНІ ОБ'ЄДНАННЯ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЄДИНОГО БІБЛІОТЕЧНОГО ПРОСТОРУ

Стаття присвячена дослідженню ролі бібліотечної кооперації у формуванні єдиного бібліотечного простору як складової наукового та культурного інформаційного простору. Здійснено огляд сучасних тенденцій у розвитку бібліотечних об'єднань. Досліджено найбільш поширені типи об'єднань бібліотек за територіальною, галузевою, функціональною, формальною (юридичне оформлення) ознакою.

Ключові слова: глобальний інформаційний простір, бібліотечна інтеграція, бібліотечна асоціація, бібліотечний альянс, бібліотечний консорціум, бібліотечна корпорація, бібліотечне товариство, бібліотечне партнерство.

Превалуючою тенденцією початку ХХІ ст. стало розширення світового інформаційного простору і становлення системи інтерактивної інформаційної взаємодії на глобальному рівні. Нові інтеграційні тенденції визначаються глобалізаційними процесами, водночас бібліотечний простір, як складова інформаційного й наукового, характеризується власними коренями об'єднаних традицій взаємодії. Тут варто нагадати, що якщо про становлення глобального мережевого співтовариства соціологи заговорили відносно недавно, особливо у зв'язку з працями М. Кастельса [1], то про мережеву структуру комунікації між ученими в контексті створення й прирощення наукового знання було відомо значно раніше [2, с. 18]. Починаючи з ХVІІ ст. наука вважається «відкритою» комунікативною системою, заснованою на поширенні ідей і результатів досліджень, що допускає їх необмежений розгляд, критику й обговорення. У науці діють свої механізми, що забезпечують обмін ідеями, універсальну доступність результатів досліджень, незалежно від місця й часу (принципи, що лежать в основі цих механізмів, були сформульовані Р. Мертоном у концепції наукового етосу). Подібним механізмом є організована система наукової комунікації, що виконує специфічні функції (наприклад, поширення, доступ, збереження) і діє як соціальна

система в тому сенсі, що виключений із системи комунікації не може бути членом наукової спільноти.

Таким чином, сьогоднішня інтенсифікація зв'язків між бібліотеками вкорінена у їх традиційно значній ролі в наукових комунікаціях – з одного боку, та базується на новітніх інформаційних технологіях – з іншого. Маючи найбільш розвинену інфраструктуру і будучи найдемократичнішою формою інформаційного обслуговування, бібліотеки доступні всім громадянам практично в будь-якому куточку країни, зберігають таку важливу рису, як демократизм та відкритість – здатність забезпечити безкоштовний доступ до сучасних інформаційних ресурсів практично всіх верств населення. На відміну від інших систем і структур інформаційного обслуговування суспільства, бібліотеки зберігають у своїх фондах практично всі типи інформації (наукову, технічну, економічну, науково-пізнавальну, розважальну тощо), і обслуговують практично всі соціальні верстви і професійні категорії населення; інформаційно-аналітичні центри бібліотек залучаються до надання допомоги різним соціальним та державним інститутам у високопродуктивному використанні інформації [3, с. 367].

Крім того, важливими характеристиками бібліотек є системність, фундаментальність та науковість, що визначає авторитетність бібліотечних установ, які гарантують користувачу якість свого інформаційного продукту. Інша важлива риса, якою характеризується діяльність бібліотечних установ, це їх незалежність, у силу чого сучасна бібліотека може претендувати на експертний статус. Отже, бібліотеки поступово стають системоутворювальним компонентом соціально-культурної інфраструктури, формуючи навколо себе особливе культурне й інформаційно-комунікативне середовище.

Бібліотека сьогодні виступає елементом глобального інформаційного простору, що є сукупністю інформаційних ресурсів, інформаційних процесів, організаційних структур, технічних інструментів і засобів інформаційної взаємодії користувачів. Бібліотека при цьому розглядається як інформаційний посередник між інформацією та споживачем [4, с. 5–26].

Рушійною силою взаємодії бібліотек російський бібліотекознавець М. Карташов називає наявність у них спільної мети: спрямованості їхньої діяльності на найбільш повне задоволення інформаційних потреб. У процесі цієї діяльності бібліотеки вступають у певні взаємовідносини й взаємозв'язки.

Як наголошує дослідник, сучасний бібліотечний світ – це різноманітна сукупність суверенних бібліотек і бібліотечних систем, кожна з яких

повинна розвиватися і функціонувати з урахуванням впливу інших. Жодна бібліотека або бібліотечна мережа не може замкнутися виключно на самій собі, відмовитися від контактів і зв'язків. Ізольованість бібліотек, бібліотечних процесів і явищ – відносна. Якою б своєрідністю вони не характеризувались, між ними завжди існує певна спільність, відкритість один для одного, залежність одного від іншого, тобто, зв'язок, що пояснюється їх взаємною функціональною пристосованістю. А там, де має місце взаємозв'язок двох або декількох бібліотечних об'єктів (процесів, явищ), завжди існує взаємодія між ними. Таким чином, вони не тільки існують у тісному зв'язку один з одним, а й здійснюють певний вплив один на одного [5].

Процес взаємодії бібліотек – процес історичний: від елементарних, нерегулярних, непорядкованих зв'язків і відносин між окремими бібліотеками – до внутрішньовідомчих, галузевих і міжвідомчих, від взаємодії з окремими напрямів – до комплексної взаємодії, що приводить до інтеграції бібліотек на основі спеціалізації, централізації, координації і кооперування їхньої діяльності [6, с. 190–192].

Зазначені процеси актуалізують питання типологізації професійної кооперації в бібліотечному середовищі. М. Карташов визначає типологію як групування об'єктів за якісними ознаками [10], метод, що допомагає «впорядковувати бібліотечну реальність». Цей підхід спрямований на логічну інтеграцію всіх елементів накопиченого знання з вивчення системи бібліотек. Оскільки типологія передбачає абстраговане об'єднання в систему, вона забезпечує досліднику певну свободу суб'єктивних побудов – звідси досить висока кількість типологій бібліотек і того очевидного факту, що ці типології (і класифікації) не обов'язково узгоджуються між собою. Типологія бібліотек будується відповідно до напрямку інтересів дослідника і може бути здійснена на основі різних ознак, тобто на одній множині об'єктів можуть бути побудовані різні типології, залежно від поставлених завдань. Типологія, таким чином, створюється на перетині наукового потенціалу і творчої уяви бібліотекознавця й фактичних даних.

Свого часу американськими дослідниками був розроблений ряд класифікацій добровільних бібліотечних організацій. В основу класифікації К. Гордона [19, с. 22–29] і Н. Бабчука [20] покладено головну мету асоціацій; Ф. Гамільтон запропонував концепцію поділу всіх асоціацій, товариств і науково-професійних об'єднань за їх видами; схеми угруповання бібліотечних асоціацій за типами розробили Л. Вілсон і Т. Джейн [21] тощо. В сучасному бібліотекознавстві спробу типології бібліотечних об'єднань зробив авторський колектив дослідницького проекту «Бібліо-

течна справа і громадянське суспільство», ініційованого РБА спільно з РНБ у 2008 р. і присвяченого вивченню недержавних некомерційних організацій у сфері бібліотечної справи, як складової частини правового громадянського суспільства [9].

Сучасна інтенсифікація міжнародних зв'язків має значний вплив і на розвиток практики міжнародного співробітництва в галузі бібліотечної справи, у тому числі й української. Сьогодення вимагає розробки форм діяльності бібліотек, що сприяють розширенню доступу до інформації та отримання максимального переваги від глобального інформаційного обміну. Необхідна розробка теоретичних і практичних організаційних моделей, що забезпечують ефективне використання світового досвіду вітчизняними бібліотеками з метою їх розвитку та повноцінного обслуговування користувачів. На жаль, на сьогодні залишається не позбавленою актуальності оцінка, за якою інформаційна «магістраль «Схід – Захід» є практично дорогою з одностороннім рухом» [8]. З іншого боку, подолання цих диспропорцій навряд чи можливе без засвоєння, критичного і творчого переосмислення вітчизняними бібліотечними фахівцями досвіду зарубіжних колег, а отже, – активізації бібліотечного співробітництва на міжнародному рівні. Включення вітчизняних бібліотек у міжнародні програми й проекти, посилення зв'язків у галузі забезпечення доступу до документів на основі нових інформаційних технологій, збільшення кількості особистих контактів визначає сьогодні зміни в практичній діяльності бібліотек усіх типів і видів.

Важливим видом інтенсифікації інтеграційних процесів у бібліотечному середовищі – як на місцевому та національному рівні, так і на міжнародному, є численні об'єднання, покликані вирішувати різні соціальні й науково-виробничі завдання. Формовані професійними інтересами, соціальними проблемами і потребами, вони акумулюють ініціативу, знання й досвід, поєднання яких здатне стати значною рушійною силою. Ідея підвищення ефективності системи науково-інформаційного забезпечення вчених, фахівців та інших категорій користувачів за рахунок переваг інтеграції інформаційних служб і бібліотек не тільки глибоко усвідомлена, але вже реалізована в багатьох країнах світу.

Мета бібліотечної інтеграції полягає в забезпеченні збереження культурної і наукової спадщини різних типів бібліотек та інститутів інформації, організації необхідного сервісу для вільного доступу користувачів до широкого спектра інформаційних ресурсів. До основних стратегічних напрямів, реалізація яких дає змогу успішно вирішувати поставлені завдання, слід віднести [7]:

- формування незалежної політики розвитку бібліотечно-інформаційної діяльності та лобювання професійних інтересів членів асоціацій в державних органах управління;
- створення об'єднаних електронних інформаційних ресурсів та розробка засобів забезпечення вільного доступу до них через різні інформаційно-бібліотечні мережі;
- розвиток міждержавних, національних або регіональних інформаційних інфраструктур з урахуванням різних аспектів процесу глобалізації;
- виконання брокерських функцій щодо бібліотек та інститутів інформації – членів різних асоціацій.

Водночас для вітчизняних реалій цікавою видається точка зору російського дослідника С. Басова, який убачає у бібліотечних об'єднаннях ті функціональні сфери взаємодії держави і суспільства, які обома сторонами розглядаються як прийнятні для «запуску» механізму делегування повноважень, що дасть можливість здійснити поступовий перехід від традиційної патерналістської моделі «держави, що опікає культуру», до моделі розподілу прав і відповідальності між державою і професійним співтовариством [9].

Виникнення зв'язків між окремими бібліотеками й бібліотечними процесами свідчить про початок формування бібліотечної системи, подальший розвиток якої визначається напрямом, інтенсивністю і стійкістю взаємозв'язків. Взаємодія бібліотек характеризується двома тенденціями: екстенсивний (розширення) й інтенсивний (поглиблення) розвиток: з одного боку, зростають обсяги бібліотечної взаємодії (кількість бібліотек, залучених до спільної роботи, кількість напрямів бібліотечної взаємодії та обсяг щодо кожного з них та ін.); з іншого – посилюється система бібліотечних відносин, збагачується їх зміст, відбуваються зміни в структурі формування та використання бібліотечних ресурсів та ін. [5, с. 190–192].

Задовго до періоду, коли процес інформаційної глобалізації став очевидним, за кордоном уже з'явилися різні типи бібліотечно-інформаційних об'єднань з різноманітними формами інтеграції. Світова історія бібліотечних об'єднань нараховує майже 150 років: найстаріше з них – Американська бібліотечна асоціація (American Library Association – ALA) була утворена 1876 р.; Американська асоціація юридичних бібліотек (American Association of Law Libraries – AALL) – 1906 р., Міжнародна асоціація бібліотек технічних університетів – 1955 р. тощо.

Безперечними лідерами за кількістю (понад 60 %) різних асоціацій та бібліотечно-інформаційних мереж, обсягами електронних ресурсів,

а також різноманітності послуг, що надаються, є США та країни Європи. Близько 40 % припадає на країни Азії, Південної та Латинської Америки, Африки, Австралії [10].

Загалом, за даними міжнародної інформаційної мережі ЮНЕСКО [17], у світі, особливо в країнах Європи і США, уже створено понад 300 бібліотечних об'єднань, з них міжнародних – 32, і близько 100 автоматизованих мережевих бібліотечних служб. За іншими відомостями [13], наприкінці ХХ ст. діяло близько 80 міжнародних і понад 500 національних бібліотечних, інформаційних та архівних асоціацій. Розбіжності в кількості асоціацій, скоріше за все, пов'язані з використанням різних критеріїв при визначенні типу й кількості бібліотечно-інформаційних об'єднань.

Значна кількість різноманітних критеріїв для характеристики бібліотечних об'єднань зумовлена інтенсивністю та різновекторністю процесів професійної кооперації в бібліотечному середовищі. Крім того, слід зазначити, що термінологічна система, що відображає спектр бібліотечних організацій, розвивається. Чітке розмежування термінів, що характеризують окремі форми бібліотечного співробітництва, існує не завжди.

Бібліотечні об'єднання різних форм відрізняються, по-перше, за складом. Залежно від статусу об'єднання та поставленої перед ними мети до складу об'єднань входять або різні типи організацій, або організації одного типу. Наприклад, Група наукових бібліотек США (RLG – The Research Library Group) – містить понад 160 університетів, наукових організацій та архівів; Європейська асоціація інформаційних органів і бібліотек з охорони здоров'я (ЕАНІЛ–European Association for Health Information and Libraries) об'єднує понад 1400 членів із 25 країн Європи, США, Канади, Австралії – бібліотекарів, спеціалізованих бібліотек і комерційних компаній, зацікавлених в інформації про охорону здоров'я. До об'єднань організацій одного типу належить, наприклад, Асоціація публічних бібліотек (Public Libraries Association – PLA).

Існують також об'єднання, членами є окремі асоціації – наприклад, Асоціація американських бібліотек (The American Library Association – ALA) включає 11 об'єднань, що представляють різні за тематикою і типами бібліотеки.

За територіальною ознакою можна виділити кілька груп бібліотечних об'єднань: локальних або місцевих, що діють у масштабах адміністративних чи історико-етнографічних одиниць (міста, області, штату, краю тощо); національних, що об'єднують професійну спільноту й установи на рівні країни; та міжнародних. Серед останніх є сенс виділити регіональні об'єднання – у межах геополітичного регіону і його культурних,

наукових та інших зв'язків; транскордонні – як правило, об'єднання бібліотек сусідніх держав чи прикордонних територій таких держав; та глобальних, що сприяють взаємодії професійного співтовариства на світовому рівні.

Щодо організаційних форм корпоративних зв'язків у бібліотечному середовищі, то на сьогодні вони відрізняються достатнім різноманіттям. На різних рівнях функціонують альянси, асоціації, консорціуми, корпорації, товариства, партнерства, союзи, що можуть бути класифіковані за метою громадської діяльності, терміном дії, юридичним статусом, характером членства та об'єднаних ресурсів, територіальним охопленням, профілем діяльності, різноманітністю організаційно-правових форм учасників, наявністю фінансової діяльності тощо.

Аналіз професійних словників [14, 15], бібліотечних документів та наукових розвідок [16, 17] дає змогу з'ясувати характерні риси основних форм бібліотечної взаємодії. Отже, найчастіше така взаємодія оформлена як:

- Бібліотечна асоціація (бібліотечний союз) – форма взаємодії, що має постійний характер і об'єднує учасників, які платять членські внески, на основі спільних професійних завдань та об'єднання інтелектуальних ресурсів для їх реалізації; має юридичний статус; характеризується в основному змішаним типом членства, може діяти на міжнародному, національному та регіональному рівнях.

- Бібліотечний альянс – офіційно не зареєстрована, тимчасова форма взаємодії, найчастіше – зі змішаним типом членства, що має на меті виконання певних професійних завдань; об'єднує інтелектуальні та інформаційні ресурси своїх членів і може діяти на міжнародному, національному та регіональному рівнях; надавати платні послуги, стягувати членські внески.

- Бібліотечний консорціум – форма взаємодії з колективним типом членства тимчасового характеру, як правило, без юридичного статусу, орієнтована на отримання економічної вигоди при вирішенні спеціальних професійних завдань, що об'єднує інтелектуальні, інформаційні та фінансові ресурси учасників, може діяти на міжнародному, національному, регіональному рівнях.

- Бібліотечна корпорація – форма взаємодії для вирішення спеціальних професійних завдань, що має постійний характер, колективний тип членства; юридичний статус не обов'язковий; об'єднує інтелектуальні та інформаційні ресурси учасників, може діяти на міжнародному, національному та регіональному рівнях. Може об'єднувати учасників різних

профілів і типів. Найчастіше не стягує членських внесків, надає платні послуги.

- Бібліотечне товариство – форма взаємодії в основному змішаного типу членства для вирішення спільних професійних завдань з постійним характером дії і, як правило, юридичним статусом; об'єднує інтелектуальні ресурси своїх членів і діє на регіональному чи місцевому рівні.

- Бібліотечне партнерство – форма взаємодії змішаного типу членства, що може характеризуватися як загальнопрофесійними, так і вузько-спеціальними завданнями; має постійний характер, найчастіше не оформлена через юридичний статус; об'єднує інтелектуальні та інформаційні ресурси учасників, може діяти на міжнародному, національному, регіональному рівнях [детальніше див.: 17].

Названі форми бібліотечно-інформаційних об'єднань можуть характеризуватися також за формою інтеграції та побудови організаційних структур (вертикальна, горизонтальна або змішана). При вертикальній інтеграції бібліотек та інформаційних служб різних типів формується єдина ієрархічна структура управління. Організаційна структура горизонтальної інтеграції (плоска ієрархія) формується, як правило, для розв'язання різних міжфункціональних проблем або реалізації спільних бібліотечно-інформаційних технологічних процесів. Для виконання поставлених цілей формуються тимчасові проблемні колективи або робочі групи. Це дає змогу створити децентралізовану форму управління та реалізувати принцип раціонального поєднання фрагментованих завдань.

Названі вище підходи до характеристики бібліотечних об'єднань засвідчують різноманітність корпоративних зв'язків, їх складність та інтенсифікацію інтеграційних процесів у бібліотечному середовищі з одночасним розширенням охоплення учасників бібліотечної кооперації на різних рівнях. Бібліотекам відведено суттєву роль у сучасній міжнародній інформаційній взаємодії, спрямованій на сприяння міжнародному співробітництву в комунікаційній сфері, заохочення до міжнародного обміну інформацією незалежно від кордонів і рівноправну участь у міжнародних інформаційних потоках, використання глобальної економічної інтеграції на основі міжнародної інфоінфраструктури в національних інтересах, об'єднання інтелектуальних ресурсів різних країн для прогресивного розвитку цивілізації.

Список використаних джерел

1. *Кастельс М.* Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс ; пер. с англ. под науч. ред. О. И. Шкаратана. – М. : ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
2. *Мирский Э. М.* Проблемы исследования коммуникации в науке / Э. М. Мирский, В. Н. Садовский // Коммуникация в современной науке / сост., общ. ред., вступ. ст. Э. М. Мирского, В. Н. Садовского. – М. : Прогресс, 1976. – С. 5–26.
3. *Горовий В.* Еволюція інформаційного виробництва в процесі глобальних суспільних трансформацій / В. Горовий // Україна в глобалізованому світі : зб. наук. пр. – К., 2007. – С. 148–149.
4. *Берестова Т. Ф.* Библиотека как элемент информационного пространства (к разработке концепции) // Библиотекосведение. – 2004. – № 6. – С. 43–51.
5. *Карташов Н. С.* Сравнительное библиотековедение: объективная необходимость и специфичность [Электронный ресурс] / Н. С. Карташов. – Режим доступа: http://www.gpntb.ru/win/ntb/ntb99/10/f10_01.html. – Загл. с экрана.
6. *Карташов Н. С.* Общее библиотековедение. Общая теория библиотечного дела / Н. С. Карташов, В. В. Скворцов. – М. : Издательство Московского государственного университета культуры, 1997. – 256 с.
7. *Lynch P. B.* Academic libraries. American library association encyclopedia / P. B. Lynch, B. R. Wilkinson, H. P. Mosher, C. J. Schmidt // ALA. – P. 4–28, 730–733; Rhoda K. Channing Wheels Within Wheels: The information Infrastructure of the South Eastern United States / K. Rhoda.
8. *Шрайберг Я. Л.* Международный информационный обмен и библиотечное сотрудничество: утопии и реалии. Критический анализ состояния дел на магистрали «Восток-Запад» / Я. Л. Шрайберг // Научные и технические библиотеки. – 1999. – № 1. – С. 46–55.
9. *Басов С. А.* Типология негосударственных некоммерческих организаций в сфере библиотечного дела / С. А. Басов // Научные и технические библиотеки. – 2010. – № 6. – С. 5–25.
10. *Карташов Н. С.* Сущность и критерии типологии библиотек / Н. С. Карташов // Научные и технические библиотеки. – 1996. – № 3. – С. 35–46.
11. *Семидидько Л. Д.* Некоторые результаты анализа построения зарубежных библиотечно-информационных объединений и компьютерных сетей [Электронный ресурс] / Л. Д. Семидидько // Библиотеки и инфор-

мационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса, 2005. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2005/disk/210.pdf>. – Загл. с экрана.

12. UNESCO Libraries Portal [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.unesco-ci.org/cgi-bin/portals/libraries>. – Title from the screen.

13. *Пашкова В. С.* Національні бібліотечні асоціації: 1876–2008 / В. С. Пашкова. – Харьков : Акта, 2009. – 332 с.

14. *Бойкова О. Ф.* Социальное партнерство / О. Ф. Бойкова // Справочник руководителя учреждения культуры. – 2006. – № 3. – С. 93–105.

15. Словарь библиотекаря по менеджменту и маркетингу / Гос. публич. науч.-техн. б-ка России ; [сост. К. М. Ключникова]. – М. : [б. и.], 1995. – 77 с.

16. *Тютин И. Ф.* Особенности библиотечных объединений разных видов (анализ зарубежного опыта (по итогам НИР) / И. Ф. Тютин // Проблемы формирования и развития библиотечной системы. – М., 1991. – Т 25. – С. 22–41.

17. *Стукалова А. А.* Основные формы библиотечного взаимодействия: терминологический анализ / А. А. Стукалова, О. Л. Лаврик // Библиосфера. – 2008. – № 1. – С. 11–23.

18. *Гордон К. У.* Типология добровольных объединений / К. У. Гордон, Н. Бабчук // Amer. Sociological Review. 1959. – N 24 (1). – С. 22–29.

19. *Babchuk N.* The voluntary association in the slum // N. Babchuk, C. W. Gordon. Lincoln, 1962. – 144 p.

20. *Wilson L. R.* The university library. The organization, administration, and functions of academic libraries / L. R. Wilson. – 2 nded. – New York : Columbiauniv. press, 1956. – 641 p.

Стаття надійшла до редакції 27.08.2014.

Julia Polovynchak,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

LIBRARY ASSOCIATION AS A FACTOR IN THE FORMATION OF A SINGLE LIBRARY SPACE

The article investigates the role of library cooperation in the formation of a unified library space as a part of scientific and cultural information space. It is made the survey of current trends in the development of library associations. It is investigated the most common types of associations libraries on a territorial, sectoral, functional, formal (legal issue) basis.

Keywords: global information space, Library integration, Library Association, Library Alliance, consortium of library, library corporation, library community, library partnership.

Юлія Половинчак,

канд. ист. наук, ст. науч. сотр., зав. отделом обслуживания информационными ресурсами НЮБ Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

**БИБЛИОТЕЧНЫЕ ОБЪЕДИНЕНИЯ КАК ФАКТОР
ФОРМИРОВАНИЯ ЕДИНОГО БИБЛИОТЕЧНОГО
ПРОСТРАНСТВА**

Статья посвящена исследованию роли библиотечной кооперации в формировании единого библиотечного пространства как составляющей научного и культурного информационного пространства. Осуществлен обзор современных тенденций в развитии библиотечных объединений и проанализированы основные формы библиотечного взаимодействия. Исследованы наиболее распространенные типы объединений библиотек по территориальному, отраслевому, функциональному, формальному (юридическое оформление) признаку.

Ключевые слова: глобальное информационное пространство, библиотечная интеграция, библиотечная ассоциация, библиотечный альянс, библиотечный консорциум, библиотечная корпорация, библиотечное сообщество, библиотечное партнерство.

Наталія Іванова,

канд. іст. наук, зав. аналітично-прогностичного відділу НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ В СОЦІОКУЛЬТУРНІЙ СФЕРІ

Статтю присвячено проблемам правового забезпечення роботи бібліотек як інформаційних центрів в умовах інформатизації.

Ключові слова: інформація, законодавство, бібліотека, інформаційне суспільство, комунікації, Інтернет.

Виходячи з довгострокових пріоритетів розвитку країни та досягнень у сфері інформатизації, її ефективність має оцінюватися не тільки самим фактом посилення ролі інформаційних процесів, а й результатами вивчення суспільства через об'єднання всіх інформаційних потоків у єдине ціле, відображення різних процесів і явищ у ньому та акцентування уваги на нових формах соціальних комунікацій та інформаційної взаємодії. Цей процес характеризується багаторівневістю та багатоаспектністю, яка зокрема відображається відповідно до темпів розвитку всіх соціальних систем змінам, що відбулися, та можливістю цілеспрямованого регулювання суспільством з використанням нових інформаційних інструментів, з ефективним використанням соціальних і культурних компонентів, які формують людський капітал.

Трансформації якісних характеристик соціальних груп та структур, типів взаємозв'язків і відносин між ними спричиняє появу нових аспектів соціально-інформаційної проблематики. Взаємодія суб'єктів інформаційної сфери сьогодні, серед іншого, спрямована на вирішення глобальних соціальних завдань та відбувається у формі соціального (політичного, економічного, корпоративного та ін.) партнерства. Ефективність такої взаємодії може бути підвищена за умови консолідації учасників навколо першочергових цілей за рахунок відповідного законодавчого забезпечення, створення правових та економічних стимулів і високого рівня відповідальності суб'єктів інформаційної сфери в процесі реалізації актуальних завдань у соціальній, культурній, освітній, науковій та управлінській сферах. Інформатизація, посилюючи взаємодію практично всіх елементів, інститутів, систем і структур соціуму,

є відображенням теорії В. Вернадського про ноосферу, де зазначалося, що інтелект окремої людини має перетворитися в інтелект суспільний. Сьогодні розвиток електронних технологій та можливість ефективного застосування існуючого знання дає змогу визначати рівень суспільної культури й освіченості станом і рівнем окремого індивіда. Отже, одним з найважливіших елементів розвитку будь-якого суспільства є розбудова системи інститутів, призначення яких полягає в культурно-освітньому впливі на його членів.

Масштаби інформатизації, її темпи посилюють потреби соціуму в її регулюванні. Повнота правового регулювання, у свою чергу, може бути досягнута тільки в тому випадку, якщо сукупність правових норм у сфері інформації та інформатизації перекриватиме весь спектр взаємозв'язків сфери інформаційних правовідносин стосовно всіх можливих об'єктів та суб'єктів, що функціонують в інформаційній сфері і саме це є відображенням якості державної інформаційної політики.

Становлення України як соціальної інформаційної держави нерозривно пов'язане із забезпеченням та захистом прав і свобод людини та громадянина, забезпеченням соціальної злагоди й стабільності в суспільстві, адже «соціальною є держава, яка активно реалізує широкомасштабну соціальну політику, сприяє здійсненню комплексу соціально-економічних, екологічних та культурних прав людини і громадянина в обсягах, що дозволяють втілити в життя конституційне визнання людини найвищою соціальною цінністю в суспільстві» [1].

Інформаційна держава у свою чергу «зосереджує увагу на наданні людині сучасного рівня її свободи, який відповідатиме її поточному рівню цивілізаційного розвитку за допомогою як технологічно (кореспондуючись із поняттям електронної держави), так і інституціонально (створення четвертої інформаційно-наглядової влади, яка буде ефективно формувати та реалізовувати останні досягнення науки і техніки для спрощення взаємодії держави та громадянського суспільства, підвищення законності та правопорядку, робити владу більш прозорою та зрозумілою у своїй діяльності, підвищувати загальний рівень освіти та культури і т. д.)» [2].

У зв'язку з активним застосуванням різних видів, методів і засобів підвищення ефективності інформаційної діяльності в соціокультурній сфері, цей напрям потребує вдосконалення концептуальних підходів та правового врегулювання. Надзвичайно важливим питанням сьогодні є формування правової культури професійного співтовариства інформаційної сфери і правової поведінки суб'єктів інформаційних комунікацій та функціональних напрямів інформаційної діяльності

(доступ до публічної інформації; засоби масової інформації, видавнича, бібліотечна, архівна і музейна справа; електронний документообіг; державна статистика; інформаційна діяльність у галузях освіти і науки, культури і мистецтв та інших сферах).

Результат інформатизації, як глибокого й довгострокового трансформаційного процесу, виражається в зростаючій динаміці суспільного потенціалу, оскільки навколишній світ сприймається сьогодні крізь призму світу інформаційного. І тут особливого значення набувають якісні показники, а не лише обсяг інформації та інтенсивність її обігу й обміну нею.

У цьому контексті надзвичайно важливою є робота над підвищенням ефективності взаємодії держави та суб'єктів інформаційної сфери, як на внутрішньому рівні, тобто створення оптимальної інформаційної підтримки системи органів управління, так і на зовнішньому, коли система державного управління забезпечує необхідний адекватний вплив та правову підтримку інформаційного середовища.

Метою такої взаємодії є збагачення національного інформаційного простору електронними інтелектуальними ресурсами, загальнодержавними інформаційними системами у сферах освіти, науки, культури та ін.), що впливатимуть на процес формування в суспільстві позитивних ціннісних орієнтацій демократичного спрямування. Важливим фактором тут є і конструювання іміджу держави, який, серед іншого, визначається її інформаційним образом. У свою чергу, інформаційний образ визначають не тільки первинні (переважно матеріальні) чинники, до яких належать територія, природноресурсне середовище, історичне минуле (історичні події), а й вторинні (нематеріальні) чинники, що постають як результат дії первинних, мають переважно суб'єктивний характер і визначають інтерпретацію первинних. До них належать архетипи, ментальність, міфи, національний характер, історична пам'ять, духовна культура, цінності народу. Взаємодія цих груп чинників і визначає взаємозв'язок між природно-фізичними та соціокультурними елементами образу держави [3].

Отже, роль держави в процесі інформатизації полягає в першу чергу в організації відповідного регулювання відносин, пов'язаних з такими значущими для сучасного етапу світового розвитку об'єктами права, як інформація та знання.

Особливості розвитку України в перспективі до 2020 р., з урахуванням сучасних тенденцій та визначенням завдань у процесі становлення інформаційного суспільства, а також основних напрямів їх реалізації

відображені в Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів від 15.05.2013 р. № 386-р [4].

У документі визначено такі умови розвитку інформаційного суспільства, як забезпечення координуючої ролі держави в реалізації національної інформаційної політики із застосуванням принципів державно-приватного партнерства; організації наукових досліджень, створення та розвитку трудового потенціалу; концентрація ресурсів держави на пріоритетних завданнях розвитку інформаційного суспільства; розвиток національної інформаційно-комунікаційної інфраструктури та її інтеграція у світову інфраструктуру; вільний доступ до інформації і знань, крім обмежень, установлених законом; удосконалення законодавства з питань регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері; підтримка вітчизняних суб'єктів індустрії програмної продукції; сприяння розвитку міжнародного співробітництва та ін.

Отже, національна інформаційна сфера перебуває у стані активного становлення, гармонійного включення в глобальний світовий інформаційний простір та є основою розвитку інформаційного суспільства в Україні.

Водночас у документі наголошується на тому, що рівень розбудови інформаційного суспільства в Україні не відповідає потенціалу й можливостям України. З огляду на це відзначається необхідність удосконалення нормативно-правової бази з питань забезпечення розвитку інформаційної сфери та прискорення її адаптації до європейських правових норм та стандартів; підвищення рівня інформаційної представленості України в інтернет-просторі та присутності в ньому українських інформаційних ресурсів; забезпечення прийняття системних державних рішень, спрямованих на стимулювання створення національних інноваційних структур для розроблення конкурентоспроможних вітчизняних інформаційно-комунікаційних технологій; підвищення на державному рівні значущості українського сегмента Інтернету як одного з найважливіших інструментів розвитку інформаційного суспільства й конкурентоспроможності держави та ін.

Зазначені проблеми повністю відображають процеси, що відбуваються в інформаційних центрах бібліотечної сфери. Розвиток інформатизації та нові соціально-політичні умови формують нову змістовну наповненість бібліотеки, як соціального інституту, в умовах транзитного інформаційного простору, яка реалізується на якісно новій інформаційній інфраструктурі та спрямована на підтримку ідеї демократії і активного

сприяння процесам розвитку науки, освіти, соціального розвитку, економіки, культури.

Цивілізований світ сьогодні демонструє можливості ефективного поєднання в бібліотечній діяльності як соціокультурної, так і безпосередньо інформаційної активності, що в умовах інформатизації розширює сутність бібліотеки як інформаційного центру, діяльність якого має поліфункціональний характер. Активна участь бібліотек у формуванні національного інформаційного простору, який являє собою сукупність об'єктів, які вступають один з одним в інформаційну взаємодію, знаходить своє відображення в створенні та ефективній організації інформаційних ресурсів, їх активне функціонування й вільний доступ до них. Така діяльність забезпечена на законодавчому рівні широким спектром інформаційних комунікацій, створює ґрунт для розвитку демократії.

Стратегія функціонування вітчизняної бібліотечної системи в сучасній соціальній реальності, утвореної взаємодіючими інформаційними потоками, демонструє актуальність не стільки зберігання чи розповсюдження, скільки керування інформацією та регулювання інформаційними потоками. Відбувається і реформування ролі організаційних структур, які забезпечують функціонування й розвиток інформаційного простору країни, а також засобів інформаційної взаємодії, що забезпечують доступ суб'єктів комунікації, до ресурсів, які містять соціально значущу інформацію, що циркулює в суспільстві. Ці структури, якими, зокрема, є бібліотеки, роблять значний внесок у формування нової ідеології інформаційного оперування, що є важливим елементом еволюції всіх складових соціальної системи в умовах інформатизації.

Цей процес, серед іншого залежить від міжнародного та в межах країни співробітництва інформаційних структур, оскільки жоден інформаційний центр не може задовольнити всі потреби своїх користувачів самостійно, без співпраці з іншими установами даної сфери. В Україні в цій царині існує пласт питань, що потребують нових підходів до врегулювання. Важливо унормувати, зокрема, сферу взаємодії бібліотек з комерційними постачальниками електронної інформації, видавцями та агрегаторами, оскільки сьогодні на вітчизняному інформаційному полі бібліотечні установи чи не єдині на ринку легальні покупці контенту, оскільки використовують його не для отримання прибутку.

Інформаційні ресурси бібліотек є одним з базових сегментів формування світового контенту в галузі науки і культури, значущим чинником виховання інноваційної культури. Правові проблеми

стримують виконання бібліотеками соціокультурної місії щодо створення вітчизняного і використання світового електронного контенту, у той час як це є запорукою швидкого розвитку інтелектуальних ресурсів суспільства й гармонійної інформаційної еволюції нашого суспільства в цілому. Рівень розвитку інформаційних сервісів і доступу до ресурсів бібліотек є відображенням рівня розвитку інформаційних технологій у суспільстві в поєднанні з законодавчими нормами держави й світу.

Об'єднання складних соціальних утворень, якими представляються бібліотеки, спрямовано на забезпечення взаємодії контенту, у першу чергу, з метою зробити культурну спадщину доступною всьому світу та надати користувачам доступ до світової культурної спадщини у всьому її різноманітті. В інформаційному суспільстві виникли нові форми культурної галузі (цифрові інсталяції, медіа-галереї, онлайн-музеї та ін.), які змінюють процес комунікації, способи доступу до інформації та засоби її засвоєння. Завдяки інтерактивності цих нових форм комунікації підвищується ефективність процесу взаємного обміну знаннями.

У Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні до 2020 року зазначається, що зусилля держави передбачено спрямувати на забезпечення процесів оцифрування архівних, бібліотечних, музейних фондів й інших фондів закладів культури та створення електронних інформаційно-пошукових систем з історії, культури, народної творчості, сучасного мистецтва України тощо. Крім того, наголошується на необхідності генерування національних інформаційних ресурсів в економічній, науково-технічній, соціальній та національно-культурній сферах.

Проблеми збереження культурної спадщини сьогодні є актуальними для всього світу і активно обговорюються навіть у тих країнах, які успішно просуваються в цьому напрямі. Зокрема, у серпні 2013 р. на Всесвітньому бібліотечно-інформаційному Конгресі IFLA «Бібліотеки майбутнього: безмежні можливості» (Future Libraries: Infinite Possibilities), що пройшов у Сінгапурі, на відкритій сесії ЮНЕСКО присвяченій проблемам збереження культурної спадщини, ролі IFLA у відновленні культурних цінностей, а також створення реєстрів найцінніших пам'яток і сховищ, секретар проекту ЮНЕСКО «Пам'ять світу» Д. Спрінгер (Joie Springer) зазначила, що бібліотеки й суспільство продовжують втрачати важливі матеріали культурної спадщини через недооцінку цифрових ресурсів, зокрема Інтернету, відсутності правових рішень, недостатню професійну підготовку належне фінансування.

Вітчизняний соціокультурний сектор Інтернету сьогодні поступається темпами розвитку світовим інформаційним системам аналогічної

тематики. Застосування інформаційних і комунікаційних технологій створює перспективні можливості для використання найбагатших культурних ресурсів світу. Напрацьований міжнародний досвід у цьому напрямі становить особливий інтерес, особливо це стосується питань, пов'язаних з формуванням і розвитком електронних колекцій, а саме оцифрування фондів бібліотек, загальнонаціональних ліцензій на використання електронних ресурсів, отримання бібліотеками обов'язкового примірника електронних документів та ін.

В умовах інформаційного суспільства правове поле, що визначає рамки правомірності діяльності бібліотек та інших установ науки, культури й освіти, вимагає значного розширення. Специфіка діяльності бібліотек як інформаційних систем в умовах інформатизації суспільства та використання телекомунікаційних технологій потребує реформування порядку їх фінансування, вирішення питань їх правового статусу та структуризації функціонально-цільових напрямів роботи, захисту прав авторів, твори яких включені до бібліотечних фондів, встановлення правового режиму бібліотечних фондів у нових умовах.

Існуюча тенденція до універсалізації інформаційного законодавства призводить до того, що закони, ефективно регулюючи інші сфери, не дають змоги бібліотекам у повному обсязі виконувати свої соціальні функції. Отже, актуалізується необхідність виявлення, аналізу та формулювання правових проблем регулювання бібліотечної діяльності, коло яких розширюється в електронному, цифровому світі. Сучасні бібліотеки декларують відкритий, своєчасний і безперешкодний доступ до інформації, сприяння культурному розвитку, охороні демократичних цінностей і громадянських прав. Водночас доступність бібліотек стримують такі фактори, як наявність правових бар'єрів, пов'язаних у першу чергу з авторським правом і електронним відтворенням.

У сучасному вітчизняному бібліотечно-інформаційному обслуговуванні реалізація будь-яких проєктів, пов'язаних з використанням електронних ресурсів та оцифруванням самою бібліотекою документів для створення резервних копій або ж для електронного фонду сучасної, зокрема, наукової літератури, ускладнена наявним суперечливим правовим простором, у якому недосконало регулюються взаємини між авторами, видавцями та бібліотеками, тобто виробниками електронних документів, їхніми розповсюджувачами й користувачами. Дискусії з цього приводу постійно виникають протягом останніх років, адже бібліотека створює інформаційний простір, націлений на реалізацію конституційного права громадян на вільний доступ до інформації.

Існуюча ситуація породжує низку проблем дотримання прав авторів і видавців при копіюванні та використанні цифрових документів. Окремим пунктом варто відзначити розв'язання проблеми безпеки електронних ресурсів бібліотеки, тобто забезпечення цілісності, конфіденційності та доступності інформації, що також є досить складним і багатоаспектним завданням. Бібліотечна преференція, що дає можливість бібліотекам відтворювати в тих чи інших формах певні одиниці свого зберігання, потребує розширення в правовому аспекті, оскільки сьогодні в стратегії оцифровки для бібліотек є не тільки збереження унікальних фондів для майбутніх поколінь і організація доступу до них сьогодні, а й питання оптимізації доступу до сучасних інформаційних джерел. Це серед іншого стосується і питання надання прав на оцифрування виключно національним бібліотекам або бібліотечним установам усіх рівнів.

Дискусія з цього приводу виникає навколо можливості, таким чином, розв'язати гостру проблему стрімко падаючого рівня закупівлі бібліотеками друкованих видань, шляхом заміни їх оцифрованими джерелами. Проте в цій ситуації необхідна розробка нормативного документа, що регулює розвиток інформаційних електронних ресурсів бібліотек з наданням виключного права на оцифрування сучасної літератури (наукової, науково-популярної, художньої та ін.) та захищену електронну доставку документів національним бібліотекам з визначенням, відповідно, меж відповідальності бібліотек різного статусу. Тобто національні бібліотеки тут можуть виступити агрегаторами нових надходжень. У разі прийняття такого рішення своє правове відображення має знайти і процес координації комплектування та збереження фондів із врахуванням економічної зацікавленості в цьому авторів і виробників видань. Для прикладу, у Великобританії виділяються бюджетні кошти державним і муніципальним публічним бібліотекам для виплати авторам, чії твори запитуються понад 100 разів на рік.

Міжнародний досвід розв'язання проблеми поповнення фондів новими виданнями демонструє, що вирішення може бути знайдено в поштучному придбанні окремих видань у цифровій формі. Закуплені видання нерідко розміщуються на сайтах бібліотек або на спеціальних серверах, що дає змогу зареєстрованим користувачам завантажувати їх на свої електронні прилади, не відвідуючи бібліотеку фізично. Усі правові процедури в даному випадку узгоджуються між бібліотекою і правовласниками, у ролі яких виступають видавництва або власники книжкових інтернет-магазинів. Видача ж електронних книг або інших видань здійснюється згідно з кількістю придбаних бібліотекою ліцензій. У цьому випадку документ,

завантажений одним користувачем, стає доступним іншим відвідувачам сайту лише після того як їм закінчить користуватися попередній абонент. Термін надання доступу до інформаційного джерела також є обмеженим, і після його закінчення воно не може зчитуватися пристроєм користувача. Керування цим процесом здійснюється за допомогою спеціального програмного забезпечення, яке може бути встановлене на віддаленому сервері та одночасно експлуатуватися багатьма бібліотеками.

Застосування подібної практики бібліотечними установами України, на жаль, сьогодні здається досить складним. Це пов'язано насамперед як із проблемами впровадження нового програмного забезпечення в діяльність вітчизняних бібліотек, так із тим, що, незважаючи на те що ринок електронної книжкової продукції в нашій країні постійно зростає, правовий статус та діяльність реалізаторів такої продукції сьогодні часто підлягає сумніву і не дає змоги ефективно дотримувати інтереси та права всіх учасників інформаційного ринку. Про це зокрема свідчить оприлюднена в травні 2013 р. Офісом торговельного представника США Україні щорічна «Спеціальна доповідь 301» (Special 301 List) [5], де зазначалося, що значна частина авторських творів, доступних в українському сегменті Інтернету, опинилася там з порушенням прав інтелектуальної власності. Відповідно до цієї доповіді, Україну названо найбільшим порушником авторського права та присвоєно нашій державі статус «Пріоритетної іноземної країни» (Priority Foreign Country) (у цій категорії наша країна опинилася першою і єдиною за останні сім років). Проте, як зазначається в аналітичній записці Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України «Проблеми інформаційного законодавства України в сфері створення, поширення та використання інформації та шляхи їх вирішення» [6], «у чинному законодавстві України за порушення авторських та суміжних прав передбачена як адміністративна, так і кримінальна відповідальність. Водночас відносини у сфері телекомунікаційних послуг в Україні регулюються Законом України «Про телекомунікації» від 18.11.2003 р. № 1280-IV, де у п. 4 ст. 40 зазначається, що оператори, провайдери телекомунікацій не несуть відповідальність за зміст інформації, що передається їх мережами. Таким чином, за умови наявності на інтернет-ресурсах операторів, провайдерів телекомунікацій матеріалів (інформації), які порушують права інтелектуальної власності третіх осіб, відповідальність за такі матеріали мають нести особи, які їх розміщували. На практиці це означає, що в більшості випадків окремі правовласники не в змозі відслідковувати поширення об'єктів, що охороняються (особливо в телекомунікаційних мережах відкритого

типу), а відтак – часто позбавлені можливості захищати свої права в цифровому середовищі».

З-поміж першорядних для України питань американська сторона виокремлює такі: високий рівень піратства в мережі Інтернет; потреба вдосконалення системи колективного управління авторськими та суміжними правами; використання неліцензійного програмного забезпечення як урядовими, так і приватними установами.

Процес формування національних електронних, цифрових документних ресурсів є нині світовою тенденцією. Безперечно, правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із швидким наростанням інформації та знань, що зберігаються в електронному форматі, практично в усьому світі на сьогодні не є досконалим. Яскравим прикладом цьому є судові розгляди навколо Google Books. Сервіс під цією назвою існує з 2005 р., того ж року компанія Google уклала угоду з п'ятьма найбільшими бібліотеками США і Великобританії про початок оцифрування їх бібліотечних фондів. Сьогодні співпрацює також з деякими європейськими бібліотеками та видавництвами. Сервіс дає можливість виконувати повнотекстовий пошук по книгах, які Google сканує і зберігає у своїй цифровій базі даних. Можливості для читання книг обмежені – якщо книга захищена авторським правом, то доступними для перегляду будуть лише обкладинка, вихідні дані і кілька сторінок або короткі фрагменти. При цьому пошук здійснюється по всьому змісту видання. Проект компанії викликав невдоволення безлічі видавців, як у Європі, так і в США.

Нещодавно завершився семирічний спір Google Books із Асоціацією американських видавців (Association of American Publishers, AAP). Після того як у 2005 р. компанія Google оголосила про намір сканувати і оцифрувати книги для створення великої цифрової бібліотеки Google Books, представники AAP заявили, що цей проект може викликати масштабні порушення авторських прав, оскільки цифрові копії захищених авторським правом книг стануть загальнодоступними. У рамках мирової угоди між Google і AAP асоціація буде вирішувати, які книги будуть представлені в цифровій бібліотеці. Крім того, Google також надаватиме цифрові копії книг з бібліотеки авторам і видавцям.

У 2011 р. три найбільших французьких видавництва (Gallimard, Flammarion та Albin Michel) подали до суду на корпорацію Google за неправомірну публікацію відсканованих версій їхніх книг. У результаті переговорів Google і французька компанія Hachette Livre, що входить до медіа-групи Lagardere, уклали угоду, за якою Google дозволяється сканувати старі французькі книги, які вийшли з тиражу.

У 2013 р. Google виграв судову справу зі звинувачення Гільдії авторів (Authors Guild) у копіюванні без дозволу мільонів книг. Водночас Гільдія планує подати апеляцію. Там вважають, що Google, здійснивши несанкціоноване оцифрування практично всієї значущої світової літератури, захищеної авторським правом, отримує вигоду від її поширення. Використання такого масиву оцифрованої літератури виходить за межі некомерційної суті проекту [7].

Подібні судові справи активізують заходи щодо пошуку та обговорення балансу суперечливих інтересів суб'єктів інформаційної сфери, що постійно відбуваються у світі. Позитивні результати цього процесу знаходять своє відображення в міжнародних та національних нормативних правових актах. Водночас очевидним є відставання вітчизняного законодавства порівняно з міжнародним досвідом правостановлення та правозастосування в цій сфері.

Варто зауважити, що комерційні структури, ефективно здійснюючі за рахунок більшої ресурсної бази діяльність, яка відповідає функціям бібліотек, мають скласти бібліотекам значну конкуренцію в інфопросторі. У цьому контексті актуалізується питання законодавчого розширення бібліотечних преференцій у сфері оцифрування, про що згадувалося вище.

Необхідно пам'ятати про те, що бібліотеки – важлива складова частина національного надбання країни, її соціального капіталу, тому законотворчий процес у цій царині потребує постійної суспільно-професійної уваги. Законодавцю ж треба намагатися, у сьогоденній динаміці розвитку інфосфери, бачити та враховувати паростки тих явищ, які формуватимуть економічні й політичні тенденції її розвитку на багато років уперед. Реалізація програм щодо створення електронних бібліотек у межах, наприклад, бібліотек національних потребує серед іншого вироблення та застосування уніфікованих національних стандартів комплексної організації таких проектів.

Практика запровадження єдиних стандартів проектів оцифрування існує в багатьох країнах світу. Зокрема, в Австралії з 2008 р. діє «Інструкція з оцифрування документів» [8] проекту Future Proof NSW. Розробником інструкції є Управління державних документів штату Новий Південний Уельс, Австралія, NSW State Records яке у 2012 р. провело публічне обговорення згаданої інструкції з метою її модифікації відповідно до сучасних умов. У новій редакції з'явився самостійний розділ – «Інструкція з управління проектами ретроспективної оцифровки» (Managing back-capture digitisation projects) [9]. У розділі,

зокрема, ідеться про важливість визначення цілей та обсягів проекту, а також про необхідність ретельного відбору документів. «Планування, методологія управління проектами і розумні процедури повинні спрямовувати процес оцифровки, а персонал повинен бути відповідно навчений для того, щоб виконувати свої обов'язки і сприймати зміни. Повинні бути прийняті рішення про те, чи проводити оцифровку своїми силами або передати її на аутсорсинг (залучення комерційних компаній для професійної підтримки безперервної працездатності окремих систем і інфраструктури на основі тривалого контракту. – Авт.), про необхідне обладнання і про критерії для вибору технічних стандартів і метаданих, що забезпечують придатність графічних образів для вирішення поставлених завдань, а також збереження ними основних характеристик документів. Повинні бути визначені і реалізовані заходи щодо забезпечення контролю якості оцифровки».

Основи стандартизації підходів до створення якісних цифрових колекцій, узагальнюючи міжнародний досвід формування та публікації оцифрованих матеріалів провідними бібліотеками та архівами, детально викладені в методичних матеріалах Національної організації з інформаційних стандартів США (NISO, National Information Standards Organization) [10].

В Україні, незважаючи на те що процеси оцифровки архівних та інших документів дійсноються дедалі більш масштабно, питання використання в роботі єдиної для цієї сфери нормативно-методичної бази, що регулює питання пріоритетів і послідовності переведення в цифровий формат архівних фондів, вибору методів оцифровки, обладнання, визначення вимог як до самого процесу створення електронних копій, так і до їх обліку, зберігання й використання, залишається досить гострим.

Розглядаючи перспективи залучення комерційних структур для реалізації проектів оцифрування в Україні, очевидним є ряд проблем, у першу чергу це стосується фінансового забезпечення такого співробітництва.

Крім того, подібна співпраця з комерційними структурами також має бути чітко регламентована, оскільки в процесі оцифрування необхідно забезпечити повний контроль та збереження оригіналів. Отже, мають бути прописані правила участі сторонніх організацій у подібних проектах, на якій території, замовника чи реалізатора буде проводитися оцифрування, норми для приміщень, що мають бути спеціально обладнані, організація контролю процесу та відповідальність підрядної організації за збереження оригіналів документів.

Сукупність нерегульованих сторін такої діяльності ставить під сумнів можливість постановки завдання про повномасштабне оцифрування оригіналів архівних документів в установах, що їх зберігають, та настійно вимагає розробки нормативно-методичних актів.

Актуальним питанням сьогодні є необхідність законодавчого врегулювання копіювання електронної інформації, оскільки у вітчизняному законодавстві відсутнє поняття електронного копіювання.

Бібліотечні установи, намагаючись зберегти своє місце в інформаційному ланцюжку, не можуть ефективно відповідати потребам сучасного інформаційного суспільства в умовах невизначеної правової природи окремих аспектів нових напрямів діяльності, оскільки їх реалізацію необхідно узгоджувати із законодавством. На сьогодні Законом України № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. архівам і бібліотекам надані права на вільне копіювання друкованих творів, і вони стосуються тільки репрографічного відтворення документа [11]. У ст. 1 Закону зазначається, що репрографічне відтворення (репродукування) – факсимільне відтворення у будь-якому розмірі (у тому числі збільшеному чи зменшеному) оригіналу письмового чи іншого графічного твору або його примірника шляхом фотокопіювання або іншими подібними способами, крім запису в електронній (у тому числі цифровій), оптичній чи іншій формі, яку зчитує комп'ютер. Отже, чинний нині Закон України «Про авторське право і суміжні права», певним чином обмежує діяльність вітчизняних бібліотек, пов'язану з розвитком електронних інформаційних ресурсів. Очевидною є гостра необхідність створення регламентуючих документів, методичних рекомендацій, які б допомогли інформаційним центрам, у тому числі бібліотекам, знаходити правильні й однакові підходи до впровадження нових видів робіт.

Величезний потенціал соціокультурної складової процесів інформатизації вже давно усвідомлений у розвинутих країнах світу як на науково-експертному, так і на політичному рівнях.

Темпи реалізації на практиці цього усвідомлення в Україні визначатимуть спроможність створити сучасне конкурентне суспільство знань або «розумне суспільство» (a smart society) з відповідним до цього високого стандарту рівнем розвитку інформаційної сфери. Освіта, наука, посилення культурологічних обмінів та інших складових і є «розумне суспільство», модель якого представляє свого роду інструмент зміни якості життя, алгоритм створення за допомогою сучасних інформаційних та організаційних систем інтелектуального, високотехнологічного, комфортного для людини середовища існування.

Список використаних джерел

1. Головащенко О. С. Соціальна та правова держава: питання співвідношення [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : спец. 12.00.01 / Головащенко Ольга Сергіївна. – Харків, 2008. – Режим доступу: <http://www.ndidbms.kharkiv.com/aphtoref/golovashenko.pdf>. – Назва з екрана.
2. Ігнатченко І. Інформаційна складова у сучасному управлінні культурою в Україні [Електронний ресурс] / І. Ігнатченко. – Режим доступу: <http://www.ndidbms.kharkiv.com/konf/4.pdf>. – Назва з екрана.
3. Баева Л. В. Электронная культура: опыт философского анализа [Электронный ресурс] / Л. В. Баева. – Режим доступа: http://vphil.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=753&Itemid=52. – Загл. с экрана.
4. Розпорядження Кабінету Міністрів від 15 травня 2013 р. № 386 «Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-%D1%80>). – Назва з екрана.
5. 2013 Special 301 Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ustr.gov/sites/default/files/05012013%202013%20Special%20301%20Report.pdf>. – Назва з екрана.
6. Аналітична записка «Проблеми інформаційного законодавства України в сфері створення, поширення та використання інформації та шляхи їх вирішення» [Електронний ресурс] // Національний Інститут стратегічних досліджень при Президентові України. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/1189/#_ftn3. – Назва з екрана.
7. Google defeats authors in U.S. book-scanning lawsuit [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.reuters.com/article/2013/11/14/us-google-books-idUSBRE9AD0TT20131114>. – Title from the screen.
8. Managing digitisation programs and projects [Electronic resource] / NSW Government. State Record. – Mode of access: <http://www.records.nsw.gov.au/recordkeeping/government-recordkeeping-manual/guidance/guidelines/guideline-25/introduction>. – Title from the screen.
9. Managing back-capture digitization projects [Electronic resource] / NSW Government. State Record. – Mode of access: <http://www.records.nsw.gov.au/recordkeeping/government-recordkeeping-manual/guidance/guidelines/files/guideline-25-managing-back-capture-digitisation-projects-guideline/view>. – Title from the screen.
10. A Framework of Guidance for Building Good Digital Collections

[Electronic resource] // NISO: how the information world connects. – Mode of access: <http://framework.niso.org>. – Title from the screen.

11. Закон України № 3792-ХІІ «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3792-12/page>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 23.07.2014.

Natalia Ivanova,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

LEGAL ASPECTS OF INFORMATION IN THE SOCIO-CULTURAL SPHERE

The article is devoted to the legal support of the libraries as information centers under conditions of informatization.

Keywords: information, law, library, information society, communication, Internet.

Наталья Иванова,

канд. ист. наук, зав. аналитико-прогностическим отделом НЮБ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ИНФОРМАТИЗАЦИИ В СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ СФЕРЕ

Статья посвящена проблемам правового обеспечения работы библиотек как информационных центров в условиях информатизации.

Ключевые слова: информация, законодательство, библиотека, информационное общество, коммуникации, Интернет.

Максим Хилько,

канд. філос. наук, старш. наук. співроб. Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка

МАСОВО- ТА СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В РЕАЛІЗАЦІЇ ЦІЛЕЙ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ У ХХІ СТ.

Проаналізовано використання Росією масовокомунікаційних і соціально-комунікаційних технологій для реалізації своїх зовнішньополітичних цілей. Зазначено, що особливу увагу використанню сучасних можливостей таких технологій Росія почала приділяти з кінця першого десятиліття ХХІ ст., що знайшло відображення в офіційних документах, які визначають цілі зовнішньої політики РФ. Показано, як саме Росія застосовує технології масових і соціальних комунікацій для реалізації своїх цілей щодо України.

Ключові слова: соціальні комунікації, масові комунікації, комунікаційні технології, пропаганда.

Неефективність прояву належної гуманітарної та інформаційної політики, усвідомлення керівництвом країни значення й ролі масовокомунікаційної та соціально-комунікаційної складової державної політики у ХХІ ст. стали одними з ключових чинників, що призвели до складної зовнішньо- і внутрішньополітичної ситуації, у якій опинилася Україна навесні – влітку 2014 р. Російські сценарії анексії Криму та збройного протистояння на Донбасі не могли б бути реалізовані без масштабної масово- та соціально-комунікаційної роботи, яку системно проводила РФ. Без аналізу відповідної складової російської зовнішньої політики неможливими є упередження її негативних впливів на суспільство та на позиції України на світовій арені, повноцінне забезпечення державної безпеки, ефективна реалізація національних інтересів.

Метою дослідження є аналіз застосування Російською Федерацією масово- та соціально-комунікаційних технологій у реалізації цілей своєї зовнішньої політики, зокрема стосовно України. Об'єктом дослідження є російська зовнішня політика, предметом дослідження – технології масових і соціальних комунікацій, які застосовує РФ для її реалізації.

Питання масово- та соціально-комунікаційних впливів на зовнішню політику розпочали досліджувати у світовій і вітчизняній науковій думці

порівняно недавно. У західній науковій думці цей науковий напрям розробляється переважно в руслі досліджень «м'якої сили» – термін уперше вжив американський дослідник Д. Най у книзі «Зобов'язані бути лідером. Мінлива природа американської потужності» (1990 р.) [1], пізніше більш розгорнуто розкрито термін у книзі «М'яка сила. Шляхи до успіху у світовій політиці» (2004 р.) [2]. Комунікаційні технології відіграють значну роль у тому комплексі несилкових, непримусових заходів, який називають «м'якою силою». При цьому західні дослідники значну увагу приділяють соціально-комунікаційним технологіям, в основі яких лежить суб'єкт-суб'єктна передача смислів.

Вітчизняні дослідники, як унаслідок авторитарної спадщини, так і в силу специфіки існування України в агресивному інформаційному середовищі за практично повної відсутності власної державної інформаційної політики, більше уваги приділяють технологіям масовокомунікаційного впливу, пропаганді, інформаційним війнам. Найбільш відомим вітчизняним дослідником з цієї тематики є Г. Почепцов, який уже 2000 р. опублікував працю «Інформаційні війни» [3], і з тих пір регулярно пише матеріали з проблематики інформаційних впливів, наприклад «Перша смислова війна у світі» [4].

Ще одним відомим дослідником інформаційних впливів у міжнародній політиці є вітчизняний науковець О. Литвиненко [5]. Вагомий внесок у дослідження теми масовокомунікаційних впливів на світову політику зробили такі вітчизняні науковці, як О. Зернецька [6], Т. Шульга [7], О. Яхно [8], А. Готун [9] та ін. Застосування Росією «м'якої сили» в зовнішній політиці досліджують у своїх працях О. Єремєєв, Д. Кондратенко [10], А. Луценко [11] та ін. Водночас проблематика застосування РФ комунікаційних (особливо соціально-комунікаційних) технологій у реалізації своєї зовнішньої політики залишається недостатньо дослідженою, тим більше що масштаби застосування відповідних технологій Росією, як і їхня різноманітність, зростають щороку.

Уже в 1990-х роках Росія домінувала в українському інформаційному просторі, включаючи телевізійну продукцію, радіоэфір, шоу-бізнес, друковані ЗМІ, книжковий ринок. Цього РФ вдалося досягнути як за допомогою державного фінансування випуску відповідної російської продукції, так і через дії потужного лобі серед українських (за громадянством) політиків і чиновників, які саботували підтримку випуску української продукції, а також «крізь пальці» дивилися на масове завезення контрабандою до України дешевих російських книжок, що робило нерентабельною роботу українських видавців.

У 2000-х роках, із стрімким зростанням світових цін на нафту й газ (основні джерела експорту РФ), Кремль отримав фінансові можливості істотно розширити арсенал засобів «м'якого» впливу на українське суспільство (як і на суспільства інших країн). За державним замовленням і фінансуванням розпочалося масове виробництво російських художніх і мультиплікаційних фільмів, телесеріалів, телешоу, які заповнили телефір України та інших пострадянських держав. Більшість із них мають явний або прихований ідеологічний підтекст, поширюючи вигідні для Кремля смислові конструкції, сприяючи формуванню міфів про «руський мир», спільне «отечество» (читаємо тут рос. мовою), протиставляючи їх Заходу, апелюючи до ностальгії за «славним» радянським та імперським минулим, формуючи образ ворога з «бандерівців» і «западенців». На замовлення російського капіталу аналогічна медіа-продукція вироблялася і в самій Україні.

Крім масовокомунікаційних впливів, Росія активно використовує й можливості соціальних комунікацій. Потужним інструментом Кремля є Російська православна церква, яка агресивно нав'язує прихожанам ідеї «руського мира» й донедавна брала активну участь у політичному житті України. Також у 2000-х роках в Україні за російські гроші було створено ряд псевдогромадських організацій і рухів, які виконували ідеологічні функції: псевдоветеранські організації, спортивні молодіжні псевдопатріотичні рухи на Сході України, чимало вихідців з яких у 2014 р. стали членами озброєних угруповань сепаратистів, організація так званих історичних реконструкторів (у 2014 р. одним з лідерів озброєних сепаратистів на Донеччині став колишній активний учасник реконструкцій боїв радянської армії І. Гіркін). Російські політтехнологи з початку 2000-х років «окупували» український ринок реклами (і не лише політичної), унаслідок чого українському виборцю й споживачу нав'язувався радянсько-російський менталітет (наприклад, у 2013–2014 рр. рекламна кампанія в Україні одного з найбільших світових виробників безалкогольних напоїв мала виразний контекст ностальгії за СРСР). Російський бізнес в Україні також негласно виконував пропагандистські уставки Кремля, зобов'язуючи персонал мереж своїх магазинів і закладів харчування спілкуватися з клієнтами російською мовою та нею ж публікувати всю інформацію для споживачів.

Особливу увагу Росія приділяє новітнім медіа – інтернет-виданням, соціальним мережам, форумам. У всіх соцмережах, які мають значну кількість користувачів у Росії та в Україні (перш за все «ВКонтакте» та Facebook), було створено та популяризовано ряд груп, явні та приховані

модератори яких нав'язують учасникам основні кліше російської пропаганди, закликають до антиукраїнських дій. Кремль утримує «армію» високооплачуваних так званих інтернет-тролів, до завдань яких входить написання вигідних Москві коментарів у соціальних мережах та інтернет-форумах, впливаючи, такими чином, на громадську думку не лише в Росії та Україні, а й у Європі та США [12].

Проаналізувавши понад 400 українських ЗМІ, представлених у мережі Інтернет, а також інформацію в популярних соціальних мережах «ВКонтакте», Facebook, Twitter, LiveJournal у період з 28 лютого по 4 квітня 2014 р., Центр медіа-комунікацій «Нова Україна» виявив факти активного використання російською пропагандою такого нового явища, як інтернет-мем (від англ. meme, що означає ідею, поведінку, стиль, що поширюється від однієї людини до іншої). У вказаний період у проаналізованих ЗМІ було виявлено близько 3 тис. оригінальних новин і статей, у яких вживався штучний інтернет-мем «вежливые люди» – кліше російської пропаганди для позначення окупаційних військ, які висадилися в Криму без розпізнавальних знаків [13]. Українська медійна сфера виявилася неготовою протистояти таким технологіям, і вітчизняні ЗМІ, свідомо чи несвідомо, стали провідниками російської пропаганди, метою якої була підміна понять «окупанти» чи «російські військові» на «ввічливі люди зі зброєю». Відомий вітчизняний дослідник Г. Почепцов справедливо зазначає, що аналогічним чином росіяни запровадили в медіа-простір поняття «народний мер», «народний губернатор», прибравши таким чином прикмети незаконності самопроголошених лідерів сепаратистів. Натомість легальну українську владу російські ЗМІ подають не інакше як «хунта» і «самопроголошена київська влада» [4].

Сукупність заходів із застосування технологій масово- та соціально-комунікаційних впливів на свідомість і підсвідомість громадян України стали на заваді переходу від радянської до української ідентичності людей старшого покоління, а також формували в значній кількості молодих людей, особливо на Сході та Півдні України, радянсько-російський менталітет та українофобію. Водночас у самій Росії велася активна антиукраїнська пропаганда, яка формувала уявлення про нібито поділ населення України на «братську» більшість «малоросів» та агресивну меншість «фашистів-западенців», яких фінансують країни Заходу. У підсумку, коли у 2014 р. війська РФ окупували Крим, значна частина українських солдат не ідентифікувала їх як супротивника та практично не чинила спротиву, тоді як російські військові були готові до активних силових дій.

На відміну від України, Росія роками ґрунтовно готувалася до інформаційного та ідеологічного протистояння, вивчаючи світовий досвід застосування масово- та соціально-комунікаційних технологій і пристосовуючи його до своїх цілей. У Росії було написано десятки дисертацій і монографій, присвячених інформаційним війнам і використанню інформації в цілях геополітики. Поруч із глибокими дослідженнями масовокомунікаційних впливів, як, наприклад, праця Д. Ольшанського «Психологія мас» [14], у Росії значною популярністю користуються також праці С. Кара-Мурзи [15], І. Панаріна [16] та ряду інших авторів, які досить вільно інтерпретують історичні факти та західні комунікаційні теорії, пристосовуючи їх до потреб офіційної кремлівської пропаганди. Одночасно формується образ ворога, якого уособлюють країни Заходу, особливо США, і їхні «маріонетки» в державах колишнього соцтабору – Польщі, країнах Балтії, Україні, Грузії. Виховане відповідним чином нове покоління російських журналістів, медійників і піарників розцінюють знання про масово- та соціально-комунікаційні технології як зброю, не маючи при цьому моральних обмежень щодо її застосування, оскільки вважають нормальним маніпулювати свідомістю, вести інформаційні війни, перекручувати факти й навіть творити паралельну, вигадану інформаційну реальність.

Із прийняттям оновлених Концепції зовнішньої політики Російської Федерації (2013 р.) і Федерального закону «Про державну політику Російської Федерації по відношенню до співвітчизників за кордоном» (у редакції 2010 р.) Москва взяла курс на посилення ідеологічного впливу на країни СНД, особливо Україну, з використанням можливостей різних каналів комунікації для формування так званого «руського мира» як єдиного ідеологічного, мовно-культурного, релігійного, освітнього-наукового, мас-медійного середовища на базі російської євразійської геополітичної концепції. У ст. 41 Концепції зовнішньої політики РФ, зокрема, ідеться про розвиток власних ефективних засобів інформаційного впливу на громадську думку за кордоном [17]. Стаття 18 Федерального закону «Про державну політику РФ щодо співвітчизників» визначає необхідність надання державної фінансової та матеріально-технічної підтримки російським ЗМІ, які здійснюють поширення своїх матеріалів на території держав проживання «співвітчизників» [18]. При цьому комплекс заходів з підтримки «співвітчизників» фактично збігається з цілями інформаційної експансії, як їх визначають російські дослідники, зокрема щодо витіснення положень національної ідеології та національної системи цінностей і заміщення їх власними, нарощування присутності власних ЗМІ в інформаційній сфері об'єкта проникнення [19, с. 272].

«Організація та ведення інформаційного протиборства» офіційно входить до переліку завдань, що стоять нині перед збройними силами РФ [20]. 12 травня 2014 р. російська інформагенція «ИТАР-ТАСС», з посиланням на джерело в Міністерстві оборони РФ, повідомила, що в Збройних силах Росії сформовані війська інформаційних операцій, до завдань яких входить ведення кібернетичного та інформаційного протистояння з противником [21].

Унаслідок неефективності прояву державної політики в Україні значна частина населення виявилася беззахисною перед російською пропагандою. Щодня споживаючи російську інформаційну продукцію, жителі Криму та Донбасу не могли уявити рівень цинізму сучасних російських ЗМІ, які не гребують ні постановочними сценами, ні підміною відео-ряду та фотознімків, наприклад, називаючи кадри з російського Кавказу чи Сирії наслідками антитерористичної операції в Україні, а черги на українсько-польському кордоні – натовпами біженців до Росії. Докази неправдивої інформації російської пропаганди регулярно оприлюднюють вітчизняні ЗМІ та мас-медіа країн Європи та США (наприклад, у червні 2014 р. веб-сайт «Радіо «Свобода»» опублікував добірку матеріалів «Фальшивки російської пропаганди проти України» [22]). У березні 2014 р. випускники та студенти Могилянської школи журналістики навіть створили спеціальний веб-сайт StopFake – для спростування наклепів пропаганди про події в Україні [23].

Утім, окремі журналістські розслідування ентузіастів не можуть компенсувати неефективність відповідної цілісної державної політики. Телевізійна картинка та інтернет-репортажі про вигадані «звірства» українських «націоналістів» замінили реальність для частини жителів Донецького регіону, що значно ускладнює можливості нової української влади налагодити ефективні комунікації з ними, підриває основи єдиної держави, створює простір для втручання сусідньої держави у внутрішні справи України.

Висновки. Російська комунікаційна школа за останні півтора десятиліття освоїла основні західні концепції масово- та соціально-комунікаційних впливів, сприймаючи їх через призму радянської, імперської ідеології та розглядаючи їх як інструментарій агресивної реалізації державних інтересів РФ на світовій арені в тому вигляді, у якому уявляє ці інтереси сучасна російська правляча верхівка. При цьому російські дослідники витворили своєрідний симбіоз, поєднавши радянські авторитарні технології пропаганди з новітніми західними досягненнями в галузі масових і соціальних комунікацій.

Застосування комунікаційних технологій у реалізації зовнішньої політики РФ передбачено в нормативних документах останньої, зокрема в оновленій Концепції зовнішньої політики Російської Федерації (2013 р.) і у Федеральному законі «Про державну політику Російської Федерації по відношенню до співвітчизників за кордоном» (у редакції 2010 р.). Масово- та соціально-комунікаційні технології впливу РФ на зовнішню та внутрішню політику сусідніх держав, у тому числі на Україну, спрямовані на недопущення формування власної національної ідентичності, просуваючи, натомість, залучення громадян цих держав до так званого «русского мира» як спільного ідеологічного, мовно-культурного, релігійного, освітньо-наукового, мас-медійного середовища на базі російської свразійської ідентичності.

Національні інтереси та безпека України потребують негайного розроблення і втілення комплексу державної інформаційної політики (внутрішньої та зовнішньої), розбудови вітчизняного гуманітарного простору з ефективним застосуванням сучасних масово- та соціально-комунікаційних технологій. Необхідним є залучення до розробки відповідного комплексу заходів вітчизняних науковців і фахівців-практиків у відповідних галузях.

Список використаних джерел

1. *Nye J. S. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power / Joseph S. Nye, Jr. – New York : Basic Books, 1991. – 336 p.*
2. *Nye J. S. Soft Power. The Means to Success in World Politics / Joseph S. Nye, Jr. – New York : PublicAffairs, 2004. – 191 p.*
3. *Почепцов Г. Г. Информационные войны / Г. Г. Почепцов. – К. : Ваклер, 2000. – 576 с.*
4. *Почепцов Г. Первая смысловая война в мире (Украина, Крым, Россия) [Электронный ресурс] // Mediasapiens.ua : веб-сайт. – 2014. – 6.01. – Режим доступа: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/31194>. – Загл. с экрана. – Дата доступа: 03.06.2014.*
5. *Литвиненко О. В. Інформаційні впливи і операції / О. В. Литвиненко. – К. : НІСД, 2003. – 238 с.*
6. *Зернецька О. В. Глобальний розвиток систем масової комунікації і міжнародні відносини : монографія / О. В. Зернецька ; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К. : Освіта, 1999. – 346 с.*
7. *Шульга Т. М. Комунікаційні системи епохи формування глобального суспільства : дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.04 / Шульга Тетяна*

Миколаївна ; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2001. – 183 с.

8. *Яхно О. М.* Україна в сучасному геополітичному просторі (політико-медійний аспект) : дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.03 / Яхно Олеся Михайлівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т журналістики. – К., 2006. – 189 с.

9. *Готун А. М.* Нові інформаційно-комунікаційні технології в глобальній системі політичної комунікації : дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.04 / Готун Андрій Миколайович ; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2010. – 230 с.

10. The «Humanitarian dimension» of Russian foreign policy toward Georgia, Moldova, Ukraine, and the Baltic states / [Juhan Kivirdhk, Nerijus Maliukevicius, Olexandr Yermeev and others]. – Riga : Centre for East European Policy Studies, 2009. – 352 p.

11. *Луценко А. В.* Стратегії «м'якої сили» в геополітиці Сполучених Штатів Америки, Європейського Союзу та Російської Федерації : дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.04 / Луценко Анастасія Володимирівна ; НАН України, Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. – К., 2010. – 199 с.

12. *Max Seddon.* Documents Show How Russia's Troll Army Hit America [Electronic resource] // BuzzFeed. – June 2, 2014. – Mode of access: <http://www.buzzfeed.com/maxseddon/documents-show-how-russias-troll-army-hit-america>. – Title from the screen. – Date of access: 03.06.2014.

13. Як штучно створене словосполучення інфікувало українські ЗМІ [Електронний ресурс] // Нова Україна : веб-сайт Ін-ту стратег. дослідж. – Режим доступу: <http://newukraineinstitute.org/new?id=396>. – Назва з екрана. – Дата доступу: 03.06.2014.

14. *Ольшанский Д. В.* Психология масс / Д. В. Ольшанский. – СПб. : Питер, 2002. – 368 с.

15. *Кара-Мурза С. Г.* Манипуляция сознанием / С. Г. Кара-Мурза. – М. : Эксмо, 2007. – 864 с.

16. *Панарин И. Н.* Информационная война и геополитика / И. Н. Панарин. – М. : Поколение, 2006. – 560 с.

17. Концепция внешней политики Российской Федерации. Утверждена Президентом Российской Федерации В. В. Путиным 12 февраля 2013 г. [Электронный ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации : офиц. сайт. – Режим доступа: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/6D84DDEDEDBF7DA644257B160051BF7F. – Загл. с экрана. – Дата доступа: 03.06.2014.

18. О государственной политике Российской Федерации в отношении

соотечественников за рубежом : Федеральный закон от 24 мая 1999 г. № 99-ФЗ [Электронный ресурс] // Министерство иностранных дел Российской Федерации : офиц. сайт. – Режим доступа: http://www.mid.ru/bdomp/ns-dgpch.nsf/1_a268548523257_ccc325726_f00357_db3/8440_d36903_c217_a4_c3257776003_a73_f5. – Загл. с экрана. – Дата доступа: 03.06.2014.

19. *Манойло А. В.* Государственная информационная политика в условиях информационно-психологической войны / А. В. Манойло, А. И. Петренко, Д. П. Фролов. – 2-е изд., стереотип. – М. : Горячая линия-Телеком, 2009. – 541 с.

20. Задачи Вооруженных сил Российской Федерации [Электронный ресурс] // Министерство обороны Российской Федерации : офиц. сайт. – Режим доступа: <http://structure.mil.ru/mission/tasks.htm>. – Загл. с экрана. – Дата доступа: 03.06.2014.

21. Источник в Минобороны: в Вооруженных силах РФ созданы войска информационных операций [Электронный ресурс] // ИТАР-ТАСС. – 2014. – 12.05. – Режим доступа: <http://itar-tass.com/politika/1179830>. – Загл. с экрана. – Дата доступа: 03.06.2014.

22. Фальшивки російської пропаганди проти України (обережно, кадри насилля) [Електронний ресурс] // Радіо «Свобода». – 2014. – 5.06. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/media/photogallery/25411514.html>. – Назва з екрана. – Дата доступу: 03.06.2014.

23. StopFake [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stopfake.org>. – Назва з екрана. – Дата доступу: 03.06.2014.

Стаття надійшла до редакції 22.06.2014.

Maxim Khylo,

Institute of Journalism Taras Shevchenko National University of Kyiv

MASS-COMMUNICATIN AND SOCIAL-COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN ACHIEVING THE GOALS OF RUSSIAN FOREIGN POLICY IN XXI CENTURY

It is analyzed Russia's using of mass-communication and social-communication technologies for achieving its foreign policy goals. It is noted that at the end of the first decade of the XXI century Russia began to pay particular attention to the using of the modern possibilities of such technologies. And it has been reflected in the official documents, defining the objectives of the Russian foreign policy. It is shown, how Russia

used mass-communication and social-communication technologies to achieve its goals towards Ukraine.

Keywords: social-communications, mass-communications, communication technologies, propaganda.

Максим Хилько,

канд. филос. наук, ст. науч. сотр. Института журналистики Киевского национального университета имени Тараса Шевченко

**МАССОВО- И СОЦИАЛЬНО-КОММУНИКАЦИОННЫЕ
ТЕХНОЛОГИИ В РЕАЛИЗАЦИИ ЦЕЛЕЙ ВНЕШНЕЙ
ПОЛИТИКИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ В XXI В.**

Анализируется использование Россией массово-коммуникационных и социально-коммуникационных технологий для реализации своих внешнеполитических целей. Отмечено, что особое внимание к использованию современных возможностей таких технологий Россия стала уделять в конце первого десятилетия XXI в., что нашло отражение в официальных документах, которые определяют цели внешней политики РФ. Показано, как Россия применяла технологии массовых и социальных коммуникаций для реализации своих целей относительно Украины.

Ключевые слова: социальные коммуникации, массовые коммуникации, коммуникационные технологии, пропаганда.

Олег Ворошилов

канд. іст. наук, старш. наук. співроб. відділу політологічного аналізу СІАЗ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

**ІНФОРМАЦІЙНИЙ РЕСУРС У СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ
ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ**

Характеризуються основні риси еволюції людського суспільства на сучасному етапі. Проаналізовано основні аспекти й тенденції нинішніх суспільних трансформацій та розглянуто роль інформаційних ресурсів у сучасних глобалізаційних процесах, а також їх вплив на перебіг процесів соціокультурної трансформації як людського суспільства загалом, так і українського зокрема.

Ключові слова: інформаційні ресурси, інформаційне суспільство, соціокультурні трансформації, інформаційно-комунікаційні технології, глобальний інформаційний простір.

Метою дослідження є сприяння ефективному використанню інформаційних ресурсів в інтересах подальшого розвитку українського суспільства. Питання ролі інформаційних ресурсів у розвитку людського суспільства досить активно вивчається цілим рядом як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Серед перших слід відзначити праці Д. Белла, Т. Стоунера, А. Турена, А. Тоффлера, Л. Шрайберга, І. Давидової та ін.

Серед українських фахівців заслуговують на особливу увагу публікації з цієї проблематики О. Онищенко, В. Горового, Л. Костенка, Т. Гранчак та ряду інших науковців.

Загалом фахівці відзначають, що в сучасній соціокультурній трансформації людського суспільства дедалі помітнішу роль починають відігравати інформаційні ресурси.

Слід зазначити, що під трансформацією розуміють сукупність явищ і процесів, які поступово і ненасильницьким чином призводять соціокультурну систему до принципово нової якості відносин.

Досить часто в цьому контексті говорять про модернізацію людської спільноти, проте існуючі теорії модернізації без відповідного коригування не спроможні пояснити процеси, що, наприклад, відбуваються в Україні. «Трансформація» – більш гнучкий термін, що описує такий стан суспільства, коли в ньому відбуваються і позитивні, і негативні процеси.

Наявність ознак соціокультурної трансформації, тобто поява нових моделей мислення й соціальних відносин, свідчить про необхідність переходу до вирішення завдань наступного періоду, у зв'язку з чим дедалі більше говорять про початок входження людства в так зване «інформаційне суспільство», головними продуктами виробництва якого мають стати інформація і знання.

Дійсно, характерними рисами еволюції людського суспільства на сучасному етапі його розвитку є:

- збільшення ролі інформації і знань у житті суспільства;
- зростання кількості людей, зайнятих інформаційними технологіями, комунікаціями та виробництвом інформаційних продуктів і послуг, зростання їх частки у валовому внутрішньому продукті;
- зростання інформатизації та ролі інформаційних технологій у суспільних і господарських відносинах;
- створення глобального інформаційного простору, який забезпечує (а) ефективну інформаційну взаємодію людей, (б) їх доступ до світових інформаційних ресурсів і (в) задоволення їхніх потреб щодо інформаційних продуктів і послуг.

У сьогоdnішньому світі знання стають складовою частиною товарів, виробництва, послуг і розваг.

Інформаційні технології – це нові можливості, нові горизонти для розвитку особистості. Д. Тапскотт 1994 р., розглядаючи проблему впливу нових медіа на користувачів, спрогнозував доволі оптимістичний розвиток подій, посилаючись на дослідження, які показували, що споживачі будуть менше дивитись (у сучасному розумінні цього слова) телевізор.

Трохи пізніше доповідь AndersenConsulting підтвердила його точку зору, ґрунтуючись на проведених опитуваннях. У доповіді зазначається, що респонденти надають значно більшу перевагу інтерактивній освіті й програмам підготовки, ніж фільмам на запит, телевізійним шоу та іграм [1].

Це стосується не лише самого телебачення. Так само роль комп'ютера має вийти за рамки вдосконаленої друкарської машинки чи ігрового апарату. І цей процес доволі успішно просувається. Результати досліджень Міністерства торгівлі США показали, що якщо радіо знадобилося 30 років, аби досягти аудиторії в 50 млн осіб, а телебаченню – 13 років, то Інтернету – лише чотири роки [2].

Щодо цього вдале формулювання дала доцент факультету журналістики Московського державного університету ім. М. В. Ломоносова О. Вартанова, директор Центру фінсько-російських досліджень. За її

словами, нові медіа вимагають від людей не лише модифікації чогось вже наявного в них, але вироблення цілком нових якостей – високого рівня абстрактного мислення, швидкості реакції, готовності до постійного підвищення рівня освіти [3]. Згадані вимоги стосуються не тільки окремих індивідів, а й груп усіх рівнів, а також способів їх взаємодії. Це означає, що має з'явитися нова культура організації, культура управління й праці, нові узвичаєні норми сприйняття й використання інформаційних ресурсів [4].

Інформаційні ресурси й технології комунікацій є інструментами і для збільшення соціальної єдності та гармонізації життя людини і суспільства. Наприклад, нові товари й послуги забезпечують літнім людям можливість більш тривалого автономного, але безпечного й захищеного життя.

Нові парадигми у сфері охорони здоров'я створюють людину, що свідомо піклується про своє здоров'я, передбачають безперервний моніторинг, персональні системи охорони здоров'я тощо.

Те саме стосується докільця (з'являється парадигма сталого розвитку) та транспорту («мобільне суспільство» та «глобальне підключення»).

Щодо громадського життя, то інформатизація означає прямий доступ населення й підприємств до інформаційних ресурсів, систем послуг адміністративних органів країни, регіону, міста, району, до демократичних інститутів суспільства («онлайнова демократія»). Тобто створення свого роду «онлайнного уряду».

Постіндустріальне, глобальне, відкрите, мережене суспільство третьої хвилі технологій – це тільки кілька з багатьох назв для тієї форми суспільного життя, що народжується в останні десятиліття. Зазвичай, суспільні зміни відбуваються за різними аспектами паралельно, але нерівномірно, що призводить до соціального напруження та конфліктів. Тому широке застосування саме інформаційних технологій ще не забезпечує інших аспектів створення постіндустріального відкритого демократичного суспільства та успішного входження в глобальний світ.

Серед основних аспектів нинішніх суспільних трансформацій фахівці вказують на основні з них:

- змінюється соціальна структура суспільства, або, точніше, поруч із наявними з'являється нова форма його диференціації, яка визначає спектр соціальних вимог, послуг, робочих місць... Наприклад, щодо використання технологій це розподіл на нові «страти» – користувачів, технологів, творців технологій або персональних варіантів користування, поява нових сфер діяльності, таких як електронна комерція;

- змінюється тип культури – від текстової до екранної. Те, що молодь

мало читає, – тільки наслідок цієї зміни, але її, наприклад, не оцінено належним чином в освіті. Виявом екранної культури є масова орієнтація на змішування традиційних форм, орієнтація на виготовлення персональних культурних коктейлів;

- складається інше уявлення про грамотність – технологічна грамотність, або вміння працювати з інформаційними пристроями стає основою такого уявлення;

- змінюються форми прийняття політичних рішень – і це не тільки електронний уряд, а й можливості, скажімо, прямої участі в голосуванні, що зовсім інакше формулює питання про зміст і форми демократії;

- змінюються зміст і форми надання освіти (дистанційна освіта – це зміна не тільки форми, а й самого змісту: робота не тільки зі знанням, а й з інформацією, не тільки уроки, а й робота з тренажерами, не тільки в дитинстві, а протягом усього життя тощо). Освіта змінює свій контекст. Так, для останніх століть головним контекстом освіти була наука та завдання її розвитку, зараз таким контекстом дедалі більше стають технологічні інновації;

- змінюється ринок робочих місць (часткова зайнятість, кілька робочих місць одночасно, короткотермінові контракти) та його структура (виникає потреба в нових вміннях);

- змінюються уявлення про національну та персональну безпеку, права людини (потенційно можливий тотальний контроль і тотальний тероризм);

- змінюється уявлення про стратегічні ресурси (уже не тільки енергія, а й інформація, вільний час);

- змінюються форми транснаціональних відносин і критерії розвиненості. Тобто входження в міжнародні мережі є умовою та показником розвитку з погляду процесів глобалізації;

- з'являються нові форми ризиків для психічного здоров'я та екології. Інформаційне сміття – це нова і ще не дуже зрозуміла проблема [5].

Крім того, відзначається, що інформаційні ресурси на сьогодні, унаслідок розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), зробили людину єдиною істотою, яка на шляху свого розвитку набула здатності створювати віртуальні, неприродні форми, що дає можливість забезпечувати:

- колективне формування інформаційних ресурсів і забезпечення їхньої доступності для всіх об'єднаних мережею учасників;

- можливість імітації й моделювання в реальному часі можливих рішень із необмеженою кількістю учасників.

Прямо підмінюючи реальність дії, людина за допомогою ІКТ створила фактично нову для неї форму життя у віртуальній реальності. Освіта, охорона здоров'я, культура знаходять сьогодні нові форми існування у віртуальному світі. Інформаційне середовище як самостійний сектор проблематики національної безпеки стає наймогутнішим чинником суспільного розвитку [6].

Можна й далі визначати не менш значущі зміни в інших аспектах суспільного життя або міжнародних відносин, але важливо зауважити, що інформатизація змінює всі важливі риси суспільства. Ці зміни несуть як благо, так і руйнацію звичних форм життя, праці, безпеки тощо, і ці зміни потрібно організувати так, щоб досягти необхідних результатів, зазнавши якомога менших соціальних і культурних втрат.

Загалом вважається, що в «інформаційному суспільстві» створення, розповсюдження, використання, узагальнення і маніпулювання інформацією становить значну частину економічної, політичної та культурної діяльності. Економіка знань стає економічною копією цієї діяльності, оскільки добробут суспільства створюється через експлуатацію знань або розуміння суті речей та процесів. Люди, які мають засоби і можливості для участі в такому суспільстві, отримують певні додаткові вигоди, порівняно з тими, хто таких можливостей або засобів не має.

Можна вважати, що головними характеристиками інформаційного суспільства постають: інформаційна економіка, індустрія інформаційних послуг, сучасні інтелектуальні інформаційні технології та технології зв'язку, значний потенціал науки, потреба фізичних та юридичних осіб в інформації (знаннях), високий рівень інформаційно-правової культури всіх суб'єктів інформаційних відносин, матеріально-технічне забезпечення різноманітних послуг [7].

Водночас фахівці вказують і на ще одну тенденцію – інформаційні послуги диверсифікуються за регіональними або змістовними ознаками. Щодня ІКТ створюють для людей нові можливості, автоматизуючи індивідуалізацію інформаційних потреб і послуг. Сьогодні частка інтерактивних послуг значно зросла, унаслідок чого споживча культура поступово переорієнтовується з пасивної на активну форму. Інтерактивність нових засобів масової комунікації, насамперед глобальних комп'ютерних мереж, припускає пошук інформації на свій смак. У масового споживача вперше за всю історію засобів масової інформації з'являється можливість самостійно формувати набір ділової й розважальної інформації, самому визначати, що й коли слухати та дивитися. Людина стає більш вільною від того, що їй намагаються нав'язати виробники аудіовізуальної продук-

кції й політики. Це не означає її цілковитої незалежності, але монополія на інформацію розбивається достатньою кількістю її джерел і в результаті споживчий ринок в інформаційній сфері перестає бути масовим, стає фрагментарнішим. За таких умов невеликі національні або інші співтовариства отримують змогу зберігати мову, формувати почуття духовної єдності, розвивати свою культуру [8].

Таким чином, нині відбувається інтенсивна інформатизація більшості сфер людського життя та діяльності, а це є запорукою того, що новітні інформаційні технології невдовзі стануть визначальними чинниками соціально-економічного та інтелектуально-духовного розвитку людського соціуму.

Зазначений процес характеризується такими об'єктивними показниками:

- обмін інформацією набув миттєвого та глобального характеру, відстані й державні кордони вже не є суттєвою перешкодою для руху інформаційних потоків;
- значно зросли й продовжують зростати можливості збору, обробки, зберігання, передачі інформації, доступу до неї;
- суттєво зросло та продовжує зростати значення доступу до інформації для розвитку різних сфер людської діяльності;
- виникає й дедалі більше загострюється проблема інформаційної нерівності й бідності – як на внутрішньому та регіональному, так і на міжнародному рівнях;
- відбувається перехід до нових форм зайнятості населення, зокрема формуються нові трудові ресурси за рахунок збільшення кількості зайнятих в інформаційно/інтелектуально орієнтованих типах робіт;
- безпрецедентно зросла кількість персональних і корпоративних контактів на локальному та глобальному рівнях, Україна активно включається у процеси формування нових трансдержавних і транснаціональних спільнот та ідентичностей [9].

На рівні соціальної практики інформаційна складова присутня в усіх основних галузях суспільного життя, причому її прояви є вельми різноманітними. Навіть дещо схематизуючи ситуацію, можна розглядати інформаційну сферу і як окремий сектор економіки, і як чинник її модернізації, і як джерело потужних соціокультурних трансформацій. ІКТ дедалі активніше застосовуються в екологічній, медичній, військовій, політико-адміністративній, медійно-комунікаційній, культурній, науково-освітній сферах, видозмінюючи їх і надаючи соціальному та людському розвитку нових якостей, сенсів і вимірів [10].

У сучасному світі ІТ-сфера гармонійно поєднує телекомунікаційні й інформаційні послуги, виробництво засобів інформаційних технологій і телекомунікацій, програмних засобів, електронних інформаційних ресурсів, що робить її чимось більшим, аніж просто однією з інфраструктур і галузей економіки. У сучасних умовах вона має розглядатись як системний, потужний чинник як політичної й суспільно-економічної модернізації, так і соціогуманітарного розвитку країни, створення конкурентоспроможної економіки, забезпечення оптимальних умов людського розвитку, запровадження ефективних демократичних процедур. Разом з тим бурхливий розвиток і поширення ІТ спричиняє й значні ризики, пов'язані передусім з інформаційною безпекою держави, а також з інформаційно-психологічною безпекою суспільства та громадян

Слід відзначити, що упродовж останніх років світові показники вдосконалення та впровадження ІТ зростають у прогресії. Так, Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) опублікував нові дані з розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Зокрема, у доповіді МСЕ повідомляється, що до кінця 2014 р. у світі налічуватиметься 7 млрд передплатників мобільного телефонного зв'язку і майже 3 млрд користувачів Інтернету. «Ці нові дані зайвий раз підтверджують, що інформаційно-комунікаційні технології, як і раніше, є ключовими факторами розвитку інформаційного суспільства», – сказав генеральний секретар МСЕ Х. Туре [11].

Безпрецедентна за масштабами та якісними характеристиками глобальна інфраструктура ІТ стає технологічним підґрунтям для дедалі глибших трансформацій у повсякденному житті людей та суспільств. Крім небачених раніше можливостей для підвищення матеріального добробуту людства, сучасні інформаційні технології спричинили появу й інтенсивне поширення принципово нових моделей соціальної інтеграції, комунікації, суспільно-політичної активності, способу життя, освіти тощо. Достатньо згадати про т. зв. нові медіа та зокрема Web 2.0, що призвело до масових змін у структурах інформаційного споживання населення й появи багатомільйонних глобальних «мережових спільнот». (З 2005 р. почала втілюватися концепція інтерактивних мереж Web 2.0, що розвиваються за рахунок зусиль самих користувачів (на відміну від Web 1.0, розвиток яких забезпечується провайдерами в односторонньому порядку).

Зокрема, до нових медіа зараховують засоби масової комунікації, що створюються та функціонують на платформі всесвітньої мережі Інтернет. Такими є:

- 1) інтернет-плеєри теле і радіоканалів;

- 2) CatchUpTV – інтернет-сервіси, що дають змогу переглядати телепрограми в записі (VirginMedia, WorldTVpc, LiveInternetTV);
- 3) відеосервіси (Hulu, YouTube);
- 4) блоги та міні-блоги (Twitter, Tumblr);
- 5) соціальні мережі (MySpace, Facebook, «Однокласники», «ВКонтакте», Livejournal);
- 6) онлайн-медіаплеєри;
- 7) портали громадянської журналістики;
- 8) інтернет-радіо-сервіси;
- 9) фото сервіси (Flickr, Picasa);
- 10) компанії онлайн-прокату відео.

Сьогодні вже активно розробляється концепція Web 3.0, імплементації якої варто очікувати в середньостроковій перспективі. Її головною особливістю буде можливість групової роботи користувачів з контентом у режимі онлайн.

Що ж стосується Української держави, то в ній різноманітними проблемами інформатики займаються понад 30 років. Що стосується впливу інформаційних і телекомунікаційних технологій на суспільство, то для вітчизняних фахівців вона є відносно новою і розробляється вузьким колом дослідників.

Слабкий інтерес до розв'язання цієї проблеми в Україні був викликаний частково об'єктивною причиною – відсталістю країни у сфері інформатизації. Проте існує й інша причина – у країні існувало нерозуміння соціальних можливостей інформаційних і телекомунікаційних технологій та глибини соціально-економічних змін, що викликаються їх поширенням. Водночас поширення ІКТ поряд із зростанням народонаселення й проблемами екології науковою громадськістю було віднесено до ключових чинників, що визначають обличчя сучасного світу.

З початку 90-х років в Україні почали відбуватися поступові зміни в інформаційній сфері. Насамперед, виник і почав розвиватися ринок персональних комп'ютерів та іншої інформаційної і телекомунікаційної техніки.

Україна має певний науково-технічний потенціал у галузі створення засобів інформатизації. Його основу становлять 10 науково-дослідних інститутів НАН України, 18 науково-дослідних і конструкторсько-технологічних організацій і підприємств Державного комітету промислової політики України і Державного комітету зв'язку та інформатизації України (Держкомзв'язку України).

Україна має фундаментальні досягнення в галузі інформатизації. У світі добре відомі здобутки українських учених у створенні

нетрадиційних архітектур обчислювальних машин і в системному аналізі, моделюванні, створенні штучного інтелекту.

Україна досягла певного рівня концентрації наукових виробництв: понад 70 % стратегічних матеріалів для електронної промисловості у Європі було вироблено на українських підприємствах, що зумовлює позитивні можливості у справі інформатизації [12].

Уперше орієнтацію України на створення «інформаційного суспільства» було офіційно зафіксовано в Стратегії інтеграції України до ЄС (розділ 13), ухваленою в 1998 р. Треба зазначити, що одночасно, у 1998 р. було прийнято два закони України «Про Концепцію Національної програми інформатизації» та «Про Національну програму інформатизації», якими визначалися принципи і програма дій інформатизації України, а не побудови в ній «інформаційного суспільства». Така суперечність у концептуальних основах між різними групами фахівців і політиків на найвищому рівні прийняття політичних рішень в Україні свідчить про некритичність сприйняття іноземних новацій. Вона сильно зашкодила практиці інформаційно-комунікаційного розвитку України.

Практика реалізації політичних рішень щодо побудови «інформаційного суспільства» та інформатизації України також є суперечливою, ситуативною та неефективною. Хоча й виконано значний перелік заходів намічених програм і планів, однак вони лишаються фрагментарними, а чинна нормативно-правова база інформаційно-комунікаційної сфери України залишається неповною, неефективною і суперечливою.

Водночас загальний висновок переважної більшості вітчизняних фахівців щодо розбудови «інформаційного суспільства» в Україні є позитивним – у країні стрімко формується масова інтернет-аудиторія та специфічне мережне соціокультурне середовище, що за своїми параметрами буде подібним до таких у розвинутих країнах. Триває диверсифікація аудиторії, формуються нові моделі інформаційного споживання, соціальної та політичної активності тощо.

Зокрема, за даними міжнародної консалтингової компанії J'son & Partners Consulting, Україна, поряд з іншими країнами СНД, є світовим лідером за темпами збільшення аудиторії «соціальних мереж»: її щорічний приріст становить близько 30 % [13]. Нині в соціальних мережах зареєстровано понад 30 млн українців, лише 8 % від усього населення країни жодного разу не спілкувалися віртуально [14].

Також, згідно з даними Національної комісії з питань регулювання зв'язку та інформатизації (НКРЗІ), у 2013 р. проникнення швидкісного Інтернету збільшилося в країні на 37 % – до 7,19 млн абонентів. Зро-

стання забезпечувалося в основному за рахунок нових підключень у невеликих населених пунктах у всіх регіонах, оскільки в містах цей ринок уже насичений (а у великих містах до кожної квартири підведено по 5–10 кабелів) [15].

Крім того, згідно з дослідженням GfK, на кінець 2013 р. 50 % наших співвітчизників віком старше 16 років регулярно користувалися Інтернетом, що на 6 процентних пунктів перевищило аналогічний показник за 2012 р. [16].

Можна також відзначити, що більшість українців для виходу в мережу все ще використовують стаціонарний комп'ютер. Майже третина завела ноутбуки, а один із семи заходить в Інтернет з мобільного телефону.

Серед користувачів – самі різні люди: домогосподарки, бізнесмени, лікарі, викладачі, представники шоу-бізнесу. Дедалі активніше соцмережі й Інтернет використовують політики.

Не відстає від прогресу і церква. З українськими священиками можна поспілкуватися в соцмережах, а на офісну пошту приходять реклама – наприклад, з анонсами релігійних заходів. У кожної нашої офіційної церкви є свій сайт. Також сайти є у єпархій, монастирів і навіть багатьох парафій: там розміщується інформація, співи, записи богослужінь або проповідей, часто є можливість через сайт поставити питання священикові [17].

Слід також зазначити, що останнім часом досить активно розвивається комунікація держави з представниками вітчизняної ІТ-спільноти. Нині в Україні діють декілька десятків професійних об'єднань і громадських організацій у сфері ІКТ. Задля налагодження каналів зворотного зв'язку в галузі високих технологій органами влади України спільно з представниками громадськості та бізнесу було створено:

- Консультативну раду з питань інформатизації при Верховній Раді України 1998 р., мета – допомога Верховній Раді у виробленні політики у сфері інформатизації, при підготовці та затвердженні завдань національної програми інформатизації з урахуванням найновіших досягнень і технологічних рішень);

- Громадську раду при Державному комітеті інформатизації України (2008 р., мета – забезпечення проведення консультацій із громадськістю з питань формування та реалізації державної політики у сфері інформатизації, формування та використання національних інформаційних ресурсів, створення умов для розвитку інформаційного суспільства);

- Міжгалузеву раду з питань розвитку інформаційного суспільства (2009 р., мета – підготовка та подання Кабінетові Міністрів України

пропозицій щодо реалізації державної політики з питань розвитку інформаційного суспільства та інтеграції України у глобальний інформаційний простір).

Можна констатувати, що в галузі ІКТ зусиллями громадськості, бізнесу й держави на сьогодні формально створено необхідну організаційну базу для взаємодії. Водночас на рівні практичної роботи мають місце систематичні випадки порушення органами центральної та місцевої влади порядку обговорення та оприлюднення нормативних і регуляторних актів, ігнорування звернень професійних об'єднань і громадських організацій, порушення термінів їх розгляду [18].

Загалом динаміка розвитку інформаційного суспільства в Україні протягом останніх років є стабільно позитивною, і це можна вважати сталою тенденцією. Зокрема, є усі підстави стверджувати, що в короткій середньостроковій перспективі на теренах нашої держави триватимуть процеси повномасштабної імплементації інтернет-сервісів та відповідних технологій, конвергенції традиційних і розвитку нових медіа-форматів на технологічній платформі Інтернет. Уже сьогодні в Україні стрімко формується масова інтернет-аудиторія та специфічне мережеве соціокультурне середовище, що за своїми основними параметрами буде подібним до таких у розвинутих країнах. Триватиме диверсифікація аудиторії, формування нових моделей інформаційного споживання, соціальної та політичної активності тощо.

В Україні за останні роки сформувалися такі фактори соціально-економічного, науково-технічного і культурного розвитку, які можна розглядати як передумови переходу до інформаційного суспільства. Проте ще не остаточно визначені теоретико-методологічні підстави таких досліджень з урахуванням української специфіки. Україна з 43-мільонним населенням має один із найвищих у світі індексів освіченості (98 %), що створює великі потенційні можливості. Також в Україні сформувався й успішно розвивається вітчизняний ринок телекомунікацій, інформаційних технологій, продуктів і послуг. Ще однією передумовою переходу України до інформаційного суспільства стало те, що сьогодні Україна стала невід'ємною частиною світового політичного й економічного співтовариства, у прямому і переносному сенсі приєднана до зовнішнього світу кабельними та супутниковими каналами зв'язку.

Отже, процеси інформатизації, комп'ютеризації та розвитку телекомунікацій дали можливість створити серйозні передумови переходу до інформаційного суспільства, інтеграції країни у світове інформаційне співтовариство. Головними з них є такі: інформація стає важливим

ресурсом політичного, соціально-економічного, технологічного і культурного розвитку, масштаби її використання можна порівнювати з традиційними ресурсами. Швидко зростає кількість електронно-обчислювальних машин, сайтів в Інтернеті, прискореними темпами йде розвиток систем і засобів телекомунікації. Збільшується кількість корпоративних інформаційних мереж і абонентів світових відкритих мереж, розширюється національна мережа зв'язку, успішно здійснюється телефонізація країни, ширшає ринок засобів мобільного зв'язку. Значною мірою інформатизовані такі галузі, як банківська сфера, державне управління тощо [19].

Водночас у міжнародних рейтингах за основними показниками індексів розвитку ІС Україна утримує позиції середні/нижче середніх і до того ж відстає від середньосвітового рівня за темпами його розвитку. Вітчизняна практика розбудови інформаційного суспільства залишається здебільшого фрагментарною та ситуативною і поки що значно більше залежить від ринкової кон'юнктури й суспільних ініціатив, аніж від рішень і діяльності органів державної влади. Невирішеним залишається цілий комплекс проблем нормативно-правового, організаційно-технічного, науково-методичного, інформаційно-аналітичного, ресурсного забезпечення розбудови інформаційного суспільства. Значна кількість рішень із цих питань має декларативний характер, механічно «пересаджена» із законодавства та/чи досвіду інших країн без урахування національних особливостей. Однією з головних причин такої ситуації є фактична відсутність системної, багаторівневої, нормативно підкріпленої, базованої на певній ідеології та стратегії галузевої державної політики. Тому, незважаючи на низку незаперечних здобутків та амбітних планів (наприклад, розгортання національної 4 G-мережі), можна констатувати таке.

1. Спостерігається низка сталих негативних тенденцій у динаміці показників розвитку:

- збереження значного дисбалансу між віковими, регіональними аудиторіями вітчизняного сегмента мережі інтернет: Київ та міста-мільйонники досі залишаються основним джерелом вітчизняної інтернет-аудиторії (на шість міст припадає 25 % від загальної інтернет-аудиторії). Крім того, Інтернет на сьогодні залишається переважно молодіжним середовищем – частка користувачів старше 45 років становить лише 18 % від загальної кількості;

- ступінь розвитку широкосмугового доступу до мережі Інтернет (один з найактуальніших глобальних трендів) в Україні можна оцінити як критично низький;

• амбітні за своєю суттю проекти (на кшталт Національного проекту «Відкритий світ» – створення інформаційно-комунікаційної 4 G освітньої мережі національного рівня) не завжди мають повноцінне обґрунтування в сенсі перспектив використання та готовності України функціонувати в межах подібних систем на технологічному, управлінському, економічному, освітньому, політичному рівнях.

2. Зберігаються значні прогалини на нормативному рівні (включно з міжнародними зобов'язаннями) [20].

У довгостроковій перспективі Україна потребує перегляду державної політики щодо залучення інтернет-користувачів до активнішого соціального життя в інформаційному суспільстві. Крім традиційних для будь-якої демократичної країни проблем залучення громадян до функціонування систем електронного урядування, об'єктивною потребою є вирівнювання регіонального розподілу кількості інтернет-користувачів з метою збільшення рівня проникнення інформаційної інфраструктури в сільську місцевість і здешевлення її використання.

Враховуючи складну демографічну ситуацію, необхідно залучати старше покоління до використання сучасних інформаційних технологій, і зокрема мережі Інтернет. На сьогодні лише 3 % від загальної кількості користувачів становлять особи старші 60 років, що фактично означає їх виключеність із загальнодержавних процесів розбудови нового типу суспільства, хоча одним із гасел європейських програм інформатизації було й залишається таке: «Нікого не залишати позаду». У результаті в Україні майже третина населення держави залишається поза межами важливих суспільних процесів [21].

Нині зрозуміло, що Українська держава не увійде у світовий та європейський інформаційний простір на рівноправній основі без інтенсивного запровадження в усі сфери життя ІКТ, істотної перебудови системи державної інформаційної політики, необхідності зміцнювати прямі й зворотні зв'язки між владними структурами та суспільством, розв'язання проблем ефективного розвитку національної інформаційної інфраструктури, створення інформаційно-аналітичних систем органів державної влади, прискорення процесів модернізації матеріально-технічної бази, надійного захисту інформаційних ресурсів.

Увага має бути зосереджена на формуванні й розвитку єдиного інформаційно-культурного простору як необхідної умови політичного та духовного об'єднання населення України і входження країни у світове інформаційне співтовариство як рівноправного партнера; розширенні міжнародного наукового і культурного співробітництва; удосконаленні

та розвитку системи інформаційного законодавства і механізмів його реалізації; удосконаленні й розвитку системи поширення масової інформації та формуванні суспільно-політичного клімату в країні, сприятливого для переходу до інформаційного суспільства, зокрема на забезпеченні особистої і суспільної безпеки в інформаційній сфері, запобіганні загрозам інформаційного тероризму й інформаційних війн.

Таким чином, інформаційне суспільство з його модернізаційним потенціалом може стати для України тим елементом, що дасть можливість їй, нарешті, вийти з кола «наздоганяючих» країн у світовому поділі праці та ресурсів і забезпечити гідне місце серед країн-лідерів.

Незважаючи на голосні заяви про інформаційну революцію, що вже відбулася, нинішній період можна розглядати тільки як становлення, перехід до інформаційного суспільства в повному змісті цього слова.

Загалом вітчизняна ІТ-сфера протягом останніх років зберігала позитивні тенденції розвитку, хоча після 2007–2008 рр. спостерігається значне сповільнення його темпів. Водночас аналітики ринку праці у сфері ІТ наголошують на тому, що найнижчу точку кризового падіння вже пройдено, і прогнози його розвитку на наступні роки загалом оптимістичні.

Насамкінець слід наголосити, що у зв'язку з трансформаціями, що вже відбулися в результаті розвитку сучасного інформаційно-комунікативного простору, сьогодні можна говорити про зміну інформаційної й соціокультурної парадигми й початку нового цивілізаційного етапу.

Цей процес слід трактувати не стільки як технологічну, і навіть не стільки як інформаційну революцію, скільки як соціокультурну, оскільки зміни, що відбуваються, мають не так технічний, як гуманітарний, соціальний характер. На наших очах формується нове суспільство, нова людина й нові моделі комунікацій і соціальних взаємодій.

Список використаних джерел

1. *Тапскотт Д.* Электронно-цифровое общество: Плюсы и минусы эпохи сетевого интеллекта : пер. с англ. / Дон Тапскотт ; под общ. рук. И. М. Дубинского ; ред. пер. С. Е. Писарев ; под общ. рук. Ю. В. Родионова ; ред. Ю. В. Толстоногова. – Москва : Рефл-бук ; Київ : INT-пресс, 1999. – 406 с.

2. *Кочетов А. Н.* Влияние Интернета на развитие общества [Электронный ресурс] / А. Н. Кочетов // Мир Internet. – 1998. – № 6 – Режим доступа: <http://www.iis.ru/infosoc>. – Загл. с экрана.

3. *Вартанова Е.* Информационное общество в стратегии Европейского Союза. Информационное общество: необходимость государственного подхода [Электронный ресурс] / Е. Вартанова. – Режим доступа: <http://internews.gas.ru/ZiP/43/europe.html>. – Загл. с экрана.

4. *Шадрин А.* Трансформация экономических и социально-политических институтов в условиях перехода к информационному обществу [Электронный ресурс] / А. Шадрин. – Режим доступа: <http://www.ieie.nsc.ru/parginov/artem1.htm>. – Загл. с экрана.

5. *Нанівська В.* Інформаційне Суспільство. Шлях України [Електронний ресурс] / В. Нанівська, В. Нікітін. – Режим доступа: <http://www.a.kolodyuk.info/download/book.pdf>. – Назва з екрана.

6. *Соснін О.* Про поточні питання розбудови інформаційного суспільства в Україні [Електронний ресурс] / О. Соснін. – Режим доступа: <http://www.viche.info/journal/1874/>. – Назва з екрана.

7. *Арістова І. В.* Державна інформаційна політика [Електронний ресурс] / І. В. Арістова. – Режим доступа: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z1189_page_11.html. – Назва з екрана.

8. *Соснін О.* Про поточні питання розбудови інформаційного суспільства в Україні [Електронний ресурс] / О. Соснін. – Режим доступа: <http://www.viche.info/journal/1874/>. – Назва з екрана.

9. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості : аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. – К. : НІСД. – 2010. – С. 5. – Назва з екрана.

10. Там само. – С. 5–6.

11. К концу года будет насчитываться 3 млрд интернет-пользователей [Электронный ресурс] // InternetUA. – 2014. – 06.05. – Режим доступа: <http://internetua.com/k-koncu-goda-budet-nascsitivatsya-3-mlrd-internet-polzovatelei>. – Загл. с экрана.

12. *Арістова І. В.* Державна інформаційна політика [Електронний ресурс] / І. В. Арістова. – Режим доступа: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z1189_page_11.html. – Назва з екрана.

13. Социальные сети в странах СНГ развиваются активнее остального мира [Электронный ресурс] / J'son & Partners Consulting. – 2010. – 11 мая. – Режим доступа: <http://rumetrika.rambler.ru/revien/2/4327>. – Загл. с экрана.

14. Харьковчане вошли в ТОП-10 пользователей социальных сетей по Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: infa.kharkov.ua/xarkovchane-voshli-v-top-10-polzovatelej-socialnyh-setej-po-ukraine/. – 2014. – 06.01. – Загл. с экрана.

15. Доступ ко всемирной паутине в украинском селе организовали тысячи местных энтузиастов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: InternetUA (<http://internetua.com/dostup-ko-vsemirnoi-pautine-v-ukrainskom-sele-organizovali-tisyacsi-mestnih-entuziastov>). – 2014. – 20.03. – Загл. с экрана.
16. Половина украинцев пользуется Интернетом, из них две трети – соцсетями [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mmr.ua/news/id/polovina-ukraincev-polzuetsja-internetom-iz-nih-dve-treti-socsetjami-39213/>. – 2014. – 9 апр. – Загл. с экрана.
17. *Захарова А. В.* Интернете уже каждый второй украинец / А. В. Захарова // Сегодня. – 2012. – 25.10. – С. 6.
18. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості : аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. – К. : НІСД. – 2010. – С. 25.
19. *Дмитренко М.* Становлення інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / М. Дмитренко. – Режим доступу: http://www.social-science.com.ua/.31_. – Назва з екрана.
20. Інформаційне суспільство в Україні: глобальні виклики та національні можливості : аналіт. доп. / Д. В. Дубов, О. А. Ожеван, С. Л. Гнатюк. – К. : НІСД. – 2010. – С. 30–31.
21. Там само. – С. 32.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2014.

Oleg Voroshilov,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

INFORMATION RESOURCE IN THE DEVELOPMENT OF PRESENT-DAY UKRAINIAN STATE

The main features of the evolution of a human society nowadays are characterized in this article. It is also analyzed the main aspects and trends of the current social transformation and it is explored the role of information resources in the current globalization processes as well as their impact on the processes of social and cultural transformation of human society as a whole and in Ukrainian society particularly.

Keywords: information resources, information society, social and cultural transformation, Information and Communication Technologies, the global information space.

Олег Ворошилов,

канд. ист. наук, ст. науч. сотр. отдела политологического анализа «СІАЗ»
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ИНФОРМАЦИОННЫЙ РЕСУРС В РАЗВИТИИ СОВРЕМЕННОГО УКРАИНСКОГО ГОСУДАРСТВА

Характеризуются основные черты эволюции человеческого общества на современном этапе, анализируются основные аспекты и тенденции нынешних общественных трансформаций и рассматривается роль информационных ресурсов в современных глобализационных процессах, а также их влияние на ход процессов социокультурной трансформации как человеческого общества в целом, так и украинского в частности.

Ключевые слова: информационные ресурсы, информационное общество, социокультурные трансформации, информационно-коммуникационные технологии, глобальное информационное пространство.

Сергій Кулицький,

канд. екон. наук, доцент, старш. наук. співроб. відділу політологічного аналізу
СІАЗ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ АНАЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ

У статті розглянуто роль наукової бібліотеки в забезпеченні функціонування інформаційного простору української економіки, акцентовано такі переваги наукової бібліотеки в організації аналітичної підтримки розвитку економіки як органічне поєднання її фондів, включаючи доступ до Інтернет, кваліфікованих кадрів та інфраструктури з обслуговування читачів. Окреслено проблеми інформаційного забезпечення економіки, що можуть бути розв'язані саме завдяки аналітичній роботі: правильне тлумачення кодів і контексту повідомлень, подолання прагматичного інформаційного шуму, вирішення проблеми невизначеності в розвитку економіки.

Ключові слова: аналітична діяльність (робота), інформація, інформаційний простір української (національної) економіки, інформаційний продукт, прагматичний інформаційний шум, код, комунікація, наукова бібліотека.

Ступінь ефективності національної економіки значною мірою обумовлений характером її інформаційного забезпечення. А забезпечення функціонування економіки відбувається в межах її інформаційного простору. Правового визначення інформаційного простору в українському законодавстві немає. Найближче за змістом до нього поняття «інформаційний суверенітет держави» – здатність держави контролювати і регулювати потоки інформації з-поза меж держави з метою додержання законів України, прав і свобод громадян, гарантування національної безпеки держави [1, с. 173]. Однак деякі вчені [1, с. 3] вважають, що інформаційний простір це – «середовище, в якому здійснюються процеси створення, збирання, реєстрації, оброблення, накопичення, зберігання, пошуку, захисту, розповсюдження та використання інформації, інформаційних продуктів, а також функціонують конкретні інформаційні відносини, пов'язані з цими процесами, які регулюються певними правовими актами». Інші під поняттям «національний інформаційний простір» розуміють «середовище на території держави, де на

основі наявної інформаційної інфраструктури здійснюються формування, збір, зберігання та поширення інформації (як національного, так і закордонного походження), а також інформаційна взаємодія організацій та громадян і задоволення їхніх інформаційних потреб відповідно до чинного національного законодавства» [2, с. 97]. Також інформаційний простір розглядається як складна система соціальних комунікацій [3, с. 8]. Власний інформаційний простір мають і суб'єкти економіки (підприємства) [4, с. 275].

Тому інформаційний простір української (національної) економіки являє собою складну відкриту систему соціальних комунікацій (у широкому їх розумінні), у процесі функціонування й розвитку якої на основі формальних і неформальних правових норм суб'єкти економіки (економічні агенти) задовольняють свої інформаційні потреби, необхідні для забезпечення їх життєдіяльності. Інформаційний простір української (національної) економіки перебуває під впливом зовнішніх факторів та інформаційних потоків, а не лише внутрішніх. Своє місце в інформаційному просторі національної економіки посідає наукова бібліотека і, зокрема, її аналітична діяльність.

На сьогодні проблема аналітичної діяльності наукової бібліотеки, як складової інформаційного простору національної економіки, і української зокрема, слабо досліджена. Окремі питання інформаційного забезпечення економіки розглядаються деякими фахівцями з бібліотекознавства (В. Брежнева, В. Мінкіна, Н. Струкова). Водночас дуже мало фахівців з питань бізнесу та економіки приділяють увагу бібліотекам як постачальникам інформації для зазначених сфер життєдіяльності суспільства (А. Доронін, В. Зартарьян, Ч. Хант). Дослідження ж місця бібліотек у системі соціальних комунікацій концентрується переважно у сфері політології (В. Горовий, Т. Гранчак), розвитку науки (В. Копанєва) та культури (Є. Генієва). Зазначене вище обумовлює актуальність дослідження проблеми, якій присвячена ця робота.

Мета роботи полягає в дослідженні теоретичних і практичних аспектів аналітичної діяльності наукової бібліотеки як складової функціонування інформаційного простору української (національної) економіки.

Інформаційний простір, як показує практика, виступає середовищем різноманітної інформації, необхідної для поточного функціонування та розвитку будь-якої національної економіки, у тому числі й української. Утім, комунікативна природа інформаційного простору, на якій наголошувалося вище, впливає на характер інформаційної діяльності, спрямованої на задоволення інформаційних потреб економічних агентів.

У попередніх дослідженнях було доведено, що комунікативний підхід більш продуктивний для дослідження реальної інформаційної діяльності суб'єктів економіки, ніж просто тлумачення цього виду діяльності в категоріях теорії відображення [2, с. 275].

Адже практика економічної діяльності засвідчує, що доволі часто економічні агенти, особливо суб'єкти підприємництва, намагаються активно впливати на змістовні та інші характеристики створюваного ними інформаційного потоку. Це знайшло своє відображення, наприклад, у таких сферах економічної науки та підприємницької практики, як маркетинг, реклама, паблік-релейшнз і бізнес-розвідка. Тому відомий американський дослідник М. Портер, у рамках запропонованої ним теорії конкуренції, сформулював поняття ринкових сигналів. Ринковий сигнал – це «будь-яка дія конкурента, що прямо чи опосередковано свідчить про його наміри, мотиви, цілі або внутрішню ситуацію... Ринкові сигнали є непрямим способом комунікації на ринку» [6, с. 90–91]. При цьому М. Портер наголошує, що нормальним явищем у поведінці учасників ринку є блеф, що являє собою «сигнали, призначені для введення в оману інших фірм з метою одержання власної вигоди» [Там само].

Тому використання комунікативного підходу при дослідженні інформаційного простору економіки дає змогу виявити механізми та факти свідомого й несвідомого викривлення інформації суб'єктами економіки в процесі їх інформаційної діяльності та відповідним чином врахувати це під час створення певного інформаційного продукту. Найефективнішим інструментом здійснення таких процедур є саме аналітична діяльність.

Адже, на думку І. Кузнецова, зміст аналітичної роботи полягає у приведенні розрізаних відомостей у логічно обґрунтовану систему залежностей (просторово-часових, причинно-наслідкових та ін.), що дають змогу дати правильну оцінку як усїєї сукупності фактів, так і кожного з них зокрема [7, с. 60]. Інформаційно-аналітичне забезпечення управлінської діяльності здійснюється з метою синтезу прогностичних моделей і прогнозів змін ситуації в системі, що сформована сукупністю суб'єкта та об'єкта управління [8, с. 204–205].

Інформаційний простір економіки продукує великий обсяг різноманітних за змістом повідомлень і наповнений комунікаціями, де доволі часто відбувається свідоме й несвідоме викривлення інформації. У найзагальнішому плані, усі причини викривлення інформації можна об'єднати у дві групи: ступінь складності ситуації, що є об'єктом аналізу, та рівень професіоналізму, компетентності суб'єктів інформаційної діяльності. Важливим методичним інструментом, що дає змогу долати негативний

вплив викривлення змісту повідомлень, які вилучає аналітик з інформаційного простору економіки, на результати його роботи, є сукупність різноманітних моделей комунікації. Для аналітика-працівника наукової бібліотеки ці моделі стають не лише засобом аналізу змісту повідомлень, а й інструментом рефлексії, тобто засобом дослідження механізмів його власної аналітичної роботи. Тому під час аналітичної роботи треба брати до уваги рівень кваліфікації, інтереси й мотивацію відправників (джерел) інформації; коди, які використовуються в процесі генерації та обробки повідомлень і характеристики каналів комунікації у широкому значенні цього поняття.

Усі ці аспекти комунікації взаємопов'язані в процесі її функціонування. Адресант, який для досягнення своїх цілей відправляє свідомо викривлене повідомлення, повинен бути впевнений, що адресат не виявить зазначеного викривлення в цьому повідомленні. Для досягнення успіху відправник повідомлення повинен розуміти психологію адресата й обрати (якщо існує можливість вибору) відповідні канали комунікації та коди для свого повідомлення. При несвідомому викривленні інформації також існують певні взаємозалежності між професійними та психологічними характеристиками учасників комунікації, властивостями каналів зв'язку й кодами повідомлень. Проблема запобігання та подолання викривлення інформації, яку аналітик наукової бібліотеки отримує з інформаційного простору під час підготовки матеріалів на економічну тематику, вельми широка й складна. У цій роботі розглядаються деякі її основні аспекти.

Насамперед зупинимося на проблемі тлумачення кодів комунікації під час підготування аналітичних матеріалів на економічну тематику. Практика показує, що як інформаційна база керування економікою використовуються повідомлення, виконані не лише суто штучними мовами, а й природною мовою, і також – повідомлення, підготовлені на основі своєрідного симбіозу цих мов. Прикладом останніх можуть служити повідомлення ділових ЗМІ.

Для повної гарантії адекватності переданого й отриманого повідомлення необхідні штучна (спрощена) мова і штучно-спрощені комуніканти: зі строго обмеженим обсягом пам'яті і відсутністю культурного багажу як такого. У таких випадках той, хто передає і той, хто приймає, користуються єдиним кодом. У сфері ж циркуляції повідомлень, сформованих на основі природної мови, перед тим, хто передає, виявляється не один код, а деякий множинний простір кодів k_1, k_2, \dots, k_n , який допускає певну множину тлумачень змісту вживаних термінів, понять. А оскільки текст,

викладений природною мовою, має здатність зберігати пам'ять про свої попередні контексти, то для адресата цей текст буде лише частиною більшого за обсягом інформаційного масиву, яким він оперує [9, с. 157–160].

У процесі використання під час аналітичної роботи повідомлень, підготовлених на основі симбіозу природної та штучних мов, постає принципова проблема семантичного характеру. Так, одні й ті самі економічні терміни мають кілька наукових тлумачень. Наприклад, термін «інвестиції» може тлумачитись, по-перше, як витрати на капітальні матеріальні й нематеріальні активи (будівлі, споруди, обладнання, права інтелектуальної власності тощо); синонім – «капітальні вкладення». По-друге, цим же терміном можуть позначатися витрати на придбання різних за характером цінних паперів (акцій, облігацій тощо). Причому витрати на придбання вперше емітованих цінних паперів і купівля аналогічних цінних паперів на вторинному ринку, де відбувається лише зміна титулу власності, може описуватись одним терміном – «інвестиції».

Нарешті термін «інвестиції» може позначати будь-які витрати, що здійснюються суб'єктом економічних відносин і окупаються протягом більш ніж одного року. Причому наведена багатозначність терміна «інвестиції» у конкретному тексті далеко не завжди в результаті аналізу цього тексту може бути зведена до однозначного тлумачення. Аналогічні приклади багатозначного тлумачення коду, притаманного перш за все природній мові, можна навести й щодо інших економічних термінів: «інфляція», «тіньова економіка» тощо. Існують й інші проблеми однозначного тлумачення повідомлень, пов'язані з формалізацією інформації та її експертними оцінками. Узагалі використання широко вживаних економічних термінів у багатьох ненаукових, і навіть неспеціальних виданнях, включаючи електронні ЗМІ, якими доводиться користуватись у своїй роботі аналітикам, не завжди відповідає вимогам наукової коректності, а тим більш – однозначності. Уже згадуваний вище термін «інвестиції» у ЗМІ іноді вживається як синонім кредитів, що неправильно з економіко-правової точки зору.

Проблема багатозначного тлумачення кодів повідомлень під час підготування матеріалів на економічну тематику може бути розв'язана через аналіз контексту цих повідомлень, включаючи порівняльний аналіз змісту повідомлень однакової тематики. Адже саме в результаті цього виявляються залежності між явищами та процесами, що дають змогу правильно тлумачити їх суть.

У фахових публікаціях аналітична робота розглядається, в основному, абстрактно, як діяльність окремого аналітика. Однак конкурентна перевага фахівця інформаційно-аналітичного підрозділу наукової бібліотеки порівняно з дослідником-індивідуалом полягає саме в опорі першого на колективну організацію роботи цього підрозділу і на весь потенціал наукової бібліотеки. Останній являє собою органічну єдність різноманітних бібліотечних фондів, кваліфікованих працівників відповідних підрозділів бібліотеки, та інфраструктуру бібліотеки з обслуговування користувачів, включаючи організацію доступу користувачів до інформації через мережу Інтернет.

Досвід Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ показує, що саме раціональність поділу праці та організації роботи в інформаційно-аналітичному підрозділі дає змогу її фахівцям у стислі терміни створювати високоякісні аналітичні продукти. У процесі підготування такого продукту аналітик може зосередитись на ключових ланках аналітичної роботи, як-то: постановка проблеми, аналіз накопиченого матеріалу, побудова гіпотези та її перевірка, виклад змісту роботи. А більш прості, допоміжні процедури, які, однак, потребують доволі багато часу й витрат праці, як-то пошук та збір інформації, відповідно до заздалегідь складеної програми, технічна обробка підготовленого інформаційного продукту виконуються менш кваліфікованими працівниками. Це дає змогу швидше підготувати кращий інформаційний продукт.

Утім, певною мірою негативним наслідком зазначеного поділу праці в межах інформаційно-аналітичного підрозділу є проблема прагматичного інформаційного шуму, що являє собою повідомлення, непотрібне користувачу, незалежно від того, відоме воно вже йому чи ні, тоді як інформація – це зміст повідомлення про сукупність явищ та подій, що становить інтерес для зацікавлених осіб та організацій, підлягають реєстрації та обробці. Оскільки пошук і збір повідомлень та їх аналітична обробка виконуються різними працівниками, то в процесі комунікації між цими працівниками виникають згадані вище проблеми тлумачення кодів повідомлень, що й створює певний надлишок обсягу повідомлень, порівняно з тим, що потрібен для підготовки аналітичного матеріалу.

Особливо гостро проблема прагматичного інформаційного шуму при використанні методу ключових слів постає під час пошуку інформації та створенні інформаційного продукту на, так би мовити, інформаційно насичену тематику (тобто ситуації, коли існує висока частка повідомлень на тему запиту в сукупному масиві повідомлень, у якому здійснюється

пошук). Ідеться не лише про випадки, коли в цілому за напрямом досліджень, з якого готується відповідний інформаційний продукт, в інформаційному просторі існує дуже багато різноманітних відомостей (наприклад, паливно-енергетичний комплекс України), а й про характер формулювання теми конкретного запиту. Адже навіть у межах інформаційно насиченої тематики можливе таке формулювання запиту на підготовку аналітичного матеріалу, коли кількість повідомлень та обсяг відомостей, що конкретно стосуються теми запиту, вельми обмежені.

Під час підготовки аналітичних матеріалів на інформаційно дефіцитну економічну тематику частка прагматичного інформаційного шуму, як правило, менша, ніж при підготовці аналітичних матеріалів на інформаційно насичену тематику. У результаті, витрати праці на етапі переробки інформації при підготовці аналітичних матеріалів на інформаційно дефіцитну тематику можуть виявитись навіть дещо меншими, ніж під час підготовки аналітичних матеріалів на інформаційно насичену тематику. Тоді як витрати на пошук інформації за умов її дефіциту, звичайно, більші.

Ще однією важливою проблемою функціонування інформаційного простору економіки, яка може бути доволі ефективно розв'язана в результаті аналітичної діяльності структурних підрозділів наукової бібліотеки, є проблема невизначеності різних напрямів економічного розвитку. Вона знаходить своє відображення в комунікативному наповненні інформаційного простору економіки. Невизначеність у цій роботі трактується за Ф. Найтом: ситуації поділяються на ризиковані й невизначені. Ризик в економіці піддається обрахунку згідно з теорією ймовірності і може отримати відповідну інтерпретацію в категоріях витрат (собівартості товарів і послуг), на його облік базується страховий бізнес. Невизначені економічні ситуації – унікальні, відсутність повтору таких ситуацій виключає можливість їх кількісної оцінки [10, с. 30–31]. Хоча, звичайно, відсутність повтору (копіювання) ідентичних ситуацій не виключає можливості й доцільності застосування в дослідженнях методу аналогій.

Утім, під час аналізу невизначених ситуацій статистичні джерела відіграють важливу роль. Адже саме на основі їх аналізу доволі часто встановлюються параметри ймовірного розвитку невизначених ситуацій, концептуальна характеристика яких до того виражалась у суто вербально-текстовий формі. Тобто використання статистичних даних знижує ступінь невизначеності результатів аналізу економічних явищ та процесів. Водночас саме сучасна наукова бібліотека надає співробітникам своїх інформаційно-аналітичних структур та іншим користувачам

бібліотеки можливості одночасного доступу до широкого кола джерел інформації, включаючи статистичні й вербально-текстові.

Останнім часом дедалі більше саме таких невизначених ситуацій притаманне, наприклад, міжнародним нафтогазовим ринкам, від стану яких значною мірою залежить ефективність української економіки. Невизначеність перспективної ситуації на цих ринках пов'язана з:

- стрімким розвитком міжнародних ринків скрапленого природного газу (СПГ) та збільшенням його частки в сукупному споживанні газу у світі;
- значним поширенням технологій та збільшенням обсягів видобутку «нетрадиційних» газу й нафти з тих родовищ, розробка яких до останнього часу була економічно не вигідною (так звана, «сланцева революція»);
- зміною ролі морських родовищ у світовому видобутку нафти й газу;
- прогресом технологій вилучення газу з морських газогідратів.

Для послаблення негативного впливу на українську економіку невизначеності інформаційного простору міжнародних нафтогазових ринків доцільна комплексна аналітична робота:

- моніторинг та регулярний факторний аналіз ситуації на цих ринках;
- аналіз джерел і механізмів асиметрії інформації на міжнародних ринках;
- проведення фундаментальних і прикладних досліджень у нафтогазовому секторі світової та української економіки;
- регулярне прогнозування ситуації на міжнародних нафтогазових ринках.

Вельми невизначеною можна вважати також і фінансово-економічну ситуацію в Україні навесні цього року. Утім, для наукової об'єктивності більш доцільним видається ретроспективний аналіз цієї ситуації наприкінці 2014 р.

Отже, інформаційний простір української (національної) економіки являє собою складну відкриту систему соціальних комунікацій (у широкому тлумаченні цього поняття), у процесі функціонування й розвитку якої на основі формальних і неформальних правових норм суб'єкти економіки (економічні агенти) задовольняють свої інформаційні потреби, необхідні для забезпечення їх життєдіяльності. Завдяки своїм перевагам, обумовленим органічним поєднанням бібліотечних фондів, включаючи доступ до Інтернет, кваліфікованих кадрів та інфраструктури з обслуговування читачів, наукові бібліотеки мають власну нішу в організації аналітичної підтримки розвитку економіки. Як показали дослідження, саме завдяки аналітичній роботі фахівців інформаційно-аналі-

тичних підрозділів наукової бібліотеки можуть бути успішно розв'язані такі проблеми інформаційного забезпечення економіки, як правильне тлумачення кодів і контексту повідомлень, подолання прагматичного інформаційного шуму, розв'язання проблеми невизначеності в розвитку економіки.

Список використаних джерел

1. Інформаційний простір України : словник-довідник законодавчих термінів : довідково-навчальне вид. / авт.-уклад. Я. О. Чепуренко. – К. : Освіта України, 2008. – 544 с.

2. *Конах В. К.* Національний інформаційний простір України: проблеми формування та регулювання / В. К. Конах // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 2 (27). – С. 97–103.

3. *Колесникова Т. А.* Интеграция украинской отраслевой научной периодики в мировое научно-информационное пространство: проблемы и решения / Т. А. Колесникова // Наука та прогрес транспорту. Вісн. Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. – 2013. – № 6 (48). – С. 7–22.

4. *Завгородний В. В.* Единое информационное пространство производственных предприятий на основе связанных данных / В. В. Завгородний, С. С. Щербак // Системи обробки інформації. – 2013. – Вип. 2 (109). – С. 275–278.

5. *Кулицький С.* Наукова бібліотека у комунікативній системі української економіки / С. Кулицький // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – Вип. 26. – С. 45–57.

6. *Портер М.* Стратегія конкуренції. Методика аналізу галузей і діяльності конкурентів / М. Портер. – К. : Основи, 1997. – 390 с.

7. *Кузнецов И. Н.* Учебник по информационно-аналитической работе / И. Н. Кузнецов. – М. : ООО Изд-во Яуза, 2001. – 320 с.

8. *Курносов Ю. В.* Аналитика: методология, технология и организация информационно-аналитической работы / Ю. В. Курносов, П. Ю. Конотопов. – М. : РУСАКИ, 2004. – 512 с.

9. *Лотман Ю. М.* Внутри мыслящих миров / Ю. М. Лотман // Лотман Ю. М. Семиосфера. – СПб. : Искусство, 2000. – С. 149–390.

10. *Найт Ф. Х.* Риск, неопределённость и прибыль / Ф. Х. Найт. – М. : Дело, 2003. – 360 с.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2014.

Sergiy Kulytskyi,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

METHODOLOGICAL ASPECTS OF ANALYTICAL ACTIVITY OF SCIENTIFIC LIBRARIES IN THE INFORMATION FIELD OF UKRAINIAN ECONOMY

The article discusses the role of scientific libraries in functioning of the information field of Ukrainian economy. The benefits of research library in the organization of analytical support of economic development are caused by consolidation of its funds, including internet access, skilled professionals and infrastructure for readers. The problems of information support of the economy that can be solved with help of analytical work are studied, e.g.: correct interpretation of message codes and context, overcoming of pragmatic information noise, the problem of uncertainty in the economic development.

Keywords: analytical activity (work), information, information field of Ukrainian (national) economy, information product, pragmatic information noise, code, communication, scientific library.

Сергей Кулицкий,

канд. экон. наук, доцент, ст. науч. сотр. отдела политологического анализа «СІАЗ» Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

МЕТОДИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ АНАЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ В ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ

В статье рассмотрена роль научной библиотеки в обеспечении функционирования информационного пространства украинской экономики, акцентировано такие преимущества научной библиотеки в организации аналитической поддержки развития экономики, как органическое единство её фондов, включая доступ к Интернет, квалифицированных кадров и инфраструктуры по обслуживанию читателей. Очерчены проблемы информационного обеспечения экономики, которые могут быть решены именно благодаря аналитической работе: правильное толкование кодов и контекста сообщений, преодоление прагматического информационного шума, решение проблемы неопределенности в развитии экономики.

Ключевые слова: аналитическая деятельность (работа), информация, информационное пространство украинской (национальной) экономики, информационный продукт, прагматический информационный шум, код, коммуникация, научная библиотека.

Валентина Пальчук,

канд. наук із соц. комунікацій, старш. наук. співроб. відділу політологічного аналізу СІАЗ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ШЛЯХИ АКТИВІЗАЦІЇ УЧАСТІ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУПРОВІДІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена розкриттю значення діяльності вітчизняних бібліотек у розвитку інформаційної інфраструктури електронного урядування в Україні, формуванні оптимальних обсягів інформаційно-інтелектуального ресурсу для суб'єктів, що беруть участь у процесі прийняття управлінських рішень, удосконаленні комунікацій між громадянським суспільством і владними структурами.

Ключові слова: бібліотеки, електронне урядування, інформаційно-комунікаційні технології, комунікативна взаємодія, інформаційний ресурс.

Питання активізації участі бібліотек у підтримці розвитку електронного урядування привертали увагу багатьох зарубіжних дослідників, таких як Д. МакМенемі, А. Поултера, Й. Ліу та вітчизняних – В. Пашкової, Т. Прокошевої, Л. Ковальчук, І. Міхнової, Р. Щербан та ін.¹² Зміна парадигми державної інформаційної політики на комунікативну відповідно до Концепції електронного урядування, використання ІКТ у цьому процесі потребує додаткових спеціальних досліджень та наукового осмислення, узагальнення практичного досвіду в організації

¹² Ковальчук Л. І. Робота публічних бібліотек по забезпеченню прозорості рішень державних та місцевих органів влади // Бібліотека і влада: зб. ст. до Міжнар. наук.-практ. конф. – вид. 2-ге, вип. і доп. – К., 2000. – С. 52–59; Ліу Й. Електронна демократія в інформаційну епоху: досвід Китаю // Право України. – 2011. – № 10. – С. 218–224; МакМенемі Д., Поултер А. Піддержка електронного правління: роль публічних бібліотек // Предоставление электронных послуг. – М., 2006. – С. 111–133; Міхнова І. Б. Муніципальна бібліотека – інформаційний міст між населенням і місцевою владою // Бібліотека і влада: зб. ст. до Міжнар. наук.-практ. конф. – вид. 2-ге, вип. і доп. – К., 2000. – С. 111–119; Пашкова В. Інтелектуальна свобода та доступ до інформації в бібліотеках: зарубіжний досвід; Укр. бібл. асоц. – К., 1998. – 71 с.; Прокошева Т. Бібліотеки і влада // Бібл. планета. – 2000. – № 3. – С. 7–9; Щербан Р. Реалізуємо право на доступ до електронного уряду // Бібл. форум України. – 2011. – № 2. – С. 9–12.

доступу до інформаційних ресурсів з електронного урядування в бібліотеках України.

Осмислення нових завдань, що ставить перед бібліотекою, як сучасним інформаційним центром, сфера діяльності органів державної влади з огляду на впровадження нової політики управління державотворенням в Україні, формування нових механізмів відносин між суспільством і владними структурами в питаннях розвитку держави, сприятиме визначенню бібліотекою свого місця в інформаційно-аналітичному забезпеченні цього процесу. Останні теоретичні розробки в галузі державного управління передбачають необхідність формування якісно нового рівня керування державою та суспільством в цілому на умовах зміцнення довіри до проведення державної політики. Цей процес, на думку дослідників, потребує вдосконалення і урізноманітнення форм взаємодії між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, бізнесовими структурами, громадськими організаціями, громадянами та державними службовцями. Основу такого співробітництва, на думку О. Решоти, має становити «інформаційно-комунікативна взаємодія, діалог держави і суспільства для формування гнучкої, стабільної та ефективної системи органів виконавчої влади, впровадження електронного урядування, професіоналізації державної служби та наближення держави до потреб громадян» [14, с. 187]. М. Панченко, досліджуючи вдосконалення механізмів державного управління на регіональному рівні, вважає, що «успішне формування та реалізація соціальної політики держави залежить від органів регіональної влади, які постійно контактують з населенням, а від ефективності цих контактів залежить ефективність державного управління соціальною сферою» [9].

У цьому контексті перспективності набуває втілення в життєдіяльність українського суспільства державної політики електронного урядування, що передбачає формування таких прогресивних відносин влади, суспільства, громадянина та людини, бізнесу як партнерство, що підвищує ефективність діяльності всіх суб'єктів цього процесу. Імовірно, що цей процес набуватиме нових ознак комунікації як єдності двох рівних суб'єктів державного управління за умови «досягнення соціальної спільності при збереженні індивідуальності кожного її елементу» [8, с. 322] у вирішенні питань розвитку українського суспільства, усіх його сфер.

За умови впровадження реальних державних механізмів розбудови інформаційної взаємодії владних структур і громадян як єдності двох рівних суб'єктів державного управління вдосконалення бібліотечно-

інформаційного обслуговування дедалі виразніше пов'язуватиметься зі встановленням нового типу відносин бібліотеки з громадянами і владними структурами як ключовими учасниками прийняття важливих державних рішень у розвитку українського суспільства. Воно пов'язане з виробленням нових підходів до організації інформаційно-аналітичної діяльності, надання їй нового змісту шляхом підвищення якості виробництва та розширення асортименту нових видів бібліотечно-інформаційних продуктів і послуг, розвитку системи бібліотечного обслуговування адекватної запитам суб'єктів електронного урядування.

Значення впровадження політики електронного урядування як прогресивного механізму вдосконалення державного управління розкрито в Концепції електронного урядування в Україні, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 р. № 2250-р. Відповідно до документа «впровадження електронного урядування передбачає створення якісно нових форм організації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх взаємодію з громадянами та суб'єктами господарювання шляхом надання доступу до державних інформаційних ресурсів, можливості отримувати електронні адміністративні послуги, звертатися до органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням Інтернету» [11]. При цьому в Концепції КМУ електронне урядування розглядається як один з основних засобів для здійснення та досягнення вищої мети державної політики – розбудови в Україні інформаційного суспільства, «орієнтованого на інтереси людей, в якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал, сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя» [Там само]. Нова стратегія вдосконалення організації діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування на основі розвитку системи інформаційних комунікацій між владними структурами та українським суспільством зумовлює формування нового бачення стосовно вдосконалення бібліотечної роботи з інформаційно-аналітичного супроводу процесу оптимізації управлінської діяльності. Насамперед, це пов'язано з необхідністю розширення й вдосконалення нових напрямів розвитку бібліотечного інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері формування такої необхідної сукупності інформаційно-інтелектуальних ресурсів, яка б стала однією із складових основ інформаційно-комунікативної взаємодії органів державної влади та місцевого самоврядування всіх рівнів із суспільством.

У зв'язку з цим дедалі відчутніше набуває свого вагомого значення у вдосконаленні бібліотечного інформаційно-аналітичного забезпечення на основі впровадження інформаційно-комунікаційних технологій нових підходів за принципом від простого інформування громадськості чи владних структур до забезпечення багатосторонніх інформаційних зв'язків: від влади до громадян і від громадян до влади, між владними структурами, між громадянами. Особливість цих підходів, з одного боку, полягає в організації багатосторонніх інформаційних потоків, що забезпечують можливість швидкого взаємовпливу на основі взаємообміну ідеями щодо основних напрямів розвитку різних сфер українського суспільства, інформацією нормативно-правового характеру, про діяльність владних структур та ін. З іншого боку – перспективність впровадження нових підходів неможлива без використання потенціалу інформаційних технологій у частині оптимізації інформатизації процесів інформаційно-аналітичної підтримки вищезазначених багатосторонніх інформаційних зв'язків. Адже електронне урядування передбачає використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій (Інтернет та інших інформаційних мереж, комп'ютерних технологій, сучасних методів обробки інформації тощо) в управлінні з метою полегшення взаємодії держави, бізнесу і громадян, а також тих структур, які на інформаційно-інтелектуальному рівні підтримують цей процес.

У зв'язку з цим, перспективні напрями розвитку бібліотечного інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності органів державної влади мають ґрунтуватися на принципово нових засадах «інституалізації діалогу влади і суспільства» [2], який включає забезпечення багатосторонніх інформаційних зв'язків від влади до громадян і від громадян до влади, між владними структурами, між громадянами. У цьому процесі необхідна безпосередня участь сучасних інформаційних центрів, зокрема бібліотечних установ, у «створенні інформаційної інфраструктури електронного урядування» [11] як важливої її складової. Тому перспективні напрями бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності пов'язані з вирішенням завдань щодо розвитку електронних форм комунікацій між державою та інститутами громадянського суспільства, оптимізації участі громадян та впливових громадських інституцій в управлінні розвитком нашої держави відповідно до визначеного в Конституції України права та основних завдань Концепції розвитку електронного урядування в Україні шляхом виробництва відповідних бібліотечно-інформаційних продуктів чи надання послуг, що є необхідною умовою підвищення затребуваності бібліотечних установ у цьому процесі.

У формуванні бачення процесу вдосконалення інформаційно-аналітичної роботи бібліотек у сприянні оптимізації організації діяльності владних структур у новій якості важливого значення має підхід, визначений у роботах ряду сучасних дослідників щодо перспектив державного управління інформаційною сферою. При дослідженні характерних тенденцій щодо становлення комунікативних процесів у демократичних країнах визначається, що «інформаційна парадигма, яка нині є основою державної інформаційної політики в Україні, має бути замінена на комунікативну як неминучий результат розвитку демократичних перетворень в Україні. Державна комунікативна політика має стати одним із напрямів розв'язання проблем ефективності та оптимізації державного управління в інформаційній сфері, знярядям розбудови громадянського та інформаційного суспільства» [2].

Цей висновок є важливим орієнтиром сучасним бібліотечним структурам у вдосконаленні організації інформаційно-аналітичного забезпечення у сфері інформаційно-комунікативної взаємодії громадян з органами державної влади, між владними структурами, громадянами. З огляду на це, не втрачають своєї актуальності висновки, зроблені дослідниками близько 10 років тому про те, що функціонування різноманітних сучасних інформаційних комунікацій суспільства залежить від «сучасних інформаційних та науково-інформаційних центрів з відповідним технічним оснащенням як джерела їх наповнення» [1, с. 39], які розвивають різноманітні дистантні форми забезпечення інформаційних потреб суспільства і стають активними суб'єктами розбудови інформаційної інфраструктури в Українській державі.

У Концепції розвитку електронного урядування в Україні загострено увагу на необхідності розв'язання цілого ряду проблем, пов'язаних з відсутністю «інтегрованої системи національних інформаційних ресурсів та інформаційної взаємодії органів державної влади та органів місцевого самоврядування; обмеженості доступу громадян та суб'єктів господарювання до інформаційних ресурсів органів державної влади та органів місцевого самоврядування; повільності процесів інформатизації бібліотек, архівів, музеїв, що може призвести до поглиблення «інформаційної нерівності» [11]. У цьому контексті доцільно зробити уточнення, що інформатизація наявної мережі бібліотечних установ на основі використання можливостей інформаційно-комунікативних технологій для вдосконалення бібліотечної інформаційно-аналітичної діяльності, спрямованої на оптимізацію процесів розвитку електронного урядування, має орієнтуватися на задоволення потреб громадян, зокрема:

- у розширенні віддаленого доступу до всіх видів відкритої державної інформації, що відповідає індивідуальній та суспільній значущості;
- у забезпеченні високого ступеня обізнаності з наявними ресурсами електронного урядування та його послугами;
- у сприянні участі громадськості та інститутів громадянського суспільства у процесах підготовки та експертизи проектів рішень, які приймаються на всіх рівнях державного управління, на основі ефективного використання представниками громадськості інформаційно-інтелектуального доробку в суспільному й особистому розвитку.

Значно звужена роль бібліотечних установ як сучасних інформаційних центрів в урядовій Концепції електронного урядування в Україні в пункті визначення для них завдань, що передбачають лише «забезпечення передачі і довгострокового зберігання електронних документів у державних архівах, музеях, бібліотеках, підтримки їх в актуалізованому стані та надання доступу до них» [11]. Такий висновок сформований під впливом сучасного практичного досвіду бібліотечної діяльності в організації, керуванні інформацією і знаннями, забезпеченні дистантного доступу до національних інформаційно-інтелектуальних ресурсів на базі широкого використання можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, виробництві різноманітних тематичних інформаційно-аналітичних продуктів, створенні багатоаспектних баз даних, що акумулюють у собі різні галузі знань, розширення нових форм комунікації як у межах сучасного суспільства, так і поза ним. Відповідно, організація сукупності інформаційних ресурсів, переданих на зберігання, передбачена урядовою Концепцією, технічне й програмне забезпечення їх збереження, обробки та поширення в суспільстві через локальні і глобальні мережі далеко не повний, як це показує наявний практичний досвід, перелік можливостей бібліотечних установ у сприянні розвитку електронного урядування.

Для розвитку вітчизняної бібліотечної діяльності є дуже корисним світовий бібліотечний досвід, що розкриває для бібліотек України нові напрями вдосконалення інформаційно-аналітичного супроводу оптимізації державного управління на шляху до розвитку електронного урядування. У зв'язку з цим для вітчизняної практики особливо цінним видається досвід бібліотеки сенату Франції, де розробляються та впроваджуються технології виробництва бібліотечних інформаційно-інтелектуальних ресурсів, що висвітлюють парламентську діяльність [17]. Серйозний досвід продемонстрували й інші зарубіжні бібліотеки. За надання електронних послуг і розбудову електронного

урядування переможцями премії «Інновації» Міжнародної програми інновацій публічних бібліотек (EIFL–PLIP) стали: публічна правова бібліотека (Молдова), за юридичні бази онлайн-даних як вільний доступ громадськості до рішень муніципальної ради м. Кишинів; Публічна бібліотека графства Шяуляй (Литва), за реалізацію програми навчання електронному урядуванню; і Бібліотека Б. П. Хашдеу [16].

Відповідно до урядової Концепції розвитку електронного урядування в Україні створено і вдосконалюється єдиний веб-портал органів виконавчої влади, як центральна частина електронної інформаційної системи електронного урядування, призначена для інтеграції інформаційних ресурсів веб-сайтів (веб-сторінок) центральних та місцевих органів виконавчої влади, доступу до інформації та надання електронних державних послуг через мережу Інтернет. У цьому контексті, з урахуванням тенденцій оптимізації державного управління на основі інформаційно-комунікаційних технологій перспективним у розвитку інформаційно-аналітичного напрямку бібліотечної діяльності з метою підтримки процесу вдосконалення організації доступу та орієнтації в масивах офіційної інформації веб-ресурсів владних структур виглядає формування інформаційно-інтелектуального базису як своєрідної платформи для навігації по державних інформаційних ресурсах глобальної мережі. Мова йде про створення та впровадження бібліотечної навігаційно-аналітичної системи, що має охоплювати інформацію (знання) про інтегровані інформаційні ресурси інформаційно-комунікаційної веб-мережі органів державної влади, створюваної відповідно до урядової Концепції розвитку електронного урядування. Така система сприяла б орієнтації громадян відповідно до їхніх суспільних потреб у структурі відкритої державної інформації, у наявних електронних державних послугах, що надаються через мережу Інтернет, а також покращенню рівня комунікації влади з громадянами. У цьому питанні бібліотекам відводиться значна роль.

Це завдання впливає з динамічного розвитку веб-ресурсів органів державної влади та місцевого самоврядування, у яких громадянам необхідно знайти потрібну для них інформацію нормативно-правового характеру, встановити інтерактивну комунікацію в онлайн-режимі з конкретним відомством чи посадовою особою, іншими громадянами при обговоренні в інтегрованій веб-мережі органів державної влади питань законотворчого характеру, пріоритетів розвитку різних сфер життєдіяльності українського суспільства тощо. Основний вектор розвитку інтернет-ресурсів органів державної влади спрямований на вирішення завдання встановлення комунікації з громадянами,

залучення їх до громадської активності в обговоренні різного роду пріоритетів розвитку усіх сфер українського суспільства.

В оновлений урядовий сайт «Громадянське суспільство і влада» інтегровано «Автоматизовану систему діагностики проектів нормативно-правових актів» у законопроектній роботі. Ця автоматизована система передбачає механізм діагностики та формування проектів нормативно-правових актів за участі експертів і громадськості. Система надає можливість для фахівців із законопроектних робіт органів влади самостійно виносити на інтерактивне обговорення важливі проекти нормативно-правових актів, відстежувати хід обговорення та брати в ньому безпосередню участь у онлайн-режимі, автоматично отримувати звіт про результати обговорення, а також використовувати зручні інструменти для подальшого доопрацювання проектів.

Під навігаційно-аналітичною системою пропонується розуміти сукупність електронних путівників, які містять проаналізовану, синтезовану інформацію (знання) про наявні веб-ресурси органів державної влади та місцевого самоврядування, що дають змогу швидко зорієнтуватися користувачам у мережі, встановити комунікацію з владними структурами, іншими громадянами, громадськими інститутами з метою з'ясування питань нормативно-правового характеру, обговорення розвитку різних сфер українського суспільства тощо.

Відповідно до сучасних тенденцій змістовного наповнення інтернет-ресурсів органів державної влади та місцевого самоврядування бібліотечну навігаційно-аналітичну систему пропонується розвивати на основі створення карти веб-мережі владних структур усіх гілок державної влади (законодавчої, виконавчої та судової), Президента України як гаранта державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, а також органів місцевого самоврядування всіх рівнів. При цьому інформаційне наповнення карти веб-мережі владних структур пропонується розвивати за такою структурою, що містить такі розділи:

1. Центральні органи державної влади. Ця рубрика має містити інформаційно-аналітичну інформацію про повну структуру веб-мережі центральних органів державної влади, інформаційно-довідкові матеріали з адресами, у тому числі електронною, номерами телефонів, графіками роботи центральних органів державної влади, інформацією про надання ними окремих послуг, аналізом конкретних результатів їхньої діяльності тощо.

2. Система адміністративно-територіального устрою України з відповідними даній території органами державної влади та місцевого самоврядування. Інформаційне наповнення запропонованого розділу передбачає відтворення карти веб-мережі органів державної влади та місцевого самоврядування на окремій території з адресами, у тому числі електронною, номерами телефонів, графіками роботи, інформацією про надання ними окремих послуг, аналізом конкретних результатів їхньої діяльності тощо.

3. Назва галузі, що відповідає діяльності українського суспільства (наука, освіта, культура, паливно енергетичний комплекс, житлово-комунальне господарство, охорона здоров'я, пенсійна сфера та ін.). Передбачається, що ця рубрика буде найбільш інформаційно місткою, оскільки потребує відтворення карти електронних баз даних сучасної правової інформації, що регулює всі сфери життєдіяльності громадян України, веб-мережі органів державної влади, бібліотек. Ця рубрика має підрозділятися на значну кількість підрубрик, що становлять основну структуру різних сфер життєдіяльності громадян України.

4. Назва предмета інформаційного запиту користувача бібліотечної навігаційно-аналітичної системи. Назва предмета окреслює мету, з якою користувач вирішив звернутися до бібліотечної навігаційно-аналітичної системи. Зокрема, відповідно до Концепції розвитку електронного урядування, мета встановлення громадянами комунікації з органами державної влади передбачає: обговорення в інтегрованій веб-мережі органів державної влади питань законотворчого характеру; оцінка пріоритетів розвитку різних сфер життєдіяльності українського суспільства, певного регіону тощо; написання в онлайн-режимі заяви, скарги, інформації щодо певного питання та ін.

Реальний шанс втілення ідеї створення бібліотечної навігаційно-аналітичної системи, що передбачає напрацювання інформації (знань) про всю систему інтегрованих інформаційних ресурсів інформаційно-комунікаційної веб-мережі органів державної влади, створюваної відповідно до урядової Концепції розвитку електронного урядування, вбачається в організації діяльності бібліотек України в цьому напрямі на кооперативних засадах. Така кооперативна взаємодія сприятиме розвитку та рівномірному поширенню між учасниками кооперації відпрацьованих науково-практичних методик організації та роботи з мережевими ресурсами державних органів влади й місцевого самоврядування, координації дій між бібліотеками в розподілі функцій у формуванні бібліотечного інформаційно-інтелектуального базису,

що забезпечує доступ до офіційної інформації владних структур, планів та програм їхньої діяльності, інформаційно-комунікативну їх взаємодію між собою, громадянами та громадськими інститутами, створює доступне, зручне та дружнє електронне середовище для комунікативних зв'язків в обговоренні перспектив українського суспільства.

Втілення ідеї розбудови бібліотечної навігаційно-аналітичної системи, що дасть змогу швидко зорієнтуватися користувачам у мережі, встановити комунікацію з владними структурами, іншими громадянами, громадськими інститутами з метою з'ясування питань нормативно-правового характеру, обговорення розвитку різних сфер українського суспільства тощо, відповідає рішенням уряду України стосовно впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд». Зокрема, схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 05.04.2012 р. № 220-р план дій з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» [12]. Цей документ засвідчує намагання уряду країни реалізувати принципи електронного урядування, впроваджувати ефективні правові механізми залучення громадськості до формування та реалізації державної політики з використанням можливостей інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема обов'язкового проведення консультацій із громадськістю з важливих питань державного і соціально-економічного життя, сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади. Ураховуючи європейський досвід проведення консультацій із громадськістю, починаючи з 2008 р. на урядовому веб-сайті «Громадянське суспільство і влада» громадськість має можливість обговорювати проекти нормативно-правових актів, що розробляються міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, що сприяє забезпеченню відкритості й прозорості державної політики та участі громадян у державному управлінні.

Значна увага при розбудові бібліотечної навігаційно-аналітичної системи, яка відповідала б плану дій з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий уряд», має приділятися наповненню зазначеної системи обробленою інформацією щодо адміністративних послуг, зокрема інформацією про послуги і процедуру їх надання, у тому числі умови та відповідальних осіб, що сприятиме забезпеченню прозорості їх надання, мінімізації витрат часу та інших ресурсів одержувача послуг. Таке завдання також узгоджується зі Стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. Зокрема, у документі визначено основні

засади розвитку електронного урядування відповідно до законів України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», «Про Національну програму інформатизації» та Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 р. № 2250, серед яких передбачено створення Єдиного державного порталу адміністративних послуг для забезпечення надання органами виконавчої влади, іншими державними органами, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування адміністративних послуг громадянам і організаціям [13].

Важливим обіцяє бути внесок програми «Бібліоміст» у вирішення питання дослідження ефективності організації різних напрямів підтримки доступу до Інтернету в бібліотеках з метою сприяння розвитку електронного урядування. Директор Міжнародної програми «Бібліоміст» М. Новак слушно зауважив, що «найкращою стратегією розширення вільного доступу до Інтернету та просування механізмів електронного урядування є використання наявної системи публічних бібліотек, оскільки вони безкоштовні та відкриті для всіх, а також охоплюють практично всі населені пункти, зокрема, у сільській місцевості» [6]. У мережах дослідження передбачається вирішення техніко-технологічних завдань, оснащення комп'ютерною технікою, сканерами для забезпечення доступу до глобальної мережі за технологією Wi-Fi. Зокрема, у рамках реалізації проекту програми «Бібліоміст» передбачено забезпечення комп'ютерною технікою публічних бібліотек України для організації на їх базі нової бібліотечної послуги вільного доступу до Інтернету [5].

Виконання Міжнародної програми «Бібліоміст» в Україні підтримано Стратегією розвитку інформаційного суспільства в Україні, схваленою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.05.2013 р. № 386-р. Зокрема, серед основних засад розвитку електронного урядування відповідно до законів України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки», «Про Національну програму інформатизації» та Концепції розвитку електронного урядування в Україні, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.12.2010 р. № 2250, визначено організацію та впровадження в рамках виконання Міжнародної програми «Бібліоміст – глобальні бібліотеки в Україні» ініціативи «Публічні бібліотеки – мости до електронного урядування» [13].

На сьогодні ряд бібліотек включаються в науково-організаційні дослідження щодо забезпечення доступу до безперешкодного

отримання правової інформації вразливими верствами населення на основі використання інформаційно-комунікаційних технологій. У межах проекту «Публічні бібліотеки – мости до електронного урядування» 30 травня 2013 р. у бібліотеці Рівненського обласного відділення Української бібліотечної асоціації відбувався тренінг для людей з особливими потребами з метою відпрацювання організаційних підходів їхньої участі в електронному урядуванні [4]. Тренінг передбачав відпрацювання науково-організаційних підходів при забезпеченні доступу людей з особливими потребами до інтернет-ресурсів владних структур, інформації нормативно-правового характеру, використанні інформаційно-комунікаційних технологій для реалізації інформаційного зв'язку з органами державної влади різних рівнів і конкретних народних депутатів з метою запропонування змін до законодавства України тощо. Такі заходи сприяють визначенню перспективності в подальших наукових дослідженнях під час відпрацювання різних форм забезпечення комунікаційної взаємодії вразливих верств населення нашої країни з органами державної влади чи їхніми представниками, з іншими громадянами на основі використання новітніх інформаційних технологій.

На сьогодні перспективні дослідження проводить Українська бібліотечна асоціація за проектом «Мережа пунктів доступу громадян до офіційної інформації в бібліотеках» за підтримки Програми сприяння парламенту України II (далі – ПСП). У рамках виконання цієї програми здійснюються науково-практичні дослідження стосовно структурного вдосконалення бібліотечних установ, зокрема, ефективності діяльності пунктів доступу громадян до офіційної інформації в бібліотеках України. Це дослідження спрямоване насамперед на визначення шляхів подальшої розбудови мережі пунктів доступу громадян до офіційної інформації в бібліотеках України, поліпшення їхньої роботи та співпраці Української бібліотечної асоціації з ПСП [3]. Мережа пунктів доступу громадян започаткована Українською бібліотечною асоціацією в червні 2009 р. у рамках гранту Програми сприяння Парламенту України II за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Пункти доступу громадян – це інформаційні центри, відкриті в бібліотеках України, де громадяни мають можливість отримати інформацію органів державної влади та дізнатись, яким чином можна долучитись та впливати на законодавчий процес. За кілька років проект виріс у загальнонаціональну мережу, яка допомагає громадянам отримати доступ до офіційної інформації та ефективніше взаємодіяти з державними структурами всіх рівнів.

У цьому контексті заслуговує на впровадження розроблений Миколаївською обласною універсальною науковою бібліотекою проект «Співпраця заради добробуту» [10]. Виконання цього проекту передбачає розробку та впровадження методик формування необхідних обсягів аналітичної інформації про останні зміни в законодавстві України, рішення та діяльність місцевих органів влади та введення у всі сфери суспільної діяльності цієї території.

Аналіз науково-практичних розробок бібліотечних установ показує, що вони мають усі можливості ставати активними учасниками розбудови інформаційної інфраструктури електронного урядування, долучатися до процесу розробки та впровадження форм інформаційно-комунікативної взаємодії органів державної влади і суспільства, громадських інституцій, бізнесу.

Проте активізація участі бібліотек у процесі впровадження електронного урядування в Україні зумовлена уповільненим та недостатнім впровадженням сучасних засобів доступу громадян до публічної інформації суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації. За результатами міжнародних досліджень рейтинг України за індексом електронного уряду ООН 2012 (UN e-Government Index)¹³ становить лише 68 місце із 193 держав [13].

Список використаних джерел

1. *Горовий В. М.* Бібліотеки як джерело наповнення соціальних інформаційних комунікацій сучасності / В. М. Горовий // Бібл. вісн. – 2009. – № 6. – С. 39.

2. *Дніпренко Н. К.* Зміна парадигми в державному управлінні інформаційною сферою: комунікативний аспект : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Дніпренко Наталія Костянтинівна ; Дніпропетр. регіональний ін-т держ. упр. нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Д., 2005. – 20 с.

3. Дослідження діяльності Пунктів доступу громадян до офіційної інформації в бібліотеках України [Електронний ресурс] // Блог Української

¹³ Індекс готовності електронного уряду – сукупність показників (індикаторів), що характеризують стан інформаційного середовища електронного уряду та рівня забезпечення доступу до електронного урядування, головним чином технологічна інфраструктура й комп'ютерна компетентність, з метою визначення того, як країна використовує можливості ІКТ для розвитку людини й громадянина, суспільства, держави та бізнесу.

бібліотечної асоціації. – Режим доступу: <http://govinfolibrary.wordpress.com/2011/03/17/дослідження-діяльності-пунктів-дост/>. – Назва з екрана.

4. Електронне урядування для людей з особливими потребами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://govinfolibrary.wordpress.com/2013/06/03/електронне-урядування-для-людей-з-осо/>. – Назва з екрана.

5. *Кирей Р.* Нова сторінка / Р. Кирей // Сільські вісті. – 2011. – 3 бер.

6. Коли в Україні запрацює електронне урядування? [Електронний ресурс] // Главком. – Режим доступу: <http://glavcom.ua/articles/3513.html>. – Назва з екрана.

7. Листи до Верховної Ради України про мережу пунктів доступу громадян до офіційної інформації в бібліотеках – і відповіді [Електронний ресурс] // Блог «Творчість та інновації в українських бібліотеках». – Режим доступу: <http://libinnovate.wordpress.com/2011/02/11/листи-до-верховної-ради-україни-про-ме/>. – Назва з екрана.

8. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. – С. 322.

9. *Панченко М. М.* Удосконалення механізмів державного управління соціальною сферою на регіональному рівні: організаційний аспект : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Панченко Микола Миколайович ; Одеський регіональний ін-т держ. упр. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – О., 2009. – 20 с.

10. «Програма Бібліоміст» оголосила переможців 5 раунду конкурсу співпраці бібліотек з місцевими громадами [Електронний ресурс] // Блог Української бібліотечної асоціації. – Режим доступу: [http://www.ula.org.ua/index.php?id=single&tx_ttnews\[tt_news\]=54&cHash=0033208ff06e64d97ef5d1429ce01326](http://www.ula.org.ua/index.php?id=single&tx_ttnews[tt_news]=54&cHash=0033208ff06e64d97ef5d1429ce01326). – Назва з екрана.

11. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 груд. 2010 р. № 2250-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2250-2010-%F0>. – Назва з екрана.

12. Про схвалення плану дій з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 5 квіт. 2012 р. № 220-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/220-2012-р>. – Назва з екрана.

13. Про схвалення Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 трав. 2013 р. № 386-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/386-2013-р>. – Назва з екрана.

14. Решота О. Удосконалення державного управління України із використанням досвіду зарубіжних країн: проблеми та перспективи / О. Решота // Ефективність державного управління : зб. наук. пр. / Львів. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Л., 2009. – Вип. 18/19. – С. 187–193.

15. Томенко хочет сделать модным вопрос: «Как пройти в библиотеку?» [Электронный ресурс] // From-ua. – Режим доступа: <http://www.from-ua.com>. – Загл. с экрана.

16. Українська бібліотека – переможець міжнародної премії «Інновації» у розбудові відкритого урядування та надання електронних послуг [Електронний ресурс] // Національний центр електронного урядування. – Режим доступу: <http://nc.gov.ua/news/index.php?ID=739>. – Назва з екрана.

17. Электронные библиотеки: Оцифрованы парламентские документы библиотеки Сената Франции [Электронный ресурс] // Президентская библиотека. – Режим доступа: <http://www.prlib.ru/news/Pages/Item.aspx?itemid=2768>. – Загл. с экрана.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2014.

Valentyna Palchuk,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

THE WAYS OF INTENSIFICATION OF LIBRARIES' PARTICIPATION IN INFORMATION ESCORT OF IMPLEMENTATION OF CONCEPTION OF E-GOVERNMENT IN UKRAINE

This article is devoted to reflection of value of libraries' activity in development of e-government's information infrastructure in Ukraine, the formation of the information and intellectual resource for the subjects involved in the management decision making process, the improvement of communication between civil society and the authorities.

Keywords: libraries, e-government, informational and communicational technology, communicative cooperation, information resource.

Валентина Пальчук,

канд. наук по соц. комунікаціям, старш. науч. сотр. отдела политологического анализа «СІАЗ» Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ПУТИ АКТИВИЗАЦИИ УЧАСТИЯ БИБЛИОТЕК В ИНФОРМАЦИОННОМ СОПРОВОЖДЕНИИ РЕАЛИЗАЦИИ КОНЦЕПЦИИ ЭЛЕКТРОННОГО ПРАВИТЕЛЬСТВА В УКРАИНЕ

Статья посвящена раскрытию значения деятельности отечественных библиотек в развитии информационной инфраструктуры электронного правительства в Украине, формировании информационно-интеллектуального ресурса для субъектов, участвующих в процессе принятия управленческих решений, усовершенствовании коммуникаций между гражданским обществом и властными структурами.

Ключевые слова: библиотеки, электронное правительство, информационно-коммуникационные технологии, коммуникационное взаимодействие.

Лілія Присяжна,

канд. наук із соц. комунікацій, наук. співроб. аналітично-прогностичного відділу
НЮБ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

НАУКОВІ БІБЛІОТЕКИ ЯК ЦЕНТРИ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ (НА ПРИКЛАДІ НБУВ)

Стаття присвячена розкриттю ролі інформаційно-аналітичних структур наукових бібліотек в інформаційній підтримці органів державної влади в умовах інформатизації суспільства. Зокрема, розглянуто діяльність Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) НАН України щодо ефективного використання потенціалу наукової бібліотеки як центру інформаційно-аналітичного супроводу ринкових перетворень в умовах глобалізації.

Ключові слова: наукові бібліотеки, інформаційно-аналітична діяльність, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, Фонд Президентів України, відділ довідково-бібліографічного обслуговування (ВДБО), Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національна юридична бібліотека (НЮБ).

Демократичні та соціально-економічні зрушення, що відбулися в Україні за роки незалежності, зумовили кардинальні зміни і в діяльності бібліотечних установ. Сучасна бібліотека виконує багато різних функцій, це складне утворення, що поєднує в собі риси як традиційної бібліотеки, так і цифрової, що має справу з документами лише на електронних носіях. Водночас врахування існуючих реалій функціонування сучасної бібліотеки підводить до висновку, що з посередника між виробниками та користувачами інформаційних ресурсів вона трансформується в системоутворювальну ланку інформаційної сфери, стає каталізатором інформаційних процесів. За концепцією О. Онищенко, сучасна наукова бібліотека постає як «триєдиний бібліотечно-бібліографічний, науково-дослідний і культурно-просвітницький центр, що відіграє чи не провідну роль у науково-інформаційному забезпеченні науки, освіти, культури, управління» [1].

Підвищення якості державного управління є одним з основних чинників розвитку сучасного українського суспільства.

Різні аспекти діяльності бібліотек як інтелектуальних центрів з розвинутою інфраструктурою формування й аналітико-синтетичного опрацювання документних потоків для інформаційного забезпечення владних структур досліджували науковці-бібліотекознавці В. Горовий, Т. Гранчак, І. Давидова, М. Дворкіна, О. Кобелев, О. Онищенко, Г. Сілкова, Н. Сляднєва та ін.

Ця стаття присвячена розкриттю ролі інформаційно-аналітичних структур наукових бібліотек в інформаційній підтримці органів державної влади в умовах інформатизації суспільства.

З погляду сьогодення, бібліотеки, у першу чергу наукові, як інформаційні центри не стоять осторонь від питань інформаційно-аналітичного забезпечення органів державного управління. При взаємодії з органами влади та управління будь-якого рівня основним завданням бібліотеки стає власне не тільки бібліотечне, довідково-бібліографічне обслуговування співробітників відповідних структур, а саме інформаційне забезпечення процесів прийняття найбільш оптимальних управлінських рішень у галузі політичного, економічного, соціального регулювання проблем життєдіяльності держави. Це означає, що представники органів державної влади отримують не лише потрібну їм інформацію, а й «нове знання через накопичення, збереження й доступу до знання, а також його аналіз, синтез і трансформацію» [2, с. 97]. Тобто інформаційна функція сучасної бібліотеки набуває ще ресурсно-оцінюючого й ресурсно-орієнтуючого характеру [3].

Перевагою інформаційно-аналітичних структур, що є підрозділами наукових бібліотек національного рівня, порівняно з іншими інформаційними структурами щодо інформаційного супроводу органів державної влади, є оперативний доступ до великих масивів різноманітної за своїм характером інформації: наукової монографічної літератури (що стає науковою базою інформаційно-аналітичних матеріалів, які готуються службами), наукових статей, експертної думки, матеріалів періодики, інформації електронних інтернет-видань, сайтів центральних і місцевих органів влади, партійних та громадських організацій, місцевих громадських організацій, веб-сторінки релігійних організацій тощо [4, с. 82].

При цьому одним із ключових факторів ефективного використання потенціалу бібліотек з метою аналізу потрібної інформації є кваліфікація бібліотечних працівників, безпосередньо та опосередковано залучених до процесу інформаційно-аналітичного забезпечення органів державного управління. Як демонструє передовий досвід розвинутих країн, сучасний бібліотекар – це не тільки консультант, а й аналітик, порадник, менеджер

змісту Інтернету та інформаційного продукту. Як зазначав Х. Ортега-і-Гасет, бібліотекар уже за характером своєї діяльності є вченим.

Водночас для оперативного забезпечення інформаційних запитів органів державної влади бібліотекар повинен володіти такими професійними якостями, як знання і визначення шляху оптимального пошуку, увага до запиту споживача, вміння використовувати нові інформаційні технології, визначити не тільки мету запиту, а й рівень підготовки замовника, вміння встановлювати з ним контакт.

Іншими словами, орієнтація в інформаційних ресурсах – оцінка інформаційних ресурсів – доступ до інформаційних ресурсів – така формула реалізації інформаційної функції бібліотек у сучасних умовах, яка лежить в основі інноваційних перетворень у змісті, організації, технології, формах і методах інформаційної діяльності бібліотек. Це, у свою чергу, приводить до зміни ролі інформаційно-бібліотечного працівника з розряду обслуговуючого персоналу на персонал, що оцінює та орієнтує в інформаційних ресурсах [3].

Звичайно, за нинішнього рівня розвитку інформаційної сфери українського суспільства будь-який користувач Інтернету, у тому числі й представники органів державної влади, і без допомоги наукової бібліотеки можуть оперативно отримати з відкритих джерел певну первинну інформацію довідкового та статистичного характеру.

Утім, стикаючись із різноманітними фрагментованими й суперечливими інформаційними потоками, у яких потрібно знайти та ефективно використати лише необхідну для їхньої власної діяльності інформацію, управлінські структури водночас відчують потребу в оперативно підготовленій інформації (синтезованій інформаційно-аналітичній, оглядово-аналітичній, прогнозно-аналітичній продукції).

Загалом інформаційні та інформаційно-аналітичні продукти, затребувані різними категоріями користувачів бібліотеки, по суті, є формою ефективного введення в обіг потрібних суспільству масивів інформації, доступ до якої сучасним користувачам з характерним дефіцитом часу і, як правило, незначними навичками самостійної роботи з великими обсягами інформації без ефективних посередників, інформаційних фахівців-аналітиків є ускладненим. Продовжуючи цю думку, можемо додати, що на сучасному етапі бібліотека, використовуючи загальнонаукові методи обробки інформації, організує на їхній основі власну синтезовану продукцію, яка може задовольнити інформаційні потреби у сфері державного управління. При цьому вміння управлінських структур, з одного боку, визначати свої інформаційні потреби, з іншого –

коректно (конкретно) формулювати запити щодо них до відповідних підрозділів (у тому числі фахівців-аналітиків) наукової бібліотеки також дають змогу ефективно використовувати ресурси бібліотек.

Загалом, сучасна інформаційна співпраця бібліотек, зокрема їхніх інформаційно-аналітичних структур, із владними структурами на загальнодержавному й регіональному рівнях полягає в:

- наданні органам державної влади інформації з конкретного питання, що надходить з різноманітних джерел;
- систематизації оцінок конкретної проблеми, наданні можливих (у необхідних випадках альтернативних) варіантів підходу до розв'язання проблеми;
- формуванні висновків на основі аналізу, пропозицій про політичні та організаційні дії органів управління з питання, що аналізується (наприклад, прийняття конкретних заходів або залишення проблеми без уваги) [5].

Усе це дає змогу зробити висновок, що саме інформаційно-аналітичні структури при бібліотечних установах, залучаючи наявний інформаційний потенціал основних масивів бібліотечних фондів, перетворюються на вітчизняні «фабрики думок». Ця теза також підтверджує значення бібліотек як важливих соціальних інструментів розвитку незалежної держави в умовах інформатизації та активного впливу на еволюцію процесів глобалізації.

Ефективність інформаційно-аналітичної діяльності структур бібліотек підтверджується досвідом роботи відомих зарубіжних бібліотек і їхніх інформаційно-аналітичних підрозділів. Зокрема, «проявом структурної формалізації напряму інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, визнанням ефективності їхнього функціонування як виробників нової синтезованої інформації», як слушно зауважує Т. Гранчак [6], стало заснування Дослідницької служби бібліотеки Конгресу (Congressional Research Service, CRS), завданнями якої є забезпечення всіх комітетів і підкомітетів Конгресу США, а також індивідуально кожного сенатора та конгресмена, їхніх помічників і секретарів інформацією з усіх кола питань, пов'язаних з виконанням законодавцями їхніх службових обов'язків. За рік CRS задовольняє близько 600 тис. запитів Конгресу. При цьому інформація надається у вигляді довідок, доповідей за результатами проведених досліджень, а також вона міститься у власних періодичних виданнях CRS.

Утім, доцільність та ефективність інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек доведена не лише зарубіжним досвідом, а й практикою таких вітчизняних бібліотек, як Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського НАН України, Національна парламентська

бібліотека України, Івано-Франківська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. Я. Франка, Львівська обласна універсальна наукова бібліотека, Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського, Центральна державна науково-технічна бібліотека гірничо-металургійного комплексу України та ін.

У цьому контексті яскравим прикладом щодо ефективного використання потенціалу наукової бібліотеки як центру інформаційно-аналітичного супроводу ринкових перетворень в умовах глобалізації є діяльність Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) НАН України. Для безпосереднього інформаційно-аналітичного супроводу прийняття управлінських рішень і вдосконалення управлінської діяльності в структурі НБУВ була сформована Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ). Крім того, такі спеціальні підрозділи бібліотеки, як Фонд Президентів України, відділ довідково-бібліографічного обслуговування (ВДБО), Національна юридична бібліотека (НЮБ), серед іншого, також займаються цією діяльністю.

Зауважимо, що на необхідності створення служби, подібної СІАЗ, у складі Національної бібліотеки Української держави наполягав В. Вернадський. Зокрема, у протоколі № 14 засідання комітету Національної бібліотеки Української держави від 18 жовтня 1918 р. міститься запис, відповідно до якого «акад. В. І. Вернадський підіймає питання про поширення діяльності Б[ібліоте]ки в зв'язку з організацією Союму: треба буде при Н[аціональн]ій б[ібліот]еці організувати відділ для Союму, який містив би в собі книги політичного змісту, закони, парламентську літературу і т. ін. Принципово комітет згоджується з пропозицією голови і постановляє: утворити такий відділ при Н[аціональн]ій б[ібліоте]ці. Питання про це постановлено одкласти до найближчого разу» [7, с. 385].

Утім, тільки в 1992 р. була започаткована в Центральній науковій бібліотеці АН України (на сьогодні – НБУВ) Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади. Уже безпосередньо її назва (спочатку вона мала назву відділ інформаційно-аналітичного забезпечення органів законодавчої, виконавчої і судової влади) показувала, що це була перша спроба, перший експеримент у створенні підрозділу в найбільшій бібліотеці суверенної України, орієнтованого на задоволення інформаційно-аналітичних запитів державних органів. Універсальність роботи СІАЗ зумовлювалася тим, що вона однією з перших прийшла на допомогу державотворцям України, зокрема керівництву Верховної Ради, Адміністрації Президента, Кабінету Міністрів

готувалися інформаційні продукти з доволі широкого спектра питань соціально-політичної та економічної проблематики.

На той час у СІАЗ було відпрацьовано методику підготовки щоденних оглядів періодичних видань, республіканських та обласних газет України й російськомовних газет СНД (усього понад 200 найменувань щодня) згідно з погодженою із замовниками тематикою, оглядів спеціальних періодичних видань з матеріалами, що стосуються розвитку економіки України. Було також розпочато підготовку оглядів і формування відповідної бази даних актуальних подій політичного, економічного та соціального життя у відображенні місцевої (районної, міської) преси.

Зважаючи на те, що з розвитком державних структур зростали також їхні потреби в інформації, обсяги запитів на підготовлену в СІАЗ інформаційно-аналітичну продукцію теж збільшувалися.

На сьогодні постійними багаторічними її абонентами є обласні, міські, районні держадміністрації, ради (1383 абонентів), громадські організації (по лінії УСПП – 409 абонентів), інформаційні центри. Інформаційно-аналітичною продукцією НЮБ і СІАЗ користується ряд українських посольств, члени Конституційної Асамблеї (86 абонентів). Загальна кількість користувачів на сьогодні – 1896 абонентів. СІАЗ займається підготовкою матеріалів, орієнтованих безпосередньо на задоволення інформаційно-аналітичних запитів і потреб органів державної влади та місцевого самоврядування. Послугами СІАЗ користується також ряд українських і зарубіжних посольств.

Залучаючи фонди бібліотеки при підготовці інформаційно-аналітичних матеріалів, співробітники СІАЗ готують синтезовану інформаційну продукцію, що характеризує суспільні явища та процеси, перш за все з якісної, а не кількісної точки зору, починаючи від коротких оперативних довідок і закінчуючи великими доповідями, які максимально задовольняють інформаційні потреби всіх замовників, зокрема органів державної влади.

Фонд Президентів України, заснований Указом Президента України від 5.04.1996 р. № 244 (244/96) «Про надання Центральній науковій бібліотеці імені В. І. Вернадського статусу національної», діє на правах науково-дослідного інституту і, як спеціальна бібліотечно-архівна колекція, є основним центром, що забезпечує збирання, збереження та впровадження в науковий і культурний обіг документальних матеріалів, які відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість і життя президентів України. Водночас Фонд Президентів України здійснює інформування владних структур з проблеми формування

фондів, що відображають розвиток інституту президентства в Україні. Крім того, за час існування Фонд Президентів шляхом контент-моніторингу газетної періодики (у друкованому та електронному форматі) підготував унікальний за змістом і структурою та значний за обсягом (БД нараховують понад 200 тис. записів) інформаційно-аналітичний ресурс із соціально-політичної тематики, яким на сьогодні володіє НБУВ.

Відділ довідково-бібліографічного обслуговування є науково-прикладним структурним підрозділом Центру науково-бібліографічної інформації Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Серед основних напрямів роботи відділу – вивчення та інформаційне забезпечення запитів органів державної влади та управління: Адміністрації Президента України, Верховної Ради, Кабінету Міністрів України, президії НАН України, установ та організацій. В основному запити стосуються проблем законодавчого забезпечення, правового реформування, актуальних питань міжнародного співробітництва, розвитку підприємництва тощо.

Національна юридична бібліотека як структурний підрозділ Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського забезпечує акумуляцію та ефективне використання документально-інформаційних ресурсів на всіх видах носіїв, що містять правову інформацію (сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, правовідносини, правопорядок, правопорушення та боротьбу з ними тощо), а також інші ресурси інформації, суміжні за своєю змістовною основою з правовими, які сприяють удосконаленню правотворчої діяльності в Україні, вивченню громадської думки про ефективність правотворення, суспільні потреби в його вдосконаленні, перспективи його розвитку в контексті суспільної еволюції.

Таким чином, практика сьогодення доводить, що традиційна бібліотечна установа в умовах розвитку електронних інформаційних технологій, трансформуючись в інтегративний соціальний інститут, універсальний інформаційно-комунікаційний центр завдяки ефективному використанню свого наявного інформаційного потенціалу, мережі, рівня кадрової забезпеченості, спроможна готувати необхідні інформаційно-аналітичні продукти, орієнтовані на підвищення ефективності діяльності органів державної влади.

Список використаних джерел

1. *Онищенко О. С.* Бібліотеки у мінливому світі / О. С. Онищенко; інтерв'ю Л. Таран // Дзеркало тижня. – 2001. – № 44.
2. *Слободяник М. С.* Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій / М. С. Слободяник // НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [б. в.], 1995. – 268 с. – Бібліогр.: с. 226–267.
3. *Кузнецова Т. Я.* Инновационные процессы в библиотечном деле и непрерывное профессиональное образование: пути и формы интеграции [Электронный ресурс] / Т. Я. Кузнецова. – Режим доступа: http://www.bgunb.ru/links/master/school/doc_2001/Kuznesova1.html. – Загл. с экрана.
4. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.
5. *Арістова І. В.* Державна інформаційна політика: організаційно-правові аспекти [Електронний ресурс] : монографія / І. В. Арістова ; за заг. ред. Бандурки О. М. – Х. : Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 368 с. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.net/book_z1189.html. – Назва з екрана.
6. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.
7. Вибрані наукові праці академіка В. І. Вернадського. – Т. 1: Володимир Іванович Вернадський і Україна. – Кн. 1: Науково-організаційна діяльність (1918–1921) / редкол. тому: А. Г. Загородній, О. С. Онищенко (голова), В. А. Смолій, М. В. Багров, В. М. Даниленко, Л. А. Дубровіна (заст. голови), В. Ю. Афіані, Г. В. Боряк, В. Ю. Омельчук ; авт.-уклад.: О. С. Онищенко [та ін.] ; НАН України, Комісія з наукової спадщини академіка В. І. Вернадського, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Інститут історії України. – К., 2011. – 699 с.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2014.

Liliya Prysiashna,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ACADEMIC LIBRARIES AS CENTERS OF INFORMATION AND ANALYTICAL SUPPORT OF PUBLIC AUTHORITIES (FOR EXAMPLE VNLU)

The article is devoted to reveal the role of information-analytical structures of scientific libraries in the informative support of the public authorities in terms of the social informatization. In particular, the activity of the National Library of Ukraine Vernadsky (Vernadsky National Library) is considered as an example of the effective use of the scientific library's potential as a center of information-analytical support of market reforms in terms of globalization.

Keywords: scientific libraries, informative and analytical activity, the National Library of Ukraine Vernadsky (Vernadsky National Library), Presidents of Ukraine Foundation, Division of Reference Services (VDBO), of information-analytical support of public authorities (SIAZ), National Law library (NYUB).

Лилия Присяжная,

канд. наук по соц. коммуникациям, науч. сотр. аналитико-прогностического отдела НЮБ Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

НАУЧНЫЕ БИБЛИОТЕКИ КАК ЦЕНТРЫ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ (НА ПРИМЕРЕ НБУВ)

Статья посвящена раскрытию роли информационно-аналитических структур научных библиотек в информационной поддержке органов государственной власти в условиях информатизации общества. В частности, рассмотрена деятельность Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского (НБУВ) НАН Украины как пример эффективного использования потенциала научной библиотеки как центра информационно-аналитического сопровождения рыночных преобразований в условиях глобализации.

Ключевые слова: научные библиотеки, информационно-аналитическая деятельность, Национальная библиотека Украины им. В. И. Вернадского, Фонд Президентов Украины, отдел справочно-библиографического обслуживания (ОСБО), Служба информационно-аналитического обеспечения органов государственной власти («СІАЗ»), Национальная юридическая библиотека (НЮБ).

Олег Натаров,

мол. наук. співроб. відділу політологічного аналізу СІАЗ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

РОЛЬ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Стаття присвячена розкриттю значення діяльності бібліотек у формуванні правової культури. Проаналізовано, зокрема, сучасний стан інформування в правовій сфері користувачів бібліотечними установами. Акцентовано такі переваги наукової бібліотеки в організації підтримки розвитку правової культури як органічне поєднання її фондів, включаючи доступ до Інтернет, кваліфікованих кадрів та інфраструктури з обслуговування читачів.

Ключові слова: правова культура, правове виховання, бібліотечні установи, діяльність бібліотек, правове інформування.

В основу розбудови української державності Конституцією покладена концепція демократичної, соціальної, правової держави, що відповідає вимогам сучасної теорії і практики конституціоналізму. Однак проголошенням демократичного, соціального й правового статусу України законодавець не стільки констатував реальний стан держави, скільки висловив прагнення і створив конституційні передумови для подальшої реалізації названих принципів. У свою чергу розвиток України як демократичної, соціальної і правової держави неможливий поза правовою культурою кожного з її громадян, яка обумовлює загальну повагу до права в суспільстві, культивування принципу верховенства права і, отже, реальне функціонування всіх інших інститутів держави.

У сучасному українському суспільстві особливо значна роль надається правовій культурі у сфері розбудови правової держави. Кожний громадянин України має розуміти спадкоємність нової стратегії нашої держави, усвідомити специфіку нового стану розвитку суспільства, свідомо брати участь у проведенні політичної та правової реформ, які потребують високого рівня правової культури громадян. Ідеться про таку правову культуру, яка б відповідала викликам глобалізаційних процесів, європейському вибору України, власним історичним традиціям, духовності нашого народу, служила б гарантом розбудови правової, соціальної держави.

Незважаючи на позитивні тенденції зростання політичної активності населення, інтересу до демократичних перетворень, гуманістичних цінностей, до права та його ролі в процесі реформування суспільства, поки що рівень правової культури нашого народу залишається незадовільним, не відповідає вимогам сучасних демократичних перетворень. Так, протягом останніх років спостерігається певна тенденція зростання ролі адміністративного впливу на процеси реформування суспільства, відроджуються окремі елементи силових, командних методів розв'язання складних проблем державного будівництва, що показує невисокий рівень правової культури не лише населення країни, а й посадових осіб, парламентарів та урядовців. Загалом, такий стан у державі провокує суспільство до нестабільності, гальмує проведення демократичних реформ, загрожує національній безпеці України, її суверенітету та незалежності. Правова культура має сприяти розв'язанню цих проблем, стати умовою демократизації усіх сфер суспільного життя, наближенню до європейських стандартів демократії, стати гарантом забезпечення стабільності розвитку України як демократичної, правової, соціальної [11, с. 3].

Дослідження правової культури, як важливого елемента правової системи і як чинника, що впливає на становлення й розвиток державності загалом, здійснювали вчені-правознавці С. Алексєєв, В. Бабкін, О. Зайчук, М. Матузов, І. Осика, В. Селіванов, Р. Сербін, Ю. Шемшученко та ін. Поняття правової культури тісно пов'язане з такими поняттями, як правосвідомість, правова поведінка, правове виховання, які в різний час досліджували науковці М. Козюбра, В. Копейчиков, В. Кудрявцев, Г. Мурашин, В. Сальников та ін.

Мета статті – визначити роль і можливості використання ресурсів сучасної бібліотеки у формуванні правової культури.

Правова культура – це своєрідна система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу й відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності. Складовими правової культури як соціального явища є рівень засвоєння членами суспільства правових цінностей (правових норм і приписів, навичок правомірної поведінки, поваги до права тощо), ступінь оволодіння ними і практичного їх застосування в житті [14, с. 168–169].

Залежно від носія правової культури в юридичній науці розрізняють три її види: правову культуру суспільства; правову культуру особи; правову культуру професійної групи.

Правова культура суспільства – це різновид загальної культури, який становить систему цінностей, що досягнуті людством у галузі права

і стосується правової реальності даного суспільства. Структура правової культури суспільства включає: 1) культуру правосвідомості – високий рівень правосвідомості, що містить оцінку закону з позицій справедливості, прав людини; 2) культуру правової поведінки – правову активність громадян, яка виражається в правомірній поведінці; 3) культуру юридичної практики – ефективну діяльність законодавчих, судових, правозастосовних, правоохоронних органів.

Правова культура особи – це обумовлені правовою культурою суспільства ступінь і характер прогресивно-правового розвитку особи, які забезпечують її правомірну діяльність. Правова культура особи включає: 1) знання законодавства (інтелектуальний зріз). Поінформованість була і залишається важливим каналом формування юридично зрілої особи; 2) переконаність у необхідності і соціальній корисності законів і підзаконних актів (емоційно-психологічний зріз); 3) уміння користуватися правовим інструментарієм – законами та іншими актами – у практичній діяльності (поведінковий зріз).

Правова культура особи характеризує рівень правової соціалізації члена суспільства, ступінь засвоєння та використання ним правових начал державного й соціального життя. Правова культура особи означає не тільки знання і розуміння права, а й правові судження щодо нього як про соціальну цінність, і головне – активну роботу з його здійснення, зі зміцнення законності й правопорядку.

Нарешті правова культура професійної групи, або професійна правова культура, – одна з форм правової культури суспільства, притаманна тій спільності людей, що професійно ведуть юридичну діяльність, яка потребує фахової освіти й практичної підготовки [12, с. 469–470].

Одним з найважливіших шляхів становлення й розвитку індивідуальних і загальносуспільних правової свідомості та правової культури є правове виховання населення, тобто діяльність фізичних і юридичних осіб, спрямована на формування у людей високого рівня правової свідомості та правової культури. Необхідність організації правового виховання зумовлена розбудовою правової держави, існування якої немислиме без відповідного рівня правової культури її громадян, трансформацією правової системи, необхідністю подолання правового нігілізму та правової неграмотності.

Систему правового виховання (сукупність основних частин правовиховного процесу, яка забезпечує його певний порядок і організацію) становлять такі елементи: 1) суб'єкти – державні органи, організації, спеціально уповноважені державою особи, що здійснюють правовиховну

діяльність; 2) об'єкти – виховувані громадяни або громадські групи; 3) сукупність правовиховних заходів, певних способів і засобів.

Правовиховні заходи в юридичній науці зображають у вигляді сукупності способів і засобів правового виховання. До способів правового виховання належать: правова освіта (або інакше: правовий всеобуч); правова пропаганда; юридична практика державних органів та інших організацій; правомірна поведінка громадян, їх особиста участь у здійсненні (реалізації) та охороні правових норм; самовиховання.

Серед засобів правового виховання виділяють: 1) нормативно-правові акти, акти застосування норм права; 2) ознайомлювальні й роз'яснювальні матеріали про правові акти в пресі; 3) правові радіо- і телевізійні журнали типу «Право», «Закон» та ін., які систематично інформують про законодавчі й інші нормативні акти України, діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади, органів юстиції, а також про стан правопорядку, боротьби з правопорушеннями тощо; 4) юридичні газети, метою яких є поширення правових знань; 5) організаційно-освітні: прес-конференції, брифінги, зустрічі, лекції, бесіди, семінари, вечори питань і відповідей, консультації та ін.

Механізм правового виховання – це порядок перенесення правових ідей і настанов, що містяться в суспільній правосвідомості, у свідомість виховуваних (особи, громадської групи). До елементів механізму правового виховання включають: 1) суспільну правосвідомість; 2) систему норм права; 3) способи і засоби правового виховання; 4) правосвідомість виховуваних, яких необхідно збагатити правовими ідеями і настановами, що містяться в суспільній правосвідомості. При цьому стрижневою ниткою, яка пов'язує всі ланки механізму правового виховання, є правова інформація. Результатом дії механізму правового виховання є рівень правової вихованості особи, її правова культура [12, с. 481–484].

Важливу роль у формуванні правової культури (суспільства, особи, професійної групи) відіграє бібліотека – інформаційний, культурний, освітній заклад (установа, організація) або структурний підрозділ, що має упорядкований фонд документів, доступ до інших джерел інформації та головним завданням якого є забезпечення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотек.

Роль бібліотечних установ набуває істотного значення з огляду на їх традиційно значний вплив у справі масового інформування населення, їх здатність забезпечити доступ до сучасних інформаційних ресурсів практично всіх верств населення; збереження серйозної організаційної структури та матеріальної бази; залучення інформаційно-аналітичних

центрів бібліотек до надання допомоги різним соціальним та державним інститутам у високо-продуктивному використанні інформації.

Крім того, важливими конкурентними перевагами бібліотек є: системність, фундаментальність та науковість, що визначає авторитетність бібліотечних установ, які гарантують користувачу якість свого інформаційного продукту. Інша важлива риса, якою характеризується діяльність бібліотечних установ, це їх незалежність, у силу чого сучасна бібліотека може претендувати на експертний статус. Бібліотеки поступово стають системоутворювальним компонентом соціально-культурної інфраструктури, формуючи навколо себе особливе культурне й інформаційно-комунікативне середовище, і, таким чином, перетворюючись із книгозбірень на центри формування громадської думки, сприяючи, зокрема, зміцненню національної самосвідомості суспільства [13, с. 66].

Ставлення міжнародної спільноти до ролі публічних бібліотек у розвитку демократії демонструє Маніфест Організації Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури, де, зокрема, сказано, що «свобода, процвітання і розвиток суспільства та особистості є основними людськими цінностями. Але їх можна набути лише за умови, що добре інформовані громадяни матимуть можливість користуватися своїми демократичними правами і відігравати активну роль у суспільстві. Конструктивна участь і розвиток демократії залежать від достатнього рівня освіти й вільного і необмеженого доступу до знань, ідей, культури та інформації. Публічна бібліотека, відкриваючи доступ до знань, на місцях забезпечує основні можливості для безперервної освіти, самостійного прийняття рішень і культурного розвитку особистості або соціальних груп» [4].

У свою чергу, затверджений у серпні 2012 р. Радою Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (ІФЛА) Кодекс етики для бібліотекарів та інших інформаційних працівників проголошує, що «надання інформаційних послуг в інтересах соціального, культурного та економічного процвітання суспільства – основа бібліотечної справи», а «основна місія бібліотекарів та інших інформаційних працівників – забезпечувати всім доступ до інформації задля власного розвитку, освіти, культурного збагачення, дозвілля, економічної діяльності, поінформованої участі та розширення демократії» [7, с. 8]. А в Декларації про бібліотеки, інформаційні служби та інтелектуальну свободу (Глазго, 2002 р.) ІФЛА наголошує на тому, що, забезпечуючи своїм користувачам доступ до релевантних ресурсів і послуг без обмежень і цензури, через придбання, зберігання та забезпечення доступу до найширшого розмаїття матеріалів, що віддзеркалюють плюралізм і різноманітність суспільства,

бібліотеки та інформаційні служби роблять внесок у розвиток та підтримку інтелектуальної свободи, допомагають охороняти демократичні цінності та загальні громадянські права [1].

Сьогодні зростає значення бібліотечних установ як важливих соціальних інструментів розвитку правової держави та демократичного суспільства в умовах інформатизації та активного впливу на його еволюцію процесів глобалізації.

Сучасні бібліотеки активізували діяльність у сфері політико-правових інформаційних обмінів. Мова йде, зокрема, про формування баз даних та інших інформаційних ресурсів правового характеру, проведення наукових досліджень та інформаційно-аналітичної роботи з питань політико-правової проблематики, надання юридичної консультативної допомоги тощо. Серед зарубіжних бібліотек, діяльність яких передбачає істотну правову складову, можна виділити Бібліотеку Конгресу США (The Library of Congress), в організаційній структурі якої передбачено Дослідницьку службу Конгресу, покликану забезпечувати законодавчий процес вичерпними, достовірними, об'єктивними, авторитетними й конфіденційними, за необхідності, дослідженнями. Бібліотека Конгресу водночас надає інформаційне забезпечення виконавчій владі і судовій системі, виконує функції агентства з авторських прав США (Бюро реєстрації авторських прав є структурним підрозділом бібліотеки). Для забезпечення органів влади всіх рівнів всебічними дослідженнями в галузі права і надання юридичних довідкових послуг функціонує ще один підрозділ Бібліотеки Конгресу – Юридична бібліотека.

Привертає увагу досвід роботи бібліотек у галузі правового інформування на міжнародному рівні, зокрема, EUROLIB – організації інституційних бібліотек ЄС (Organization of EC institutional Libraries). Мережа EUROLIB об'єднує понад 40 установ – спеціалізованих бібліотек, створених для обслуговування органів об'єднаної Європи, таких як Центральна бібліотека Європейської комісії, бібліотеки Суду ЄС, Комітету регіонів ЄС, Європейського поліцейського коледжу та ін.; допоміжних установ ЄС у галузі інформаційного обслуговування, таких як Центр перекладів для органів Європейського Союзу чи Відділ життєвого циклу інформації та відділ інформаційних технологій Ради Європи; наукових центрів – дослідження євроінтеграції у віртуальному середовищі, Європейської дослідницької ради; центрів інформування громадськості тощо. Усі ці установи, розташовані в різних країнах Європи, зосереджені на вирішенні спільних завдань інформаційного обслуговування органів, що становлять інституційну структуру ЄС. Важливою

функцією EUROLIB є забезпечення бібліотечного форуму Європейського співтовариства для обміну досвідом і передовою практикою; поширення обізнаності про внесок європейських бібліотек у роботу установ, які вони обслуговують [8, с. 171, 173–174].

В Україні у 1990-ті роки сформувався кардинально нове бачення розвитку бібліотечної діяльності, визначення її завдань і цілей у задоволенні інформаційних потреб українського суспільства. Такі зміни пов'язані зі становленням суверенної української державності, відродженням національної духовності, розбудовою демократичного суспільства, зростанням значення й самобутності різноманітних соціальних структур у суспільстві, інформатизацією суспільної діяльності, переосмисленням значення інформації у розвитку суспільних відносин [6, с. 490].

Процеси розбудови України як демократичної держави, її органічне входження у світовий правовий та інформаційний простір обумовили зростання суспільної потреби в ефективному комплектуванні та використанні бібліотечних фондів, організації системи інформування з допомогою сучасних електронних інформаційних технологій. Пріоритетного значення в цих умовах закономірно набула сфера правового інформування, від якісної організації якої залежить розвиток принципово нових можливостей для становлення правової держави та громадянського суспільства, удосконалення взаємовідносин між державою, органами влади, самоврядування та суспільством.

Діяльність бібліотечних установ різного відомчого підпорядкування спрямована зокрема на підвищення рівня правової підготовки населення, насамперед учнівської та студентської молоді, громадян, які перебувають на державній службі, обрані народними депутатами України, депутатами місцевих рад, викладачів правових дисциплін та журналістів, які висвітлюють правову тематику; створення належних умов для набуття громадянами знань про свої права, свободи і обов'язки; широке інформування населення про правову політику держави та законодавство; забезпечення вільного доступу громадян до джерел правової інформації; удосконалення системи правової освіти населення, збереження та розвиток вітчизняних традицій у цій сфері.

Адекватною відповіддю на суспільні інформаційні запити є створення спеціалізованих бібліотек, зокрема правових. Електронна бібліотека правової тематики передбачає об'єднання інформаційних ресурсів різних бібліотек, що мають у своєму розпорядженні різноманітні колекції літератури з правових наук та періодики зазначеного напрямку з метою їх раціонального та якнайповнішого використання в освіті, проведенні

наукових досліджень, здійсненні іншої діяльності. Головна мета створення будь-якої електронної бібліотеки правового змісту – підвищення правової освіченості та культури суспільства [2, с. 13].

Зокрема, ефективну діяльність у сфері правового інформування здійснюють структурні підрозділи Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського: Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, Національна юридична бібліотека, Фонд Президентів України. Національна юридична бібліотека (НЮБ) забезпечує акумуляцію документально-інформаційних ресурсів (книжок, документів та інших носіїв інформації), які містять правову інформацію (сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення, їх профілактику і боротьбу з ними тощо). Основними завданнями НЮБ є: забезпечення правовою інформацією працівників органів державної влади, спеціалістів-правників, науковців, студентів, представників дипломатичного корпусу і міжнародних неурядових організацій та поширення правових знань серед населення; надання довідково-консультаційної допомоги; систематизація та аналіз матеріалів, які містять правову інформацію [9].

Серед інформаційно-аналітичної продукції НЮБ можна виділити бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації «Громадська думка про правотворення», інформаційно-аналітичний бюлетень «Безпека підприємництва», «Влада для громадян» (юридичні роз'яснення).

Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) – структурний підрозділ НБУВ, створений для введення в широкий суспільний обіг матеріалів фондів НБУВ, моніторингу й опрацювання зростаючих інформаційних потоків, удосконалення інформаційно-аналітичного обслуговування суспільних інститутів України. Поміж продукції СІАЗ слід виокремити інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі» (видання присвячене висвітленню й аналізу найактуальніших подій суспільного життя в економічній, політичній та соціальних сферах, проблемам ефективності державотворчого процесу в Україні, постійною рубрикою журналу є «Правові питання»); «Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів «Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності» (матеріали випусків у відповідних рубриках висвітлюють новини про діяльність Конституційної Асамблеї (КА), позиції членів КА стосовно вдосконалення конституційного процесу, експертні оцінки щодо різних аспектів

реформування Основного закону, аналітичні огляди співробітників відділу та інших аналітичних підрозділів НБУВ, ставлення до процесу реформування Конституції владних структур та окремих політиків, політичних партій і громадських організацій, новини конституційних процесів зарубіжних країн, а також фонди НБУВ відповідної тематики); «Соціальні мережі як чинник інформаційної безпеки» (інформаційно-аналітичний бюлетень інтернет-ресурсів, у якому представлені матеріали з питань розвитку соціальних мереж, їх взаємодії з бізнесом, проблеми захисту даних, вплив мереженого спілкування на особистість, а також проблеми суспільної безпеки) та ін.

Слід зазначити, що серед замовників інформаційно-аналітичної продукції СІАЗ та НЮБ – найвищі та регіональні управлінські структури, наукові установи, громадські організації. Зокрема, у 2012 р. відбулося підписання Угоди про співробітництво між Конституційною Асамблеєю та Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського НАН України (у 2013 р. НБУВ підготовлено 12 випусків бюлетеня інформаційно-аналітичних матеріалів «Конституційна Асамблея: політико-правові аспекти діяльності»; на сайті НБУВ функціонує електронна бібліотека «Конституційна Асамблея», що висвітлює діяльність Конституційної Асамблеї, конституційне законодавство і конституційний процес в Україні та зарубіжних країнах).

На підвищення рівня правої культури суспільства спрямована діяльність Центру правової інформації Національної парламентської бібліотеки України (НПБУ). Основне завдання центру – розширення можливостей вільного доступу громадян до інформації правового характеру та вдосконалення процесів обслуговування користувачів правовими ресурсами на основі використання як традиційних, так і нових бібліотечно-інформаційних технологій. Центр правової інформації надає комплекс послуг, зокрема кваліфіковану допомогу користувачам бібліотеки і населенню міста у використанні правових інформаційних ресурсів. Для надання безоплатної юридичної допомоги населенню при Центрі правової інформації Національної парламентської бібліотеки України відкрито Громадську приймальню спільно зі Всеукраїнською спеціальною колегією з питань боротьби з корупцією та організованою злочинністю [9].

Серед бібліотек вищих навчальних закладів України в контексті нашої теми слід звернути увагу на досвід Науково-навчальної бібліотеки Київського університету права НАН України. Бібліотека займає важливе місце в освітній, науковій та інформаційній структурі

університету. Головне завдання бібліотеки – створення, збереження, організація, використання інформаційних ресурсів для забезпечення навчального процесу та науково-дослідної діяльності в галузі правознавства. Колектив бібліотеки, який сформовано з професійних кадрів, спрямовує свою діяльність на надання оперативної, сучасної та повної інформації студентам, аспірантам, професорсько-викладацькому складу університету. З метою отримання додаткової інформації на допомогу навчальному та науковому процесу бібліотека співпрацює з Інститутом держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського, Національною парламентською бібліотекою України, бібліотеками вищих навчальних закладів України та закордонних партнерських вузів.

Бібліотека Київського університету права надає комплекс інформаційних та довідково-бібліографічних послуг на основі використання змістовного фонду та довідково-пошукового апарату бібліотеки, який містить традиційні та електронні каталоги, картотеки, бібліографічні покажчики та списки. Поряд із традиційними джерелами інформації в обслуговуванні читачів активно використовуються електронні підручники і навчальні посібники, бази даних з окремих галузей права, CD-ROM, ресурси Інтернет [3].

Прикладом ефективної діяльності бібліотек у контексті формування індивідуальної і суспільної правової свідомості та правової культури можна назвати проект зі створення пунктів доступу громадян до інформації органів державної влади в бібліотеках. Ідеться про спеціально облаштовані комп'ютерні місця з підключенням до Інтернету, де користувачі можуть самостійно або за допомогою бібліотекаря отримати доступ до інформації органів влади будь-якого рівня, з відповідними інструкціями-порадами щодо здійснення пошуку інформації, навігаційними ресурсами, бібліографічними списками тощо. Проект започатковано Українською бібліотечною асоціацією в червні 2009 р. у рамках гранту Програми сприяння парламенту України II (ПСП II) за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID). Станом на 10 липня 2013 р. Пункти доступу громадян (ПДГ) діють у 881 бібліотеці, створюючи Мережу ПДГ, яка охоплює всі регіони України. Через мережу поширюється не лише інформація органів державної влади, а й видання інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек, що є одним з напрямів створення бібліотекою інформаційного середовища правового спрямування, представленого системною сукупністю інформаційно-аналітичних засобів вироблення інформаційних ресурсів та організаційно-

методичного забезпечення, орієнтованою на задоволення потреб користувачів в інформаційних послугах і ресурсах правового характеру [10].

Отже, формування демократичної правової культури суспільства не може відбутися без активного та масштабного правового інформування населення. Діяльність бібліотек сприяє підвищенню загального рівня правової культури та вдосконаленню системи правової освіти населення, набуття громадянами необхідного рівня правових знань, формування у них поваги до права.

Незважаючи на існуючі проблеми, в Україні є бібліотеки, які відповідають сучасним світовим вимогам щодо виконання своїх основних функцій, і в них створено всі умови для достойного інформаційно-бібліотечного забезпечення зацікавлених у такому продукті (учнівської та студентської молоді, представників органів державної влади і місцевого самоврядування, викладачів і науковців, громадських об'єднань тощо).

Разом з тим слід привернути увагу владних структур усіх рівнів до розв'язання вкрай важливих проблем публічних бібліотек, передусім тих, що розташовані в сільській місцевості, для подолання негативних тенденцій скорочення їх мережі, недостатнього виділення коштів на передплату періодики та поповнення бібліотечних фондів, відсутність процесів оновлення застарілої матеріально-технічної бази книгозбірень. Адже підвищення рівня правової культури всіх працівників державного апарату, суспільних та комерційних організацій, громадян має стати важливим наслідком обслуговування правовою інформацією, надання доступу до неї сучасними бібліотечними установами.

Список використаних джерел

1. Декларація про бібліотеки, інформаційні служби та інтелектуальну свободу, прийнята в Глазго (2002 р.) // Українська бібліотечна асоціація / Документи ІФЛА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ula.org.ua/index.php?id=276>. – Назва з екрана.

2. *Іванова Н. Г.* Електронне інформування в правовій сфері як бібліотечний аспект розвитку інформатизації в Україні (1998–2008 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03 / Н. Г. Іванова ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського НАН України. – К., 2010. – 16 с.

3. Київський університет права НАН України. Про бібліотеку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kul.kiev.ua/biblioteka/pro-biblioteku.html>. – Назва з екрана.

4. Маніфест ЮНЕСКО Про публічні бібліотеки (1994 р.) [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: http://library.kr.ua/bibsprava/zakon/manifest_unesco.html. – Назва з екрана.

5. Національна парламентська бібліотека України. Центр правової інформації. Про центр [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nplu.org/article.php?id=34>. – Назва з екрана.

6. *Пальчук В.* Сучасні тенденції розвитку базових функцій інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек / В. Пальчук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2013. – Вип. 36. – С. 489–502.

7. *Пашкова В.* Міжнародний Кодекс етики / В. Пашкова // Бібл. планета. – 2012. – № 3. – С. 8–9.

8. *Половинчак Ю.* Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки / Ю. Половинчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 170–178.

9. Про затвердження Положення про Національну юридичну бібліотеку : Постанова Кабінету Міністрів України від 31.01.2000 р. № 173 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/173-2000-п>. – Назва з екрана.

10. Програма сприяння Парламенту України (ПСП II). Мережа Пунктів Доступу Громадян (ПДГ) до інформації органів державної влади у бібліотеках України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pdp.org.ua/caps>. – Назва з екрана.

11. *Сербин Р. А.* Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / Р. А. Сербин ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 2003. – 15 с.

12. *Скакун О. Ф.* Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.

13. Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України / [О. С. Онищенко, В. М. Горovий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 224 с.

14. Теорія держави і права : навч. посіб. / А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков [та ін.] ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 368 с.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2014.

Oleg Natarov,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

A ROLE OF SCIENTIFIC LIBRARY IN INFORMATIVE PROVIDING OF LEGAL CULTURE DEVELOPMENT

The article is devoted to the revealing of the significance of the libraries in the formation of a legal culture. It is analyzed, in particular, the modern position of informing in the legal sphere by libraries. The benefits of research library in the organization of support of legal culture development are caused by consolidation of its funds, including internet access, skilled professionals and infrastructure for readers.

Keywords: legal culture, legal education, library, library establishments, activities of libraries, legal inform.

Олег Натаров,

мл. науч. сотр. отдела политологического анализа «СИАЗ»

Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

РОЛЬ НАУЧНОЙ БИБЛИОТЕКИ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ РАЗВИТИЯ ПРАВОВОЙ КУЛЬТУРЫ

Статья посвящена раскрытию значения деятельности библиотек в формировании правовой культуры. Анализируется, в частности, современное состояние информирования в правовой сфере пользователей библиотечных учреждений. Акцентировано такие преимущества научной библиотеки в организации поддержки развития правовой культуры, как органическое единство её фондов, включая доступ к Интернет, квалифицированных кадров и инфраструктуры по обслуживанию читателей.

Ключевые слова: правовая культура, правовое воспитание, библиотечные учреждения, деятельность библиотек, правовое информирование.

Ольга Пестрецова,

мол. наук. співроб. аналітично-прогностичного відділу НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

РОЛЬ БІБЛІОТЕК У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСТУПУ ДО ПРАВОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

(НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЮРИДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМ. В. І. ВЕРНАДСЬКОГО
ТА ЮРИДИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ БІБЛІОТЕКИ КОНГРЕСУ США)

У статті розглянуто та проаналізовано напрями, форми й принципи роботи із забезпечення бібліотеками доступу до правової інформації, інформаційно-аналітичного супроводу законотворчої діяльності. Розглянуто особливості правового інформування Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (Національної юридичної бібліотеки) та Юридичної бібліотеки Бібліотеки Конгресу США.

Ключові слова: юридична бібліотека, правова інформація, правові центри.

Сьогодні бібліотеки активізують діяльність у сфері взаємообміну політико-правовою інформацією, зокрема, формуючи бази даних (як історико-теоретичного наповнення – гносеології, антології, аксіології, антропології права, так і інструментального характеру галузевої теорії права, інформації, одержуваної в процесі правотворчості і правореалізації) та інші інформаційні ресурси суміжного змісту, проводячи наукові дослідження та інформаційно-аналітичну роботу з політико-правової проблематики; надаючи консультативну допомогу та організуючи просвітницькі акції. Сучасна система соціальних комунікацій спонукає політико-правову інформаційну взаємодію наукових бібліотек зі структурами влади. А тому бібліотека поступово перетворюється в активного учасника правової комунікації. Розвиток тісної співпраці з державними та суспільно-політичними структурами та організаціями, з урахуванням цього системи правового інформування суспільства дає змогу опосередковано впливати на формування громадської думки про правотворчий процес і послідовно брати участь у становленні громадянського суспільства.

Саме з цих причин правове інформування, здійснюване бібліотеками, стає важливим інструментом та чи не найпростішим способом

для отримання актуальної правової інформації для значної кількості громадян.

Враховуючи той важливий факт, що інформаційні запити суспільства постійно змінюються, виникає гостра необхідність у подальшому розвитку зазначеного напрямку діяльності бібліотек. Сьогодні активно розвиваються юридичні бібліотеки, що поєднують традиційні для бібліотеки функції з функціями галузевих інформаційних центрів.

Водночас у вітчизняній теорії і практиці бібліотекознавства формування юридичних бібліотек як інформаційно-аналітичних підрозділів має досить недавню історію, порівняно з правовими центрами бібліотек розвинутих країн. Відтак можна констатувати важливість урахування досвіду світових бібліотек як інформаційних центрів з надання правової інформації. Політико-правове інформування у вітчизняному бібліотекознавстві досліджувалося в працях Т. Гранчак [1], Н. Іванової [2], Ю. Половинчак [3], М. Вилегжаніної [4], В. Бабича [5], І. Шульги [12].

Водночас детальне дослідження перспективних напрямів роботи, форм і методів правового інформаційно-аналітичного забезпечення та інформування користувачів провідними світовими правовими центрами бібліотек залишається актуальним завданням як для вдосконалення практичної роботи вітчизняних бібліотек, так і з точки зору теоретичного осмислення проблеми сучасного політико-правового інформування.

У цьому контексті уваги заслуговує діяльність Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського як наукового підрозділу, покликаного здійснювати акумуляцію та сприяти ефективному використанню правових інформаційних ресурсів, а також ресурсів, суміжних за своєю змістовною основою з правовими.

Національна юридична бібліотека НБУВ забезпечує представлення ресурсів, що містять правову інформацію (сукупність документованих або публічно оголошених відомостей про право, його систему, джерела, реалізацію, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними тощо), і доступ до них. Реагуючи на вимоги часу, НЮБ постійно акумулює документально-інформаційні ресурси на всіх видах носіїв, здійснює їх систематизацію та обробку для ефективного використання та вироблення нових, потрібних суспільству та державі знань. Також шляхом представлення Національною бібліотекою України ім. В. І. Вернадського масиву законодавства в історичному та сучасному контексті; професійних коментарів та роз'яснень до міжнародного законодавства та законодавства України; статистичної та іншої інформації правового характеру; навчальної та монографічної юридичної

літератури, систематизованої за галузями права; фахової наукової періодики та науково-практичної літератури, матеріалів судової практики тощо відбувається популяризація правових знань. Згадані джерела інформації представлені в розділі «Право» систематичного карткового та електронного каталогу НБУВ; матеріалах фонду ООН та інших спеціалізованих фондах, базах оцифрованих ресурсів юридичного напрямку; електронній базі авторефератів дисертацій наукового напрямку «Юридичні науки» та реферативній базі даних розділу «Держава і Право. Юридичні науки».

Реалізуючи навігаційну функцію фондами правової інформації НБУВ, підрозділи юридичної бібліотеки працюють над забезпеченням ефективного доступу до наукового та документного, інформаційно-аналітичного ресурсу, необхідного в реалізації правових відносин, суміжної інформації у межах НБУВ: доведення до користувачів, у тому числі й фахівців-юристів, інформації про зміст правових ресурсів у фондах бібліотеки, оцифрування та представлення історичних документів правового характеру.

Важливою складовою в роботі Національної юридичної бібліотеки НБУВ є здійснення інформаційно-аналітичної діяльності в інтересах та на замовлення органів державної влади, а також громадських організацій, що тісно співпрацюють з органами державної влади. Ця діяльність включає підготовку аналітичних матеріалів широкого спектра використання: оглядів, реферативних записок з визначеної проблематики, аналіз нормативних баз провідних країн світу, що спрямований на інформаційний супровід процесу правотворення в Україні, моніторингу соціальних медіа (ЗМІ, форумів, соцмереж) за визначеною проблематикою. Результатом такої роботи є новий специфічний інтелектуальний інформаційно-аналітичний продукт, що висвітлює ефективність діяльності управлінських структур та суспільну реакцію на неї, питання суспільної безпеки, у тому числі інформаційної, економічної, політичної тощо. Фахівці НЮБ здійснюють моніторинг та аналіз громадської думки про ефективність правотворення, суспільні потреби в його вдосконаленні, перспективи його розвитку в контексті суспільної еволюції, законодавчі ініціативи політичних партій та громадських організацій; дослідження правових процесів зарубіжних країн, узагальнення їхнього досвіду та представлення відповідно до запитів суб'єктів правотворчої діяльності в Україні.

Поступова реалізація зазначених вище завдань здійснюється шляхом підготовки й оперативної передачі замовникам з використанням електронних технологій ряду спеціалізованих тематичних бюлетенів, зокрема

«Громадська думка про правотворення», що висвітлює експертну оцінку вітчизняних і зарубіжних фахівців правових процесів в Україні, відображає загальні тенденції та реакції на процеси правотворення й застосування норм права в блогосфері, представляє аналітичні статті, записки, висновки, підготовлені безпосередньо співробітниками НЮБ та залученими експертами, що розкривають правові аспекти розв'язання кризових питань, перспективи та прогнози тощо.

У контексті співробітництва з Конституційною Асамблеєю Національною юридичною бібліотекою було створено інформаційний ресурс для накопичення, зберігання й ефективного використання різноманітних колекцій електронних документів, що системно представляють конституційне законодавство України та зарубіжних країн, конституційний процес в Україні та зарубіжних країнах; конституційне право України; діяльність Конституційної Асамблеї; діяльність органів державної влади, політичних партій, громадських організацій, наукового та експертного середовища та осіб, які пов'язані з реалізацією ідеї модернізації та вдосконалення Конституції України. У режимі постійного оновлення представлено матеріали, що висвітлюють як історію конституційного процесу у світі, так і національну конституційну традицію; історичні тексти та чинні конституції країн світу; актуальні проблеми реформування Основного закону Української держави.

Важливою ланкою в діяльності НЮБ є підготовка ряду тематичних інформаційно-аналітичних бюлетенів, що висвітлюють нагальні проблеми правового забезпечення підприємницької діяльності: актуальні новини системи корпоративної безпеки, ефективність кодифікування норм податкового, трудового та ін. законодавства, питання інформаційної безпеки підприємництва в Україні, проблеми рейдерства, інтелектуальної власності тощо. Отже, діяльність працівників НЮБ, спрямована на інформаційно-аналітичне забезпечення правових процесів, є одним з напрямів інформаційного супроводу вдосконалення правової бази розвитку українського суспільства. Інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ систематизують експертні оцінки, здійснюють моніторинг громадської думки, забезпечують інформаційний майданчик для обговорення актуальних політико-правових питань. Поряд із цим метою НЮБ є забезпечення розширеного доступу всіх категорій користувачів до правової та політико-, економічно-, соціально-правової інформації з використанням фондів правової інформації, а також електронних інформаційних потоків.

Таким чином, НЮБ у правових комунікаціях представлена насамперед діяльністю щодо зберігання та надання доступу до правової інформації;

вивченням інформаційних потреб фахівців правової сфери і суміжних напрямів діяльності; організацією доступу до вітчизняних і зарубіжних інформаційних правових ресурсів; інформаційно-правовим забезпеченням правотворчого процесу органів державної влади різних рівнів; здійсненням інформаційно-аналітичної діяльності.

Щодо зарубіжних бібліотек, то однією з найпотужніших з них, що має на меті, зокрема, і правове інформування, є Бібліотека Конгресу Сполучених Штатів Америки (англ. Library of Congress, LOC) – національна бібліотека США, у складі якої ще в 1832 р. створено Юридичну бібліотеку. Конгрес заснував Юридичну бібліотеку, визнаючи необхідність вільного доступу до юридичних матеріалів. За час існування Юридична бібліотека Конгресу стала найбільшою у світі бібліотекою правових документів, з колекцією понад 2 650 000 томів, які за минулі сто з лишнім років охоплюють практично всі юрисдикції у світі [6].

Така увага до правової інформації і формування відповідних колекцій пояснюється тим, що Конгрес США декларує верховенство права як «одного із стовпів суспільства».

З початку створення Юридична бібліотека була покликана надавати Конгресу США і Верховному суду доступ до актуальної і точної правової та дослідницької інформації. З часом місія бібліотеки була розширена за рахунок долучення до роботи з фондами бібліотеки інших частин владних структур США, громадськості та світової юридичної спільноти. Сьогодні місію Юридичної бібліотеки реалізують близько 100 юристів, бібліотекарів, інших фахівців і допоміжного персоналу, які забезпечують доступ до структурованої та ретроспективної правової інформації, здійснюють дослідження та аналіз, використовуючи колекцію Юридичної бібліотеки.

Бібліотека також надає цінну довідкову допомогу науковому співтовариству і практикуючим юристам США та світу. Якісна правова інформація також відіграє важливу роль у розв'язанні багатьох глобальних, економічних, політичних, екологічних та інших проблем нашого часу.

Основоположним принципом роботи Юридичної бібліотеки Бібліотеки Конгресу є надання точної, достовірної й авторитетної правової інформації. Діяльність бібліотеки базується також на важливості та усвідомленні того, що загальний доступ і розуміння права відіграє важливу роль у сприянні миру і демократії.

Завдяки науковим підходам, відтак високій якості роботи і здатності адаптуватися до вимог сучасності, використовуючи нові технології, Юридична бібліотека відіграє ключову роль в аналітичному забезпе-

ченні владних структур, юристів-практиків та наукових досліджень та акумулює досвід правотворення для збереження і використання цінної спадщини для майбутнього. Колекція бібліотеки з понад 2,6 млн томів зробила Юридичну бібліотеку Конгресу життєво важливим центром досліджень та науки.

У контексті запровадження нових технологій зростає кількість цифрових ресурсів, доступних на сайті без обмежень на їх використання. Різноманітні звіти, електронні експонати та інформаційні бюлетені за темами правового змісту структуровані для національної і міжнародної аудиторії.

Юридична бібліотека акумулює документи національного права США (федеральних та законодавчих штатів) і законодавство їхніх усіх країн і правових систем світу, зберігаючи на паперових й електронних носіях. Збереження ресурсів передбачає систематизацію, а також підготовку матеріалів для переведення в електронний формат та надання документів на запити користувачів.

Важливим елементом аналітичної роботи Юридичної бібліотеки Конгресу є надання інформаційних послуг з порівняльного права на національному та глобальному рівні через своїх фахівців іноземного права. Це група адвокатів, що компетентні в питаннях юрисдикції: Аргентини, Австралії, Бразилії, Канади, Китаю, країн Європейського Союзу, зокрема Франції, Німеччини, Великої Британії, Греції, а також Індії, Ірану, Ізраїлю, Японії, Лівану, Мексики, Нікарагуа, Росії. Для створення інформаційних продуктів щодо специфіки правових систем інших країн залучають іноземних правників, які працюють за окремим договором [7].

Крім того, Юридична бібліотека передбачає допомогу в проведенні досліджень і наданні довідкових послуг щодо національного права США з федеральних і місцевих проблем як на національному рівні, так і на рівні міжнародних досліджень.

Юридична бібліотека Конгресу надає інформаційно-аналітичні, порівняльно-правові довідки щодо національного, зарубіжного та міжнародного законодавства. Зокрема, на сайті бібліотеки у вільному доступі представлені аналітичні огляди, що стосуються актуальних юридичних тем (Current Legal Topics), юридичних новин і подій у всьому світі (Global Legal Monitor), поповнюваних інформацією з Глобальної мережі правової інформації (Global Legal Information Network) – міжнародно-правової бази даних з офіційними повнотекстовими документами, опублікованими мовою оригіналу. Бібліотека задля задоволення потреб громадськості в інформаційно-аналітичних матеріалах юридичного характеру надає

онлайн-доступ до історичних юридичних документів у рубриці «Століття законотворення для нової нації» (Century of Lawmaking for a New Nation).

Також, враховуючи величезні обсяги глобальної правової інформації та виходячи з необхідності забезпечення наукових досліджень різних напрямів у галузі права, Юридична бібліотека Конгресу надає науково-методичну допомогу. Зокрема, її фахівцями було розроблено загальне керівництво до Глобальної мережі правових досліджень (Global Legal Information Network), метою якого є забезпечення додаткової ідентифікуючої інформації щодо публікацій з конкретної правової тематики: містить посилання на джерела, збірники, цитати, періодичні видання (індекси і бази даних), словники, інтернет-ресурси, безкоштовні громадські веб-сайти тощо. Юридична бібліотека Конгресу надає правову інформацію та коментарі рекомендованих ресурсів з юридично значущих питань і подій.

Крім того, Юридична бібліотека Конгресу продовжує оцифровувати правові та законодавчі матеріали, щоб допомогти користувачам отримати онлайн-доступ до важливих історичних документів у рубриці «Століття законотворчості», що містить повнотекстові версії законів, законопроектів і резолюцій, договорів, дебатів і журналів перших 43 з'їздів; «Слухання у Конгресі США» – повнотекстовий доступ до історичних слухань Конгресу з різних тем; «Юридичні блоги», доступ до веб-архівів з більше ніж 100 юридичними блогами. Також електронне зібрання містить рідкісні матеріали про А. Лінкольна, Д. Адамса та ін. [9].

Варто зауважити, що в Національній юридичній бібліотеці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського також проводиться робота щодо формування електронної бібліотеки рідкісних і цінних юридичних видань. Реалізація цього проекту дасть змогу «забезпечити збереження та водночас увести в науковий обіг унікальні документи, що становлять історичну й культурну цінність не тільки для України, а й для світової спільноти» [10].

Сьогодні в Україні відбувається переосмислення і підтвердження нової ролі бібліотек у житті суспільства. Поступово реалізуються нові проекти, що виводять інформаційну діяльність бібліотек як інформаційних центрів на якісно новий рівень. Це відбувається завдяки активній роботі щодо пошуку і розроблення нових форм обслуговування користувачів шляхом поглибленого вивчення їхніх інформаційних потреб і в свідомому відборі найважливішої, суспільно значущої інформації, у формуванні інформаційних баз, організації ефективного використання інформаційних, зокрема правових, ресурсів. Система правового інформування, що активно розвивається та знаходить нові форми в бібліо-

течній діяльності набуває в сучасних умовах окремої ваги. Це пов'язано з удосконаленням правового інформування громадян з використанням у бібліотечній сфері електронних інформаційних технологій.

Стратегічними цілями розвитку електронного інформування в правовій сфері бібліотечними установами є створення системи бібліотечного обслуговування населення у сфері правового інформування з використанням актуальних електронних технологій, що забезпечує конституційні права громадян на вільний доступ до інформації; залучення до цінностей світової правової культури, практичних і фундаментальних знань у цій сфері; розвиток корпоративних систем правової інформації; залучення до сприяння розв'язанню таких глобальних завдань, як ліквідація правової неознаності та боротьба з проявами правового нігілізму в суспільстві, вироблення ціннісних орієнтирів [11].

Посилення ефективності процесу організації правового інформування засобами бібліотек є позитивним наслідком суспільних перетворень, що відбуваються в Україні, і відіграє важливу роль фундаменту демократії, оскільки сприяє розширенню вільного доступу до правової інформації та забезпеченню відкритості влади для громадян.

Таким чином, порівнюючи діяльність обох бібліотек у сфері правового інформування, можна виокремити такі загальні тенденції:

1. Орієнтація на обслуговування користувачів у режимі віддаленого доступу, активне використання для здійснення своїх функцій електронних технологій і платформи веб-сайту.

2. Посилення аналітичних функцій, а саме інформаційне забезпечення правотворчого процесу органів державної влади різних рівнів, організація доступу до структурованої та ретроспективної правової інформації.

3. Постійна робота в напрямі оцифрування законодавчих та інших матеріалів правової тематики з метою створення колекцій історичних документів і введення їх у широкий інформаційний обіг.

Водночас вивчення досвіду діяльності Юридичної бібліотеки Бібліотеки Конгресу засвідчило перспективність розширення напрямів діяльності НЮБ у напрямі розробки та створення власних ефективних автоматизованих інформаційних систем, зокрема із законодавства або наукових матеріалів правової тематики. Як відомо, у Юридичній бібліотеці Бібліотеки Конгресу з 1995 р. існує загальнодоступна система інформації THOMAS про діяльність Конгресу США, за допомогою якої можна одержати повні тексти законів, обговорюваних законопроектів, протоколів засідань Конгресу, звітів його комітетів, навіть тексти матеріалів, підготовлених Дослідною службою Бібліотеки Конгресу. Варто також

взяти до уваги досвід функціонування іншої системи – Глобальної мережі законодавчої інформації (GLIN), що забезпечує обмін текстами законів та інших правових документів між парламентами 35 країн.

Проте варто зауважити, що для проведення НЮБ ефективної роботи важливим фактором є відповідна підтримка бібліотеки з боку держави. Удосконалення потребує як нормативно-правове, так і матеріально-технічне забезпечення діяльності бібліотеки, що дало б можливість НЮБ розширити спектр міждисциплінарних досліджень з питань правової проблематики, посилити кадровий склад за рахунок фахівців-експертів з різних галузей права та підвищити рівень ефективності використання інформаційно-правових ресурсів у практиці суспільного життя з метою розвитку демократичних основ державного управління та демократизації українського суспільства.

Список використаних джерел

1. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.

2. *Іванова Н.* Сучасні бібліотечні установи в процесі поширення правових знань / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2010. – Вип. 26. – С. 81–87.

3. *Половинчак Ю.* Зарубіжний досвід представлення бібліотеками досягнень національної правової думки / Ю. Половинчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2012. – Вип. 33. – С. 171–178.

4. *Вилегжаніна М.* Задоволення інформаційних потреб користувачів у правовій інформації / М. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2009. – № 4. – С. 18–21; *Вилегжаніна Т. І.* Бібліотека і право / Т. І. Вилегжаніна // Бібл. планета. – 2011. – № 2. – С. 4–5.

5. *Бабич В.* Бібліографічно-інформаційні ресурси України з питань держави і права [Електронний ресурс] / В. Бабич // Бібл. планета. – 2000. – № 3. – С. 14–16. – Режим доступу: <http://www.libr.dp.ua/projects/Libr.htm>. – Назва з екрана.

6. The Law Library of Congress [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.loc.gov/law/about/welcome.php>. – Title from the screen.

7. The Law Library of Congress [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.loc.gov/law/opportunities/>. – Title from the screen.

8. *Accidental Tourist on the New Frontier : An Introductory Guide to Global*

Legal Research [Electronic resource] ; eds. Jeanne Rehberg & Radu D. Popa, Littleton, CO: F. B. Rothman, 1998. 1 v. Hardbound. – Mode of access: <http://www.loc.gov/law/help/foreign-guide.pdf>. – Title from the screen.

9. The Law Library of Congress [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.loc.gov/law/find/collections.php>. – Title from the screen.

10. *Іванова Н.* Комплексні онлайнві юридичні інформаційні ресурси Національної юридичної бібліотеки / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2013. – Вип. – 33. – С. 233–239.

11. *Іванова Н.* Особливості діяльності бібліотечних установ у правовій сфері в умовах розвитку електронних інформаційних технологій / Н. Іванова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2008. – Вип. 21. – С. 43–47.

12. *Шульга І.* Шляхи забезпечення відкритого доступу до наукових ресурсів у галузі права / І. Шульга // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – Вип. 33. – С. 240–249.

Стаття надійшла до редакції 09.07.2014.

Olga Pestretsova,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

THE ROLE OF LIBRARIES IN THE ORGANIZATION OF ACCESS TO LEGAL INFORMATION (ON AN EXAMPLE OF THE V. I. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE AND LIBRARY OF CONGRESS)

The article studies some directions, forms and principles of library operations that ensure access to legal information and information-analytical support of legislative activities. Also, considered approaches to improve the legal awareness by the Vernadsky National Library of Ukraine (National Law Library) and the Law Library of Library of Congress.

Keywords: law library, legal information, legal centers.

Ольга Пестрецова,

мл. науч. сотр. аналитико-прогностического отдела НЮБ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

**РОЛЬ БИБЛИОТЕК В ПРОЦЕССЕ ОРГАНИЗАЦИИ
ДОСТУПА К ПРАВОВОЙ ИНФОРМАЦИИ**
(НА ПРИМЕРЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ
БИБЛИОТЕКИ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ
ИМ. В. И. ВЕРНАДСКОГО И ЮРИДИЧЕСКОЙ БИБЛИОТЕКИ
БИБЛИОТЕКИ КОНГРЕССА США)

В статье рассмотрены и проанализированы направления, формы и принципы работы по обеспечению библиотеками доступа к правовой информации, информационно-аналитического сопровождения законотворческой деятельности. Рассмотрены особенности правового информирования Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского (Национальной юридической библиотеки) и Юридической библиотеки Библиотеки Конгресса США.

Ключевые слова: юридическая библиотека, правовая информация, правовые центры.

Ірина Соколова,

мол. наук. співроб. відділу політологічного аналізу СІАЗ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БІБЛІОТЕКАМИ ДОСТУПУ ДО ІНФОРМАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПЕРІОДИКИ В КОНТЕКСТІ СПЕЦИФІКИ РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНОГО СЕГМЕНТА ЗМІ

У статті розглянуто розвиток українського інформаційного середовища на прикладі регіональної періодики та використання цього ресурсу в роботі бібліотек. Висвітлено розподіл періодичної преси на друкований та електронний сегменти, а також розповсюдження цього ресурсу в міському й сільському соціумі.

Ключові слова: регіональна періодика, бібліотечне обслуговування, сільська бібліотека, комп'ютеризація бібліотечної мережі, електронна періодика.

Одним із джерел формування бібліотечного фонду є періодична преса, яка поділяється на центральну й регіональну.

Для регіональної періодики як однієї з гілок ЗМІ властива своя специфіка. Виступаючи як підсистема українських ЗМІ, регіональна преса має свою сферу розповсюдження, обслуговує інформаційні потреби тієї читачької аудиторії, яка проживає переважно в регіонах. У цих виданнях основна увага приділяється місцевим проблемам, часто при висвітленні загальнонаціональних подій інформація пропускається через призму регіональних інтересів. Регіональні ЗМІ є важливим інструментом формування й підтримання локальної ідентичності, належності до певної місцевості, а також своєрідним «рупором», через який державна й місцева влади, політики, ключові особи регіону звертаються до громадян. Регіональна преса поширена на всій території України, виходить в усіх регіонах, у тому числі й у столиці. Преса здійснює свій вплив на формування громадської думки та може відігравати як позитивну, так і негативну роль, адже через публікації журналісти мають змогу сприяти створенню системи ефективних відносин у суспільстві, пропагуючи терпимість, толерантність, взаємоповагу, підтримувати соціальну рівновагу або, навпаки, підсилювати соціальну напруженість у регіоні через формування почуття неприязні та навіть ненависті до різних соціальних груп та інститутів, роздмухування міжетнічних і міжконфесійних конфліктів.

Функціонування регіональних ЗМІ є предметом уваги багатьох дослідників. Л. Змії досліджує питання функціонування сучасної регіональної періодики, очікування та запити читацької аудиторії, використовуючи інструментарій соціологічної науки. Ю. Фінклер розглядає окремі територіальні соціуми читачів і сподівання читацької аудиторії. Стан сучасної регіональної преси досліджується і в публікаціях О. Чекмишева, М. Карася, А. Левченко, О. Довженко. М. Чабаненко розглядає у своїй монографії розвиток електронних засобів масової інформації в цілому по Україні. У публікаціях О. Мастіпан, Т. Вилегжаніної, Т. Богуш висвітлюються проблеми в роботі публічних бібліотек і, зокрема, їхнє забезпечення друкованою періодикою. До питання використання регіонального інтернет-ресурсу в роботі інформаційних служб бібліотек і характеристики регіональних ЗМІ звертаються у своїх статтях Н. Вітушко, О. Коночкіна, І. Терещенко. Матеріал для аналізу містять статистичні збірники, результати соціологічних досліджень і моніторингу регіональної преси.

Поява інформації на електронних носіях значно змінила алгоритм пошуку та роботи з інформацією читача, при цьому бібліотека, яка протягом багатьох століть традиційно була головним книгосховищем інформаційних надбань людства, опинилася в нових умовах, за яких частина інформації не фіксується на друкованих носіях і фізично не акумулюється в одному місці, а віртуально існує в електронному просторі. У зв'язку з цим актуальним є розгляд тих тенденцій, які відбуваються в інформаційному сегменті української регіональної періодики, а також місця в цих процесах бібліотечних установ, які покликані здійснювати інформаційно-аналітичну діяльність в умовах сьогодення.

Найбільш загальне уявлення про стан, рух і динаміку змін у регіональних друкованих засобах масової інформації протягом останніх десятиріч можна скласти, звернувшись до статистики. Книжкова палата України подає інформацію про друковані ЗМІ в Україні, кількісні зміни видань і їхніх накладів, типологічне наповнення, територіальний розподіл, мову, цільове призначення тощо (див. таблицю).

Випуск газет за сферою розповсюдження в 1986–2012

	1986	1989	1991	1992	1995	1996	2011	2012
Всеукраїнські газети	19	19	22	19	125	220	311	319
Регіональні газети (республіканські, обласні, міські, районні, низові, приватні)	1789	1783	1404	1539	1588	1463	1586	1664
Рекламно-інформаційні газети	0	0	0	6	159	238	258	248
Інші	0	0	281	43	130	21	75	75
Усього	1789	1783	1707	1607	1877	2206	2230	2306

Джерело: Друк України (1986–1990): стат. зб. – К., 1999. – С. 34–35; Друк України (1991–1996): стат. зб. – К., 1998. – С. 40–41; Друк України (2012): стат. зб. – К., 2013. – С. 131.

Наскільки потужний інформаційний ресурс становить українська періодика, можна судити з таких цифр: протягом року в Україні друком виходить близько 2 тис. газет і 1,6 тис. журналів. І якби не фінансові труднощі

в забезпеченні бібліотек і комплектуванні бібліотечних фондів, таке різноманіття й пропозиція з боку видавців періодичних видань – достатня умова для задоволення різнобічних інтересів українського читача.

Аналіз динаміки кількісних коливань друкованих ЗМІ показує, що за період незалежності України змінилося співвідношення сегментів загальноукраїнської та регіональної преси за рахунок відносного збільшення першого. Протягом двох десятиліть кількість центральних газет зросла в 16 разів, водночас регіональних – дещо зменшилася. Станом на 2012 р. у загальному масиві газетних видань центральна періодика становила 13,9 % (319 назв), регіональні видання – 72,3 % (1664 назви). Співставлення загального річного тиражу цих сегментів, виявляє цікаву закономірність. Так, незважаючи на таку велику кількісну перевагу регіональних газет над загальноукраїнськими, їхній загальний річний тираж мало відрізняється. Річний тираж центральних і регіональних газет становив 1,46 і 1,35 млрд пр. відповідно. Це підтверджує, що, незважаючи на таку велику різноманітність назв, регіональна періодика виходить значно меншими накладками, беручи до уваги менші читацьку аудиторію й попит, а також матеріальні труднощі, які переживають редакції вітчизняної періодики.

Засновниками значної частини регіональних періодичних видань виступають державні органи влади, територіальні адміністрації. Партийна регіональна преса представлена політичними партіями та організаціями, громадськими рухами.

За два останні десятиліття в структурі періодичних видань відбулися певні зміни. У 1992 р. Книжкова палата фіксує появу приватних газет, які на сьогодні становлять близько 15 % масиву регіональної преси. У цьому сегменті з'являються ділові, комерційні видання, які засновані приватними особами, комерційними, акціонерними компаніями та отримують матеріальну підтримку від бізнесових структур. З якісними змінами впорядкування аграрного сектору української економіки та припиненням існування колгоспів і радгоспів в Україні перестали виходити колгоспні газети, які до кінця 1980-х років становили близько 20 % регіональної періодики. Водночас з'являються видання, розраховані на читацьку аудиторію фермерів і приватних землевласників.

Фінансові обмеження досить часто обумовлюють неможливість для бібліотечних установ оплатити річну підписку бажаних періодичних видань, замовити книжкові видання. Це відбивається на наповненні бібліотечних фондів. Особливу скруту відчують бібліотеки сільської місцевості, які в цілому становлять 80 % усіх публічних бібліотек

по країні [1, с. 4]. Попри те що фонди бібліотек старіють, втрачають актуальність, не поповнюються новою літературою в достатньому обсязі та перетворюються на нагромадження морально застарілих і фізично зношених документів, обстеження стану комплектування, яке було здійснено Національною парламентською бібліотекою України, виявило, що 7 % сільських бібліотек узагалі не випиують періодичної преси. В Україні налічується близько 14,7 тис. сільських бібліотек, отже понад 1 тис. бібліотечних закладів сільської місцевості не випиуює жодного періодичного видання. В окремих регіонах України ситуація з передплатою просто критична. Дослідниця розвитку бібліотечного обслуговування в сільській місцевості О. Мастіпан зазначає, що на кінець 2013 р. без періодики залишалися 15 % сільських бібліотек Дніпропетровської, Луганської, Харківської, Черкаської областей, 19 % – Житомирської та 27 % – Херсонської області [2, с. 16].

Труднощі з річною передплатою стають зрозумілі, якщо взяти до уваги вкрай незадовільний матеріально-технічний стан забезпечення сільських бібліотечних установ. Так, на кінець 2013 р. майже 60 % бібліотек не мали опалення, у 5 % книгозбірень було відсутнє освітлення, капітального ремонту потребувала кожна п'ята бібліотека [2, с. 17].

Щодо обсягів передплати, то навіть за наявності здійснення річної передплати на періодичку кожна четверта бібліотека на селі отримувала протягом року лише одну-три назви, та й ці видання подекуди випиував сам бібліотекар. Програма поповнення бібліотечних фондів, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 1 липня 2002 р. № 900, визначає як умовну норму кількості передплачених назв 10 і більше видань. Відмічається, що для більшості книгозбірень, а саме 43 %, типовою є передплата чотирьох-дев'яти назв і лише 25 % сільських бібліотек має передплату, яка відповідає умовній нормі, затвердженій постановою уряду [2, с. 16].

Розповідь бібліотекаря Івангородської сільської бібліотеки Олександрівського району Кіровоградської області про свою роботу може сприйматися як ілюстрація до сухих цифр. Ця бібліотека обслуговує 500 читачів, і певний час до бібліотеки взагалі не надходили нові книжкові та періодичні видання, бібліотекар працював на 0,25 ставки. Протягом кількох останніх років бібліотека передплачувала такі видання: 2008 р. – газета «Вперед»; 2009 р. – «Вперед», «Сільське життя», «Народне слово», «Урядовий кур'єр», «Голос України»; 2010 р. – «Вперед», «Народне слово», «Голос України», «Урядовий кур'єр», «Екологічний вісник Кіровоградщини», «Шкільна бібліотека», «Позакласний час», «Дивосвіт – казки, легенди,

міфи», «Барвінок», «Історії із життя», «Діалог», «Саквояж» [3, с. 71]. Отже, як тільки з'являється найменша можливість, бібліотека починає випускати регіональні видання: газету Олександрівської райради й райдержадміністрації «Вперед», газету Кіровоградської облради та облдержадміністрації «Народне слово», громадсько-політичну газету «Сільське життя» Кіровоградської обласної організації журналістів. За умови збільшення фінансування до регіональних видань одразу ж додаються центральна суспільно-політична преса та видання для дітей.

Зважаючи на вкрай складну ситуацію, бібліотеки намагаються самі здійснювати пошук коштів через спонсорів, благодійників, платні послуги, спрямовуючи їх на першочергові потреби, у тому числі й для здійснення передплати періодики.

Усе це говорить про те, що сільська бібліотека за нинішніх умов потребує підвищеної уваги з боку влади. Зауважимо також, що в публічних бібліотеках українських міст ситуація з передплатою періодичних видань не настільки критична.

Для виявлення запитів українського читача, бібліотекарі періодично проводять опитування, анкетування, щоб з'ясувати, які видання за тематикою та назвами найбільш бажані й затребувані. Наприклад, опитування «Проблеми сільських бібліотек на сучасному етапі та шляхи їх вирішення», здійснене Запорізькою обласною універсальною обласною бібліотекою, виявило, що всі респонденти одностайні в думці: у фондах бібліотеки обов'язково повинні бути республіканські, обласні та місцеві періодичні видання, газети та журнали для дітей і молоді, видання для жінок. Стосовно ж конкретних назв думки респондентів розходяться [4].

Негативна ситуація із забезпеченням літературою та друкованою періодикою окремих сільських бібліотечних установ не перекреслює розвитку та використання інноваційних технологій у мережі бібліотек для задоволення інформаційних потреб українського читача. З появою Інтернету в потенційного читача розширилися можливості доступу до інформації.

Електронні технології і використання Інтернету викликали кардинальні зміни у створенні, поширенні, функціонуванні та зовнішньому вигляді періодичної преси. Поряд із традиційним друкованим сегментом дедалі більшої ваги набуває електронна періодика, яка бере свій початок у середині 1990-х років. За нинішніх умов поряд із друкованими газетами й журналами успішно функціонують як електронні версії цих видань, так і сайти регіональної тематики, які не мають друкованого аналога. Більш швидкими темпами електронні технології використовувались в індустрії створення центральних періодичних видань, але й регіональна періодика

на сьогодні являє собою досить потужний ресурс в електронному інформаційному просторі.

Дослідники відмічають складнощі у визначенні розміру українського сегмента медіа-ринку, що функціонує в Інтернеті. Одна з причин – надзвичайні обсяги інформації, неймовірна рухливість і динамічність інформаційного середовища. «На сьогодні практично неможливо визначити точну кількість медіа-ресурсів в українському Інтернеті, де постійно з'являються мережеві версії традиційних газет, журналів, теле- і радіо-програм, створюються нові мережеві видання. Важливою особливістю українського ринку мережевих ЗМІ є його нестабільність: у середньому 20–40 % електронних медіа знаходяться у “групі ризику” – чи новостворених, чи тих, що закриваються», – пише І. Артамонова [5, с. 45]. Читачі, як правило, звертаються до обмеженої кількості найпопулярніших інтернет-видань, відкривають сайти за рекомендацією інших осіб або діють методом вільної вибірки.

Дослідники соціальних комунікацій зазначають, що на сьогодні в Україні відбувається закономірний процес переформатування й перекроювання інформаційного простору. При цьому розподіл періодики на електронний і друкований сегменти – лише одна з рис тих глибоких зрушень, які відбуваються протягом останніх десятиріч. Заслугує на увагу підхід, за якого інтернет-простір розглядається як єдиний ресурс. Американський філософ і соціолог Е. Тоффлер, характеризуючи сучасні мас-медіа, підкреслює, що вони «найтіснішим чином пов'язані і злиті один з одним», а високий ступінь взаємопроникнення перетворює їх на єдину систему, при цьому на тлі зменшення значення кожного окремого ЗМІ засоби масової інформації як ціле набувають «надзвичайно великої влади», «яка пронизує всю нашу планету» [5, с. 15]. На користь цієї думки говорить і та легкість, з якою читач переходить від одного джерела до іншого, адже характерною рисою електронних ЗМІ є значно більша мобільність. Користувачі широко використовують лінки, гіперпосилання, закладки, мають можливість отримувати сформований блок новин із заданої тематики, лишати коментарі після публікацій, мають електронний зв'язок з редакцією тощо.

Зростання української інтернет-аудиторії та збільшення рівня проникнення інтернет-послуг створюють більш сприятливі умови для розвитку електронного сегмента періодичних видань і показують збільшення кількості потенційних читачів електронних видань. У визначенні рівня проникнення Інтернету в домогосподарства України різні агентства подають свою статистику, але, у цілому, очевидно, що поширення

відбувається швидкими темпами. У 2012 р. 35 % українських домогосподарств мали вихід в Інтернет. Згідно з даними соціологічних досліджень, у I кварталі 2014 р. кількість інтернет-користувачів в Україні досягла половини чисельності населення. За повідомленням прес-служби Інтернет-асоціації України з посиланням на дані дослідження агентства InMind, 53,4 % дорослого населення України користується електронною мережею, удома доступ до Інтернету мають 58,5 % українців [6]. Очевидно, що українці, які мають вдома доступ до електронного ресурсу, менше звертаються до бібліотеки.

Переформатування інформаційного простору ставить у нові умови діяльність усіх, хто причетний до роботи з інформацією: і користувачів, і установи та служби, які працюють для того, щоб зберігати, накопичувати й забезпечувати інформацією читачів. Незважаючи на матеріальні труднощі, про що йшлося вище, проводиться помітна робота з комп'ютеризації бібліотечної мережі. Відмічається, що на кінець 2013 р. комп'ютерами було обладнано близько 2 тис. публічних бібліотек, за посередництва бібліотек населення отримує доступ до необхідної інформації в електронному вигляді.

Значною мірою цього вдалося досягти завдяки Міжнародній програмі «Бібліоміст», яка здійснюється в Україні з 2009 р. Про масштаби проекту говорить той факт, що організатори проекту поставили за мету забезпечити комп'ютерною технікою 1800 публічних бібліотек. Фінансування бібліотекам надається на конкурсній основі. Фахівці бібліотек, які долучаються до програми, проходять навчання в галузі новітніх технологій і бібліотечних інновацій на базі 25 тренінгових центрів. У модернізованих публічних бібліотеках лише протягом 2010–2013 рр. скористалися комп'ютерами та Інтернетом понад 7,4 млн осіб [7; 8, с. 14].

Публічні бібліотеки за наявності комп'ютерної техніки мають надавати можливість читачам знайомитися з електронним ресурсом, у тому числі з матеріалами регіональних ЗМІ. Переваги, які відкриває для бібліотек використання електронних джерел, очевидні: більш ефективна робота з читачем за рахунок скорочення часу обслуговування та збільшення кількості джерел, економія займаної площі зберігання та коштів на передплату.

До певної міри можна виявити закономірності та особливості функціонування української періодики на найближчі роки, розглянувши характеристики окремих соціумів, а також читацькі уподобання в українському суспільстві.

Український соціолог Ю. Фінклер, одним з напрямів наукової уваги якого є соціологія масової комунікації, запропонував виділити соціуми

читачів української регіональної преси, що дає змогу визначити найбільш загальні тенденції читацького попиту й поширення періодики, підійти до виявлення закономірностей взаємозв'язку між типологічним і тематичним наповненням регіональної преси та демографією, сферою діяльності населення, можливостями доступу до електронного ресурсу тощо. У цьому контексті цікавим є розгляд відмінностей читацьких уподобань і можливостей міського й сільського населення. Дослідник запропонував структуру з трьох компонентів, розмежувавши жителів великих міст, сільських регіонів, а також територій, де розташовані невеличкі міста з прилеглою до них сільською місцевістю [9]. Аналіз демографії та читацьких інтересів за цими групами наштовхнув на думку про доцільність спрощення запропонованої схеми та розгляд інтересів міського й сільського населення.

Міський соціум характеризується переважанням працездатного населення, відмічається велика частка населення, що має вищу або середню технічну освіту. Тут зайнятість у сфері промисловості, науки, соціальної сфері значно більша від населення сільської місцевості. Інтереси цієї аудиторії – економічна та політична інформація достатньо високого рівня, інформація культурологічного спрямування, не обмежена рамками регіону, зарубіжні новини та різноманітні повідомлення, які формують загальний світогляд і заповнюють дозвілля. Найбільшою популярністю користуються щоденна газета, що містить оперативні інформаційні новини та тижневе видання, що містить менше оперативної інформації та більше аналітичних і розважальних матеріалів.

Сільськогосподарський соціум представлений жителями сільської місцевості, працівниками аграрної сфери та переробних підприємств, безпосередньо пов'язаних із сільськогосподарським виробництвом. У цій групі дещо більшу частку становить населення передпенсійного та пенсійного віку, кількість осіб, що мають вищу освіту та зайняті на висококваліфікованій роботі в промисловості, нижча, ніж у середньому по Україні, тут менше інтелігенції, студентів, висококваліфікованих працівників. У цій групі виявляється підвищений інтерес до новин свого регіону, традиційної народної культури та релігійного життя, господарсько-побутових питань, моральних, сімейних проблем. Читач ставиться з увагою до офіційної політичної інформації, а також цікавиться, які наслідки політичні події, адміністративні рішення матимуть для розвитку регіону. Відмічається, що ставлення цього соціуму до інформації, яка подається пресою, менш критичне, більш довірливе, ніж у першій групі.

Очевидно, що більш активними читачами електронної періодики будуть представники міського соціуму. Це можна обґрунтувати тим, що в цій групі порівняно велике залучення до інтелектуальної праці, більше навичок і можливостей для роботи з комп'ютером і користування Інтернетом, наявність у великих містах розвинутої мережі інтернет-комунікацій, попит на щоденну газету, адже використання електронної періодики найкраще відповідає читацькому запиту ознайомлення з останніми новинами. Сільськогосподарський соціум надає перевагу друкованим виданням. Це відбиватиметься й на роботі бібліотек. Навіть за умови наявності технічних можливостей і комп'ютеризації сільським бібліотекам, мабуть, першочергову увагу варто приділяти забезпеченню читача друкованою пресою.

Висловлене припущення підтверджує й рівень поширення Інтернету в українському суспільстві. Соціологи акцентують увагу на тому, що головні осі розбіжностей у поширенні Інтернету в Україні залишаються незмінними – це вік користувачів і тип поселення. Сільська місцевість значно відстає в поширенні Інтернету, а сільські мешканці частіше посилаються на обмеження в технічних можливостях підключення малонаселених пунктів. Також згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології за кілька останніх років помітно «згладилися» диспропорції проникнення Інтернету в населених пунктах різної величини. Отже, невеликі українські міста за рівнем поширення Інтернету поступово наближаються до обласних і районних центрів [10].

Зважаючи на те що ринок інформаційних послуг не є неосяжним і має певні межі, можна припустити, що саме на територіях, де проживають представники міського соціуму, більш швидкими темпами спостерігатиметься скорочення друкованої регіональної періодики при частковому витісненні та заміні її електронним ресурсом.

Комп'ютеризація українських бібліотек створила більш сприятливі умови для роботи з читачем. Водночас для бібліотечних установ нагальним є питання зміни роботи з інформаційним ресурсом, адже традиційні форми комплектування бібліотечного фонду друкованими періодичними виданнями залишають поза сферою охоплення величезний масив електронної періодики. Вирішуючи це питання виникають проблеми, до розв'язання яких українське суспільство тільки наближається. Цілком очевидно, що це – важливі питання, які потребують зваженого й системного підходу, а їх вирішення не під силу окремим невеличким бібліотечним закладам. Очевидно, що забезпечення через бібліотеки доступу до інтернет-ресурсу – лише одна ланка роботи

бібліотек. У контексті розгляду питання забезпечення періодичною пресою виникає питання збереження електронної інформації, яка з Інтернету постійно видаляється, а також доступу до архівів випусків попередніх років, які відкриті для користування в Інтернеті з обмеженнями або закриті. Можливо, шлях до вирішення цього питання полягає у створенні загальнонаціональної бази даних з доступом до неї через мережу Інтернет для системи бібліотечних установ. При виборі шляху формування баз даних електронної інформації бібліотечними установами виникає питання методик відбору і визначення критеріїв суспільно значущої інформації, зберігання, класифікації, упорядкування, проблема кадрів, технічні та фінансові питання. Відмітимо при цьому таку особливість, як дублювання й копіювання матеріалів, властиву електронним ЗМІ.

Цінний досвід у справі відбору, аналізу та зберігання матеріалів електронної періодики має Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. Створюючи інформаційний продукт для задоволення потреб замовника, служба майже 20 років працює з матеріалами періодичної преси.

Починаючи з опрацювання інформації друкованих газет у середині 1990-х років, у тому числі унікального за своєю повнотою на той час зібрання саме регіональної преси, яка надходила за передплатою до фонду бібліотеки, на сьогодні СІАЗ майже повністю здійснює підготовку своїх матеріалів, використовуючи електронний ресурс. При цьому чи не найважливішим є наближення до користувача релевантної інформації, яка «загублена» у величезних постійно оновлюваних електронних масивах, а також її збереження і створення інформаційних баз даних.

Хронологія матеріалів, які використовуються при підготовці бюлетенів СІАЗ, переважно обмежується останніми подіями, тематика – новинами суспільно-політичного, економічного, інформаційного напрямку. При здійсненні моніторингу матеріалів із суспільно значущих і вузькоспеціальних тем, підготовці оглядових інформаційних продуктів та аналітики надзвичайно важливу інформацію про розвиток регіонів надає регіональна періодика.

Фахівці служби створили список електронних джерел, які охоплюють усі регіони України, що дає змогу ефективно та оперативно здійснювати пошук. Джерельна база, яка використовується при підготовці синтезованого інформаційного продукту СІАЗ, постійно оновлюється, перевіряється й розширюється. У 2011 р. моніторинг здійснювався на базі 307 регіональних веб-ресурсів, на початок 2014 р. – 394. У списку:

офіційні сайти обласних, районних, місцевих органів влади, громадських і партійних організацій, ТРК, електронні версії місцевих газет, регіональні портали, сайти новин. Така організація роботи дає змогу створювати продукт у режимі реального часу, здійснювати методичний пошук і відбір необхідної інформації. Систематична робота дає можливість відмітити особливості функціонування не тільки окремих сайтів, а й загалом електронного простору окремих регіонів.

Отже, розподіл регіональної періодики на друкований та електронний сегменти створює додаткові можливості й наближує інформацію до читача, одночасно поява електронного ресурсу ставить бібліотеки в нові умови, виводить їхню роботу на новий рівень. Кожний із сегментів інформаційного простору – друкована та електронна регіональна періодика – займає свою нішу, має свого читача і свій майданчик для поширення інформації. Зазначимо також, що Інтернет відкрив регіональну періодику та інформацію про розвиток регіонів, раніше доступні тільки жителям певної місцевості, для широкого загалу.

Поява додаткового джерела інформації у вигляді Інтернету не заміщає бібліотеки та не зменшує її значення в суспільстві. Позитивний досвід останніх років і комп'ютеризація бібліотечної мережі, за якої дев'ята частина всіх українських бібліотек дістала вихід до інтернет-мережі, – запорука більш успішної роботи. Водночас не можна не відмітити значні «перекуси» у фінансуванні, які відображаються на рівні матеріально-технічної бази значної кількості бібліотечних установ, зокрема в сільській місцевості. Наслідок цього – відсутність річної передплати періодики в близько 1 тис. сільських бібліотек, відсутність освітлення та опалення в частини бібліотечних установ у селах, що не дає можливості на сьогодні навіть говорити про доступ до електронного середовища. За цих умов тільки належним чином продумана й спланована державна політика дала б змогу намітити план для «вирівнювання ситуації» та позбавлення інформаційної нерівності в українському суспільстві. Лишається сподіватися, що така можливість з'явиться в недалекому майбутньому.

Список використаних джерел

1. *Вилегжаніна Т.* Бібліотечне обслуговування в сільській місцевості: стан і перспективи / Т. Вилегжаніна // *Бібл. планета.* – 2012. – № 1. – С. 4–5.
2. *Мастіпан О.* Стан забезпечення сільського населення України бібліо-

течним обслуговуванням / О. Мастіпан // Соціологічні дослідження в бібліотеках : інформ.-аналіт. бюл. – 2013. – Вип. 43. – С. 3–22.

3. Обласний форум сільських бібліотекарів Кіровоградщини : зб. матеріалів / ОУНБ ім. Д. І. Чижевського ; [упоряд. Козлова В. А., Дубина Л. О., Кудря М. А.]. – Кіровоград, 2010. – 264 с.

4. Довідка за підсумками опитування «Проблеми сільських бібліотек на сучасному етапі та шляхи їх вирішення» [Електронний ресурс] // Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. М. Горького : веб-сайт. – Режим доступу: http://zounb.zp.ua/resource/dovidka/Dovidka_zh_pidsumkami.htm. – Назва з екрана.

5 Чабаненко М. Інтернет-ЗМІ як складова частина системи засобів масової інформації України / М. Чабаненко. – Запоріжжя, 2011. – 183 с.

6. В Україні побільшало користувачів Інтернету (станом на 22.05.2014 р.) [Електронний ресурс] // УНІАН. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/science/920824-v-ukrajini-pobilshalo-koristuvachiv-internetu.html>. – Назва з екрана.

7. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України (щодо підтримки інформатизації публічних бібліотек) : пояснювальна записка до проекту закону України [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49218. – Назва з екрана.

8. Амеліна Є. Інноваційні послуги сучасних українських бібліотек / Є. Амеліна, В. Пілярчук // Бібл. планета. – 2012. – № 1. – С. 14–19.

9. Фінклер Ю. Регіональна преса України в контексті соціального замовлення аудиторії [Електронний ресурс] / Ю. Фінклер // Електронна бібліотека інституту журналістики. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1516>. – Назва з екрана.

10. Так сколько же в Украине пользователей Интернета? [Электронный ресурс] // InPoll. Онлайн-исследования. – Режим доступа: http://ko.com.ua/tak_skolko_zhe_v_ukraine_polzovatelej_interneta_47789. – Загл. с экрана.

Стаття надійшла до редакції 03.07.2014.

Irina Sokolova,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

SOFTWARE LIBRARY ACCESS TO INFORMATION IN THE CONTEXT OF REGIONAL PERIODICALS THE REGIONAL SPECIFICITY OF MEDIA

This paper deals with the development of Ukrainian information environment as an example of regional periodicals and use of this resource in the library. Highlights the distribution of Press in print and electronic segments and distribution of resources in urban and rural society.

Keywords: regional periodicals, library services, rural library, and computer library network, electronic periodicals.

Ірина Соколова,

мл. науч. сотр. отдела политологического анализа «СІАЗ»

Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

РАБОТА БИБЛИОТЕК ПО ОБЕСПЕЧЕНИЮ ДОСТУПА К ИНФОРМАЦИИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ПЕРИОДИКИ В КОНТЕКСТЕ СПЕЦИФИКИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОГО СЕГМЕНТА СМИ

В статье рассматривается развитие украинской информационной среды на примере региональной периодики и использования этого ресурса в работе библиотек. Также уделяется внимание распространению печатного и электронного сегмента периодической прессы в городском и сельском социуме.

Ключевые слова: региональная периодика, библиотечное обслуживание, сельская библиотека, компьютеризация библиотечной сети, электронная периодика.

Світлана Польовик,

канд. наук із соц. комунікацій, мол. наук. співроб. відділу організації та використання документального фонду ФПУ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ПОСЛУГИ ЯК ОСНОВА РЕАЛІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ФУНКЦІЇ БІБЛІОТЕКИ

Проведено аналіз інформаційної функції бібліотеки в контексті стрімкого розвитку інформаційного суспільства. Розкрито специфіку Фонду Президентів України Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, яка визначає його активним учасником у галузі інформаційного забезпечення представників владних інституцій.

Ключові слова: Фонд Президентів України, інформаційна функція, інформаційно-аналітичний бюлетень, інформаційні ресурси.

Питання про функції бібліотеки – одне з фундаментальних і значущих у теорії бібліотечної справи. Бібліотека – поліфункціональна установа. За тисячі років свого існування вона виконувала і виконує такі соціальні функції, як меморіальна, просвітницька, культурна, комунікативна, освітня, інформаційна та ін. Відомо, що розвиток тієї чи іншої функції бібліотеки залежить від економічних, політичних умов у країні, рівня розвитку науки, техніки й технологій. Не є винятком й інформаційна функція бібліотеки. На сьогодні особливо гостро стоїть питання виживання бібліотек в умовах, коли розвивається електронний інформаційний бізнес, з'являються нові потужні інтернет-системи, які можуть витіснити бібліотеки з поля інформаційних послуг. Отже, у ситуації, що склалася, надзвичайно актуальним стає дослідження системного використання бібліотеками інформаційно-комунікаційних технологій для реалізації інформаційної функції. Таке дослідження було проведено на базі узагальнення відповідного досвіду діяльності Фонду Президентів України (далі – ФПУ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (далі – НБУВ) як інституції з питання державної, суспільно-політичної діяльності, творчості, життя президентів України і світового досвіду функціонування інституту президентства.

З позицій сучасного розуміння суті інформаційної функції як задоволення інформаційних потреб користувачів шляхом їх орієнтації в документально-інформаційних потоках за допомогою різних форм інформаційної

діяльності вона зародилася фактично одночасно з появою бібліотеки, історично першою формою інформаційної діяльності стало ведення каталогів. У зв'язку з цим можна вважати доведеним твердження про те, що інформаційна функція є однією з найдавніших функцій бібліотеки.

Прийнято вважати, що проблема інформаційної функції бібліотек виникла у світовому бібліотекознавстві в середині 1960-х років і була породжена появою нових видів документів, стрімким розвитком реферативних, аналітичних і фактографічних журналів, великими можливостями в обслуговуванні користувачів. Однак ця проблема має більш глибоке коріння. Дискусія про інформаційну функцію бібліотек виникла в радянському бібліотекознавстві ще в 1930-ті роки. Її початком послужила думка Н. Каркліної про те, що вся бібліотечна мережа країни, починаючи від великих наукових бібліотек і закінчуючи сільськими, має вести інформаційну роботу. У 1970–1980-ті роки інформаційна функція розглядалася бібліотекознавцями в загальному контексті соціального призначення бібліотеки поряд з ідеологічною та культурно-освітньою. Дискусія про функції бібліотек показала, що інформаційну як одну із сутнісних готові визнати Л. Шилов, В. Фірсов, М. Афанасьєв.

На початку 1990-х років інформаційна функція подається як єдина сутнісна. Прихильники цієї точки зору стверджують, що єдність більшості нинішніх концепцій соціальної ролі бібліотеки полягає в тому, що увага акцентується на виконанні бібліотекою саме інформаційної функції. Перегляд ставлення до інформаційної функції прихильники інформаційного підходу пов'язують з пошуком місця й ролі бібліотеки в інформаційній сфері, перспективами інтеграції бібліотеки з іншими інформаційними установами в інформаційній інфраструктурі суспільства, творчим осмисленням досвіду зарубіжних колег.

На сьогодні в бібліотекознавстві накопичено значну кількість теоретичних публікацій, присвячених інформаційній функції бібліотеки. Їхню основу становлять праці М. Дворкіної, Н. Жадько, М. Карташова, В. Скворцова, М. Слободяника, К. Селіверстової, І. Юдіної та ін. У своїх працях учені розглядають час зародження інформаційної функції в бібліотеках, дають своє розуміння її суті, характеризують складові частини та форми.

Утім, на сьогодні, на жаль, усе ще немає єдності і в трактуванні сучасними бібліотекознавцями поняття «інформаційна функція бібліотеки». У навчальній літературі докладний опис змісту інформаційної функції бібліотеки вперше з'явився 1997 р. у спільній праці М. Карташова і В. Скворцова «Загальне бібліотекознавство». Того ж року поняття

«інформаційна функція» було внесено до словника бібліотечних термінів [1]. Одне з останніх трактувань цього поняття подається в термінологічному словнику В. Фокєєва [9]. На думку І. Юдіної, інформаційна функція бібліотеки полягає в задоволенні інформаційних потреб користувачів на основі різних видів інформаційної діяльності з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, суттю яких є інтелектуальна обробка та надання інформації [10]. Вітчизняний історик-бібліотекознавець М. Слободяник оцінює інформаційну функцію як сутнісну, базову, головну і визначає її як таку, що забезпечує доступ до інформації [6]. К. Селіверстова наголошує на тому, що саме інформаційна функція сприяє задоволенню потреб користувачів [5].

На думку автора, при тому що інформаційна функція досить часто є предметом досліджень сучасних бібліотекознавців, питання її ролі та значення в діяльності бібліотек залишається дискусійним. І дискутувати є чому. Адже бібліотека завжди трактувалася як сховище, а її трансформація в інформаційний центр може в корні змінити уяву сучасного користувача про бібліотеку в цілому. Не кожний користувач сьогодні звертається до бібліотеки за інформацією, а використовує найпоширеніше сучасне джерело інформації – Інтернет. Саме тому активне використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і лежить в основі перспективи розвитку інформаційної функції бібліотек як засобу їх виживання в конкурентному середовищі, пов'язаного із системною реалізацією сформованої структури основних видів її інформаційної діяльності. Зокрема, у межах діяльності ФПУ технічна й технологічна модернізація забезпечили зміцнення інформаційної функції як ключової. Реалізація цієї функції ФПУ створює основу для багатьох сучасних інформаційних і знанневих процесів шляхом концентрації та поширення профільної документованої інформації для забезпечення інформаційних потреб конкретної читачької категорії шляхом формування інформаційно-аналітичної та бібліографічно-інформаційної продукції.

Специфіка ФПУ визначає його активним учасником у галузі документно-інформаційного виробництва для задоволення потреб не читача взагалі, а конкретного відвідувача, користувача, споживача. Методи формування інформаційних ресурсів для органів державної влади, як однієї з основних категорій користувачів, підпорядковуються головній меті – забезпеченню їх необхідною інформацією для ефективного функціонування та розвитку [7, с. 123]. Роль ФПУ в сучасному соціокомунікаційному просторі багато в чому визначається його ресурсними можливостями щодо участі у формуванні інформаційної

продукції. Інформаційні ресурси ФПУ активно залучаються до всебічного розкриття актуальних державотворчих процесів у країні та окремих питань президентської діяльності засобами бібліографічно-аналітичного інформування [8]. Зважаючи на те що визріла об'єктивна необхідність створення сучасних інтелектуально-інформаційних продуктів, які мають відповідати потребам усіх сфер суспільства, у тому числі й управлінської, з урахуванням специфіки поточної діяльності її представників в умовах швидкого прийняття рішень інформаційні ресурси ФПУ використовуються в підготовці наукової інформаційної та аналітичної продукції, орієнтованої на органи державної влади [3, с. 26].

Особливість реалізації ФПУ інформаційної функції полягає в тому, що вона реалізується в тісній взаємодії з іншими суб'єктами інформаційного процесу, з використанням різних каналів поширення інформації та можливістю створення інформаційно-бібліографічної, інформаційно-аналітичної та іншої продукції швидко та якісно. Зокрема, інформаційна функція ФПУ реалізується шляхом:

- довідково-бібліографічного забезпечення президентів України та їхніх служб шляхом підготовки бібліографічних видань (тематичних, персональних);
- інформаційного забезпечення владних інституцій шляхом надання їм довідкової інформації та формування інформаційно-аналітичної продукції.

Безумовно, в умовах побудови інформаційного суспільства інформація стає основним невід'ємним атрибутом соціально-політичного управління. Ефективне використання сучасних інформаційних ресурсів у діяльності органів державної влади є однією з умов їхнього успішного функціонування в ім'я реалізації інтересів суспільства представницькою і виконавчою владою. Тому серед основних завдань ФПУ – формування системи документально-інформаційних ресурсів, які достатньою мірою відображатимуть процес державотворення в Україні, становлення та розвиток інституту президентства, розкриватимуть зарубіжний досвід із цього питання та забезпечуватимуть інформаційні потреби користувачів, зокрема президентів України та їхніх служб. У результаті своєї діяльності ФПУ створює власну інформаційно-аналітичну продукцію та постачає її замовникам за межами бібліотеки, що сприяє більш активному введенню в обіг важливої для суспільства інформації, документальних матеріалів, що відображають державну, суспільно-політичну діяльність, творчість і життя президентів України.

Інформаційне наповнення та організацію документального фонду ФПУ здійснює відділ організації та використання документального

фонду (ВОВДФ), основною функцією якого є формування баз даних (БД) з проблематики інституту президентства, а також дослідження методик і технологій формування та наукового опрацювання документального фонду. Сьогодні відділ використовує програмне забезпечення на платформі «РБІС-64», адаптоване для проведення аналізу електронних ЗМІ [2], на базі якого ФПУ публікує щомісячний інформаційно-аналітичний бюлетень «Україна у відгуках зарубіжної преси». У бюлетені подається оперативна інформація про Україну, опублікована на сторінках зарубіжних ЗМІ. Його матеріали є цінним джерелом інформації при вирішенні відповідними державними службами проблем внутрішньої та зовнішньої політики України та формуванні позитивного іміджу держави. Крім того, бюлетень є одним із способів інформаційної взаємодії з органами державної влади. Матеріали, подані в бюлетені, містять матеріали ЗМІ країн світу, у яких висвітлюються події та подається аналіз процесів, що відбуваються в Україні, зокрема діяльність органів законодавчої, виконавчої та судової влади, місцевого самоврядування, актуальні питання міжнародного співробітництва та суспільно-політичного життя, економічний стан і правові відносини, події в соціальній сфері та проблеми науки й культури.

Як повноцінні інформаційні джерела залучені лише окремі елементи всесвітньої мережі – мережеві ЗМІ (інформаційно-аналітичні портали з визначеною періодичністю оновлення, електронні версії друкованих періодичних видань і самостійні газети й журнали, що існують лише в електронному вигляді).

Публікації зібрані з електронних ресурсів 76 зарубіжних періодичних видань країн СНД, Європи, Азії та Америки, серед яких: China Daily – Пекін (Китай), China Post – Тайбей (Тайвань), Cyprus Mail – Нікосія (Кіпр), Daily Mirror – Лондон (Велика Британія), Daily Nation – Найробі (Кенія), Daily News and Analysis – Мумбаї (Індія), Danas – Белград (Сербія), «Советская Белоруссия» – Мінськ (Білорусь), «Час» – Рига (Латвія), «Правда Востока» – Ташкент (Узбекистан), «Росбалт» – Санкт-Петербург (Росія), «Российская газета» – Москва (Росія), «Казахстанская правда» – Астана (Казахстан), «Кишиневский обозреватель» – Кишинів (Республіка Молдова) та ін. Проте слід зазначити, що висока динаміка змін в інтернет-середовищі викликає поточну оптимізацію ряду джерел для моніторингових досліджень, тому перелік джерел постійно доповнюється.

Матеріал у бюлетені представлений за тематичними рубриками, а в межах рубрик – у зворотному хронологічному порядку. Бібліографічні

описи згруповано за 33 рубриками: Передмова; Інститут президентства; Міжнародна політика; Європейський Союз; НАТО; Українсько-російські відносини; Українська діаспора; Міжнародне економічне співробітництво; Митна політика; Прикордонний режим; Проблеми газопостачання; Економіка; Фінансова політика; Реформи; Соціальна політика; Політична боротьба; Політична еліта; Політичні акції; Національна безпека; Національна політика; Боротьба з корупцією та злочинністю; Робота правоохоронних органів; Державні свята; Екологічні проблеми; Історія культури та наука; Охорона здоров'я; Релігія; Спорт; Імідж країни; Надзвичайні події; Інформація; Перелік використаних джерел.

До всіх публікацій подано анотацію українською мовою. Бібліографічні записи подаються мовою оригіналу зі збереженням особливостей бібліографічного опису. Заголовки публікацій, крім публікацій російською мовою, подані з перекладом українською мовою. Наприкінці бюлетеня представлено перелік використаних джерел з короткими відомостями про кожне видання.

Бюлетень засновано у 2012 р. Але можна сказати, що він зайняв достойне місце серед серії інформаційно-бібліографічної продукції ФПУ, яка в електронному та друкованому вигляді розповсюджується в 730 бібліотеках України через Мережу пунктів доступу громадян до офіційної інформації (членом якої є ФПУ) і надходить до органів вищої державної влади, дипломатичних представництв України в Москві, обласних облдержадміністрацій, спеціалізованих навчальних закладів і президентських бібліотек за кордоном. Підготовлені матеріали використовуються Інститутом законодавства ВРУ, Національним інститутом стратегічних досліджень та іншими установами в науково-дослідній роботі й при підготовці аналітичних записок для вищого керівництва держави. Інформаційна та аналітична продукція, яка ґрунтується на основі глибокого та всебічного вивчення певної тематики, сприяє науковому забезпеченню розвитку суспільних відносин у країні, що говорить про значущість тієї ролі, яку сьогодні виконує ФПУ в системі соціально-комунікаційних інституцій.

Матеріали бюлетеня активно використовуються не лише відповідними державними службами в процесі виконання ними безпосередніх функціональних повноважень, розв'язання актуальних проблем і вдосконалення роботи державних структур і їхніх підрозділів, а й науковцями, політологами, соціологами, юристами та журналістами, які займаються вивченням та аналізом інституту президентства, питань функціонування

різних гілок вищої влади, проблем внутрішньої та зовнішньої політики України.

Безумовно, інформаційна функція ФПУ потребує постійної творчості, гнучкого та оперативного реагування на останні події в Україні. Сучасні інформаційні запити користувачів зумовлюють створення та активне використання інформаційної бази ФПУ із залученням нових форм і методів інформаційного обслуговування. Активне застосування новітніх технологій у процесі формування електронних інформаційних ресурсів є суспільною затребуваністю, яка на сьогодні визначає напрям зміни акцентів у системі прояву соціальних функцій соціокомунікаційних інституцій. Зважаючи на це, реалізація інформаційної функції із застосуванням електронних технологій ставить ФПУ в ряд з іншими президентськими бібліотеками в напрямі перебудови всього життя на інформаційних засадах.

На сьогодні ми стаємо свідками становлення й розвитку нового періоду в історії діяльності бібліотеки – інформаційного. Інформаційно-комунікаційні технології внесли безліч змін, у тому числі й радикальних, у наповнення та реалізацію бібліотекою її соціальних функцій. Одна із сучасних концепцій інформаційно-бібліотечного обслуговування базується на ідеї забезпечення користувача необхідними йому документами та інформацією. Реалізація такого підходу може забезпечити стійкість і виживання бібліотек в умовах, коли розвивається електронний інформаційний бізнес. Згідно із Законом України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» одним з головних пріоритетів України є прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство [4]. Зазначені положення зумовлюють актуалізацію інформаційної функції бібліотек, перспективи розвитку якої пов'язані із системною реалізацією основних видів інформаційної діяльності, причому цілком ясно, що основним напрямом цієї реалізації є перманентна адаптація і впровадження інформаційно-комунікаційних технологій.

Список використаних джерел

1. Библиотечное дело: терминологический словарь / отв. ред. Ю. А. Гриханов. – М. : [б. и.], 1997. – 168 с.
2. Бодак О. Інформаційні ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело формування іміджу держави /

О. Бодак, К. Лобузін // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) [та ін.]. – К., 2013. – Вип. 35. – С. 49–58.

3. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик [та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2011. – 160 с.

4. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 р. № 537-V // Відом. Верховної Ради України. – 2007. – № 6. – Ст. 79.

5. *Селиверстова Е. Т.* О функциях библиотек / Е. Т. Селиверстова // Библиотека. – 1992. – № 1. – С. 27–29.

6. *Слободяник М. С.* Библиотека. Документ. Комунікації : вибрані праці : (до 60-річчя від дня народж. і 35-річчя наук. діяльн.) / М. С. Слободяник ; уклад. О. Кириленко ; за наук. ред. В. Г. Чернець. – К. : Ліра-К, 2010. – 308 с.

7. *Удовик В. Н.* Информационно-аналитическая деятельность Фонда Президентов Украины Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского / В. Н. Удовик // Б-ки нац. акад. наук: пробл. функционирования, тенденции развития : науч.-практ. и теорет. сб. / МААН, Совет директоров науч. б-к и информ. центров ; редкол.: А. С. Онищенко (предс.) [и др.]. – К., 2008. – Вип. 6. – С. 122–131.

8. *Удовик В. М.* Інформаційно-аналітична діяльність Фонду Президентів України в умовах конституційної трансформації інституту президентства в Україні / В. М. Удовик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; редкол.: О. С. Онищенко (голова) [та ін.]. – К., 2007. – Вип. 18. – С. 210–215.

9. *Фокеев В. А.* Библиографическая наука и практика : терминологический словарь / В. А. Фокеев. – СПб. : Профессия, 2008. – 272 с.

10. *Юдина И. Г.* Информационная функция библиотек: история вопроса / И. Г. Юдина // Итоги и перспективы научной работы ПНТБ СО РАН : материалы научной сессии. – Новосибирск, 2007. – С. 278–285.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2014.

Svetlana Polyovyk,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

CURRENT INFORMATION SERVICES AS THE BASIS OF INFORMATION FUNCTION LIBRARY

The analysis of the information library functions in the context of the rapid development of the information society was done. The specific of Fund Presidents of Ukraine Vernadsky National Library of Ukraine, which defines its active participant in information provision of representatives of government institutions.

Keywords: Found Presidents of Ukraine, the information function, information-analytical bulletin, information resources.

Светлана Полевик,

канд. наук по соц. коммуникациям, мл. науч. сотр. отдела организации и использования документального фонда ФПУ

Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

СОВРЕМЕННЫЕ ИНФОРМАЦИОННЫЕ УСЛУГИ КАК ОСНОВА РЕАЛИЗАЦИИ ИНФОРМАЦИОННОЙ ФУНКЦИИ БИБЛИОТЕКИ

Проведен анализ информационной функции библиотеки в контексте стремительного развития информационного общества. Раскрыта специфика Фонда Президентов Украины Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского, которая определяет его активным участником в области информационного обеспечения представителей властных институтов.

Ключевые слова: Фонд Президентов Украины, информационная функция, информационно-аналитический бюллетень, информационные ресурсы.

Олена Макарова,

мол. наук. співроб. відділу організації та використання документального фонду
ФПУ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ЦЕНТРІВ У ПІДТРИМЦІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ (ЗА ДОСВІДОМ ЧИЛІ)

У статті на прикладі провідних інформаційно-аналітичних центрів Чилі розглянуто роль «фабрик думки» в підтримці органів державного управління. Проведено загальний аналіз організації аналітичних центрів Чилі та їхньої діяльності, зокрема в напрямі формування ідей та думок суспільства, які б впливали на прийняття рішень у державній сфері.

Ключові слова: «фабрика думки», інформаційно-аналітичний центр, державне управління, аналітичні центри Чилі, політичний процес.

Соціально-економічний та політичний розвиток країни неможливий без глибокої інтелектуальної роботи, спрямованої на виявлення серйозних проблем у суспільстві, пошук шляхів їх розв'язання та наукове прогнозування подальших суспільних змін. У сучасному світі ефективними інститутами стратегічного інтелектуального забезпечення суспільства стали так звані «фабрики думки» [4]. «Фабриками думки» (англ. Think Tanks) прийнято називати публічні інститути, що здійснюють консультації щодо державних і корпоративних контрактів, як правило, у сфері політичного виробництва та оцінки можливих соціально-економічних наслідків політичних рішень. Інтелектуальна продукція цих організацій – прикладна політична експертиза, дослідження та аналітика, а також фундаментальні теоретичні праці [4]. Як правило, діяльність цих організацій спрямована на стратегічне формування цілей, засноване на певних уявленнях бажаних соціально-економічних і політичних результатів. Це дає змогу політикам і суспільству приймати рішення на підставі наданої цими інститутами інформації.

Аналітичні центри реалізують оригінальні дослідження й освітні програми, спрямовані на навчання та здійснення впливу на політиків та осіб, що формують громадську думку із широкого кола економічних, соціальних, політичних, екологічних питань і проблем безпеки. Крім того, вони виступають інструментом громадського контролю і впливають

на цілі й цінності суспільства. Серед напрямів діяльності інформаційно-аналітичних центрів, які стосуються проблем участі громадськості в державному управлінні, можна виділити три ключові: 1) співробітництво з органами державної влади та місцевого самоврядування з метою розробки управлінських рішень відповідно до компетенції цих органів; 2) підвищення рівня володіння інформацією населення щодо їхніх прав і свобод, актуальних проблем соціально-політичного розвитку та сприйняття реалізації механізмів громадської участі; 3) співробітництво між аналітичними центрами з метою координації своєї діяльності [1].

Проблеми взаємовідносин інтелектуалів з політичною елітою (владою, державою) різнобічно досліджені, починаючи з робіт давньогрецьких мислителів і закінчуючи сучасними дослідженнями цього питання. Наприклад, у діалозі «Держава» Платона саме філософам відводилася першорядна роль в управлінні «ідеальною державою». «Нормативна» традиція вивчення ролі інтелектуалів у політиці, заснована роботами мислителів Античності, була продовжена і в наступні епохи (Вольтер, А. Сен-Сімон, О. Конт та ін.) [2]. Загальні уявлення про інформаційно-аналітичний центр як суб'єкт політики, його типологію, функції, форми участі в політичному процесі, місце в політичній системі дають праці як зарубіжних учених (П. Діксон, Д. Сміт, Т. Корнелл та ін.), так і вітчизняних дослідників (А. Сунгуров, В. Римський, М. Гірський, Т. Виноградова, А. Ситніков та ін.). Багато робіт присвячено дослідженню історії виникнення та розвитку аналітичних центрів у різних країнах світу. Це і загальні огляди по декількох країнах (В. Філіпов), або історичні огляди становлення інформаційно-аналітичних центрів у конкретних державах і регіонах світу: США (П. Діксон, Д. Сміт, Е. Річ, Т. Виноградова та ін.); Росії (М. Мейер, А. Сунгуров, А. Макаричев, Н. Беляєва та ін.); Європи (К. Квіглі, Х. Пауц, Е. Джонсон та ін.); Латинської Америки (М. Морено, М. Гарате, Р. Гуадарама та ін.); Азії (К. Зхао, Т. Шімізу, М. Таннер та ін.); Австралії та Африки (Б. Нбулу, Х. Фахмі, А. Галай та ін.) [2]. Таким чином, зарубіжної наукової літератури на досліджувану тему досить багато, а у вітчизняній науці ця тема розроблена недостатньо глибоко.

«Фабрики думки» почали з'являтися в США на початку ХХ ст. як університетські структури, що розробляють урядові програми. Їхнім завданням було вивчення громадської думки, національних і геополітичних проблем, наукових і промислових розробок. Першим центром став The Brookings Institution, заснований в 1918 р. У завдання центру входило вивчення економіки, міжнародних відносин і питань державного

устрою. The Brookings Institution і понині вважається однією з найбільш шанованих «фабрик думки». Із 70-х років минулого століття починається новий етап розвитку «фабрик думки», який характеризується збільшенням кількості й поширенням цих інституцій по всьому світу, розширенням кола їхніх завдань і напрямів діяльності. На цьому етапі розвитку, за політичною орієнтацією, «фабрики думки» прийнято розділяти на політично ангажовані (Think Tanks при політичних партіях і рухах) і політично незалежні. На думку Д. Стюарда, колишнього посла США в Молдові, а нині заступника директора Інституту міжнародної економіки у Вашингтоні, успішні аналітичні центри повинні об'єднувати інтелектуальну досконалість з практичною досконалістю. Враховуючи їхній вплив на суспільно-політичні, економічні та інші процеси, Think Tanks зараховують до «п'ятої влади» (після законодавчої, виконавчої, судової та ЗМІ) [1].

У Росії та Україні розвиток інформаційно-аналітичних центрів з кожним роком набирає обертів. Згідно з міжнародним рейтингом «мозкових» центрів («фабрик думки») Університету Пенсільванії, кращою організацією Центральної та Східної Європи протягом кількох років називають московське представництво Центру Карнегі. Усього до рейтингу ввійшло сім російських організацій – Московський центр Карнегі, Інститут США і Канади (ІСКРАН), Інститут світової економіки і міжнародних відносин (ІСЕМВ), Інститут сучасного розвитку (ІНСОР), фонд «Інформатика для демократії» (ИНДЕМ), ПІР – Центр та Інститут економічного аналізу. Ще одна російська організація – Інститут демократії та співробітництва – потрапила в список так званих фантомів, тобто формально незалежних дослідних центрів, які на ділі служать для забезпечення експертного супроводу урядової діяльності [5]. Україна займає 22 місце з 30, її в рейтингу представляє Центр ім. О. Разумкова. Дослідження здійснює програма аналітичних центрів і громадянського суспільства під керівництвом Д. МакГанна на підставі опитування більше 1500 дослідників, журналістів, донорів, представників громадських і міжнародних організацій зі 120 країн, чия робота тісно пов'язана з «фабриками думки». Усього в дослідженні оцінювалися 6545 центрів зі 182 країн. Критики рейтингу відзначають, що його оцінки говорять не стільки про досягнення організації, скільки про її популярність. Утім на сьогодні цей рейтинг є єдиним загальносвітовим рейтингом «мозкових центрів» [6]. Крім тих, що потрапили в рейтинг, в Україні сформована широка мережа аналітичних центрів, яка охоплює практично всі великі міста. Ядро «мозкових» центрів перебуває в столиці, у Москві та Києві

відповідно. Аналітичні центри створюються при найбільших ВНЗ, наукових і публічних бібліотеках. Крім того, функціонують аналітичні центри структур бізнесу, політичних партій, олігархів.

Потреби розвитку та ефективного функціонування інформаційно-аналітичних центрів України обумовлюють необхідність вивчення позитивного світового досвіду в цьому напрямі. Зокрема, у цьому контексті актуальним є вивчення та висвітлення досвіду успішного розвитку інформаційно-аналітичних центрів у Латинській Америці, зокрема в Республіці Чилі, адже демократизація Республіки Чилі, як і України, почалася наприкінці ХХ ст., що вплинуло і на розвиток інформаційно-аналітичних центрів.

Поява та розвиток аналітичних центрів у Чилі – явище недостатньо досліджене. Як і в більшості країн Латинської Америки, «фабрики думки» Чилі почали формуватися з кінця 1970-х років, під час встановлення нової інституційної культури, яка зв'язала аналітичні центри з політичною діяльністю. На цьому етапі аналітичні центри формувалися завдяки зусиллям учених, інтелектуалів, дослідників, які в умовах військової диктатури були вигнані з університетів. Значна частина їхньої роботи полягала в спробах знайти пояснення тому, що відбувається в країні [11].

З початку 1990-х років у чилійському суспільному середовищі зростає кількість нових організацій, метою яких є поширення ідей, орієнтованих на політику держави. У більшості випадків ці групи прямо чи опосередковано пов'язані з політичними чи діловими колами, іноді й змішаними. Їхньою основною метою є не пряма дія на соціальну реальність, а висловлювання та формування ідей і думок суспільства, які б впливали на прийняття рішень у державній сфері [11]. Ці організації в основному не пов'язані із соціальними рухами, які діють у безпосередній близькості від політичної системи. Навпаки, ці функціональні групи підтримують ідею «ринкової демократії», хоча і діють методами, запозиченими з академічних кіл і поєднують їх з тактикою рекламної комунікації [10]. Аналітичні центри Чилі є некомерційними організаціями, але це не означає, що вони працюють на добровільній основі, як це відбувається з багатьма організаціями, пов'язаними із соціальними рухами. «Фабрики думки» складаються майже виключно з професіоналів, найнятих «обдумувати» державну політику та впливати на процес прийняття рішень, що само собою спричиняє значні економічні витрати [11].

На сьогодні однією з головних проблем є саме кількість і форми фінансування цих організацій. У Чилі вони мають статус приватних некомерційних, тому вони не зобов'язані розкривати свої рахунки та баланси, а

отже, можна отримати тільки інформацію, яку вони відкриють добровільно.

Тільки з 2000 р. з'явилося кілька організацій, які використовують певну політичну платформу, що виходить за рамки традиційного аналітичного центру. Деякі соціал-демократичні організації, такі як «Проект Америка» (Proyecto Amírica) і «Демократія і розвиток» (Democracia y Desarrollo), обидві пов'язані з колишнім президентом Р. Лагосом, або «Ярмарок Чилі», близька до Незалежного демократичного союзу (Unión Democática Independiente, UDI), є частиною нових організацій, які позиціонують себе як інформаційно-аналітичні центри.

Як уже зазначалося, більшість із цих груп, хоча і вважаються незалежними відносно конкретної партії, виявляють певні інтереси та тенденції, які з ідеологічних позицій ми можемо розділити на три категорії: 1) «консерватори» (Conservadores) (у тому числі ті, які визначаються як ліберально-консервативні); 2) «ліберальні демократичні християни» (Liberales socialcristianos) (імовірно, найбільш сумнівна категорія, куди входять установи, близькі як до християнських демократів, так і до лібералів); 3) «прогресивні ліберали» (Liberales socialcristianos) (у цьому випадку робиться акцент на більш схильних до більшого втручання держави соціал-демократах і широкому спектрі світських лібералів) [10].

Серед аналітичних центрів, які визначаються як «консервативні» та асоціюються в Чилі з політичним правом, дерегуляцією економічного лібералізму, консерватизмом та інтересами великих компаній, можна виділити такі:

- Центр вивчення громадської думки (Centro de Estudios Públicos, CEP);
- Інститут свободи та розвитку (Instituto Libertad y Desarrollo, ILD);
- Інститут свободи (Instituto Libertad);
- Фонд Хайме Гусмана (Fundación Jaime Guzmán);
- Фонд миру громадян (Fundación Paz Ciudadana);
- Фонд майбутнього (Future Foundation) [11].

До «фабрик думки» «ліберальної соціал-християнської групи» можна віднести організації, які близькі до християнських демократів і корпоративних соціальних християн, а також організації, які вважаються ліберальними і не повністю поділяють економічну спадщину військового режиму [11]. До цієї групи можна віднести такі аналітичні центри:

- Корпорація досліджень Латинської Америки (Corporación de Estudios para Latinoamérica, CIEPLAN);
- Фонд справедливості і демократії (Fundación Justicia y Democracia);
- Центр з вивчення розвитку (Centro de Estudios del Desarrollo, CED);

- Центр з вивчення сучасної дійсності (Centro de Estudios de la Realidad Contemporánea, CERC);
- Об'єднання «Час» (Corporación Tiempo 2000);
- Фонд Фрея (Fundación Frei);
- Інститут Хорхе Аумада (Instituto Jorge Ahumada) [11].

Аналітичні центри «прогресивних лібералів», або, як їх ще можна назвати, соціал-демократів, як правило, захищають ринкову модель економіки, не виключаючи державу як найважливіший компонент економічного регулювання [11]. Основною відмінністю від попередньої групи є їхній рівень лібералізму та «світськості» [11]. Спочатку орієнтовані на лівоцентристську політику (соціалізм оновлений) ці організації мають істотні відмінності щодо розвитку економіки. Як приклад можна відзначити, що ліберали з Обширної корпорації (Corporación Expansiva), безумовно, менш нормативні, чим у край прогресивні «Чилі 21» (Chile 21) [11]. Основними «фабриками думки» цієї групи є:

- Фонд «Чилі 21» (Chile 21);
- Велика корпорація (Corporación Expansiva);
- Проект Америка (Proyecto América);
- Демократія і розвиток (Democracia y Desarrollo) [11].

Зупинимося більш детально на деяких найбільш відомих інформаційно-аналітичних центрах кожної групи.

Центр вивчення громадської думки (CER) спрямовує свою діяльність на дослідження громадської думки та підтримку прийняття рішень, спрямованих на розвиток особистих свобод, права на власність і демократії як мирної та стабільної форми державного управління [7]. Заснований у 1980 р. CER є приватною, некомерційною організацією академічного характеру, яка займається дослідженнями суспільних питань. Її метою є вивчення та сприяння поширенню цінностей, принципів та інститутів, що лежать в основі вільного суспільства. З моменту свого створення CER концентрується на обговоренні основних питань національного значення. Огляд публікацій центру дає змогу простежити інтелектуальну еволюцію останніх років у Чилі [10].

Немає ніяких серйозних спірних моментів, які не були б конструктивно та ґрунтовно досліджені. Крім того, усі публікації є авторськими й автор несе повну відповідальність за їхній зміст [7]. Ця організація є центром ідей та інформації, що представляють інтерес громадськості [11]. Завдяки цьому CER вважається серйозною, збалансованою та відповідальною академічною установою. Крім того, Центр вивчення громадської думки входить у тридцятку найкращих «фабрик думки» світу, відповідно

до Міжнародного рейтингу «мозкових» центрів Університету Пенсільванії [10].

Корпорація досліджень Латинської Америки (CIEPLAN) є приватною некомерційною організацією, яка почала свою діяльність у 1976 р. з метою зробити внесок у державну політику Чилі та Латинської Америки. З її лав вийшли головні творці стратегії економічного зростання і соціальної рівності та ініціатори відкриття дверей Чилі для світової торгівлі, яке почалося в 1990-х роках [8]. CIEPLAN визнаний дослідним центром, який проявив себе під час відновлення демократії в Чилі [8]. Дійсно, CIEPLAN брав активну участь як у розробці економічних пропозицій та напрямів державної політики, так і у створенні мережі дослідників, які займали високі політичні посади в Чилі в період між 1990 і 2010 р. Так, чотири з п'яти міністрів фінансів цього періоду формувалися як дослідники в навчальному центрі CIEPLAN. На сьогодні в Корпорації досліджень Латинської Америки працює команда професіоналів у різних дисциплінах, яка виконує порівняльні дослідження з питань демократії та розвитку, економічної та соціальної єдності в Чилі та Латинській Америці [8]. Водночас CIEPLAN активно проводить дискусії та діалоги з цих питань з політичними та соціальними суб'єктами як в Чилі, так і в інших країнах регіону. Дослідження CIEPLAN сконцентровані на чотирьох стратегічних аспектах:

1. Стратегія розвитку та економіки.
2. Зміцнення демократії.
3. Соціальна згуртованість у Латинській Америці.
4. Законодавче консультування в Чилі [8].

Крім того, фахівці CIEPLAN регулярно проводять дослідження і з інших питань розвитку суспільно-політичної сфери, наприклад щодо якості та конкурентоспроможності вищої освіти [8]. Від початку створення фінансування CIEPLAN здійснювалося на проектній основі різноманітними організаціями, установами та фондами. Сьогодні фінансову підтримку діяльності центру надає, серед інших, Світовий банк, Програма Організації Об'єднаних Націй з розвитку та Європейського Союзу. Як і в минулому, CIEPLAN працює над консолідацією нового покоління експертів у галузі політики громадськості, які поділяють цінності демократії, свободи та солідарності [8].

Фонд «Чилі 21» прагне представляти прогресивні погляди в Чилі. Цей фонд з'явився в 1992 р. у результаті об'єднання групи людей та інститутів з метою створення місця для роздумів, аналізу та розробки прогресивної думки [9]. До 2000 р. його очолював колишній президент

Республіки Р. Ескобар. На сьогодні «Чилі 21» став одним з основних центрів політичної думки як в Чилі, так і в регіоні [10]. Він зміцнює свою міжнародну присутність, беручи участь у мережі Прогресивного фонду Південного конуса (la Red de Fundaciones Progresistas del Cono Sur), яка покликана сприяти ефективній регіональній інтеграції. До складу цієї мережі входять: Фонд Perseo Abramo (Бразилія); Центр політичних і соціальних досліджень (Аргентина) (Centro de Estudios Políticos y Sociales, CEPES) і Фонд Liber Seregni (Уругвай). З 2006 р. під їхнім керівництвом проходить щорічний прогресивний форум, на якому обговорюються проекти прогресивізму для країн Південного конуса, що пов'язані з прогресивними поглядами Європи та США [9]. Починаючи з 2011 р., проходить семінар, присвячений ключовим аспектам прогресивного мислення, що відображає досвід і особистісно орієнтовані практики союзних урядів у регіоні [9]. Фонд «Чилі 21» сприяє просуванню ідей прогресивного мислення шляхом проведення національних і міжнародних семінарів, симпозіумів, наукових досліджень, а також поширенню цінностей демократичного соціалізму та пошуку політичних альтернатив неолібералізму [9]. Його робота будується на програмах, орієнтованих на такі проблеми, як якість демократії, усебічний розвиток, соціальні права, захист навколишнього середовища, права корінних народів, гендерна рівність і міжнародна політика [9]. Серед найбільш важливих ідей, що розробляються Фондом «Чилі 21», можна виділити:

- розвиток і розробка програмних пропозицій для нового Чилі;
- необхідність досягнення прогресу в галузі соціальної політики в контексті соціального захисту та гарантії прав;
- підготовка молодих прогресивних діячів;
- заохочення гендерної рівності у всіх сферах суспільного життя [9].

Таким чином, на сьогодні для поширення ідей у сфері державного управління використовуються різні інструменти та інформаційні ресурси. Історично складалося так, що цю роль виконували університети, еліта та політичні партії. Тим не менше, з кінця 1970-х років починає поширюватися особливий тип організацій – так звані «фабрики думки», які являють собою фонди, дослідні центри або приватні корпорації, які служать лабораторіями для створення механізмів впливу на державне управління. Слідом за американськими «фабриками думки» ці організації стали широко розповсюджуватися по всьому світу, особливо після падіння Берлінської стіни. І Чилі не стало винятком.

Починаючи з кінця 1970-х років, у Чилі зростає кількість «фабрик думки». На сьогодні жодна з амбітних політичних партій, течій чи

організації не може дозволити собі припинити співробітництво або консультації з існуючими інформаційно-аналітичними центрами. Особливо це стосується тих центрів, які не позиціонують себе як політичні групи, а виражають ідеї громадянського суспільства, зацікавленого у впливі на державну політику. До таких центрів можна віднести Центр вивчення громадської думки, Корпорацію досліджень Латинської Америки та організацію «Чилі 21».

У цілому, якщо розглядати політичну систему як зону обмеженого доступу, де кожна група намагається забезпечити панування своїх поглядів, то роль аналітичних центрів значно зростає. Й аналітичні центри вже виступають не тільки консультантами або генераторами ідей, а й можуть впливати на певне коло осіб, здатних приймати рішення, і в цьому випадку їхній ідеологічний нейтралітет може піддаватися серйозним сумнівам. Чилі якраз і є яскравим прикладом країни із зростаючою кількістю інформаційно-аналітичних центрів, які беруть участь у формуванні державної політики.

Список використаних джерел

1. *Бондаренко В. І.* Зарубіжний досвід функціонування інформаційно-аналітичних центрів як дієвий засіб забезпечення інформаційних запитів суспільства / В. І. Бондаренко // Зб. матеріалів III міжн. наук. конф. мол. уч. – 17 травн. 2012. – С. 152–155.

2. *Зайцев Д. Г.* Аналитические центры как субъекты политического процесса : автореф. дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 / Д. Г. Зайцев. – М., 2009. – 20 с.

3. *Присяжна Л. В.* Бібліотеки як центри інформаційно-аналітичної підтримки органів державного управління / Л. В. Присяжна // Зб. матеріалів III міжнар. наук. конф. мол. уч. – 17 трав. 2012. – С. 135–138.

4. *Сытников А. П.* Функции и направления деятельности «фабрик мысли» в политической жизни стран / А. П. Сытников ; Гос. образоват. учреждение высшего профессионального образования Моск. гос. обл. ун-т // Вест. Моск. гос. обл. ун-та. Серия: Психологические науки. – М., 2010. – № 2. – С. 66–79.

5. Составлен первый международный рейтинг «мозговых центров» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ipnou.ru/article.php?idarticle=005717>. – Загл. с экрана.

6. Украина потеряла позиции в рейтинге мозговых центров Восточной Европы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://vkurse.ua/>

analytics/v-reytinge-mozgovykh-centrov-vostochnoy-evropy.html. – Загл. с екрана. – (Дата обращения: 08.04.2014).

7. Centro de Estudios Públicos, Chile [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.cepchile.cl/dms/lang_1/home.html. – Title from the screen.

8. Corporación de Estudios para Latinoamérica, CIEPLAN [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.cieplan.org/>. – Title from the screen.

9. Fundación Chile 21 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.chile21.cl/>. – Title from the screen.

10. *Górate M.* Think Tanks y Centros de Estudio. Los nuevos mecanismos de influencia política en el Chile post-autoritario [Electronic resource] / M. Górate. – Mode of access: <http://nuevomundo.revues.org/11152>. – Title from the screen.

11. *Moreno M.* Think tanks en Chile: Estilos y prácticas tecnocráticas en la formación de políticas / M. Moreno ; Universidad Central de Chile // Revista Enfoques: Ciencia Política y Administración Pública. – Santiago de Chile, 2010. – Vol. VIII, № 12. – P. 103–125.

Стаття надійшла до редакції 25.04.2014.

Olena Makarova,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

THE ROLE OF INFORMATION AND ANALYTICAL CENTER IN THE SUPPORT OF STATE MANAGEMENT BODIES (BY THE EXPERIENCE OF CHILE)

This article discusses the role of the «think tanks» in the support of state management bodies on the example of the leading information-analytical centers of Chile. It is conducted a general analysis of the organization of analytical centers of Chile and their activities, in particular, towards the formation of the ideas and opinions of society that would influence on the decision-making in public sphere.

Keywords: «think tank», information-analytical center, government, analytical centers of Chile, the political process.

Елена Макарова,

мл. науч. сотр. отдела организации и использования документального фонда
ФПУ Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

РОЛЬ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКИХ ЦЕНТРОВ В ПОДДЕРЖКЕ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ (ПО ОПЫТУ ЧИЛИ)

В этой статье на примере ведущих информационно-аналитических центров Чили рассматривается роль «фабрик мысли» в поддержке органов государственного управления. Проводится общий анализ организации аналитических центров Чили и их деятельности, в частности в направлении формирования идей и мнений общества, которые бы влияли на принятие решений в государственной сфере.

Ключевые слова: «фабрика мысли», информационно-аналитический центр, государственное управление, аналитические центры Чили, политический процесс.

Наталія Тарасенко,

мол. наук. співроб. відділу політологічного аналізу СІАЗ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

РОЗКРИТТЯ БІБЛІОТЕЧНИХ ФОНДІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ ЯК ФАКТОР НАПОВНЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

У статті обґрунтовано необхідність розширення доступу суспільства до систематизованої бібліотеками якісної, достовірної та корисної інформації шляхом використання для розкриття фондів бібліотек інструментарію соціальних мереж. Проаналізовано основні напрями та шляхи подальшого вдосконалення інтеграції бібліотек у мережений простір соціальних медіа.

Ключові слова: соціальні мережі, мережеве суспільство, Facebook, «ВКонтакте», Twitter, буктрейлер.

Сьогодні для мільйонів людей інтернет-простір – це не тільки джерело інформації, а й середовище роботи, навчання, дозвілля, спілкування та самовираження. У 2013 р. кількість дорослих громадян, що регулярно користувались Інтернетом в Україні, збільшилася на 6 % порівняно з 2012 р. – до 50 %. Про це йдеться в результатах регулярного дослідження ринку телекомунікаційних послуг, яке здійснює GfK Ukraine. Найактивніші користувачі мережі – молодь. Так, серед вікової групи 16–19 років 70 % українців щоденно заходять в Інтернет, тоді як у віковій групі 50–59 років таких лише 14 %. Загалом Україна посідає дев'яте місце у Європі за обсягом інтернет-аудиторії.

Найбільш поширеною причиною «виходу» українців в Інтернет на кінець 2013 р. було користування соціальними мережами. Її вказали 65 % інтернет-користувачів порівняно з 63 % у 2012 р., ідеться у дослідженні GfK Ukraine [4].

Найбільш популярною мережею серед жителів України є «ВКонтакте», аудиторія якої становить 49,97 % від загальної кількості користувачів соціальних мереж. На ресурсі зареєстровано більше 17,5 млн облікових записів від українців. Український сегмент світової мережі Facebook налічує майже 2,3 млн користувачів. 30,74 % українців віддають перевагу цьому ресурсу перед усіма іншими. Twitter став третім ресурсом у рейтингу популярності. Мікроблог ведуть 5,14 % українських

користувачів соціальних мереж. Примітно, що Twitter активно освоюють публічні люди України. Перевагу ресурсу «Однокласники» віддають лише 1,69 % українських користувачів. [1].

Користувачами різноманітних соціальних мереж по всьому світу, за інформацією маркетингової компанії eMarketer, нині є приблизно 1,6 млрд осіб, що дорівнює п'ятій частині населення планети. Дослідники стверджують, що цього року кількість користувачів, які хоча б раз на місяць заходять у свій профіль у певній соцмережі, збільшилася на 14,2 %. Якщо така ж тенденція збережеться й надалі, то до 2017 р. цей показник становитиме орієнтовно 2,33 млрд осіб [7].

Цікаво, що найактивніше населення користується соцмережами в Нідерландах – там частка користувачів соцмереж становить 63,5% від загальної кількості населення. Друге місце посідає Норвегія з показником 63,3 %. Невеликий відрив між Швецією і Південною Кореєю – 56,4 і 54,4 % відповідно. У Данії 53,35 % населення – користувачі соцмереж, 51,7 % – у США, 51,3 % – у Фінляндії. Також треба зазначити, що у Великій Британії і Канаді збільшилася кількість користувачів соціальних мереж – 50,7 і 51,2 % відповідно. В Індії ж відзначений найшвидший темп збільшення кількості користувачів соціальних мереж. За рік їхня кількість зросла на 37,4 %. Проте в цілому в Індії лише 7,7 % населення користуються соцмережами.

Існує чимало причин для щоденного зростання кількості зареєстрованих користувачів соціальних мереж, але більшість із них полягає у відсутності бар'єрів: зареєструватися в соціальній мережі може будь-хто, будь-де та будь-коли; саме в соціальних мережах сьогодні можна найшвидше знайти не лише інформацію будь-якого характеру, а й відшукати однодумців стосовно будь-якого питання. Крім того, соціальні мережі дають змогу висловитися, презентувати себе – як особистість, як професіонала, висвітлити свою точку зору з того чи іншого питання. Соціальні мережі – один з найефективніших у світі засобів поширення інформації, і можливості, які надають ці сервіси, активно застосовуються в різних сферах діяльності людини – у бізнесі, навчанні, творчості, відпочинку.

Інтернет неймовірно розширив можливості доступу користувачів до інформації, відтіснивши таким чином бібліотеки з монопольних колись позицій щодо надання доступу до інформаційних ресурсів. Це значною мірою знижує відвідуваність бібліотек, адже їм у сучасних умовах доводиться конкурувати з онлайн-книгарнями, книжковими мережами, інформаційними агентствами, багато з яких мають в Інтернеті

свої представництва. Онлайн-дослідження, проведене 2005 р. у кількох країнах світу за участі понад 3300 користувачів Інтернету, виявило, що 84 % з них розпочинають пошук потрібної інформації у пошуковиках і тільки 1 % – із сайтів бібліотек. Серед студентів цей показник ще вищий – 89 % [23].

Проте різке збільшення інтенсивності та масштабів виробництва нової інформації у всіх сферах суспільного життя, перетворившись на фактично неконтрольований суспільними інститутами процес, значно знизило якість поширюваної інформації, ускладнило її фіксування й систематизацію. За таких умов бібліотечні установи, як традиційні центри суспільного збереження та використання інформації, перетворилися на своєрідний фільтр, який відсіває неякісну, непотрібну або шкідливу для суспільства інформацію, акумулюючи лише ресурси, необхідні суспільству для його розвитку.

Водночас бібліотеки володіють величезними масивами нагромаджених у процесі історичного розвитку людства інформаційних ресурсів, збережених і систематизованих на різних, у тому числі складних для використання в системі сучасних комунікацій, носіях. Введення в суспільний обіг цих ресурсів у обсягах, сумірних з обсягами виробництва нової інформації, є принципово важливим для суспільства, оскільки сприяє збереженню наукових, культурних, моральних традицій, забезпечує виховання суспільства відповідно до виробленої протягом століть системи загальнолюдських цінностей та ідеалів, підтримуючи водночас національні особливості, специфічні для українського народу аспекти мислення, творення, передачі інформації, що дуже важливо в умовах активізації світових глобальних процесів [12, с. 7].

Особливого значення в цьому контексті набувають нові підходи до розкриття бібліотечних фондів, які дають змогу розширити доступ суспільства саме до систематизованої бібліотеками якісної, достовірної та корисної інформації, побудовані з урахуванням змін у культурній моделі поведінки нового покоління користувачів та спонукають бібліотеки надавати послуги методами і каналами, зручними для читача. Тож, зважаючи на темпи зростання популярності соціальних мереж, бібліотеки почали використовувати їх як форму спілкування з користувачами, майданчик для обговорення й просування послуг бібліотеки, засіб більш широкого розкриття своїх фондів.

У сучасному комунікативному просторі важливими для розкриття потенціалу бібліотек є такі характеристики функціонування соціальних мереж, як періодичність, інформаційність, фінансова доступність,

глобальність, демократичність і наявність зворотного зв'язку. Співтовариства, створені в соціальній мережі, – це один зі способів змінити стереотипи щодо бібліотеки як консервативної установи, підняти її престиж, залучити нових користувачів. Сторінки бібліотек у соціальних мережах в основному перенаправляють трафік своїх користувачів на «материнський сайт», оскільки поряд із власною інформацією в стрічці новин розміщують інформацію, запозичену на офіційному сайті бібліотеки. При цьому кожен користувач може стати джерелом інформації, порекомендувавши певний ресурс чи посилання на нього своїм друзям чи колегам по роботі, забезпечуючи таким чином вільне його «перетікання» з одного каналу на інший.

Актуальність запропонованої теми зумовлена потребою дослідження особливостей використання соціальних мереж як каналів для розкриття та поповнення фондів сучасної бібліотеки. У зв'язку з цим метою статті є аналіз можливостей, що надає бібліотекам їх присутність у соціальних мережах, щодо інформування користувачів про вже сформовані інформаційні ресурси та нові надходження, що стає фактором більш широкого розкриття бібліотечних фондів та розширення доступу до їх використання сучасним суспільством. Проблеми функціонування соціальних мереж загалом та участі в них бібліотек зокрема досліджуються ученими на основі вивчення процесів генези та властивостей мережевого суспільства і соціальних інтернет-мереж. Теоретичні засади виникнення мережевого суспільства розроблялися багатьма західними і вітчизняними вченими: М. Кастельсом, П. Бурд'є, В. Бюлем, Ж. Делезом, А. Фомінім, Д. Івановим, І. Семеновою, В. Сілаєвою, Г. Градосельською, С. Коноплицьким, В. Щербиною, Є. Прохоренко, С. Романенко, Н. Коритніковою та ін.

Значним внеском у розробку цієї проблематики стала колективна монографія науковців Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) «Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства», у якій розглядаються соціальні інформаційні мережі, їхній зміст, особливості розвитку в системі соціальних комунікацій сучасності. Досліджуються тенденції їх активізації в сучасній соціальній інформаційній системі, у розбудові вітчизняного комунікативного простору, соціальне й науково-освітнє значення, а також питання організації безпеки вітчизняного інформаційного простору в умовах стрімкого розвитку електронних інформаційних технологій, у тому числі й у контексті розвитку соцмереж [13].

У контексті окремих напрямів взаємодії бібліотек та соціальних медіа питання представлення бібліотечних установ у мережевому просторі

розглядають О. Мар'їна [10, 11], Л. Чуприна [20, 21], С. Головаха [5], Г. Булахова [2], Л. Чернявська [19], І. Терещенко [15] та ін. У публікаціях учених і практиків бібліотечної справи розкриваються механізми представлення бібліотеки та її ресурсів у соціальних мережах, значення використання соціальних сервісів. Надаючи належне проведеним дослідженням, слід також відзначити необхідність подальшого детального аналізу проблеми використання сучасною бібліотекою інструментарію соціальних мереж, зокрема для розкриття та поповнення бібліотечних фондів.

Активне освоєння соціальних мереж бібліотеками світу лише починається. Безумовно, першість у досвіді опанування соціальних платформ належить зарубіжним бібліотекам, лідером серед яких є Бібліотека Конгресу США. Вона не лише успішно освоює соціальні сервіси YouTube, iTunes, Flickr та ін., оприлюднюючи матеріали з бібліотечних фондів, а також має намір архівувати у цифровому вигляді всі публічно доступні повідомлення, розміщені в мікроблозі Twitter. Цікавим є також досвід британського Інституту бібліотечно-інформаційних спеціалістів (CILIP), який започаткував курси підготовки бібліотекарів для роботи з цією технологією Twitter for Librarians [22].

Українські бібліотеки активно запозичують досвід зарубіжних колег. Провідні бібліотеки України активно використовують можливості мережевих технологій з метою вдосконалення форм інформаційно-бібліотечного обслуговування користувачів, надання доступу до своїх фондів і різноманітних інтернет-ресурсів.

У Facebook, «Однокласниках», «Вконтакте» представлено кілька десятків українських бібліотек – від національних і державних (наприклад, НБУВ, Одеська національна наукова бібліотека ім. М. Горького, Державна бібліотека України для юнацтва), провідних ВНЗ (Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія») та обласних (Херсонська ОУНБ ім. Олеся Гончара, Тернопільська обласна бібліотека для молоді, Донецька обласна універсальна наукова бібліотека ім. Н. К. Крупської, Луганська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. М. Горького) до міських і сільських. Створено також бібліотечні групи, у яких бібліотекарі обговорюють спільні професійні проблеми, діляться враженнями про конференції, обговорюють останні новини в бібліотечному світі [13, с. 170].

Найбільш пристосованою для просування фондів, продуктів та послуг бібліотеки вважають мережу Facebook (<http://facebook.com>). Майданчик Facebook привертає увагу бібліотек порівняно з іншими соціальними

мережами з огляду на ряд критеріїв: цільова аудиторія ресурсу (старша 14 років), велика кількість груп (спільнот) за інтересами, можливість рекомендувати ту чи іншу інформацію сторінки друзям (обмін посиланнями), високі рейтинги використання порівняно з іншими соціальними мережами та ін.

Однією з істотних переваг соціальної мережі Facebook є те, що адміністрація ресурсу пропонує користувачам послуги та консультації з просування сайтів і брендів у цій мережі. Перелік послуг: залучення учасників на свої сторінки, групи і додатки; консультування з просування сайтів та розвитку групи в мережі Facebook; налаштування автоматичного експорту новин із Facebook на інші соціальні мережі [3].

Кнопка «мені подобається» (так званий «лайк») дає змогу користувачеві швидко й легко відреагувати на повідомлення, фотографію, подію. Facebook надає також можливість використовувати функцію «Запропонувати друзям».

Цільова аудиторія «ВКонтакте», що складається в основному з дітей шкільного віку та молоді, підходить, в основному, для дитячих і юнацьких бібліотек та бібліотек ВНЗ.

Ідея, закладена в Twitter (<http://twitter.com>), полягає у створенні умов для циркуляції думок і різної інформації між користувачами. Twitter накладає на повідомлення користувача суворе обмеження в 140 символів, що не зовсім зручно.

Google+ (<http://plus.google.com/>) – це соціальна мережа, створена корпорацією Google, яка з'явилася в червні 2011 р. З того часу проект вважається цілком гідним конкурентом Facebook, тим більше що у Google+ є ряд переваг. Так, розробники соціальної мережі Google+ вважають, що вона дає змогу виставити необхідні кожному конкретному користувачеві налаштування приватності, крім того, ділитися контентом у цій соціальній мережі зручно й ефективно [18].

Поточна реалізація соціальної взаємодії ґрунтується на принципі формування груп за визначенням зв'язків – друзі, однокласники та однокурсники, колеги, родина. Специфічною рисою мережі можна назвати кола контактів (circles). Розробники Google відзначають, що саме ці кола дають можливість налаштувати ступінь доступу до користувачів цієї соціальної мережі так, як ми робимо це в житті. За їхньою допомогою можна зручно сортувати весь список контактів за сферами спілкування та інтересами. Сенс їхньої роботи в тому, що користувач може розділити свій список контактів за колами спілкування і згодом налаштувати для цих кіл різний рівень доступу до тієї чи іншої інформації. Плюс цієї технології

в тому, що, порівняно з Facebook, де за великої кількості контактів надається занадто багато зайвої інформації, порівняно з Twitter, де інформації занадто мало, Google+ можна налаштувати так, щоб інформації надходило рівно стільки, скільки користувач вважає за потрібне.

Ще одним потенційно потужним інструментом Google+ є відео-конференція. За її допомогою Google+ може переманити з Facebook користувачів корпоративного сегмента, оскільки цей сервіс безкоштовний, має мінімальну кількість налаштувань і підтримує одночасне відеоспілкування до 10 осіб.

На відміну від Twitter, у Google+ завдяки відсутності обмежень на кількість символів заохочується публікувати розгорнуті думки, а фактично – вести свій власний блог; по-друге, можливість вставки фото і відео безпосередньо в саме повідомлення позбавляє необхідності перенаправляти куди-небудь ваших користувачів; по-третє, потік публічних повідомлень (стрім) займає практично всю робочу частину сторінки, у неї швидший відгук, вона візуально більша і пропонує більше функціональних можливостей.

Істотним плюсом розглянутої соціальної мережі є можливість «соціалізації пошуку», коли контент відбирає не пошуковий робот, а друзі, які радять, що варто читати, а чого не варто. Саме це і робить кнопка «+1», яка з'явилася в пошуку, а потім і в Google+. Клік по кнопці не передає інформації в профіль Google+, але хтось інший, хто перебуває у ваших колах, побачить ваш аватар у пошуковій видачі та буде знати, що це ви, його друг, рекомендуєте йому почитати певну книгу. Виходить велика стрічка з рекомендаціями від ваших друзів, але з інформацією, яка на той момент потрібна саме вам [6].

Багато бібліотек представлені відразу в кількох соціальних мережах. Зокрема, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського забезпечує інтернет-комунікацію зі своїми читачами через мережі Facebook ([http://www.facebook.com/pages/Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського/1351876-1326917](http://www.facebook.com/pages/Національна_бібліотека_України_імені_В._І._Вернадського/1351876-1326917)), «ВКонтакте» (група читачів НБУВ – <https://vk.com/club22008307>), Twitter (за адресою: <https://twitter.com/NBUV>).

Знайти бібліотекам свою нішу на сторінках соціальних мереж дає змогу, зокрема, реалізація однієї з найбільш значущих функцій бібліотек – рекомендаційної, інструментом здійснення якої можуть стати рекомендаційні сервіси – Folksonomie (folk – народний + taxonomy – розташування по порядку). Це один з видів соціальних мереж, який застосовує практику категоризації інформації шляхом створення закладок

і спонтанних смислових міток (тегів), що доступні для перегляду іншим користувачам. Соціальні закладки – це засіб, за допомогою якого користувачі Інтернету можуть ділитися, створювати, шукати й управляти закладками веб-ресурсів. На відміну від закладок у браузері соціальні закладки зберігаються не на жорсткому диску комп'ютера, а на сервері в мережі Інтернет. На базі рекомендацій інших людей читач робить вибір ресурсів і легко знаходить відповідні матеріали. Чим більше людей беруть участь у сервісі, тим більш точним є прогноз й оцінка ресурсів. Основні переваги таких систем закладок:

- вирішують питання збереження закладок у разі, наприклад, перевстановлення операційної системи;
- отримання доступу до своїх закладок з будь-якого комп'ютера, який підключений до Інтернету;
- можливість доступу до закладок інших користувачів;
- систематизація закладок за допомогою категорій або міток;
- можливість ділитися з друзями і знайомими улюбленими сайтами.

Бібліотеки можуть використовувати сервіси соціальних закладок для створення навігаторів або замість традиційних «корисних посилань», що розміщуються на сайтах бібліотек.

Яскравий приклад рекомендаційного сервісу, який починався як суто книжковий, а нині розширив свої кордони, – IMHO.net.ru. Його ідея проста: користувач розміщує опис прочитаної ним книги (або знаходить уже розміщений до нього) та оцінює книгу (за 10-бальною системою). Після внесення більше 30 оцінок сайт самостійно може зробити прогноз, як користувач поставиться до інших книг. Такий прогноз робиться на підставі оцінок інших користувачів, яким також подобалися (або не подобалися) ці книги. Рекомендаційні сервіси можуть допомогти при комплектуванні бібліотечних фондів спрогнозувати потенційний попит на той чи інший вид літератури – природно, це повинна бути не проста більшість рекомендацій, а розрахунки, засновані на математичних формулах (треба зауважити, що весь сервіс побудований на складних математичних обчисленнях, невидимих користувачеві і виконуваних на серверах розробника). Цей сервіс може бути одним з інструментів при формуванні ядра фонду або визначення, яку літературу варто використовувати при формуванні підсобного фонду [14].

Стає популярним серед бібліотек і YouTube, найбільший в Інтернеті відеохостинг. Тут можна публікувати буктрейлери (book trailers) – короткі відео, які створюють візуальну презентацію книги. Від самого початку основним завданням буктрейлерів було створення реклами для

тих споживачів/читачів, які надають перевагу відеореklamі. Але згодом міні-презентації книг почали набувати самостійної форми, розкриваючи часом зовсім неочікувані аспекти того чи іншого твору.

Перші промо-ролики з'явилися в 2002 р. у США, коли видавці побачили необхідність у додаткових засобах реклами книжок. Перший офіційний буктрейлер було представлено у 2003 р. на книжному ярмарку в Луїзіані (США). Це був ролик до роману «Темна симфонія» – десятої частини багатотомної саги К. Фіхан.

Популярність буктрейлерів зростала завдяки розвитку Web 2.0: соціальних мереж, блогів, серверів відеоінформації на зразок YouTube тощо. Тож дуже швидко в розвинутих країнах такі промо-ролики стали невід'ємною частиною рекламної кампанії кожного бестселера.

Часом такі відео створюються за законами рекламних роликів, один з типових прийомів яких – використання відомих облич. Наприклад, книга Е. Цукермана «Мудрість» включає діалоги з 50 відомими письменниками, акторами, політиками, музикантами тощо, кожному з яких за 65 років. Для буктрейлера просто змонтували уривки з цих інтерв'ю.

Коли програмне забезпечення спростилося й стало доступнішим, багато читачів почали візуалізувати свої враження від книги. Через це інтернет-простір наповнили аматорські ролики, у яких обіграно сюжети популярних книжок. Головний недолік таких аматорських буктрейлерів полягає у низькій якості.

Нині в США над створенням буктрейлерів працюють провідні кіностудії. Однак українським буктрейлерам ще далеко до такого рівня – переважна більшість вітчизняних роликів залишається на рівні трешу¹⁴. Звичайно, якість буктрейлера безпосередньо залежить не тільки від зацікавленості творців, а й від їхньої технічної оснащеності, тобто від фінансів. Через свою якість вітчизняні промо-ролики до книг збирають зазвичай сотні переглядів, натомість у США – десятки тисяч.

В Україну цей спосіб просування книги прийшов у 2009 р., але поки що залишається швидше екзотичною заморською новинкою, ніж актуальним способом просування книг до читачів. Першими створювати буктрейлери почали видавництва, побачивши в цьому ресурсі новий інструмент для реклами своєї продукції. Активно працює в цьому

¹⁴ Треш (трешак, англ. Trash – відходи, мотлох, сміття, пр. трешовий) – особливий вид ультрамалобюджетного (зокрема) кіномистецтва, що перебуває на межі, а то й за межею, власне, того, що зазвичай звать мистецтвом (Кінокадр (<http://wiki.kinokadr.ru/wiki/%D0%A2%D1%80%D1%8D%D1%88>)).

напрямі, наприклад, видавництво «Грані Т». Потім цю ідею підхопили бібліотекарі.

Щоб відібрати найкращі зразки буктрейлерства, проводяться спеціалізовані фестивалі, які ініціюють відомі бібліотеки, журнали та окремі видавництва. Існує навіть кілька щорічних премій за досягнення в цій галузі. Найвідоміші з них: MobyAwards (вручається американським видавництвом MelvilleHousePublishing); BookVideo (заснована лондонською книгарнею Foyles); Trailee (вручається американським виданням School-LibraryJournal). Схожі премії є майже в усіх розвинутих країнах, однак авторитетної інституції, що систематизувала б буктрейлери з усього світу, поки що не створено.

В Україні також проводяться конкурси буктрейлерів. 28 листопада 2013 р. Державний заклад «Державна бібліотека України для юнацтва» за участі Української бібліотечної асоціації (УБА) провів фестиваль буктрейлерів «Оживають герої на екрані у рекламі». Захід подібного рівня відбувався в Україні вперше.

Згідно з вимогами конкурсу до розгляду приймалися буктрейлери за мотивами творів художньої літератури, виконані українською мовою. Тривалість буктрейлерів – не більше 3 хв. Роботи повинні були виставлятися на відеопорталі Youtube.com на акаунті бібліотеки, яка подає заявку. Усього на конкурс надійшло та було розміщено на YouTube 193 буктрейлери. Відповідно до умов конкурсу, представлених на сайті бібліотеки, з них для подальшої участі було відібрано 61 буктрейлер. Плей-лист відеороликів, підготовлених до всеукраїнського конкурсу буктрейлерів «Оживають герої на екрані у рекламі» можна переглянути на відеоканалі Державної бібліотеки України для юнацтва за посиланням «Конкурс буктрейлерів» [8].

У січні 2014 р. Українська бібліотечна асоціація разом зі своїм партнером видавництвом «Клуб сімейного дозвілля» оголосила конкурс бібліотечних буктрейлерів «Читаємо з Клубом сімейного дозвілля», на який було подано 76 буктрейлерів, що різнилися за тематикою книг і технічним виконанням [16].

За результатами конкурсу було відзначено 10 кращих буктрейлерів. Оголошення переможців відбулося 10 квітня 2014 р. у межах «Книжкового арсеналу» в м. Київ [17].

Серед найбільш змістовних та якісних слід відзначити буктрейлери Центральної бібліотеки для дорослих м. Лисичанськ (буктрейлер на книгу «100 знаменитих символів України»), КРУ «Юнацька бібліотека» (буктрейлер на книгу «Вечори на хуторі поблизу Диканьки»)

та ЦДБ ім. Пушкіна (буктрейлер на книгу «Дари волхвів», «Тріумфальна арка») [9].

В Україні буктрейлер – відносно новий, але досить перспективний жанр, зважаючи на дедалі сильніше загострення інформаційної конкуренції. Однак його роль і можливості істотно обмежені, з одного боку, проблемами якості кадрів, які здатні готувати змістовні та ефективні буктрейлери, з іншого – потребують відповідного фінансування. Тож, зважаючи на українські реалії, буктрейлери поки що розвиваються, швидше, як творча ініціатива, можливість спробувати себе в новому форматі, але не як частина піар-стратегії чи бізнес-плану.

Водночас, аналізуючи зміст існуючих на українських теренах буктрейлерів, слід вказати, що переважна більшість відео спрямована на розкриття літератури художнього спрямування що, у свою чергу, не представляє інформаційного наповнення таких видів літератури, як навчальна та наукова. Розробка цього напрямку є вельми актуальною та водночас досить складною, зважаючи на специфіку інформаційного наповнення навчальних, науково-популярних і наукових видань та спрямування їх на чітко визначену аудиторію. Актуальним також є вирішення завдання зі створення системи обліку, зберігання й систематизації буктрейлерів, що задовольняли б персональні інформаційні запити читачів різних груп і верств населення.

Українським бібліотекам сьогодні важливо активніше вивчати інноваційний досвід зарубіжних бібліотек, аби не відставати у вирішенні багатьох питань, пов'язаних з організацією електронного середовища бібліотек і впровадженням нових форм обслуговування користувачів. Книгозбірні мають реагувати на виклики часу і бути постійно присутніми в інформаційному просторі, у тому числі й через соціальні мережі, які сьогодні хоч і не є універсальним засобом позиціонування бібліотеки в інформаційному просторі, але виступають доволі потужним інструментом, який не варто ігнорувати.

Проведене дослідження не вичерпує проблеми комунікації бібліотек та їхніх користувачів через соціальні мережі, зокрема, розкриття їх засобами бібліотечних фондів. Перспективними напрямками дослідження залишається вивчення світового досвіду взаємодії книгозбірень та соціальних мереж, аналіз способів комунікації українських бібліотек із соціальними мережами, підвищення їхньої ефективності.

Список використаних джерел

1. Аналізуємо популярність соціальних мереж [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://soclines.biz/articles/analiziruem-populyarnost-socialnyh-setej.html>. – Назва з екрана.
2. Булахова Г. Бібліотеки в соціальних мережах та блогосфері як засіб рекламування / Г. Булахова // Наук. пр. Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – Вип. 36. – С. 192–200.
3. Вахрушева А. Публичные библиотеки в социальных сетях: проблемы продвижения библиотечных услуг / А. Вахрушева. – Режим доступа: <http://nekrasovka.ru/publichnyie-biblioteki-v-sotsialnyih-se/>. – Загл. с екрана.
4. В Украине в 2013 г. количество пользователей Интернета увеличилось на 6 % [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.rbc.ua/rus/news/society/v-ukraine-v-2013-g-kolichestvo-polzovateley-interneta-velichilos-08042014221700>. – Загл. с екрана.
5. Головаха С. Наукова бібліотека в соціальних мережах / Сергій Головаха // Бібл. вісн. – 2012. – № 3. – С. 29–32.
6. Университетская книга [Электронный ресурс] : информ.-аналит. журн. – Март 2012. – Режим доступа: <http://www.unkniga.ru/biblioteki/bibdelo/724-prodvizhenie-bibliotek-v-soc-setyah.html>. – Загл. с екрана.
7. Gazeta.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gazeta.ua/blog/40953/kilkist-koristuvachiv-socialnih-merezh-bezperervno-zrostaye>. – Назва з екрана.
8. Конкурс буктрейлерів. Державна бібліотека України для юнацтва [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://profy.4uth.gov.ua/professional-activity/competitions-for-librarians/peremozcivseukraïnskogo-konkursubuktrejlerivozivautgeroienakraniureklami>. – Назва з екрана.
9. Леках Ю. Буктрейлери як засіб маркетингових комунікацій в сучасній бібліотеці [Електронний ресурс] / Ю. Леках. – Режим доступу: <http://dSPACE.ukrfa.kharkov.ua/bitstream/123456789/3333/1/lekah.pdf>. – Назва з екрана.
10. Мар'їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії / О. Мар'їна // Вісн. Кн. палати. – 2012. – № 8. – С. 19–21.
11. Мар'їна О. Веб-технології в бібліотеках: нові можливості розвитку комунікаційного середовища [Електронний ресурс] / О. Мар'їна. – Режим доступу: <http://www.science-community.org/ru/system/files/23.pdf>. – Назва з екрана.
12. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 246 с.

13. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 250 с.

14. *Сутыгина И. Е.* Новые библиотечные сервисы [Электронный ресурс] / И. Е. Сутыгина. – Режим доступа: http://unatlib.org.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=1956&catid=1. – Загл. с экрана.

15. *Терещенко І.* Бібліотечні продукти та послуги в соціальних медіа / І. Терещенко // Наук. пр. Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – Вип. 36. – С. 217–225.

16. Творчість та інновації в українських бібліотеках [Електронний ресурс] : інформаційно-просвітницький блог для бібліотекарів. – Режим доступу: <https://libinnovate.wordpress.com/tag/%D1%83%D0%B1%D0%B0/>. – Назва з екрана.

17. Українська бібліотечна асоціація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ula.org.ua/ua/news/2782-peremozhtsi-konkursu-buktreileriv-chytaiemo-z-klubom-simeinoho-dozvillia>. – Назва з екрана.

18. *Федоров А. О.* Продвижение библиотек в социальных сетях / А. О. Федоров // Университетская книга. – 2012. – № 3. – С. 56–59.

19. *Чернявська Л.* Представлення бібліотек у блогах та соціальних мережах як фактор покращення комунікації у віртуальному середовищі / Л. Чернявська // Наук. пр. Нац. б-ки ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – Вип. 36. – С. 200–217.

20. *Чуприна Л.* Оперативна інформація в соціальних мережах: особливості обігу та використання бібліотеками / Л. Чуприна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2012. – Вип. 33. – С. 507–523.

21. *Чуприна Л.* Особливості формування та використання соціокультурних ресурсів соціальних медіа в українському інфопросторі // Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – С. 61–115.

22. Twitter for Librarians [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.squidoo.com/twitter4-librarians>. – Title from the screen.

23. Perceptions of libraries and information resources: A report to the OCLC membership [De Rosa C., Cantrell J., Cellentani D. et al.]. – Dublin, Ohio, 2005. – P. 1–17.

Стаття надійшла до редакції 16.06.2014.

Nataliya Tarasenko,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

DISCLOSURE OF LIBRARY COLLECTIONS BY MEANS OF SOCIAL NETWORKS AS AN INFORMATION SPACE FILLING FACTOR

In the article the need to expand access to public libraries systematic quality, – accurate and useful information, using the means of opening the library of social networks. The basic trends and ways to further improve cooperation libraries and social networks are also analysed.

Keywords: social networks, network society, Facebook, VKontakte, Twitter, book trailer.

Наталія Тарасенко,

мл. науч. сотр. отдела политологического анализа «СІАЗ»

Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

РАСКРЫТИЕ БИБЛИОТЕЧНЫХ ФОНДОВ СРЕДСТВАМИ СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ КАК ФАКТОР НАПОЛНЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА

В статье обоснована необходимость расширения доступа общества к систематизированной библиотеками качественной, достоверной и полезной информации путем использования для раскрытия фондов библиотек инструментария социальных сетей. Проанализированы основные направления и пути дальнейшего совершенствования интеграции библиотек в сетевое пространство социальных медиа.

Ключевые слова: социальные сети, сетевое общество, Facebook, «ВКонтакте», Twitter, буктрейлер.

Валерія Струнгар,

аспірант Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

СОЦІАЛЬНІ МЕДІА В СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНО-БІБЛІОТЕЧНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті досліджено особливості розвитку соціальних медіа в системі сучасного інформаційно-бібліотечного середовища. Висвітлено теоретичні та практичні аспекти діяльності бібліотек в умовах стрімкого розвитку електронних інформаційних технологій, у тому числі й у контексті розвитку соціальних медіа. Проаналізовано поняттєвий апарат соціальних медіа в системі соціальних бібліотечних комунікацій сучасності. На основі термінологічного аналізу розглянуто поняття «соціальні медіа», «технології 2.0», «бібліотека 2.0», «соціальна мережа», «інтернет-сервіс», «спільнота».

Ключові слова: соціальні медіа, бібліотека, інтернет-комунікації, технології Web 2.0, соціальні мережі, інтернет-сервіси.

В умовах сучасного формування інформаційного суспільства великого значення набуває представлення в мережевому середовищі бібліотек, зокрема і через соціальні медіа, які є вагомим чинником трансформації системи бібліотечного обслуговування. Вони дають змогу поєднувати як традиційний доступ до ресурсів бібліотеки, так і нові форми бібліотечного обслуговування, що пов'язані з використанням форумів, віртуальних спільнот, проєктів, віртуальних лабораторій тощо. У зв'язку з розвитком соціальних медіа важливим є ефективне використання цих медіа в системі сучасних інформаційних комунікацій бібліотек для вирішення актуальних завдань суспільного розвитку.

Активне застосування соціальних медіа в роботі бібліотек дає змогу отримати нові інструменти для організації та керування інформацією, надання до неї доступу, тим самим стимулювати подальший розвиток бібліотечної діяльності та створити якісно нову комунікацію з користувачами. Трансформація комунікативного простору, руйнування традиційних механізмів передачі соціальної інформації, зміна орієнтацій поведінки користувачів актуалізують проблему адаптації бібліотек до сучасних умов розвитку новітніх медіа.

Теоретичні та практичні підходи представлення бібліотечних установ у мережевому просторі активно досліджуються вітчизняними

та зарубіжними науковцями. Особливості окремих напрямів використання соціальних медіа в роботі бібліотек досліджували В. Бондаренко [1], А. Пурник [6], А. Каплан [9], М. Хенлейн [9] та ін. Метою статті є дослідження специфіки бібліотечної роботи в системі суспільного використання соціальних медіа.

Активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечну сферу істотно вплинуло на її розвиток. Перехід на інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) привів до створення в бібліотеках електронних каталогів, у тому числі зведених; оцифрування фонду; формування власних різноманітних баз даних, електронних бібліотек, корпоративних бібліотечних мереж; появи інтернет-навігації за бібліографічними та повнотекстовими ресурсами; виникнення віртуальних дослідницьких сервісів для користувачів, які забезпечують з ними інтерактивний зв'язок, доступ до електронних бібліотечних систем.

У найближчому майбутньому, як вважає С. Генієва, бібліотека втрапить свій традиційний вигляд, а її функції істотно зміняться [3, с. 2, 3]. Книги на традиційних носіях будуть поступово замінені електронними аналогами, і паперова книга як носій інформації, зникне або перетвориться на раритет. Водночас ті бібліотеки, що вдаються до формальної технічної модернізації, без еволюції філософії роботи з користувачами, у першу чергу без переходу від обслуговування до співпраці, скоріше за все, втрачатимуть позиції в інформаційному обслуговуванні, тому що на цьому полі у них уже є потужні конкуренти: агрегатори інформації, мережеві магазини, віртуальні видавництва та ін.

У зарубіжному бібліотекознавстві велика увага приділяється проблемам віртуальних бібліотек. Передбачалося, що завдяки їх створенню в реальні бібліотеки придуть ті користувачі, які ніколи їх не відвідували. Раніше показник дистантного обслуговування був низьким. На сьогодні подібний прогноз стає більш обґрунтованим, чому сприяє зміна поколінь користувачів.

Особливе місце в діяльності віртуальних бібліотек займає дистантне довідкове обслуговування в мережевому режимі. Цей напрям, під впливом нових інформаційних технологій, може розглядатися як найкоротший шлях виходу бібліотек на якісно новий рівень обслуговування. Дедалі більшій віртуалізації бібліотечного обслуговування сприяє зміна поколінь користувачів бібліотек.

У практиці бібліотек розширюється робота з читачем на основі використання інтернет-технологій. На своїх сайтах бібліотеки розміщують різні матеріали, щоб допомогти читацькому вибору, наприклад

списки рекомендованих творів, та організують читачькі форуми. Пошукові механізми інтернет-середовища дають змогу користувачеві вибрати певний жанр, а потім методом уточнюючих запитань підшукати книгу або список рекомендованої літератури.

Отже, в умовах формування інформаційного суспільства бібліотеки трансформуються, освоюючи не тільки нові технології, а й нові завдання, значення: це перш за все пов'язано з гуманістичним призначенням бібліотек як інституту інкультурації [4, с. 84] та соціалізації – забезпеченням суспільства актуальною, якісною інформацією, розвитком медіа та інформаційної грамотності, читачької культури, піднесенням духовних потреб особистості, формуванням на основі комунікативних практик культурної ідентичності людини.

Дослідники відзначають, що якщо спочатку мережа розглядалася, насамперед, як спосіб зв'язку елементів інформації, то нині на перший план виходить здатність мережі пов'язувати людей. Багато в чому це забезпечується технологічними розробками, які прийнято узагальнювати терміном Web 2.0. – другим поколінням інтернет-технологій. Якщо перший Web був націлений на публікацію та зберігання інформації, то технології другого Web надали можливість інтерактивної взаємодії користувачів між собою за допомогою соціальних мереж, блогів, вікі-сервісів та ін. [11, с. 2]. При цьому не тільки збільшилися інтенсивність взаємодії людей один з одним, а й зростає кількість форм комунікації людей між собою.

Термін Web 2.0 був запропонований Т. О'Рейлі, засновником і генеральним директором американської компанії O'Reilly Media. Характеризуючи свою концепцію, пояснюючи її в безлічі статей, Т. О'Рейлі підкреслює, що Web 2.0 не має чітких меж, його можна уявити собі як безліч правил і практичних рішень. Головний принцип – підвищення ефективності інтернет-технологій за рахунок використання «колективного» розуму, залучення користувачів до наповнення та багаторазової перевірки контенту. За визначенням Т. О'Рейлі, Web 2.0 – це методика проектування систем, за яких вони стають тим кращими, чим більше людей ними користуються. Тобто це системи, інформаційне наповнення яких забезпечують користувачі.

Бібліотека 2.0 – це бібліотека, сервіси якої орієнтовані на Web 2.0, тобто на контент, який генерований користувачами та створений у результаті діалогової взаємодії користувача з бібліотекою. Таким чином, можна стверджувати, що Бібліотека 2.0 концентрується навколо користувача, його життя та його потреб, а технології допомагають у реалізації концепції, а не створюють її.

Існування Бібліотеки 2.0 А. Пурнік описує таким чином: є фонд бібліотеки; є ресурси, доступні через Інтернет (продовження фонду); тобто користувач з його інформаційними потребами; є бібліотекар. Між ними будується діалог, спрямований на пошук ресурсу для задоволення потреб користувача. До цього моменту серйозних відмінностей від традиційної Бібліотеки 1.0 не спостерігається. Відмінності з'являються тоді, коли діалог перетворюється на ресурс [6, с. 6].

На відміну від класичної Бібліотеки 1.0, для Бібліотеки 2.0 характерне постійне оновлення та переоцінювання сервісів, а також прагнення залучити читачів до їх розробки та реалізації, для чого схвалюється і підтримується зворотний зв'язок і участь. Оскільки будь-яка бібліотечна організація представлена в соціальних медіа, можна стверджувати, що сервіси Бібліотеки 2.0 у результаті замінять традиційні, односпрямовані послуги. Отже, Бібліотеку 2.0 можна характеризувати, з одного боку, як технологічний прорив, з іншого – як першу спробу соціалізації процесу обслуговування користувачів шляхом залучення їх до цього процесу, що забезпечує одночасно, як зазначає Г. Пальгуєва, і перезавантаження нашої свідомості [5, с. 11].

Розширення сфери використання соціальних медіа сьогодні спричинює суперечливі оцінки, дискусії та викликає великий інтерес у науковців. Одні науковці розглядають соціальні медіа як багатозначний термін, що використовують для опису нових форм комунікації виробників контенту з його споживачами і для яких визначальне значення має чинник виробництва контенту самими користувачами. Це набір онлайн-нових технологій, що уможливають спілкування користувачів між собою в різноманітних формах – налагодження контактів, взаємодія один з одним, обмін думками, досвідом і знаннями, а також новинами, відео, фото, музикою та посиланнями [7, с. 106].

А. Каплан і М. Хенлейн визначають соціальні медіа як групу інтернет-додатків, що базуються на ідеологічній та технологічній базі Web 2.0 і які дають змогу користувачам створювати контент і обмінюватись ним [9, с. 60]. Зокрема, до соціальних медіа відносять: віртуальні співтовариства; блоги; соціальні мережі; співтовариства з виробництва спільного контенту; Вікі-сервіси; геосоціальні сервіси тощо.

Інші дослідники розглядають соціальні медіа як вид мас-медіа, що має ряд переваг над іншими різновидами та апелює до певної соціальної спільноти [8, с. 22].

Водночас соціальні медіа слід розглядати і як чинник формування суспільних зв'язків нової якості. Соціальні мережі стають одним

з інструментів горизонтального структурування суспільства, даючи підстави ідентифікувати це як один з виявів формування громадянського суспільства.

Формування горизонтальних, корпоративних зв'язків з використанням мережевих технологій у сфері бібліотекознавства відбувається як на базі соціальних мереж (універсальних і спеціалізованих), блогосфери, віртуальних спільнот, так і через створення спеціалізованих науково-освітніх мереж, зокрема на базі грид-технологій – міжнародних, національних, регіональних.

Розглядаючи місце соціальних медіа у формуванні горизонтальних зв'язків у сфері бібліотекознавства, можна констатувати, що вже сьогодні вони відіграють важливу роль у поширенні знань, стають засобом інтернаціонального обміну оперативною науковою інформацією, пропонують інструментарій для вдосконалення соціальних комунікацій, який наближає наукову спільноту до рівня відносин і взаємозв'язків, характерних для громадянського суспільства.

Сьогодні дедалі більше бібліотек створює свої сторінки в соціальних мережах. Під «соціальною мережею» розуміють платформу, онлайн-сервіс або веб-сайт, які призначені для побудови, відображення та організації соціальних взаємовідносин, візуалізацією яких є соціальні графи. Тобто це онлайн-спільнота, учасники якої обмінюються інформацією та беруть активну участь в обговоренні певної теми. Більшість вітчизняних і зарубіжних бібліотек представлені у Facebook, «ВКонтакте», «Однокласники», LinkedIn, MySpace та ін.

Це показує, що соціальні мережі володіють можливостями для застосування в практиці бібліотек: пошуку та підбору персоналу; спілкування з користувачами реальними та потенційними; професійне спілкування та професійний розвиток; надають методичну допомогу; представляють організацію та проведення конференцій, семінарів, тренінгів; маркетингову діяльність (залучення нових користувачів, маркетингові дослідження); електронні виставки; путівники та керівництва (відео, аудіо); інформування про нові надходження; публікація новин та анонсів заходів; фото- і відеозвіти; профільні додатки (доступ до ЕК); таргетовану рекламу; розміщення тендерів.

Поширеною формою технологій із зворотним зв'язком, що активно розвивається вітчизняними бібліотеками, є блоги, де вони представляють свої ресурси та послуги. Блог (англ. blog, від weblog – інтернет-журнал подій, інтернет-щоденник) – це веб-сайт, у якому основний вміст – це записи, які регулярно додаються, що містять текст, зображення

та мультимедіа. Для блогів характерні короткі записи тимчасової значущості, відсортовані у зворотному хронологічному порядку (останній запис зверху). Відмінності блогу від традиційного щоденника обумовлюються середовищем: блоги зазвичай публічні та передбачають сторонніх читачів, які можуть вступити в публічну полеміку з автором. Для блогів характерна можливість публікації відгуків (коментарів) відвідувачами. Вона робить блоги середовищем мережевого спілкування, що має ряд переваг над електронною поштою, групами новин, веб-форумами та чатами. Сьогодні найвідомішими блог-платформами є Blogger.com, Livejournal.com, Блоги@Mail.Ru (<http://blogs.mail.ru>), Liveinternet.ru (<http://www.liveinternet.ru/>), Я.ру (<http://my.ya.ru>) [10, с. 164].

Блоги та спільноти блогів ведуть співробітники бібліотеки, які отримують можливість оперативного виведення в загальний доступ поточної, але поки ще неосмисленої цілком інформації на будь-яку тему. Вона з'являється у формі інформаційних і новинних стрічок із зворотною послідовністю записів (найновіші матеріали публікуються спочатку). Для відбору матеріалів застосовується рубрикація та ключові слова (теги).

Блог представляє один автор, а спільнота блогів – це блог, який висвітлюють декілька авторів, але у кожного запису свій автор. Публікація в стрічці спільноти може дублюватися в стрічці автора публікації, оскільки читачі блогу і читачі співтовариства блогу не тотожні.

Важливою особливістю блогів і спільнот блогів є наявність коментарів, які дають змогу користувачам у взаємодії з авторами уточнювати та вдосконалювати інформаційне наповнення блогу. Кожен матеріал можна коментувати, але коригувати його може лише автор.

Основні можливості застосування блогів у практиці бібліотек: огляди книг; рекомендаційні списки; новини та анонси заходів; вбудовувані фото, відео- та аудіовіджети; дискусії на професійні теми; списки корисних електронних і фізичних джерел; плани, положення та інші офіційні документи; конкурси та ігри тощо.

Багато бібліотек успішно представляють свою діяльність у мікроблогах. Мікроблогінг (англ. micro-blogging) – це форма блогінгу, яка дає змогу користувачам писати короткі замітки та публікувати їх; кожне таке повідомлення може бути переглянуто і прокоментовано в режимі чату ким завгодно або обмеженою групою осіб, які можуть бути обрані користувачем. Ці повідомлення можуть бути передані різними способами, включаючи такі, як текстові повідомлення, миттєві повідомлення, електронна пошта або веб-інтерфейс.

Найбільш популярні мікроблог-платформи, які використовують бібліотеки: Twitter, мікроблоги QIP (<http://mblogi.qip.ru/>), Juick (<http://juick.com/>), Rutvit (<http://rutvit.ru/>). За допомогою цих платформ бібліотеки можуть публікувати новини; публікувати анонси бібліотечних заходів; публікувати новини фондів і послуг; надавати короткі поради з користування бібліотекою в цілому, так і окремими її частинами: каталогами, картотеками, платними послугами, сайтом; публікувати посилання на цікаві статті про бібліотеки, книги або інформаційну грамотність; надавати відповіді на запитання користувачів; публікувати інформацію про видатних діячів за профілем бібліотеки.

У бібліотечних ініціативах різного спрямування важлива наявність активу користувачів, які можуть бути учасниками інформаційних проєктів, що потребують технологій колективної роботи, наприклад для збору інформації енциклопедичного характеру. Дуже важливо те, що авторам матеріалів не потрібно мати фахових знань в інформаційних технологіях, вони представляють знання в предметній галузі, а надання їх чи публікація зведені до найпростіших маніпуляцій у мережі. Автори, які віддалені територіально, можуть спільно працювати над інформаційними матеріалами, правити тексти один одного, встановлювати зв'язки між матеріалами у вигляді гіперпосилань. У результаті матеріал, який отримується, на відміну від стрічки блогу, не є лінійним. Матеріал завжди перебуває в стані «потрібна доробка». Найбільш відомою технологією такої роботи є Wiki.

Wiki – веб-сайт, структуру та вміст якого користувачі можуть самостійно змінювати за допомогою інструментів, що надаються самим сайтом. Форматування тексту та вставка різних об'єктів у текст виробляється з використанням вікі-розмітки. Наприклад: Wikia (<http://www.wikia.com/>), Wiki-site (<http://ru.a.wiki-site.com/>).

Основні можливості застосування в практиці бібліотек Wiki: створення документів, що потребують колективної участі, наприклад проєктів; організація спільної науково-дослідної роботи.

На сьогодні в бібліотеках активно застосовують миттєві повідомлення. Засіб миттєвого обміну повідомленнями (англ. Instantmessenger, IM) – спосіб обміну повідомленнями через Інтернет у реальному часі через служби миттєвих повідомлень (InstantMessagingService, IMS), використовуючи відповідні програми. Можуть передаватися текстові повідомлення, звукові сигнали, зображення, відео, а також проводитися такі дії, як спільне малювання або ігри. Багато з таких програм можуть застосовуватися для організації групових текстових чатів або відеоконференцій.

Наприклад, ICQ, Jabber, Skype, MSN. Основні можливості застосування в практиці бібліотек: віртуальна довідка; професійне спілкування, наради, конференції та семінари.

За допомогою системи обміну миттєвими повідомленнями користувач може поставити бібліотекарю запитання в режимі діалогу та одразу отримати відповідь. У складніших випадках застосовуються технології відкладеної відповіді. Особливо перспективний варіант взаємодії персоналу в корпоративних проектах, коли бібліотекарі можуть перебувати в різних містах і країнах. Якщо в обговоренні бере участь більша кількість учасників, використовується механізм чату.

Створення та введення бібліоблогів, форумів, чатів, проведення відео-конференцій, загалом використання можливостей соцмереж стало підґрунтям для формування бібліотечних послуг, на підставі розвитку яких фахівці роблять висновок про інтеграцію інтелектуального бібліотечного та користувацького ресурсів [1, с. 209]. У цьому ж контексті можна розглядати приклади інтерактивної взаємодії при вдосконаленні системи віртуальної довідки.

Віртуальна довідка є розширенням найпростіших систем (питання – відповідь), коли у персоналу має бути час на виконання пошуку та консультацій з колегами. Досить цікаві випадки, коли до роботи віртуальної довідки залучаються експерти, які мають право не тільки повідомляти факти, але трактувати та коментувати їх. Основним результатом функціонування віртуальної довідки є не тільки протоколювання запитів і відповідей (що також входить в обов'язки персоналу бібліотеки), а й створення (у взаємодії користувачів і персоналу) обширної бази знань, яка сама по собі стає цінним інформаційним ресурсом бібліотеки та прикладом інтерактивної складової бібліотечного обслуговування.

Прикладом такого інтерактивного залучення читачів є створення бібліотеками віртуального архіву «Europeana 1914–1918» [2], який присвячений Першій світовій війні. Координацію цього проекту здійснювала Берлінська державна бібліотека. На порталі є функція, за допомогою якої кожен може завантажити в архів власний матеріал, пов'язаний з цією темою, поділившись родинними спогадами з іншими. Бібліотеки та архіви відкрили для себе перспективний напрям краудсорсинг (crowdsourcing, crowd – «натовп» і sourcing – «використання ресурсів») як передачу певних функцій невизначеному колу осіб. Завдяки соціальним медіа бібліотеки не просто пасивно споживають інформацію, а й активно генерують власний контент. Краудсорсинговий підхід може «демократизувати» науку та знизити вартість отримання даних, необхідних дослідникам.

Ще один варіант зворотного зв'язку між користувачем і бібліотекою – це гостьова книга, у якій занотовуються зауваження користувачів і відповіді працівників-модераторів.

Особливе місце в інформаційному просторі належить бібліотечним форумам, оскільки вони представляють суспільно важливі інститути гуманітарної культури, виконують функцію забезпечення вільного доступу громадян до інформації.

У випадках, коли ініціатором дискусії є модератор, а учасниками обговорення можуть бути як користувачі бібліотеки, так і її персонал, систему називають форумом. Створення (у тому числі за допомогою форумів) навколо бібліотеки експертного суспільства – один з найбільш бажаних наслідків застосування технологій Бібліотеки 2.0.

На сучасному етапі розвитку бібліотек важливе місце займають мультимедійні сервіси. Ці сервіси дають змогу користувачам максимально легко завантажити фото-, відео- та аудіоінформацію (з мобільного телефону або іншого джерела) на сайт і поділитися нею з усім світом. Серед найбільш розповсюджених можна назвати такі сервіси: Youtube.com, Rutube.com, Video.mail.ru, Rpod.ru, Itunes.com, Vimeo. Ці мультимедіа дають змогу використовувати такі можливості в практиці бібліотек: огляди книг; відео- та аудіозаписи бібліотечних заходів; відеоекскурсію по бібліотеці; зйомку фільмів і роликів читачами бібліотеки; відео- та аудіокерівництва з використання та застосування (каталогів, послуг); презентації та рекламу.

Отже, вище описано лише основні, базові сервіси та можливості їх застосування. Але сьогодні існує ще багато соціальних медіа, які використовують бібліотеки, а також й ті, які необхідно досліджувати бібліотекам. Серед них є різні співтовариства, віртуальні лабораторії, проекти, спільноти, юзер дженерейтед-конкурси (user generated-конкурси), тегування, підкасти в медіа-хостингах, сервіси зберігання обміну для спільної роботи над інформаційними об'єктами в режимі онлайн, рекомендаційні системи, соціальні share-сервіси, соціальні медіа-сховища, mashup-додатки та ін.

Тому можна зробити висновок, що соціальні медіа надають широкі можливості для створення інтегрованого ресурсу, розширення ресурсної бази бібліотек, професійного розвитку бібліотекарів, поширення передових ідей, налагодження професійних контактів, розширення функцій бібліотеки в напрямі опрацювання документальних інформаційних потоків і є чинником стимулювання розвитку бібліотечної сфери та налагодження якісно нової комунікації з користувачами.

Список використаних джерел

1. *Бондаренко В. І.* Інноваційні технології як фактор розвитку сучасних інформаційних комунікацій інформаційно-аналітичного обслуговування дистантних користувачів бібліотеки [Електронний ресурс] / В. І. Бондаренко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2011. – Вип. 32. – С. 207–221. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/Siaz/Nauk_works/32.pdf. – Назва з екрана.

2. В сети открылся цифровой архив, посвященный Первой мировой войне [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.dw.de/в_сети_открылся_цифровой_архив,_посвященный_Первой_мировой_войне/a-17394117. – Загл. с экрана.

3. *Гениева Е. Ю.* Библиотеки как институт модернизации [Электронный ресурс] / Е. Ю. Гениева // Библ. дело. – 2011. – № 21 (159). – С. 2–8. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2011/disk/genieva.pdf>. – Загл. с экрана.

4. *Гильмиянова Р. А.* О месте библиотек в информационном обществе / Р. А. Гильмиянова // Педагогический журнал Башкортостана. – 2013. – № 2. – С. 76–85.

5. *Пальгуева Г. М.* Новая стратегия или новая упаковка. Эра «цифровых аборигенов» / Г. М. Пальгуева // Библ. дело. – 2011. – № 6 (144). – С. 10–15.

6. *Пурник А. В.* От Библиотеки к Библиотеке 2.0. Новые методики построения системы / А. В. Пурник // Библ. дело. – 2011. – № 6 (144). – С. 6–10.

7. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 250 с.

8. *Gentle A.* Conversation and Community: The Social Web for Documentation / A. Gentle. – XML Press – 2009. – P. 242.

9. *Kaplan A.* Users of the world, unite! The challenges and opportunities of Social Media [Electronic resource] / A. Kaplan, H. Michael // Business Horizons. – 2010. – P. 59–68. – Mode of access: <http://www.pewglobal.org/2011/12/20/global-digital-communication-texting-socialnetworking-popular-worldwide/>. – Title from the screen.

10. *Li Charlene.* Groundswell: Winning in a World Transformed by Social Technologies/ Charlene Li. – Harvard : Harvard Business Press. 2008. – 224 p.

11. *Warschauer M.* Audience, authorship, and artifact: the emergent semiotics of web 2.0 / M. Warschauer // Annual Review of Applied Linguistics. – 2007. – № 27. – P. 2–3.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2014.

Valeria Strungar,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

SOCIAL MEDIA IN THE MODERN LIBRARY AND INFORMATION ENVIRONMENT

The features of development of social media in the system of modern information and library environment are investigated in the article. The theoretical and practical aspects of activity of libraries in the conditions of prompt development of electronic information technologies, including in a context of development of social media are elucidated. At present the conceptual apparatus of social media in the system of social library communications is analyzed. On the basis of the terminological analysis concepts are considered: social media, technologies 2.0, Library 2.0, social network, Internet service, community.

Keywords: social media, library, internet communications, technology Web 2.0, social networking, internet services.

Валерия Струнгар,

аспирант Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

СОЦИАЛЬНЫЕ МЕДИА В СОВРЕМЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННО-БИБЛИОТЕЧНОЙ СРЕДЕ

В статье исследуются особенности развития социальных медиа в системе современной информационно-библиотечной среды. Освещаются теоретические и практические аспекты деятельности библиотек в условиях стремительного развития электронных информационных технологий, в том числе и в контексте развития социальных медиа. Анализируется понятийный аппарат социальных медиа в системе социальных библиотечных коммуникаций современности. На основе терминологического анализа рассмотрены понятия «социальные медиа», «технологии 2.0», «Библиотека 2.0», «социальная сеть», «интернет-сервис», «сообщество».

Ключевые слова: социальные медиа, библиотека, интернет-коммуникации, технологии Web 2.0, социальные сети, интернет-сервисы.

Оксана Желай,

мол. наук. співроб. відділу технологій електронної обробки інформації НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ОРГАНІЗАЦІЯ БІБЛІОТЕЧНОГО МОНІТОРИНГУ НЕГАТИВНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВПЛИВІВ НА ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ

Стаття присвячена діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ у формуванні національного інформаційного ресурсу, висвітленню специфіки бібліотечного моніторингу негативних інформаційних впливів в умовах поширення електронних технологій.

Ключові слова: негативні інформаційні впливи, бібліотечний моніторинг, інформаційні потоки.

Інфраструктурою інформаційних мереж можна володіти, доступ до неї контролювати, а її використання, якщо не монополізувати, то поставити в залежність від комерційних, ідеологічних і політичних інтересів. Оскільки Інтернет стає всеохоплюючою інфраструктурою нашого життя, питання про те, хто володіє доступом до цієї сфери та контролює її, стає визначальним, наголошує провідний світовий фахівець у галузі інформаційного суспільства М. Кастельс [1, с. 277].

Роль впливу інформаційно-комунікативних технологій відзначав видатний теоретик засобів комунікації канадський філософ М. Маклюен. Основна ідея його досліджень у тому, що засоби комунікації впливають на людину й суспільство, формують особистість, диктуючи їй ті чи інші моделі поведінки. При цьому важливу роль відіграє швидкість поширення інформації. Питанням інформаційних впливів також присвячені праці таких провідних вітчизняних учених, як О. Білорус, Л. Винарик, В. Горовий, С. Кандауров. Різноманітні аспекти інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, зокрема бібліотечного моніторингу, розглядали в своїх працях науковці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) В. Горовий, С. Кулицький, О. Бусол, Т. Третяк.

Дослідження доводять, що сила інформаційно-комунікативних потоків, або влада медіа, у цілому, символічна, але переконуюча в тому сенсі, що вона до певного ступеня здатна контролювати розум читача та глядача, хоча прямо не контролює їхні дії. Цією владою передбачається

контроль намірів, планів, знання, поглядів і міркувань, тобто ментальних репрезентацій, які контролюють активну діяльність людини. Здається, що символічна влада медіа слабка, але соціологічні та психологічні дослідження демонструють, що, незважаючи на її символічність, тільки деяка частина слухачької та глядацької аудиторій зберігає мінімум автономії й незалежності в користуванні інформацією, яку отримує через засоби масової комунікації. Особливо ефективний вплив мас-медіа (наприклад, новинний ряд) тоді, коли аудиторія не усвідомлює природи впливу/агітації і, як вважає, з власної волі змінює свою думку, адже сприймає повідомлення як правдиві, висловлювання журналістів – об'єктивні й вірні. Тому в контексті проблем інформаційної безпеки надзвичайно важливим є питання доступу до інформаційних потоків, а контроль над ЗМІ – одна з головних умов соціальної та політичної влади в сучасних інформаційних суспільствах [2, с. 726–730; 3].

Сучасний інформаційний простір України включає в себе розгалужену систему структур, що забезпечують виробництво нової інформації, зберігання наявної на різних видах носіїв, а також організацію її використання за допомогою мережі інформаційно-телекомунікаційних засобів усередині суспільства й на міжнародній арені.

Бібліотечні, архівні, музейні й інші центри зберігання інформації вдосконалюють роботу, пов'язану з введенням в обіг більш широких пластів своїх інформаційних фондів у середовищі потенційних користувачів, репрезентують різноманітні форми реферативної та інформаційно-аналітичної продукції, наукові дослідження актуальної тематики, збільшуючи таким чином питому вагу якісної, суспільно значущої інформації в національному інформаційному середовищі.

Однак привертають увагу серйозні загрози розвитку українського інформаційного простору через негативні інформаційні впливи.

Комп'ютеризація, масове впровадження стільникового зв'язку, збільшення користувачів всесвітньої павутини сприяють поширенню спотвореної інформації (чутки, політичні анекдоти тощо); монетизація контенту, гонитва за сенсацією, упередженість та інші непрофесійні підходи в діяльності багатьох мас-медіа негативно впливають на онлайн-середовище, адже це призводить до наповнення інформпростору масивами неякісної інформації – деталізованої, фрагментарної, необ'єктивної, ненаукової, яка утворює «інформаційні шуми». У цьому випадку «шум» – це наявні інформаційно-комунікативні перешкоди, що виникають випадково або внаслідок цілеспрямованої дії, які заважають отриманню або сприйняттю адресатом початкового смислу [4].

Цілеспрямовані інформаційні впливи несуть особливу загрозу національному інформсередовищу. Такі деструктивні онлайнів інформаційні потоки можуть продукувати як внутрішні системи ЗМІ, так і глобальні системи мультимедіа.

Завдяки глобалізації масовокомунікаційних процесів провідні країни активно розповсюджують свої ідеологічні, культурні цінності на інші держави. Техніко-технологічні можливості транснаціональних мультимедіа, що домінують у світовому інформпросторі, загострюють проблеми маніпулювання інформацією. Подання тенденційно відібраних подій і переконання у їхній важливості досягається завдяки різноманітним засобам: посиленням на авторитетні джерела, статдані, результати опитування суспільної думки; використанням графіків і таблиць; твердженням експертів, свідченням очевидців; «живим» репортажам тощо, що переконало б аудиторію в «правдивості» повідомлення. Між тим, отримання інформації з альтернативних джерел є досить важкою справою для пересічного слухача чи глядача.

Серед негативних впливів на український інформпростір – зіткнення корпоративних інтересів економічних і політичних еліт, оскільки більшість вітчизняних мас-медіа, особливо регіональні й комунальні, переважно обслуговують інтереси владних регіональних команд. Це призводить до «нав'язування за допомогою ЗМІ певних політичних кліше», породжує «також штучне загострення ситуації, роздмухування пристрастей, використання погроз, закликів до помсти чи до реваншу, використання односторонньої, спеціально відібраної інформації» [5, с. 124].

Негативні інформаційні впливи несуть ризики дестабілізації суспільно-політичної, культурної, економічної ситуації в країні, призводять до зниження рівня керованості суспільством, підриву національно-державних підвалин.

Підвищення рівня соціальної керованості, на думку Н. Слядневої, полягає насамперед у якісно іншому рівні інтелектуалізації інформаційного простору, який необхідний для сталого розвитку суспільства та нейтралізації інформаційно-дестабілізуючих його чинників. Інтелектуалізацію інформаційної інфраструктури, на переконання дослідниці, має забезпечувати вдосконалення системи виробництва й запезпечення державних інституцій змістовною інформацією, що максимально відповідає завданню формування та прийняття управлінських рішень [6]. У цьому контексті варто відзначити певні напрацювання інформаційно-аналітичних підрозділів провідних бібліотек світу, які володіють необхідним технічним і методологічним інструментарієм для

вивчення тенденцій розвитку інформаційного простору, інформаційного супроводу суспільно значущих процесів.

Так, Дослідна служба Бібліотеки Конгресу США забезпечує інформаційний супровід усіх етапів законодавчої діяльності Конгресу, який здійснюється у формі підготовки аналітичних матеріалів: звітів з дослідження та довідок, рефератів, перекладів, відеопрезентацій тощо. Інформаційно-аналітичні звіти фокусуються на проблемах через стратегічні моніторинги, містять огляд минулого й очікуваного законодавства, бібліографію слухань, звіти Конгресу, хронологію подій і довідкові джерела. Експерти Дослідної служби проводять бібліотечний моніторинг найрізноманітніших суспільно значущих питань.

Аналогічна структура функціонує в Національній парламентській бібліотеці Японії – Бюро дослідницької та правової інформації, напрям роботи якого складається із законодавчих досліджень та інформаційних послуг. У рамках дослідження основних національних проблем бюро здійснює бібліотечний моніторинг друкованих та електронних джерел, аналіз отриманих даних із залученням вітчизняних і зарубіжних експертів, проведення міжнародних політичних семінарів.

СІАЗ (Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади) і НЮБ (Національна юридична бібліотека) – інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ – мають певні здобутки в напрямі інтелектуалізації інформаційного простору та забезпеченні інформаційного супроводу суспільно важливих державних процесів. СІАЗ, створена в 1993 р. у НБУВ, стала практично першим у структурах вітчизняних бібліотек інформаційно-аналітичним підрозділом щодо інформаційного забезпечення органів державної влади, надання послуг з моніторингу регіональної преси та інформаційно-аналітичних продуктів на їхній основі.

Моніторинг – постійне спостереження за рядом параметрів, що характеризують певний процес. Моніторинг потребує значних затрат на збирання інформації та часу на постійне спостереження за змінами й тенденціями певних подій і ситуацій, тому під силу лише спеціалізованим підрозділам [7].

Сьогодні вже стала усталеною практика СІАЗ і НЮБ (Національної юридичної бібліотеки) щодо забезпечення міністерств і відомств оперативними інформаційними та аналітичними різножанровими матеріалами, на «номенклатурі» яких позначаються результати вивчення запитів замовників.

Наприклад, аналітиками служб проводився бібліотечний моніторинг ЗМІ в рамках спільного проекту з Інститутом оперативної діяльності

та державної безпеки для випуску «Національна безпека: геополітичні, соціально-економічні та інші фактори» та огляд наукової літератури для бюлетеня «Інформаційна безпека, зарубіжний досвід»; на замовлення Міністерства праці та соціальної політики, Фонду загальнообов'язкового страхування України на випадок безробіття та Державного центру зайнятості в рамках довготермінового договору здійснювався регулярний моніторинг висвітлення в ЗМІ питань зайнятості населення, ринку праці та діяльності безпосередньо фонду; Головній аналітичній службі Секретаріату Президента України регулярно надаються оперативні моніторинги інформаційного простору України та зарубіжних видань щодо основних тенденцій розвитку суспільно-політичної ситуації в країні.

У моніторингових матеріалах приділяється увага тональності оцінок (позитив-негатив), типам носіїв інформації (електронні, друковані ЗМІ), регіональній належності, характеру інформації (офіційна інформація, повідомлення інформантів, експертні оцінки та коментарі, журналістські матеріали), а також аналізуються кількісні показники (частота згадувань певної теми загалом і в окремому ЗМІ, загальний обсяг відповідних матеріалів тощо).

У 2013 р. було започатковано бюлетень оперативної інформації «Безпека інформаційної сфери», замовником якого була Національна академія Служби безпеки України. Завдання бюлетеня – моніторинг онлайн-видань про тенденції розвитку вітчизняного та зарубіжного інформаційного простору, зокрема висвітлення негативних проявів у цій царині та їх усунення. Результати щотижневого моніторингу цієї проблематики подаються згідно з таким рубрикатором: 1) Законодавство у сфері інформаційної безпеки; 2) Діяльність органів державної влади в інформаційній сфері; 3) Діяльність зарубіжних спецслужб в інформаційній сфері; 4) Безпека інформаційного простору; 5) Безпека у соціальних сервісах; 6) Кіберзлочинність та кібербезпека; 7) Захист інформації з обмеженим доступом; 8) Захист інтелектуальної власності в Інтернеті; 9) Проблеми інфосфери в соціологічному вимірі.

У бюлетені «Безпека інформаційної сфери» спеціально структуровані за розділами матеріали мас-медіа наочно ілюструють певні ситуації та тенденції. Наразі спостерігаються цілеспрямовані інформаційно-ідеологічні потоки спотвореної чи вигаданої інформації з боку Російської Федерації.

У 2000 р. в Росії було прийнято Доктрину інформаційної безпеки, що стала, по суті, програмою з відновлення пропаганди. Як зазначає автор

статті «“Зелені чоловічки” інтернет-простору» О. Панфілов¹⁵, державна пропаганда стала активно інтегруватися в інтернет-простір за фінансовою підтримки влади. Відсутність меж у середовищі Інтернету давала можливість впливати на сусідні країни. Зокрема, О. Панфілов звертає увагу на те, що Фондом Павловського були створені сайти «Україна.ру» та «Українська газета», ukr.ru. Він наводить класифікацію «зелених чоловічків» – спеціально підібраних коментаторів, блогерів, журналістів, які утворюють бригади, яку уперше дали автори дослідження «Віртуальне око старшого брата» (2000 р.). Характерні ознаки таких бригад: цілодобова присутність на форумах, пластичність ідеології, яка завжди збігається з державною, безмежна відданість керівництву країни і його оточенню, повага й схиляння перед Всеросійською надзвичайною комісією з боротьби з контрреволюцією і саботажем, КДБ, ФСБ та ін. У разі загострення ситуації спецбригади починають масово обговорювати актуальні теми: «загниваючий захід», «американський імперіалізм» чи, як сьогодні, «бандерівці» тощо. Наразі так була розроблена стратегія та «вкинута» політтехнологіями в маси термін «майдауни», постулат про те, що всі мешканці західних областей – «страшні бандерівці», ідеї федералізації.

О. Панфілов підкреслює, що у звичайний час «зелені чоловічки» намагаються маніпулювати думкою користувачів Інтернету, нав'язуючи їм своє бачення внутрішньополітичної ситуації, а в період загострення і воєн інтернет-бійці стають армією.

Як зазначають експерти, протягом останніх двох з половиною років російські спецслужби виявляли особливу активність у соціальних мережах для збору розвідувальної інформації, негласного контролю та впливу на формування громадської думки українців: створювалися проросійські веб-ресурси, сторінки на Facebook, «ВКонтакте», «заливалося» відповідне відео на YouTube.

Сукупне використання всіх каналів поширення такої інформації здійснює значний вплив на підсумкове зростання трафіку. Так, відео про зраду контр-адмірала Д. Березовського за три дні переглянуло 20 тис. 625 користувачів. Найбільш повне покриття в соціальних медіа отримав конфлікт у Криму з 25 лютого 2014 р. Пік – 28 лютого; 1, 2 березня.

Ще одне завдання «зелених чоловічків» – поширення дезінформації. Це може бути «чорна пропаганда» – придумані події і вигадані

¹⁵ Панфілов О. «Зеленые человечки» интернет-пространства // Крым. Реалии. – 2014. – 16.04. – Режим доступа: <http://ru.krymr.com/content/>.

люди. «Сіра пропаганда» – на основі достовірної події повідомляється напівправа, яка може супроводжуватися фотографією. І «біла пропаганда», у якій достовірними можуть бути і джерело інформації, і подія, яка, щоправда, подається під певним смисловим ухилом: «Первый канал» видав польську митницю за російську, продемонструвавши потік біженців з України до РФ, і заявив що їхня кількість налічує понад 140 тис. На українській митниці, а пізніше і в ООН спростували цю інформацію. Блогер О. Щапов упізнав КПП «Шегині», що за 80 км від Львова ¹⁶.

27–28 травня великою групою російських ботів було запущено акцію #savedonbasspeople та #savedonbaspeople. Головний меседж акції «Врятуйте жителів Донбасу від української армії». Акція стартувала у Twitter, але досить швидко поширилась і в інших соцмережах. Українські активісти організували протистояння російській пропаганді у Twitter: роз'яснюють, звідки взято фотографії, які використовує ідеологічна машина РФ. Так, фото дитини, нібито вбитої українськими військовими, насправді є фото 4-річної давнини вбитого хлопчика якимось божевільним у Криму, роз'яснили українські активісти. Спалені українцями церкви на Донбасі виявилися спаленими церквами в Росії: у знайденому українськими активістами інтернет-повідомленні розповідається, що церкву в Росії спалили ще в 2009 р., надається адреса повідомлення; ряд російських блогерів і навіть ЗМІ поширили неправдиве повідомлення про те, що в Тернополі відбувся мітинг на підтримку приєднання Галичини до Польщі. Першим опублікував фейк російський ЖЖ-блогер cadu3 m. livejournal.com, супроводивши неправдиву інформацію фотографією з мітингу у Варшаві, який відбувся 30 вересня 2013 р. Цей факт можна легко перевірити за допомогою пошуку Google за зображеннями. Однак фейк перепостили чимало інших блогерів і навіть новинний агрегатор «Рамблер.Новости»; після виборів Президента України, ще до офіційного проголошення переможця, телеканали Росії показали картинку з ЦВК, де переможцем виборів Президента України нібито став Д. Ярош ¹⁷.

¹⁶ Дачковська М. Інформаційна війна як глобальний IT-бізнес // InternetUA. – 2014. – 7.03. – Режим доступу: <http://internetua.com/nformac-ina-v-ina-yak-globalnii-t-b-znes>; Некрасов В., Князев К. Інтернет-троллинг превратился в индустрию // proIT. – 2014. – 5.02. – Режим доступа: <http://proit.com.ua/article/internet/2014/02/05/210333.html>.

¹⁷ Дмитренко О. #savedonbasspeople: протистояння українських активістів організованій російській пропаганді в Твіттері // UkrainianWatcher. – 2014. – 30.05. – Режим доступу: <http://watcher.com.ua/2014/05/30/savedonbasspeople-protystoyannya-ukrayinskyh-aktyvistiv-orhanizovaniy-rosiyskiy-propahandi-v-tviteri>; Мінчанко О. Російські блогери поширили фейки про приєднання Галичини

На початку березня представники українських медіа-груп звернулися до голів російських телерадіокомпаній з проханням не розпалювати конфлікт між Україною та Росією, проте спроби порозумітися залишилися марними.

Зважаючи на складну ситуацію, яка виникла в державі, зокрема щодо розпалювання міжнаціональної ворожнечі іноземними мас-медіа, тодішній секретар Ради національної безпеки і оборони України А. Парубій доручив Службі безпеки й Генеральній прокуратурі України вжити всі необхідні засоби реагування на порушення у сфері інформаційної безпеки. Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення закликала провайдерів програмної послуги тимчасово утриматися від ретрансляції у своїх мережах передач телеканалів «Вести», «Россия 24», ОРТ, «РТР Планета»¹⁸.

Наприкінці квітня Держкомтелерадіо України ініціював припинення інформаційної Угоди з Російською Федерацією про співробітництво в галузі інформації, якою сторони зобов'язувалися сприяти створенню умов для широкого та вільного взаємного поширення інформації з метою подальшого поглиблення знань про життя народів їхніх держав, оскільки всупереч Угоді Росія розв'язала проти України справжню інформаційну війну, під час якої російські ЗМІ вже тривалий час пропагують посягання на територіальну цілісність Української держави, розпалюють міжнаціональну ворожнечу, культивують насильство та ксенофобію¹⁹.

Як зазначають міжнародні експерти та провідні вітчизняні фахівці, неадаптованість інформаційної сфери України до процесів глобалізації

до Польщі // UkrainianWatcher. – 2014. – 30.05. – Режим доступу: (<http://watcher.com.ua/2014/05/30/rosiyski-blohery-poshytyly-feyky-pro-pruyednannya-halychyny-do-polschi>).

¹⁸ Українские медийщики призвали российских к объективности // Українська правда. – 2014. – 3.03. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2014/03/3/7017221>; Секретар РНБО доручив СБУ та Генпрокуратурі відреагувати на розпалювання міжнаціональної ворожнечі іноземними ЗМІ // Офіц. веб-сайт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. – 2014. – 11.03. – Режим доступу: <http://www.nrada.gov.ua/ua/publikacii/vzmi/22014.html>; Звернення Національної ради до провайдерів програмної послуги України // Офіц. веб-сайт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення. – 2014. – 7.03. – Режим доступу: <http://www.nrada.gov.ua/ua/news/radanews/22013.html>.

¹⁹ Держкомтелерадіо України ініціює припинення інформаційної Угоди з Російською Федерацією // Держ. комітет телебачення і радіомовлення України. – 2014. – 30.04. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=112416&cat_id=109884.

та невиваженість державної інформаційної політики створюють загрозу обмеження суверенітету країни. Недостатня увага до проблем захисту телекомунікаційної інфраструктури та інформаційних ресурсів ускладнює діяльність держави щодо забезпечення її національної безпеки та обороноздатності; пріоритетним напрямом державної політики має бути підтримка свободи вираження поглядів та інформації в Україні через подальше наближення законодавчої бази у сфері медіа до міжнародних стандартів, підвищення професійних та етичних стандартів у журналістиці, розвиток потенціалу ЗМІ та профільних організацій громадянського суспільства²⁰.

З огляду на це важливими є матеріали бюлетеня, що ілюструють державну політику в інформаційній сфері та сфері інформаційної безпеки. Бібліотечний моніторинг засвідчив певні напрацювання державних органів влади в інформаційній політиці. Зокрема, варто відзначити важливі законодавчі рішення щодо забезпечення права на свободу вираження поглядів, отримання неупередженої інформації про важливі суспільні події та задоволення інших інформаційних потреб суспільства: 24 березня Державний комітет телебачення і радіомовлення звернувся до уряду з пропозицією внести на розгляд парламенту як першочерговий законопроект «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України», а 17 квітня Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про Суспільне телебачення і радіомовлення України» [8, 9].

Моніторинг оперативної інформації електронних видань демонструє активізацію механізму державного захисту вітчизняного інформаційного простору.

Так, на початку квітня Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до Закону України “Про Державну службу спеціального зв’язку та захисту інформації України”», який, зокрема, регламентує завдання Державної служби спеціального зв’язку та захисту інформації України у формуванні та реалізації державної політики у сферах криптографічного та технічного захисту інформації, у системі захисту державних інформаційних ресурсів та інформації, функціону-

²⁰ ПРЕС-АНОНС круглого столу: «Морально-етичні засади протидії антиукраїнській інформаційній війні» // Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі. – 2014. – 5.05. – Режим доступу: <http://www.moral.gov.ua/news/868>; Обговорено результати впровадження європейських стандартів в українському медіасередовищі // Урядовий портал. – 2014. – 7.04. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247185187&cat_id=244277212.

вання, безпеки та розвитку державної системи урядового зв'язку, Національної системи конфіденційного зв'язку, протидії технічним розвідкам²¹.

Тодішній в. о. Президента О. Турчинов 1 травня підписав Указ № 449/2014 «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України». У документі, зокрема, наголошується, що останнім часом Російська Федерація поширює недостовірну, неповну, упереджену інформацію про Україну, через що намагається маніпулювати суспільною свідомістю в Україні та за її межами.

Згідно з текстом Указу, тодішній в. о. Президента доручив уряду за участі Національного інституту стратегічних досліджень, Служби безпеки України розробити механізми протидії інформаційній агресії іноземних держав, розробивши проект Стратегії розвитку інформаційного простору України, проект Стратегії кібернетичної безпеки України та комплексні заходи організаційного, інформаційного та роз'яснювального характеру щодо:

– усебічного висвітлення заходів з реалізації державної політики у сфері забезпечення інформаційної безпеки;

– посилення контролю за додержанням законодавства з питань інформаційно-психологічної та кібернетичної безпеки [10].

Моніторинг онлайн-медіа демонструє, що ідеологи російської пропаганди почали проявляти занепокоєння через законотворчі ініціативи України, при цьому вдаючись до спотворення фактів. Так, журнал МЗС Росії «Міжнародне життя» розмістив статтю «Свобода слова – жертва Євромайдану», у якій закликає до негайних контрзаходів, або іміджеві втрати Росії та апелюючи до неї Новоросії будуть вагомими. Журнал, редакційну раду якого очолює міністр С. Лавров, українолюбивий затвердженням відкритим і публічним планом дій, єдністю державних інституцій з медіа-спільнотою, планами з моніторингу, що виявляють заклики до зміни конституційного ладу. Канал «Россия 24» кілька разів цитував неіснуючий наказ Держкомтелерадіо України про нібито вказівку ув'язнювати незадоволених політикою Києва журналістів²².

²¹ Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до Закону України «Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України» // Офіц. веб-портал Верховної Ради України. – 2014. – 9.04. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/91174.html>.

²² Россия обеспокоена планом Украины по защите информпространства // Луганск. Комментарии. – 2014. – 29.04. – Режим доступа: <http://lugansk.comments.ua/news/2014/04/29/004151.html>.

Між тим матеріали бюлетеня ілюструють подальші кроки урядовців щодо вдосконалення нормативно-правової бази функціонування інформаційного простору України та посилення його захисту:

– на розгляд до ВР України подано проект закону про інформаційну безпеку, розроблений фахівцями Держспецзв'язку, СБУ та МВС. Проект закону охоплює як техніко-технологічну проблематику захисту інформаційної інфраструктури, так і питання інформаційної безпеки в Україні. У проекті пропонується захистити громадян «від негативного впливу інформаційних технологій та інформаційно-психологічного впливу». У документі перераховано такі загрози інформаційної безпеки, як недостовірна інформація про Україну, способи маніпулювання свідомістю, які використовують іноземні спецслужби, незаконне перехоплення інформації в мережі, створення іноземними державами кібервійськ або кіберпідрозділу в традиційних військах²³;

– Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України ініціює обов'язковий аудит безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем органів державної влади²⁴;

– РНБО вживає заходи щодо створення вітчизняної операційної системи та різноманітних інформаційних технологій вітчизняного виробництва;

– Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України працює над створенням єдиної точки доступу в Інтернет для держорганів. Це буде захищений від впливу ззовні Інтернет для функціонування системи доступу до держструктур тощо²⁵.

Питання інформаційного впливу в ситуації, яка наразі склалася в Україні, стоять особливо гостро.

Таким вимогам відповідають інформаційно-аналітичні продукти СІАЗ і НЮБ НБУВ, зокрема бюлетень оперативної інформації «Безпека інформаційної сфери» – щотижневий результат постійного моніторингу великого обсягу цифрового ресурсу (щодня понад 400 сайтів), структурованого по розділах.

²³ МВД и СБУ написали первый в истории Украины закон о кибербезопасности] // AIN.UA. – 2014. – 30.05. – Режим доступа: <http://ain.ua/2014/05/30/526523>.

²⁴ Держспецзв'язку наполягає на обов'язковому аудиті безпеки інформаційно-телекомунікаційних систем органів державної влади // Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. – 2014. – 30.05. – Режим доступу: http://www.dsszzi.gov.ua/dstszi/control/uk/publisharticle?artid=114179&cat_id=112509.

²⁵ Какими почтовыми сервисами пользуются украинские госслужащие // InternetUA. – 2014. – 28.05. – Режим доступа: <http://internetua.com/kakimi-pocstovimi-servisami-polzuuatsya-ukrainskie-gosslujasxie>.

Відзначаючи якісно нову роль бібліотечних закладів з урахуванням досвіду провідних країн світу, віце-прем'єр-міністр України О. Сич зазначив: «Ми маємо розуміти не тільки те, наскільки бібліотеки укомплектовані книжками, але й те, чи здатні вони надавати послуги відповідно до світових стандартів, а також виконувати функції, покладені на бібліотеку в сучасному інформаційному суспільстві, зокрема давати доступ до онлайн-знань та пошуку в Інтернет» [11].

Практика показує, що провідні бібліотеки, зокрема їхні інформаційно-аналітичні служби, – важливі підрозділи інформаційно-комунікативної структури держави, які впливають на формування вітчизняного інформаційного простору та допомагають вирішувати проблеми в цій царині.

Список використаних джерел

1. *Кастельс М.* Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства / М. Кастельс ; [пер. з англ.]. – К. : Ваклер, 2007. – 304 с.

2. *Білорус О. Г.* Глобалізація і безпека розвитку : монографія / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко [та ін.] ; керівник авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2002. – 789 с.

3. Действительно ли Интернет – оплот демократии? [Электронный ресурс] // Internetua.com : веб-сайт. – 2014. – 8.04. – Режим доступа: <http://internetua.com/deistvitelno-li-internet--oplot-demokratii>. – Загл. с экрана.

4. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.

5. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: у 2-х т. Том 2. Таблиці і графіки / за ред. Є. І. Головахи, М. І. Шульги. – 2011. – 480 с.

6. *Сляднева Н. А.* Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / Н. А. Сляднева. – Режим доступа: <http://www.fact.ru/www/arhiv6s9.htm>. – Загл. с экрана.

7. *Мелюхин И. С.* Информационно-аналитическая деятельность как она есть [Электронный ресурс] / И. С. Мелюхин. – Режим доступа: <http://it-claim.ru>. – Загл. с экрана.

8. *Червак Б.:* «У першу чергу Верховна Рада має розглянути проект закону України “Про Суспільне телебачення і радіомовлення України”» [Електронний ресурс] // Державний комітет телебачення і радіомовлення

України. – 2014. – 24.03. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=111276&cat_id=109884. – Назва з екрана.

9. Про Суспільне телебачення і радіомовлення України : Закон України від 17.04.2014 р. № 1227-VII [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1227-18>. – Назва з екрана.

10. Про Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 р. «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» : Указ Президента України від 01.05.2014 р. № 449/2014 р. [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – 2014. – 1.05. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/17588.html>. – Назва з екрана.

11. О. Сич: Україні потрібні бібліотеки, готові працювати в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] // Урядовий портал. – 2014. – 28.03. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247150954&cat_id=244276429. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 10.06.2014.

Oxana Zhelay,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ORGANIZATION OF LIBRARY MONITORING OF NEGATIVE INFORMATION EFFECTS IN THE INFORMATION FIELD OF UKRAINE

The article is devoted to the activities of information and analytical units Vernadsky National Library of Ukraine in forming national information resource, highlighting the specific library information monitoring of negative effects in terms of the spread of electronic technologies.

Keywords: negative information influence, library monitoring, information flows.

Оксана Желай,

мл. науч. сотр. отдела технологий электронной обработки информации НЮБ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ОРГАНИЗАЦИЯ БИБЛИОТЕЧНОГО МОНИТОРИНГА НЕГАТИВНОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ВЛИЯНИЯ НА ИНФОРМАЦИОННОЕ ПРОСТРАНСТВО УКРАИНЫ

Статья посвящена деятельности информационно-аналитических подразделений НБУВ в формировании национального информационного ресурса, освещению специфики библиотечного мониторинга негативного информационного влияния в условиях распространения электронных технологий.

Ключевые слова: негативное информационное влияние, библиотечный мониторинг, информационные потоки.

Ірина Беззуб,

мол. наук. співроб. аналітично-прогностичного відділу НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ЕЛЕКТРОННІ НАВЧАЛЬНІ ВИДАННЯ ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Стаття присвячена питанням інформатизації навчального процесу ВНЗ за допомогою використання електронних навчальних видань, які розглядаються як сучасні засоби навчання, що істотно підвищують якість та ефективність навчання, мотивацію студентів і оптимізують діяльність викладача. Акцентовано увагу на теоретичних і практичних основах використання інформаційних технологій для організації самостійної роботи студентів. Висвітлено діяльність медіа-центру як частини єдиного освітньо-інформаційного простору вищого навчального закладу.

Ключові слова: інформатизація, інформаційні технології, електронні навчальні видання, електронний підручник, самостійна робота студентів, медіа-центр, гіпертекст.

Сучасне розуміння бібліотеки вищого навчального закладу відрізняється від традиційного її сприйняття виключно як сховища навчальної літератури. Це викликано широким використанням у повсякденній бібліотечній практиці телекомунікаційних технологій, упровадженням електронних освітніх ресурсів, зокрема повнотекстових навчальних матеріалів, що розміщуються на електронних носіях інформації.

Використання комп'ютерних засобів навчання сприяє ефективній взаємодії між суб'єктами навчального процесу – студентами та засобами навчання, забезпечує зворотний зв'язок, діалог між тими, хто навчає та навчається, полегшує керування навчальним процесом, що ускладнено в більшості традиційних систем навчання. Телекомунікаційна система, побудована з використанням комп'ютерної техніки, дає можливість обмінюватися інформацією без часових і просторових обмежень, забезпечує масове безперервне самонавчання.

Навчальний процес не залишився поза впливом розвитку інформаційних технологій. Електронні комп'ютерні підручники, дистанційна освіта, віртуальні тренажери – так виглядає неповний перелік напрямів, що успішно розвиваються в освітніх системах.

У сучасних умовах істотну роль у підготовці кваліфікованих фахівців відіграє самостійна робота студентів. Її ефективність залежить від багатьох складових: упровадження сучасних освітніх технологій, забезпеченості навчальною, навчально-методичною, довідковою та науковою літературою, достатньої кількості обладнаних сучасною електронною технікою робочих місць. Під самостійною роботою розуміють різноманітні види індивідуальної та колективної діяльності студентів на аудиторних і позааудиторних заняттях без участі викладача. Саме в такій роботі у студентів найкраще проявляються мотивація, цілеспрямованість, самоорганізованість, самостійність, самоконтроль та інші індивідуальні якості.

Найвищим рівнем самостійної роботи є науково-дослідна діяльність студентів. Показником готовності до неї студентів слугує наявність умінь самостійного пошуку джерел і літератури, уміння самостійно оцінювати зміст і значущість матеріалу, зіставляти, порівнювати, аналізувати, проявляти самостійність в узагальненні, висновках, використанні методів пізнання.

Феномен бібліотеки ВНЗ, її роль в інформаційному суспільстві, реформуванні системи вищої освіти вже стали предметом наукових досліджень. Значна кількість робіт (С. Абулкаїрової, А. Болотова, І. Бургер, М. Вохришевої) присвячена інноваційній діяльності вузівських бібліотек, зокрема їхній інформатизації.

Питання про сучасні тенденції та перспективи розвитку електронних бібліотек аналізувалися у працях зарубіжних науковців (Г. Євстігнеєва, А. Земскова, Б. Ленга, М. Лінквіст) і вітчизняних дослідників (Л. Костенка, О. Онищенко, Т. Павлуші, І. Павлуші та ін.).

Широкого обговорення серед науковців набула й проблема підвищення якості самоосвіти студентів за допомогою застосування спеціальних педагогічних методів і технологій та розвитку їхньої інформаційної культури (І. Гайнутдінова, Т. Єременко, О. Забеліна, Н. Грабар). Підґрунтям для з'ясування механізмів інтеграції навчальної книги до нового освітньо-інформаційного середовища стали праці В. Агеєва, Г. Василенка, В. Лисенка, О. Добровольського та ін., присвячені окремим аспектам інформаційно-комп'ютерного забезпечення електронного існування навчальної книги в медіа-просторі. Проблему використання інформаційних технологій навчання, створення електронних навчальних посібників досліджували такі знані науковці: В. Биков, Г. Громов, В. Вуль, Ю. Жук, І. Захарова, Г. Клейман, С. Пейперт, І. Роберт, Б. Хантер та ін. [1, 4, 6, 10, 13, 15, 16, 19]. Проблеми теорії та практики створення електронних підручників і посібників розробляли українські та зарубіжні

вчені, зокрема Л. Гризун, М. Беляєв, В. Вимятін, С. Григор'єв, Ю. Древе, О. Башмаков, Л. Зайнутдинова, С. Хрїсточевський, О. Шмегера та ін. [3, 8, 20, 21, 22].

Глобалізація знань, швидкі темпи накопичення та поширення інформації викликають появу нових підходів до навчального процесу. Реципієнт уже не в змозі накопичувати величезну кількість знань, які стрімко поповнюються. Укладені в минулому столітті підручники та посібники вже застаріли, що спричиняє пошуки нових форм накопичення та подання інформації. На допомогу прийшов новий вид навчальної літератури – електронне навчальне видання (ЕНВ). Крім структурованої навчальної, навчально-методичної інформації електронні видання містять і тестові завдання, що робить їх придатними для будь-якої форми навчання.

Залежно від повноти подання навчального матеріалу ЕНВ поділяються на електронні підручники (ЕП), електронні навчальні посібники (ЕНП) та електронні лекційні курси (ЕЛК). Крім них існують електронні методичні вказівки (ЕМВ), електронний наочний навчальний посібник (ЕННП), електронний практикум (ЕПр), електронні довідкові матеріали (ЕДМ), електронний навчально-методичний комплекс (ЕНП), електронні методичні вказівки для викладачів (ЕМВВ).

Проблему підвищення якості підготовки студентів, оптимізації, інтенсифікації процесу навчання та індивідуалізації навчання вирішують сучасні електронні підручники (ЕП). Електронний підручник – це навчальна програмна система комплексного призначення, що забезпечує безперервність і повноту дидактичного циклу процесу навчання: надає теоретичний матеріал, що забезпечує тренувальну навчальну діяльність і контроль рівня знань, а також інформаційно-пошукову діяльність, математичне та імітаційне моделювання з комп'ютерною візуалізацією і сервісні функції за умови здійснення інтерактивного зворотного зв'язку [8]. Створені на високому методичному рівні електронні підручники повинні повністю відповідати основним дидактичним вимогам державного освітнього стандарту спеціальності, навчальній програмі та забезпечувати системний виклад дисципліни.

На думку О. Зіміної, якісний електронний підручник повинен не замінювати читання та вивчення звичайного підручника, а, навпаки, спонукати студента взятися за книгу [11]. Його використання дає змогу викладачеві активно включити студентів у навчальний процес і, створюючи зовнішні передумови для формування мотивів навчання при роботі з ЕП, підтримати інтерес до предмета. Вважається, що ЕП повинен максимально полегшити розуміння й запам'ятовування (причому активне,

а не пасивне) найбільш істотних понять, тверджень і прикладів, втягуючи в процес навчання інші, ніж звичайний підручник, можливості людського мозку, зокрема слухову й емоційну пам'ять, а також використовуючи комп'ютерні пояснення [22].

Основні теми підручника, поряд з текстом та ілюстраціями, містять аудіо- чи відеозапис лекторського викладу матеріалу. Викладач подає своє розуміння досліджуваного предмета, розставляє необхідні смислові акценти, які важко буває передати у звичайному підручнику. Текстова частина супроводжується численними перехресними посиланнями, що дає змогу скоротити час пошуку необхідної інформації, а також потужним пошуковим центром [21].

Електронні підручники дають змогу швидко та легко знаходити потрібну інформацію, робити закладки та замітки до прочитаного, а також об'єднувати інформацію в логічні блоки [2].

Сучасні електронні підручники існують у двох форматах: на компактних дисках і в середовищі Інтернет (Інтранет). Між ними є як спільні, так і відмінні риси. В обох випадках електронний підручник дає можливість отримати знання з предмета в будь-якому місці і в будь-який час, використовуючи персональний комп'ютер. Але доступні в середовищі Інтернет ЕП мають ряд переваг. Вони можуть бути використані одночасно багатьма студентами; викладачеві надається можливість ознайомитися з результатами діяльності студентів і прийняти відповідні рішення з оптимізації процесу навчання. Обидві форми подання ЕП корисні для самоосвіти студентів.

Поряд із спільними ознаками між класичними та електронними підручниками існують і відмінності. По-перше, кожний підручник на паперовому носії розрахований на певний початковий рівень підготовки студентів і передбачає кінцевий рівень навчання. Натомість електронний підручник з конкретного навчального предмета може містити матеріал декількох рівнів складності. При цьому він буде весь розміщений на одному CD або DVD диску, містити ілюстрації та анімацію до тексту, багатоваріантні завдання для перевірки знань в інтерактивному режимі для кожного рівня. По-друге, наочність в електронному підручнику значно вища, ніж у друкованому. Це забезпечується за рахунок використання при створенні електронних підручників мультимедійних технологій: анімації, звукового супроводу, гіперпосилань, відеосюжетів і т. п. По-третє, електронний підручник забезпечує багатоваріантність, багаторівневність і різноманітність перевірочних завдань або тестів. Електронний підручник дає змогу подавати всі завдання і тести в інтерактивному та навчальному

режимі. Невірна відповідь може бути оперативно виправлена з роз'ясненнями та коментарями. За своєю структурою електронні підручники є відкритими системами: їх можна доповнювати, коригувати, модифікувати в процесі експлуатації [3, 12].

Електронні підручники зручні у використанні на всіх рівнях освіти: у школах і коледжах, інститутах та університетах, у системі підвищення кваліфікації. Тому вони розробляються в багатьох країнах. У глобальній мережі Інтернет є велика кількість ЕП з різних дисциплін: інформатики (Л. Шауцукової, 2004; G. Jořins, 2004; С. Коротеєвої, 2004), теорії комп'ютерів (В. Гурова, 2000), анатомії (О. Нікітова, 2003), англійської мови (М. Горчакова, 2004; E. Mathe, 2004) [9]. Але більшість з них (67 %) призначені для одного користувача – студента. Такі ЕП в основному застосовуються в самостійній роботі студентів. Однак сфера застосування електронних підручників значно ширша: ЕП має стати невід'ємною частиною навчального процесу в усіх його формах. Тому перевагу слід віддати ЕП, розрахованим на різнопланового користувача. Одним з таких є ЕП, створений на кафедрі технологій розроблення програмного забезпечення Ризького технічного університету (РТУ). Тут у 2002 р. розроблено електронний підручник «Вивчи HTML з нуля». Він передбачає чотири режими роботи: навчання (включаючи самоконтроль); контроль (тестування); довідник і допомогу. Із 2003 р. він застосовується в РТУ при вивченні предмета вільного вибору «Розробка WEB-додатків» (обсяг курсу – 32 год), причому використання ЕП не було обов'язковим. Проте близько 100 студентів, що навчаються за програмою бакалавра, регулярно ним користувалися [9].

Серед великої кількості ЕНВ, що розробляються та використовуються в освітній діяльності, особливе місце займають електронні навчальні посібники. До незаперечних переваг ЕНП належить можливість організації «живого» подання інформації – мультимедійні технології дають змогу створити відповідні моделі, включити аудіо- та відеофрагменти. Можливості наочного викладу матеріалу, залучення уваги й багатоканальний механізм подання інформації є провідними досягненнями комп'ютерних освітніх систем. У цьому випадку викладач одержує потужний засіб, а студент – максимально ефективною можливість якісного засвоєння матеріалу.

ЕНП задіює всі канали сприйняття навколишнього світу. Наочність (відеоінформація, статичні ілюстрації, анімаційні моделі й схеми) дає можливість отримувати достатнє уявлення про процеси, які складно зрозуміти за описом (краще один раз показати, чим багато разів розпо-

вісти). Відеоматеріали дають змогу змінювати масштаб об'єкта (зйомки мікро- та макросвіту), перебіг часу (прискорена, уповільнена, вибіркова зйомка). Багаторівнева форма подання інформації та заданий користувачем темп полегшують сприйняття матеріалу, дають можливість повернутися до пройденого, переглянути текст або відеофрагмент, повторно прослухати дикторський текст.

Головним недоліком наявних посібників на паперових носіях є традиційне використання лінійного порядку викладу навчального матеріалу, відсутність проблемного викладу, неможливість організації зворотного зв'язку, здійснення процесу контролю за рівнем знань, умінь і навичок. ЕНП дає можливість виправити ці недоліки, при цьому його можна розглядати як додатковий навчально-методичний засіб, котрий дає змогу методично правильно організувати самостійну роботу, розвивати вміння та навички учнів.

Електронний посібник може бути представлений у вигляді інтерактивної мультимедійної навчальної програми, яка містить у собі: гіпертекст, ілюстрації, відео- та звукові фрагменти, що поєднані між собою та входять у навчальний матеріал. Електронні навчальні посібники можуть бути використані в різноманітних формах та за допомогою різних інструментальних середовищ.

Електронний посібник для фахівців з документознавства розроблений на кафедрі «Документознавство та інформаційна діяльність» Черкаського інституту управління. Він був задуманий як універсальна методична розробка для студентів спеціальності «документознавство й інформаційна діяльність», щоб опанувати питання документаційного забезпечення та документообігу, а також багатьох спеціалізованих комп'ютерних дисциплін, що викладаються у ВНЗ для студентів-діловодів [18].

У Національній медичній академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика були розпочаті дослідження, пов'язані з технологіями електронного навчання. Ця ініціатива відбулася завдяки підтримці українсько-швейцарського проекту «Перинатальне здоров'я» (впроваджуваного в Україні у 2004–2007 рр.), одним з пріоритетних завдань якого було покращення професійного потенціалу українських лікарів через підтримку інноваційних підходів до безперервного професійного розвитку (з наголосом на використанні інтерактивних навчальних семінарів і сучасних інструментів дистанційного навчання). Створена за підтримки проекту робоча група отримала завдання на розробку навчального електронного модуля з акушерської тематики, а також посібника, який містив би узагальнення набутого досвіду та методичні рекомендації для розробників

медичних електронних посібників. Одним з результатів практичного впровадження розроблених концептуальних принципів на обраному предметному інформаційному просторі (акушерство, гінекологія) стало створення електронного навчального посібника «Ведення нормальних пологів», у якому була відтворена послідовність стандартних професійних дій, які повинен виконувати лікар для одержання ефективних діагностичних і лікувальних результатів при здійсненні своєї професійної діяльності [5].

Значну роль у забезпеченні процесу освіти та самоосвіти учасників педагогічної комунікації, формуючи навчально-інформаційні банки на різних видах носіїв інформації та створюючи умови для їх максимального використання, відіграють медіа-центри ВНЗ. Вони є якісно новим забезпеченням цілей навчально-виховного процесу вищого навчального закладу, основою для розвитку дистанційної освіти. Їхнє призначення полягає в наданні інформації, яка циркулює в документних й інформаційних потоках з певної предметної галузі та характеризується різноманітними формами її існування. Поняття медіа-центру складається зі слів «медіа» – «засіб, спосіб, середовище масової комунікації» та «центр» – «місце, з якого здійснюється координація дій», що розкриває його особливості із зосередження навчальної інформації. Саме поєднання традиційної статистичної, візуальної (тексту, графіки) та динамічної інформації (мови, музики, відеофрагментів, анімації та ін.), що є особливим видом комп'ютерної технології, пояснює застосування поняття «мультимедійні технології». Використання мультимедійних технологій дає змогу викладачу надавати масиви інформації в обсязі більшому, ніж студент звичайно одержує з традиційних джерел. Мультимедійні засоби навчання, засновані на зоровому та слуховому сприйнятті матеріалу, є найефективнішими в якісному засвоєнні інформації. Експериментально встановлені переваги зорового сприйняття інформації над усним: при усному викладі матеріалу студент за хвилину сприймає та здатний переробити лише до 1 тис. ум. од. інформації, а при зоровому сприйнятті – до 100 тис. таких одиниць.

Основою медіа-центру є фонд навчальних документів, що містить традиційні друковані та електронні видання. Він розрахований на студентів та викладачів і містить програмно-регламентуючі (навчальний план, навчальні програми) та навчальні видання (підручники, навчальні посібники – теоретичні, методичні для студентів і викладачів) за обов'язковою наявністю контролю знань у підручнику або навчальному посібнику. Контролювати рівень засвоєння знань у медіа-центрі можна завдяки

загальним і модульним тестам із вузлів головної сторінки сайту факультету «Контроль знань», «Навчальні дисципліни» і «Навчальна книга».

Слід зазначити, що застосування електронної форми навчальної книги в медіа-центрі не заперечує, а доповнює традиційну друковану книгу: у навчальному процесі може використовуватися електронний підручник або посібник як додаток до традиційного друкованого видання при самопідготовці студентів; фрагменти електронної навчальної книги під час аудиторних занять, у тому числі із суміжних дисциплін; електронний підручник або посібник як основа дистанційного навчання. Подібний комплекс має сформувати основу для організації самостійної роботи студентів із метою поглиблення базової підготовки фахівців різного рівня та профілю.

На інформаційному рівні медіа-центру цей комплекс трансформується в предметний гіпертекстовий комплекс, який завдяки застосуванню певного програмного інструментарію для його функціонування не розмежовується на окремі види під час вивчення навчального курсу. Комплекс містить необхідні матеріали для вивчення курсу: програму курсу, методичні рекомендації з його вивчення, підручник, глосарій, практикуми (електронні тренажери), хрестоматії тощо. Навчальний матеріал представлений у вигляді логічного курсу з вивчення дисципліни за кожною темою її змісту.

Структура медіа-центру як частини єдиного освітньо-інформаційного простору навчального закладу не може розглядатися окремо від нього. Вона складається не тільки з функціонування в ньому навчальної книги, а й з інформації про факультет і навчальні дисципліни, технологій контролю знань, оперативної інформації та бібліотечно-інформаційних ресурсів мережі Інтернет.

Таким чином, загальною тенденцією у сфері навчального книговидання є перехід від паперових носіїв інформації до цифрових. Активна діяльність зі створення електронних бібліотек ведеться практично всіма бібліотеками ВНЗ як за кордоном, так і в Україні. В умовах дефіциту навчальної та наукової літератури, її дорожнечі, недоступності для студентів фондів провідних бібліотек країни електронна бібліотека є засобом розширення доступності інформаційних ресурсів, умовою організації самостійної роботи студентів.

Ключовою перевагою навчальних електронних видань, порівняно з їхніми друкованими аналогами, є можливість реалізації взаємозв'язку різних досліджуваних розділів за допомогою гіперпосилань, що перетворюють звичайний текст у гіпертекст. Наявність розгалуженої структури

гіперпосилань надає користувачеві можливість отримати необхідну інформацію у процесі освоєння навчального матеріалу і при цьому швидко повернутися до основного тексту.

Упровадження в навчальний процес електронних видань показало, що, порівняно з друкованими, вони дають змогу швидше освоювати та краще запам'ятовувати матеріал і є ефективним засобом самостійної роботи, оскільки дають змогу збільшити кількість тренувального матеріалу, забезпечити завдання не тільки механізмом їх виконання, а й екранами допомоги (підказками, правильними відповідями тощо).

Для того щоб електронний підручник став популярним, він має бути універсальним, тобто однаково придатним як для самоосвіти, так і для стаціонарного навчання, повним за змістом, високоінформативним, талановито написаним і добре оформленим. Такий підручник повинен стати істотною підмогою і для викладача при організації занять із самопідготовки студентів, і для проведення заліків та іспитів з окремих предметів. Упровадження електронних підручників провідними ВНЗ світу вказує на те, що вони стають необхідним засобом у системі навчання студентів денної, заочної, екстернатної, а особливо дистанційної форм навчання, основним видом навчальної діяльності яких є саме самостійна робота.

Проте активне впровадження електронних видань у навчальний процес не повинне негативно відображатися на традиційному формуванні фонду бібліотек ВНЗ друкованими виданнями. Незважаючи на існування думки про те, що традиційний друкований фонд можна повністю замінити електронною бібліотекою, досвід розвинутих країн показує, що електронні бібліотеки не замінюють в університетах традиційний книжковий фонд.

Отже, оцінюючи рівень книгозабезпеченості навчальних дисциплін у ВНЗ, слід враховувати як традиційні (друковані), так й електронні навчальні видання. Наявність власної електронної бібліотеки або використання в навчальному процесі електронних ресурсів НБУВ та інших провідних наукових бібліотек світу при високому рівні інформатизації вітчизняних ВНЗ істотно збільшує книгозабезпеченість навчального процесу.

Список використаних джерел

1. *Агеев В. Н.* Электронные издания учебного назначения: концепции, создание, использование : учеб. пособие / под ред. Ю. Г. Дрекса. – М. : Моск. гос. ун-т печати, 2003. – 236 с.

2. *Алешкина О. В.* Применение электронных учебников в образовательном процессе / О. В. Алешкина // Молодой ученый. – 2012. – № 11. – С. 389–391.

3. *Башмаков А. И.* Разработка компьютерных учебников и обучающих систем : монография / А. Башмаков, И. Башмаков. – М. : Информационно-издательский дом «Филинь», 2003. – 616 с.

4. *Биков В. Ю.* Моніторинг рівня навчальних досягнень з використанням інтернет-технологій / В. Ю. Биков, Ю. М. Богачков, Ю. О. Жук ; АПН України, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання; [за ред.: В. Ю. Бикова, Ю. О. Жука]. – К. : Педагогічна думка, 2008. – 127 с. : іл.

5. *Вороненко Ю. В.* Електронні навчальні посібники для відображення медичних процедурних знань: принципи, етапи створення, методологія [Електронний ресурс] / Ю. В. Вороненко, О. П. Мінцер, В. В. Краснов. – Режим доступу: http://motherandchild.org.ua/files/attachments/E-book_manual.pdf. – Назва з екрана.

6. *Вуль В. А.* Электронные издания [Электронный ресурс] // Центр дистанционного образования МГУП / В. А. Вуль. – Режим доступа: <http://www.hi-edu.ru/e-books/xbook119/01/part-010.htm>. – Загл. с экрана.

7. *Гуревич Р. С.* Інформаційно-телекомунікаційні технології в навчальному процесі та наукових дослідженнях : монографія / Р. С. Гуревич, М. Ю. Кадемія. – К. : Освіта України, 2006. – 365 с.

8. *Зайнутдинова Л. Х.* Создание и применение электронных учебников : монография / Л. Х. Зайнутдинова. – Астрахань, ООО «ЦНТЭП», 2003. – 364 с.

9. *Зайцева Л. В.* Разработка и использование электронных учебников [Электронный ресурс] / Л. В. Зайцева, В. Н. Попко // Educational Technology & Society. – 2006. – № 9 (1). – С. 411–421. – Режим доступа: http://www.ebiblioteca.lt/resursai/Uzsienio%20leidiniai/IEEE/Russian/2006/Nr%201/OTO_2006_1_03.pdf – Загл. с экрана.

10. *Захарова И. Г.* Информационные технологии в образовании : монография / И. Г. Захарова. – М. : Академия, 2003. – 192 с.

11. *Зими́на О. В.* Печатные и электронные учебные издания в современном высшем образовании: теория, методика, практика : монография / О. В. Зими́на. – М. : МЭИ, 2003. – 336 с.

12. *Иванов В. Л.* Структура электронного учебника / В. Л. Иванов // Информатика и образование. – 2001. – № 6. – С. 29–32.

13. *Клейман Г. М.* Школа будущего: компьютеры в процессе обучения : пер. с англ. / Г. М. Клейман. – М. : Радио и связь, 2004. – 347 с.

14. *Красильникова В. А.* Информационные и коммуникационные технологии в образовании : учеб. пособие : монография / В. А. Красильникова. – М. : ООО «Дом педагогики», 2006. – 231 с.

15. *Пейперт С.* Поворот в сознании: Дети, компьютеры и плодотворные идеи : пер. с англ. / под ред. Беляевой А. В., Леонаса В. В. – М. : Педагогика, 1989. – 224 с. : ил.

16. *Роберт И. В.* Современные информационные технологии в образовании : монография / И. В. Роберт. – М. : Школа-Пресс. – 2005. – 367 с.

17. *Тыщенко О. Б.* Новое средство компьютерного обучения – электронный учебник / О. Б. Тыщенко // Компьютеры в учебном процессе. – 1999. – № 10. – С. 89–92.

18. *Фионова Л. Р.* Вариант построения электронного пособия по основам документоведения / Л. Р. Фионова, С. Г. Артемова // Делопроизводство. – 2001. – № 2. – С. 63–66.

19. *Хантер Б.* Мои ученики работают на компьютерах: книга для учителя / Б. Хантер ; пер. с англ. – М. : Просвещение, 1989. – 224 с.

20. *Христочевский С. А.* Проблемы разработки и использования электронных учебников / С. А. Христочевский // Тез. докл. II Всерос. конф., 29 нояб. 2001. – М. : МЭСИ, 2001. – С. 421–425.

21. *Христочевский С. А.* Электронные мультимедийные учебники и энциклопедии / С. А. Христочевский // Информатика и образование. – 2000. – № 2. – С. 70–77.

22. *Христочевский С. А.* Электронный учебник – текущее состояние / С. А. Христочевский // Компьютерные инструменты в образовании. – 2001. – № 6. – С. 3–10.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2014.

Irina Bezzub,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ELECTRONIC EDUCATIONAL PUBLISHING AS A MEANS OF ACTIVATING STUDENTS INDEPENDENT WORK

This article is dedicated to the question of informatisation of study process of high school by means of using electronic tutorials which essentially improve the quality and efficacy of education students' motivation and tutors activities. The attention is concentrated on theoretical and practical basis of using of informational technologies for

organization of students' self-work. It is also highlighted the activity of mediacenter as a part of unique education and information space of high school.

Keywords: informatization, electronic publishing, electronic tutorial, organization of independent work of students, high school, mediacentre, hypertext.

Ирина Беззуб,

мл. науч. сотр. аналитико-прогностического отдела НЮБ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ЭЛЕКТРОННЫЕ УЧЕБНЫЕ ИЗДАНИЯ КАК СРЕДСТВО АКТИВИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ

Статья посвящена вопросам информатизации учебного процесса вуза посредством использования электронных учебных изданий, которые рассматриваются как современное средство обучения, существенно повышают качество и эффективность обучения, мотивацию студентов и оптимизируют деятельность преподавателя. Акцентируется внимание на теоретических и практических основах использования информационных технологий для организации самостоятельной работы студентов. Освещается деятельность медиа-центра как части единого образовательно-информационного пространства высшего учебного заведения.

Ключевые слова: информатизация, информационные технологии, электронные учебные издания, электронный учебник, самостоятельная работа студентов, медиа-центр, гипертекст.

Галина Булахова,

мол. наук. співроб. відділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

РЕКЛАМНА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК (ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті розглянуто сучасні підходи науковців у галузі рекламної діяльності бібліотек, з'ясовано особливості термінологічного забезпечення наукових досліджень. Також розглянуто рекламно-маркетинговий, комунікаційний наукові підходи. Запропоновано виділити соціокомунікаційний підхід. Визначено специфіку бібліотечної реклами як однієї з видів рекламної діяльності.

Ключові слова: реклама, комунікативна діяльність, маркетинг, рекламна діяльність бібліотек.

Характерною рисою суспільного розвитку кінця ХХ ст. стало зростання потоків інформації, збільшення кількості інформаційних центрів різної спеціалізації, форм власності, активне впровадження в суспільну практику інтернет-технологій, що сформувало конкуренцію сфері створення інформаційної продукції, а відтак актуалізувало для бібліотечних установ як потужних інформаційних інституцій питання модернізації філософії комунікації з користувачем. Ідеться, зокрема, про зростання інтерактивності роботи бібліотек, використання читацького інтелектуального потенціалу, розширення асортименту інформаційної продукції, використання дистантних форм обслуговування тощо.

Одним з перспективних напрямів підвищення ефективності інформаційно-комунікаційної взаємодії бібліотеки й користувача є рекламно-інформаційна діяльність бібліотек, спрямована на пропаганду бібліотечних ресурсів, продуктів, послуг і залучення інтересу користувачів до бібліотек. Останнє десятиліття характеризується посиленою увагою бібліотечних фахівців до проблем маркетингу та функціонування бібліотек в новому соціокультурному, ринковому середовищі, ефективної організації реклами, що сприяє досягненню повного й своєчасного задоволення соціально значущих інтелектуально-інформаційних потреб.

Використання основ маркетингу в бібліотечній справі є, з одного боку, потребою часу, а з іншого – відкриває для бібліотек широкі можливості,

тому постала проблема комплексного вивчення модернізації діяльності універсальної наукової бібліотеки як культурно-інформаційного центру на основі маркетингового підходу.

Починаючи з 90-х років ХХ ст., у зв'язку з глобальними соціокультурними трансформаціями реклама стала об'єктом вивчення як зарубіжних, так і українських дослідників. В історіографії проблеми знайшли відображення окремі аспекти теоретичних, історичних, законодавчих, інформаційно-культурологічних питань побутування бібліотечної реклами. В Україні перші спроби теоретичного обґрунтування маркетингу в бібліотеках зроблено Л. Петровою, Г. Саприкіним, О. Башун, А. Чачко, Г. Міщенко. Окремі функції маркетингу, наприклад рекламу, досліджували Л. Багрянцева, О. Кашкар'ова та ін.

Актуальні наукові висновки стосовно рекламної діяльності бібліотек російських бібліотекознавців О. Борисової, С. Матліної, І. Міхнової, Г. Цесарської, О. Ястребової, В. Клюєва та ін. Використання основних положень та концепції маркетингу в бібліотечній роботі знайшло відображення в дослідженнях В. Демидова, П. Зав'ялова, П. Перерви, В. Хруцького та ін.

Вагомий внесок у розвиток рекламної діяльності бібліотек мали праці О. Борисової, яка в ряді праць розкриває принципи і технологію рекламної діяльності в сучасних інформаційно-бібліотечних установах. Автор дає конкретні практичні рекомендації з організації рекламних кампаній, методики підготовки текстів бібліотечно-бібліографічної реклами, створення рекламних творів різноманітних жанрів: анотованих каталогів, темплану, плакатів, виставок, повідомлень у періодиці, на радіо, телебаченні.

У монографії «Рекламно-інформаційні технології бібліотечної діяльності» (СПб., 2006) О. Борисова висвітлює актуальні питання рекламно-інформаційної діяльності бібліотек, її правові, технологічні, психолого-педагогічні, етичні, організаційно-технологічні аспекти.

П. Піменов у книзі «Основи реклами» (Москва, 2006) досліджує основи рекламного процесу: історію, цілі, завдання, особливості сучасного мультикультурного середовища, у якому реклама виконує функції соціального комунікатора, а також технологію створення і просування рекламного продукту. Уперше в науковій практиці зроблена спроба пов'язати воедино закони реклами з мовою візуального мистецтва і семіотики.

Щодо термінологічного аналізу проблеми бібліотечної рекламної діяльності, цінними видаються висновки західних фахівців і рекламної та маркетингової діяльності Ф. Котлера, У. Аренса, К. Бове; окремі

елементи маркетингу досліджувалися Б. Ашервудом, П. Борхардтом, Р. Саваром.

Водночас недостатньо дослідженими залишаються питання специфіки реклами ресурсів, послуг і діяльності (у тому числі наукової) бібліотеки в Інтернеті, зокрема це стосується особливостей електронних бібліотечних ресурсів як рекламного об'єкта та розвитку техніко-технологічної складової бібліотечної реклами.

Як наголошувалось автором раніше, сьогодні є всі підстави розглядати розвиток української реклами як еволюційний процес, безпосередньо пов'язаний, по-перше, із розвитком економіки України; по-друге, з історією становлення і розвитку маркетингових комунікацій в Україні; по-третє, із розвитком засобів розробки, створення та поширення рекламної продукції (інтелектуальних ресурсів, графіки, живопису, поліграфії, преси, радіо і телебачення) [1].

Реклама як поняття – явище багатогранне. Термін «реклама» походить від французького слова *reclamer*, а першопочатком – від латинського *reclamo*, що в перекладі означає «викрикують».

Сьогодні науковці послуговуються рядом визначень реклами. Наприклад, рекламу часто визначають як комунікативний зв'язок між виробником і користувачем товарів або послуг. Досить точним є визначення реклами у О. Башун (монографія «Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек»). Автор говорить, що «реклама... форма неособистого подання і просунення комерційних ідей, товарів та послуг, оплачених чітко визначеним рекламодавцем, або формування у покупця позитивного уявлення про споживчі якості товару в ім'я головного інтересу виробника – продажу своєї продукції» [2].

О. Борисова узагальнює, що це визначальні особливості реклами, характеризуючи цей вид комунікаційної діяльності як:

- будь-яку платну форму неособистого представлення і просування ідей або послуг від імені відомого спонсора;
- платне, односпрямоване і неособисте звернення, здійснюване через засоби масової інформації та інші види зв'язку, що агітують на користь якого-небудь товару, марки, фірми;
- форму комунікації, яка намагається перевести якості товарів і послуг, а також ідеї на мову потреб і запитів споживача;
- динамічну, швидко трансформовану сферу людської діяльності [3].

Водночас автор вказує на існування двох підходів щодо визначення реклами – комунікаційного і маркетингово-економічного.

Р. Голдман, Е. Дайер, Х. Девіс, А. Дейян, Л. Гермогенова – це

представники комунікаційної течії за О. Борисовою. Вони акцентують увагу на ролі реклами в поширенні інформації. Інформація про наявність певних платних послуг бібліотеки дає змогу користувачу ефективно планувати свою діяльність та розраховувати на якісне задоволення своїх інформаційних потреб. Таким чином, представники комунікаційного підходу визначають рекламу як:

- діалог між продавцем і споживачем, де продавець виражає свої наміри через рекламні засоби, а споживач – зацікавленість у товарі. Якщо інтерес покупця не проявляється, значить, діалог не відбувся, а мети рекламодавцем не досягнуто;

- цілеспрямовану й обґрунтовану діяльність у сфері комунікації, яка опосередковує специфічні зв'язки між суб'єктом цієї діяльності та цільовою групою, обраною на основі соціально-демографічних ознак. Мета цієї діяльності – розширити знання про предмет реклами. Сформувати до нього позитивне ставлення і закріпити його образ в пам'яті споживачів. Кінцевою метою рекламної дії є створення суспільно необхідних форм свідомої поведінки груп відповідно до суспільних норм [4].

Представники маркетингового підходу – П. Зав'ялов, Ф. Котлер, М. Льовен, В. Хойер вважають, що реклама виступає як компонент маркетингової діяльності, комплекс різного роду комерційних повідомлень, спрямованих на вирішення завдань комерційного, економічного характеру, і визначають рекламу як:

- перспективну інвестицію, що приносить віддачу в результаті послідовної цілеспрямованої маркетингової діяльності;

- неособисту форму комунікації, здійснювану за посередництва платних засобів поширення інформації з чітко вказаним джерелом фінансування;

- будь-яку форму неособистого представлення і просування ідей, товарів і послуг, оплачувану точно встановленим замовником [5].

Варто наголосити, що вітчизняне законодавство виходить з маркетингового підходу до означення реклами. Так, базовий правовий акт у галузі рекламування – Закон України «Про рекламу», що визначає засади рекламної діяльності в Україні, регулює відносини, що виникають у процесі виробництва, розповсюдження та споживання реклами, пропонує таке визначення реклами: «Реклама – інформація про особу чи товар, розповсюджена в будь-якій формі та в будь-який спосіб і призначена сформувати або підтримати обізнаність споживачів реклами та їхній інтерес щодо таких особи чи товару» [6].

Фахівці-практики Британського інституту в галузі реклами дають таке визначення: реклама є повідомленням, що точно позиціонується для обчисленої цільової аудиторії, про товар і послугу, виготовлене і розміщене за мінімально можливою ціною [7].

Співробітники ж Американської асоціації маркетингу стверджують, що реклама – це будь-яка форма неособистого представлення і просування ідей, товарів або послуг, оплачувана точно встановленим замовником, що служить для залучення уваги потенційних споживачів до об'єкта рекламування, використовуючи при цьому найбільш ефективні прийоми і методи з урахуванням конкретної ситуації [8].

У монографії У. Аренса і К. Бове «Сучасна реклама» реклама визначається як неперсоніфікована передача інформації, зазвичай оплачувана, що, як правило, має характер переконання про продукцію, послуги або ідеї за допомогою різних носіїв [9].

За О. Карпенко, реклама «точно формулює адресні повідомлення; багаторазово повторює їх; подає їх у дохідливий – простий та емоційний – формі; поєднує повідомлення з товарами так, що вже не зрозуміло, що саме реклама просуває: продукт чи образ його споживання; доносить повідомлення тоді, коли наш мозок перебуває у розслабленому стані, пригнічуючи нашу критичність» [10].

Г. Гольцов у статті «Реклама культурних послуг» визначає рекламу як одну із сторін прояву сутності ціннісного інформаційного орієнтування в соціально-комунікативних процесах. Науковець говорить про окремі відмінності в змістовному наповненні цього поняття в той чи інший історичний період і, залежно від цього, вживає різні терміни, але в кожному разі реклама – один із способів оціночного представлення інформації (повідомлення, сенсу, змісту) [11].

Ю. Миронов, Р. Крамар у посібнику «Основи рекламної діяльності» характеризують рекламу «як будь-яку платну форму неособистої пропозиції товарів і послуг від імені визначеного спонсора, з метою вплинути певним чином на аудиторію. За допомогою реклами формується визначене уявлення покупця про особливості товару чи послуги» [12].

Водночас, на відміну від інших фахівців, автори колективного монографії «Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій» розглядають рекламу із соціокомунікаційного підходу. Зокрема, вони стверджують, що «рекламна інформація є також істотним джерелом наповнення соціальних інформаційних баз і їх суверенних складових ...від розвитку цього процесу значною мірою в сучасних умовах залежить просування виробленої в Україні продукції

на внутрішніх і зовнішніх ринках, її конкурентоспроможність» [13, с. 27]. З точки зору специфіки бібліотечної реклами як реклами соціальної, цей підхід видається актуальним.

У дисертаційному дослідженні «Реклама в сучасному соціокультурному просторі» Є. Шабай зазначає, що реклама – це певна знакова система, вид масової комунікації, складний, багатогранний феномен, еволюція якого проходить всі етапи історико-культурного розвитку суспільства і триває на сьогодні під впливом нових економічних, політичних, соціокультурних і технологічних умов [14].

Водночас Л. Хавкіна в статті «Символізація як засіб кодування рекламної ідеї в сучасному українському рекламному міфі» зазначає, що рекламі властиві одвічні міфологічні засоби відображення й коментування дійсності, серед яких одне з найчисельніших місць належить символіці. Автор зазначає, що «реклама як сфера соціальних комунікацій передбачає кодування адресантом свого повідомлення – так, щоб реципієнт міг адекватно його декодувати, внаслідок чого в його уяві створиться образ рекламованого об'єкта» [15].

У контексті вищевикладеного можна зазначити, що, незважаючи на велику кількість визначень поняття «реклама», усі вони мають спільне розуміння реклами як інструмента, за допомогою якого споживачеві дається інформація, що спонукає його придбати рекламований товар. При цьому з поняттям «бібліотечна реклама» є сенс пов'язувати поняття «соціальна реклама». Оскільки соціальна реклама визначається як «інформація (продукція) будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка призначена сформувати певні уявлення та ставлення суспільства до соціальних проблем, спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку» [16]. Очевидно, що бібліотечна реклама значним чином виконує функції саме соціальної.

Що стосується бібліотечної реклами, то з 1900–1920-х років у вітчизняній бібліотечній практиці застосовувався термін «реклама». Зокрема Н. Крупська писала, що кожна бібліотека, якою б невеликою вона не була, повинна вміти рекламувати себе [17].

Уже наприкінці 1920-х років використовувався термін «реклама» стосовно бібліотечної справи. Зокрема, у книзі Л. Хавкіної «Керівництво для невеликих і середніх бібліотек» є підрозділ «Реклама», у якому розглянуто її основні види (друковані, рукописні оповіщення, оголошення, світлова реклама в громадських місцях, по радіо, у кіно).

Згодом революційні перетворення витіснили з бібліотечної практики термін «реклама», замінивши його на поняття «пропаганда бібліотеки» і «агітація». Відповідно до термінологічного дослідження М. Дворкіної, «пропаганда» – поширене і поглиблене роз'яснення яких-небудь ідей, навчань, поглядів, знань, ідейний вплив на широкі маси. Щодо терміна «агітація» – поширення політичних ідей і гасел з метою чинити вплив на свідомість і настрої широких мас, найважливіший засіб політичної боротьби класів і партій, дія, що ставить за завдання переконати, схилити до чого-небудь [18]. Таким чином, для радянського бібліотекознавства була характерною ідеологізація як поняття, як і явища бібліотечної реклами.

На сучасному етапі можна говорити про повернення і доповнення новими смислами поняття «бібліотечна реклама». Згідно з термінологічним словником «Бібліотечна справа», реклама бібліотеки – це інформація про бібліотеку, її фонди і можливості з метою підвищення популярності бібліотеки [19].

Використання цього терміна обґрунтовує у своїх працях російська дослідниця О. Борисова, даючи, зокрема, таке визначення: бібліотечна реклама – це різновид інформаційно-пошукової системи, де суб'єкт бібліографічної діяльності апелює до свідомості наступника – читача (користувача), виконує функції оповіщення, переконання, спонукання до придбання, використання тих чи інших документів, документних ресурсів, оцінює книгу як товар, інформує про бібліотеку та її структурні підрозділи (відділи обслуговування тощо), філії, бібліотечний фонд, його склад і структуру [20].

В. Зубакіна та Є. Семенова говорять, що бібліотечна реклама – це вміння цікаво розповідати про свої переваги і наочно демонструвати їх, показувати, наскільки добре бібліотека працює; наскільки цінує своїх читачів, користувачів бібліотечних ресурсів, продуктів, послуг, чому вона необхідна їм; що отримує від бібліотеки населення [21].

О. Башун розглядає бібліотечну рекламу як, «з одного боку, спосіб доведення інформації про бібліотечну продукцію та послуги до потенційних користувачів, а з другого – засіб стимулювання продажу, збуту, надання послуг». Автор зазначає, що для бібліотек «використання реклами дає змогу формувати попит на свої послуги, направити його на користувача, котрий не знає, які з його потреб можуть задовольнити послуги, запропоновані бібліотекою» [22].

На думку О. Сінкевич, бібліотечна реклама – це інформація про бібліотеку, її послуги та продукцію з метою оповіщення про неї реальних

і потенційних користувачів і стимулювання попиту на ці послуги й продукти [23].

А. Кешешян та М. Явруян щодо бібліотечної реклами стверджують, що реклама бібліотечних ресурсів, послуг і продукції, яка здійснюється бібліотекою або бібліотечною корпорацією, – комплекс заходів і засобів, що впливають на користувача інформації в бажаному для бібліотеки напрямі [24].

Відомий американський бібліограф Б. Ашервуд, використовуючи вдалий вислів-метафору, вказує, що реклама дає змогу зробити бібліотеку «видимою», прозорою [25].

На думку І. Міхнової і Г. Цісарської, бібліотечна реклама – це вміння поглянути на себе, на свій товар і послуги очима споживача [26].

Водночас І. Сусллова зауважує, що бібліотечна реклама до певної міри протистоїть комерційній, оскільки вона долучає людей до духовних досягнень [27].

Узагальнюючи, можна стверджувати, що бібліотечна реклама є, з одного боку, специфічним напрямом рекламної діяльності, спрямованою на пропаганду бібліотечних ресурсів, продуктів, послуг і заохочення споживачів до бібліотек, збільшення ступеня доступності її ресурсів, а з іншого – багатоаспектним явищем, що його можна розглядати з точки зору зростання інтерактивності роботи бібліотек, посилення комунікаційних зв'язків з користувачами, використання, продукування бібліотеками культурних сенсів у контексті осмислення ролі бібліотек, книги і читання у сучасному світі. Із цих позицій рекламна діяльність бібліотек є також важливим фактором формування і структуризації інформаційного простору, вдосконалення діяльності самих бібліотек через вивчення досвіду колег. Вказаний підхід до дослідження рекламної діяльності бібліотек може бути визначений як соціокомунікаційний.

Список використаних джерел

1. Булахова Г. Реклама бібліотек як вид соціальної реклами / Г. Булахова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2012. – Вип. 33. – 568 с.
2. Башун О. Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек / О. Башун ; наук. ред. В. С. Білецький. – Донецьк : УКЦентр, 1999. – 204 с.
3. Борисова О. Рекламно-информационные технологии библиотечной

деятельности : учеб.-практ. пособие / О. Борисова ; Орлов. гос. ин-т искусств и культуры. – СПб. : Профессия, 2006. – 319 с.

4. *Борисова О.* Библиотечная реклама как социальный феномен [Электронный ресурс] / О. Борисова. – Режим доступа: gumchten.rsl.ru/assets/files/2007/doc/1169121382.doc. – Загл. с экрана.

5. Там само.

6. Про рекламу : Закон України від 03.07.1996 р. № 271/96-ВР [Електронний ресурс] // Офіц. веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=270%2F96%E2%F0>. – Назва з екрана.

7. *Джефкинс Ф.* Паблик рилейшнз : учеб. пособие для вузов / Ф. Джефкинс, Д. Ядин ; пер. с англ. под ред. Б. Л. Яремина. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 416 с.

8. *Панкратов Ф. Г.* Рекламная деятельность [Электронный ресурс] / Ф. Г. Панкратов, Ю. К. Баженов, Т. К. Серегина, В. Г. Шахурин. – Режим доступа: http://www.popovlib.narod.ru/economy/p/pankratov/reklamnaу_01.htm. – Загл. с экрана.

9. *Аренс У. Ф.* Современная реклама / У. Ф. Аренс, К. Л. Бове. – Тольятти, 1995. – 594 с.

10. *Карпенко О.* Троянські коні телереклами: Мовні маніпуляції / О. Карпенко. – К. : Смолоскип, 2007. – 114 с. – (Лауреати «Смолоскипа»).

11. *Гольцов Г. Г.* Реклама культурных услуг / Г. Г. Гольцов ; Орлов. гос. ин-т культуры. – Орел, 2000. – 114 с.

12. *Миронов Ю. Б.* Основы рекламной діяльності [Электронный ресурс] / Ю. Б. Миронов, Р. М. Крамар. – Режим доступу: http://tourlib.net/books_others/reklama1.htm. – Назва з екрана.

13. Національний інформаційний суверенітет у контексті розвитку новітніх інформаційних технологій / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУВ, 2011. – 191 с.

14. *Шабай Е. С.* Реклама в современном социокультурном пространстве : дис. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.13 «Религиоведение, философская антропология, философия культуры» / Евгений Семенович Шабай ; Федеральное агентство по образованию, ГОУ ВПО «Ставропольский государственный университет». – Ставрополь, 2008. – 164 с.

15. *Хавкіна Л. М.* Символізація як засіб кодування рекламної ідеї в сучасному українському рекламному міфі [Електронний ресурс] / Л. М. Хавкіна. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/54704/15-Havkina.pdf?sequence=1>. – Назва з екрана.

16. Положення про соціальну рекламу в системі соціальних служб для молоді України. – К. : Держсоцслужба, 1998. – 16 с.
17. *Борисова О. О.* Библиотечно-библиографическая реклама : учеб.-практ. пособие / О. О. Борисова. – М. : Изд-во МГУК, ИПО Профиздат, 2002. – 224 с.
18. Там само.
19. Библиотечное дело : терминологический словарь / сост. Т. А. Бахтурина, Б. Н. Бачалдин, Ю. А. Гриханов [и др.] ; Рос. гос. б-ка. – 3-е изд., пераб. и доп. – М., 1997. – 168 с.
20. *Борисова О. О.* Библиотечно-библиографическая реклама : учеб.-практ. пособие / О. О. Борисова. – М. : Изд-во МГУК, ИПО Профиздат, 2002. – 224 с.
21. Рекламная деятельность библиотек : метод. материалы / ЯОУНБ им. Н. А. Некрасова, ОМО ; сост. В. П. Зубакина ; отв. за вып. Е. С. Семенова. – Ярославль, 2012. – 26 с.
22. *Башун О. В.* Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек / О. В. Башун ; наук. ред. В. С. Білецький. – Донецьк : УКЦентр, 1999. – 204 с.
23. *Синкевич Е. В.* Реклама в библиотечном обслуживании [Электронный ресурс] / Е. В. Сенкевич. – Режим доступа: lib.udsu.ru/template/conference/texts/sinkevich.rtf). – Загл. с экрана.
24. Реклама как средство повышения имиджа библиотеки. Рекламно-информационная деятельность библиотек : консультации : метод. пособие для специалистов муниципальных библиотек / сост. А. О. Кешешян, М. А. Явруян ; отв. за вып. А. О. Кешешян ; МУК МЦБ, МБО. – Чалтырь, 2011. – Вып. 1 (16). – 28 с.
25. *Ашервуд Б.* Азбука общения или Public relations библиотеки / Б. Ашервуд. – М. : Либерия, 1995. – 174 с.
26. *Михнова И. Б.* Как сделать рекламу библиотеки: Теория, методика, практика / И. Б. Михнова, Г. Л. Цесарская // НВЦ «БиблиоМаркет». – М., 1996. – 220 с.
27. *Суслова И. М.* Практический маркетинг в библиотеках : учеб.-метод. пособие / И. М. Суслова. – М. : ЛИБЕРИЯ, 2004. – 144 с.

Стаття надійшла до редакції 08.07.2014.

Galina Bulakhova,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

PROMOTIONAL ACTIVITY OF LIBRARIES (TERMINOLOGICAL ASPECT)

The article deals with modern scientific approaches in the field of advertising libraries, the features ensuring terminological researches. The advertising and marketing, communications research approaches are discussed there. A socio cultural approach is emphasized in this article. The specificity of the library advertising as one of the types of advertising.

Keywords: advertisement, communicative activities, marketing, advertising libraries.

Галина Булахова,

мл. науч. сотр. отдела синтеза социокультурных сетевых ресурсов НЮБ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

РЕКЛАМНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БИБЛИОТЕК (ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ)

В статье рассмотрены современные подходы ученых в области рекламной деятельности библиотек, выяснены особенности терминологического обеспечения научных исследований. Также рассмотрены рекламно-маркетинговый, коммуникационный научные подходы. Предложено выделить социокоммуникационный подход. Определена специфика библиотечной рекламы как одного из видов рекламной деятельности.

Ключевые слова: реклама, коммуникативная деятельность, маркетинг, рекламная деятельность библиотек.

Володимир Зуб,

в.о. заввідділу довідково-консультаційної допомоги НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Михайло Дем'яненко,

мол. наук. співроб. відділу довідково-консультаційної допомоги НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Світлана Семенченко,

провід. бібліотекар відділу довідково-консультаційної допомоги НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ БІБЛІОТЕЧНИХ ПРЦІВНИКІВ В УМОВАХ КОМП'ЮТЕРИЗАЦІЇ БІБЛІОТЕЧНИХ УСТАНОВ

Соціальний захист персоналу бібліотеки – визначальний напрям роботи адміністрації і профспілкового комітету установи.

У статті проаналізовано деякі аспекти соціального захисту бібліотечних працівників, зокрема зосереджується увага на мінімізації негативного впливу на організм і психіку людини тотальної комп'ютеризації бібліотечних процесів.

Ключові слова: соціальний захист працівників бібліотеки, умови праці бібліотекарів, комп'ютеризація бібліотечної діяльності, безпечне професійно-діяльнісне середовище.

Сьогодні, в умовах активного впровадження в бібліотечну діяльність комп'ютерних технологій, актуальним постає питання про захист бібліотечних працівників, які працюють з комп'ютерною технікою. У першу чергу увагу слід звернути на гарантований державою соціальний захист, а також на те, яким чином керівництво цих установ намагається мінімізувати негативний вплив комп'ютерної техніки на своїх працівників.

Соціальний захист – необхідний елемент функціонування будь-якої розвинутої держави, оскільки ринкова система господарювання змінює не тільки економічну політику керування господарством, а й вимоги до робочої сили, формує нову політику мотивації працівників. Концепція соціального захисту як система заходів, що захищає будь-якого громадянина від економічних і соціальних посягань унаслідок ряду чинників (безробіття, втрати прибутку через хворобу, народження дитини,

виробничої травми або профзахворювання, інвалідності, старості тощо) виникла ще наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. і досить активно розвивалася, адекватно реагуючи на еволюційні зміни.

У сучасному розумінні поняття соціального захисту здебільшого розглядається як система законодавчих, соціально-економічних і морально-психологічних гарантій, засобів, завдяки яким створюються рівні для членів суспільства умови, що перешкоджають несприятливим впливам середовища на людину, забезпечують гідну і соціально прийнятну якість їхнього життя. Слід також зауважити, що у повному прояві соціальний захист охоплює ряд напрямів, серед яких: створення умов, що дають змогу громадянам безперешкодно заробляти собі на життя будь-якими, що не суперечать закону, способами; забезпечення членам суспільства прожиткового мінімуму; забезпечення сприятливих умов праці для найманих робітників, захист їх від негативних впливів індустріального виробництва тощо.

Що ж стосується бібліотечних працівників, то питання соціального захисту, серед іншого, доцільно також розглядати з огляду на особливості умов праці, притаманних лише для бібліотечної сфери, оскільки базові соціальні гарантії майже повністю повторюють загальноприйняті права (відпустка, лікарняний, матеріальна допомога, різні види надбавок до заробітної плати та ін.) і регламентуються вони як загальнодержавними, так і локальними нормативними актами.

Перш за все зосередимо увагу на документній базі, де відображені особливості охорони праці для співробітників бібліотечних установ. Одним з основних таких вузькоспеціалізованих документів є «Правила охорони праці для працівників бібліотек», затверджені Міністерством надзвичайних ситуацій України 12 грудня 2012 р. № 1398 та зареєстровані в Міністерстві юстиції України 3 січня 2013 р. [7]. Вимоги цього документа є загальнообов'язковими для всіх бібліотек України, незалежно від форми власності та відомчого підпорядкування.

У цьому документі знайшли своє відображення основні вимоги безпеки та охорони праці в бібліотеках, які відповідають специфіці роботи і при цьому не суперечать положенням таких загальнодержавних нормативних актів у сфері безпеки та охорони праці, як «Типове положення про службу охорони праці», «Положення про порядок забезпечення працівників спеціальним одягом, спеціальним взуттям та іншими засобами індивідуального захисту», «Порядок проведення медичних оглядів працівників певних категорій», «Положення про безпечну та надійну експлуатацію виробничих будівель і споруд», а також положенням «Правил пожежної безпеки в Україні», «Державних санітарних норм та правил утримання

територій населених місць», «Правил безпечної експлуатації електроустановок споживачів», «Правил охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин» та ін.

Окремі соціальні гарантії для працівників бібліотечних установ закріплені в Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» від 27.01.1995 р. [6]. Так, у ст. 30 зазначається, що на працівників бібліотек, незалежно від форм власності та статусу бібліотеки, поширюються гарантії, встановлені законодавством про працю, соціальне страхування, пенсійне забезпечення.

Бібліотекарям, які працюють у сільській місцевості та селищах міського типу, а також пенсіонерам, які раніше працювали в бібліотеках у цих населених пунктах і проживають у них, держава відповідно до законодавства забезпечує безоплатне користування житлом з опаленням й освітленням у межах встановлених норм.

Працівникам бібліотек можуть встановлюватися надбавки та доплати у межах затвердженого фонду оплати праці.

Підприємства, установи та організації за рахунок власних коштів можуть у колективних договорах встановлювати працівникам бібліотек додаткові виплати, пільги.

Працівники книгозбірень мають право на допомогу на оздоровлення при наданні щорічної відпустки у розмірі посадового окладу, а також матеріальну допомогу для вирішення соціально-побутових питань та доплату за вислугу років у розмірах і порядку, що встановлюються Кабінетом Міністрів України.

Проте діяльність держави у сфері соціального захисту не може обмежуватися контролем за дотриманням існуючих норм і правил, вона має бути спрямована на вдосконалення процесу формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних чинників, що впливають на цей процес, зокрема в результаті забезпечення належних умов праці, впровадження новітніх засобів виробництва, техніки та інших особливостей. У цьому контексті завдання держави в питанні вдосконалення соціального захисту – це створення необхідних умов для функціонування інститутів соціального захисту.

Одним з головних інститутів, що має необхідні права та можливості і діяльність якого охоплює весь колектив підприємства, є профспілкова організація. Головне завдання профспілки – забезпечення соціального захисту працівників як в умовах нормального функціонування підприємства, так і у випадку його закриття, банкрутства тощо. Конкретним інститутом соціального захисту працівників на підприємстві є колективний

договір, зміст якого певною мірою відображає можливі ризики для працівників і передбачає соціальні гарантії в разі їх настання, та наявність надійної юридичної бази соціального захисту. Не менш важливим інститутом, який останнім часом дедалі ширше входить у практику вітчизняних підприємств і організацій і також може виступати засобом соціального захисту, є трудовий контракт. Проте зауважимо, що цей документ може виступати саме як дієвий інструмент соціального захисту, який передбачає спеціальну систему забезпечення прав працівників, якщо в ньому чітко обговорюється відповідальність роботодавця за недотримання зазначених у контракті соціально-економічних гарантій.

Вивченню проблем соціального захисту, умов праці, професійно-діяльнісного середовища бібліотекарів чимало уваги приділено також і в науковій літературі, зокрема певні аспекти цих питань досліджували Л. Катренко, В. Ільганаєва, І. Сулова, М. Васильченко, Є. Висоцька та ін. Проте провідним вітчизняним фахівцем залишається В. Жукова, яка зробила значний внесок у вивчення умов та охорони праці, а також соціального захисту саме бібліотечних працівників.

Зокрема, дослідниця акцентувала увагу на специфічних умовах роботи працівників бібліотечних установ: у середовищі бібліотек спостерігаються небезпечні біологічні чинники (пиловий кліщ і грибок). Через обмежене фінансування заходів з охорони праці (0,2 % від фонду оплати праці бібліотеки), економію електроенергії, тепла, води допускаються випадки запилення, загазованості повітря в робочих зонах, перевищення нормативів трудомісткості та напруженості праці. І досі в більшості українських бібліотечних установах відсутні сучасні системи вентиляції, кондиціонування повітря, температурно-вологісного мікроклімату. У більшості книгосховищ книгозбірень має місце перевантаження стелажів, недотримання світлового режиму, санітарно-гігієнічних стандартів, а також вимог біологічної безпеки бібліотечних фондів. Усе це може спричинити виникнення профзахворювань і хворобливих станів: часті ОРВІ, ОРЗ, бронхіт, трахеїт, фарингіт, пневмонія, бібліотечний пил у легенях, гайморит, головний біль, вегетосудинна дистонія, гіпертонія, кон'юктивіт, спостерігаються погіршення зору, алергія, невралгія, остеохондроз, захворювання хребта, виразка шлунку, гінекологічні захворювання. Проте, як зазначає В. Жукова, це не є вичерпний перелік усіх професійних захворювань, адже з 30-х років минулого століття не проводилися медичні обстеження працівників бібліотек на професійні хвороби [5]. Ряд інших досліджень, що були проведені в різних сферах діяльності та серед представників різних професій, дають підстави віднести бібліо-

течних працівників до категорії професій, що негативно відбиваються на здоров'ї людини. Зокрема, деякі дослідники вважають, що маси інформації, джерелами якої є книги, газети, журнали, Інтернет, з якими щодня має справу бібліотечний працівник, є одним з факторів ризику професійного захворювання, яке лікарі охрестили як «синдром інформаційної втоми» [11].

Керівництво ж бібліотечних установ, незважаючи на всі складності роботи, усіма можливими способами та в межах чинного законодавства розробляє комплексні заходи з охорони праці, постійно контролює виконання прийнятих рішень; організує проведення навчань співробітників безпечних методів роботи; опікується підтриманням безпечності технологічних процесів, виробничого устаткування, будівель і споруд; поліпшенням санітарно-гігієнічних умов праці; забезпеченням працівників засобами індивідуального захисту; створенням оптимальних режимів праці у бібліотеці, як і в будь-якій іншій установі; пропагандою здорового способу життя; професійним доббором працівників окремих професій тощо.

Проте обмеженість фінансування не дає змоги повною мірою вирішити наявні проблеми, до яких постійно додаються нові, пов'язані насамперед з розвитком інформаційних комп'ютерних технологій і широким їх упровадженням в інформаційно-бібліотечну діяльність.

Зростає кількість технологічних етапів, пов'язаних з безпосередньою працею за комп'ютером. Це призводить до появи в складі бібліотек різного роду підрозділів і служб, які займаються вирішенням поставлених завдань, що, у свою чергу, передбачає використання ними комп'ютерної техніки та інших засобів. Деякі з цих видів робіт здійснюються в особливих умовах: підвищений рівень електромагнітного, рентгеновського, ультрафіолетового та інфрачервоного випромінювань; підвищений рівень статичної електрики; підвищений рівень запиленості та аероіонів у повітрі робочої зони; підвищений рівень шуму (від вентиляторів, аудіоплат та ін.); прямі та відбиті від екранів блики, несприятливий розподіл яскравості в полі зору; монотонність праці, емоційні перевантаження тощо.

Враховуючи ці обставини, виникла необхідність забезпечення належних трудових умов бібліотечних працівників, які безпосередньо використовують комп'ютерну техніку в своїй повсякденній діяльності, визначення її впливу на організм та гарантії їх захисту, у тому числі й соціальні.

На сьогодні дослідження такого впливу проводиться переважно зарубіжними фахівцями, проте їхні результати знаходять своє відобра-

ження й у вітчизняних нормативних актах, зокрема, що стосуються охорони праці. Одними з основних документів є «Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин» [8] та «Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» ДСанПІН 3.3.2.007-98 [3], їхні вимоги поширюються на всі суб'єкти господарювання незалежно від форм власності, які у своїй діяльності здійснюють роботу, пов'язану з електронно-обчислювальними машинами, та є обов'язковими для роботодавців, операторів електронно-обчислювальних машин, операторів комп'ютерного набору, операторів комп'ютерної верстки та працівників інших професій, які у своїй роботі застосовують електронно-обчислювальні машини, відеодисплейні термінали та периферійні пристрої.

Проаналізувавши зміст цих документів і порівнявши його з реальними умовами, у яких доводиться працювати, зокрема, і бібліотечним працівникам, можна легко знайти ряд положень, дотримання яких, м'яко кажучи, викликає сумніви. По-перше, це вимоги до виробничих приміщень, за якими, наприклад, розміщення робочих місць з відеодисплейними терміналами, електронно-обчислювальними машинами у підвальних приміщеннях, на цокольних поверхах заборонено, хоча на практиці вони нерідко зустрічаються саме в цих місцях; площа на одне робоче місце має становити не менше 6,0 кв. м, а об'єм не менше 20,0 куб. м; приміщення повинні мати природне [через орієнтовані переважно на північ чи північний схід світлові прорізи, які забезпечують коефіцієнт природною освітленості (КПО) не нижче 1,5 %] і штучне освітлення відповідно до СНиП II-4-79; віконні прорізи приміщень для роботи з відеодисплейними терміналами мають бути обладнані регульованими пристроями (жалюзі, завіски, зовнішні козирки). Не допускається підключати ЕОМ до звичайної двопровідної електромережі, у тому числі з використанням перехідних пристроїв тощо.

По-друге, це вимоги до організації та обладнання робочих місць. Так, робоче місце, обладнане відеодисплейними терміналами, повинне розташовуватися відносно світових прорізів так, щоб природне світло падало збоку переважно зліва; конструкція робочого столу має відповідати сучасним вимогам ергономіки і забезпечувати оптимальне розміщення на робочій поверхні використовуваного обладнання (дисплея, клавіатури, принтера) і документів; для забезпечення захисту і досягнення нормованих рівнів комп'ютерних випромінювань необхідно застосування приєкранних фільтрів, локальних світлофільтрів (засобів індивідуального

захисту очей) та інших засобів захисту, що пройшли випробування в акредитованих лабораторіях і мають щорічний гігієнічний сертифікат; за потреби особливої концентрації уваги під час виконання робіт суміжні робочі місця операторів необхідно відділяти одне від одного перегородками висотою 1,5–2 м тощо.

По-третє, це стосується вимог до режимів праці і відпочинку при роботі з відеодисплейними терміналами, електронно-обчислювальними машинами, які встановлюються залежно від характеру праці: для операторів із застосування ЕОМ слід призначати регламентовані перерви для відпочинку тривалістю 15 хв через кожні 2 год; для операторів комп'ютерного набору слід призначати регламентовані перерви для відпочинку тривалістю 10 хв після кожної години роботи; у всіх випадках, коли виробничі обставини не дає змоги застосувати регламентовані перерви, тривалість безперервної роботи не повинна перевищувати 4 год. Проте, враховуючи певні особливості діяльності, ці норми також не завжди дотримуються працівниками.

По-п'яте, проблематичним є дотримання гігієнічних вимог до параметрів виробничого середовища приміщень з відеодисплейними терміналами, ЕОМ і ПЕОМ. При виконанні робіт операторського типу, пов'язаних з нервово-емоційним напруженням у кабінетах, пультах і постах керування технологічними процесами, у залах обчислювальної техніки та інших приміщеннях повинні дотримуватися оптимальні умови мікроклімату (температура повітря 22–24 °С, відносна вологість 60–40 %, швидкість руху повітря не більше 0,1 м/с)[10]. Але ці норми не відповідають тим реальним умовам, у яких доводиться працювати бібліотекарям, особливо в зимовий період.

«Державними санітарними правилами і нормами роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин» передбачено також обов'язковість проходження профілактичних медичних оглядів, їх періодичність, вимоги до складу медичних комісій, а також протипоказання, які у разі їх виявлення забороняють займатися певним видом діяльності. Також у додатках до цих правил передбачено комплекс вправ для очей, рук, хребта, поліпшення мозкового кровообігу та для психологічного розвантаження, виконання яких направлене на мінімізацію негативного впливу цієї техніки на організм працівника.

Отже, метою соціального захисту бібліотеки є забезпечення двох її складових. По-перше, це відображення законних потреб кожного бібліотечного працівника (належні умови праці, правовий захист, підтримка спрямованості кар'єрного зростання тощо); по-друге, соціальний

захист – це параметр, який характеризує всю систему цілей та ефективність управління персоналом. Реалізувати повною мірою цю систему можна лише шляхом задоволення індивідуальних потреб, цінностей та мотивів кожного працівника з урахуванням загальних цілей бібліотеки [13].

Кожна бібліотека, враховуючи сучасні умови соціально-економічного розвитку, обирає свої пріоритети в роботі з кадрами. Напевно, кожному керівникові відомі загальні тенденції розвитку проблеми соціального захисту та підвищення професійного рівня сучасного бібліотекаря в цілому.

Так чи не найважливішу роль у системі соціального захисту бібліотечних кадрів відіграє підвищення рівня заробітної плати, а принципи її нарахування мають дати можливість директорам бібліотек стимулювати роботу ініціативних співробітників, які активно впроваджують інновації, освоюють створення інтелектуально-емних бібліотечних продуктів і послуг. Проте слід відмітити, що певні позитивні зміни відбулися з прийняттям Постанови КМУ від 30.09.2009 р. № 1073 «Про підвищення заробітної плати працівникам бібліотек», якою була встановлена надбавка за особливі умови роботи у граничному розмірі 50 % посадового окладу працівникам державних і комунальних бібліотек [9].

Додатковим аспектом адаптації сучасного стану соціального захисту бібліотечних працівників до потреб сьогодення є вирішення питання про доповнення чинного нині Класифікатора професій 003:2005 уже реально існуючими в бібліотеках новими назвами професійних робіт, такими як «інформаційний менеджер», «менеджер корпоративних бібліотечно-інформаційних ресурсів», «менеджер електронних комунікацій», «бібліограф-аналітик інтернет-ресурсів», «бібліограф-експерт міжнародних ІПС», «технолог автоматизованих бібліотечних систем», «бібліотекар-педагог» тощо [13]. Також належну увагу слід приділити заходам, спрямованим на популяризацію та підвищення престижу бібліотечного працівника в суспільстві.

Бібліотечна професія, яка відзначається багатогранністю своєї діяльності (нині бібліотекарі виступають у ролі консультантів, аналітиків, технологів, радників, викладачів), потребує якісних змін, зокрема і в плані соціального захисту. Ці зміни мають відобразитися насамперед в організації виробничого процесу, що дасть змогу мінімізувати негативний вплив особливих умов праці; розробці рішень щодо вдосконалення соціальної політики стосовно соціальних потреб персоналу; на розмірі заробітної плати бібліотечних працівників; розробці кваліфікаційних вимог до рівня підготовки бібліотечних кадрів в умовах переходу

на європейську систему вищої освіти; доповненні діючого класифікатора професій новими назвами професійних посад; запровадженні для працівників бібліотек зі стажем державних пілг при отриманні другої вищої (бібліотечної) освіти; сприянні підвищенню престижу бібліотечної професії. Необхідно також докласти зусиль, щоб знайшов своє законодавче визначення ряд професійних захворювань бібліотечних працівників, було узаконено їх безкоштовне лікувально-профілактичне обслуговування.

Отже, питання удосконалення соціального захисту бібліотечних працівників, незважаючи на вже існуючі норми і впроваджені новації, потребує постійного дослідження й адекватного реагування з боку як уповноважених органів, так і відповідальних осіб. Це дасть змогу зберегти якісний кадровий потенціал і забезпечити необхідні умови праці та соціальні гарантії, за яких продуктивність діяльності буде наближеною до максимальної, а працівники відчуватимуть себе більш захищеними.

Список використаних джерел

1. Бібліотекар ХХІ ст.: нові стандарти професії : матеріали Міжнар. наук.-практ. віртуал. конф., лют.–черв. 2008 р. ; Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад. А. Л. Шалиганова]. – Х., 2009. – 60 с.
2. Гнездилов В. Н. Организация внутри библиотечного пространства в условиях новых технологий : проблемы и решения / В. Н. Гнездилов // Библиотековед. – 2001. – № 5. – С. 39–42.
3. Державні санітарні правила і норми роботи з візуальними дисплейними терміналами електронно-обчислювальних машин ДСанПіН 3.3.2.007-98 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ST000835.html. – Назва з екрана.
4. Жукова В. П. Бібліотечні кадри: проблеми соціального захисту [Електронний ресурс] / В. П. Жукова. – Режим доступу: <http://www.korolenko.kharkov.com/vk7.htm>. – Назва з екрана.
5. Жукова В. П. Теорія і практика проведення агестації робочих місць в бібліотеках / В. П. Жукова // Бібл. форум України. – 2008. – № 1. – С. 15–18.
6. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб. портал. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>. – Назва з екрана.

7. Правила охорони праці для працівників бібліотек [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0041-13>. – Назва з екрана.

8. Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0293-10>. – Назва з екрана.

9. Про підвищення заробітної плати працівникам бібліотек: постановва від 30 вересня 2009 р. № 1073 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1073-2009-п>. – Назва з екрана.

10. Санітарні норми мікроклімату виробничих приміщень ДСН 3.3.6.042-99 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/sanitarni-normi-mikroklimatu-virobnichih-primishen-nor4880.html>. – Назва з екрана.

11. Синдром информационной усталости. Проблемы здоровья и труд библиотекаря // Библ. дело. – 2005. – № 7. – С. 14.

12. *Соляник А. А.* Библиотечное образование и практика: направления консолидации / Соляник А. А. Бібліотекар ХХІ ст.: нові стандарти професії: матеріали Міжнар. наук.-практ. віртуал. конф., лют.–черв. 2008 р. ; Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; [уклад. А. Л. Шалиганова]. – Х., 2009. – С. 5–9.

13. *Суслова И. М.* Менеджер библиотеки: требования к профессии и личности : учеб. пособие для вузов и колледжей культуры и искусств. – 2-е изд., дораб. и доп. ; МГУКИ. – М. : ИПО Профиздат, МГУКИ, 2001. – 144 с.

Стаття надійшла до редакції 02.07.2014.

Volodymyr Zub,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Mihaylo Demyanenko,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Svetlana Semchenko,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

TOPICAL ISSUES OF SOCIAL PROTECTION OF LIBRARY WORKERS IN CONDITIONS OF COMPUTERIZATION OF LIBRARY INSTITUTIONS

Social defence of library personnel is determining work of administration and trade-union committee of establishment assignment. Some aspects of social defence

of library workers are analysed in the article, attention is in particular concentrated on minimization of negative influence on an organism and psyche of man of total computerization of library processes.

Keywords: social defence of workers of library, condition of labour of librarians, computerization of library activity, safe profesiyno-diyal'nisne environment.

Владимир Зуб,

и. о. завотдела справочно-консультационной помощи НЮБ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

Михаил Демьяненко,

мл. науч. сотр. отдела справочно-консультационной помощи НЮБ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

Светлана Семенченко,

мл. науч. сотр. отдела справочно-консультационной помощи НЮБ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ
БИБЛИОТЕЧНЫХ РАБОТНИКОВ В УСЛОВИЯХ
КОМПЬЮТЕРИЗАЦИИ БИБЛИОТЕЧНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ**

Социальная защита персонала библиотеки – определяющее направление работы администрации и профсоюзного комитета учреждения.

В статье проанализированы некоторые аспекты социальной защиты библиотечных работников, в частности сосредоточено внимание на минимизации негативного влияния на организм и психику человека тотальной компьютеризации библиотечных процессов.

Ключевые слова: социальная защита работников библиотеки, условия работы библиотекарей, компьютеризация библиотечной деятельности, безопасная профессионально-деятельная среда.

Юлія Шлапак,

провід. ред. відділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ЕЛЕКТРОННИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ ВИД ПРОГРАМНО- ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСОБІВ

Стаття присвячена висвітленню проблеми вдосконалення форм і змісту підручників, іншої навчальної літератури, зокрема навчальних посібників, з метою забезпечення їх відповідності завданням інформаційної функції, ролі й призначення як основних засобів навчання в умовах прискореної комп'ютеризації та поширення електронних технологій. Електронний навчальний посібник, зокрема, є одним із джерел комплектування фондів бібліотек та активно використовуваним ресурсом. Здійснено спробу розглянути електронне навчальне видання як комплексну програмну систему.

Ключові слова: засоби навчання, електронне навчальне видання, електронний посібник, дидактичний принцип.

Істотне зростання в другій половині ХХ ст. обсягів інформації привело до інформаційного вибуху, що позначилось на усіх сферах людської діяльності. Однією з проблем, що виникла внаслідок інформаційного вибуху, стала необхідність оновлення підходів до процесу навчання. Швидкі темпи накопичення та поширення інформації, що особливо відчутно стали спостерігатися з винайденням і розвитком комп'ютерних технологій, необхідність вирішення нетрадиційних проблемних завдань, що потребує творчих здібностей учнів, умінь і навичок застосування набутих знань, викликають появу нових підходів до навчального процесу. «Підручні засоби» без використання інноваційних технологій вичерпали свої можливості – актуальною стає проблема вдосконалення форм і змісту підручників, іншої навчальної літератури, зокрема навчальних посібників, з метою забезпечення їх відповідності завданням інформаційної функції, ролі й призначення як основних засобів навчання.

Одразу варто зауважити, що не йдеться про заміну одних традиційних підручників, інших засобів навчання та навчальної літератури на інші. Йдеться про пошук принципово нових форм навчальних засобів і літератури. Як зазначає С. Фіялка, «паперові та електронні видання

належать до різних засобів навчання, кожен з яких має свої дидактичні можливості. Навіть у закордонних системах дистанційної освіти, де технічний рівень оснащення навчального процесу дуже високий, частка друкованих книг досі залишається значною» [14].

Розвиток глобальної комп'ютерної мережі продемонстрував перспективність і необхідність віддаленого навчання за допомогою інтерактивних електронних посібників, встановлюваних на серверах, підключених до локальної комп'ютерної мережі чи мережі Інтернет. Більш широке розповсюдження таких інформаційних технологій в освіті дає змогу не тільки підвищити інтенсивність та ефективність процесу навчання, а й істотно розширити аудиторію потенційних слухачів провідних навчальних закладів країни, уникнути трудомісткості процесу розробки електронних посібників, призначених для роботи у веб-мережі.

Електронне навчальне видання (ЕНВ) – комплексна програмна система, дає змогу викласти навчальний матеріал з використанням багатого арсеналу різних форм подання інформації та забезпечує неперервність і повноту дидактичного циклу: надає теоретичні знання, забезпечує контроль їхнього рівня, а також інформаційно-пошукову діяльність [14]. Для створення електронного видання недостатньо додати до традиційного підручника навігацію та багатий ілюстративний матеріал і втілити на екрані комп'ютера. ЕНВ покликане максимально полегшити розуміння та запам'ятовування (причому активне, а не пасивне) найістотніших понять, тверджень і прикладів, залучаючи інші, ніж традиційні навчальні видання, можливості людського мозку, зокрема емоційну та слухову пам'ять. При цьому весь матеріал переводиться в яскраву, захопливу, мультимедійну форму із широким використанням графіки, анімації, у тому числі й інтерактивної, звукових ефектів і відеофрагментів. Неодмінною умовою створення якісного програмного продукту є залучення до цього процесу кваліфікованого редактора [14].

Проблеми теорії та практики створення електронних підручників і посібників досліджували українські й зарубіжні вчені, зокрема Л. Гризун [5]; М. Беляєв, В. Вимятін, С. Григор'єв [1]; Ю. Древіс [4]; С. Сисоева [12]; О. Шмегера [16]. Електронні навчальні видання із соціально-гуманітарних дисциплін аналізували К. Блинова [2], О. Кириллов [7], Н. Самаріна [11], О. Штомпель і Л. Штомпель [17] та ін.

Наповнення, структура, склад електронного видання відрізняються від друкованого, адже воно має містити новітні мультимедійні технології – гіперпосилання, інтерактивні вкладки, закладки тощо, тому потрібно переглянути традиційне ставлення до навчальної літератури.

Але водночас до електронних підручників і посібників мають бути висунуті жорсткі вимоги, не кажучи вже про однозначність термінологічного словника.

Електронний посібник є однією з нових інформаційних технологій, які використовують у навчальному процесі. Із класифікації «Вікіпедії» випливає, що електронний навчальний посібник – це різновид електронного навчального видання [3]. Навчальний посібник, у свою чергу, – це видання, яке частково доповнює або замінює підручник у викладі навчального матеріалу з певного предмета, курсу, дисципліни або окремого його розділу, офіційно затверджений як такий [15]. До навчального посібника належать курс лекцій, зошит-посібник, прописи, розвивальні ігри тощо, що застосовуються в навчально-виховному процесі.

Н. Фіголь зазначає, що електронний посібник – «це електронне видання, призначене для допомоги в практичній діяльності чи в оволодінні навчальною дисципліною, матеріал у якому викладений у зручній для вивчення й викладання формі, що пройшов редакційно-видавничу обробку, призначений для розповсюдження в незмінному вигляді, має вихідні дані» [13].

Електронний посібник – це універсальний методичний посібник, який містить широке коло питань різних навчальних дисциплін, викладених у стислій формі, і призначений для використання в навчанні. Методичні посібники мають бути побудовані таким чином, щоб особа, яка навчається, могла перейти від діяльності, здійснюваної під керівництвом викладача, до діяльності самостійної, до максимальної заміни викладацького контролю самоконтролем. Тому вони мають містити докладний опис раціональних прийомів описаних видів діяльності, критеріїв правильності рішень, рекомендації з ефективного використання консультацій. Електронний навчальний посібник може бути призначений для самостійного вивчення навчального матеріалу з певної дисципліни або для підтримки лекційного курсу з метою його поглибленого вивчення.

Застосування електронних навчальних посібників має забезпечувати органічне сполучення змісту, дидактичних засобів і методів у навчальному процесі, викликати зацікавленість до навчання, спонукати до творчої праці й набуття нових знань. Для того щоб електронний посібник щонайкраще відповідав пропонованим вимогам, необхідно, щоб він сполучав у собі функції підручника і вчителя, довідково-інформаційного посібника й консультанта, тренажера й контролюючого знання програми.

Для розв'язання цієї проблеми запропоновано використовувати системний підхід до створення електронних посібників. За І. Кіреєвою,

«системний підхід розглядає об'єкт як систему, що складається з безлічі взаємозалежних елементів, що утворюють певну цілісність і володіють системними властивостями» [6].

Системний підхід дає можливість не орієнтувати навчальний посібник на конкретну групу користувачів, а створювати його таким чином, що ним може скористатися практично кожний. Залежно від потреб і вже наявних знань, користувач сам вибирає матеріал для вивчення, його обсяг, технологію навчання. Створення різних моделей подання знань, що, в одному випадку, представляють об'єкти, характерні для логічного мислення, а в іншому – образи-картини, якими оперує образне мислення, дає можливість оптимізувати процес навчання. Використання системи тестів на початковому етапі роботи з навчальним посібником дає змогу ідентифікувати особистісні якості того, кого навчають, а потім здійснити настроювання на нього й рекомендувати відповідну методику навчання.

Контроль знань після вивчення кожного розділу може здійснюватися різними способами (за допомогою тестів, контрольних питань тощо). Залежно від того, наскільки користувач засвоїв матеріал, можна за необхідності повторити вивчений розділ чи відкоригувати, змінити методику навчання. При низьких результатах можливе з'ясування думки самого користувача про причини поганого засвоєння матеріалу.

Застосування системного підходу під час створення електронного посібника дає змогу розширити сферу застосування електронних посібників і коло потенційних користувачів. За рахунок внесення в посібник блоку нових розробок, проблемно-орієнтованих баз даних його можна використовувати більш тривалий час і затребуваність його буде вищою.

Використання мультимедіа, аудіо- і відеокomпонентів підвищує наочність подання матеріалу, а також дає можливість використовувати його людям, що мають різні патології (порушення слуху, зору тощо). За рахунок цього можливе різке збільшення кількості користувачів та ефективності використання електронного посібника. Упровадження в структуру електронного посібника елементів мультимедіа дає змогу здійснити одночасну передачу різних видів інформації. Зазвичай це означає поєднання тексту, звуку, графіки, анімації і відео. Засоби наочної демонстрації дають можливість поліпшити сприйняття нового матеріалу, задіяти в процес запам'ятовування не тільки слухові, а й зорові центри.

Таким чином, електронні посібники мають значну практичну цінність. За їхньою допомогою можна не тільки повідомляти фактичну інформацію, забезпечену ілюстративним матеріалом, а й наочно демонструвати ті чи

інші процеси, які неможливо показати при використанні стандартних методів навчання. Крім того, слухач може скористатися електронним посібником самостійно, без допомоги викладача або керівника, знаходячи відповіді на свої питання. Також важливе значення електронних посібників полягає в тому, що викладач може швидко доповнювати та змінювати текстовий або ілюстративний матеріал при виникненні такої необхідності (це дуже важливо для дисциплін, які досить динамічно розвиваються).

Внесення перерахованих компонентів в електронний посібник дає змогу перейти від пізнавальної моделі освіти до прагматичної, у якій той, кого навчають, стає активним суб'єктом освіти.

Електронний посібник має певні переваги над традиційними видами посібників:

1. Вивчення матеріалу може бути не пов'язане із часовими рамками (аудиторними заняттями).

2. Дає змогу розвивати навички самостійної роботи слухачів.

3. Структура посібника допомагає встановлювати контроль над вивченням відповідних блоків тем.

Серед додаткових можливостей електронних посібників, якими ті володіють порівняно з паперовим варіантом, – використання гіперпосилань, за допомогою яких можливий швидкий перехід від однієї частини посібника до іншої.

Створення електронного посібника – це творчий процес викладача й програміста, у якому необхідно дотримуватися відповідних методичних вимог:

- навчальний матеріал має бути розбитий на блоки;
- кожний блок має містити детальні ілюстрації;
- ілюстрації мають підбиратися таким чином, щоб більш детально й просто пояснити матеріал, який важко сприймається слухачами;
- основний матеріал блоку має об'єднуватися в одне ціле за допомогою гіперпосилань [гіперпосилання (інколи гіперланка) – це активний (виділений кольором) текст, зображення чи кнопка на веб-сторінці, натиснення на яку (активізація гіперпосилання) викликає перехід на іншу сторінку чи іншу частину поточної сторінки]. Гіперпосилання можуть зв'язувати й окремі блоки електронного посібника;
- доцільно доповнити матеріал посібника підказками, що впливають [9].

Як правило, електронні навчальні посібники будуються за модульним принципом і містять всю необхідну інформацію, згруповану в декілька частин [10]:

– теоретична частина, в основі якої міститься текст, графіка (статичні схеми, креслення, таблиці, рисунки), анімація, відеозаписи, а також інтерактивний блок;

– практична частина. Має бути представлено покрокове рішення типових задач (завдань) і вправ з певного навчального курсу, де містяться мінімальні пояснення;

– контрольна частина – містить набір текстів, контрольних питань з теоретичної частини, проміжні тести, що дають змогу оцінити одержані знання і відкрити доступ до подальшого рівня навчання (інших більш складних блоків навчального матеріалу), також рішення завдань і вправ із практики. При складанні проміжних і підсумкових тестів, що проводяться в рамках конкретного електронного посібника, рекомендується брати за основу педагогічні вимірювальні матеріали, які використовуються в системі дистанційного навчання;

– довідкова частина, яка може містити предметний покажчик, таблиці основних констант, розмірностей (значень), фізико-хімічних властивостей, основні формули й іншу необхідну інформацію у графічній, табличній чи будь-якій іншій формі [8].

Розглянемо дидактичні принципи, які мають бути покладені в основу електронного підручника (див. таблицю).

Таблиця

Дидактичні принципи

Назва принципу	Дидактичний (методичний) план
Принцип наочності	В електронний навчальний посібник входять ілюстрації та різноманітні графічні схеми з можливістю вибору кольорової гами та різноманітне оформлення, також входять мультимедійні матеріали: аудіо- і відеофайли.
Принцип доступності	Усі матеріали, які входять до електронних навчальних посібників, цілком доступні студентам за наявності комп'ютера. Доступність навчальних матеріалів забезпечується викладом і наочністю. Забезпечення електронних навчальних посібників різними довідковими матеріалами.

Принцип систематичності та послідовності	Дуже точно дають змогу електронні форми систематизувати весь матеріал підручника, а також розташувати його в зручній послідовності для подальшого вивчення.
Принцип зв'язку теорії з практикою	Для того щоб закріпити всі знання, отримані під час вивчення теорії, потрібно плавно зв'язати знання з практикою, а саме перейти в розділ, який містить практичні питання та завдання для закріплення знань.
Принцип науковості	Електронний навчальний посібник має будуватися на останніх досягненнях науки в певній галузі.
Принцип свідомості та активності	Електронний навчальний посібник призначений для самостійної роботи – отже, учень повинен підходити до нього свідомо. Тестові завдання для самоперевірки сприяють активності засвоєння знань.
Принцип міцності	Міцність знань закріплюється включенням до електронного навчального посібника різних тестів і завдань з окремих тем і за основними розділами, а також підсумкових завдань. Перевага електронного навчального посібника тут у тому, що легко можна повернутися до раніше вивченого матеріалу.

Основний зміст електронного посібника розбивається на окремі блоки або модулі, які відповідають розділам у звичайному посібнику. Він має складатися з одного або декількох файлів (обсяг кожного не більше 100 Кб).

Перехід з одного блоку або модуля можливий двома шляхами. При проходженні проміжного тестування, після закінчення вивчення попереднього блоку або через меню. Якщо блок складається з великої кількості файлів, то доцільно розробити його внутрішнє меню.

При цьому важливо забезпечити доступ до довідників, словників термінів з кожної сторінки посібника. Для цього потрібна навігаційна система. Навігаційна система відображається на так званих навігаційних

панелях. Для зручної навігації електронним посібником у текст вставляються гіперпосилання. Наприклад, в абзаці тексту введено визначення певного поняття. Тоді в подальшому, при згадуванні цього поняття, його можна вказати як гіперпосилання, тобто при натисканні на слово здійснюватиметься швидкий перехід на той абзац, у якому наведено його визначення. Усі гіперпосилання розставляються за вказівкою автора посібника.

Орієнтація в підручнику досягається кількома шляхами. Насамперед, як і в друкованому виданні, за допомогою заголовків. Рубрикація електронного підручника має характеризуватися більшою глибиною (великою кількістю рівнів), на відміну від друкованого. Розділи електронного підручника мають бути досить короткими, кожний розділ має містити вичерпну інформацію з одного конкретного питання.

Інший варіант орієнтації пов'язаний з використанням в електронному підручнику колонтитулів (як і в друкованому посібнику). Колонтитул може бути передбачений на кожній екранній сторінці та дає змогу контролювати назву досліджуваної глави та параграфа, тобто користувач не втрачає орієнтації в підручнику.

Перераховані «способи» орієнтації найбільш поширені, хоча можна використовувати й деякі інші, наприклад у формі підказки, що містить назву розділу або навіть у вигляді подання на екрані фрагмента графі рубрикації, у якому зазначено (наприклад, виділено кольором) назву досліджуваного розділу.

Варто, однак, зазначити, що електронний навчальний посібник має повністю відповідати навчальній програмі та міститися на цифровому матеріальному носії. Електронний навчальний посібник, що використовується поряд із традиційним підручником, підвищує ефективність навчального процесу. Для оптимізації навчального процесу важливим фактором є відкритість підручника, тобто можливість його доповнення новим матеріалом, що можливо за активного використання електронного навчального посібника.

Переваги електронних навчальних посібників, зокрема індуктивний підхід, вплив на зорову та емоційну пам'ять користувача, можливість адаптації відповідно до потреб учня (або того, хто ним користується), рівня його підготовки, інтелектуальних можливостей і амбіцій, відкривають широкі перспективи для активного використання цього виду навчальної літератури в контексті модернізації процесу освіти відповідно до вимог сьогодення.

Список використаних джерел

1. *Беляев М. И.* Теоретические основы создания образовательных электронных изданий / М. И. Беляев, В. М. Вымятин, С. Г. Григорьев. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 2002. – 86 с.
2. *Блинова Е. К.* Принципы организации электронных учебных пособий по истории архитектуры / Е. К. Блинова // Университетская книга. – 2003. – № 3. – С. 16–19.
3. Вікіпедія. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%>. – Назва з екрана.
4. *Гречихин А. А.* Вузовская учебная книга: Типология, стандартизация, компьютеризация : учеб.-метод. пособ. в помощь авт. и ред. / А. А. Гречихин, Ю. Г. Древс. – М. : Логос, 2000. – 255 с.
5. *Гризун Л. Е.* Дидактичні основи створення сучасного комп'ютерного підручника : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.09 / Л. Е. Гризун ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2002. – 20 с.
6. *Кірєєва І. В.* Використання електронного посібника у процесі викладання математичної статистики у вищій школі [Електронний ресурс] / І. В. Кірєєва, І. В. Новіцька // ua.convdocs.org : веб-сайт. – Режим доступу: <http://ua.convdocs.org/docs/index-208568.html?page=10>. – Назва з екрана.
7. *Кириллов А. В.* Новые информационные технологии в базовом гуманитарном образовании / А. В. Кириллов // Информатизация базового гуманитарного образования в высшей школе : тез. докл. межвуз. науч.-метод. конф. – М. : НИИВО, 1995. – С. 18–20.
8. *Лунгу Б. Д.* Исследование различных подходов в методике построения учебных пособий [Электронный ресурс] / Б. Д. Лунгу. – Режим доступу: <http://knowledge.allbest.ru/programming>. – Загл. с екрана.
9. Методика підготовки та створення електронного посібника [Електронний ресурс] // Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти : веб-сайт. – Режим доступу: http://www.zippo.net.ua/index.php?page_id=546. – Назва з екрана.
10. *Панкратова О. П.* Использование электронных пособий для самостоятельной работы студентов [Электронный ресурс] / О. П. Панкратова. – Режим доступу: http://ise.stavsu.ru/pedlab/public/Использование_эл_пособий.doc. – Дата доступа: 03.10.2013. – Загл. с екрана.
11. *Самарина Н. В.* Создание гипертекста в процессе работы над электронным учебником по истории / Н. В. Самарина // Опыт компьютеризации

исторического образования в странах СНГ : сб. ст. / под ред. В. Н. Сидорцова, Е. Н. Балыкиной. – Минск : БГУ, 1999. – С. 195–200.

12. *Сисоєва С.* Створення і впровадження електронних навчальних засобів: теоретичний аналіз проблеми / С. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2006. – № 1, 2. – С. 131–134.

13. *Фіголь Н.* Електронний навчальний посібник чи підручник: до проблеми визначення / Н. Фіголь // Вісн. Нац. ун-ту «Львівська політехніка»: Серія «Проблеми української термінології». – 2012. – № 733. – С. 53–56.

14. *Фіялка С. Б.* Принципи організації електронних навчальних видань із культурознавства [Електронний ресурс] / С. Б. Фіялка // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2348>. – Назва з екрана.

15. *Швецова-Водка Г. М.* Загальна теорія документа і книги / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2014. – 405 с. – (Вища освіта ХХІ ст.).

16. *Шмегера О. В.* Особливості класифікації навчальних електронних видань / О. В. Шмегера // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–18 трав. 2006 р.) / Держ. акад. кер. кадрів культури і мистецтв. – К., 2006. – С. 189–191.

17. *Штомпель О. М.* Компьютерный учебник «Культурология»: метод. обоснов. / О. М. Штомпель, Л. А. Штомпель // Информатизация базового гуманитарного образования в высшей школе : тез. докл. меж-вуз. науч.-метод. конф. – М. : НИИВО, 1995. – С. 36.

Стаття надійшла до редакції 21.05.2014.

Yuliya Shlapak,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

ELECTRONIC TRAIN AID AS COMPONENT ELEMENT OF CONCEPT PROGRAMMATIC PEDAGOGICAL FACILITIES

The article is sanctified to illumination of problem of perfection of manners and matter of textbooks, other educational literature, in particular train aid, with the purpose of providing of their accordance to the tasks of informative function, role and setting as

the fixed assets of studies in the conditions of speed-up computerization and distribution of electronic technologies. An attempt to consider electronic educational edition as complex programmatic system is carried out.

Keywords: informative explosion, facilities of studies, electronic educational edition, electronic manual, train aid, multimedia, hyperlink, didactics principle.

Юлія Шлапак,

ред. отдела синтеза социокультурных сетевых ресурсов НЮБ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ЭЛЕКТРОННОЕ УЧЕБНОЕ ПОСОБИЕ КАК ИННОВАЦИОННЫЙ ВИД ПРОГРАММНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ СРЕДСТВ

Статья посвящена освещению проблемы совершенствования форм и содержания учебников, другой учебной литературы, в частности учебных пособий, с целью обеспечения их соответствия заданиям информационной функции, роли и назначения как основных средств учебы в условиях ускоренной компьютеризации и распространения электронных технологий. Осуществлена попытка рассмотреть электронное учебное издание как комплексную программную систему.

Ключевые слова: информационный взрыв, средства обучения, электронное учебное издание, электронное пособие, учебное пособие, мультимедиа, гиперссылка, дидактический принцип.

Людмила Галаган,

канд. політ. наук, старш. наук. співроб., в. о. директора Фонду Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ФОРМУВАННЯ ОПТИМАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ Е-УРЯДУВАННЯ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ НА ОСНОВІ МЕТОДИК БЕНЧМАРКІНГУ

У статті проаналізовано основні моделі електронного урядування, що отримали практичне втілення в країнах світу, визначено теоретико-прикладні ознаки та специфіку застосування бенчмаркінгу як методу пошуку та впровадження найкращих практик функціонування е-урядування. Доведено залежність побудови оптимальних моделей е-урядування від основних показників е-готовності країни.

Ключові слова: електронне урядування, моделювання, моделі електронного урядування, бенчмаркінг, е-готовність.

На сьогодні в умовах бурхливого розвитку й застосування інформаційно-комунікативних технологій тема електронного урядування з дискусійної перетворилася на практичну. Уряди багатьох країн світу енергійно діють у напрямі електронної демократії, ефективності влади, боротьби з бюрократією і корупцією. Наприклад, у Південній Кореї та Естонії однією з головних мотивацій впровадження електронного урядування було саме подолання корупції в державі, адже останнє можливо зробити тільки на електронному рівні, коли кожна людина має свій підпис, ідентифікацію і розмовляє з владою на рівних через електронну інфраструктуру. При цьому однією з головних постала проблема пошуку найбільш оптимальної моделі такої електронної взаємодії, яка б максимально відповідала як запитам громадськості на інформаційні послуги, так і можливостям самого владного ресурсу в їх забезпеченні. Для вирішення цих та інших питань у сфері моделювання е-урядування останнім часом вагома роль належить популярним маркетинговим методам, серед яких найбільшого поширення набув метод бенчмаркінгу.

Теоретичну основу дослідження становлять праці таких зарубіжних та вітчизняних дослідників, як: Р. Кемп, Р. Рейдер, К. Тінтельнот, А. Олстїт, М. Брайтман, І. Данілов, Д. Дубов, С. Дубова, І. Клименко, С. Кузнецова, О. Мітченко, З. Пісковець, О. Рискова, В. Шеверда, О. Юлдашев та ін. При цьому варто зауважити, що попри поширеність електронного

урядування як об'єкта наукових досліджень питанням застосування бенчмаркінгу у сфері е-урядування приділяється дуже мало уваги, що, власне, і обумовлює актуальність тематики цього дослідження.

Метою статті є визначення специфіки застосування методик бенчмаркінгу у формуванні та реалізації оптимальних моделей електронного урядування в країнах світу.

Під поняттям «електронний уряд», яке походить від англійського e-government, спочатку розуміли футуристичний уряд «електронних громадян», що регулює життя й безпеку комп'ютерної мережі в цілому й електронний бізнес зокрема. У сучасному розумінні термін e-government тлумачиться не лише як «електронний уряд», а й «електронне керування державою», тобто використання в органах державного урядування сучасних технологій, у тому числі й інтернет-технологій [3, с. 138]. Загалом система е-урядування складається з двох взаємозалежних і одночасно самостійних підсистем – внутрішньої інформаційної інфраструктури (аналога корпоративної мережі) та зовнішньої інформаційної інфраструктури (порталу), що взаємодіє з громадянами й організаціями. У рамках цієї моделі інтегруються інформаційні ресурси органів державної влади, забезпечується доступ до них, а також створюється система онлайн-послуг (зокрема тих, що мають вартісне вираження).

Попри те, що ця модель потребує запровадження цілісних уніфікованих систем у державних органах, для кожної країни вона має свої специфічні риси. Тому в процесі впровадження різних моделей електронного урядування особливого значення набуває пошук та застосування найбільш ефективних практик. На сьогодні вагому роль у вирішенні цих питань відіграють маркетингові методики бенчмаркінгу. Цей метод відрізняється своєю універсальністю і дозволяє не лише оцінити ефективність стратегії об'єкта, а й порівняти її зі стратегіями інших об'єктів у рамках однієї галузі або за її межами.

Основний зміст та мета бенчмаркінгу полягає в ідентифікації відмінностей з порівнюваним аналогом (еталоном), визначення причин цих відмінностей та виявлення можливостей щодо вдосконалення об'єктів бенчмаркінгу. Об'єктами бенчмаркінгу можуть бути: методи, процеси, технології, якісні параметри продукції, показники фінансово-господарської діяльності. Поняття «бенчмаркінг» уперше з'явилося в 1972 р. в Інституті стратегічного планування Кембриджа під час дослідницької діяльності консалтингової групи PIMS. Тоді був сформульований основний принцип бенчмаркінгу: «для того щоб знайти ефективне

рішення у сфері конкуренції, необхідно знати кращий досвід інших підприємств, які досягли успіху в подібних умовах».

Термін «бенчмаркінг» (banchmarking) англійського походження і не має однозначного перекладу (benchmarking – вихідний пункт, початок відліку, еталон, база). Словник Вебстера визначає benchmark як «стандарт, за допомогою якого що-небудь може бути омріяне або оцінене» [8]. На сьогодні існують різні твердження поняття бенчмаркінгу:

- процес пошуку стандартного чи еталонного економічно ефективнішого підприємства-конкурента з метою порівняння з власним та переймання його найкращих методів роботи;

- безупинний систематичний пошук і впровадження найкращих практик, що приведуть організацію до досконалішої форми. Дієвий інструмент для визначення становища компанії порівняно з іншими, подібними за розмірами та/або сферою діяльності, організаціями;

- перманентний, безперервний процес порівняння товарів (робіт, послуг), виробничих процесів, методів та інших параметрів досліджуваного підприємства (структурного підрозділу) з аналогічними об'єктами інших підприємств чи структурних підрозділів [6].

Як зазначає Н. Кирич, «планування бенчмаркінгу передбачає визначення об'єкту дослідження, його опис в системі важливих характеристик, обмеження за масштабами дослідження (внутрішнє, у масштабах країни або міжнародне порівняння), вибір партнерів і бази для порівняння, планування проекту в часі, в просторі і за витратами» [2, с. 288]. Це досить дієвий у європейських країнах інструмент для визначення становища компанії порівняно з іншими, подібними за розмірами або сферою діяльності, організаціями.

Наприклад, з початку 1990-х років у Німеччині основною тенденцією розвитку органів місцевого самоврядування було запровадження різних методик вимірювання ефективності. Перш за все це було обумовлено дією «Нової моделі управління», основою якої стало припущення, що аналіз соціальних ефектів від проведеної політики дасть можливість прогнозувати з високою часткою ймовірності наслідки дій муніципальних органів влади при прийнятті політичних рішень і розподілі ресурсів. На сьогодні аналіз, заснований на критеріях ефективності (бенчмаркінг), застосовується здебільшого на місцевому рівні. Проте варто зауважити, ініціатива місцевої влади щодо застосування системи оцінки ефективності впливає і на владні органи на регіональному, і навіть федеральному рівнях. Так, наприклад, влада Баден-Вюртембергу та Берліна використовує індикатори ефективності програм і політики для обґрунтування

необхідності фінансової підтримки з коштів федерального бюджету. Звідси мережі бенчмаркінгу та способи вимірювання ефективності виступають як нові методи управління в рамках інституціональних обмежень, оскільки спрощують горизонтальну взаємодію та координацію між органами місцевого самоврядування.

Саме по собі застосування бенчмаркінгу сприяє підвищенню ефективності системи державного управління, а саме публічності й відкритості роботи органів державної влади, без чого неможливий обмін досвідом. Більш того, важливою особливістю бенчмаркінгу є підвищена увага до організаційних процесів. В умовах обміну досвідом та відкритого поширення інформації про організаційні процеси органу влади буде складніше прикрашати результати своєї діяльності, а також видавати будь-які позитивні зміни в зовнішньому середовищі за власні досягнення, оскільки в цьому випадку не буде підтверджено зв'язок фактично досягнутих результатів діяльності з протіканням організаційних процесів. Деякі російські дослідники виокремлюють ще одну важливу обставину – представлення й аналіз у процесі бенчмаркінгу інформації про діяльність та результативність органу влади не просто зацікавленим представникам громадськості, а й експертам у кожній конкретній сфері діяльності з інших органів влади та організацій [1, с. 95–96]. Інші організації отримують можливість перевірити ефективність тих чи інших заходів. Таким чином, застосування бенчмаркінгу дає змогу підвищити об'єктивність, ретельність і якість аналізу інформації про ефективність діяльності органів влади.

На основі цього застосування подібної методики вбачається актуальним і до систем е-урядування з метою побудови найбільш досконалої моделі електронної комунікації. Так на основі бенчмаркінгу аналіз міжнародного досвіду засвідчив, що базовими способами побудови е-урядування на сьогодні стало вирішення трьох взаємопов'язаних ключових питань шляхом: забезпечення громадян та бізнесу різноманітними електронними послугами, забезпечення державного апарату ефективними засобами прийняття управлінських рішень та організація електронної взаємодії влади, громадян і бізнесу. Визначення найбільш вдалих моделей електронного урядування пов'язане саме з цими основними чинниками, що, у свою чергу, вимагає визначення електронної готовності тієї чи іншої країни до реалізації подібних практик.

Електронна готовність є мірою готовності країни, нації чи економіки для отримання вигод від використання ІКТ. Електронну готовність розуміють як готовність до впровадження ІКТ центральними та регіо-

нальними органами державного урядування; це багатовимірне соціальне явище, що складається з таких чотирьох основних сфер: (1) надійна й доступна інфраструктура; (2) ефективне управління; (3) демократичне управління та (4) корисні і якісні державні послуги [7, с. 5].

У світі існують різні підходи до оцінювання е-готовності від оцінки електронної готовності інформаційного суспільства в широкому розумінні до окремих аспектів е-готовності, таких як цифрова економіка (е-економіка), електронні фінанси (е-фінанси), електронний уряд (е-уряд) тощо. До останньої категорії можна віднести, наприклад, методику infoDev «Електронна готовність до чого? Електронна готовність у країнах, що розвиваються: Сучасний стан і перспективи відносно глобальних цілей розвитку».

На сьогодні Європейська комісія здійснює регулярний моніторинг бізнес-процесів за всіма напрямками розвитку е-урядування, включаючи бенчмаркінг основних показників і оцінку виконання європейського Плану дій у галузі е-урядування на 2011–2015 рр. З огляду на європейську інтеграцію України, досвід Європейського Союзу щодо електронної готовності (е-готовності) має не тільки загальний інтерес, але й вимагає практичного застосовування подібних методик оцінки реального стану для визначення стратегічних напрямів електронного розвитку в контексті кращих європейських практик. Одним із завдань оцінювання е-готовності є формування висхідної бази на основі застосування підходів Євросоюзу. Відповідно, методика оцінки е-готовності містить основні пункти, які застосовуються Європейською комісією.

Звідси, як цілі дослідження електронної готовності відповідно до методик бенчмаркінгу вибираються, як правило, ті з них, які мають стратегічний характер і за якими можна в майбутньому відстежувати поступ. Поряд із вже зазначеними як об'єкти е-готовності рекомендовують використовувати «не тільки інфраструктуру інформаційно-комунікативних технологій (ІКТ), але передусім сфери її суспільно-значущого прояву» [5]. Наприклад як критерії оцінки слід використовувати не стільки наявність технологій у державному секторі, скільки зрілість та корисність публічних послуг для різних категорій населення, які надаються за допомогою ІКТ. Це насамперед вказуватиме на організаційно-управлінську, аніж технологічну, готовність державного сектору до надання якісних та дійсно першочергових послуг населенню й бізнесу.

Як правило використовується комбінація тих методик електронної готовності, що вже не тільки добре відпрацьовані й широко визнані у світі та з використанням яких проводяться міжнародні рейтингові

співставлення. Не менш важливо, щоб результати оцінок були порівнюваними в міжнародному плані з найавторитетнішими дослідженнями, з одного боку, та й закладали основу для подальшого регулярного моніторингу, сумісного з підходами, вживаними в Європейському Союзі, з іншого. До таких методик належать підходи Департаменту ООН із соціальних та економічних питань у галузі складання індексу готовності до електронного уряду (UNDESA's e-Government Survey), Європейської комісії з моніторингу надання електронних послуг (e-government benchmarking), університету м. Васеда, Японія (e-government ranking). В основі комбінації цих підходів лежить стан електронних послуг, ефективність електронного урядування, наявність відповідної інфраструктури ІКТ та розвиток ініціатив електронної демократії.

На сьогодні шляхом оцінки ефективності функціонування систем електронного урядування дослідники виокремлюють чотири основні моделі, що отримали практичне втілення в США, Європі, Азійсько-Тихоокеанському регіоні та Росії:

– Континентально-європейська модель (країни, які вже увійшли або ще увійдуть до Європейського Союзу): наявність наддержавних інститутів (Європарламент, Єврокомісія, Європейський суд), рекомендації яких обов'язкові для виконання всіма країнами ЄС; високий ступінь інтеграції європейських народів та країн, що виражається в єдиній валюті, єдиному інформаційному просторі, у підготовці нової єдиної Конституції, вільному пересуванні капіталу та інформації; жорстке законодавство, що регулює інформаційні відносини й інформаційні потоки, що циркулюють у європейському інформаційному просторі.

– Англо-американська модель (США, Канада, Велика Британія): яскраво виражена тенденція переходу від монологічної політико-адміністративної влади до діалогу між чиновниками та громадянами у формі «сервісної влади».

– Азійська модель (Сингапур, Республіка Корея та ін.): задоволення інформаційних потреб населення та впровадження інформаційно-комунікативних технологій у систему культури й освіти; державна політика в справі розвитку електронних комунікацій. Створення єдиного інформаційного простору в межах країни не лише посилює позиції держави, а й переводить у практичну площину основний принцип демократії: народ – джерело та носій влади.

– Російська модель: забезпечення відкритості в діяльності органів державної влади та загальнодоступність загальнодержавних інформаційних ресурсів; удосконалення діяльності органів державної влади

та місцевого самоврядування на основі використання інформаційно-комунікативних технологій.

Слід зазначити, що попри численні позитивні результати впровадження окремих практик е-урядування найбільш ефективно на шляху реалізації такої ідеї просунулися саме США, де на сьогодні багато в чому формуються рішення й технології для електронної демократії та електронного урядування, що переймаються потім й іншими країнами, у т. ч. й Україною. Американський уряд є прикладом відвертості, оскільки майже всі урядові агентства представлені в Інтернеті, а також усі законодавчі акти чинного конгресу США безплатно доступні через мережу. У контексті цього І. Лопушинський[4] виокремлює декілька систем у межах е-урядування США, які можна вважати досить ефективними показниками в процесі бенчмаркінгу аналогічних утворень. Так доступність федерального керівництва і президента США для населення країни забезпечується системою Comlink. Ця система має досконалі служби й засоби публікації урядових документів і відкрита для доступу користувачам Інтернету. Матеріали брифінгів, промови, відповіді, проекти законів, що надаються канцелярією Білого дому, розміщуються на сервері поширення електронної інформації системи Comlink і, на думку фахівців, понад мільйон користувачів щодня отримують документи, що їх цікавлять. Іншу систему – Open Meeting – було реалізовано в рамках національної ініціативи з посилення контролю над діяльністю уряду з боку громадян. Вона дає можливість населенню подавати пропозиції та отримувати відгуки на них електронною поштою в інтерактивному режимі. Однією з головних цілей створення такої системи було спрощення проведення експериментів і отримання коментарів з різних джерел.

Слід відзначити і такий сайт, як FirstGov, який дає змогу громадянам отримати доступ до 27 млн сторінок даних, розміщених на 20 тис. веб-сайтах урядових установ США. Це дає можливість користувачам проглядати значний обсяг інформації, що охоплює всі теми й аспекти, починаючи від пошуку публікацій у бібліотеці конгресу США і закінчуючи спостереженнями за черговою космічною експедицією. Він також дає можливість користувачам вирішувати в Інтернеті важливі питання, наприклад, подавати заявки на отримання студентських позик, дізнатися про пільги із соціального забезпечення, порівнювати різні варіанти участі в програмі медичного обслуговування і навіть отримувати інформацію про урядові гранти й контракти. Подібний досвід у створенні центру державних послуг дає змогу жителям країни і всього світу знаходити потрібну їм інформацію в максимально короткий проміжок часу.

Таким чином, на сьогодні не існує єдиної вірної моделі електронного урядування. Є лише набір загальних вимог до побудови найбільш оптимальних моделей, виконання яких громадяни й бізнес, що надають послуги і використовують їх, вправі очікувати від уряду інформаційної доби. У межах оптимальної моделі різні категорії споживачів об'єднують єдине прагнення одержати більш ефективні засоби доступу до інформації для того, щоб зменшити вартість трансакцій (операцій) як для себе, так і для своїх партнерів, зробити взаємодію з державними органами більш простою, швидкою й комфортною. У контексті цього бенчмаркінг дає змогу порівняти якість надання адміністративних послуг різними органами влади та виявити точки потенційного зростання.

Список використаних джерел

1. *Гусева Н. М.* Перспективы внедрения бенчмаркинга в государственном управлении / Н. М. Гусева, Г. Б. Медведев // *Финансы и бизнес.* – 2011. – № 2. – С. 92–102.
2. *Кирич Н.* Дослідження моделей бенчмаркінгу [Електронний ресурс] / Н. Кирич, Н. Шведа // *Соціально-економічні проблеми і держава.* – 2013. – Вип. 1(8). – С. 286–296. – Режим доступу: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2013/13_knbdbm.pdf. – Назва з екрана.
3. *Коліушко І. Б.* Електронне урядування – шлях до ефективності та прозорості державного управління / І. Б. Коліушко, М. С. Демкова // *Інформаційне суспільство. Шлях України.* – К. : Бібліотека інформ. суспільства, 2004. – С. 138–143.
4. *Лопушинський І.* Електронна демократія та електронне урядування: досвід США для України [Електронний ресурс] / І. Лопушинський // *Публічне управління: теорія та практика.* – 2011. – № 2(6). – С. 60–68. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/ebook/putp/20112/doc/2/03.pdf>. – Назва з екрана.
5. *Методологія оцінки готовності України до електронного урядування* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://egov.inf.ua/eready/CD/method.pdf/>. – Назва з екрана.
6. *Ніконенко А. В.* Проблеми впровадження бенчмаркінгу в діяльність малих підприємств [Електронний ресурс] / А. В. Ніконенко. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/35_OINBG_2010/Economics/75970doc.htm. – Назва з екрана.
7. *Оцінка електронної готовності України: за станом на 1 жовтня*

2013 р. / Держінформнауки України, Нац. центр електронного урядування, ДП «Держінформресурс». – К., 2013. – 37 с.

8. Webster's Third new international dictionary, Unabridged / ed. P. B. Gove. – Springfield : Merriam-Webster. – 2002. – 2816 p.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2014.

Ludmila Galagan,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

THE FORMATION OF THE OPTIMAL E-GOVERNMENT MODEL AND ITS IMPLEMENTATION THROUGH THE METHODOLOGY OF BENCHMARKING

The paper deals with the basic model of e-government, received by countries practical implementation, it defines the theoretical-applied features and specific of usage of benchmarking as a method of finding and implementing the best practices of e-government. The dependence of constructing optimal models of e-governance on key indicators of e-readiness countries is proved.

Keywords: e-government, modeling, models of e-governance, benchmarking, e-readiness.

Людмила Галаган,

канд. полит. наук, ст. науч. сотр., и. о. директора Фонда Президентів України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ФОРМИРОВАНИЕ ОПТИМАЛЬНЫХ МОДЕЛЕЙ Э-ПРАВИТЕЛЬСТВА И ИХ РЕАЛИЗАЦИЯ НА ОСНОВЕ МЕТОДИК БЕНЧМАРКИНГА

В статье проанализированы основные модели электронного правительства, получившие практическое воплощение в странах мира, определены теоретико-прикладные признаки и специфика применения бенчмаркинга как метода поиска и внедрения лучших практик функционирования э-правительства. Доказана зависимость построения оптимальных моделей э-правительства от основных показателей э-готовности страны.

Ключевые слова: электронное правительство, моделирование, модели электронного правительства, бенчмаркинг, э-готовность.

Оксана Пригорницька,

мол. наук. співроб. відділу оперативної інформації СІАЗ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

БІБЛОТЕЧНИЙ БЛОГ ЯК ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ БІБЛОТЕКИ ТА КОРИСТУВАЧА

У статті розглянуто шляхи розвитку й поширення бібліотечних блогів, проаналізовано переваги використання новітніх технологій для покращення комунікації між бібліотекою та користувачем.

Ключові слова: Інтернет, бібліотека, блогосфера, бібліотечний блог, блогер, блог-платформа, контент.

Останнім часом бібліотечне обслуговування зазнало значних змін, які пов'язані з використанням комп'ютерів, цифрових технологій та Інтернету. Нові технології спрощують процеси передавання запиту, отримання та доставки інформації. Однак із зростанням використання електронних ресурсів знижується відвідуваність бібліотек. Сучасне покоління виросло з комп'ютерами і легко орієнтується у віртуальній реальності. Для нього Інтернет – це не тільки джерело інформації, а й місце спілкування, співпраці та самовираження, що змушує бібліотеки шукати новітні підходи до обслуговування читача. Так, за даними Державної служби статистики України кількість користувачів мережі Інтернет в Україні станом на 1 квітня 2014 р. становила 6122,5 тис. абонентів, що на 11,2 % більше, ніж минулого року [1].

Бібліотеки прагнуть активно використовувати можливості всесвітньої павутини в повсякденній практиці і шукають інноваційні шляхи надання послуг. Багато бібліотек успішно рекламують свої ресурси і послуги за допомогою блогів, і не дивно, що сегмент бібліотечних блогів в інтернет-середовищі невпинно зростає. Для «просунутих» бібліотекарів блог – це ще одна можливість для реклами бібліотек і їх сервісів.

Блог (також блог, англ. blog, від web log, «мережевий журнал чи щоденник подій») – це веб-сайт, головний зміст якого – записи, зображення чи мультимедіа, що регулярно додаються. Для блогів характерні короткі записи тимчасової значущості [2].

Дослідники блогосфери висувають різні версії появи блогів і називають їхніми засновниками різних осіб. Проте відома точна дата народження

терміна weblog: 17 грудня 1997 р. Д. Барджер (Jorn Barger) творець і редактор інтернет-щоденника Robot Wisdom уперше використав цей термін, утворений із фрази logging the web = веду щоденник у мережі [3].

У бібліотечній сфері першим вважають блог Librarians' Site du Jour (<http://jennyscybrary.lishost.org/sitejour.html>) Д. Левін (Jenny Levine), створений у 1995 р., який проіснував до 1999 р. [4].

Окремим аспектам функціонування блогосфери присвячені роботи О. Федорова, І. Артемонової, К. Аляб'євої, О. Романюк, Л. Ткачук.

Особливостям використання бібліотечних блогів присвячені роботи І. Терещенко, Л. Чернявської, Г. Булахової.

Пропонована наукова розвідка присвячена розгляду шляхів розвитку та поширення бібліотечних блогів, аналізу переваг використання новітніх технологій для покращення комунікації між бібліотекою та користувачем.

Українські бібліотечні блогери найчастіше користуються платформами Blogger та WordPress.

WordPress – платформа, яка забезпечує створення, коригування та роботу з контентом. Вона написана на мові PHP і використовує структуру баз даних MySQL. Сервіс користується популярністю, надаючи можливість створення інтернет-продукту різної складності й насиченості. Ресурс має відкритий вихідний програмний код, що робить програму більш гнучкою та різноплановою. Популярність цього блог-ресурсу обумовлена простим інтерфейсом і багатим функціоналом базових пропозицій. Статистика трафіку, оптимізація пошуку, теми, фільтри анти-спам – це неповний список загальнодоступних можливостей. За окрему плату може бути надано: особисті домени, поліпшені ресурси й різноманітні додаткові бонуси. WordPress використовують і великі портали, і початківці блогери, знаходячи в цьому ресурсі потрібний комплекс інструментів.

Іншим проектом, призначеним для блогінгу, який сприяв популяризації цього виду інтернет-діяльності, є платформа Blogger. У 1999 р. компанія Puga Labs запустила цей сервіс, призначений для спрощеного ведення онлайн-щоденників. Уже у 2003 р. Blogger став частиною корпорації Google і почав більш динамічний розвиток. У 2004 р. у блог-сервіс був інтегрований фотохостинг Picasa, на порядок полегшивши роботу і обмін фотоконтентом. У серпні 2006 р. сервісне обслуговування платформи було вдосконалено та розширено її можливості. Користувачі змогли обмежувати доступ до своїх сторінок, ведучи приватні вузьконаправлені блоги. Також почався переклад наповнення Blogger на сервера компанії Google.

Сьогодні цей сервіс дає можливість вести колективні блоги, розташовувати свої роботи на окремому домені, заробляти, публікуючи рекламу від Google. Крім того, Blogger володіє широкими можливостями оформлення і роботи зі стилями. Усе це зумовило серйозну популярність даної блог-платформи. А в 2013 р. навіть з'явилася спеціалізована пошукова система БлогоПоиск [5].

Значна частина блогерів не хоче читати і писати великі тексти, тому зростає кількість мікроблогів. Їх особливості – лаконічність повідомлень, зручність і швидкість підготовки постів. Найпопулярнішим сервісом для мікроблогінгу є Twitter. Твіттер (Twitter; від англ. twitter – цвірінькати, щебетати) – соціальна мережа, яка є мережею мікроблогів, що дає змогу користувачам надсилати короткі текстові повідомлення (до 140 символів), використовуючи SMS, служби миттєвих повідомлень та інші програми [6].

Він дає можливість спілкуватися з цікавими людьми, оперативно обмінюватися інформацією. Бібліотечні твіти можуть містити у собі посилання на корисний матеріал, на новини, що стосуються бібліотечної діяльності, на інтерв'ю з цікавою людиною, анонси різноманітних заходів, професійні поради чи рекомендації, привітання читачів зі святом. Як приклад, можна навести сторінки у Twitter Науково-технічної бібліотеки ім. проф. І. Г. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут» (<https://twitter.com/LibraryKPI>) та Національної історичної бібліотеки України (<https://twitter.com/HistoricalLib>).

Надзвичайна популярність блогів зумовлена двома головними обставинами: по-перше, публікувати інформацію в Інтернеті за допомогою блогів досить легко – фактично, створення нового посту зводиться до набирання його тексту у відповідному полі та відправки його на сервер шляхом натисканням кнопки «Публікувати» (англ. – Publish) або подібної. Після цього пост зберігається на сервері, який автоматично формує веб-сторінки, різні посилання, додає стиль форматування тощо (такі серверні програми називаються системами управління змістом – англ. – Content Management Systems або CMS). Тому користуватися блогом не важче, ніж простим текстовим редактором. Друга причина – це моментальна доступність в Інтернеті опублікованої інформації.

Людей, що ведуть блог, називають блогерами. Сукупність усіх блогів всесвітньої павутини прийнято називати блогосферою [7].

Сьогодні бібліотечна блогосфера виступає своєрідним «дзеркалом життя», що відображає як актуальні проблеми суспільства, так і думку

з цих проблем бібліотечного співтовариства. Блоги стали повноправним джерелом контенту і увійшли в життя сучасної людини як зручні та швидкі канали передачі інформації. Блоги роблять бібліотеки та бібліотечних працівників ближче до користувачів.

Бібліотечний блог для сучасної бібліотеки – це:

– майданчик для користувачів (читачів), залучених із соціальних мереж, більшість з яких лояльні саме до блогів, а не до офіційних бібліотечних сайтів;

– використання інструментів і методів комунікації в Інтернеті, які не традиційні для сайтів бібліотек, але оптимально підходять під формат блогу бібліотеки;

– створення корпоративного ресурсу з достатньою кількістю тематичного контенту, оптимізованого під пошукові системи (який регулярно додається), що дає змогу постійно залучати цільових відвідувачів до бібліотеки;

– побудова зв'язку з користувачем (читачем) через передачу відчуттів особистісного аспекту співробітників і внутрішнього життя бібліотеки;

– донесення до аудиторії позиції бібліотеки в неофіційному вигляді.

Блог – це одночасно і офіційна, і неофіційна позиція;

– тестування нових ідей [8, с. 14–15].

Класифікувати бібліотечні блоги можна за такими ознаками:

1) типом бібліотек:

– шкільні (блог шкільної бібліотеки Вільнянської гімназії «Світоч» «Бібліокозубець» (<http://svitochbiblio.blogspot.com/>);

– вузівські (блог бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського (<http://vspu-library.blogspot.com/>);

– публічні (блог центральної публічної бібліотеки м. Комсомольськ (<http://lib-pub.blogspot.com/>);

– наукові (блог Херсонської обласної наукової медичної бібліотеки (<http://medlib.blog.net.ua>);

2) належністю:

– авторські (блог Тетяни Ярошенко – директора наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська академія» «Могилянська Бібліотекарка» <http://kmalibrary.blogspot.com/>);

– офіційні блоги при бібліотеках (блог Центральної бібліотеки для дітей ім. Шури Кобера та Віті Хоменко м. Миколаїв «Библиотека города N» (<http://kinderlibrary.wordpress.com/>);

3) стилем оформлення:

– текстові – Блог рекомендацій книг для читання від бібліотекарів Києва «Booket від бібліофлористів» (<http://tec-book.blogspot.com/>);

– фотоблоги – «Бібліородзинки. 365» – українсько-польський проект, започаткований Львівською обласною бібліотекою для дітей, Публічною бібліотекою міста Кросно та Херсонською обласною бібліотекою для дітей (<http://bibliorodzynki365.com.ua/>);

– відеоблоги – «BiblioTemaTV» Національної бібліотеки України для дітей (<http://nbukids.tumblr.com/>), Відеоблог Публічної бібліотеки ім. Лесі Українки м. Київ «СтоЛична бібліотека» (<http://lesilib.tumblr.com/>).

Точна інформація стосовно кількості бібліотечних блогів в Україні відсутня. Так, за даними порталу «Бібліоміст», який є результатом спільної роботи Ради міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX), Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), Міністерства культури України та Української бібліотечної асоціації (УБА), на сьогодні налічується майже 200 блогів, які висвітлюють бібліотечну справу (<http://bibliomist.org/ua/resursi/bibliotechni-blogi>). Блог «Миры библиотек» наводить перелік з 52-х бібліотечних блогів з України, які частково, або повністю ведуться російською мовою, та 250 бібліотечних блогів, які ведуться українською мовою (http://myblogluba.blogspot.com/p/blog-page_3686.html), а за результатами перепису бібліотечних блогів у 2013 р. кількість їх з України становить 312 (<http://myblogluba.blogspot.com/2013/11/perepisibblogov.html>). Разом з тим тільки в Українській бібліотечній асоціації діє шість блогів (блог з адвокатури, блог «Доступ громадян до офіційної інформації: роль бібліотек», Молодіжна секція УБА, Онлайн-майданчик «Електронна книга у бібліотеці», а також блоги, що ведуть члени Президії УБА «Блог «Творчість та інновації в українських бібліотеках» та «Авторське право в бібліотеках»), на сайті Національної бібліотеки України для дітей (<http://www.chl.kiev.ua/default.aspx?id=5821>) наведена інформація про 91 блог дитячих бібліотек, а блог Bibliomistok Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. А. Тимирязєва (http://blog.library.vn.ua/p/blog-page_25.html) наводить дані про 43 блоги бібліотек Вінниччини. Крім того, на жаль, у наведених переліках присутні бібліотечні блоги, які фактично припинили своє існування або тривалий час не оновлювалися. Так, посилання на адресу блогу ЦБС Дніпровського району м. Київ не працює (<http://dniprlib.blogspot.com/>), а блоги Новоград-Волинської районної бібліотеки для дорослих ім. Лесі Українки «Бібліотечний острів» (<http://bibostriv.blogspot.com/>) та Андрушівської районної бібліотеки «Книжкова павутинка» (<http://knyzhkovapavutynka.blogspot.com/>) оновлювалися

востаннє в березні 2013 р. Подібні ситуації непоодинокі і можуть відбуватися внаслідок різних причин: закінчилися ідеї для постів, не виконана мета створення блогу, тематика блогу не знайшла відгуків, або навіть отримала критичні висловлювання, а також просто відсутність у бібліотеці працівника, який би фахово міг продовжувати ведення блогу.

Серед переглянутих блогів найбільш у читачів користуються популярністю блог Центральної бібліотеки для дітей міста Миколаєва «Бібліотека міста N» (<http://kinderlibrary.wordpress.com>), який відвідало, за даними лічильників відвідувань блогу, розташованих на сторінках станом на кінець травня 2014 р., 596,606 читачів; блог Національної бібліотеки України для дітей «НБУшка» (<http://nbukids.wordpress.com>) – 357,379 переглядів; блог психолога Національна бібліотека України для дітей Майданіч Марини «Психолог у бібліотеці» (<http://olga-methodlibkyiv.blogspot.com>) – 334,326 переглядів; блог Методичної служби публічних бібліотек Києва (<http://olga-methodlibkyiv.blogspot.com>) – 335,769 переглядів; блог «Творчість та інновації в українських бібліотеках» (<http://libinnovate.wordpress.com/>) призначений фахівцям бібліотечної справи, усім, хто цікавиться інноваціями в бібліотечно-інформаційній діяльності, новітніми інформаційними технологіями, їх застосуванням у бібліотеці з метою покращання доступу громадян до інформації. Блог висвітлює авторську позицію стосовно актуальних питань розвитку бібліотечної справи (Валентина Пашкова, віце-президент Української бібліотечної асоціації – модератор блогу). За час існування блогу його відвідали 324,078 разів; блог «Книжковий бульвар» (<http://izmchldbibl.blogspot.com/>) Центральної дитячої бібліотеки м. Ізмаїл (переможець у 2012 р. в номінації «Бібліотечные блоги для детей и юношества») – 269,047 переглядів; блог «Книжковий континент» (<http://booknazy.blogspot.com/>) авторського колективу Миколаївської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. О. Гмирьова, де читач може поділитися враженнями від прочитаного, запитати пораду або допомогу в пошуку книг, поспілкуватися з людьми, які розділяють його інтереси. Загальна кількість переглядів сторінки становить 74,762.

Бібліотеки почали активно використовувати свої ресурси для інформування громадян про діяльність органів державної влади. Так, блог Української бібліотечної асоціації (УБА) «Доступ громадян до офіційної інформації: роль бібліотек» (<http://govinfolibrary.wordpress.com/>), який започатковано в рамках проекту «Створення мережі пунктів доступу громадян до офіційної інформації» за підтримки Програми сприяння парламенту, покликаний сприяти фахівцям книгозбірень у вдосконаленні

організації доступу громадян до інформації органів державної влади. На сьогодні до мережі Пунктів доступу громадян вже приєдналося 944 бібліотеки України. Блог пропонує до уваги читачів різноманітні бібліотечні продукти, у тому числі видання Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. А саме:

- Громадська думка про правотворення. Бюлетень оперативних матеріалів на базі аналізу правової електронної інформації;
- Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти. Бюлетень інформаційно-аналітичних матеріалів.

Станом на 28.05.2014 р. блог відвідало 105,720 читачів.

Необхідно зазначити, що відсутність лічильників відвідувань у деяких блогах не дала можливості повною мірою проаналізувати їх популярність.

Підсумовуючи, варто зазначити – незважаючи на те що блог, як інструмент інтернет-комунікації читача і бібліотеки, почав використовуватися бібліотеками недавно, його ефективність доведена практикою. Бібліотеки отримали можливість оперативно інформувати своїх читачів про події в бібліотеках, просувати свої інформаційні продукти й послуги, скоординувати зусилля бібліотечних фахівців в обговорення і визначення оптимальних шляхів розвитку бібліотечної сфери, підтримувати зворотний зв'язок з користувачами.

Список використаних джерел

1. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Назва з екрана.
2. Блог [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Блог>. – Назва з екрана.
3. Блог «Знай-ка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zna-ka.blogspot.com/2013/06/100_21.html. – Назва з екрана.
4. The Huffington Post [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.huffingtonpost.com/jenny-levine/>. – Title from the screen.
5. *Островский С.* Блог-платформы делают создание блогов общедоступным [Электронный ресурс] / С. Островский // GRIDDER. – Режим доступа: <http://gridder.ru/internet/blog-platformy-dela-jut-sozdanie-blogov-obshhedostupnum/>. – Загл. с экрана.
6. Твітер [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Твіттер>. – Назва з екрана.

7. Блог [Электронный ресурс] // Википедия. – Режим доступа: <http://ru.wikipedia.org/wiki/Блог>. – Загл. с экрана.

8. Федоров А. О. Библиотечная блогосфера: В чем феномен библиотечного блога? / А. О. Федоров ; Рос. гос. б-ка. – М. : Пашков дом, 2013. – 85 с.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2014.

Oksana Pryhornytsra,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

LIBRARY BLOG AS A COMMUNICATION LIBRARY AND USER

The article discusses the development and dissemination of library blogs, analyzes the advantages of using the latest technology to improve communication between the library and the user.

Keywords: Internet, library, the blogosphere, the library blog, blogger, blog platform, content.

Оксана Пригорницкая,

мл. науч. сотр. отдела оперативной информации «СИАЗ»

Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

БИБЛИОТЕЧНЫЙ БЛОГ КАК СРЕДСТВО КОММУНИКАЦИИ БИБЛИОТЕКИ И ПОЛЬЗОВАТЕЛЯ

В статье рассматриваются пути развития и распространения библиотечных блогов, анализируются преимущества использования новейших технологий для улучшения коммуникации между библиотекой и пользователем.

Ключевые слова: Интернет, библиотека, блогосфера, библиотечный блог, блоггер, блог-платформа, контент.

Розділ II

БІБЛІОТЕКИ В СУЧАСНОМУ

ЕЛЕКТРОННОМУ СЕРЕДОВИЩІ:

РЕСУРСИ, ПРОДУКТИ, ТЕХНОЛОГІЇ

Леонід Чуприна,

канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації СІАЗ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ІНТЕРНЕТ-ІНФОРМАЦІЇ В АНАЛІТИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ БІБЛІОТЕК

У статті розглянуто особливості використання оперативної інтернет-інформації при створенні інформаційно-аналітичної продукції. Проаналізовано, зокрема, основні вимоги до якості такої інформації, оптимальні методи організації виробничого процесу, шляхи вдосконалення форм і методів надання управлінським структурам релевантної інформації.

Ключові слова: оперативна інтернет-інформація, інформаційна аналітика, діяльність бібліотек.

Розвиток інтернет-технологій і соціальний попит на мережеві сервіси та інтернет-інформацію в процесі реформування українського суспільства змінюють місце та роль бібліотек у суспільстві, висувають перед ними нові цілі й завдання. Одним з напрямів удосконалення інфраструктури формування й аналітико-синтетичного опрацювання документних потоків для інформаційного забезпечення виробництва, науки, культури стала трансформація провідних наукових бібліотек в інформаційні центри, розвиток їхньої інформаційно-аналітичної діяльності. Бібліотечні структури, що здійснюють таку діяльність, широко використовують оперативну інтернет-інформацію (ОІ) для задоволення інформаційних запитів своїх користувачів.

При цьому під оперативною інтернет-інформацією розуміється «отримана з Інтернету інформація про поточний стан об'єктів, явищ і процесів, яка використовується для прийняття рішень в управлінні суспільними процесами» [1, с. 3].

Незважаючи на актуальність питання інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек і достатньо глибоке його наукове опрацювання, проблеми використання оперативної інтернет-інформації в цій діяльності досліджуються вузьким колом фахівців. Окремі аспекти цієї тематики відображені в публікаціях В. Горового, який першим серед фахівців в Україні наголосив на необхідності ширшого використання оперативної

інформації в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотек і її ролі в ефективному реагуванні управлінських структур на поточні виклики, а також у публікаціях Т. Гранчак, О. Ворошилова, В. Пальчук, інших співробітників Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ НБУВ).

Особливості роботи аналітика з оперативною інтернет-інформацією зумовлені якісними характеристиками цієї інформації і вимогами користувачів до матеріалів, створених на базі оперативної інтернет-інформації. Насамперед тим, що така інформація висвітлює поточну подію, яка відбувається нині. Оскільки це інформація з мережі Інтернет про поточний стан явища, процесу, об'єкта, то характеризується вона швидкоплинністю. Тобто отримана оперативна інтернет-інформація може бути швидко замінена новою, що уточнює, розширює або й кардинально змінює зміст попередньої. Може взагалі бути видалена із сайту, на якому розміщена. Поточна інформація за своєю природою недовговічна. Їй властиве швидке старіння внаслідок постійної заміни новішою інформацією. Це означає, що оперативна інтернет-інформація має бути якомога швидше доставлена аналітику, проаналізована, інтерпретована і використана для створення нової інформації.

У зв'язку з цим до якості та характеристик оперативної інтернет-інформації висуваються високі вимоги. Одна з яких її корисність для ухвалення рішень різними групами користувачів, що визначається спеціальними характеристиками, серед яких, зокрема, актуальність. Для використання оперативної інтернет-інформації важливий її ступінь відповідності поточному моменту. Лише вчасно надана інформація може бути корисною. Із втратою актуальності втрачається й оперативність.

Достовірність. Інформація є достовірною, якщо вона не містить істотних помилок, правдиво відображає ситуацію та може бути підтверджена з інших надійних джерел. Недостовірною інформація може бути внаслідок навмисного спотворення (дезінформація); дії перешкод, інформаційних шумів; применшення або перебільшення значення реального факту. Особливої уваги аналітика щодо міри достовірності інформації потребують сенсаційні новини [2]. Звичайно, може йтися лише про певний рівень достовірності, як і об'єктивності.

Об'єктивність. Інформація об'єктивна, якщо вона не залежить від методів її фіксації, чиєї-небудь думки, судження. Відбиваючись у свідомості людини, інформація може спотворюватися (більшою чи меншою мірою) залежно від досвіду, знань конкретного суб'єкта й таким чином перестати бути об'єктивною. Максимально наближену

до об'єктивної інформацію можна отримати за допомогою справних датчиків, вимірювальних приладів, спеціальних методів оцінювання тощо.

Важливими характеристиками оперативної інтернет-інформації є її точність, ясність, доцільність, релевантність, змістовність, повнота. Також при роботі з оперативною інтернет-інформацією слід враховувати вимоги щодо її логічності, адресності, правової коректності використання тощо.

Специфіка використання оперативної інформації в діяльності інформаційно-аналітичних структур і, відповідно, організація інформаційно-виробничого процесу визначаються особливістю формування й опрацювання оперативних інформаційних ресурсів як джерела підготовки інформаційно-аналітичного продукту, які в умовах інформаційного інтернет-виробництва та постійного оновлення інформації характеризуються коротким життєвим циклом. З огляду на це методика організації інформаційно-аналітичної діяльності має забезпечувати відповідним бібліотечним структурам можливість у стислі терміни опрацювати оперативний інформаційний ресурс і підготувати на його основі потрібний замовнику інформаційно-аналітичний продукт. Оптимальними методами інформаційно-аналітичної діяльності в таких умовах стають методи систематизації та первинної обробки даних, узагальнення і порівняння, схематизації, мозкового штурму, багатомірного аналізу, кількарівневої аналітики, згортання інформації, структуризації тексту, конкуруючих і проблемних груп, інтеграції варіантів тощо. Зокрема, у СІАЗ особливу увагу приділено організації відбору оперативної інтернет-інформації за заданими темами. Для вдосконалення процесу отримання достовірної та об'єктивної інформації про перебіг важливих подій, виявлення актуальних політичних, соціально-економічних, науково-технічних та інших проблем постійно розширюється джерельна база за рахунок сайтів органів державної влади, наукових установ, громадсько-політичних об'єднань, галузевих і новостворених інформаційних веб-ресурсів. Тематичні моніторингові дослідження за матеріалами інтернет-ресурсів на замовлення органів державної влади допомагають управлінським структурам у комплексному аналізі ситуації, виявленні закономірностей суспільного розвитку, виробленні доцільних й обґрунтованих пропозицій для прийняття відповідних рішень у сферах державного управління. Постійне вдосконалення процесу електронної обробки матеріалів уможливило надання замовнику оптимально структурованої та скомпонованої інформації, таким чином успішно задовольняючи тематичні запити на основі аналітико-синтетичної

обробки первинної інформації. Серед безумовних переваг такої форми організації ресурсу – конкретна адресність підсумкового матеріалу, що сприяє підвищенню ефективності використання оперативного інформаційного ресурсу.

З використанням інформаційно-моніторингової системи Web-Observer організовано відпрацювання методики обробки та систематизації матеріалів з визначеної тематики, їх структурування й реферування.

Однією з особливостей організації виконання виробничих завдань у СІАЗ ще з 90-х років минулого століття став перехід від стандартних ієрархічних схем до організації проблемних груп, команд для виконання окремих завдань за горизонтальним, мережевим принципом. Сьогоднішні лідери високих технологій у світі діють так само: замість жорсткої багаторівневої ієрархії управлінь, відділів, департаментів, створюються невеликі групи експертів для роботи над конкретним завданням, а потім переформатовуються, щоб сформувати інші такі ж мобільні групи для розв'язання інших проблем. Така система підкреслює самоцінність кожної людини в команді, означає перехід від жорсткого бюрократичного розділення до рівноправного спілкування творців ідей. Водночас така система набагато краще працює за рахунок того, що включення в тимчасову групу, створену для вирішення конкретного завдання людей з різних відділів, дає змогу одночасно вирішувати декілька завдань (людина може одночасно входити в декілька груп); багато проблем не вирішуються силами одного відділу або вирішуються без урахування всіх обставин, адже їм проблема бачиться лише з одного боку; гнучкіше й оперативніше реагує на нові обставини.

З досвіду роботи СІАЗ можна стверджувати, що зростання важливості оперативної інформації для органів державного управління в сучасних умовах зумовило потребу в інформаційній аналітиці кількох рівнів. Перший – оперативна аналітика (експрес-аналітика), яка створюється за короткий часовий проміжок (у режимі «сьогодні на сьогодні») на базі оперативних інтернет-ресурсів з використанням методу ситуаційного аналізу. Другий рівень – аналітика, підготовлена за результатами моніторингу оперативної інформації, – здійснюється протягом певного періоду з метою виявлення динаміки процесу, основних тенденцій і вироблення можливих варіантів рішення, прогнозів, на основі ретроспективного інформаційного ресурсу із застосуванням методів кореляційного та каузального аналізу. Третій рівень – традиційний вид аналітики, при підготовці якої використовуються матеріали всіх доступних СІАЗ джерел: власної бази даних, інформації власкорів, центральних, регіо-

нальних, електронних ЗМІ, Інтернету, фондів НБУВ та ін. Застосовується весь комплекс аналітичних методів, з акцентом на методи й інструменти стратегічного аналізу. Така робота набуває ознак наукового дослідження.

Слід зауважити, що оперативні інформаційні ресурси в разі втрати актуальності трансформуються в розряд ретроспективних ресурсів, а згодом – архівних документів. Водночас спостерігається зустрічний процес: частина ретроспективної інформації чи інформації архівних документів під час підготовки оперативного інформаційно-аналітичного продукту може актуалізуватися й бути використана як його складова. Це підтверджує як думку С. Кулешова про те, що «у документ закладені обидві властивості – бути джерелом оперативної і джерелом ретроспективної інформації. У початковій стадії функціонування документа превалює реалізація першої властивості, а в міру старіння документної інформації усе більш зростає потенціал другої» [3, с. 79], так і думку Г. Боряка про те, що «головна функція і головний зміст архівного документа – це можливість його актуалізації для нового знання та нового впливу на суспільство» [4, с. 92].

Ефективне виконання інформаційно-аналітичних запитів користувачів відповідними бібліотечними структурами передбачає дотримання ними технологічного циклу, що складається з формування оперативного інформаційного ресурсу у вигляді нових записів і/або документів, підготовки на їх основі синтезованого інформаційно-аналітичного продукту і його доставки користувачу; переведення із втратою актуальності інформаційного масиву оперативного інформаційного ресурсу до баз даних ретроспективної інформації; пошук документів у цих масивах за запитом будь-яких суб'єктів інформаційного виробництва.

Форма подачі матеріалу як у друкованому, так і в електронному вигляді може залежати від потреб і вимог замовника. Але сьогодні можемо говорити про ряд очевидних тенденцій. Одна з них – поступове переорієнтування з боку замовників на продукцію в електронному вигляді. Використання Інтернету, веб-технологій дає такі переваги, як оперативність, що визначається можливістю негайної публікації інформаційно-аналітичних матеріалів, а також доставки їх замовнику; відсутність потреби в тиражуванні; необмежена кількість читачів сайту; порівняно низька собівартість; доступ до архіву; зручність пошуку та збереження інформації; різноманітні форми зворотного зв'язку.

Зростання обсягів оперативної інтернет-інформації й надалі потребуватиме вдосконалення форм і методів подачі управлінським структурам релевантної інформації, підвищення її наочності. Практика роботи

СІАЗ показує доцільність та ефективність за певних умов кількарівневої, ієрархічної подачі інформаційно-аналітичного матеріалу. Наприклад, коли управлінцю необхідно з кількох десятків проблем чи характеристик об'єктів вибрати найважливіші, першим рівнем подається коротко (у двох-трьох реченнях) суть проблеми; на другому рівні – докладний аналіз; на третьому – історична довідка, досє, зарубіжний досвід і т. д. Сучасні технології дають можливість підвищувати наочність інформації через мультимедійні матеріали, допоміжні таблиці, графіки, діаграми. Ю. Курносів і П. Конотопов у цьому зв'язку слушно зауважують [5, с. 403], що введення в документ елементів, які підкреслюють ієрархічну структуру тексту дає змогу користувачеві (керівнику), слідуючи винятково формальним правилам аналізу структури релевантності тексту, приймати рішення про необхідність ознайомлення із системою аргументів, які розкривають положення верхнього рівня.

Способів виділення формальної структури релевантності тексту достатньо – починаючи від маніпуляції відступами і введення піктографічних позначень і закінчуючи введенням спеціального розділу, що графічно відображає структуру документа. Структура релевантності може бути також підкреслена за рахунок використання деревоподібного представлення списків з можливістю їх згортання і розкриття, із застосуванням гіпертекстових посилань у документі, інтегрованого глосарія. Крім того, широко використовуються панелі навігації, можливості керування стилями та інші технологічні новації.

Електронні документи порівняно з паперовими мають більшу гнучкість і виразність. Починаючи від можливостей керування накресленням та атрибутами шрифтів, комбінування способів подання даних у діапазоні від статичної до динамічної, від відео до аудіо та закінчуючи реалізацією діалогового режиму й здатності документа із застосуванням викликів системних функцій реагувати на події, – усі ці можливості можуть бути використані кваліфікованим виконавцем документа. Вбудовування в документ фрагментів аудіо- і відеозаписів, елементів анімації стало під силу навіть непрофесійному користувачеві.

Інформаційно-аналітична діяльність як процес творення нового знання неможлива без творчої складової. Організація роботи з оперативною інтернет-інформацією з огляду на її характеристики і вимоги, що диктуються сучасними інформаційними запитами користувачів, потребує креативних підходів. У практиці роботи аналітичних структур широко використовуються методи стимулювання творчої активності. У разі потреби розв'язання складних завдань, наприклад вибору кращого

варіанта рішення серед тих, що є, прогнозування розвитку процесу, пошуку нових ідей тощо аналітики можуть вдаватися до різних когнітивних методів і методів експертного оцінювання – процедури оцінювання проблеми на підставі думки фахівців з метою подальшого прийняття рішення. Індивідуальні оцінки ґрунтуються на використанні думки окремих експертів, незалежних один від одного, колективні – на використанні колективної думки експертів. Колективне оцінювання, як правило, точніше, ніж індивідуальна думка кожного з фахівців.

Так, у практичній роботі СІАЗ НБУВ у разі потреби швидкого пошуку рішення, ідеї використовуються метод мозкового штурму (мозковий штурм, мозкова атака, англ. brainstorming) – оперативний метод розв’язання проблеми на основі стимулювання творчої активності, за якого учасникам обговорення пропонують висловлювати якомога більше варіантів рішення, у тому числі нелогічні, нестандартні й навіть абсурдні. Потім серед висловлених ідей відбирають найвдаліші, які можуть бути використані на практиці. До групи із трьох-семи осіб, серед яких визначають ведучого, може входити один нефакхівець із цієї проблеми з нестандартним мисленням. Успіх мозкового штурму залежить від психологічної атмосфери й активності обговорення, тому роль ведучого в мозковому штурмі дуже важлива. Крім того, ефективність методу «мозкового штурмування» зменшується, якщо в групі є сильна особа, що домінує над іншими, а учасники не готові подолати цей комплекс, якщо недостатня кваліфікація учасників або якщо їх дуже багато.

У сучасному українському інформаційному середовищі вимоги щодо оперативності, достовірності, обґрунтованості та релевантності інформаційно-аналітичної продукції стрімко зростають і задовольнити їх можна лише маючи швидкий доступ до різних джерел інформації. Головна мета аналітико-синтетичної переробки інформації – пошук нових фактів і знань, які в певному документі не виражені в явному вигляді, а логічно виводяться з наявної в ньому інформації. Для цього додатково залучається екстралінгвістична інформація (інформація, накопичена людьми в результаті суспільно-історичної практики). Працюючи з оперативною інтернет-інформацією, аналітик постійно стикається з потребою її уточнити, перевірити, розширити свої уявлення з певної теми, подати додаткові відомості замовнику чи обґрунтувати свої висновки. З огляду на це Служба інформаційно-аналітичного забезпечення у своїй діяльності широко використовує фонди НБУВ, водночас роблячи акцент на формування власної електронної бази даних як складової інформаційних ресурсів бібліотеки.

Слід констатувати виникнення в наш час нового підвиду масової аналітики – соціальної аналітики. Соціальні медіа, особливо блогосфера, стали джерелом цікавої, часто якісної аналітики. Її автори – журналісти, політики, учені, фахівці з різних питань. Це значно розширює коло споживачів інформаційно-аналітичного продукту. Адресна експертиза актуальних подій, тенденцій вітчизняної і світової політики, економіки, соціальних, екологічних та інших проблем потіснила суто інформаційні жанри ЗМІ, зайняла певне місце в діапазоні інформаційних потреб пересічних громадян.

Ведучи мову про тенденції та перспективи інформаційно-аналітичної діяльності, можна припустити, що вплив такого чинника, як розширення джерельної бази оперативної інтернет-інформації, завдяки прориву в розвитку інформаційних технологій буде посилюватись. І соціальна журналістика, соціальна аналітика – один з проявів цієї тенденції. Варто підкреслити, що це не просто додаткове джерело оперативної інтернет-інформації. Аналітик має можливість отримувати ОП безпосередньо від основних складових системи управління: від джерела управлінського меседжу – органів державної влади, від транслятора й інтерпретатора – ЗМІ, а тепер ще й від об'єкта, на який спрямовано управлінське послання. Хоча зарано говорити про ефективний соціальний діалог, але є підстави стверджувати, що з'явилися додаткові можливості для зворотного зв'язку в контурі управління. Крім того, завдяки соціальній журналістиці й аналітиці дедалі ширше коло користувачів активно долучається до творення оперативної інтернет-інформації. Уже сьогодні інформаційно-аналітичні структури активно використовують цей інструмент для аналітичної побудови ціліснішої картини перебігу суспільних процесів.

Оскільки дедалі більше аналітичних завдань у світі вирішуються в режимі прямого інформаційного моделювання і спостереження за керованою сферою, оминувши стадію аналізу традиційних публікацій, не можна виключити, що ця тенденція торкнеться й інформаційно-аналітичних структур бібліотек. Адже ЗМІ – лише одна точка перетину, вузол, куди стікається інформація про стан суспільства. Крім того, це інформація, яка пройшла крізь призму чужого світосприйняття. Що теж цікаво й потрібно як один з напрямів дослідження. Але може бути недостатньо для об'єктивної оцінки ситуації, бо кожна система (технічна, соціальна чи політична) має безліч таких точок контролю.

Окремі прояви цієї тенденції вже спостерігаємо в роботі інформаційно-аналітичних структур бібліотек. Наприклад, СІАЗ широко

практикує делегування власних кореспондентів на прес-конференції державних і політичних діячів, засідання громадських і політичних організацій тощо. Це дає змогу аналізувати і висвітлювати події оперативно, без зайвих проміжних етапів і впливу додаткових інформаційних шумів. Сучасна віртуалізація багатьох сторін суспільного життя, можливість спілкування в режимі реального часу з політиками, членами уряду, експертами й пересічними громадянами (соціальні медіа, прямі ефіри із засідань, інтернет-конференції тощо) наближають аналітика до процесу підготовки, обговорення та прийняття управлінських рішень, що не лише пришвидшує підготовку аналітичного матеріалу, а й дає можливість безпосереднього виходу на об'єкт дослідження, сприяє підвищенню якості аналітичного матеріалу, ефективності роботи інформаційно-аналітичних структур загалом. Таким чином, інформаційно-аналітичні структури бібліотек мають змогу оперативно реагувати на суспільні процеси та мінімізувати викривлення інформації.

Дедалі активніша участь бібліотек у політичній комунікації, про що пише Т. Гранчак [6], залучення інформаційно-аналітичних структур бібліотек до інформаційного забезпечення органів державної влади, активне використання бібліотек у системі пунктів доступу до публічної інформації, функціонування їх як складової інфраструктури електронного врядування, накопичення у фондах електронних інформресурсів та активне використання оперативної інтернет-інформації у їхній інформаційно-аналітичній діяльності – усе це підтверджує статус бібліотек не лише як книгосховища, як інформаційного центру, а й як точки перетину та концентрації інформаційних потоків і вузла інтелектуального перероблення інформації. За умови технічного, технологічного забезпечення це дасть змогу інформаційно-аналітичним структурам великих бібліотек максимально наблизитися до точок зосередження інформації в режимі реального часу для ефективнішого інформаційного забезпечення користувачів.

Список використаних джерел

1. Чуприна Л. А. Оперативна інтернет-інформація як чинник розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 / Л. А. Чуприна ; наук. кер. Т. Ю. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 24 с.

2. *Кулешов С. Г.* Відбір веб-ресурсів для зберігання в центральному державному електронному архіві України як наукова проблема / С. Г. Кулешов // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., Київ (20–22 трав. 2008 р.) / Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтва. – К., 2008. – С. 86–87.

3. *Кулешов С. Г.* Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С. Г. Кулешов ; УДНДІАСД, Держ. акад. керів. кадрів культури і мистецтв. – К., 2009. – 162 с.

4. *Боряк Г. В.* Національна архівна спадщина України та державний реєстр «Археографічна Україніка»: Архівні документальні ресурси та науково-інформаційні системи / Г. В. Боряк. – К., 1995. – 347 с.

5. *Курносів Ю. В.* Аналітика, методологія, технологія і організація інформаційної аналітичної роботи / Ю. В. Курносів, П. Ю. Конотопов. – М. : Русаки, 2004. – 512 с.

6. *Гранчак Т.* Бібліотека і політична комунікація : монографія / Т. Гранчак ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 481 с.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2014.

Leonid Chupryna,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

SPECIFICITY OF USE OPERATIONAL INTERNET- INFORMATION IN THE ANALYTICAL ACTIVITIES OF THE LIBRARIES

In article features the use of operational information online by creating information and analytical products. Analyzed, in particular, the basic requirements for the quality of the information, best practices for manufacturing process and ways to improve the forms and methods of administrative structures to provide relevant information.

Keywords: operational Internet-information, information analysis, activities of libraries.

Леонид Чупрына,

канд. наук. по соц. коммуникациям, зав. отделом оперативной информации «СІАЗ» Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

СПЕЦИФИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ОПЕРАТИВНОЙ ИНТЕРНЕТ-ИНФОРМАЦИИ В АНАЛИТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БИБЛИОТЕК

В статье рассматриваются особенности использования оперативной интернет-информации при создании информационно-аналитической продукции. Анализируются, в частности, основные требования к качеству такой информации, оптимальные методы организации производственного процесса, пути совершенствования форм и методов подачи управленческим структурам релевантной информации.

Ключевые слова: оперативная интернет-информация, информационная аналитика, деятельность библиотек.

Олена Бусол,

канд. юрид. наук, старш. наук. співроб. відділу політологічного аналізу СІАЗ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ СИСТЕМ У ДІЯЛЬНОСТІ НАУКОВИХ ПІДРОЗДІЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ ІМ. В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

У статті розкрито зміст і обґрунтовано необхідність використання в діяльності наукових підрозділів бібліотек інформаційно-аналітичних систем, призначених для автоматизованої аналітичної обробки даних.

Ключові слова: Служба інформаційно-аналітичного забезпечення, бібліотека, інформаційно-аналітична система, обробка даних, інформація.

Питанням інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади, зокрема, науковими інформаційно-аналітичними підрозділами Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського присвячені праці В. Горового, О. Сафронової, Т. Гранчак, О. Кобелева, С. Кулицького, Л. Чуприни, О. Ворошилова та інших дослідників. Як зазначає Т. Гранчак, в умовах, коли інформація та комунікація стають стратегічним ресурсом і системоутворювальними факторами соціально-політичної реальності, набуває актуальності всебічне вивчення та використання можливостей бібліотеки як інституту, для якого інформаційно-комунікативна діяльність є сутнісною характеристикою [1, с. 38]. Зокрема актуалізується необхідність дослідження та впровадження в практику тих засобів, за допомогою яких можливості бібліотек в інформаційному супроводі соціально-комунікаційних процесів розкриватимуться більш ефективно. До таких засобів відносяться серед іншого інформаційно-аналітичні програмні продукти.

Отже, метою статті є розкриття змісту та обґрунтування необхідності використання в діяльності наукових підрозділів бібліотек інформаційно-аналітичних систем, призначених для автоматизованої аналітичної обробки даних з метою отримання нових знань.

У багатьох країнах СНД інформаційно-аналітичні системи (ІАС) становлять основу ситуаційних центрів [2]. У 2011 р. Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову «Про затвердження переліку пріоритетних

тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2015 року», серед яких, зокрема, «технології та інструментальні засоби електронного урядування. Інформаційно-аналітичні системи, системи підтримки прийняття рішень. Ситуаційні центри. Технології та засоби захисту інформації» [3].

Ситуаційний центр (СЦ) – програмно-технічний комплекс, призначений для формування варіантів планово-управлінських рішень відповідальними працівниками апарату управління галуззю на етапах індивідуального та колективного прийняття рішень; інформаційного обслуговування колективного розгляду виробничо-господарських ситуацій з метою вироблення найбільш обґрунтованих рішень; оперативної доставки прийнятих рішень на робочі місця виконавців [4].

Загальною метою створення СЦ є: моніторинг стану об'єкта управління, прогнозування розвитку ситуації на основі аналізу наявної інформації, моделювання наслідків управлінських рішень (на базі використання інформаційно-аналітичних систем), експертна оцінка управлінських рішень, їх оптимізація, управління в кризовій ситуації [5].

Можна виділити ряд ознак «ситуаційності» проблеми, що вказують на доцільність її рішення за допомогою ситуаційних центрів: концептуальність опису проблеми; неформальність, невизначеність; взаємовплив значної кількості чинників; великі обсяги неявної інформації; хаотичність зміни ситуації.

Завдання, що реалізуються СЦ, можна умовно поділити на три групи: інформаційно-аналітичне забезпечення, прогнозування розвитку ситуацій та підготовка колективних рішень.

Таким чином, ситуаційний центр – це, передусім, сукупність спеціальних інформаційних технологій та апаратно-програмних комплексів, що реалізують функції підготовки управлінських рішень, з урахуванням оцінки їх наслідків, при цьому процес розробки та прийняття рішення відбувається в реальному часі щодо тих подій, на які треба реагувати [6].

На відміну від інформаційно-пошукових систем, які призначені для зберігання, пошуку та надання інформації користувачеві [7], інформаційно-аналітичні системи – це особливий клас інформаційних систем, які призначені для аналітичної обробки даних, а не для автоматизації повсякденної діяльності організації. ІАС об'єднують, аналізують і зберігають як єдине ціле інформацію, отриману як з облікових баз даних організацій, так і з зовнішніх джерел. Банки даних, що входять до складу інформаційно-аналітичних систем, забезпечують перетворення великих масивів деталізованих даних в узагальнену звірену інформацію, яка може

застосовуватись для прийняття обґрунтованих рішень. Також, на відміну від звичайних баз даних, масиви містять оброблене, впорядковане та зрозуміле керівникам подання інформації з баз даних [8]. Прикладом успішної реалізації інтелектуальних інформаційних систем можуть слугувати ІАС «Дипломат», яка розроблена в Науково-дослідному центрі інформатики при МЗС Російської Федерації та ІАС «Ісинпол» Федеральної служби податкової поліції. ІАС «Дипломат» належить до класу систем інформаційної підтримки прийняття рішень. У ній реалізовано функції автоматичної індексації вхідної інформації, пошуку слабоформалізованої інформації на запит, автоматизованої формалізації (за участю експертів) інформації, яка надходить, з метою формування комплексу взаємопов'язаних банків даних; пошуку формалізованої інформації, яка зберігається у взаємопов'язаних банках даних (документів, подій, осіб, проблем або конфліктів); рахунку кількісних показників, які характеризують взаємодію політичних об'єктів у міжнародному конфлікті; підготовки аналітичних документів тощо [2].

Однією з перших великих приватних компаній, яка створила ситуаційний центр, є французька група Danone Groupe. Телекомунікаційна мережа з'єднує філії з war room²⁶ у штаб-квартирі компанії.

Велика консалтингова фірма Deloitte&Touch пропонує великим клієнтам допомогу у створенні ситуаційних центрів керування стратегічною інформацією.

Для організації аналітичної роботи можна використовувати російські системи «Лагуна», «Кронос», «Бідар» та інші, що дають змогу реалізувати різні інформаційні моделі «сутність – зв'язок» і відстежити контакти між будь-якими двома об'єктами дослідження. Існує досить обґрунтована точка зору, що між особами (в одному місці, регіоні), приблизно на п'ятому–шостому рівні можна виявити такий зв'язок.

Для працівника інформаційно-аналітичного підрозділу може бути корисною інформація, яку пропонує російське інформаційне агентство «Інтегрум-Техно» – оператор найбільшої в Російській Федерації інтегрованої служби баз даних. Він цілодобово здійснює збір інформації, веде бази даних з багатьох напрямів під керівництвом лінгвістичної повнотекстової інформаційно-пошукової системи «Артефакт».

²⁶ Дослівно з англ. мови – військова кімната. Залежно від галузі застосування, назва «Ситуаційного центру або кімнати» (situation room) може трансформуватися у «центр командування та керування» (command and control center), «кризовий центр» (crisis center), «надзвичайний центр» (emergency center), «залу нарад» (corporate boardroom, conference room).

Інформаційно-аналітична система американської консалтингової компанії Kroll Associates дає змогу збирати інформацію та аналізувати поведінку провідних європейських державних діячів і бізнесменів, а внутрішня фірмова локальна мережа ARIANET французького телекомунікаційного гіганта FranceTelecom забезпечує доступ до інформації про конкурентів для 4 тис. її співробітників.

Останнім часом збільшився інтерес до практичного застосування нового напрямку науки, який виник на межі штучного інтелекту, статистики та теорії баз даних. Він отримав назву knowledge discovery in databases (KDD) – дослівно: «виявлення знань у базах даних». На основі технології KDD розроблено велику кількість програмних продуктів, придатних для вирішення завдань аналізу. Елементи автоматичної обробки та аналізу даних стають невід’ємною частиною концепції «сховищ даних» (data mining).

Великий інтерес викликають текстово-аналітичні системи (ТАС), які дають можливість отримувати та аналізувати необхідну інформацію з великих інформаційних масивів. Порівняно з мережею Інтернет, процедура пошуку необхідної інформації у професійних базах істотно полегшена. Так, система Tracker Lexis-Nexis сканує декілька тисяч повнотекстових інформаційних джерел і відбирає тільки потрібні документи.

Для змістовного аналізу великих інформаційних масивів французька компанія Acetic спільно з ученими університету Париж VIII розробила пакет прикладних програм Tropes. Відбір інформації відбувається відповідно до ключових слів і понять, пов’язаних за змістом. При цьому можна одночасно аналізувати два текстових інформаційних фрагменти обсягом у декілька десятків книжкових томів. При роботі з Tropes можна створювати інформаційні «сценарії», на основі яких автоматично здійснюється не тільки пошук, а й цільове групування потрібних даних.

Американська фірма Intelligent Search Solutions розробила пакет програмного забезпечення InfoTracer, призначений для збору розвідувальної інформації економічного характеру в мережі Інтернет. Для її «фільтрування» використовуються ключові слова та фрази, після чого автоматично складаються повідомлення необхідного для користувачів змісту. Повідомлення можуть містити, наприклад, дані про ділові операції компанії, її партнерів, технології, що використовуються ними, продукцію, яка випускається, а також прізвища керівного персоналу [2].

У Республіці Таджикистан діє автоматизований Аналітичний Центр МВС для боротьби з тероризмом, нелегальним обігом наркотиків,

торгівлею людьми та іншою протиправною діяльністю. Інформаційно-аналітична система TAIS/ONTOS, що функціонує у цьому центрі, є також у силових міністерствах і відомствах Російської Федерації, Киргизької Республіки, Республіки Узбекистан, Грузії, Республіки Казахстан, Азербайджанської Республіки, Республіки Вірменія. Їхні співробітники володіють знаннями з основ інтелектуального аналізу даних; телекомунікаційних автоматизованих інформаційних систем як ефективного інструментарію для інтелектуального аналізу даних; основ адміністрування БД ORACLE і мають практику аналітичної роботи зі застосуванням ТАІС.

Програмний продукт TAIS/ONTOS створений як прикладний пакет у середовищі ORACLE та призначений для створення та ведення об'єктово-орієнтованих баз даних, що супроводжуються ефективними механізмами пошуку явних або прихованих зв'язків між об'єктами, та розвинутим середовищем візуалізації (інтерфейсу), орієнтованим на аналітиків предметної області – не спеціалістів у сфері інформаційних технологій (ІТ-спеціалістів). Продукт, адаптований для сегмента правоохоронних структур, належить до класу антикримінальних аналітичних систем – Criminal Intelligence System (CIS) [9].

Отже, при організації роботи інформаційно-аналітичних підрозділів, зокрема, бібліотек, доцільно взяти за основу вже існуючі та ефективно працюючі світові аналоги. Досвід приватних спецслужб групи «Мост» (Російська Федерація), FranceTelecom (Французька Республіка), Motorola (Сполучені Штати Америки) показує, що принципи побудови, організації та методи роботи державних і приватних служб багато в чому подібні. Розвідувальні служби приватних корпорацій часто застосовують технології обробки інформації, схожі на ті, якими володіють такі потужні спецслужби, як Центральне розвідувальне управління Сполучених Штатів Америки (Central Intelligence Agency-CIA) або французька зовнішня розвідка (Direction Generale de la Securite Exterienne-DGSE) тощо [2].

За висновками В. Горового, в умовах істотних глобальних трансформацій загальноцивілізаційного масштабу, посилення впливу глобального інформаційного простору на всі регіони світу інститут держави еволюціонує в систему керування нового типу, засновану на керівництві суспільством, у якому зростаючого значення набуває організація інформаційних процесів [10, с. 7].

Застосування сучасних інформаційних технологій в роботі Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, зокрема, розглянутих аналогів інформаційно-аналітичних систем, дасть змогу не тільки

накопичувати та аналізувати інформацію засобів масової інформації, але й безпосередньо добувати її за допомогою програмних засобів, а також моделювати та прогнозувати розвиток ситуації. Доцільним уявляється й використання методів комп'ютерного моделювання, яке полягає у проведенні серії обчислювальних експериментів на комп'ютері, метою яких є аналіз, інтерпретація та співставлення результатів моделювання з реальною поведінкою об'єкта, що вивчається, та, за необхідності, наступне уточнення моделі тощо [7].

Процес отримання найбільш важливої інформації повинен включати використання спеціалізованих комп'ютерних засобів, що забезпечують можливості доступу до інформаційних баз різних структур як на території країни, так і за кордоном, що буде допомагати сприяти органам державної влади в прийнятті вірних рішень і, у кінцевому результаті, у керуванні державою. При цьому використання комплексів «комп'ютерного аналізу» й оснащення ними наукових інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек потребує підготовки спеціалістів, які володіють спеціальними технічними знаннями у сфері інформаційних технологій.

Таким чином, впровадження апаратно-програмних аналітичних комплексів у діяльність Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського та наукових підрозділів інших бібліотек повинно істотно підвищити якість інформаційного продукту, отже, повинно стати їх стратегічною метою.

Список використаних джерел

1. Гранчак Т. Ю. Становлення бібліотеки як суб'єкта політичної комунікації / Т. Ю. Гранчак // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – Вип. 36. – С. 38–56.
2. Баяндин Н. И. Конкурентная разведка. Анализ – делу венец [Электронный ресурс] / Н. И. Баяндин. – Режим доступа: <http://www.bdm.ru/archiv/2000/09/64-66.html>. – Загл. с экрана.
3. Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2015 року: Постанова КМУ // Офіційний вісник України від 16 вер. 2011 р. – 2011. – № 69. – С. 22.
4. Морозов А. О. Шлях від АСУП до ситуаційних центрів / А. О. Морозов, Г. Є. Кузьменко // Математичні машини і системи. – 2008. – № 3. – С. 82–107.

5. *Смирнов А. И.* Информационная глобализация и Россия: вызовы и возможности / А. И. Смирнов. – М., 2005. – 392 с.

6. *Марутян Р. Р.* Ситуаційні центри як основа стратегічного управління у сфері національної безпеки / Р. Р. Марутян [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dsaua.org/index.php?option=com_content&view=article&id=171:2012-10-04-15-59-58&catid=51:2010-10-15-07-16-39&Itemid=89&lang=ru/. – Назва з екрана.

7. Свободная энциклопедия Википедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://ru.wikipedia.org/wiki/Заглавная_страница. – Загл. с экрана.

8. Информационно-аналитические системы. Создание и сопровождение [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.iasteh.org/>. – Загл. с экрана.

9. Компания Avicom Services завершила проект по поставке антикриминальной аналитической системы TAIS/Ontos в силовые министерства и ведомства Таджикистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ko.ru/Samizdats/9371>. – Загл. с экрана.

10. *Горовий В. М.* Національні інформаційні ресурси в контексті посилення глобальних інформаційних впливів / В. М. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – Вип. 36. – С. 7–21.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2014.

Olena Busol,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

PROSPECTS FOR THE USE OF INFORMATION– ANALYTICAL SYSTEMS IN ACTIVITIES OF SCIENTIFIC DEPARTMENTS OF THE V. I. VERNADSKY NATIONAL LIBRARY OF UKRAINE

In the article maintenance opens up and grounded necessity of the use for activity of scientific subdivisions of libraries of the research and information systems intended for the automated analytical processing of data.

Keywords: Service of the research and information providing, library, research and information system, processing of data, information.

Елена Бусол,

канд. юрид. наук, ст. науч. сотр. отдела политологического анализа «СИАЗ»
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКИХ СИСТЕМ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАУЧНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ УКРАИНЫ ИМ. В. И. ВЕРНАДСКОГО

В статье раскрывается содержание и обосновывается необходимость использования в деятельности научных подразделений библиотек информационно-аналитических систем, предназначенных для автоматизированной аналитической обработки данных.

Ключевые слова: Служба информационно-аналитического обеспечения, библиотека, информационно-аналитическая система, обработка данных, информация.

Наталія Вітушко,

завідділу технологій електронної обробки інформації НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ПЕРЕВІРКА ІНФОРМАЦІЇ НА ДОСТОВІРНІСТЬ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ БІБЛІОТЕЧНОГО АНАЛІТИЧНОГО ПРОДУКТУ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОТИСТОЯННЯ

У статті розглянуто роль інформації у формуванні системи національної безпеки в умовах інформаційного протистояння, особливості подання інформації в електронному інформаційному просторі, роль електронних ЗМІ в поширенні недостовірної інформації, причини цього явища. Досліджено особливості організації в цих умовах одного з етапів процесу підготовки бібліотечного інформаційно-аналітичного дослідження – етапу перевірки інформації на достовірність (на прикладі практики Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади – СІАЗ і Національної юридичної бібліотеки Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського).

Ключові слова: інформаційне протистояння, електронні ЗМІ, бібліотека, інформаційно-аналітичне дослідження, джерельна база, тематичний запит, достовірність інформації, джерело інформації, інформаційний простір.

Соціальна взаємодія суб'єктів глобалізації у сучасному світі крім позитивних форм має і негативні. Однією з таких форм є інформаційне протистояння, концептуальні засади якого полягають у поширенні в інформаційному просторі супротивника недостовірної інформації для впливу на оцінки, наміри та орієнтацію населення і осіб, що ухвалюють державні рішення. При цьому ЗМІ виступають у ролі важливого інструмента введення достовірних і недостовірних фактів у інформаційний обіг. Сьогодні ми маємо нагоду спостерігати масштабні операції з інформаційного (і як наслідок – морально-психологічного) впливу ЗМІ на суспільство, кінцевим результатом яких є вибух незадоволення або паніки серед населення, деструктивних дій різних соціальних груп. На нейтралізацію такого впливу витрачається чимало часу, сил і коштів²⁷.

²⁷ Детальніше див.: Ржевская В. Украина на острие информационной войны. Стратегия выживания // *NovostiUA.net* (<http://novostiua.net/stati/55618-ukrainana-ostrie-informacionnoy-voyny-strategiya-vyzhivaniya.html>). – 2014. – 26.04;

За таких умов роль бібліотек як центрів зосередження, опрацювання та підготовки для суспільного використання достовірної інформації поступово зростає [9, с. 127]. Забезпечуючи задекларований у Законі України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» вільний доступ громадян до інформації, бібліотечні установи мають розширювати процес співробітництва з громадськістю шляхом введення в суспільний обіг нових інформаційно-аналітичних продуктів, побудованих на достовірній інформації.

На думку дослідників сучасних інформаційних процесів, можливості бібліотек у цьому сенсі мають широкі перспективи. Важливе місце в теоретичному осмисленні цих питань належить працям В. Горового. Велику увагу розкриттю окремих аспектів бібліотечного інформаційно-аналітичного виробництва приділили у своїх роботах Т. Гранчак, І. Давидова. Чимало важливих питань стосовно ролі інформації у суспільному житті розкривають у своїх дослідженнях такі фахівці, як В. Келле, Р. Крейг, Г. Почепцов, В. Шмаков, Т. Ойзерман.

Дослідниками зроблені висновки, які підтверджуються практикою СІАЗ і НЮБ НБУВ, про те, що характерними особливостями інформаційних протистоянь в умовах глобалізації є не лише зростаюча агресивність інформації у світовій мережі, а й урізноманітнення методів введення в обіг недостовірної інформації, що сприяє більшій довірі до неї з боку пересічних користувачів. Зокрема, це примітивізація ситуацій; маскуванню інформації, спрямованій на зміну поведінки певної групи людей, під стереотипи, які вже існують у цій групі та ін.

Отже, метою цієї статті є розгляд питання достовірності інформації на прикладі сучасних інтернет-ресурсів, які сьогодні професійно використовуються бібліотеками в процесі інформаційно-аналітичного виробництва і які дають можливість обробляти великий масив інформації з можливістю оперативного аналізу всіх аспектів суспільних процесів в Україні та світі.

Для співробітників бібліотечних інформаційно-аналітичних підрозділів Інтернет є не лише невичерпним джерелом інформації, а й джерелом різноманітних проблем, однією з яких є перевірка інформаційної бази аналітичного дослідження на достовірність.

Досвід роботи СІАЗ і НЮБ НБУВ показує: висловлення великого стратега Наполеона про чотири газети, що можуть заподіяти більше зла, ніж стотисячна армія, є актуальним й сьогодні. З невеликим уточненням:

Заява щодо стану часткової мобілізації до лав Державної прикордонної служби України // Урядовий портал (http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=247166545&cat_id=244277212). – 2014. – 2.04.

одне недостовірне інтернет-повідомлення може мати більш руйнівну силу, ніж чотири наполеонівські газети.

Щоправда, з цього приводу існує й інша думка. Як повідомляє Академія української преси (АУП), за рівнем достовірності в поданні інформації інтернет-медіа серйозно обігнали друковані ЗМІ, радіо та телебачення. Згідно з результатами експертного опитування, яке було проведено в січні 2014 р., щодо інформування про події на Євромайдані, якщо друкована преса по середньому показнику «повнота освітлення» одержала 3,2 бала за п'ятибальною шкалою, то Інтернет – 4,7 балів. При цьому достовірність матеріалів у газетах експерти оцінили у 2,9 балів, у мережі Інтернет – у 4,1 бала [6].

Не спростовуючи результатів цього дослідження, автор дозволить собі зробити невелике уточнення: об'єктом дослідження була важлива та резонансна для суспільства тема, яка об'єднала активних громадян в один табір. В інформаційних протистояннях таких таборів буває декілька. І недостовірна інформація є серйозною зброєю кожного з них. Знання ж про її виникнення, розповсюдження та дію сприяють грамотній побудові профілактичних заходів з її нейтралізації [7].

На сьогодні існує чимало визначень стосовно недостовірної інформації. Зокрема, «Общеэкономический и экономико-математический объяснительный словарь» Л. Лопатнікова (<http://slovar-lopatnikov.ru/slovar/d/dostovernost-informacii/>) визначає достовірність інформації (reliability information), як відповідність прийнятого повідомлення тому, що передається. Кількісне її визначення ґрунтується на ймовірності виникнення помилок при передачі інформації.

За визначенням Вікіпедії, достовірність – це властивість інформації бути правильно сприйнятою, імовірність відсутності помилок, безсумнівна вірність наведених відомостей, які сприймає людина.

Практична робота дає змогу автору дещо розширити ці визначення і до перелічених вище якостей достовірної інформації додати: її адекватність реальним подіям і реальному часу, коли вони відбулись.

Недостовірна інформація існує в Інтернеті завжди, що пояснюється особливостями його існування. У періоди інформаційного протистояння продукування недостовірної інформації активізується. Найчастіше вона з'являється у сфері новинних ресурсів, що пояснюється їх оперативністю та популярністю, і відповідно – швидким поширенням в інтернет-середовищі.

Широко використовуються для поширення недостовірної інформації й інші популярні ресурси. Зокрема, ми одержуємо новини про найгучніші

та цікаві події від очевидців: з блогів і соціальних мереж. Недосвідченість у роботі з інформацією, не завжди достатній інтелектуальний рівень певної кількості користувачів цих ресурсів сприяє швидкому поширенню ²⁸ недостовірної інформації, особливо якщо вона носить провокаційно-емоційне забарвлення, або є чорним піаром. Через певний час вона, як правило, спростовується, але мету досягнуто – жорсткі дискусії навколо інформації часто призводять до конфронтації окремих груп населення.

Останнім часом значно поширилося таке явище, як «фейкова» (фальшива) інформація. Це – новини, сторінки в соціальних мережах, підроблені під рейтингові сайти, за допомогою яких певні групи людей або окремі особи привертають увагу суспільства до недостовірних подій некоректним шляхом ²⁹. Подібна інформація, зокрема, «фейкові» новини, розповсюджуються з великою швидкістю, поступово поповнюючись новими подробицями, які є реакцією користувачів соціальних мереж (резонансна інформація може довго «поститись» і навіть сприяти створенню нових груп).

Можливості Інтернету дають змогу створювати псевдореальних персонажів, наділяючи їх вигаданою історією, яких користувачі вважатимуть цілком реальними. Може бути інша ситуація: одна особа поширює інформацію з різних акаунтів від імені вигаданих людей, «засмічуючи» своїми повідомленнями інформаційний простір інтернет-середовища.

Разом з тим інтернет-спільнота навчилася боротись із таким явищем: в українському сегменті Інтернету реалізується проект, який перевіряє новини та факти із ЗМІ та соціальних мереж: stopfake.org (<http://www.stopfake.org/>). Цей та інші подібні ресурси ³⁰ можна використовувати під час перевірки достовірності інформації.

Вкидаючи «фейкову» інформацію в Інтернет, її автори враховують таку особливість мережі, як анонімність, можливість множинної дії. Фальшиві матеріали можуть одночасно просуватися через велику кількість сайтів, форумів, блогів, гостьових книг. При цьому у користувачів, які зустрічають одну й ту саму інформацію в різних місцях, складається враження, що вона є достовірною.

Однією з найпопулярніших соціальних мереж, інформація якої

²⁸ Шляхом легалізації через інтернет-сайти.

²⁹ Під некоректним шляхом автор має на увазі створення фальшивих сайтів, блогів, за допомогою яких поширюється недостовірна інформація. При цьому часто страждає репутація як справжнього сайту, блогу, так і його авторів.

³⁰ У лютому – березні діяв сайт Фейк-Контроль (<http://fakecontrol.org/>).

потребує ретельної перевірки, є сервіс мікроблогів Twitter, на якому чимала кількість журналістів шукають матеріал для статей – на акаунтах відомих політиків, письменників, громадських діячів, які мають велику кількість прихильників-«фолловерів»³¹.

Варто згадати слова відомого журналіста, редактора газети The Washington Post Б. Вудворда: першим важливим завданням інформаційного співробітника під час підготовки джерельної бази аналітичного дослідження є збирання інформації, але ще важливішим є ретельна перевірка достовірності фактів [8, с. 105].

Розглянемо інші шляхи появи в ресурсах Інтернету недостовірних матеріалів. Одними з перших на сьогодні, як правило, нову інформацію подають інформаційні агенції. Вона є короткою за змістом, без оцінок і прогнозів. Але ЗМІ, готуючи на її базі свої матеріали, змінюють акценти, подають новини в різному контексті. Тому одне й те саме повідомлення з різних джерел інформації сприймається по-різному. Це можна пояснити тим, що:

– ЗМІ працюють з різною аудиторією, тому форма подання матеріалів відрізняється (теоретична версія);

– напрями інтерпретації матеріалу визначають власники та спонсори видань (прагматична версія).

Зважаючи на те, що достовірність інформації залежить від самих видань, аналітикам слід звертати увагу на першоджерело, уважно вивчати факти, які лежать в основі інформації, ретельно перевіряти сумнівні відомості. Така робота дає змогу виявити не лише дезінформацію, а й дані, спотворені під час використання технічних засобів зв'язку [4]. Фактичні помилки можуть також виникнути в результаті неточного цитування, смислової та термінологічної плутанини, перекладу з іншої мови.

Значним чином на достовірність інформації впливає її автор. Тому під час підготовки джерельної бази інформаційно-аналітичного дослідження з обережністю необхідно ставитись до матеріалів журналістів, відомих своїми скандальними статтями. Навіть якщо їх передрукували солідні видання. Іноді це може статися через надмірне прагнення донести до суспільства невідомий аспект резонансної події. Іноді електроні ЗМІ

³¹ Національна фундація науки США виділила Уеллслейському коледжу півмільйона доларів на створення додатка, здатного вимірювати рівень достовірності інформації, опублікованої в Twitter та інших соціальних мережах. Прилад визначатиме, чи можна вірити автору, враховуючи наявність підтвержень його заміток з інших джерел і ступінь довіри до нього інших користувачів [5].

вдаються до таких дій із завуальованою метою підвищення щоденного рейтингу.

Недостовірною (через неможливість її перевірити) дослідник має вважати інформацію, що надходить до видань з «конфіденційних» джерел, навіть якщо матеріал містить посилання на організацію, яку представляє «джерело».

Якщо прізвище автора публікації є невідомим, необхідно ознайомитися з іншими його роботами, спробувати проаналізувати їх на предмет використання скандальних фактів, лобювання інтересів конкретних організацій або осіб. Аналіз значної кількості статей за тривалий час, блогу автора, сторінок у соціальних мережах, відгуків читачів на його роботи нададуть можливість зробити висновок стосовно статусу автора в електронному інформаційному середовищі, його компетентності. Значно підвищує ступінь достовірності матеріалів той факт, що автор є представником певної офіційної установи.

Дослідникам слід звернути увагу на те, що матеріал може мати недостовірний характер, якщо автор:

1) посилається у публікації на нерейтингові джерела за наявності рейтингових з порушеної теми;

2) використав сумнівні факти або документи, отримані неофіційним шляхом;

3) зосередив увагу лише на тих повідомленнях, які підтверджують його припущення;

4) приховує від користувачів частину інформації;

5) перебільшує або зменшує значення частини інформації.

Наявність однієї з вказаних тенденцій може бути результатом того, що автор або сам не володіє всією інформацією, або виконує певне замовлення.

Якість інформації сьогодні страждає і через те, що у процес її виробництва та представлення в інформаційному просторі долучилася значна частина суспільства. З одного боку, це сприяє розширенню можливостей для вивільнення її творчого потенціалу, з іншого – до процесу інфотворення приєднується дедалі більше некваліфікованих учасників, а також людей, що часто переслідують шкідливі для суспільства цілі [2, с. 11].

Сприяє цьому не лише легкість створення персональних сторінок у Живому Журналі (LiveJournal) або соцмережах, а й поява численних сайтів, власники яких з метою популяризації ресурсу та в умовах недостатнього фінансування некритично ставляться до якості матеріалів,

часто вимагаючи від авторів лише дотримання правил стосовно невикористання агресивної лексики та радикальних ідей.

Розглянемо можливості перевірки інформації за допомогою аналізу сайтів, на яких вона розміщена.

Згідно з В. Шляпентохом, інформація має безперервний характер, але в інформаційно-аналітичній роботі, особливо якщо вона має оперативний характер, а в період інформаційного протистояння саме такий вид інформації є важливим як для дослідників, так і для користувачів, найчастіше використовується факт – інформація про конкретну подію, що відбулася в конкретний момент у конкретному місці. Її достовірність і повинен перевіряти дослідник. При цьому він має враховувати такі важливі властивості інформації, як:

1) здатність до спотворення при передачі – мінімізація спотворення залежить від здібностей джерела інформації точно та сумлінно передавати факти.

2) «старіння» – те, що було достовірним учора, може бути недостовірним сьогодні, у зміненій реальності.

Крім того, інформація повинна мати посилання на першоджерело. Якщо воно відсутнє (особливо у випадку наведення статистичних даних, даних соціологічних досліджень, висновків або оцінок офіційних осіб тощо), матеріал не заслуговує на довіру.

Про високий рівень достовірності матеріалу можна говорити лише тоді, коли журналісти, експерти, науковці чітко відстежують шлях надходження первинної інформації з метою недопущення її перекручування. Зокрема, останнє відбувається внаслідок нашарування на неї під час передруку з першоджерела додаткових інформаційних блоків, що містять так звану авторську інтерпретацію (аналітичну, емоційну або замовлену).

У випадку, коли першоджерело є загальновідомим (відбувається передрук сайтами інформації з одного авторитетного ресурсу), його статус гарантує достовірність інформації. Відомі ресурси не ризикуватимуть ним заради сумнівних сенсацій. Разом з тим навіть вони не застраховані від випадкових помилок, спричинених онлайн-форматом існування електронних ЗМІ.

У випадку, коли встановити першоджерело інформації складно, існує імовірність того, що інформацію цілеспрямовано вводять в інтернет-простір з метою маніпулювання суспільною думкою. Створюючи, за О. Григор'євим, «інформаційну хвилю», недостовірні матеріали спочатку через низку джерел-посередників уводять в інформаційний обіг, а потім на його основі готується більш докладний матеріал [3].

При цьому в очах читачів він приймає характер достовірного, оскільки містить численні посилання на інші інтернет-видання.

Але і наявність першоджерела не є визначальним показником достовірності матеріалу. Чимало інформації в мережі виглядає повноцінною тільки завдяки ореолу, яким користувачі оточують Інтернет³², і завдяки легкості, з якою можна створити сайт, на вигляд такий же якісний та професійний, як сайти друкованих ЗМІ.

Досліднику слід враховувати той факт, що будь-яку інформацію вилучити з мережі дуже важко: легкість, з якою вона копіюється та тиражується в Інтернеті, гарантує її швидке та широке розповсюдження. І навіть якщо недостовірну інформацію видаляє один ресурс, вона продовжує існувати на інших і має досить тривале життя.

На думку фахівців, сьогодні, у період розвитку соціальних медіа, професійні журналісти втрачають можливість керування інформацією, оскільки громадськість сама інформує громадян про актуальні події. Очіма спостерігачів, безпосередніх учасників подій, фахівців.

За оцінками дослідників, зокрема Д. Уорліка, Д. Пенрод, блоги, поєднавши в собі читання, письмо та оприлюднення власних думок в Інтернеті, стали для людини початку ХХІ ст. важливим засобом самовиявлення та інструментом для розвитку особистих навичок грамотності, школою викладу власних думок, спільного оволодіння знаннями, а отже, і дієвим інструментом навчання. Люди на іншому кінці процесу обміну інформацією отримують інформацію, що вже «обросла» чиймись думками, новими фактами. «До гри увійшов новий механізм збільшення достовірності» [11, с. 197].

Чи можна вважати блоги джерелом, аналогічним ЗМІ? Достовірність матеріалів ЗМІ, особливо електронних, у періоди різноманітних конфліктів, інформаційних протистоянь тощо викликає чимало запитань. Разом з тим рейтингові друковані ЗМІ та інтернет-видання прагнуть подавати перевірену інформацію. І не лише тому, що дбають про свій професійний авторитет. А тому, що несуть правову відповідальність за свої матеріали.

Ті електронні ресурси, які не зареєстровані як ЗМІ, не мають і їхніх правових обов'язків. А за умови легкого видалення зі своїх сторінок недостовірної інформації, можуть розміщувати її на замовлення. І відповідна репутація (слід підкреслити – колективна, за якою часто не стоїть

³² Мережа настільки органічно ввійшла в життя сучасної людини, що інформація з неї сприймається такою ж достовірною, як інформація книг, довідників та енциклопедій.

жодних імен, а контактні дані замінює «форма зворотного зв'язку») іноді навіть підвищує їхній рейтинг.

Відомі блогери несуть моральну відповідальність перед суспільством за подану інформацію³³. Крім того, на підвищення популярності свого блогу вони витрачають чимало часу, тому не можуть дозволити собі використовувати неперевірену інформацію, адже у випадку викриття інтернет-співтовариство має чимало засобів для руйнування персональної репутації за короткий термін.

Разом з тим нерідко блогери надають увазі громадськості цікаву інформацію, яку не можна знайти в ЗМІ, і достовірність якої крім автора не може підтвердити ніхто. Використовувати її потрібно обережно. Звичайно, мова не йде про блоги державних установ, державних чиновників, офіційні блоги компаній. Щоправда, і офіційні ресурси можуть надати користувачу недостовірну інформацію: у випадку вручання в їхню роботу хакерів.

Але оскільки це відбувається рідко, наявність у матеріалі посилань на офіційні електронні ресурси органів державної влади, інформаційних агентств, наукових академічних структур тощо є важливим доказом достовірності інформації.

Якщо такі посилання відсутні, а матеріал містить у собі звернення до певного документа, такий документ треба знайти на відповідному офіційному сайті та проаналізувати його на предмет:

- де і ким він був створений;
- чи є він чинним;
- чи є він відкритим, і якщо ні, то яким чином і з якою метою його оприлюднили;
- як можна переконатися в тому, що його зміст є правдивим [1, с. 97].

Перевірити достовірність інформації можна також шляхом звернення до альтернативних джерел або внутрішнього аналізу матеріалу. Використовуючи його, особливу увагу слід звернути на:

- позитивний або негативний характер публікації;

³³ Довідково: Щоправда вже існує і досвід правової відповідальності, але він викликав критику інтернет-спільноти: з 1 серпня 2014 р. у РФ вступає в силу так званий закон про блогерів – зміни до Закону «Про інформацію, інформаційні технології і про захист інформації та окремі законодавчі акти Російської Федерації з питань впорядкування обміну інформацією з використанням інформаційно-телекомунікаційних мереж», за яким вводиться поняття «блогер» – власник сайту з відвідуванням більше 3 тис. користувачів на добу. Блогерів серед іншого зобов'язують «перевіряти достовірність інформації до її розміщення та негайно видаляти її у разі недостовірності» [10].

- логіку подання фактів, відсутність або наявність великих розривів між окремими фактами однієї події;
- логіку оцінки фактів;
- характер подання матеріалу (інформаційний, авторитарний, емоційно напружений, дискусійний);
- характер висновку (категоричний, запитальний, відсутність висновку з адресуванням стосовно його визначення до читачів).

Обов'язково слід враховувати, що упередженість підходу автора до проблеми може маскуватись під нібито об'єктивний розгляд різних точок зору. При цьому на захист однієї він наводитиме виключно слабкі аргументи, іншої – тільки вагомі.

Відомі дослідники Інтернету К. Шерман і Г. Прайс радять користувачам під час оцінки достовірності інформації використовувати такі ж самі фільтри, як і під час використання друкованої продукції: той факт, що інформація є надрукованою, не є доказом її достовірності і навпаки.

Отже, сучасний інформаційний простір, зокрема Інтернет, крім виконання функцій обміну думками та отримання інформації його користувачами в період інформаційного протистояння, стає об'єктом і засобом інформаційного керування. Серед користувачів мережі з'являються групи людей або окремі особи, які навмисно поширюють помилкову або спотворену інформацію.

За таких умов співробітники бібліотечних інформаційних структур мають критично підходити до відібраної з Інтернету інформації під час підготовки джерельної бази аналітичного дослідження.

Щоб зорієнтуватися у світі інформації, необхідно володіти навичками грамотного її пошуку, аналізу джерел, навчитися критично відбирати та оцінювати її, перевіряти факти.

Відповідальне ставлення до достовірності інформації, яку бібліотечні установи вводять у суспільний обіг, є важливим елементом інформаційної безпеки держави.

Список використаних джерел

1. *Бель Б.* Посібник з журналістських розслідувань. Теорія та практика / Б. Бель, О. Бурмагін, Т. Патора, О. Хоменок. – К., 2013. – 190 с.
2. *Горова С.* Інтернет-ЗМІ як об'єкт бібліотечної інформаційної діяльності : монографія / С. Горова ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 208 с.
3. *Григорьев А. В.* О некоторых методах проверки достоверности

информации из открытых источников / А. В. Григорьев [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.amulet-group.ru/print.htm?id=8-65&str=5>. – Загл. с экрана.

4. Достоверность информации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/dic.nsf/business/4173>. – Загл. с экрана.

5. Исследователи учатся определять достоверность информации в Twitter [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://masterhitech.ru/technology/21-issledovateli-uchatsya-opredelyat-dostovernost-informacii-v-twitter.html>. – Загл. с экрана.

6. Названы наиболее объективные украинские СМИ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://inpress.ua/ru/society/24184-internetmedia-priznany-naibolee-obektivnymi-smi>. – Загл. с экрана.

7. Національний регулятор звернувся до «Радіо Ера» стосовно трансляції спільних із «Голосом Росії» інформаційних передач [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nrada.gov.ua/ua/news/radanews/22-083.html>. – Назва з екрана.

8. *Потятиник Б. В.* Интернет-журналистика / Б. В. Потятиник: Навч. посіб. / Львів: ПАІС, 2010. – 246 с.

9. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 246 с.

10. Закон о блогерах начнет действовать с 1 августа [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ok-inform.ru/vlast/12961-zakon-o-blogerakh-nachnet-dejstvovat-s-1-avgusta.html>. – Загл. с экрана.

11. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 220 с.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2014.

Natalia Vitushko,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

THE INFORMATION'S CHECKING FOR VERACITY IN THE PREPARATION OF THE SOURCES'BASE OF LIBRARY'S RESEARCH PRODUCT IN THE INFORMATION CONFRONTATION

The article studies the role of information in the creation of national security system in the informational confrontation circumstances, specifics of representation of infor-

mation in the electronic media, the role of electronic mass-media in the distribution of unreliable information, and the reasons of this phenomenon. One of the phases of preparing of informational analytical study is researched – the step when the information is being checked for its reliability and authenticity. Real life examples are used from the practice of the Informational Analytical Service (SIAZ) and the National Law Library of Vernadsky National Library.

Keywords: informational confrontation, electronic mass-media, library, informational analytical, source base, thematic query, reliability of information, source of information, information field.

Наталья Витушко,

зав. отделом технологий электронной обработки информации НЮБ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ПРОВЕРКА ИНФОРМАЦИИ НА ДОСТОВЕРНОСТЬ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ ИСТОЧНИКОВОЙ БАЗЫ БИБЛИОТЕЧНОГО АНАЛИТИЧЕСКОГО ПРОДУКТА В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОТИВОСТОЯНИЯ

В статье рассматривается роль информации в формировании системы национальной безопасности в условиях информационного противостояния, особенности представления информации в электронном информационном пространстве, роль электронных СМИ в распространении недостоверной информации, причины этого явления. Исследуются особенности организации в этих условиях одного из этапов процесса подготовки библиотечного информационно-аналитического исследования – этапа проверки информации на достоверность (на примере практики Службы информационно-аналитического обеспечения органов государственной власти – «СІАЗ» и Национальной юридической библиотеки Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского).

Ключевые слова: информационное противостояние, электронные СМИ, библиотека, информационно-аналитическое исследование, источниковая база, тематический запрос, достоверность информации, источник информации, информационное пространство.

Тетяна Дубас,

завідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК У СУЧАСНОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена висвітленню видавничої діяльності наукових бібліотек на етапі розвитку інформаційного суспільства. Розкрито специфіку трансформації видавничої діяльності в умовах поширення електронних технологій.

Ключові слова: наукові бібліотеки, інформаційний ресурс, комп'ютерні технології, цифрове середовище.

Наукова бібліотека як сучасний науково-інформаційний, культурно-освітній центр, що забезпечує реалізацію потреб користувачів у отриманні найновішої інформації, має право на видавничу діяльність, тобто створення власного інтелектуального продукту. Відповідно до Закону України «Про бібліотеки і бібліотечну справу», «бібліотека має право на захист створених нею баз даних, інших об'єктів інтелектуальної власності бібліотеки згідно із законодавством» [13].

Зробивши аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми, доходимо висновку, що проблема видавничої діяльності наукових бібліотек у сучасний період мало-досліджена. Зокрема питання розвитку видавничої діяльності наукової бібліотеки, а саме Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, в умовах використання електронних інформаційних технологій, досліджував доктор історичних наук, професор В. Горовий [3]. На тому, що динамічні процеси у світовому співтоваристві безпосередньо стосуються науки та її інфосфери, у тому числі видавничої та бібліотечної діяльності, наголошувала доктор філологічних наук, провідний науковий співробітник Бібліотеки з природничих наук Російської академії наук Л. Госіна [4]. Розгляду технологій інтелектуалізації та гуманізації бібліотечно-інформаційного виробництва приділяла наукову увагу доктор соціальних комунікацій, професор Харківської державної академії культури І. Давидова [6]. Аналізуючи сучасну видавничу діяльність, доктор філософських наук, професор К. Никанорова зазначала,

що в сучасних умовах розвиток видавничої діяльності бібліотек набуває характеру тенденції, як для самих бібліотек, так і для соціального інституту видавничої діяльності в цілому. При цьому видавнича діяльність бібліотеки справляє вплив на традиційні функції бібліотеки та бере участь в їх реалізації. Крім того, вона розширює та розвиває професійні комунікації – наукові, методичні, інформаційні та ін. і робить послуги авторам, публікуючи їхні твори [11].

Відповідно до Закону України «Про видавничу справу», видавнича діяльність є складовою частиною видавничої справи, сукупністю організаційних, творчих, виробничих заходів, спрямованих на підготовку та випуск у світ видавничої продукції [14]. Із середини ХХ ст. видавнича діяльність стає важливим і значущим напрямом діяльності наукової бібліотеки. Видавнича діяльність, яка є одним з важливих складників усієї наукової сфери, ведеться за такими напрямками:

- підготовка та випуск друкованої продукції згідно з тематичним планом;
- розмноження інформаційних матеріалів і службових документів для потреб бібліотеки;
- поширення знань серед користувачів про бібліотеку, книгу;
- просування видавничої продукції бібліотеки.

Традиційні технології редакційно-видавничої підготовки видань, такі як відтворення тексту за допомогою друкарської машинки, уже давно замінили автоматизовані комп'ютерні комплекси – настільні видавничі системи, що складаються з персонального комп'ютера, програм набору, верстки, обробки ілюстрацій, сканера, друкуючого пристрою. Разом з подальшою комп'ютеризацією додрукарського процесу відбувається автоматизація редакційних процесів, що значно скорочує часові витрати, полегшує роботу редактора, дає змогу створити видавничий оригінал з новими технологічними можливостями.

Отже, мета цієї роботи – дослідження видавничої діяльності наукових бібліотек на сучасному етапі розвитку, виявлення шляхів оптимізації та вдосконалення процесів редакційної обробки тексту.

Треба зазначити, що розвиток цифрових технологій дає змогу значно прискорити редакційно-видавничі процеси, що становлять основу видавничої діяльності. Сучасне програмне забезпечення, створене спеціально для видавничо-поліграфічної діяльності, усунуло розмежування процесів набору, коректури та правки, що значно прискорило виготовлення оригінал-макета видання.

Відбувається зміна технологічного процесу, перерозподіл обов'язків редакційних працівників, скорочення виробничих операцій. Верстання

набору здійснюється за допомогою спеціальних комп'ютерних програм і вимагає значно менше часу, порівняно з традиційними технологіями, крім того, це дає можливість швидко зробити переверстку в разі внесення змін чи доповнень у текст. Така технологія є зручною і для верстальника, який просто «вливає» новий текст у готову електронну форму з визначеним форматом, і для художнього редактора, оскільки немає потреби робити новий макет, розробляти дизайн. До того ж редактор може здійснювати редагування безпосередньо на екрані, отримуючи завершений видавничий оригінал. Проте, слід зауважити, що на цьому етапі розвитку редакційно-видавничого процесу комп'ютер не може перебрати на себе функції людини-редактора, оскільки не існує жодного автоматизованого редактора тексту, який відповідає всім вимогам, що стоять перед редактором; неможливо належно формалізувати та автоматизувати процеси логічного осмислення тексту, перевірки фактичного матеріалу, вибору найдоцільнішого стилістичного відповідника. Треба зазначити, що перевага ручного редагування в тому, що воно враховує психологію сприйняття інформації людиною. Проте автоматизація процесів редакційно-видавничої підготовки видань дає змогу скоротити час додрукарської підготовки видання, зменшити ймовірність наявності помилок у тексті, здійснити якісне оформлення видань, що відповідає сучасним вимогам. До цього додамо, що до переваг комп'ютерного редагування видань, зокрема, належать вибір гарнітури й кеглю; перевірка правопису; виправлення та перестановка фрагментів тексту; зміна шрифту; застосування стилів; здійснення всіх видів верстки; створення електронного оригінал-макета видання тощо.

Детально досліджував редакційний етап у видавничому процесі З. Партико. За його словами, «...суттєво змінилася технологія видавничого процесу, а саме: для цілої низки операцій почали використовувати комп'ютери, що спричинило кардинальні зміни у видавничому процесі (самостійне набирання авторами простих і складних текстів – таблиць і формул, автоматизована перевірка орфографічної, морфологічної, синтаксичної, пунктуаційної та стилістичної правильності тексту, поступове зникнення процесу коректури, автоматичне визначення тексту...). Все це... вже викликало суттєві зміни в технології видавничого процесу...» [12, с. 14]. Серед іншого він розглядав методи комп'ютеризації процесу редагування, сформулював концепцію аксіоматичної нормативної теорії редагування.

Таким чином, прогресивні перетворення, що нині відбуваються у видавничій галузі, є необхідними, обумовленими об'єктивними

процесами подальшої комп'ютеризації редакційно-видавничого процесу як важливої складової видавничої діяльності. Сьогодні від редакційного працівника вимагається обов'язкове володіння навичками роботи в текстових редакторах, знання комп'ютера. Особливого значення набуває взаємозамінюваність фахівців, коли всі учасники редакційної підготовки видання мають певні навички опрацювання текстової та графічної інформації на всіх її етапах.

Предметом цього дослідження є аналіз трансформації видавничої діяльності наукових бібліотек як центрів інформації в умовах цифрового середовища, об'єктом дослідження – наукові бібліотеки України.

У 90-х роках ХХ ст. розпочався інтенсивний перехід на нові технології в науці, видавничій та бібліотечній діяльності. Останнім часом видавнича діяльність зазнала значних еволюційних трансформацій. Вектор її розвитку спрямований на перехід від традиційної парадигми обслуговування, заснованої на представленні видань на друкованих носіях, що вимагає від бібліотек вибору нових комунікаційних моделей, створення сучасної концепції діяльності з розвитку інформаційного наукового середовища. Інформатизація вимагає нових підходів до видавничої діяльності наукових бібліотек. Сьогодні це – не тільки видання друкованої продукції, а й розширення культурного інформаційного простору за рахунок створення електронних видань.

Бібліотечні установи стали реально відчувати стрімке зростання електронних ресурсів, насамперед, завдяки появі електронних енциклопедій, словників і довідників з різних галузей (сучасний видавничий процес дає змогу випускати видання паралельно в електронному та традиційному форматах) [9, с. 40]. Вони використовують нові комп'ютерні технології для власної видавничої діяльності. Традиційним об'єктом обробки та збереження в бібліотеках є видання – документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання та містить інформацію, призначену для поширення, є самостійно оформленим відповідно до вимог стандартів та інших нормативних документів і має вихідні відомості [5]. Електронне видання – електронний документ, який пройшов редакційно-видавниче опрацювання, має вихідні відомості та призначений для розповсюдження в незмінному вигляді [7].

Основним напрямом видавничої діяльності наукових бібліотек є підготовка й видання праць, що узагальнюють найважливіші результати фундаментальних і прикладних досліджень.

Наукові бібліотеки України, що є об'єктом цього дослідження, представлені потужною бібліотечною мережею Національної академії

наук України (НАН України), яка включає два науково-методичні центри – Національну бібліотеку України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) та Львівську національну наукову бібліотеку ім. В. Стефаника (ЛННБ) та 103 бібліотеки академічних установ. Бібліотеки НАН України орієнтовані на першочергове задоволення професійних інформаційних потреб учених, спеціалістів господарчого комплексу, діячів культури та мистецтва, а також забезпечення аналітичною інформацією органів законодавчої, виконавчої та судової влади, урядових структур. Більшість бібліотек готує бібліографічні довідки, списки нових надходжень, усні форми колективного та групового інформування; бібліографічні видання до ювілеїв інститутів, біобібліографічні – до ювілеїв учених, бібліографічні та інформаційні видання за тематикою наукових досліджень установи, складають бібліографічні покажчики на базі своїх бібліотечних фондів [2]. У Розпорядженні президії НАН України № 731 від 18.11.2011 р. «Про затвердження Порядку розповсюдження та обліку видавничої продукції науковими установами НАН України», зокрема, ідеться: «Випуск видавничої продукції є одним з основних статутних завдань Національної академії наук України і ставить за мету формування наукового інформаційного простору, підтримку наукової комунікації, оприлюднення результатів фундаментальних і прикладних досліджень з найважливіших проблем природничих, технічних і соціогуманітарних наук, пропагування досягнень науки та техніки, сприяння поширенню наукових знань. Підготовка та випуск видавничої продукції здійснюється науковими установами у межах виконання наукової тематики, а також за ініціативою вчених і наукових колективів за кошти державного бюджету та спеціального фонду наукових установ» [10].

Аналіз видавничої діяльності Національної академії наук України за останні 10 років дає змогу стверджувати, що Національна академія наук України – провідний центр із випуску наукової літератури в країні. Чітка тенденція зростання обсягу й спектра книжкової продукції говорить про значний потенціал, прояв якого буде можливий при формуванні в академії видавничого комплексу з повним видавничим циклом – від обробки рукопису до розповсюдження книги, який зможе задовольняти зростаючі потреби вчених і суспільства в сучасній та актуальній науковій інформації, зазначає академік НАН України Я. Яцків. За його словами, традиційно установи НАН України для реалізації своїх видавничих програм використовують власні ділянки оперативного друку (так зване відомче видання), на яких сьогодні друкуються більшість збірок наукових праць і близько 20–30 % монографічних видань... Подальший розвиток

наукового книговидання значною мірою залежить від наявності в академії власної поліграфічної бази. Забезпечення в межах Національної академії наук України повного видавничого циклу – основа майбутнього розвитку видавничого комплексу НАН України [18].

На сьогодні НАН України є співзасновником 87 наукових журналів, одного науково-популярного журналу («Світогляд»), одного реферативного журналу в чотирьох тематичних серіях (УРЖ «Джерело») і 41 збірника наукових праць. З цього переліку 20 журналів перевидають англійською мовою закордонні видавничі компанії, ще дев'ять академічних журналів установи НАН України готують і випускають англійською самостійно. Імпакт-фактор мають 18 академічних журналів, ще три нині очікують на одержання першого показника. Крім того, установи НАН України видають ще близько 150 назв наукових журналів і збірників наукових праць [15]. Видання установ НАН України є досить важливою складовою фондів бібліотек НДУ та вагомим науковим ресурсом, «який дозволяє користувачам отримати достовірну інформацію із перевірених джерел, він суттєво відрізняється від ресурсів, що зберігаються у традиційних пошукових системах» [17, с. 9].

Для висвітлення всього спектра видавничої продукції НАН України та оприлюднення аспектів видавничої справи було створено портал «Наукові публікації та видавнича діяльність НАН України». З метою інформування наукової спільноти укладаються щорічні ановані каталоги книжкових видань академії, представлені у відкритому доступі на веб-ресурсі Науково-видавничої ради НАН України.

Трендом у випуску видавничої продукції НАН України, у тому числі й за кордоном, є поступове збільшення кількості назв і зменшення сукупних тиражів. У найбільш загальному плані зміна обсягу видавничої продукції НАН України відбиває зміни економічних умов у державі. Таким чином необхідне нарощування обсягів видавничої продукції та розвиток наукового видання гальмується через відсутність сприятливих економічних і нормативних умов для всієї книговидавничої та книгорозповсюджувальної галузі.

Водночас подальший розвиток видавничої діяльності наукових бібліотек залежить від наявності та швидкості оновлення власної поліграфічної бази. Забезпечення в межах Академії наук повного видавничого циклу – запорука розвитку видавничого комплексу НАН України на новітньому рівні, повноправного входження її у сучасний інформаційний простір. Стратегічним завданням є якнайширше представлення результатів вітчизняних наукових досліджень у сучасній доступній світовій науковій

спільноті формі, його вирішенню сприятимуть кроки, спрямовані на вмотивування, стимулювання вчених до зарубіжних публікацій, на активніше впровадження іноземних мов у процесі підготовки наукових публікацій, а також на надання організаційної та фінансової підтримки в здійсненні зарубіжних видань праць учених академії.

У Концепції розвитку НАН України на 2014–2023 рр., зокрема, зазначено: «...1. Модернізувати науково-видавничий комплекс НАН України на основі впровадження передових інформаційно-комунікаційних технологій та цифрових ліній, включно зі створенням електронних редакцій на базі єдиного видавничого центру.

2. Збільшити обсяги англomовної наукової видавничої продукції НАН України, забезпечити для цього організацію бюро перекладів з іноземних мов на базі єдиного видавничого центру.

3. Максимально розширити випуск електронних версій журналів і книг, скоротити терміни публікації результатів досліджень.

4. Домогтися істотного зростання присутності наукових видань НАН України у міжнародних базах даних і системах цитування наукової літератури.

5. Оптимізувати систему розповсюдження наукової літератури» [8].

Як наголошує Я. Яцків, «на сьогодні актуальною проблемою є створення в Академії повного видавничого циклу. З цією метою ВД “Академперіодика” НАН України було передано частину виробничих приміщень Інституту технічної теплофізики НАН України. Однак завершення капітального ремонту цього об’єкта та його переобладнання під видавничо-поліграфічний комплекс, на жаль, постійно відкладається через брак фінансування» [15]. Проблема ситуація, у якій опинилася традиційна видавнича справа в сучасному суспільстві, може бути коротко описана так: масові накладі тепер обмежені в основному сферою навчальної, бульварної та прикладної літератури, а в інших випадках уже здебільшого безглуздо включати друкарську машину, можна обійтися і електронною книгою, у свою чергу охарактеризував таку ситуацію А. Антоненко [1].

На думку деяких науковців, пріоритетними напрямками роботи наукових бібліотек щодо інформаційного супроводу науки мають стати: інформаційне обслуговування вчених на основі всіх можливих ресурсів (придбаних і доступних у віддаленому або локальному режимах); участь в оглядово-аналітичній роботі; генерація власних добре структурованих інформаційних ресурсів мікрорівня та включення їх у єдиний інформаційний простір [16].

Слід зазначити, що багатопланова наукова діяльність НБУВ як головного науково-інформаційного центру держави відображається у видавничій продукції, видовий та тематичний репертуар якої надзвичайно широкий. Виходять друком і в електронному вигляді фундаментальні наукові праці, збірники документів і матеріалів, бібліографічні, довідкові, науково-інформаційні видання, науково-методичні видання, автореферати дисертацій, журнали. З 2012 р. започатковано представлення аудіоанонсів поточних номерів журналу «Бібліотечний вісник» у зібранні «Наукова періодика України» у форматі mp3. Крім того, видання бібліотеки постійно виставляються на її сайті.

У сучасних умовах трансформації видавничої діяльності наукових бібліотек особливого значення набуває формування видавничого репертуару, зокрема плану видань, на основі аналітичної діяльності бібліотек, а також участь бібліотечних установ у рекламній діяльності шляхом представлення інформації на сайтах.

Останнім часом відбувається якісна зміна наукової бібліотечної системи. Трансформуються та складнішають традиційні види бібліотечної діяльності: видавнича, бібліографічна, з'являються нові, такі як наукометрична. Сьогодні наукові бібліотеки є творцями наукових електронних ресурсів в Інтернеті, здійснюють профільну навігацію в мережі, займаються видавничою діяльністю, у тому числі електронною. Їх ресурси, видання затребувані широким колом дистантних користувачів. Крім того, видавнича діяльність значно розширилася за кількістю найменувань, обсягу, накладу, цьому сприяє прагнення бібліотечних працівників відповісти часу. Завдяки їхнім зусиллям видання стають більш оперативними та якісними.

У контексті вищезазначеного можна зробити висновок стосовно необхідності науково-обґрунтованої видавничої політики, що надає видавничій діяльності бібліотечних установ системність, комплексність і цілісність. За значних обсягів видавничої діяльності потрібний пакет різноманітних програм, що мають, зважаючи на специфіку бібліотечного книговидання, різні фінансово-економічні механізми їх забезпечення. У цілому розвиток видавничої діяльності бібліотеки відбиває загальну тенденцію зростання ролі видавничої діяльності як соціального інституту у зв'язку із зростанням відкритості соціуму, оскільки видати – означає опублікувати та розмножити, тобто зробити публічно доступними, відкритими творчі та наукові ідеї, твори, думки або якусь іншу інформацію [11].

Отже, видавнича діяльність наукових бібліотек може стати продуктивною інформаційно-інтелектуальною технологією, що сполучає найбагатші бібліотечні фонди та інтелектуальні ресурси бібліотечних установ із сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями та запитам користувачів.

Список використаних джерел

1. *Антоненко А. Н.* Издательское дело требует регулирования / А. Н. Антоненко // Национальная библиотека. – СПб. : Российская национальная библиотека, 2014. – № 1. – С. 44–47.
2. Бібліотеки Національної академії наук України : довідник / НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; уклад.: А. А. Свобода, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоіденко [та ін.] (наук. ред.). – К., 1996. – 110 с.
3. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 360 с.
4. *Госина Л. И.* Взаимодействие издательской и библиотечной деятельности Российской Академии наук в информационном пространстве [Электронный ресурс] : дис. ... д-р филол. наук : спец. 05.25.03 «Библиотековедение, библиографоведение и книговедение» / Л. И. Госина. – М., 2004. – 346 с. – Режим доступа: <http://www.disserscat.com/content/vzaimodeistvie-izdatelskoi-i-bibliotechnoi-deyateln>. – Загл. с экрана.
5. ГОСТ 7.60–2003. (ИСО 5127–2–83). Издания. Основные виды. Термины и определения [Электронный ресурс] : межгос. стандарт. – Введ. с 01.07.2004, взамен ГОСТ 7.60–90. – Изд. офиц. – М. : Изд-во стандартов, 2004. – Электрон. дан. – Режим доступа: http://orel3.rsl.ru/kb/text/gost_7.60-2003.pdf. – Загл. с экрана.
6. *Давидова І. О.* Бібліотечно-інформаційне виробництво: технології інтелектуалізації та гуманізації / І. О. Давидова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2004. – № 2. – С. 38–45; Давидова І. О. Сучасна бібліотека як система виробництва інформаційних продуктів та послуг / І. О. Давидова // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 4. – С. 18–20; Давидова І. О. Перспективи розвитку бібліотечного виробництва в ринково-орієнтованому суспільстві знань / І. О. Давидова // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005. – № 1. – С. 30–37.
7. ДСТУ 7157:2010. Інформація та документація. Видання електронні.

Основні види та вихідні відомості : нац. стандарт України. – Чинний від 2010–07–01. – Вид. офіц. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – 13 с.

8. Концепція розвитку НАН України на 2014–2023 роки [Електронний ресурс] // Національна академія наук України. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/CONCEPTSIYA%20ROZVYTKU.pdf>. – Назва з екрана.

9. *Копанєва В.* Бібліотека як центр збереження інформаційних ресурсів Інтернету : [монографія] / В. Копанєва ; НАН України ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – 198 с.

10. Національна академія наук України. Наукові публікації і видавнича діяльність НАН України. Порядок розповсюдження та обліку видавничої продукції науковими установами НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www1.nas.gov.ua/PUBLICATIONS/Q_A/Pages/DistributionAccounting.aspx. – Назва з екрана.

11. *Никонорова Е. В.* Трансформация современной библиотеки: новые возможности для партнерства в издательской деятельности [Электронный ресурс] / Никонорова Екатерина Васильевна // Книжная индустрия. – 2012. – № 7, сент. – Режим доступа: <http://www.bookind.ru/categories/library/730/>. – Загл. с екрана.

12. *Партико З. В.* Загальне редагування: нормативні основи : навч. посіб. / З. В. Партико. – Л. : ВФ Афіша, 2006. – 416 с.

13. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-вр>. – Назва з екрана.

14. Про видавничу справу : Закон України від 05.06.1997 р. № 318/97-ВР [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : офіц. веб-портал. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main>. – Назва з екрана.

15. Про науково-видавничу діяльність Національної академії наук України. Виступ академіка НАН України Я. С. Яцківа // Вісн. НАН України. – 2013. – № 5. – С. 60–61.

16. *Редькина Н. С.* Научные библиотеки в информационном обеспечении управления наукой / Н. С. Редькина // Библиотековедение. – 2004. – № 3. – С. 47–52.

17. Робота бібліотек науково-дослідних установ Національної академії наук України в 2012 році : інформ.-аналіт. огляд / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; авт.: А. А. Свобода, Н. І. Смаглова, Г. І. Солоіденко ; відп. ред. А. А. Свобода. – К., 2013. – Вип. 18. – 287 с.

18. *Яцкив Я. С.* Состояние и пути совершенствования научного книгоиздания в Национальной академии наук Украины [Електронний

ресурс] / Я. С. Яцкив // Національна академія наук України. – 2008. – 6.08. – Режим доступу: <http://www1.nas.gov.ua/publications/books/Pages/golovna.aspx>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 28.05.2014.

Tatiana Dubas,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

PUBLISHING ACTIVITY OF SCIENTIFIC LIBRARIES IS IN MODERN INFOMEDIA: PROGRESS TRENDS

The article is sanctified to illumination of publishing activity of scientific libraries on the stage of development of informative society. The specific of transformation of publishing activity is exposed in the conditions of distribution of electronic technologies.

Keywords: scientific libraries, informative resource, computer technologies, digital environment.

Татьяна Дубас,

зав. отделом синтеза социокультурных сетевых ресурсов НЮБ Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ИЗДАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАУЧНЫХ БИБЛИОТЕК В СОВРЕМЕННОЙ ИНФОРМАЦИОННОЙ СРЕДЕ: ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ

Статья посвящена освещению издательской деятельности научных библиотек на этапе развития информационного общества. Раскрыта специфика трансформации издательской деятельности в условиях распространения электронных технологий.

Ключевые слова: научные библиотеки, информационный ресурс, компьютерные технологии, цифровая среда.

Вікторія Бондаренко,

канд. наук із соц. комунікацій, мол. наук. співроб. відділу політологічного аналізу СІАЗ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

БІБЛІОТЕЧНЕ ДИСТАНТНЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ: РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЧНО-ПОНЯТТЄВОГО АПАРАТУ В УМОВАХ ПОШИРЕННЯ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ

У статті досліджено наукові підходи до формування термінологічно-поняттєвого апарату дистантного обслуговування, проаналізовано його розвиток і трансформацію під впливом інтернет-технологій. Розкрито місце дистантного інтернет-обслуговування в термінологічній системі загального бібліотечного обслуговування та запропоновано визначення поняття «дистантного бібліотечного обслуговування» з позиції комунікаційної теорії та функціонування бібліотеки як універсального інформаційно-комунікаційного комплексу.

Ключові слова: бібліотека, інтернет-технології, бібліотечне обслуговування, дистантне обслуговування, дистантний користувач, комунікація, інформаційно-комунікаційні технології.

Зростання обсягів соціальної інформації та інтенсифікація з впровадженням новітніх електронних технологій комунікаційних процесів у суспільстві актуалізували питання організації в бібліотеках дистантного інтернет-обслуговування, покликаного задовольнити потребу користувачів у оперативному доступі до різноманітних електронних інформаційних ресурсів та отриманні якісних сучасних інформаційних послуг. Утім, як виявило опрацювання бібліотекознавчої літератури, проблематика цієї теми є недостатньо розробленою. Зокрема, це стосується поняттєвого апарату. У сучасних наукових дослідженнях процесу розділеної в часі та просторі взаємодії бібліотеки та користувача бібліотекознавцями поряд із терміном «дистантне обслуговування» (В. Горвий, Т. Гранчак, С. Кулицький, В. Медведєва) використовуються такі визначення, як «обслуговування на основі використання новітніх технологій» (М. Дворкіна), «віртуальне (електронне) обслуговування» (Д. Грибков, І. Моргенштерн, Ю. Мелентьєва, О. Бичко, О. Кутузова), «онлайнове обслуговування» (Д. Соловяненко, О. Жабко), «дистанційне обслуговування» (О. Ісаєнко). Відповідно, користувачі бібліотечних

послуг, що користуються ними поза бібліотекою, визначаються як «дистантні користувачі» (В. Горовий, Т. Гранчак, С. Кулицький, В. Медведєва), «віддалені користувачі» (Д. Грибков, О. Жабко, Т. Добко, Н. Каліберда, О. Кутузова), «відділені користувачі» (І. Науменко, С. Дригайло), «онлайнні читачі» (М. Кузніченко, М. Камишанова) тощо. Як бачимо, різними науковцями у процесі наукової дискусії або спільної роботи та досліджень для позначення одного і того самого явища або процесу можуть використовуватись різні терміни, що ускладнює пошуки «єдиного знаменника».

Така ситуація значною мірою обумовлена необхідністю прискореного наукового осмислення стрімких трансформаційних процесів, яких зазнала бібліотечна діяльність протягом останніх двох десятиріч. Лавиноподібне зростання інформаційних потоків і поширення нових інформаційно-комунікаційних технологій спричинює масштабні зміни в науковій мові, які виражаються як у появі нових термінів, понять, так і в змінах значень і способів використання тих, що вже існують. Особливо відчутні ці процеси в тих галузях людської діяльності, які пов'язані з отриманням, опрацюванням, накопиченням, зберіганням, створенням інформації. Швидкість, з якою одні технології та засоби роботи з інформацією змінюють інші, настільки велика, що вже через три–чотири роки ті знання, які вважались новими, втрачають свою актуальність. Такі зміни не можуть не призводити до змін мовного характеру. А саме, поняттєвий та термінологічний апарат стає не зовсім коректним, а інколи – узагалі непридатним у нових умовах. Не меншою проблемою є наділення старих термінів і понять новими значеннями. Так, як слушно звертає увагу Т. Добко, термін «онлайнне довідково-бібліографічне обслуговування» відома російська дослідниця О. Жабко вважає синонімом «віртуального», а останнє розглядає як форму «організації онлайнного (віртуального) довідково-бібліографічного обслуговування віддалених користувачів», водночас Л. Невдєєв в англо-російському тлумачному словнику-довіднику «Телекомунікаційні технології» визначає онлайннову службу як «інформаційну службу, що забезпечує роботу електронної пошти, служби новин та інших додатків, орієнтованих на діалоговий режим обміну інформацією з користувачем (типу «запит – відповідь»)» [1, с. 18–20]. Отже, у цьому випадку одним терміном науковці позначають різні поняття. Зауважимо при цьому, що сам термін «онлайнний» передбачає взаємодію користувача з бібліотекою в режимі реального часу. Тобто, використання терміна «онлайнне обслуговування» може бути коректним лише у тому випадку, коли йдеться про ті послуги та ресурси, доступ до яких

користувач може отримати одразу після звернення до бібліотеки (наприклад, доступ до електронного каталогу та електронних бібліографічних баз даних). У цьому контексті навряд чи підготовку для користувача бібліографічної довідки можна віднести до онлайн-ових послуг, адже цей процес потребує часу.

Невизначеність термінологічного апарату ускладнює подальше дослідження процесу бібліотечного дистантного обслуговування, з'ясування особливостей його розвитку та шляхів вдосконалення, розширення функцій, підвищення значення як одного з провідних напрямів бібліотечної діяльності та актуалізує завдання розробки чіткої терміносистеми за єдиними критеріями, використання яких закладатиме підґрунтя для її подальшого розвитку. Розкриттю цього аспекту і присвячена ця стаття.

На актуальність проблеми дефініцій у бібліотекознавстві, пов'язаних з поширенням електронних технологій, у тому числі з феноменом появи дистантних користувачів, звертає увагу Ю. Столяров. У своїй роботі «Двоконтурна системна модель бібліотеки» він зазначає: «...Бібліотечний фонд як систему тепер треба ділити на два підфонди: електронний, але не просто електронний, а мережевий, та ? – для нинішнього фонду слід знайти епітет. Напрошується слово “традиційний”, але ж і мережевий для деяких бібліотек давно став традиційним. Контингент користувачів теж доведеться ділити на «своїх» (що користуються і чужими фондами), і “чужих”, тобто тих, що прийшли та користуються і нашими фондами. Для останніх за кордоном знайдений термін – *associated user*, асоційований користувач. А “неасоційованого” як тепер іменувати? – знову потрібен термін» [2].

З урахуванням того, що бібліотека є інформаційно-комунікаційною системою, бібліотечне обслуговування як взаємодію між бібліотекою та користувачем доцільно розглядати через призму процесу комунікації. У цьому контексті логічним є формування терміносистеми предметної сфери дослідження через інтеграцію традиційних бібліотекознавчих термінів (бібліотечне обслуговування, користувач бібліотеки, бібліотечна послуга та ін.) з терміносистемою теорії соціальних комунікацій (контактна та дистантна комунікація та ін.), оскільки такий підхід акцентує увагу на комунікаційній складовій бібліотечного обслуговування на протигагу технічному підходу, відповідно до якого в основу визначення специфіки обслуговування покладено фактор віддаленості бібліотеки від користувача та застосування в процесі обслуговування технічних засобів комунікації.

У контексті цього дослідження першочерговим є завдання визначення та уточнення таких дефініцій, як «дистантне обслуговування», «дистантне інформаційно-аналітичне обслуговування», «дистантне інтернет-обслуговування», «дистантний користувач», «дистантна послуга».

Поняття «бібліотечне дистантне обслуговування» є похідним від «бібліотечного обслуговування». Як виявило вивчення наукової фахової літератури, бібліотекознавцями воно трактується по-різному.

М. Дворкіна визначає бібліотечне обслуговування як взаємодію суб'єктів, обумовлену потребами бібліотечної діяльності, підкреслюючи, таким чином, активну участь у цьому процесі читача [3, с. 56], відкрити, багаторівневу підсистему бібліотеки з надання різноманітних інформаційних послуг, орієнтованих на користувачів [4, с. 15]. Тому, як зазначає фахівець, функціонування цієї підсистеми пов'язане з моніторингом, аналізом і оцінкою стану реальних і потенційних користувачів, їх потреб та очікувань, дослідженням розвитку інформаційно-культурних і освітніх послуг та аналізу якості послуг що надаються бібліотекою, їх відповідності потребам користувачів. Зокрема, вона наголошує на тому, що бібліотечне обслуговування вже давно є багаторівневою системою, а сучасні технології, особливо Інтернет, посилюють цю характеристику обслуговування.

Ще однією актуальною тенденцією бібліотечного обслуговування, яку підкреслює М. Дворкіна, є його переорієнтація на самообслуговування, адже користувач, працюючи на комп'ютері, сам продумує стратегію пошуку, входить в інформаційні мережі, у тому числі бібліотечні, сам уточнює свій запит, використовуючи різноманітні програмні меню, здійснює пошук за різними ознаками (бібліографічним елементом, ключовим словом, індексом), ідентифікує свій запит і ті дані або документи, які надає інформаційна система, групує одержані дані, документи [4, с. 31].

За визначенням В. Брежнєвої та В. Мінкіної, бібліотечне обслуговування – це діяльність, за результатами якої користувачі роблять висновок про необхідність, корисність для них бібліотеки або інформаційної служби. Від задоволеності обслуговування залежать подальші відносини між бібліотекою та користувачами: чи стане випадковий відвідувач постійним читачем цієї бібліотеки або віддасть перевагу альтернативним джерелам задоволення інформаційних потреб [5, с. 94].

Детально досліджує поняття «бібліотечне обслуговування» Ю. Мелентьєва, розглядаючи його через призму ідеологічної, педагогічної (виховної), просвітницької, соціалізуючої, інформаційної концепцій [6].

Варто зазначити, що в Законі України про «Про бібліотеки і бібліотечну справу» взагалі відсутнє визначення бібліотечного обслуговування, а вказується лише на форми бібліотечного обслуговування, такі як: абонемент (у тому числі міжбібліотечний); система читальних залів; дистанційне обслуговування засобами телекомунікації; бібліотечні пункти; пересувні бібліотеки. Натомість є визначення бібліотечної послуги, як результату діяльності бібліотеки із задоволення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки [7]. Звідси можна зробити висновок, що бібліотечним обслуговуванням є діяльність бібліотеки із задоволення інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб користувачів бібліотеки.

У Національному стандарті України з інформації та документації, бібліотечно-інформаційної діяльності поняття «бібліотечне обслуговування» визначається як «сукупність різного виду діяльності бібліотеки, спрямованої на задоволення потреб її читачів у формі надання бібліотечних послуг» [8].

Виокремимо ті ознаки бібліотечного обслуговування, на яких воно вибудовується у розглянутих визначеннях: процес взаємодії суб'єктів, обумовлений потребами бібліотечної діяльності; система з надання різноманітних інформаційних послуг, орієнтованих на користувачів; діяльність, що орієнтована на надання масових форм послуг, за результатами якої користувачі роблять висновок про необхідність, корисність для них бібліотеки або інформаційної служби; формування «усебічно розвиненої» особистості, піднесення читацьких потреб і максимально повне їх задоволення, діяльність, що сприяє успішному входженню особистості в соціум, надання користувачеві широкої та повної інформації. Отже, бібліотечне обслуговування, за розглянутими визначеннями – це, у першу чергу, вид діяльності бібліотеки, спрямованої на задоволення інформаційних потреб система послуг, які, по суті, також є результатом діяльності бібліотеки. Утім, означення «бібліотечне» вже відображає цей факт. Водночас визначення бібліотечного обслуговування як виду бібліотечної діяльності не враховує участі в цьому процесі користувача, який, власне, її ініціює і без якого така діяльність втрачає будь-який сенс.

На діалогічному характері бібліотечного обслуговування акцентувала увагу і М. Дворкіна, цілком слушно визначаючи цей вид бібліотечної діяльності вже як взаємодію суб'єктів. Адже саме потреби користувачів обумовлюють формування тих або інших послуг і є стимулом для розвитку всієї системи бібліотечного обслуговування. Тобто спочатку виникає потреба користувача у тій чи іншій послуді, після чого корис-

тувач розпочинає процес комунікації з бібліотекою, вступає з нею у взаємодію, а потім бібліотека розпочинає діяльність із задоволення його запиту.

Крім того, в умовах упровадження в бібліотечну діяльність інтерактивних технологій слід констатувати залучення рядом бібліотек до створення електронного бібліотечно-інформаційного ресурсу користувачів, а отже, опосередковано, участь останніх у процесі бібліотечного обслуговування.

Визначення бібліотечного обслуговування як процесу взаємодії користувача й бібліотеки відповідатиме і соціально-комунікаційному підходу, який вимагає розгляду явища у системі суспільної взаємодії, з позиції, чи здійснює об'єкт дослідження на соціум той вплив, який технологічно закладався, і як соціум відреагував на об'єкт впливу.

Таким чином, у рамках застосування соціально-комунікаційного підходу, виходячи із загальної гуманізації бібліотечної діяльності, зміни в ній акцентів із книги на користувача, а також враховуючи впровадження вже сьогодні в ряді бібліотек інтерактивних послуг і розвиток самообслуговування, «бібліотечне обслуговування» пропонується визначати не як «бібліотечну діяльність», а як «процес взаємодії користувача з бібліотекою».

Що стосується бібліотечного обслуговування користувачів, які отримують бібліотечні послуги, не перебуваючи безпосередньо в приміщенні бібліотеки, або в години, коли бібліотека не працює, за допомогою сучасних електронних технологій, то для його позначення М. Дворкіна у своїх роботах застосовує поняття «обслуговування, що використовує нові інформаційні технології», та акцентує увагу на трьох істотних відмінностях між ним і традиційним обслуговуванням. Перша відмінність полягає в тому, що обслуговування на базі нових інформаційних технологій дає змогу, на відміну від традиційного, користувачу скористатися доступом до світових ресурсів, а не однієї бібліотеки або певної мережі бібліотек. Друга відмінність у тому, що традиційне обслуговування передбачає прихід користувача в бібліотеку, а нове – саме наближується до користувача (додому, на роботу тощо), тобто створює не масові або групові, а індивідуальні умови для роботи з інформацією. Третя істотна відмінність полягає у тому, що традиційне обслуговування орієнтує користувача, головним чином, у документах, а нове – також і в текстах (розкриваючи їх, надаючи концептографічну, кон'юнктуру інформацію тощо). Це те, про що завжди мріяли люди – мати під рукою у будь-який час будь-яку потрібну інформацію [4, с. 13].

Розглядаючи такий вид обслуговування в соціально-комунікаційному аспекті, дослідниця звертає увагу на його сутнісні ознаки, такі як доступ до світових ресурсів, індивідуальні умови використання інформації.

О. Ісаєнко в дослідженнях нових видів бібліотечного обслуговування користується терміном «дистанційне обслуговування», яке розуміється, як забезпечення доступу до електронних ресурсів і бібліотечних сервісів за допомогою використання засобів телекомунікаційного зв'язку [9, с. 141].

Термін «онлайнний бібліотечний сервіс» (ОБС) під час дослідження нових бібліотечних сервісів використовує Д. Соловяненко, розуміючи його як діяльність бібліотеки із забезпечення дистанційного доступу користувачів комп'ютерної мережі до інформаційного змісту у вигляді документних і комунікаційних електронних ресурсів, що передбачає процес інтерактивної взаємодії між клієнтською та серверною сторонами. Відповідно до такого визначення формулюються і основні ознаки цього виду бібліотечного сервісу: дистанційність, діалоговість, інтерактивність, полісуб'єктність, віртуальність, комплексність, загальнодоступність тощо. Проте, слід зазначити, що дослідник визнає, що кожна з цих ознак, узята окремо від інших, може бути властивою і для інших видів бібліотечного сервісу. Так, наприклад, відомо багато форм дистанційного бібліотечного сервісу, таких як МБА або надання телефонних довідок, проте ці форми не є ОБС [10, с. 204].

Термін «віртуальне (електронне) обслуговування» використовує ряд дослідників, серед яких Д. Грибков, І. Моргенштерн, Ю. Мелентьєва, О. Бичко, О. Кутузова та ін., які розуміють під ним обслуговування, що здійснюється за допомогою електронних засобів зв'язку, часто в режимі реального часу, коли користувачі використовують комп'ютер і різні інтернет-технології для спілкування з бібліотекарями, не будучи присутніми при цьому в бібліотеці. До того ж до «електронного» обслуговування цілком коректним було б віднесення також консультацій та довідок за телефоном, оголошень по радіо, проведення теле-трансляцій тощо.

При цьому в усіх цих розглянутих визначеннях звертається увага насамперед на технічний аспект взаємодії бібліотеки та користувача, а саме використання «електронних засобів зв'язку», «комп'ютера і різних інтернет-технологій», «засобів телекомунікаційного зв'язку», «нових інформаційних технологій», «дистанційний доступ користувачів комп'ютерної мережі до інформаційного змісту». Утім, технічний підхід логічніше застосовувати не до всього процесу обслуговування, а лише до процесу надання доступу. Дистанційний доступ можна

визначити як доступ до ресурсів за допомогою комп'ютерних технологій, можливість зв'язувати постачальника інформації з її споживачем через електронні канали, а також можливість для працівників бібліотеки виступати посередниками в електронній взаємодії, зберігати, організовувати та передавати інформацію до користувачів через електронні канали.

Водночас враховуючи, що бібліотека є інформаційно-комунікаційною системою, а бібліотечне обслуговування – взаємодією між бібліотекою та користувачем, його, як процес комунікації, доцільно розглядати з позицій не технічного, а комунікаційного підходу, відповідно до якого за характером суб'єктів комунікаційного процесу відносно один одного в просторі та часі розрізняють спілкування контактне та дистантне.

Таким чином, для позначення бібліотечного обслуговування користувачів, які отримують бібліотечні послуги, не перебуваючи безпосередньо в бібліотеці, або в години, коли бібліотека не працює, тобто є «роз'єднаними» з бібліотекою в часі та просторі, доцільно використовувати термін «дистантне обслуговування», розуміючи його як процес взаємодії між користувачем і персоналом бібліотеки, її матеріальними, технологічними та інтелектуальними ресурсами, орієнтований на задоволення інформаційних потреб користувачів шляхом надання доступу до інформаційних продуктів і ресурсів дистанційно.

Запропоноване поняття дистантного обслуговування включає надання як таких, уже традиційних, видів бібліотечних послуг, як МБА, ММБА, довідка за телефоном, листування тощо, так і нових видів послуг, надання/отримання яких передбачає використання нових інформаційних і насамперед інтернет-технологій.

Виходячи із запропонованої дефініції дистантного обслуговування, усі ці послуги можна віднести до дистантних – таких, які є результатом дистантної комунікації бібліотеки й користувача із задоволення його інформаційних, науково-дослідних, освітніх, культурних та інших потреб.

Ті ж послуги, надання/отримання яких потребує використання інтернет-технологій, варто виокремити у підвид дистантних послуг – дистантні інтернет-послуги. Формування з поширенням і розвитком Інтернету комплексу таких бібліотечних послуг актуалізувало питання виокремлення обслуговування на основі інтернет-технологій та його окремого визначення як дистантного інтернет-обслуговування – комплексу інформаційних послуг з дистантного обслуговування користувачів на основі інтернет-технологій.

Як показує досвід бібліотечного обслуговування, на сьогодні комфортність цього виду бібліотечної діяльності для користувача значною мірою

визначається можливістю надання останньому доступу до комплексного ресурсу, синтезованої наукоємної інформації у вигляді досьє, дайджестів, оглядів та іншої інформаційної та інформаційно-аналітичної продукції, яка виготовляється в бібліотеках, що актуалізує визначення поняття бібліотечного дистантного інформаційно-аналітичного обслуговування, яке пропонується розуміти як сервіс забезпечення дистантної комунікації користувачів з інформацією широкого кола різноманітних джерел шляхом надання доступу до наукоємного інформаційного продукту, створеного бібліотечним персоналом.

Що стосується користувача (відповідно до Закону України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» користувач бібліотеки – фізична чи юридична особа, яка звернулася до послуг бібліотеки [7]), який отримує бібліотечні послуги дистанційно, то бібліотекознавцями він називається знову-таки по-різному, найчастіше – «віддаленим» або «віртуальним».

Можна погодитися з Т. Добко, яка вказує на необхідність єдиного чіткого термінологічного підходу до визначення зазначеної категорії користувачів, наголошуючи на некоректності тих термінів, що вживаються сьогодні. Зокрема, коментуючи поширення в науковій літературі терміна «віртуальний», науковець звертає увагу на те, що «останнім часом набуло поширення і застосування словосполучення “віртуальні читачі”, “віртуальні користувачі”, “віртуальні відвідувачі” тощо. Зміст поняття “віртуальний” чітко визначений у фахових виданнях. Та й у масовій свідомості слово віртуальний сприймається саме як ілюзорний, умовний, уявний, хоча останнім часом під тиском його необґрунтованого вживання для позначення комунікаційних технологій воно набуває нового, безпідставно розширеного, значення» [1, с. 18].

Те саме стосується такого означення цієї категорії користувачів бібліотечних послуг, як онлайніві, адже користувач може взаємодіяти з бібліотекою та отримувати послуги не обов'язково в режимі реального часу. Вживання термінів «віддалені» або «відділені», «дистанційні» користувачі є в цьому випадку більш доречним, хоча певні зауваження все одно залишаються.

Від початку термін «віддалені користувачі» (Remote Library Users) почали застосовувати в західній бібліотечній практиці. Утім, формування терміносистеми простим калькуванням, дослівним перекладом з іншої мови не може вважатися науковим методом, тим більше враховуючи специфіку словотворення в різних мовах і можливі відтінки змістовного навантаження в словах. Крім того, вивчення ряду бібліотечних інструкцій з обслуговування користувачів і термінологічних словників виявило,

що під терміном «віддалений користувач» розуміється користувач, який має доступ до обчислювальної системи за допомогою віддаленого терміналу (!). У кращому випадку, користувач, що здійснює доступ до ресурсів системи з віддаленого терміналу з використанням каналів телефонного, радіо- та інших видів зв'язку [11–14].

Отже, термін запозичений з інформатики, що цілком закономірно, оскільки розвиток саме цієї науки привів у підсумку до радикальних змін у бібліотечному обслуговуванні. Утім він, як і термін «дистанційний», більше відображає специфіку доступу користувача до ресурсу, а не характер взаємодії користувача та бібліотеки. З огляду на комунікаційну природу такої взаємодії, у цій роботі пропонується визначити таку категорію бібліотечних користувачів, як дистантні користувачі. Це – користувачі бібліотечних ресурсів і послуг, які комунікують з бібліотекою дистанційно.

Запропонований термінологічний апарат дослідження не вирішує повністю завдання розроблення терміносистеми дистантного обслуговування, адже розвиток бібліотекознавчої науки та впровадження в діяльність бібліотек нових видів роботи приводить до виникнення нових форм взаємодії користувача з бібліотекою та бібліотечно-інформаційними ресурсами, потребує осмислення їхнього місця в системі бібліотечної діяльності з відповідним відображенням у поняттєво-категоріальному апараті й термінах.

Список використаних джерел

1. *Добко Т. В.* Довідково-бібліографічне обслуговування в електронному середовищі: віртуальне чи реальне / Т. В. Добко // *Бібл. вісн.* – 2011. – № 4. – С. 11–23.
2. *Столяров Ю. Н.* Двухконтурная системная модель библиотеки [Электронный ресурс] / Ю. Н. Столяров. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea2002/trud/sec1114/Doc68.HTML>. – Загл. с экрана.
3. *Дворкина М. Я.* Библиотечное обслуживание как система : учеб. пособие / М. Я. Дворкина. – М. : Изд-во МГИК, 1992. – 136 с.
4. *Дворкина М. Я.* Библиотечное обслуживание: новая реальность : лекции / М. Я. Дворкина. – М. : Изд-во Моск. гос. ун-та культуры и искусств, 2003. – 48 с.
5. *Брежнева В. В.* Информационное обслуживание: продукты и услуги, предоставляемые библиотеками и службами информации предприятий /

В. В. Брежнева, В. А. Минкина ; СПбГУКИ. – СПб. : Профессия, 2004. – 304 с. – (Серия «Библиотека»).

6. *Мелентьева Ю. П.* Библиотечное обслуживание [Электронный ресурс] / Ю. П. Мелентьева. – М. : ФАИР, 2006. – 256 с. – Режим доступа: http://www.rntb.org/bibliotachnoe-obsluzhivanie/bibliotachnoe-obsluzhivanie_115.html. – Загл. с экрана.

7. Про бібліотеки і бібліотечну справу [Електронний ресурс] : Закон України від 27 січ. 1995 р. № 32/95-ВР // Відом. Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.

8. Національний стандарт України. Інформація і документація. Бібліотечно-інформаційна діяльність. Терміни та визначення понять. прДСТУ [Електронний ресурс] // Український інститут науково-технічної і економічної інформації. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: www.uin-tei.kiev.ua/images/files/./proekt.doc. – Назва з екрана.

9. *Ісаєнко О. О.* Бібліотечне дистанційне обслуговування в Україні на сучасному етапі / О. О. Ісаєнко / Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 27 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – С. 139–146.

10. *Соловяненко Д. В.* Онлайновий бібліотечний сервіс як один із видів бібліотечного сервісу / Д. В. Соловяненко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. Вип. 11 / відп. ред. О. С. Онищенко. – К., 2003. – С. 200–222.

11. Віддалений користувач [Електронний ресурс] // Е-слово русские и украинские словари : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: http://www.eslovo.com.ua/Ekonomichna_entsyklopediya/page/viddalenyu_korystuvach.995. – Назва з екрана.

12. Віддалений користувач [Електронний ресурс] // Словopedia : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: <http://slovo-pedia.org.ua/38/53394/378124.html>. – Назва з екрана.

13. Віддалений користувач [Електронний ресурс] // Тлумач : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: http://tlumach.com.ua/Ekonomichna_entsyklopediya/page/viddalenyu_korystuvach.995. – Назва з екрана.

14. Віддалений користувач [Електронний ресурс] // Циклоп – енциклопедії та словники : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – Режим доступу: <http://cyclop.com.ua/content/view/767/58/1/10>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 16.04.2014.

Viktoriya Bondarenko,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

LIBRARY REMOTE SERVICE: DEVELOPMENT OF TERMINOLOGY AND CONCEPTUAL APPARATUS IN TERMS OF THE SPREAD OF INTERNET TECHNOLOGY

This paper investigates the scientific approaches to the formation of the terminology and conceptual apparatus of the distance service, analyzes its development and transformation under the influence of Internet technologies.

Reveals the place of the terminological system of Remote service in the system of general library services and proposes a definition of Remote service from the standpoint of communication theory and Librarie's operation as a universal information and communication industry.

Keywords: library, internet technology, library service, remote service, distant user, communication, information and communication technology.

Викторія Бондаренко,

канд. наук по соц. комунікаціям, мл. науч. сотр. отдела политологического анализа «СІАЗ» Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

БИБЛИОТЕЧНОЕ ДИСТАНЦИОННОЕ ОБСЛУЖИВАНИЕ: РАЗВИТИЕ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОГО АППАРАТА В УСЛОВИЯХ РАСПРОСТРАНЕНИЯ ИНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГИЙ

В статье исследованы научные подходы к формированию терминологического аппарата дистанционного обслуживания, проанализированы его развитие и трансформация под влиянием интернет-технологий.

Раскрыто место дистанционного интернет-обслуживания в терминологической системе общего библиотечного обслуживания и предложено определение понятия дистанционного библиотечного обслуживания с позиции коммуникационной теории и функционирования библиотеки как универсального информационно-коммуникационного комплекса.

Ключевые слова: библиотека, интернет-технологии, библиотечное обслуживание, дистанционное обслуживание, дистанционный пользователь, коммуникация, информационно-коммуникационные технологии.

Ігор Рудь,

канд. політ. наук, мол. наук. співроб. відділу політологічного аналізу СІАЗ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ОПТИМІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИХ ПІДРОЗДІЛІВ БІБЛІОТЕК

У статті аналізуються засоби оптимізації діяльності інформаційно-аналітичних підрозділів, розглянуто специфіку аналітичної діяльності в управлінських структурах і бібліотеках, досліджено досвід використання програмних комплексів і комп'ютерних систем, що надають оперативну інформацію.

Ключові слова: інформаційно-аналітичне забезпечення, інформаційна аналітика, інформаційний моніторинг.

Формування інформаційного ринку в Україні почалося на початку 90-х років ХХ ст. За ці роки пройдено шлях від майже повної відсутності усвідомленої потреби в інформаційному і тим більше в аналітичному продукті до сьогоденного формування попиту на аналітичні та прогностичні продукти й послуги. Загальні питання аналітичної діяльності та використання інформаційних технологій у даній діяльності розглядалися в працях О. Кобелева [5, 6], М. Слободяника, В. Варенка [1], Л. Чуприни, О. Ворошилова, Н. Вітушко [2] та ін. Істотний внесок у розробку теоретичних, методологічних та організаційних аспектів інформаційного забезпечення управлінських рішень внесли й зарубіжні автори В. Подчернін [8], Ю. Курносів, Н. Сляднева [9] та ін.

Дослідження підходів до розкриття сутності інформаційного забезпечення управління дало змогу виявити вагомі відмінності в питаннях його опису та як результат відсутність єдиного визначення поняття інформаційно-аналітичного забезпечення.

Об'єкт дослідження: аналітична діяльність сучасних бібліотек.

Предмет дослідження: використання інформаційних технологій для оптимізації аналітичної діяльності в умовах сучасних бібліотек.

Мета дослідження: аналіз сучасних методів і технологій інформаційного забезпечення діяльності державних і бібліотечних організацій.

У статті використані такі методи дослідження: загальнонаукові методи аналізу й синтезу, джерелознавчий метод, методи порівняння та узагальнення, метод термінологічного аналізу, метод класифікації.

У сучасних умовах роботи інформаційно-аналітичних підрозділів одним з визначальних етапів підготовки інформаційно-аналітичної продукції стає інформаційний моніторинг.

Інформаційний моніторинг – це технологія безперервного інформаційного спостереження за об'єктом у фіксованому інформаційному полі за обраними індикаторами для діагностики й прогнозу розвитку об'єкта. Тобто інформаційний моніторинг – це й один з режимів інформаційної діагностики об'єкта на часовій шкалі. Діагностувати об'єкт можна в різних часових режимах: ретроспективний аналіз – передбачає виявлення тенденцій розвитку за попередній період часу; оперативний експрес-аналіз – характеризує стан об'єкта в певний момент його розвитку; моніторинговий аналіз – безперервне спостереження за розвитком об'єкта (або знання про нього) через певні проміжки часу.

Здійснюючи інформаційний моніторинг, інформаційний аналітик отримує збагачене та систематизоване знання про об'єкт. Завдяки професійним навичкам пошуку та систематизації інформації, він з фрагментарних, розрізнених документів про об'єкт здатний «скласти» цілісне, сукупне та систематизоване уявлення про нього. Наприклад, скласти перелік авторів і відділів, що займаються проблемою в останні роки, систематизувати напрямки досліджень об'єкта тощо. Репродукування знання про об'єкт (тобто привнесене з інших областей наукової та практичної діяльності) відбувається на основі встановлення подібності та відмінності об'єктів, їхніх властивостей, сфери застосування тощо. Цей процес реалізується на основі складної процедури пошуку та діагностики «неявно корисної» інформації про об'єкт [7, с. 24].

Сформоване уявлення про об'єкт дослідження має бути адекватно відображеним у підготовленому відповідному інформаційно-аналітичному продукті. Найбільш популярним і затребуваним інформаційним продуктом в аналітичній роботі інформаційно-аналітичних підрозділів є «інформаційний звіт». Звіт – це зібрана з різних джерел і систематизована інформація щодо об'єкта аналізу. Інформаційний звіт містить відомості про діяльність або функціонування об'єкта дослідження, специфіку управління, сферу дії, структуру, історію, відомості про регіональні осередки, фактори впливу, тенденції розвитку тощо.

Оцінка ефективності витрат на отримання та використання інформації відрізняється від традиційних підходів до оцінки ефективності інших економічних явищ, коли витрати зіставляються з прибутком (або обсягом виробленої продукції). Отримання максимального обсягу інформації за рахунок витрачених коштів не гарантує, що ця інфор-

мація стане ефективним підґрунтям для висновків у процесі прийняття управлінських рішень. Останні, у свою чергу, спрямовані на розвиток організації, забезпечення довготривалої перспективи, задоволення потреб клієнтів (внутрішніх і зовнішніх), особистих інтересів керівників і працівників [11, с. 189].

У ХХІ ст. швидко розвивається глобальний ринок інформації, що формує різноманіття споживачів, вимог до продукції. Одне із завдань наукової бібліотеки (НБ) та її інформаційно-аналітичних підрозділів – задовольнити ці потреби на рівні сучасних технологій.

НБ здійснює бібліотечне обслуговування, інформаційно-бібліографічне та довідкове забезпечення органів державної влади, студентів, співробітників академії наук на базі своїх інформаційних фондів [10, с. 4–5].

Інтернет, сукупність неформальних і недокументованих джерел, соціологічних даних, використання комп'ютерних технологій обробки великих інформаційних масивів, інтелектуалізованих режимів контекстного пошуку тощо – весь цей інструментарій сучасних аналітичних служб має працювати для здійснення кваліфікованого аналізу ситуації, прогнозу її розвитку, вироблення оптимальних сценаріїв та алгоритмів реагування тощо.

На сьогодні аналітичні служби створюються з метою забезпечення інформаційного супроводу прийняття соціально значущих управлінських рішень у всіх вузлах інформаційної інфраструктури, де концентруються, переробляються потужні інформаційні потоки. Інформаційна аналітика виконує насамперед завдання змістовного перетворення інформації, функціонально перетинаючись у цьому сенсі з науковою (виробництво нового знання) та управлінською (розробка варіантів рішень, сценаріїв) діяльністю. При цьому найважливішою функцією інформаційної аналітики є виробництво нового знання на основі переробки наявної інформації з метою оптимізації процесу прийняття управлінських рішень.

На жаль, нині у сфері інформаційно-аналітичного забезпечення бібліотечної галузі є багато невирішених питань, які є актуальними і для інформаційно-аналітичного забезпечення інших напрямів людської діяльності.

По-перше, це обмеженість фінансування. По-друге, відсутність на галузевому рівні прийнятого та дієвого концептуального системного підходу до розвитку інформаційно-аналітичного забезпечення як складової системи прийняття управлінських рішень. По-третє, недостатній рівень підготовки інформаційних аналітиків.

Специфіка аналітичної діяльності в управлінських структурах полягає в тому, що вона «вбудована» в процес управління, до неї висувають

особливі вимоги щодо оперативності підготовки матеріалів, їхньої вірогідності та обґрунтованості. Порівняно з академічними науковими дослідженнями, вона є прикладною та базується не стільки на глибокій, самостійній розробці проблем, скільки на залученні фахівців, експертів, узагальненні вже готового матеріалу.

При цьому, як показує практика, важливо, щоб в інформаційно-аналітичній службі керівної установи існував замкнутий цикл підготовки матеріалів, починаючи від процедури визначення показників збору інформації, її класифікації, автоматизованої обробки й закінчуючи її аналізом, розробкою прогнозів і практичних рекомендацій. Можна виділити три рівні інформаційно-аналітичної діяльності: інформаційно-технологічний, інформаційний та аналітичний. Тільки їхнє співіснування й реалізація в межах однієї служби дає змогу досягти ефективного результату.

Досвід роботи державних інформаційно-аналітичних підрозділів, узагальнений у ряді монографій та статей, виявив комплекс проблем, які потребують вирішення: відповідальність за той або інший вид інформаційних ресурсів, режим обміну й надання інформації всередині управлінських структур, регламентація продажу державної інформації, розробка загальних принципів створення та функціонування відомчих інформаційно-аналітичних систем [5, с. 113].

Що стосується інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек, то на сьогодні серед їхніх пріоритетів – інформаційне забезпечення державних органів та органів місцевого самоврядування шляхом виконання запитів цих органів, а в подальшому – організація їхнього ефективного інформаційного обслуговування з наданням традиційних і нових інформаційних послуг на базі автоматизації, пріоритетне забезпечення муніципальних службовців і керівників органів місцевої влади оперативною й ретроспективною інформацією, доступу населення до світових, вітчизняних і регіональних ресурсів, у тому числі до офіційної інформації правового характеру. Для забезпечення ефективності інформаційно-аналітичного обслуговування владних структур важливо чітко визначати інформаційні потреби працівників органів центральної та місцевої влади. Інформаційний аналітик має чітко усвідомлювати, яка саме інформація їм потрібна для управління та прийняття рішень. При цьому треба вивчити як колективні, так й індивідуальні запити працівників. Працівники інформаційно-аналітичних підрозділів можуть складати для органів місцевої влади та місцевого самоврядування бібліографічні списки, аналітичні довідки, прес-дайджести, інформ-досьє, тематичні папки за темами. У цьому контексті треба зазначити, що ще в 1992 р. у Національній

бібліотеці України ім. В. І. Вернадського була створена практично перша в структурах вітчизняних бібліотек інформаційно-аналітична структура – Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), яка ефективно працює вже понад 20 років [3, с. 156–163].

Її робота характеризується:

- адресністю інформації (орієнтація на конкретні категорії користувачів і цільові установки);
- оперативністю надання інформації, найкоротшими термінами задоволення запиту;
- можливістю багатоаспектного пошуку інформації;
- надійністю даних, що надаються (терміни їх актуалізації, достовірність джерел інформації);
- аспектною охоплення теми, проблеми в межах основної та суміжних галузей знань і практичної діяльності;
- можливістю машинної обробки та поширення інформації;
- компактністю повідомлення;
- захищеністю від несанкціонованого доступу та впливу;
- надійними умовами зберігання (для інформаційних продуктів) тощо.

Усе це дає можливість якісно підвищити рівень аналітичної та управлінської діяльності органів державної влади на основі використання сучасних інформаційних технологічних рішень, налагодити тактичну та стратегічну аналітику на якісно новому рівні [4, с. 16–23].

Крім того, СІАЗ є чи не єдиною в Україні інформаційно-аналітичною структурою, яка надає послуги з моніторингу регіональної преси та здійснює підготовку інформаційно-аналітичних продуктів, створених на його основі.

Відомо, що в практиці державного управління різних країн уже широко використовуються програмні комплекси та комп'ютерні системи, що накопичують і надають управлінцям оперативну інформацію про законодавчі й інші нормативно-правові акти, дають змогу отримувати прогностичні модельні оцінки з макроекономічних питань і спростити проектування. При достатній інформації та відповідній їй організації можливе впровадження систем аналізу й оцінювання процесів державного управління як з окремих напрямів, так і в цілому.

Цікавим для оптимізації діяльності СІАЗ є досвід роботи інтернет-аналітиків насамперед на прикладі програм-платформ SemanticForce та Google Analytics. Ці аналітичні системи різняться за видом оброблюваних даних – повнотекстових або фактографічних. Методи обробки фактографічних даних відомі досить давно. Серед них останнім часом особливою

популярністю користуються OLAP-аналіз і Data Mining (виявлення послідовностей, асоціацій, дерева рішень тощо). Ці методи тією чи іншою мірою на сьогодні підтримуються всіма сучасними аналітичними системами. Частково вони реалізовані в MS OLAP Services і в продуктах компанії Business Objects. Найбільш повно – у системі PolyAnalyst компанії Megarputer.

Методи аналізу текстів у цих платформах поширені набагато менше. Це, в основному, тематичне рубрикування вхідного потоку документів і підрахунок статистики слів і словосполучень, що зустрічаються.

Найчастіше для більш швидкого та якісного аналізу збір статистики проводять з використанням OLAP-кубів. З їхньою допомогою аналітик у результаті стандартних операцій може швидко отримати відповіді на свої запитання. Ось приклад найпростішого запиту: «Хто з політиків частіше за інших згадувався в провідних виданнях зазначеного регіону за вибраний відрізок часу?». Зрозуміло, реальні запити бувають більш складними [14]. Для успішного застосування таких методів вхідний потік завжди піддається попередній обробці, що передбачає перегляд оператором, автоматичний контроль орфографії, використання фільтра стоп-слів, нормалізацію регістра тощо. Для подальшого контекстного пошуку проводиться повнотекстове індексування вмісту документів.

SemanticForce – платформа для моніторингу та аналізу інтернет-ЗМІ, соціальних мереж, відео, форумів, блогів, вакансій та інших видів онлайн-медіа [13]. Унікальність системи полягає в наявності ряду інноваційних пошукових і семантичних технологій, а також інтеграції з різними зовнішніми системами, наприклад KLOUT, Coriny або Google Analytics. Архітектура платформи та її аналітичні можливості спеціально розроблені для моніторингу та аналізу високочастотних об'єктів у режимі реального часу.

У системі використовується технологія SemanticForce W3 Monitor, яка в процесі збору даних відстежує зміни на будь-яких ресурсах, включаючи сайти без RSS, фрагменти сторінок, коментарі до публікацій та дискусії на форумах. SemanticForce автоматично індексує тексти статей, на які посилаються повідомлення (твіти) в мікроблогах. Це дає можливість знаходити непрямі згадки про об'єкт і значно розширити покриття.

Для моніторингу популярних соціальних мереж Facebook, «ВКонтакте», GooglePlus використовуються власні пошукові алгоритми SemanticForce. Враховуються морфологічні особливості та специфіка конкретної мережі, що дає змогу значно збільшити обсяг згадувань, що відслідковуються.

Для моніторингу високочастотних об'єктів використовується технологія Twitter Firehose, яка дає змогу отримувати дані з Twitter без затримок за часом й обмежень за обсягом вивантаженої інформації.

Технологія SemanticForce дає змогу відстежувати непрямі згадки (без прямої згадки бренду або особи) на сайтах з відгуками, коментарями [13]. Технологія дає змогу також відстежувати поведінку учасника згадок і його ставлення до об'єкта моніторингу, автоматично виробляти пошук його профілів в Інтернеті та збирати історію з метою подальшого аналізу.

Понад це система передбачає можливість визначення географічного розташування автора повідомлення. Для цього використовується власна база словників, інформація, зазначена в профайлі користувача, геотеги та інші параметри.

Що стосується аналізу повідомлень, то технологія SemanticForce забезпечує навігацію великого масиву даних, виділяючи кластери за окремими словами, які часто згадуються в контексті з об'єктами моніторингу. При цьому здійснюється автоматична рубрикація знайдених згадок з можливістю додавання нових рубрик, а також визначається об'єктна тональність, яка визначається не для всього повідомлення-згадки, а для конкретного об'єкта в згадці, що дає змогу формувати вибірки з різною тональністю (наприклад, у тому випадку, коли в одному повідомленні про певний бренд ідеться позитивно, а про його конкурентів – негативно).

У платформі SemanticForce реалізована спеціальна архітектура для зберігання, пошуку та візуалізації коментарів, що дає змогу бачити коментарі під вихідною статтею або повідомленням, до якої вони спочатку залишалися. Аналіз повідомлень – один із ключових етапів обробки великих масивів даних. Незважаючи на розвиток технологій автоматичного аналізу тональності та категоризації, ручна розмітка залишається актуальною, тому що для вивчення лінгвістичної моделі необхідна початкова вибірка. При проектуванні оновленого інтерфейсу системи насамперед приділяється увага зручності розмітки повідомлень, спрощенню процесу й збереженню при цьому всієї переваги «об'єктного» підходу до аналізу даних.

Існує кілька рівнів деталізації аналізу тональності:

- для всього повідомлення в цілому;
- для окремих об'єктів, що згадуються в повідомленні;
- для об'єктів і їхніх властивостей.

SemanticForce надає можливість об'єктного підходу до аналізу тональності згадувань у соціальних медіа.

Google Analytics (GA) – безкоштовний сервіс, що надається Google для створення детальної статистики відвідуваності веб-сайтів. Статистика зберігається на сервері Google, користувач тільки розміщує JS-код на сторінках свого сайту [12].

Безкоштовна версія обмежена 10 млн переглядів сторінок на місяць. Користувачам з дійсним членством Google AdWords надається можливість відстеження необмеженої кількості переглядів сторінок. Особливістю сервісу є те, що веб-майстер може оптимізувати рекламні та маркетингові кампанії Google AdWords за допомогою аналізу даних, отриманих за допомогою сервісу Google Analytics, про те, звідки «приходять» відвідувачі, як довго вони залишаються на сайті та де вони перебувають географічно.

Сервіс інтегрований з Google AdWords. Користувачі бачать групи оголошень і віддачу від ключових слів у звітах. Також доступні додаткові можливості, включаючи поділ відвідувачів на групи.

Користувачі сервісу можуть визначити цілі та послідовності переходів. Метою може виступати сторінка завершення продажів, показ певних сторінок або завантаження файлів. Використовуючи цей інструмент, маркетологи та політтехнологи можуть визначити, яка з рекламних чи політичних кампаній є успішною, і знаходити нові джерела цільової аудиторії.

Сервіс Google є продовженням аналітичної системи Urchin on Demand компанії Urchin Software (Google викупила Urchin Software Corp). Google все ще надає окремий додаток Urchin. Клієнти Urchin забезпечуються такою самою підтримкою програмного продукту, як і до покупки корпоративною Google (нова бета-версія програми вийшла в жовтні 2007 р.). У сервіс привнесені ідеї Adaptive Path, чий продукт, Measure Map, був викуплений та отримав назву Google Analytics у 2006 р.

Будь-який користувач може додати до 50 профілів сайтів. Кожний профіль, зазвичай, відповідає одному сайту.

Google Analytics показує основну інформацію «на панелі інструментів», детальнішу інформацію можна отримати у вигляді звіту. На сьогодні доступно 80 видів звітів, що налаштовуються.

Google Analytics працює на основі потужної та простої платформи складання звітів, тому вибрати потрібні дані та налаштування перегляду можна лише за кілька кліків.

Отже, інформаційне суспільство створює нові умови для роботи бібліотек і висуває нові вимоги до їхніх інформаційно-аналітичних підрозділів. На сьогодні дедалі більше аналітичних завдань вирішується в режимі прямого інформаційного моделювання та спостереження за керованою сферою, минаючи стадію аналізу традиційних публікацій, інформаційний лаг яких (у цьому випадку – інтервал між подією, її відображенням у публікаціях і її включенням в об'єкти для аналізу) занадто великий. Центри моніторингу, ситуаційного аналізу, використання електронних ресурсів ЗМІ є необхідною умовою для функціонування сучасних національних бібліотек.

Список використаних джерел

1. *Варенко В. М.* Інформаційна аналітика в Україні: необхідність упровадження, проблеми функціонування, перспективи розвитку / В. М. Варенко // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* – 2013. – № 1. – С. 35–38.
2. *Вітушко А.* Прикладні інформаційно-аналітичні системи сучасного бібліотечного інформаційно-аналітичного продукту / А. Вітушко // *Наук. пр. Нац. б-ки. України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* – 2009. – Вип. 23. – С. 323–332.
3. *Ворошилов О.* Діяльність інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотечних установ із забезпечення запитів користувачів / О. Ворошилов // *Наук. пр. Нац. б-ки. України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* – К., 2009. – Вип. 23. – С. 156–163.
4. *Ворошилов О.* Інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек в умовах розвитку електронного середовища / О. Ворошилов // *Наук. пр. Нац. б-ки. України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* – К. : [б. в.], 2008. – Вип. 21. – С. 16–23.
5. *Кобелев О. М.* Інформаційна аналітика в структурі бібліотечної діяльності в Україні : монографія / О. М. Кобелев ; [наук. консультант В. О. Ільганаєва] ; Харк. держ. акад. культури. – Харків : ХДАК, 2012. – 245 с.
6. *Кобелев О. М.* Інформаційна аналітика як складова системи діагностики діяльності бібліотек / О. Кобелев // *Вісн. Кн. палати.* – 2009. – № 8. – С. 17–20.
7. *Курносоев Ю. В.* Аналітика, методологія, технологія і організація інформаційної аналітичної роботи / Ю. В. Курносоев, П. Ю. Конотопов. – М. : РУСАКИ, 2004. – 512 с.
8. *Подчернин В. М.* Некоторые вопросы информационного обеспечения и информационно-аналитической деятельности / В. М. Подчернин // *Библиосфера.* – 2007. – № 1. – С. 21–32.
9. *Сляднева Н. В.* Информационно-аналитическая деятельность: проблемы и перспективы [Электронный ресурс] / Н. В. Сляднева. – Режим доступа: <http://abfarida.narod.ru/sladneva.htm>. – Загл. с экрана.
10. *Слободяник М. С.* Бібліотечна справа України: стратегічні напрями прориву / М. С. Слободяник // *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія.* – 2007. – № 4. – С. 4–5.

11. Чуприна Л. Інформаційна аналітика у контексті запитів сучасних замовників / Л. Чуприна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К. : [б. в.], 2007. – Вип. 19. – С. 187–193.

12. Google Analytics blog [Electronic resource]. – Mode of access: <http://analytics.blogspot.com>. – Title from the screen.

13. SemanticForce – платформа для моніторингу і аналізу інтернет-СМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.semanticforce.net/ru/about/about_us. – Загл. с екрана.

14. Системы мониторинга и анализа СМІ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pcweek.ru/themes/detail.php?ID=66333>. – Загл. с экрана.

Стаття надійшла до редакції 09.06.2014.

Igor Rud,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

OPTIMIZATION ACTIVITIES OF INFORMATION-ANALYTICAL DEPARTMENT OF LIBRARIES

This article analyzes the means of optimization of information-analytical department, the specificity of analytical work in administrative structures and libraries, explored the experience of using software systems and computer systems that provide operational information.

Keywords: information and analytical support, information analysis, information monitoring.

Игорь Рудь,

канд. полит. наук, мл. науч. сотр. отдела политологического анализа «СІАЗ» Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ОПТИМИЗАЦИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ИНФОРМАЦИОННО-АНАЛИТИЧЕСКИХ ОТДЕЛОВ БИБЛИОТЕК

В статье анализируются средства оптимизации деятельности информационно-аналитических отделов, рассмотрена специфика аналитической деятельности в управленческих структурах и библиотеках, исследован опыт использования программных комплексов и компьютерных систем, предоставляющих оперативную информацию.

Ключевые слова: информационно-аналитическое обеспечение, информационная аналитика, информационный мониторинг.

Андрій Потіха,

наук. співроб. відділу політологічного аналізу СІАЗ

Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

АНАЛІТИЧНІ ПРОДУКТИ БІБЛІОТЕК ЯК ЗАСІБ КОНСОЛІДОВАНОГО ПРЕДСТАВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕГМЕНТА ПАРТІЙНИХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті висвітлено основні напрями діяльності провідних вітчизняних бібліотек у формуванні консолідованого інформаційного ресурсу, у тому числі з використанням партійних засобів масової комунікації. При цьому звертається увага на певну тенденційність партійних видань і необхідність більш ретельного підходу до відбору та аналізу публікацій партійних засобів масової комунікації. Водночас акцентовано увагу на роботі інформаційно-аналітичних служб, які активно використовують інформацію партійних видань при підготовці аналітичних матеріалів щодо суспільно-політичної ситуації в Україні.

Ключові слова: бібліотеки, інформаційний ресурс, партійні засоби масової комунікації, інформаційно-аналітичні служби.

Актуальність теми зумовлена тим, що на сьогодні гостро постало питання збереження та систематизації інформації, представленої в мережі Інтернет. Зокрема, це стосується матеріалів інформаційного сегмента партійних засобів масової комунікації (ЗМК), оскільки саме вони стають тією джерельною базою, за якою можна дослідити процес партійного будівництва кожної політичної партії окремо та трансформації партійної системи України в цілому.

Мета дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу головних тенденцій та найбільш характерних особливостей, які є специфічними для функціонування партійних засобів масової комунікації, розкрити сутність підготовки аналітичних продуктів бібліотек як засобу консолідованого представлення інформаційного сегмента партійних ЗМК.

Варто зазначити, що в умовах значного збільшення кількості різноманітної інформації зростає роль бібліотек у вивченні та підготовці консолідованого інформаційного продукту з використанням інформації партійних ЗМК. З кожним роком бібліотеки дедалі більше приділяють уваги не лише збереженню наявних документних ресурсів, а й всебічному

пошуку, аналізу, узагальненню інформації та наданню користувачам консолідованого аналітичного продукту. Серед інформаційних ресурсів, матеріали яких використовують в інформаційно-аналітичній діяльності бібліотечних структур, можна виділити інформацію партійних засобів масової комунікації, які відіграють важливу роль у процесі становлення демократичного суспільства, представляючи альтернативний погляд на сучасні реалії.

Над проблемою функціонування ЗМК, зокрема партійних видань, їхніми особливостями ефективно працювали, створивши методологічне підґрунтя, як зарубіжні науковці, зокрема П. Лазарсфельд, Р. Мертон, так і українські вчені, зокрема В. Різун і В. Шкляр. Деякі питання діяльності ЗМІ були опрацьовані Т. Приступенком та О. Порфімовичем.

Питання теоретичного осмислення інформаційно-аналітичної діяльності, визначення її понять і напрямів стали предметом дослідження таких науковців, як В. Горовий, Т. Гранчак, Л. Чуприна, О. Ворошилов, Н. Кушнарєнко, В. Удалова, О. Кобелев, Г. Покровська та ін.

Усі фахівці відзначають важливість достовірної і, головне, оперативної інформації, яка ґрунтується на аналізі різноманітних джерел, зокрема й партійних видань. Але, як зазначає Л. Чуприна, в умовах інтенсифікації інформаційного обміну, постійного розширення джерельної бази оперативної інформації, значної кількості інформаційних шумів, недостатніх практичних навичок користувача отримати необхідну інформацію досить складно, тим більше що користувачу потрібен не просто масив інформації, а тематична й хоча б частково структурована інформація в електронному вигляді, з якою можна одразу працювати [14, с. 46].

За висновком дослідника, саме бібліотека, яка в усі часи накопичувала, аналізувала, систематизувала, зберігала й надавала в користування інформацію, здатна за умови її сучасної модернізації забезпечити такою інформацією [Там само].

На важливості діяльності бібліотек в умовах зростаючого потоку інформації наголошує Т. Гранчак. Зокрема, у своїй дисертаційній роботі вона зазначає, що діяльність бібліотеки із забезпечення рівного та вільного доступу до затребуваних суспільством інформації та знань сприяє затвердженню соціальної справедливості, зниженню соціальної напруженості в суспільстві. «Сьогодні бібліотека стає не лише повноправним суб'єктом інформаційного простору, а й активним учасником інформаційного виробництва. Вона не лише збирає та зберігає документовану інформацію і знання, а й бере участь у формуванні документного потоку, здійснює

його аналітико-синтетичну обробку, систематизує, оцінює інформаційно-знаннєві ресурси та на їх базі створює нову затребувану суспільством, адаптовану під конкретні запити користувачів інформаційно-аналітичну продукцію» [4, с. 119–120].

Л. Присяжна також вважає, що бібліотеки мають можливість створювати свій інтелектуальний продукт, забезпечуючи своїм користувачам доступ до необхідної інформації. «На нинішньому етапі бібліотека, розробляючи власні технології обробки інформації, що використовується під час проведення наукових досліджень, організує на їхній основі власну синтезовану продукцію, яка може задовольнити інформаційні потреби владних структур» [11, с. 470].

Важливу роль у процесі підготовки консолідованої інформації відіграють інформаційно-аналітичні служби бібліотек. Зокрема, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (НБУВ) діє саме в цьому напрямі й готова забезпечити користувачів необхідною інформацією. При цьому використовуються різні джерела, інформація яких у процесі аналітико-синтетичної обробки консолідується. Як зазначає Н. Шаховська, «консолідовані дані – це отримані з декількох джерел та системно інтегровані різнотипні інформаційні ресурси, які в сукупності наділені ознаками повноти, цілісності, несуперечності та становлять адекватну інформаційну модель проблемної області з метою її аналізу опрацювання та ефективного використання в процесах підтримки прийняття рішень» [10, с. 74].

Інформація про перебіг подій не може бути повною без використання різноманітних джерел інформації, зокрема партійних засобів масової комунікації. Сучасні ЗМК, зокрема й партійні видання, не лише відстежують події та інформують користувача, а часто конструюють медіа-реальність. Тобто вони не просто відображають об'єктивну реальність, а пропонують власну версію подій, яка для багатьох людей стає основною.

З розвитком інформаційних технологій партійні лідери разом з колективами партійних видань мають можливість збирати дані через інформаційні мережі та зберігати інформацію у вигляді банків даних, виробляти свою інформацію у вигляді книг, газет, журналів, сайтів тощо. Також вони часто створюють свої ЗМК як інформаційно-знакові системи, що стають творчим продуктом політичної партії та доступним для багатьох користувачів. Таким чином, у структуру масової комунікації були включені виробничі процеси, що лягли в основу виникнення інформаційної індустрії політичних партій. Разом з тим інформаційна індустрія політичних

партій, яка сформувалася на основі розвинутої інформаційної діяльності, стає причиною важливих трансформацій у політичних процесах.

В умовах складної ситуації в нашому суспільстві ЗМК мають можливість залучати широкі кола громадян до обговорення ідей, різноманітних, інколи радикальних, пропозицій. Преса, радіо й телебачення вже давно організовують безпосередню участь своєї аудиторії в широких дискусіях. Нині широко використовується Інтернет. На своїх сайтах політичні партії розміщують інформацію для роздумів, матеріали дискусій тощо. Усі бажаючі можуть узяти участь в обговоренні різноманітних проблем. Виборці ж отримують можливість спілкуватися з представниками державних органів, громадських організацій, політичними діячами. Це допомагає краще орієнтуватися в політичних відносинах, оцінювати діяльність нових політичних утворень. Проте вплив ЗМК значно нівелюється тоді, коли аудиторія усвідомлює, у чиїх інтересах цей вплив здійснюється.

Отже, ЗМК забезпечують процес комунікації між політичними елітами, експертами, коментаторами та аудиторією. Вони впливають на політичне життя суспільства не тільки тоді, коли свідомо стають на захист певних політичних інтересів, а й завдяки своєму доступу до масової аудиторії, спроможності бути каналом поширення інформації для інших політичних суб'єктів. ЗМК політичних партій мають можливість замовчувати або відповідним чином інтерпретувати політично важливі події. Значна частина аудиторії розуміє, що ЗМК політичних партій служать саме цій політичній партії, яку вони представляють. Політики впливають на зміст інформації, застосовуючи різні схеми та пропонуючи користувачам своє бачення подій, використовуючи стереотипи мислення пересічних громадян.

На думку У. Ліппмана, сучасне життя повне строкатості й поспіху. Крім того, дуже часто люди, пов'язані один з одним життєво важливими стосунками, відокремлені один від одного значною відстанню. Тому, вгледівши у якоїсь людини знайому рису, властиву певному типу, ми заповнюємо відсутню інформацію про неї за допомогою стереотипів, що містяться в нашій свідомості [8, с. 104].

Деякі зарубіжні фахівці зазначають, що ЗМК, а особливо ті, які підпорядковані інтересам власника видання, для своєї популяризації використовують конфліктні ситуації. Конфлікт привертає увагу глядачів, слухачів і читачів преси. І чим більший конфлікт, тим більша аудиторія, а великі аудиторії – це великий політичний та фінансовий успіх ЗМІ. Таким чином, часто в інтересах медіа не лише повідомити про конфлікт, а й значно його

перебільшити. І, як вважають фахівці, чим це буде ефективніше, тим більше уваги до цієї інформації, до цього засобу інформації [18].

Разом з тим інформація подається таким чином, щоб це було вигідно виключно тій політичній силі, яка замовляє подібну інформацію. За словами фахівців, часто повідомлення подаються дозовано, щоб негативна інформація, яка може зашкодити зацікавленим особам, не доходила до користувача інформації [16].

Ми можемо це бачити на прикладі протистояння політичних сил «лівого» й «правого» спрямування. В Україні останнього часу це – насамперед ВО «Свобода» та КПУ, які постійно оприлюднюють інформацію, спрямовану на дискредитацію своїх опонентів. Якщо проаналізувати ряд публікацій на сторінках партійних видань, то можна зробити висновок, що вони не допомагають стабілізації ситуації в країні, а, навпаки, дестабілізують. Зокрема, статті на сторінках видань КПУ: «Петр Симоненко: в Украине установилась национал-фашистская диктатура» [12], «Александр Голуб: В отношении Крыма США и ЕС привычно прибегли к политике “двойных стандартов”» [3], «Петр Симоненко: Демократия у нас сегодня в маске и с дубинкой в руках» [13] тощо. У свою чергу «свободівці», які виступають з нападками на КПУ, намагаються ще й «зачепити» росіян. Наприклад: «Кубанська молодь: будемо чекати визвольну Українську армію на землі сонячної Кубані» [7], «У Донецьку російські “гості” напали на мирну демонстрацію, але отримали гідну відсіч» тощо [15].

Усі ці особливості партійних видань враховують працівники інформаційно-аналітичних служб при підготовці консолідованого продукту, використовуючи велику кількість різноманітних джерел, які допомагають спростувати чи підтвердити інформацію, оприлюднену партійними ЗМК.

Протягом 90-х років ХХ ст. політичні партії поширювали інформацію переважно за допомогою друкованих видань, які надходили до бібліотек і там зберігаються в бібліотечних фондах. Зокрема, з 1991 по 2002 р. до фондів Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського надходило понад 270 найменувань друкованих видань різних політичних партій. Усі ці друковані видання доступні для користувача й можуть бути ґрунтовно вивчені та використані при підготовці наукових й аналітичних робіт.

Починаючи з 2002 р., кількість друкованих видань, які надходили до бібліотек, значно зменшилася. Недостатнє фінансування бібліотек спричинило скорочення замовлень на партійну пресу. У свою чергу лідери політичних партій переорієнтувалися на електронні ЗМК,

створюючи свої сайти та електронні версії газет. Виникла проблема обробки й збереження інформації, яка надходить до користувача через Інтернет і постійно змінюється. Інформаційно-аналітичні служби бібліотек намагаються оперативнo відслідковувати й зберігати інформацію, яку поширюють політичні партії. Працівники Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ при підготовці консолідованих аналітичних матеріалів використовують інформацію партійних ЗМК. Усі ці матеріали зберігаються в базі даних СІАЗ. Діяльність партійних структур в усіх регіонах України узагальнювалася в щотижневику «Політичні партії в демократичному процесі», який видавався СІАЗ у 2012 р. При цьому широко використовувалася інформація партійних ЗМК. Тривалий час СІАЗ видає бюлетень оперативної інформації електронних видань «Резонанс», на сторінках якого висвітлюються події, які відбуваються в Україні та за її межами. У рубриці «Політика» значне місце приділяється політичним процесам за участі політичних партій та їхніх лідерів. Крім того, на сторінках «Резонансу» друкуються аналітичні матеріали, присвячені діяльності політичних партій. Лише за 2013 р. і I квартал 2014 р. було опубліковано 18 таких аналітичних оглядів, які представлені в електронному вигляді в онлайн-доступі на сайті інформаційно-аналітичних підрозділів НБУВ (www.nbuviar.gov.ua).

Водночас сьогодні працівники бібліотеки не мають можливості повністю вивчати та зберігати всю інформацію, яку поширюють політичні партії через ЗМК.

Також існує проблема з вивченням друкованих видань, які поширюються лише під час виборчої кампанії. Ці видання, на відміну від звичайних, розповсюджуються спеціально найнятими для цієї роботи студентами, штатними агітаторами, безробітними, часто – працівниками держустанов. Але характерною рисою таких партійно-політичних видань України «є їх відверта приреченість на швидке вмирання» [1].

Разом з тим варто звернути увагу на заангажованість партійних видань. Адже на сучасному етапі в нашій країні більшість партійних видань існують як засоби масової пропаганди та агітації, за допомогою яких ті чи інші політичні сили формують суспільну думку. При цьому часто використовуються методи маніпуляції. Слід зазначити, що тема маніпуляції є невід'ємною частиною взаємовідносин між політичними партіями, владою, ЗМК і суспільством. Саме за посередництва або навіть під керівництвом медіа суспільство перетворилося на «аудиторію», а згодом на «публіку», яка звикла відчувати на собі маніпулятивний вплив ЗМК.

Як підкреслюють американські соціологи П. Лазарсфельд і Р. Мертон, ті, хто контролює погляди та переконання в нашому суспільстві, вдаються менше до фізичного насильства та більше до масового навіювання, маніпуляції свідомістю. Об'єктом такої маніпуляції є політична свідомість суспільства [17].

Деякі зарубіжні фахівці вважають, що ЗМК, впливаючи на свідомість людей, часто створюють ілюзію дійсності, яка сприймається по-різному. При цьому значна частина споживачів інформації лише частково довіряють ЗМК, які використовують недостовірну інформацію. Разом з тим якщо засоби масової інформації мають вплив на людей, то вони продовжуватимуть формувати масову свідомість [19].

На думку О. Кайкової, один із міфів про ЗМК побудований на уявленнях, що вони функціонують на засадах демократії, згідно з якою деякі з них виживають або вмирають з волі аудиторії. «Але насправді це – культурна олігархія, що управляється в інтересах рекламодавців» [6, с. 19].

Це саме стосується й політичних партій та їхніх лідерів, які є засновниками партійних видань і фінансують їх. Враховуючи те, що сучасні телекомунікативні технології роблять усю світову спільноту легкооглядовою, справляється враження, що з «поля зору» не випускається жодна подія, використовуючи символи та продукуючи власні соціальні конструкти, представники політичних партій мають можливість маніпулювати свідомістю потенційних користувачів інформації. Як зазначає О. Дащаківська, «звернення політичних лідерів до громадян має особистісний характер, оскільки відбувається в умовах індивідуальної взаємодії між ними за допомогою ЗМК» [5].

Політична ситуація віддзеркалюється в суспільстві, спираючись на основні інформаційні потоки країни. Бажання бути поінформованим у суспільства зростає разом зі стрімкістю розвитку подій у політичній сфері. Заполітизованість громадян України говорить про нестабільність у суспільстві, тому політична ситуація є незмінним предметом уваги різних верств населення. Від політичної ситуації також залежить, яким чином взаємодіятиме соціум із владою, за допомогою яких ЗМІ.

В умовах стрімкого перебігу подій та необхідності прийняття відповідних рішень державними структурами існує значна потреба в отриманні державними органами влади змістовної консолідованої інформації, яку можуть запропонувати інформаційно-аналітичні служби бібліотек. Адже бібліотеки використовують не лише власні фонди, а й активно залучають додаткову інформацію, яка дає змогу всебічно розкрити актуальну тему й запропонувати необхідні інформаційні продукти користувачам.

Зазначені інформаційні продукти можуть включати згруповані за певними темами списки літератури, доповнюватися аналітичними та іншими матеріалами, статтями провідних фахівців з різних галузей знань, результатами проведених досліджень тощо.

Як зазначає І. Мелюхін, інформаційно-аналітичні служби та підрозділи створюються з метою прийняття соціально значущих управлінських рішень в усіх центрах інформаційної інфраструктури, де концентруються, переробляються потужні інформаційні потоки. Інформаційна аналітика, використовуючи можливості, надані цими службами, активно оперуючи їхніми інформаційними продуктами й послугами, виконує насамперед завдання змістовного перетворення інформації, функціонально перетинаючись у цьому сенсі з науковою й управлінською діяльністю [9, с. 12].

О. Ворошилов також наголошує на важливості діяльності інформаційно-аналітичних служб та акцентує увагу на активізації діяльності бібліотек з інформаційно-аналітичного забезпечення сфери державного управління. За його словами, інформаційно-аналітична робота бібліотек «сприяє підвищенню ефективності управлінської діяльності через налагодження зворотного суспільного зв'язку з демократичними інститутами, зростання впливу громадян на події суспільного життя» [2, с. 223].

Отже, в сучасних умовах існує досить складна система, у якій динаміку її розвитку переважно визначають не самі політичні процеси та явища, а інформація про них, точніше, інтерпретація цієї інформації учасниками комунікації. Така роль інтерпретації в процесі політичної комунікації зумовлена, головним чином, політичною ситуацією, яка впливає на формування загальносвітової політичної системи.

У таких умовах зростає роль інформаційно-аналітичних служб. Враховуючи те, що інформаційні продукти бібліотек розроблені на основі аналітико-синтетичного перетворення первинної інформації, вони є вагомим результатом інформаційно-аналітичної діяльності та мають новітню, ретельно розроблену, структуру та всебічно наповнюються різноманітною інформацією. Аналіз публікацій є важливою складовою інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, спрямованою на оптимізацію не лише державного управління, а й конкретного бібліотечного соціального інституту зокрема, що особливо важливо в сучасних умовах, за існуючих фінансових і матеріально-технічних обмежень.

Список використаних джерел

1. *Василенко М.* Специфіка впливу партійно-політичних видань України на формування суспільної моралі [Електронний ресурс] / М. Василенко // Електронна бібліотека Інституту журналістики. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua>. – Назва з екрана.
2. *Ворошилов О.* Удосконалення наукового супроводу суспільних перетворень в Україні інформаційно-аналітичними підрозділами бібліотек (з досвіду СІАЗ НБУВ) / О. Ворошилов // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – Вип. 26. – С. 222–229.
3. Голуб Александр: В отношении Крыма США и ЕС привычно прибегли к политике «двойных стандартов» [Електронний ресурс] // Комуністична партія України : веб-сайт. – 2014. – 13.03. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua>. – Назва з екрана.
4. *Гранчак Т. Ю.* Бібліотека в системі політичної комунікації : дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій / Т. Ю. Гранчак. – К., 2012. – 438 с.
5. *Дацаківська О.* Маніпуляція як легітимізаційна технологія [Електронний ресурс] / О. Дацаківська // Мережа аналітичних центрів України. – Режим доступу: http://www.mtellect.org.ua/index.php?lang=u&theme_id=0&material_id71. – Назва з екрана.
6. *Кайкова О. В.* Політична ситуація та процеси маніпуляції масовою свідомістю суспільства / О. В. Кайкова // Наук. записки Інституту журналістики : наук. зб. / за ред. В. В. Різуна ; КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2011. – Т. 44. – Лип. – верес. – 162 с.
7. Кубанська молодь: будемо чекати визвольну Українську армію на землі сонячної Кубані [Електронний ресурс] // Свобода : газета ВО «Свобода». – № 244. – 2014. – 13–19 берез. – Режим доступу: <http://svoboda-files.info>. – Назва з екрана.
8. *Липпман У.* Общественное мнение / У. Липпман ; [пер. с англ. Т. В. Барчунова, под ред. К. А. Левинсон, К. В. Петренко]. – М. : Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. – 384 с.
9. *Мелюхин И.* Информационно-аналитическая деятельность как она есть / И. Мелюхин // Информационные ресурсы России. – 1999. – № 1. – С. 11–14. – Режим доступа: <http://it-claim.ru/Library/Books/SC/articles>. – Загл. с экрана.
10. *Шаховська Н.* Методи опрацювання консолідованих даних за допомогою просторів даних / Шаховська Н. // Пробл. програмув. – 2011. – № 4. – С. 72–84.

11. *Присяжна Л.* Бібліотечно-інформаційні продукти як складова інформаційної інфраструктури економічної сфери України // *Л. Присяжна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського.* – К., 2013. – Вип. 36. – С. 469–481.
12. Симоненко Пётр: В Украине установилась национал-фашистская диктатура [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.kpu.ua> – 2014. – 11.03. – Загл. с экрана.
13. Симоненко Пётр: Демократия у нас сегодня в маске и с дубинкой в руках [Электронный ресурс] // *Комуністична партія України : веб-сайт.* – 2014. – 12.03. – Режим доступа: <http://www.komunist.com.ua>. – Загл. с экрана.
14. *Чуприна Л.* Оперативна інтернет-інформація як чинник розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек України (XX – початок XXI ст.) : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій / Л. Чуприна. – К., 2013. – 248 с.
15. У Донецьку російські «гості» напали на мирну демонстрацію, але отримали гідну відсіч [Електронний ресурс] // Сайт ВО «Свобода». – 2014. – 5.03. – Режим доступа: <http://www.svoboda.org.ua>. – Назва з екрана.
16. Carruthers, Susan L. *The Media at War.* New York: St. Martin's Press. – 2000. – 206 p.
17. Lazarsfeld P. Mass Communication, popular taste and organized social action. Bryson, (ed.) *The Communication of Ideas* [Electronic resource] / P. Lazarsfeld, R. Merton. – N. Y. : Harper and Brothers. – Mode of access: box.jisko.net/d/b3 b9 b33 d. – Title from the screen.
18. Schaffert, Richard W. *The Media's Influence on the Public's Perception of Terrorism and the Question of Media Responsibility. Media Coverage and Political Terrorists.* – N. Y. : Praeger Publishers. – 1992. – P. 61–79.
19. *The Public and the National Agenda: How People Learn about important issues* [Electronic resource] / by Wayne Waynta. New Jersey 1997 (123 p.). – Mode of access: <http://books.google.com.ua/books?id=Zf3 Blcx2 jdIC&prints ec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>. – Title from the screen.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2014.

Andrii Potiha,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

LIBRARY ANALYTICAL PRODUCTS AS MEANS OF CONSOLIDATED PRESENTATION OF THE INFORMATION SEGMENT MASS COMMUNICATION

The article describes the main directions of leading national library activities to form consolidated resource information, including the use alternative means of mass communication. Besides great attention is paid to party mass communication means which not only monitor events and inform the user, but often construct media reality. Attention is drawn to a certain tendency of party publications and the necessity for more careful approach to the selection and analysis of party mass communication publications, representing the views of corresponding political party and its leaders. It is emphasized that information about the events cannot be complete without using alternative information sources, including party mass communication means. At the same time attention is focused on the work of information-analytical services which use actively the information of party publications in preparing analytical of socio-political situation in Ukraine.

Keywords: libraries, information resource, party mass communication, information-analytical services.

Андрей Потиха,

науч. сотр. отдела политологического анализа «СИАЗ»

Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

АНАЛИТИЧЕСКИЕ ПРОДУКТЫ БИБЛИОТЕК КАК СРЕДСТВО КОНСОЛИДИРОВАННОГО ПРЕДСТАВЛЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО СЕГМЕНТА ПАРТИЙНЫХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ КОММУНИКАЦИИ

В статье освещаются основные направления деятельности ведущих отечественных библиотек по формированию консолидированного информационного ресурса, в том числе с использованием партийных средств массовой коммуникации. При этом обращается внимание на определенную тенденциозность партийных изданий и необходимость более тщательного подхода к отбору и анализу публикаций партийных средств массовой коммуникации. Одновременно акцен-

тируется внимание на работе информационно-аналитических служб, которые активно используют информацию партийных изданий при подготовке аналитических материалов об общественно-политической ситуации в Украине.

Ключевые слова: библиотеки, информационный ресурс, партийные средства массовой коммуникации, информационно-аналитические службы.

Наталія Аксьонова,

наук. співроб. відділу технологій електронної обробки інформації НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

МЕТОДИКА ВІДБОРУ ІНТЕРНЕТ-ІНФОРМАЦІЇ: ВПЛИВ СУЧАСНИХ ІНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглянуто методи ефективного пошуку та відбору електронної інформації, яка в подальшому підлягає аналітичній обробці, шляхи та джерела визначення її достовірності та вплив сучасних інтернет-технологій на діяльність інформаційно-аналітичних служб.

Ключові слова: достовірність, інтернет-технології, інформація, інформаційний ресурс.

Розвиток сучасної цивілізації напряму залежить від глобальних перетворень інформаційних ресурсів і засобів їх використання в усіх регіонах світу. Останнім часом індустрія інформації перетворилася в нову галузь світової економіки, вона стала невід'ємною складовою сучасних процесів глобалізації, що відкриває широкий доступ до сучасних технологій, науки та культури і водночас впливає на трансформацію людства.

За висловом Л. Мельника, найбільш вагома трансформація відбуватиметься в самій людині, провідне місце має зайняти особиста (інформаційна) суть людини. Це означає, що особисті якості людини визначатимуть розвиток продуктивного середовища та формування контурів усього суспільства, а інформаційні потреби людини трансформуватимуть усю систему ціннісних орієнтирів, формуючи своєрідне суспільне замовлення [1, с. 17–18].

Як стверджують фахівці, сучасна людина за місяць отримує та обробляє стільки інформації, скільки людина XVII ст. отримувала за все своє життя. Щомісяця в мережі Facebook викладається у відкритому доступі 30 млрд нових джерел інформації, у середньому кожну хвилину через Інтернет відправляється 200 млн електронних листів (хоча більшість з них – спам), а такий пошуковий гігант, як Google, за цей же час обробляє понад 3,6 млн пошукових запитів по всьому світу [2].

За даними компанії International Data Corporation (IDC), що спеціалізується в галузі інформаційних технологій, у 2011 р. світовий обсяг

інформації, який був розміщений в інтернет-просторі, досяг рівня в понад 1,8 зетабайт (1,8 трлн Гб) (див. рисунок).

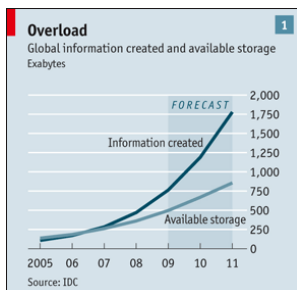

Рис. Динаміка зростання розміщення світового обсягу інформації в інтернет-просторі

За прогнозами науковців, до 2015 р. жителі нашої планети генеруватимуть контент, що за обсягом перевищить фонди Бібліотеки Конгресу США у 92,5 млн разів. Кількість інформації на планеті подвоюватиметься як мінімум кожні два роки, і лише 35 % з усього масиву інформації матиме суспільну цінність.

За словами голови ради директорів Google Е. Шмідта, Інтернет замінив економіку дефіциту економікою надлишку, і всі ми маємо справу з наслідками цього [3].

Як констатує В. Горовий, усі ресурси та засоби, їх використання, що становлять глобальний інформаційний простір, «перебувають у процесі прискореного розвитку» і впливають на темп перетворень в інформаційній сфері кожної нації та держави, а також на формування «загальноцивілізаційної інформаційної бази, що посилює свій комплексний вплив на всі сторони життя людей у планетарному вимірі» [4, с. 7].

Цілком закономірно, що за таких глобалізаційних процесів Інтернет став найпопулярнішим джерелом інформації та набув у суспільстві оцінки найавторитетнішого ресурсу, оскільки пошук даних у мережі зручний, простий, потребує значно менше часу, ніж інший спосіб пошуку необхідної інформації без допомоги електронних ресурсів (паперові матеріали, що зберігаються в бібліотеках, архівах тощо).

У свою чергу постійний розвиток інтернет-технологій, створення глобальних інтеграційних ресурсів сприяє розширенню інтернет-аудиторії, яке відбувається як на рівні державних, комерційних, грома-

дських установ – з метою вирішення найважливіших проблем економічного, політичного характеру, так і на рівні окремої людини – для забезпечення комунікаційних потреб, прояву творчості при створенні інформаційних потоків. За офіційними даними, які навів голова Комітету Верховної Ради з питань інформатизації та інформаційних технологій В. Омельченко, станом на 1 квітня 2014 р. в Україні налічувалося 6,1 млн абонентів мережі Інтернет, тоді як у 2013 р. цей показник був на рівні 5,9 млн, і тенденція до зростання зберігатиметься [5].

Зростання інтернет-аудиторії, зі свого боку, спричиняє появу нових інформаційних сервісів, ресурсів, великих інформаційних масивів.

З огляду на те, що інтернет-аудиторія розширюється, актуалізується питання дослідження та вивчення інформаційних процесів середовища Інтернету, їхнього впливу на свідомість громадян, політичну, соціальну, культурну сфери суспільства для врахування в інформаційно-аналітичній діяльності в процесі підготовки інформаційно-аналітичної продукції та послуг, формування сучасного національного інформаційного простору.

Питання розвитку інформаційного простору, процеси глобалізації та соціально-економічні трансформації суспільства розглядаються в роботах В. Горового, Л. Мельника. Аналіз інтернет-ресурсів і проблеми, що пов'язані з їх відбором, дослідження законодавчої бази з питань інформатизації, дотримання авторських прав в інтернет-середовищі висвітлені в статтях Н. Вітушко, О. Желай, С. Кулицького. У працях Т. Гранчак, Г. Шемаєвої досліджується роль бібліотечних установ у системі політичної, наукової комунікації.

Уміння критично споживати інформацію перетворюється на необхідну вимогу для суспільства, адже останнім часом, як доводить моніторинг інформації вітчизняних і зарубіжних інтернет-ресурсів, набула поширення практика поширення неправдивої або пропагандистської інформації, дезінформації, яка використовується для «просування» певних ідей та продуктів, стає потужним зряддям в інформаційних війнах. Отже, постає запитання: чи можна цілком довіряти інформації, яка публікується в Інтернеті, і як розрізнити та відокремити правдиву частину від дезінформації, неправдивих повідомлень, розпізнати фейкові (англ. fake – підробка) новини, які оперативно з'являються на сторінках інтернет-видань.

Як стверджують журналісти, «фейкові новини – це тест на якість видання та профпридатність його журналістів. Більшість ЗМІ не вдається його пройти. Ба більше, свої помилки вони намагаються приховати, що не сприяє збільшенню довіри аудиторії» [6]. За даними Міжнародної

федерації журналістів, що представили доповідь «Медіа під ударом», за період із січня 2011 по грудень 2013 р., після опитування українців з'ясувалося, що медіа довіряє 24,5 % респондентів.

Слід зауважити, що застосування сучасних методів інформаційно-пропагандистської машини, поширення різного роду міфів, стереотипів, джинси (журналістський сленг – прихована політична або комерційна реклама, стаття на замовлення) активно підхоплюються не тільки користувачами соцмереж, а також українськими ЗМІ, окремими політиками, які стрімко поширюють недостовірну інформацію в інтернет-просторі для впливу на суспільство для досягнення своїх політичних цілей та комерційної вигоди.

Як підкреслив О. Білорус, інформація проникає в усі ніші та щілини глобального суспільства ефективніше й інтенсивніше, ніж інші товари-ресурси. Для неї вже практично не існує кордонів та інших бар'єрів [7, с. 274].

Тому, у свою чергу, журналістська та наукова спільноти, ряд українських ЗМІ, патріотично налаштованих громадян задля уникнення поширювання неправдивої (неперевіреної) інформації дедалі ширше запроваджують різні програми, створюють сайти з розпізнавання дезінформації, надають доступ до джерел, які викривають подробиці, спростовують необ'єктивність чи упередженість поданої інформації, для подальшого застереження суспільства від інформаційного тиску, обману.

Так, Асоціація незалежних регіональних видавців України для правдивого інформування людей про ситуацію в Україні надає перелік регіональних ЗМІ, за якими слід перевіряти повідомлення щодо ситуації в Криму, на Сході та Півдні України [8].

Редакція AIN.UA (онлайн-видання про інтернет-бізнес) виклала на своєму сайті мапу українських регіональних інтернет-ЗМІ, яким можна довіряти [9], а також звернулася до читачів із проханням повідомляти, якщо якийсь ресурс було помічено в тиражуванні неправдивої інформації, залишати в коментарях посилання на регіональні електронні джерела, які заслуговують на увагу.

Інститут масової інформації (ІМІ) щомісяця проводить «Моніторинг журналістських стандартів» матеріалів суспільно-важливої тематики із шести загальнонаціональних друкованих видань («Комсомольская правда в Украине», «Факты», «Корреспондент», «Газета по-українськи», «Сегодня» і «Український тиждень») та чотирьох інтернет-видань («Ліга», «Обозреватель», УНІАН і LB.ua), аналізуючи дотримання основних журналістських стандартів: збалансованості (висвітлення основних точок зору); оперативності подачі інформації; достовірності; відокрем-

лення фактів від коментарів; точності інформації; повноти представлення фактів. Щодо останнього критерію медіа-експерт ІМІ О. Голуб зазначає, що повноту висвітлювання інформації в ЗМІ досить легко виявити: «Матеріал можна вважати повним, якщо він містить відповіді хоча би на основні запитання: що? хто? де сталося? коли? як (за яких обставин)?» [10].

У березні 2014 р. було створено сайт Stopfake.org, метою якого є перевірка та спростування спотвореної інформації та пропаганди про те, що відбувається в Україні. Ініціаторами створення ресурсу стали випускники й студенти Могилянської школи журналістики та програми для журналістів і редакторів Digital Future of Journalism. У проекті задіяні журналісти, маркетологи, програмісти, перекладачі волонтери, які допомагають перевіряти, редагувати, переводити та поширювати інформацію – як у соціальних мережах, так і в ЗМІ. Їхня діяльність спрямована на збереження України як самостійної та незалежної держави [11].

Відчутний внесок у наповнення вітчизняного інформаційного простору достовірною суспільно значущою інформацією здатні зробити бібліотечні інформаційно-аналітичні служби, такі як Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національна юридична бібліотека (НЮБ) Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, діяльність яких на сьогодні сприймається органами влади вже не як робота архіву або іншого сховища інформації, а як робота інформаційного партнера.

Основним призначенням інформаційно-аналітичного дослідження на замовлення органів державної влади є заповнення пробілів в інформаційному забезпеченні на державному рівні, і, як зауважив В. Горовий, такі напрацювання дають змогу вчасно побачити нагальні суспільні проблеми та шляхи їх вирішення [12, с. 242].

Робота цих підрозділів полягає у відборі, обробці та аналізі інтернет-інформації за тематичними запитами, у створенні нових знань за формулою «інформація на базі інформації», у подальшій розробці аналітичного дослідження, що пояснює події, які відбуваються або відбулися, і містить прогноз на майбутнє, а також у представленні його результатів у вигляді інформаційно-аналітичних продуктів [13].

Специфіка такої роботи полягає в тому, що в процесі взаємодії з органами державної влади, регіональними структурами, науковими установами, з одного боку, необхідно дотримуватися принципу оперативності виконання інформаційних запитів, а з іншого – забезпечувати необхідну якість продукції, дотримання всіх вимог і стандартів представлення інформації:

1. Достовірність, повнота, релевантність викладених матеріалів з додаванням експертних висновків авторитетних фахівців.

2. Дотримання законодавства України про інформацію та ЗМІ:

– у Законі України «Про інформацію» (ст. 28) підкреслюється, що «інформація не може бути використана для закликів до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганди війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини» [14];

– забезпечення авторського права з обов'язковим зазначенням імені автора та джерела запозичення (Закон України «Про авторське право і суміжні права») [15];

– дотримання моральних, етичних еталонів. Так, у Законі України «Про інформаційні агентства» (ст. 3) вказано, що «інформаційні агентства згідно із законодавством України про мови поширюють свою продукцію державною мовою, російською, іншими регіональними мовами або мовами меншин, а також іншими мовами, дотримуючись загальновизнаних етично-моральних норм слововживання» [16] тощо.

Імідж інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек як джерел достовірної інформації потребує ретельної перевірки всього інформаційного масиву, який формується з інформації, що надходить із середовища Інтернету як джерело підготовки інформаційно-аналітичних продуктів.

Як стверджує Г. Рейнгольд, експерт у сфері електроніки та комп'ютерних комунікацій, уся потрібна інформація є в Інтернеті, треба лише знати, як знайти її та підтвердити її достовірність, освоїти ази перевірки інформації на достовірність легше, ніж завчити таблицю множення. Значно важче, звісно, виробити звичку їх застосовувати.

Він стверджує, що треба поставити декілька правильних запитань і проаналізувати відповіді. Наприклад, на ключове питання «Хто автор?» алгоритм перевірки на достовірність може бути таким:

– якщо автор відсутній, то треба подивитися, хто володіє сайтом чи зазначено його власника;

– наявність електронної пошти або можливість коментування – у такому разі рівень довіри до тексту зростає;

– наявність освіти, наукового ступеня додає довіри джерелу;

– визначивши автора, треба за допомогою пошукових систем перевірити його ім'я, щоб оцінити, як про нього відгукуються інші;

– з'ясувати, хто ці люди. Якщо відгуки опубліковані на сайтах державних чи освітніх установ, то можна довіряти їм більше.

Подальший крок – перевірка наявності та змісту (за можливості) посилань:

- чи наводить автор джерело викладеної ним інформації або посилання на якісь публікації як джерела наведених ним фактів;
- наскільки авторитетними є ці джерела;
- чи посилаються інші сайти на цю сторінку? Якщо так, то які, наскільки вони авторитетні;
- чи посилалися на цей сайт у сервісі соціальних закладок?

Відповіді на ці запитання показують авторитетність джерела.

Важливим також є індекс наукової продуктивності (scholarly productivity index). Це – показник для кожного науковця на основі його публікацій, посилань у роботах інших учених, грантів, відзнак і нагород [17].

Для оцінки достовірності та надійності інформації беруться також до уваги такі параметри веб-сторінок:

- навігація та зручність використання (карта сайту, меню, гіперпосилання);
- рейтинг сайту;
- дата розміщення матеріалів та оновлення сайту;
- URL-адреса сайту (.gov, .com, .edu, .org);
- наявність граматичних та орфографічних помилок.

Багато дослідників доходять висновку, що в процесі пошуку інформації для подальшої аналітичної обробки варто звертати увагу на ті сайти, де інформація характеризується високою якістю, унікальністю, посиланням на надійні джерела:

- сайти інформаційних агентств світового рівня;
- сайти державних установ (центральных, регіональних владних структур);
- сайти міжнародних організацій;
- сайти бібліотек;
- сайти наукових конференцій, семінарів та інших заходів;
- сайти вищих навчальних закладів [18].

Для оптимізації процесу пошуку та відбору інформації в СІАЗ уже напрацьовано достатній досвід, визначено стратегії пошуку, розроблено поетапні рекомендації щодо створення інформаційної бази, яке починається «з моніторингу інформаційного простору за заданими параметрами (з використанням пошукових систем Інтернету, вузькотематичних сайтів, бібліотечних каталогів), пошуку інформації з поглибленням в архів ресурсу (сайти, журнали, газети, монографічна література), перевірки її якісних характеристик, обробки з метою створення

інформаційного середовища для правильної оцінки досліджуваних фактів, подій і явищ» [13, с. 248].

Ефективним є спосіб паралельного відбору інтернет-інформації, особливо коли йдеться про необхідність здійснення аналізу інформації на достовірність викладення фактів, подій. Метод полягає в тому, що дослідник для пошуку інформації використовує одну з обраних пошукових систем (Google, Yandex тощо) у поєднанні з раніше напрацьованим переліком авторитетних, релевантних джерел інформації (адрес, посилань на сайти). На екрані відкривається декілька вікон, що дає можливість майже одномоментно проводити порівняльні оцінки перебігу події, виявлення розбіжностей чи підтвердження об'єктивності, відповідності та чистоти відображення новин, висвітлення ситуації з протилежними точками зору.

Паралельний пошук не тільки надає можливість перевірки достовірності знайденої інформації, точності передачі фактів, а й створює умови для доповнення початкової інформації, розширює кордони її пошуку. Процес фактично здійснюється «вручну», шляхом не автоматичного пошуку, а застосування кваліфікованої праці фахівців, які переглядають й оцінюють кожне знайдене джерело. Метод є трудомістким, оскільки пошук являє собою послідовний перехід з веб-сторінки на веб-сторінку за гіперпосиланням. Однак, як слушно зазначають Н. Канюк та А. Пелешишин, «через те, що зазвичай на веб-сторінках з хорошою репутацією та якісним і достовірним контентом містяться посилання на джерела та інші веб-сторінки з аналогічними характеристиками, при потраплянні на них висока імовірність збору основної частини інформації, потрібної аналітику» [18].

Також цей метод часто є єдиним можливим варіантом на заключних етапах інформаційного пошуку, коли проводиться глибокий аналіз для відбору достовірної інформації для подальшої її аналітичної обробки.

При поглибленому аналізі достовірності джерела інформації, «про високий рівень вірогідності інформації», як підкреслює Н. Вітушко, «можна говорити лише тоді, коли її автори (журналісти, експерти, науковці) чітко відстежують шлях надходження первинної інформації з метою недопущення її перекручування» [13, с. 249]. Доволі часто за основу беруться першоджерела й доповнюються авторськими зауваженнями, емоційними коментарями, наголосами на ті моменти в тексті, на які автору вигідніше акцентувати увагу. Таким чином відбувається перекручування фактів, що, у свою чергу, тонко застосовується особливо для політичного впливу на свідомість громадян.

Відслідковуючи шлях до першоджерела, можна простежити, що деякі автори, не вдаючись до роботи з текстом, просто змінюють назву статті, вкладаючи в неї своє ставлення до ситуації, політичної партії, конкретної персони. Особливо це помітно, якщо новини чи статті передруковують на своїх сайтах сторони-опоненти, конкуренти. З таких досліджень можна робити висновки про взаємовідносини між ними.

Існує багато критеріїв оцінки сайтів, джерел інформації на достовірність, корисність, але деякі автори вважають, що «не існує єдиної методики визначення надійності джерела, не існує “детектора брехні”». І додають, що більш надійним захистом для споживачів є вироблення власного «фільтра», тобто розвитку «навичок оцінювання різних джерел інформації і вмінь розпізнавати намагання маніпулювати їхньою свідомістю» [19]. «Підвищення рівня медіа-грамотності – це дієва відповідь на зростання інформаційного забруднення» [17].

Так, Г. Райнголд вважає, що медіа-грамотність є «важливішою за охорону здоров'я чи освіти. Адже від неї залежать фундаментальні аспекти демократії, економіки, наукових досліджень і застосування знань», засилля недостовірної інформації, шуму нищить Інтернет. Найважливішими є людські знання, оскільки «знання – це зброя, яку активна спільнота може застосувати на свою користь. Натомість, незнання – подарунок тим, хто повсякчас мріє обмежити свободу слова» [17].

Слід додати, що велика роль як провідників знань у цьому контексті відводиться бібліотечним інформаційно-аналітичним службам.

Список використаних джерел

1. Мельник Л. Г. Шаги к информационному обществу (вместо введения) / Л. Г. Мельник, М. В. Брюханов // Социально-экономические проблемы информационного общества. Вып. 2. – Сумы : Университетская книга, 2010. – 896 с.

2. Постолатий В. BigData шагает по планете [Электронный ресурс] / В. Постолатий // Российская газета. – Режим доступа: <http://www.rg.ru/2013/05/14/infa-site.html>. – Загл. с экрана.

3. Рудевич А. Информационный токсикоз: экономика избытка [Электронный ресурс] / А. Рудевич // Русская семерка. – Режим доступа: <http://russian7.ru/2014/04/informacionnyj-toksikoz-perezagruzka>. – Загл. с экрана.

4. Горовий В. Національні інформаційні ресурси в контексті посилення глобальних інформаційних впливів / В. Горовий // Наук. пр. Нац. б-ки

України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2013. – Вип. 36. – С. 7–21.

5. Шаповал В. Количество интернет-пользователей в Украине превысило 6 млн человек [Электронный ресурс] / В. Шаповал // IT Expert. – Режим доступа: <http://itexpert.org.ua/svjaztelekom/item/35552-kolichestvo-internet-polzovatelej-v-ukraine-prevysilo-6-mln-chelovek-v-omelchenko.html>. – Загл. с экрана.

6. Назарук Т. Топ-8 фейкових новин українського Інтернету [Електронний ресурс] / Т. Назарук // Медіа-грамотність: – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/11316>. – Назва з екрана.

7. Белорус О. Г. Глобальне трансформації и стратегії розвитку / О. Г. Белорус (науч. ред.) – К. : Ориане, 2000. – 422 с.

8. Як перевірити достовірність інформації про Крим та Схід України [Електронний ресурс] // ОГО. – Режим доступу: <http://www.ogo.ua/articles/view/2014-03-13/48911.html>. – Назва з екрана.

9. Карта українських регіональних інтернет-СМІ, котрим можна доверяють [Електронний ресурс] // AIN.UA – Режим доступу: <http://ain.ua/2014/03/11/515482>. – Загл. с екрана.

10. Чулівська І. Інформація в українських ЗМІ: оперативна, точна, але неповна [Електронний ресурс] / І. Чулівська // Інститут масової інформації : веб-сайт. – Режим доступу: <http://imi.org.ua/analytics/40178-informatsiya-v-ukrajinskih-zmi-operativna-tochna-ale-nerovna.html>. – Назва з екрана.

11. StopFake.org : веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.stopfake.org>. – Назва з екрана.

12. Горовий В. М. Особливості розвитку соціальних інформаційних баз сучасного українського суспільства / В. М. Горовий. – К., 2006. – 300 с.

13. Вітушко Н. Інформаційно-аналітичне дослідження на замовлення органів державної влади: особливості організації етапу підготовки інформаційної бази / Н. Вітушко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2013. – Вип. 36. – С. 245–258.

14. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 р. [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради. – 1992. – № 48. – Ст. 650. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12/print1217856518710949>. – Назва з екрана.

15. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради. – 1994. – № 13. – Ст. 64. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3792-12>. – Назва з екрана.

16. Про інформаційні агентства : Закон України від 28.02.1995 р. [Електронний ресурс] // Відом. Верховної Ради. – 1995. – № 13. – Ст. 83. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/74/95-%D0%B2%D1%80/print1217856518710949>. – Назва з екрана.

17. Райнголд Г. Детектор фігні [Електронний ресурс] / Г. Райнголд // Медіа-грамотність. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/1555>. – Назва з екрана.

18. Канюк Н. Етапи пошуку в WWW інформації, призначеної для аналізу політичних явищ / Н. В. Канюк, А. М. Пелешинин // Восточноевропейский журнал передовых технологий. – 2013. – Вып. № 3 (64). – Т. 4. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/etapi-poshuku-v-www-informatsiyi-priznachenoyi-dlya-analizu-politichnih-yavisch#ixzz33ZEtugqN>. – Загл. с екрана.

19. Стратегії розвитку навичок критичного мислення при оцінюванні ресурсів Інтернету [Електронний ресурс] / автор-уклад.: В. В. Воронова. – Харків, 2010. – 31 с. – Режим доступу: <http://liceumilicij.edu.kh.ua/Files/>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 11.06.2014.

Nataliya Aksyonova,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

METHOD OF SELECTION OF INTERNET– INFORMATION: SNFLUENCE OF THE MODERN INTERNET–BASED TECHNOLOGIES

This paper deals with the methods of effective search and selection of electronic information which is in future subject of analytical treatment, ways and sources of determination of its authenticity and influence of modern internet-technologies on activity of the information-analitical services.

Keywords: authenticity, the Internet-based technologies, information, information resource.

Наталія Аксенова,

науч. сотр. отдела технологий электронной обработки информации НЮБ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

МЕТОДИКА ОТБОРА ИНТЕРНЕТ-ИНФОРМАЦИИ: ВЛИЯНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНТЕРНЕТ- ТЕХНОЛОГИЙ

В статье рассматриваются методы эффективного поиска и отбора электронной информации, которая в дальнейшем подлежит аналитической обработке, пути и источники определения ее достоверности и влияние современных интернет-технологий на деятельность информационно-аналитических служб.

Ключевые слова: достоверность, интернет-технологии, информация, информационный ресурс.

Ліна Чернявська,

мол. наук. співроб. відділу технологій електронної обробки інформації
НЮБ Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського

КОНСОЛІДОВАНИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ СЕГМЕНТ ІЗ ГЕНДЕРНИХ ПИТАНЬ: СПЕЦИФІКА СТВОРЕННЯ

У статті розглянуто особливості створення бібліотечного гендерно-орієнтованого інформаційного сегмента. Досліджено роль бібліотек у формуванні гендерної культури в інформаційному суспільстві та проблеми, з якими доводиться стикатися вітчизняним бібліотекам на цьому шляху.

Ключові слова: інформація, бібліотека, гендер, інформаційне забезпечення, інформаційний простір, інформаційні ресурси, інформаційно-комунікативна діяльність, бібліографія.

Важливою характеристикою демократичного розвитку сучасного українського суспільства є рух до гендерної рівності та подолання всіх форм гендерної дискримінації. Наша держава задекларувала принцип гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя на рівні Конституції, національного законодавства та приєдналася до відповідних міжнародних правових актів. Водночас на заваді поступу в цьому питанні є, з одного боку, декларативність і формалізм законодавчих положень у поєднанні із стійкими гендерними стереотипами масової свідомості та практики гендерної соціалізації, а з іншого – брак і неналежне представлення в інформаційному просторі якісних систематизованих наукових досліджень з гендерної тематики. У зв'язку з цим ряд дослідників акцентують увагу на необхідності створення повномасштабного інформаційного ресурсу з вітчизняної жіночої та гендерної історії. Зокрема О. Кісь наголошує увагу на тому, що авторитет і професійність дослідників, доступність нагромаджених інформаційно-аналітичних ресурсів, технічне забезпечення безперервності комунікативних потоків є запорукою успішності та ефективності роботи гендерної експертної платформи. Консолідована позиція національно-визнаних експертів з актуальних гендерних проблем, безсумнівно, матиме більший вплив на прийняття важливих рішень загальноукраїнського, регіонального

та місцевого рівнів, а широко оприлюднена в ЗМІ фахова оцінка щодо певних поточних подій, фактів, явищ неминуче змінюватиме суспільну свідомість на користь ідеї гендерної рівності [1]. Гендерні дослідження, провідні фахівці та видавничі програми зосереджені, переважно, у науково-дослідних центрах, що діють як громадські організації (Київський Центр Гендерних Студій – Н. Зборовська, В. Агєєва, Т. Гундорова; Харківський Центр Гендерних Досліджень – подружжя Жерьобкіних, В. Суковата та ін.; Одеський Науковий Жіночий Центр – Л. Смоляр; Львівський Науково-дослідний Центр Жінка і Суспільство – О. Кісь, В. Середа, Л. Гентош та ін.). Ґрунтовні дослідження гендерної системи в Україні здійснюють також окремі вчені, науковий доробок яких отримав визнання не лише в Україні, а й за кордоном (Р. Лавріненко, О. Маланчук-Рибак, М. Богачевська-Хом'як, М. Рубчак, О. Луценко та ін.). Швидкими темпами розвивається гендерна освіта у вищих навчальних закладах Києва, Харкова, Одеси, Львова, де розроблено авторські програми та викладаються відповідні навчальні курси, хоча ці дисципліни все ще не стали інтегральною складовою системи гуманітарної освіти в Україні [2]. У ситуації, що склалася, у підвищенні ефективності гендерних досліджень більш виражену роль мають відігравати бібліотеки та їхні інформаційно-аналітичні підрозділи. Мова йде про активізацію дослідницької роботи, спрямованої на науковий супровід заходів держави, спрямованих на реальне досягнення гендерного паритету в суспільстві, а також дослідження соціальної перспективи та ефективності такої управлінської діяльності. Крім того, створення національного інформаційного ресурсу з гендерних питань сприятиме виробленню виваженої методології гендерних досліджень, яка б відповідала на наявні суспільні запити, що диктують антидискримінаційні рухи, радикально-феміністичний та ЛГБТ активізм тощо. Іншим чинником є спроможність академічної спільноти відповісти на суспільний запит і продукувати саме цей тип знання – а це можливо за умови відкритості академії, вільного інтернаціонального обігу та обміну знаннями, укріплення академічних свобод і університетських автономій [3].

На проблемі створення гендерної бібліографії та оприлюдненні її в мережі акцентують увагу й російські дослідники. Це сприятиме різкій активізації гендерних досліджень. Адже огляд проблематики виявить наявність «білих плям», наукова розробка яких зробить гендерні дослідження більш повними [4].

Закордонні вчені також займалися розробкою алгоритмів і прийомів оптимізації інформаційного пошуку книг, есе, рецензій та статей

за різними темами, у тому числі з жіночої та гендерної історії. Результатом цієї роботи стало створення відповідних інформаційно-пошукових ресурсів, електронних бібліотек і баз даних з жіночої та гендерної історії Східної та Західної Європи, розміщених на серверах бібліотек і вузів низки країн.

У розпорядженні фахівців з жіночої історії та гендерних студій у США є значна кількість спеціалізованих періодичних видань, включаючи щорічні каталоги, які готуються численними гендерними центрами при більшості університетів, що виконують роль координаторів досліджень. Найбільші бібліотеки США, зокрема Бібліотека Конгресу та Бібліотека Вайднера Гарвардського університету, пропонують читачам тематичну бібліографію з жіночих і гендерних студій, підготовлену спеціалізовано Шлезінгер-бібліотекою (Кембрідж, США) літератури про жінок. Однією з найбільших книгозбірень цього профілю у світі, що має електронну систему інформації, є Спеціалізована бібліотека літератури про жінок і жіночий рух США (Гарвардський університет і Радкліф інститут), яка ініціювала створення таких спеціалізованих бібліотек в Японії, Австралії, Іспанії, Туреччині, а також у Лондоні, Берліні, Амстердамі, Парижі, Пекіні [5].

Сьогодні в Інтернеті є бази даних із західноєвропейської жіночої та гендерної історії, насамперед на серверах американських вузів і громадських асоціацій, таких як Віртуальна гендерна бібліотека в рамках Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй (UNDP Gender Virtual Library: <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hiv-aids/>), Національний проєкт з жіночої історії США (The National Women's History Project (NWHP): <http://www.nwhp.org>), але колекції представлених там матеріалів з жіночої, чоловічої та гендерної історії країн світу майже не містять відомостей про стан досліджуваного питання в слов'янських країнах.

З урахуванням західного досвіду створення консолідованих бібліографічних ресурсів з гендерної проблематики, у Росії за ініціативою Н. Пушкарьової було сформовано базу даних «Жіноча й гендерна історія Росії». Її головним завданням стало не просто зведення бібліографічних даних за період, що охоплює більше двох століть (1800–2010), а й створення інформаційно-пошукового ресурсу, яким легко та зручно користуватися і який став би загальнодоступним. Було розроблено принципи виділення ключових слів, створено єдиний «словник», за допомогою якого забезпечувався пошук тих або інших публікацій, навіть якщо в самих назвах робіт були відсутні слова-маркери. Також у науково-довідкову базу

робіт було включено наукові та науково-популярні видання, підручники, статті, що були опубліковані протягом 2000–2010 рр. Таким чином, було створено інформаційно-комунікативний простір, який істотно розширював уявлення про гендерну проблематику та виступив у ролі особливого майданчика для наукової та просвітницької взаємодії вчених, студентів і всіх зацікавлених користувачів Інтернету.

Серед інституціоналізованих користувачів варто назвати в першу чергу (крім НДІ й вузів) різні бібліотеки, громадські організації, за кордоном – відповідні кафедри університетів і наукових інститутів.

Зараз перед авторами проекту стоїть завдання забезпечити можливість інтеграції створеної електронної бібліографії в інтернет-ресурси всіх зацікавлених наукових і освітніх центрів і бібліотек. Сьогодні робота з генералізації бібліографічного матеріалу за 1800–2010 рр. може вважатися в цілому завершеною, оскільки створено основу для реляційної бази даних (тобто заснованій на табличній формі систематизації матеріалу), що дає можливість оперативно задовольняти інформаційні потреби тих, хто працює в руслі гендерних досліджень. Інформаційний каталог цієї бази даних охоплює понад 13 тис. найменувань робіт.

Таблиці бази даних систематизовані та представлені у вигляді двох великих блоків (література російською мовою, література іноземними мовами), у кожному з яких для полегшення пошуку створено сім полів (автор, заголовок, джерело публікації – журнал, щорічник, збірник тощо, місце публікації та видавництво, том/випуск, сторінки, ключові слова). Найважливішим для пошуку є сьоме поле, у якому відбито ключові слова, у тому числі й ті, що не зустрічаються в назві, але дають змогу знайти цю роботу під час відбирання інформації з певної проблеми, включеної в загальну тему. Базу даних представлено на сайті Російської асоціації дослідників жіночої історії (РАИЖИ) 1. Вона відповідає новітнім досягненням історіографії, насамперед російської, але частково й закордонної. Аналогів бази даних «Жіноча й гендерна історія Росії, 1800–2010 рр.» у світовому інформаційному полі (якщо мати на увазі дослідження жіночої та гендерної історії Давньої Русі, Московії, Росії індустріальної та постіндустріальної епохи) немає [6].

В Україні, як, до речі, і в Росії, створення гендерно-орієнтованих інформаційних ресурсів проводилося, переважно, за рахунок західних грантів та за участі громадських організацій.

Як приклад, можна навести успішний досвід співпраці громадської організації Кіровоградської обласної інформаційної служби з актуальних питань жіноцтва (ОЖІС) з Кіровоградською обласною універсальною

науковою бібліотекою ім. Д. І. Чижевського, результатом якої стало створення «Центру європейської інформації» на базі бібліотеки. Кіровоградський ЦЄІ був відкритий у 2006 р. Партнерство ОЖІС і бібліотеки щодо підтримки роботи Центру є незмінним та успішним і до сьогоднішнього дня: протягом 2006–2011 рр. Міжнародний фонд «Відродження» підтримав п'ять проєктів «Розвиток Центру європейської інформації на базі Кіровоградської ОУНБ ім. Д. І. Чижевського».

Серед найбільш важливих результатів діяльності ЦЄІ – створення (у 2006 р.) й підтримка локальної (обласної) мережі з 25 інформаційних пунктів з питань євроінтеграції при районних/міських бібліотеках області. Внесок ОЖІС у розвиток обласної мережі є вагомим: саме завдяки її зусиллям усі районні бібліотеки було забезпечено Інтернет-зв'язком і технікою, а працівники отримали початкові навички консультативної та тренінгової роботи. Завдяки цьому інформація може бути донесена до найбільшої кількості користувачів області. Доказом перспективності такої діяльності є факт запровадження подібного досвіду іншими членами Мережі ЦЄІ України (зокрема, у Дніпропетровській, Хмельницькій, Луганській областях) [7]. Прикладом бібліографічного каталогу на друковані видання та ресурси Інтернет в ОУНБ ім. Д. І. Чижевського є створення онлайн-ового каталогу з гендерних питань на сайті Кіровоградської Обласної Жіночої Інформаційної Служби (<http://ozis.kr.ua/catalog/index.html>) [8].

Успішною щодо створення гендерного інформаційно-комунікативного середовища є діяльність Української асоціації дослідників жіночої історії (УАДЖІ) – недержавної неприбуткової громадської організації, яка є добровільним об'єднанням фахових істориків, що значну частину своїх наукових інтересів та освітньої діяльності зосереджують на дослідженні та/або викладанні жіночої та гендерної історії. УАДЖІ є колективним членом Міжнародної федерації дослідників жіночої історії (International Federation for Research in Women's History) і репрезентує інтереси та наукові доробки членів асоціації на міжнародній арені. Асоціація, зокрема, здійснює моніторинг стану досліджень і викладання жіночої та гендерної історії в Україні, а також формує інформаційні банки даних з гендерних питань. На сайті УАДЖІ представлено електронну бібліотеку повнотекстових видань з гендерного спрямування, є посилання на інші корисні електронні ресурси. Матеріали опубліковані в електронному вигляді та доступні до скачування. Слід сказати, що розміщені тексти є частинами монографії праць авторів, або складовими наукових спеціалізованих збірників. Сайт також знайомить користувачів з новими видан-

нями з гендерної проблематики [9]. Інтернет-сторінка УАДЖІ має стати віртуальним майданчиком для згуртування та інформаційної підтримки фахових істориків, які усвідомлюють необхідність урахування категорії гендеру в історичних студіях та активно застосовують цей підхід у своїй науково-освітній практиці. Сайт також дасть змогу представити тематичний спектр, якісний рівень і масштаби існуючих студій з жіночої історії в Україні. Веб-сторінка інформує про діяльність УАДЖІ, а також надає актуальну інформацію про наукові події (конференції, семінари, публічні лекції тощо), можливості для додаткової освіти та наукового розвитку (літні школи, стажування), ресурси для досліджень (проекти, гранти), що стосуються тематики жіночої та гендерної історії. Серед важливих завдань діяльності УАДЖІ – публікація сучасних досліджень і популяризація наукового доробку вітчизняних учених у сфері жіночої та гендерної історії. Цій справі прислужиться рубрика «Електронна бібліотека», де розміщуються розвідки з відповідної тематики сучасних українських дослідниць і дослідників (насамперед, праці, раніше опубліковані в різних збірниках і періодичних виданнях). Крім конкретно історичних досліджень окремих аспектів минулого українського жіноцтва, тут буде представлено також дискусійні статті з методології та бібліографії жіночої та гендерної історії в Україні. Цей ресурс буде особливо корисним не лише для початківців, а й для всіх тих, хто має обмежений доступ до «паперових» публікацій. Матеріали, опубліковані на сторінці УАДЖІ, призначені, насамперед, для фахових істориків – дослідників, викладачів і студентів – які цікавляться жіночою та гендерною історією, проте вони стануть також у нагоді вчителям шкіл, активістам жіночих громадських організацій, краєзнавцям, працівникам музеїв, журналістам і широкому колу небайдужих до гендерної проблематики в історичній ретроспективі [10].

Полтавська обласна універсальна наукова бібліотека ім. І. П. Котляревського створила Рекомендаційний бібліографічний покажчик «Гендерні відносини суспільства: сучасний вимір», присвячений висвітленню таких понять як «гендер», «гендерна рівність» і «гендерні відносини» у різних сферах життєдіяльності. До покажчика включено книги, що вийшли друком у 2003–2010 рр. і статті з журналів і газет за 2005–2010 рр. Добір літератури завершено у вересні 2010 р. Матеріали покажчика (175 позицій) систематизовано за розділами: нормативно-правове регулювання та державний механізм забезпечення гендерної рівності в Україні та світі; політичний та соціальний аспекти гендеру в сучасному суспільстві; проблеми розвитку інституту сім'ї та шлюбних

відносин: гендерний аналіз; гендерні відносини в освіті, науці, культурі, літературі; забезпечення гендерної рівності на Полтавщині; інтернет-ресурси з проблем гендерних відносин. У межах кожного розділу – в алфавітному порядку. Нормативні документи подано за офіційними виданнями – збірником «Офіційний вісник України», газетою «Рядовий кур'єр» – і розміщено в логічній послідовності (Закони України, Укази Президента, постанови Кабінету Міністрів України). Окремим підрозділом подано інформацію стосовно забезпечення гендерної рівності на Полтавщині. Матеріали анотовано. Бібліографічний опис здійснено за чинними в Україні державними стандартами. Допоміжний апарат бібліографічного покажчика становлять іменний покажчик (прізвища авторів, укладачів) і зміст. Матеріал, зібраний у цьому покажчику, буде корисним широкому колу громадськості: студентам, бібліотечним працівникам, працівникам органів державної влади та всім, хто цікавиться питаннями гендерних відносин, забезпеченням гендерної рівності в суспільно-політичній сфері [11].

Науковою бібліотекою Прикарпатського національного університета ім. Василя Стефаника проведено інформаційно-бібліографічний тематичний огляд літератури з гендерної проблематики (23 жовтня 2013 р.), укладено бібліографічний покажчик «Гендерна ідентичність: традиція і виклики» [12].

Наукова бібліотека Запорізького національного університету підготувала бібліографічний покажчик публікацій з фонду наукової бібліотеки ЗНУ «Гендерні виміри сучасного суспільства». До нього ввійшли статті з періодичних видань, наукових збірників, розділи підручників для ВНЗ, автореферати дисертацій, книги. Покажчик складається з окремих розділів: Гендерний соціум, гендерна політика, гендерне равенство, гендерні аспекти шлюбно-сімейних стосунків. Один з розділів – електронні ресурси інтернет-сайтів, де розміщено цікаві публікації, дослідження, віртуальні виставки. Покажчик створено на базі електронного каталогу. За період 2000–2013 рр., станом на 18.04.2013, у ньому нараховується 579 джерел. Місце зберігання джерел – фонди та електронні колекції наукової бібліотеки ЗНУ [13].

Отже, бібліотеки сьогодні виступають координаторами створення та навігаторами системи гендерного інформаційного ресурсу.

Як зазначає Т. Гранчак, виконання національними бібліотеками своєї місії передбачає відбір і збереження важливої для розвитку нації інформації та розширення доступу до бібліотечного фонду. В умовах поширення електронних технологій у цих аспектах перед національними

бібліотеками відкриваються нові можливості, а водночас постають і нові завдання. Можливості пов'язані з функціонуванням бібліотечних веб-сайтів і оцифруванням фондів, що дає змогу надати доступ не лише до бібліографічної та повнотекстової, але й до мультимедійної інформації, а також зробити інформацію, доступ до якої традиційно був локалізований, широкодоступною та здійснювати охоплення аудиторії в національному масштабі [14]. Використання цих можливостей у створенні національного інформаційного ресурсу з гендерних питань дало б змогу прискорити та систематизувати наукові дослідження цього досить нового для нашої країни напрямку.

Список використаних джерел

1. Експертне коло [Електронний ресурс] // Гендерний інформаційно-аналітичний центр «КРОНА». – Режим доступу: <http://krona.org.ua/ekspertne-kolo.html>. – Назва з екрана.
2. Кісь О. Дефініції фемінізму [Електронний ресурс] / О. Кісь // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2000. – № 17. – Режим доступу: <http://www.ji.lviv.ua/n17/texts/o-kisl.htm>. – Назва з екрана.
3. Плахотнік О. Як змінили гендерні дослідження українську академію й українське суспільство? [Електронний ресурс] / О. Плахотнік // The Bridge-МОСТ. – Режим доступу: <http://thebridge-moct.org/як-змінили-гендерні-дослідження-укра/>. – Назва з екрана.
4. Пушкарева Н. Л. Проблема институализации гендерного подхода в системе исторических наук и исторического образования [Електронний ресурс] / Н. Л. Пушкарева. – Режим доступа: tvergenderstudies.ru/data/downloads/co02_it02.rtf. – Загл. с екрана.
5. Шевченко Н. Гендер у дзеркалі історії та перспективи розвитку гендерних студій в Україні // Український історичний журнал. – К. : Наук. думка. – 2001. – № 2. – С. 34–48.
6. Пушкарева Н. Л. Складывание научного направления «Женская и гендерная история России» и перспективы единого поискового ресурса [Электронный ресурс] / Н. Л. Пушкарева, А. В. Малашкин // Электронный научный журнал «Социальная история». – 2013. – Вып. 1 (1). – С. 14–21. – Режим доступа: <http://www.icshes.ru/elektronnyj-nauchnyj-zhurnal-sotsialnaya-istoriya/soderzhanie-vypuskov/statiownload/47/474/18>. – Загл. с екрана.
7. Створення Центру європейської інформації [Електронний ресурс] //

Обласна жіноча інформаційна служба м. Кіровоград. – Режим доступу: <http://www.ozis.kr.ua/-stvorenna-centru-evropejskoie-informacie>. – Назва з екрана.

8. *Волохін О.* Електронні ресурси сучасної регіональної бібліотеки [Електронний ресурс] / О. Волохін // ОУНБ ім. Д. І. Чижевського. – Режим доступу: <http://library.kr.ua/conference/volokhin.html>. – Назва з екрана.

9. Українська асоціація дослідників жіночої історії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.womenhistory.org.ua/>. – Назва з екрана.

10. З'явився ще один сайт про історію – тепер жіночу [Електронний ресурс] // Історична правда. – 2012. – 5.03. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/short/2012/03/5/75576/>. – Назва з екрана.

11. Гендерні відносини суспільства: сучасний вимір: реком. бібліогр. показч. [Електронний ресурс] / Полтав. обл. універс. наук. б-ка ім. І. П. Котляревського ; уклад: С. М. Захарченко, Л. М. Власенко, М. О. Митько. – Полтава, 2010. – Режим доступу: http://www.library.pl.ua/resursi/nashi_vidannja/genderni_vidnosini_suspilstva. – Назва з екрана.

12. Центр гендерних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vk.com/club21014290>. – Назва з екрана.

13. Гендерні виміри сучасного суспільства : бібліогр. показч. [Електронний ресурс] / уклад. О. М. Агоян, відп. за вип. В. О. Герасимова; ДВНЗ «Запорізький національний університет» МОН України. – Запоріжжя : ЗНУ, 2014. – 46 с. – Режим доступу: <http://library.znu.edu.ua/novini/28-03-2014/bib-pokazhch-gender-2014.pdf?v=1395996779>. – Назва з екрана.

14. *Гранчак Т.* Національні бібліотеки як «резервуари» національної пам'яті в умовах поширення електронних технологій [Електронний ресурс] / Т. Гранчак. – Режим доступу: http://files.figshare.com/1258427/Granchak_National_memory.doc. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 05.06.2014.

Lina Chernyavska,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

CONSOLIDATED INFORMATION LIBRARIES' SEGMENT IN GENDER ISSUES: THE SPECIFIC OF CREATION

This paper discusses the specific of creation of a libraries' gender-based information segment. It investigates the role of libraries in the formation of gender issues in the information society and the problems faced by national libraries in this context.

Keywords: information, library, gender, information space, information resources, information and communication activities, bibliography.

Лина Чернявская,

мл. науч. сотр. отдела технологий электронной обработки информации НЮБ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

КОНСОЛИДИРОВАННЫЙ ИНФОРМАЦИОННЫЙ БИБЛИОТЕЧНЫЙ СЕГМЕНТ ПО ГЕНДЕРНОЙ ТЕМАТИКЕ: СПЕЦИФИКА СОЗДАНИЯ

В статье рассматриваются особенности создания библиотечного гендерно-ориентированного информационного сегмента. Исследуется роль библиотек в формировании гендерной культуры в информационном обществе и проблемы, с которыми приходится сталкиваться отечественным библиотекам на этом пути.

Ключевые слова: информация, библиотека, гендер, информационное обеспечение, информационное пространство, информационные ресурсы, информационно-коммуникативная деятельность, библиография.

Артур Струнгар,

мол. наук. співроб. відділу програмно-комунікаційних технологій СІАЗ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ПЕРТИНЕНТНІСТЬ І РЕЛЕВАНТНІСТЬ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ ПРИ ПОШУКУ ІНФОРМАЦІЇ В ЕЛЕКТРОННИХ БІБЛІОТЕКАХ

У статті наведено основні поняття інформаційного пошуку, які можна реалізувати при створенні наукової електронної бібліотеки. Визначено інформаційні складові наукової електронної бібліотеки. Розглянуто показники ступеня виконання пертинентності та релевантності пошуку, поняття повноти та точності пошуку, а також «втрата інформації» та «інформаційного шуму». Приведено схему дихотомічної класифікації пошуку електронної бібліотеки. Викладено характеристику ставлення споживача до наукової інформації та електронних документів.

Ключові слова: інформаційні технології, електронна бібліотека, електронний документ, Інтернет, інформаційний пошук, пертинентність, релевантність.

Сучасна бібліотека є складною інформаційною системою, яка формується як з традиційних, так і нових, нетрадиційних інформаційних підсистем. Важливу роль серед нових інформаційних підсистем бібліотеки відіграє електронний каталог (ЕК) і його створення – пріоритетне завдання автоматизації бібліотек. Саме електронний каталог відкриває швидкий та якісний доступ до інформаційних ресурсів бібліотеки. Якість та ефективність ЕК обумовлюється комплексом методів і засобів, що визначають технологію його створення та використання [2]. Електронні каталоги є одним з найважливіших бібліотечних ресурсів. Цей ресурс особливо цінний тоді, коли він перебуває у всесвітній мережі, що дає змогу забезпечити цілодобовий доступ до відомостей про наявність документів у фондах бібліотеки. У статті надаються деякі відомості про інформаційні аспекти бібліотечних процесів, визначаються поняття – електронна бібліотека, електронний каталог бібліотеки та принципи його створення, пертинентність і релевантність інформаційних ресурсів. Також стисло розкривається структура інформаційно-пошукової системи. Бібліографічний пошук – досить складний вид діяльності, який реалізується під час діалогу між читачем та інформаційно-пошуковою системою бібліотеки [1]. Вирішуючи проблему

раціонального та багатопланового використання накопичених інформаційних ресурсів, у бібліотеках створено розгалужену систему довідково-бібліографічного апарату (ДБА), кожна частина якого виконує конкретну функцію, але є складовою єдиного інформаційного потенціалу. Висока якість ДБА, обслуговування читачів на його основі забезпечують оперативне надання інформації та як результат найповніше використання читачами бібліотечних фондів. Своєрідність довідково-бібліографічного апарату для читачів не лише в його змісті, а значною мірою в специфіці розкриття документів з урахуванням соціально-психологічних особливостей читачів різних вікових груп, відповідно до яких розглядається зміст, форми організації ДБА, методика формування у відвідувачів електронних бібліотек знань, умінь і навичок самостійного використання джерел інформації при виборі літератури.

Основи теорії бібліографічної інформації (БІ) були розроблені О. Коршуновим [6] і викладені в підручнику. Термін «бібліографічний документ» стосовно документів, що містять бібліографічну інформацію, запропонувала вживати Е. Беспалова [4]. І. Моргенштерн визначає бібліографічні ресурси як вид інформаційних ресурсів, що є організованими масивами бібліографічної інформації та доступні для використання як бібліографічні джерела [8]. Один із механізмів одержання достовірної та достатньої для прийняття рішення інформації запропонував А. Яновський, за яким «формулюються характеристики інформації та вимоги до неї (тобто її специфікації), а потім визначається послідовність процедур аналізу та її використання». Автором системи SMART (System for the Mechanical Analysis and Retrieval of Text) є Г. Селтон, професор Корнелльського університету. На її основі розроблено й протестовано багато сучасних алгоритмів автоматичного індексування та пошуку інформації.

Мета статті – розглянути особливості пошуку інформації в електронній бібліотеці, ознайомитися з методами використання електронного каталогу. Визначити, у чому полягає пертинентність і релевантність інформаційних ресурсів в аспекті пошуку інформації в електронних бібліотеках.

Електронний довідково-бібліографічний апарат (ЕДБА) бібліотеки – це живий організм, що розвивається. Важливою складовою ЕДБА бібліотек для читачів є електронний каталог (ЕК), який є надійним посередником між бібліотечним фондом і його користувачами. Необхідність надання читачам найбільш значущої, корисної інформації висуває перед фахівцями завдання розробки та впровадження в практику роботи електронних бібліотек методів якісного відбору літератури, уміння

формувати пошуковий запит документа. Адміністратор-бібліотекар не лише відповідає на запит читача, а й робить його активним учасником пошуку відповіді на поставлене запитання. Головні умови, що забезпечують успіх електронної довідково-бібліографічної роботи, – систематичність, послідовність, диференційований підхід до різних читачьких груп. Електронний каталог надає багато «входів» до фонду бібліотеки, і читач має знати, яким з них доцільно користуватися в кожному конкретному випадку. Метою будь-якої інформаційно-пошукової системи є надання користувачеві можливості пошуку інформації за відомими даними, необхідною йому тематикою чи фактами. Процес формування запитів допускає багатоваріантність і є свого роду мистецтвом. Крім того, процедура пошуку має чітко визначену етапність – від визначення інформаційної потреби та сфери пошуку до аналізу результатів і вибору пертинентних (відповідних запиту користувача) об'єктів.

Система «документ ↔ споживач інформації» – це частина чи підсистема системи документальної комунікації. Вона може розглядатися як самостійна система, тому що документ, створений комунікантом для передачі інформації, відокремлюється від нього та існує сам по собі. Для споживача безпосередньо документ є джерелом інформації, з яким у нього встановлюються різні відношення. Система «документ ↔ споживач» складається з двох основних елементів: документа та споживача інформації. Крім них, вона містить у собі різні відношення між документами та споживачами інформації і, за потреби, посередників, які допомагають споживачу одержувати інформацію з документа. Виходячи з цього, виникають поняття інформаційної потреби та інформаційно-споживчої діяльності людини. Розглянемо окремо ці поняття.

Інформаційна потреба виникає в людини в процесі діяльності, коли виникає необхідність одержання нових знань або з'ясування тих чи інших фактів. Діяльність, на підставі якої виникає інформаційна потреба, назвемо «базовою діяльністю». Це може бути будь-який вид діяльності, який став «базою» виникнення інформаційної потреби: діяльність виробнича, наукова, навчальна тощо [9].

Інформаційна потреба «приводить» людину до інформаційно-споживчої діяльності (ІСД) – тобто діяльності, спрямованої на пошук інформації та її споживання. ІСД споживача дає йому змогу одержати потрібну інформацію та повернутися до базової діяльності (рис. 1). Зауважимо, що цей процес нагадує не коло, а спіраль, тому що повернення до базової діяльності здійснюється вже на новому, вищому рівні, збагаченому новим знанням [11].

Рис. 1. Виникнення та задоволення інформаційної потреби

У процесі інформаційного пошуку дуже важливе значення має пошукова ознака чи набір пошукових ознак, за якими ведеться пошук інформації. Ознака – це властивість об’єкта, яка обумовлює його відмінні або спільні риси з іншими об’єктами. Пошуковий образ документа (ПОД) – це набір пошукових ознак, які характеризують документ і є потрібними для пошуку та ідентифікації документа відповідно до запиту. Наприклад, пошуковим образом документа можна вважати бібліографічний запис.

Набір пошукових ознак, що характеризують інформаційний запит і є потрібними для пошуку інформації відповідно до запиту, – це пошуковий спосіб запиту (ПСЗ). Пошуковий спосіб запиту може бути сформульований у термінах природної мови чи перекладений на штучну інформаційно-пошукову мову (ІПМ). Зразком інформаційно-пошукової мови можна вважати, наприклад, таблиці бібліотечно-бібліографічної класифікації, що використовуються при складанні систематичного каталогу бібліотеки. Пошуковий образ запиту, викладений такою інформаційно-пошуковою мовою, являтиме собою перелік класифікаційних індексів тих розділів, у яких можна знайти документи (точніше – пошукові образи документів), які відповідають запиту [7].

Переклад пошукового образу запиту на інформаційно-пошукову мову – це пошуковий припис, згідно з яким ведеться пошук в інформаційно-пошуковій системі.

Бібліографічний пошук так само, як інформаційний пошук узагалі, має певні властивості чи, точніше сказати, вимоги до пошуку: пертинентність і релевантність.

Пертинентність (pertinence) – це відповідність знайденої (чи наданої) інформації потребі споживача. Пертинентність – це, безумовно, найвища мета інформаційного пошуку, але її досягнення ускладнюється труднощами вивчення інформаційних потреб, неадекватністю їх відображення в інформаційних запитах, недосконалістю інформаційно-пошукових систем. Пертинентність – суб’єктивно оцінювана відповідність отриманої інформації інформаційній потребі користувача. Отже, це співвідношення обсягу корисної для користувача інформації до обсягу інформації, отриманої за запитом, тобто коефіцієнтом корисної дії пошуку. Можна поліпшити, використовуючи облік попередніх інтересів цього користувача, врахування поведінки користувачів в електронному пошуку, уточнення формулювань запитів, ранжування за ваговими критеріями, обмеження кількості виданих у результаті пошуку документів тощо. Свого часу система Google реалізувала нові алгоритми досягнення неформальної пертинентності (релевантності), завдяки чому стала найпопулярнішою пошуковою системою в Інтернеті.

Інша вимога – релевантність – означає відповідність знайденої (чи наданої) інформації запиту споживача. Релевантність бібліографічного пошуку виявляється шляхом зіставлення пошукового образу запиту з пошуковими образами документів, які виявлено в результаті пошуку, але остаточно вона може виявитися лише при порівнянні інформаційного запиту безпосередньо зі змістом документів. Існує безліч визначень релевантності. Наприклад, ГОСТ 7.73–96 зазначає, що релевантність – це відповідність отриманої інформації інформаційному запиту. Таким чином, релевантність визначається виключно алгоритмами пошуку конкретної пошукової системи. Загалом, релевантність може сильно відрізнятись від пертинентності, проте ці поняття постійно плутають при тлумаченні [10].

Показниками ступеня виконання вимоги релевантності пошуку є поняття повноти й точності пошуку, а також «втрат інформації» та «інформаційного шуму».

Повнота бібліографічного пошуку – це співвідношення кількості знайдених релевантних бібліографічних записів (БЗ) до загальної кількості релевантних бібліографічних записів у певному масиві

бібліографічної інформації (БІ – це інформація про документи, потрібна для їх ідентифікації та використання).

Точність бібліографічного пошуку – це співвідношення кількості знайдених релевантних бібліографічних записів до загальної кількості виданих у результаті пошуку записів.

Показники повноти надання інформації (або її втрат) і точності надання інформації (або інформаційного шуму) характеризують якість роботи ППС, яку можна виразити кількісно.

Для характеристики практичної бібліографічної діяльності важливе значення мають поняття бібліографічного пошуку. Деякі бібліографознавці вважають, що вони належать тільки (чи переважно) до процесів бібліографічного обслуговування, особливо до одного з цих процесів – довідково-бібліографічного обслуговування. Безумовно, поняття бібліографічного пошуку мають безпосереднє відношення до довідково-бібліографічного обслуговування, але їх можна розглядати також як фундаментальні поняття, що стосуються різних процесів практичної бібліографічної діяльності. Тому розглянемо ці поняття в цій темі, що знайомить із загальною характеристикою бібліографічної практичної діяльності [11].

Бібліографічний пошук є різновидом документального та інформаційного пошуку (рис. 2). Пошук загалом – це діяльність, спрямована на знаходження того чи іншого об’єкта, явища, речі серед інших та його порівняння з потребою, що спонукала до пошуку. Застосовуючи дихотомічну класифікацію (логічну процедуру поділу обсягу поняття на два види поняття, що суперечать одне одному), пошук поділяють на інформаційний та неінформаційний пошук залежно від об’єкта пошуку.

Рис. 2. Дихотомічна класифікація пошуку

Інформаційний пошук – це пошук інформації, що має певний тематичний зміст чи формальну характеристику. Неінформаційний пошук до проблем бібліографії не має відношення. Інформаційний пошук поділяється на документальний та недокументальний.

Документальний пошук – це пошук документа, у якому міститься потрібна інформація. Недокументальний інформаційний пошук здійснюється без звертання до документа, до інших джерел інформації (найчастіше – шляхом опитування інших людей). Документальний пошук поділяється на бібліографічний та небібліографічний.

Бібліографічний пошук – це пошук документа, у якому міститься потрібна інформація, за джерелами бібліографічної інформації без безпосереднього звертання до документа. Інакше кажучи, бібліографічний пошук – це пошук бібліографічної інформації, тобто відомостей про документ, який відповідає інформаційній потребі, але без звертання безпосередньо до документа. Небібліографічний документальний пошук здійснюється в тому випадку, коли він ведеться безпосередньо серед документів, наприклад на книжковій полиці чи прилавку [3].

Як показує схема дихотомічної класифікації інформаційного пошуку, бібліографічний пошук за своєю природою завжди є документальним та інформаційним (рис 3). Отже, усі вимоги до документального та інформаційного пошуку та їхні властивості притаманні також бібліографічному пошуку.

Для інформаційного пошуку дуже важливо розрізняти такі поняття, як інформаційна потреба, інформаційний запит та інформаційний інтерес. Усі ці поняття характеризують ставлення споживача до інформації [5].

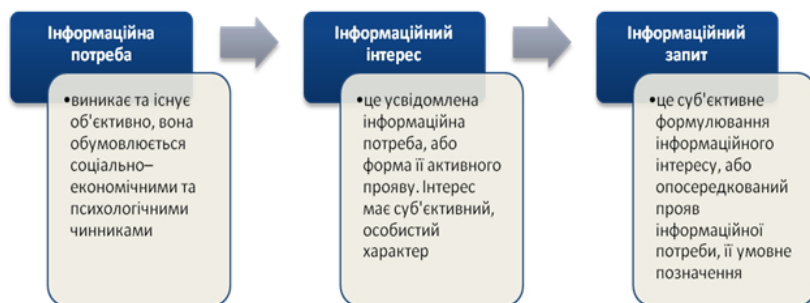

Рис. 3. Характеристика ставлення споживача до інформації

Інформаційний запит формулюється та викладається споживачем у термінах природної мови. У запиті, безумовно, відображається інформаційна потреба, але не завжди досить чітко й повно.

Висновки дослідження та перспективи подальших досліджень. Подана характеристика основних понять стосується бібліографічного пошуку як вихідної основи всіх бібліографічних процесів: його взаємозв'язок з документальним та інформаційним пошуком, співвідношення понять інформаційної потреби, запиту та інтересу; поняття інформаційно-пошукової системи, пошукового образу документа, пошукового запиту тощо.

Убачаємо, що тематичний пошук іноді досить складний та трудомісткий, але завдяки точному застосуванню спеціальних засобів і чіткій стратегії пошуку в електронному режимі ми можемо досягти бажаного результату. Серед переваг тематичного пошуку в електронному каталозі можна відмітити оперативність, багатоаспектність, розширення можливостей формування пошукового образу документа з одночасним об'єднанням різних пошукових ознак; урахування ієрархічних зв'язків предметних понять, що дає змогу конкретизувати, звузити або розширити межі пошуку, комплексне отримання різнобічної інформації про географічний об'єкт, особу, галузь знань.

У подальшій роботі убачаємо вдосконалення віртуального довідково-бібліографічний сервісу, активно використовуючи ресурси глобальної мережі: електронні бібліотеки, веб-каталоги, онлайн-словники, енциклопедії та довідники. Зважаючи на стрімкий розвиток інформаційних технологій, який підвищує якість довідково-бібліографічного обслуговування, вносить зміни в процеси пошуку та використання інформації, для максимального задоволення запитів користувачів звичним стає організація професійного спілкування споживача інформації з інформаційно-бібліотечною системою, але основою залишаються загальні правила та методика виконання бібліографічних довідок.

Список використаних джерел

1. *Амлинский Л. З.* Научные библиотеки информационного общества: организация и технология / Л. З. Амлинский. – СПб. : Профессия, 2008. – 200 с.

2. *Андреев В. А.* Электронные библиотеки: опыт создания за рубежом [Электронный ресурс] / В. А. Андреев // Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества :

материалы IV Междунар. конф. «Крым-97». – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/inter-events/crimea97>. – Загл. с экрана.

3. Баркова О. В. Досвід створення наукової електронної бібліотеки в Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського / О. В. Баркова // Бібл. вісн. – 2001. – № 4. – С. 51–62.

4. Беспалова Э. К. Формирование библиографической мысли в России (до 60 хх гг. XIX в.) : монография / Э. К. Беспалова. – М. : Изд-во МГУ культуры, 1994. – С. 12.

5. Жилинский С. А. Библиография: Теоретические основания : учеб. пособие / С. А. Жилинский. – СПб. : Профессия, 2001. – 237 с.

6. Коршунов О. П. Библиографоведение. Общий курс. В 2 кн. Ч. 1. Основы теории библиографии : учеб. для библиограф. фак. вузов / О. П. Коршунов ; Моск. гос. ун-т культуры и искусств. – М., 2001. – 149 с.

7. Коршунов О. П. Библиографоведение. Основы теории и методологии: учеб. для студентов высш. учеб. заведений, обучающихся по спец. 071 201 «Библиограф. деятельность» / О. П. Коршунов, Т. Ф. Лиховид, Т. А. Новоженова ; под ред. О. П. Коршунова. – М. : Изд-во ФАИР, 2009. – 336 с.

8. Моргенштерн И. Г. Библиографоведение. Общий курс: путеводитель по курсу для студентов информ.-библиограф. фак. / И. Г. Моргенштерн ; Челябинск. гос. акад. культуры и искусств. – 2-е изд., переработ. и доп. – Челябинск, 2001. – С. 27.

9. Фокеев В. А. Библиография: теоретико-методологические основания: учеб. пособие / В. А. Фокеев. – СПб. : Профессия, 2006. – 352 с.

10. Храмцов П. О поисковых системах, доменных именах и поисковой оптимизации [Электронный ресурс] // Агентство корпоративных коммуникаций OSPCon. – Режим доступа: <http://www.osp.ru/os/2005/11/380556>. – Загл. с экрана.

11. Швецова-Водка Г. М. Вступ до бібліографознавства [Електронний ресурс] : навч. посіб. для студентів напряму 6.020102 «Книгознавство, бібліотекознавство і бібліогр.» / Г. М. Швецова-Водка ; Рівнен. держ. гуманіт. Ун-т. – 3-тє вид., випр. та допов. – Рівне, 2011. – 231 с. – Режим доступу: <http://oa.elibukr.org/handle/1984/1453>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 05.04.2014.

Arthur Strungar,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

PERTINENCE AND RELEVANCE OF INFORMATION RESOURCES IN SEARCHING FOR INFORMATION IN ELECTRONIC LIBRARIES

The basic concepts of information search, which could be implemented in formation of scientific digital library, are resulted in the paper. The main information constituents of scientific digital library are considered. The indexes of search pertinence and relevance performance levels, concept of plenitude and exactness of search, as well as «losses of information» and «information noise» are considered. The chart of dichotomy classification of digital library search is presented. Description of user's relation to scientific information and digital documents is presented.

Keywords: information technologies, digital library, digital document, Internet, information search, pertinence, relevance.

Артур Струнгар,

мл. науч. сотр. отдела программно-коммуникационных технологий «СІАЗ»
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ПЕРТИНЕНТНОСТЬ И РЕЛЕВАНТНОСТЬ ИНФОРМАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ ВО ВРЕМЯ ПОИСКА ИНФОРМАЦИИ В ЭЛЕКТРОННЫХ БИБЛИОТЕКАХ

В статье приведены основные понятия информационного поиска, которые можно реализовать при создании научной электронной библиотеки. Определены информационные составляющие научной электронной библиотеки. Рассмотрены показатели степени выполнения pertinence и релевантности поиска, понятия полноты и точности поиска, а также «потерь информации» и «информационного шума». Приведена схема дихотомической классификации поиска электронной библиотеки. Изложены характеристики отношения потребителя к научной информации и электронных документов.

Ключевые слова: информационные технологии, электронная библиотека, электронный документ, Интернет, информационный поиск, pertinence, релевантность.

Андрій Кушерський,

в. о. мол. наук. співроб. відділу пошуку та обліку документів ФПУ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

МЕРЕЖЕВІ ОСВІТНЬО-ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ-МУЗЕЮ ФРАНКЛІНА ДЕЛАНО РУЗВЕЛЬТА

У статті характеризуються основні групи освітньо-інформаційних ресурсів, представлених на веб-сайті Президентської бібліотеки-музею Ф. Д. Рузвельта. Питання висвітлено крізь призму ролі архівних установ у навчальному процесі.

Ключові слова: Президентська бібліотека-музей Ф. Д. Рузвельта, архівно-музейна колекція, веб-сайт, Інтернет, освіта, освітньо-інформаційні ресурси.

У сучасних умовах архіви не слід розглядати як установи, головною метою яких є лише збереження документів. Поряд з функцією збереження документів, архіви виступають активними суб'єктами інформаційно-комунікаційних процесів, метою інформаційної діяльності яких є забезпечення суспільства ретроспективною інформацією. Сьогодні є поширеною практика, відповідно до якої архівні установи виступають багатофункціональними інформаційними центрами не лише для науковців, а й для все ширшого кола користувачів інформаційних продуктів. Таким чином, актуальності набуває потреба використання потенціалу архівів у якомога ширших суспільних сферах, у тому числі й у програмах як середньої, так і вищої освіти. Саме цим можна пояснити активне впровадження в роботу установ подібного типу освітніх програм, які створюються в залежності з віковими особливостями та інтересами учнів і студентів. Це насамперед стосується президентських бібліотек США, які за своєю структурою є поліфункціональними науково-інформаційними центрами для збереження та поширення президентських документів і матеріалів.

Питання обслуговування учнів і студентів архівними установами почали висвітлюватись на сторінках англо-американської професійної періодики лише протягом останніх десятиліть ХХ ст. Так, зокрема на сторінках канадського журналу *Archivaria* [14] розпочалися дискусії з приводу сучасних суспільних ролей архівістів. Сьогодні архівісти як професіонали встановили свої позиції експертів історичних

досліджень, але повністю нівелюють свою роль освітянина. Тому створюються умови для перегляду ролі архівістів в освітньому процесі, особливо в межах середньої та старшої школи. Прямо наголошує на тому, що архівісти мають відігравати активну роль в освіті, особливо у формуванні навичок критичного мислення, американський дослідник, професор Північно-Мічиганського університету М. Робінс [18]. Водночас автор активно підтримує тенденції створення архівами програм, розрахованих на студентів та учнів, хоча і збентежений тим, що ці програми націлені лише на ознайомлення учнів і студентів із процесами роботи в читальному залі, довідково-пошуковим апаратом колекцій та архівної установи в цілому. Неначе відділені невидимим бар'єром архівісти не бажають просуватись далі в питанні створення програм, які б скеровували учнів і студентів в історичних методах та критичному ставленні до першоджерела [19, с. 189]. На думку дослідника, архівістам слід звернути більшу увагу не просто на проблеми доступності архівних документів та матеріалів учням і студентам, а й більшою мірою навчати їх критично оцінювати першоджерела. Враховуючи той факт, що президентські бібліотеки містять у собі архівну складову, яка почасти є основою кожної установи, ці питання є актуальними і для них.

Серед вітчизняних досліджень слід згадати наукові праці Н. Стрішенець [4], Я. Чепуренко [6], В. Удовика [5] та Л. Галаган [1]. Ці дослідження прямо не торкаються проблеми електронних ресурсів подібних установ, тим паче освітніх, але допомагають дослідникові зрозуміти причини виникнення подібних інституцій, формування законодавчої бази, яка регулює діяльність подібних установ, відношення самого президента до політики в галузі бібліотечно-архівної та музейної справи та особливості представлення онлайн-ресурсів президентських бібліотек світу, розміщених на офіційних веб-сайтах цих установ, що надають інформацію про їх організацію та функціонування.

Слід також згадати ініціативу Фонду Президентів України Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського, який у 2006 р. започаткував випуск серії «Науково-інформаційні ресурси про президентів та інститут президентства» [3], у якій приділяється значна увага дослідженню офіційних веб-сайтів президентських фондів: бібліотек, архівів, музеїв тощо, що представляють інформацію про їхню організацію та функціонування, а також можливості доступу до їх ресурсів.

Зовсім іншим питанням є створення цифрових колекцій документів і заснованих на них мультимедійних матеріалів та ресурсів для учнів і студентів, оскільки більшість архівних установ, і президентські бібліо-

теки США розглядають їх як велику аудиторію потенційних користувачів саме онлайн-ресурсів, що зумовлене неабиякою популярністю засобів інформаційних технологій серед молодого покоління. Поряд із цим сучасна освіта є динамічною за своєю природою, оскільки переживає постійні зміни, продиктовані розвитком сучасного суспільства, у якому інформація відіграє важливу роль та інформаційно-комунікаційні технології трансформують нашу економіку. Саме тому, на думку більшості дослідників у інформаційно-комунікаційних технологіях, слід убачати один з методів покращення освітньої галузі. Одним з найбільш продуктивних способів покращити навчальний процес, впровадження нових інформаційних технологій та можливості глобальної мережі для розв'язання педагогічних проблем є інформаційно-комунікаційні технології, що підтверджується функціонуванням веб-сайту Британського Університету Волверхемптона, на якому інформаційно-комунікаційні технології визначаються як поняття, що застосовується безпосередньо для опису шляхів, які вже існують і тих, що є інноваційними, які забезпечують глобальний доступ до вкрай необхідної інформації, допомагають тим, хто обрав освіту впродовж усього трудового життя [2, с. 90]. У цьому інтереси архівістів та освітян збігаються, оскільки провідним напрямом модернізації сучасної архівної справи є її інформатизація: впровадження та розвиток в установах нових інформаційних технологій, формування та використання електронних ресурсів, впровадження мультимедійних технологій, розвиток мережевої взаємодії архівів, музеїв і бібліотек, підключення до світової системи Інтернет. Інтенсивний розвиток мережі Інтернет і проникнення інтернет-технологій в усі сфери діяльності є на сьогодні необхідною умовою розвитку суспільства, промисловості, науки та культури, а грандіозні комунікаційні можливості, що виникли в результаті, стають придатними для зв'язків установ різних країн і надають нові можливості використання ретроспективної інформації. Завдяки широкому впровадженню у свою роботу новітніх інформаційних технологій архівна, музейна та бібліотечна установи мають можливість виконувати особливу місію – забезпечувати користувача оперативним доступом до інформаційних ресурсів і одночасно є центром виховання інформаційної культури. Таким чином, використання в роботі президентських бібліотек новітніх інформаційних технологій стало новим етапом в історії їхнього розвитку. У звіті Конгресу США 2009 р. було зазначено щодо ролі Інтернету в роботі президентських бібліотек: «За останні 20 років Інтернет трансформував процеси надання інформації та очікування громадськості. Завдяки цій технології у президе-

нтських бібліотек виникла можливість розширювати надання все ширшій аудиторії знань, які містяться в президентських документах» [17, с. 30].

Президентські бібліотеки США – унікальні установи, призначені для зберігання, впорядкування, опису та використання всього масиву документів, що надходять з Білого дому та пов'язані з політичною діяльністю президентів, з виконанням ними своїх конституційних обов'язків [4, с. 31]. На думку Херітеджа Лі Едварда, наукового співробітника Центру американських досліджень Фонду Клінтона, «Президентська бібліотека – суто американська традиція... Такі бібліотеки-музеї кожного Президента показують, що ми не байдужі до свого минулого, яким би воно не було, що ми поважаємо своїх Президентів. Це гарна позапартійна традиція...» [3, с. 31]. Відтак президентська бібліотека США є інтегрованою соціальною інституцією, у межах Національного управління архівами та документації США, основною функцією якої є зберігання та забезпечення доступу до документів та інших історичних матеріалів, що утворились у процесі життя та діяльності осіб, обраних на пост президента США (від Г. Гувера і до Д. Буша). Відповідно до веб-сайту Президентської бібліотеки Д. Картера, «президентські бібліотеки – капсули часу» [9], оскільки люди можуть віднайти в них масу листів, офіційних документів, так само як і аудіовізуальних матеріалів, пам'ятних речей та подарунків президентів і членів їхніх родин, що, у свою чергу, дає змогу поглянути на особу президента та час, коли він жив набагато ґрунтовніше. Таким чином, президентська бібліотека не є бібліотекою в традиційному розумінні, установу краще охарактеризувати як поєднання архівного зібрання документів відповідного президента та музею епохи, яку він представляв.

Президентська бібліотека Ф. Д. Рузвельта вважається першою установою подібного типу в системі президентських бібліотек США. З 1941 р. вона відкрита для публічного доступу. Причиною створення установи слід вважати прагнення Ф. Д. Рузвельта зберегти масив документів, який утворився за роки його президентства. Оскільки в минулому досить часто президентські документи через неорганізовану політику збереження документації втрачалися з різних причин, 32-м президентом була запропонована альтернатива. Враховуючи думки широкого кола істориків і вчених, прийнявши рішення про розміщення своєї документальної спадщини в окремій споруді та підпорядкувавши її Національному архіву США, який було сформовано за часів його президентства, він відійшов від традиційної схеми збереження документів у приватних архівах, або в архіві Конгресу. Рішення Ф. Д. Рузвельта про створення бібліотеки стало

результатом твердої віри в те, що президентські документи є важливою частиною національного надбання та мають бути доступними громадськості. Саме тому він звернувся до Національного архіву з проханням узяти під свою опіку документи та історичні матеріали, які стали результатом його діяльності, та керувати бібліотекою його імені [16]. Таким чином, маючи на меті збереження власного документального фонду, а також надання до нього доступу дослідникам і громадянам, які цікавляться історією США та політикою «нового курсу», він започаткував нову традицію збереження президентської документації.

На початку 1990-х років Президентська бібліотека-музей Ф. Д. Рузвельта у співпраці з Коледжем Меріст та електронною корпорацією IBM запустила власний веб-сайт [10], таким чином ставши однією з перших президентських бібліотек, представлених у мережі Інтернет. Створення віртуального інформаційного ресурсу підняло функціонування установи на якісно новий рівень, забезпечивши широкий дистанційний доступ до документальних колекцій та роботу із широкою аудиторією користувачів. Сьогодні зміст колекцій Президентської бібліотеки Ф. Д. Рузвельта відкритий широкій аудиторії у вигляді веб-сайту, через який автентичні документи стають доступними у вигляді зображень документів, цифрових фото- та відеодокументів. З метою полегшення доступу документи зафіксовані за допомогою системи кодів ASCII (Американського стандартного коду для інформаційного обміну) та забезпечені анотаціями до кожної групи записів для полегшення навігації користувача по сайту, у тому числі учнів і студентів.

Цифровий архів бібліотеки становлять три основні компоненти:

- відскановані друковані документи;
- аудіовізуальні матеріали;
- навчальні матеріали та віртуальні виставки.

Основу цифрового архіву становить група відсканованих друкованих документів, яка є найчисленнішою та містить близько 23 500 сторінок документів, більшість з яких належить до групи документів секретаря президента (посада голови адміністрації президента США в період XIX ст. – першої половини XX ст.). Містить документи, які зберігались у Білому домі, а також дипломатичні документи, що відображають відносини США з Ватиканом, Німеччиною та Великою Британією за часів Другої світової війни. Індеси для кожної колекції є простими в користуванні, у більшості випадків доступне зображення оригінального документа та коротка анотація його змісту. На жаль, оцифрування документів колекції проведене не в повному обсязі, майже не представлені документи періоду

Великої Депресії, окрім колекції оцифрованих фотодокументів. Загалом колекція оцифрованих фотографій становить близько 600 документів.

Тепер детальніше розглянемо типи освітніх ресурсів, які пропонуються Президентською бібліотекою Ф. Д. Рузвельта. Але слід зазначити, що в 1970-х роках президентські бібліотеки США не мали програм для учнів і вчителів. Якщо «програми» й існували, то виключно у вигляді спеціалізованих семінарів, розрахованих на класи, які відвідують музей бібліотеки. Уже з кінця 1980-х років деякі бібліотеки розпочали пропонувати програми з метою заохочення використання учнями історичних документів у класі чи під час відвідування установи. У 1990-х роках спостерігається активізація регіональних і державних спонсорів програми Національний історичний день, академічної програми для початкової та середньої школи, метою якої є забезпечення можливостей учнів вивчати історичний зміст документів, а також розвивати навички для здійснення дослідження, критичного мислення та комунікації шляхом активного вивчення історії, забезпечення освітян необхідними ресурсами для підвищення рівня викладання [15, с. 134]. Президентська бібліотека Ф. Д. Рузвельта пропонує освітні програми за груповим принципом, тобто окремі програми для викладачів, учнів (або студентів) і батьків.

Освітній відділ бібліотеки, більшість співробітників якого є колишніми вчителями та мають безпосередній педагогічний досвід, розробляє освітні програми для вчителів, розраховані на учнів і студентів різних вікових груп, які містять завдання для роботи в класі, музейні програми тощо. Особливе місце серед ресурсів веб-сайту займають навчальні плани, які забезпечують викладачів навчально-методичними матеріалами, заснованими на ресурсах бібліотеки, з метою поглиблення навчального процесу (електронне періодичне видання Curriculum guide («Навчальна програма: путівник»)) і розміщення навчальних фільмів за допомогою сервісу YouTube). Поряд із цим працівники освітнього відділу проводять регулярні семінари для викладачів, спрямовані на обмін досвідом, покращення рівня викладання історичних предметів і здобуття викладачами нових професійних навичок. Семінари варіюються від початкового рівня, метою яких є ознайомлення вчителів з освітніми програмами та ресурсами, які пропонуються установою, до семінарів з конкретних питань організації навчального процесу, як-от використання першоджерел, і побудови на основі їх інформації документо-орієнтованого викладання, що, у свою чергу, має спонукати учнів до критичного та історичного мислення, тобто процес пізнання набуває індивідуальності, стає осмисленим, безупинним і продуктивним.

На це спрямоване і розміщення біографічних ресурсів на веб-сайті, які забезпечують користувачів необхідною інформацією про життя президента та його дружини, що в подальшому може використовуватись як вектор дослідження. Інформація біографічного характеру не обмежується лише інформацією бібліотеки, а супроводжується широким колом посилань на інші портали та сайти мережі Інтернет, що забезпечує швидкий доступ до більшої кількості інформації поза межами установи.

Освітні ресурси для учнів варіюються від суто інформаційних (біографічні матеріали, фотодокументи, хронологічна база даних Ф. Д. Рузвельт: день за днем тощо) до навчальних програм, що передбачають різноманітну кількість тем, які можуть бути обраними для здійснення дослідницьких проєктів (Doing Research Project). Обравши тему разом зі своїм учителем, молодий дослідник має змогу користуватись «Путівником дослідження», документом, який розроблений з метою консультування з приводу планування, написання й представлення дослідницького проєкту та представлений у вільному доступі на веб-сайті установи. У результаті першоджерелом для учня є автентичні президентські документи та матеріали, тобто вся сукупність документальних матеріалів або будь-яких відокремлених частин, створених, або отриманих президентом і, або іншими представниками апарату, пов'язані з виконанням конституційного обов'язку президента США, у тому числі й документи, які мають приватний характер.

Особливість цього проєкту полягає в тому, що, здійснюючи дослідження, молодий дослідник має змогу оперувати широким колом документів, представлених у цифрових форматах на веб-сайті та забезпечених доступним довідковим апаратом, і поряд із цим за допомогою засобів електронної пошти може зв'язатись з освітніми фахівцями бібліотеки для консультацій.

Освітні ресурси установи також спрямовані зацікавити учнів у вивченні та дослідженні епохи Рузвельта, залучаючи якомога ширше коло навчальних засобів. Таким чином, завдання освітніх програм бібліотеки не є лише вивчення фактів, освітні працівники прагнуть зробити навчання цікавим насамперед для учня. Прикладом цього може слугувати розроблена фахівцями установи та репрезентована на сайті інтерактивна таблиця «Періодична таблиця Нового курсу» [8], за допомогою якої, за аналогією хімічної таблиці, класифікуються та систематизуються основні події, програми та персоналії діячів, пов'язані з запровадженням політики «нового курсу» і включає в себе короткі дані (імена діячів, назви програм, хронологічні параметри). Цей продукт призначений для широкого застосування: як візуалізації всього комплексу та обсягів

подій, як спосіб ознайомлення з конкретними діячами епохи, так і для подальшого здійснення глибшого дослідження згідно з обраним аспектом.

Іншим прикладом популяризації президентських документів серед учнівської молоді та освітян з метою полегшення доступу до них є реалізація проекту Franklin D. Roosevelt Day by Day Project [11], розробленого Президентською бібліотекою Ф. Д. Рузвельта за підтримки Центру Паре Лоренца та запущеного 2 грудня 2011 р. з нагоди 70-ї річниці атаки на Перл-Харбор. За своєю структурою цей інформаційний продукт є інтерактивним щоденником 32-го президента США, який хронологічно охоплює період від березня 1933 р., перших днів на посаді, до квітня 1945 р. та містить в собі збагачену документально інформацію про зустрічі, графіки поїздок, участь у різних акціях тощо. Поряд із цим кожен з окремих днів діяльності президента, за допомогою додаткових документів і фотодокументів, розглядається в контексті загальнонаціональної та світової історії. Аргументом на користь проекту можна вважати спрощений інтерфейс та пошуковий апарат, який дає змогу користувачу здійснювати пошукові операції за хронологічним і ключовим принципами. За словами архівіста Сполучених Штатів Америки Д. Фер'єро, проект є прекрасним прикладом інноваційних цифрових ініціатив, що використовуються Національним Архівом, як спосіб зробити доступним оригінальні документи громадянам по всій країні... Це надасть можливість студентам, викладачам, дослідникам і широкому загалу мати доступ до оригінальних документів [12].

Іншим засобом зацікавлення молоді у вивченні епохи Рузвельта може стати інтеграція масової культури у процес навчання. Оскільки сучасна молодь активно залучається до масової культури і розуміє її, поєднання елементів навчання та культури, яка є для учнів своєю, надає можливість кращого засвоєння матеріалу, оскільки навчальний процес стає ближчим до тих реалій, у яких вони живуть. Прикладом такого синтезу є створення The Roosevelt Rap [20], ритмічної аудіовізуальної хронології найважливіших подій у житті Ф. Д. Рузвельта. Шляхом програвання ритмічної музики на тлі історичних фотодокументів учнів знайомлять з понад 50 фактами та подіями, що визначили епоху 32-го президента США.

Але ресурси не обмежуються лише учнівською та освітянською аудиторією. Бібліотечний веб-сайт пропонує низку ресурсів, розрахованих на батьків учнів (Helping With Projects and Reports, Bibliographies – Reading About the Roosevelts тощо). Як зазначав Ф. Д. Рузвельт, «батьки наших дітей є хранителями наших майбутніх громадян. Вони не можуть відкинути своєї відповідальності, за те що вони своїм прикладом і розу-

мінням закладають основи типу характеру, який був би правильним у будь-якій ситуації і давав можливість протистояти перешкодам» [7]. Головна мета цих ресурсів полягає в тому, щоб допомогти батькам зрозуміти суть процесу дослідження, залучити їх до роботи з дітьми над проектами, а також навчити їх знаходити потрібну інформацію в історичних документах.

Система президентських бібліотек США та Президентська бібліотека Ф. Д. Рузвельта, як частина цієї системи – національні установи, чії освітні програми, насамперед, задовольняють інформаційні інтереси місцевої аудиторії. Але той факт, що їхні ресурси – це офіційні документи глави держави, дає їм можливість задовольняти інтереси національної аудиторії [15, с. 140]. Поширюючи свої освітні програми, вони мають досягти якомога ширшого діапазону їх використання та впливу на національний рівень освіти, але поряд із цим мають утримувати зацікавлення до себе з боку місцевої аудиторії. Саме цьому сьогодні слугує стратегія широкого підтримки процесів активного залучення інтернет-засобів та інформаційно-комунікаційних технологій не лише окремими президентськими бібліотеками, а й Національним архівним управлінням США, що дають можливість активно просувати їх програми на місцевому, національному та інтернаціональному рівнях.

Забезпечення навчальних закладів цифровим доступом до архівних матеріалів може зміцнити як процес навчання учнів, так і архівну практику. Це дасть змогу учням навчитись розглядати історію активно, творчо й критично, архівам, у свою чергу, розширити та поглибити суспільну діяльність та зв'язки з громадськістю. Але поряд із цим переваги цифрового та дистанційного доступу неспроможні замінити безпосередній доступ до документальних матеріалів. В ідеалі архіви мають заохочувати викладачів та учнів використовувати обидва методи.

Список використаних джерел

1. *Галаган Л.* Онлайнві ресурси Президентських бібліотек світу / Л. Галаган // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2010. – Вип. 27. – С. 44–52.
2. *Матвійчук Л. А.* Глобальна мережа Інтернет, як засіб інформаційно-комунікаційних технологій / Л. А. Матвійчук // Міжвузівський збірник «Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво». – 2011. – Вип. 4. – С. 89–94.

3. Науково-інформаційні ресурси про президентів та інститут президентства. – К. : Національна бібліотека ім. В. І. Вернадського, 2006. – 72 с.
4. *Стрішенець Н.* Президентські бібліотеки США: історія та досвід функціонування / Н. Стрішенець // Бібл. вісн. – 2001. – № 6. – С. 31–39.
5. *Удовик В.* Документальна спадщина президентів держав у сучасному електронному інформаційному просторі: формування та склад / В. Удовик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2013. – Вип. 35. – С. 414–422; Удовик В. Н. Ресурси устной истории в президентских библиотеках США / В. Н. Удовик // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – К. : НБУВ, 2013. – Вып. 11. – С. 162–170; Удовик В. Президентська політика сприяння розвитку бібліотечної справи в країнах світу / В. Удовик // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – 2009. – Вип. 25. – С. 94–100.
6. *Чепуренко Я. О.* Правове забезпечення формування фондів та використання інформаційних ресурсів президентських бібліотек США / Я. О. Чепуренко // Архіви України. – 2001. – № 4–5. – С. 136–149.
7. *Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum web-site.* – Education – For Parents [Electronic resource] / D. Franklin. – Mode of access: <http://www.fdrlibrary.marist.edu/education/parents.html>. – Title from the screen.
8. Interactive Periodic Table of New Deal [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.fdrlibrary.marist.edu/education/resources/periodictable.html>. – Title from the screen.
9. Jimmy Carter Library and Museum. Home page [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.jimmycarterlibrary.org>. – Title from the screen.
10. *Franklin D. Roosevelt Presidential Library and Museum web-site.* Home page [Electronic resource] / D. Franklin. – Mode of access: <http://www.fdrlibrary.marist.edu>. – Title from the screen.
11. *Franklin D. Roosevelt Day by Day Project* [Electronic resource] / D. Franklin. – Mode of access: <http://www.fdrlibrary.marist.edu/daybyday/>. – Title from the screen.
12. «Franklin D. Roosevelt Day by Day» – a new interactive online database of President Roosevelt’s daily schedule. Press release [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.archives.gov/press/press-releases/2012/nr12-41.html>. – Title from the screen.
13. *Han Mi-Kyung.* A study on the Suggestion and Analysis on the Education Programs in the Presidential Libraries / Mi-Kyung Han // International Journal of Knowledge Content Development & Technology. – 2011. – Vol. 1, N 1. – P. 39–60.

14. *Osborn K.* Archive in the Classroom / K. Osborn // *Archivaria*. – 1986. – N 23. – P. 16–40.

15. *Potter L. A.* Education Programs in the Presidential Libraries: A Report from the Field / L. A. Potter // *The Public Historian*. – 2006. – Vol. 28, N 3. – P. 133–142.

16. Presidential Libraries: A brief history / National Archives and Records Administration Office of Presidential Libraries [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.archives.gov/presidential-libraries/about/history.html>. – Title from the screen.

17. Report on alternative models for presidential libraries issued in response to the requirements of PL 110–404. [Washington, D.C.] : National Archives and Records Administration [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.archives.gov/presidential-libraries/reports/report-for-congress.pdf>. – Title from the screen.

18. *Robyns M. C.* The Archivist as Educator: Integrating Critical Thinking Skills into Historical Research Methods Instruction / M. C. Robyns. // *The American Archivist*. – 2001. – Vol. 64, N 2. – P. 363–384.

19. *Robyns M. C.* Review – Archives in Education / M. C. Robyns. – *The American Archivist*. – 2000. – Vol. 63, N 1. – P. 189–193.

20. The Roosevelt Rap. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.fdrlibrary.marist.edu/education/resources/rap.html>. – Title from the screen.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2014.

Andriy Kushersky,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

NETWORKING EDUCATIONAL AND INFORMATIONAL RESOURCES OF PRESIDENTIAL LIBRARY–MUSEUM FRANKLIN DELANO ROOSEVELT’S

The paper deals with the main categories of represented education and information resources on the Franklin D. Roosevelt’s Presidential Library-Museum web-site. The issue is considered in the context of the role of archive in education process.

Keywords: the Franklin D. Roosevelt’s Presidential Library-Museum, archival and museum collection, web-site, Internet, education and information resources.

Андрей Кушерский,

и. о. мл. науч. сотр. отдела поиска и учета документов ФПУ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

СЕТЕВЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНО-ИНФОРМАЦИОННЫЕ РЕСУРСЫ ПРЕЗИДЕНТСКОЙ БИБЛИОТЕКИ-МУЗЕЯ ФРАНКЛИНА ДЕЛАНО РУЗВЕЛЬТА

В статье характеризуются основные группы образовательно-информационных ресурсов, представленных на веб-сайте Президентской библиотеки-музея Ф. Д. Рузвельта. Вопрос рассматривается в контексте роли архивных учреждений в учебном процессе.

Ключевые слова: Президентская библиотека-музей Ф. Д. Рузвельта, архивно-музейная коллекция, веб-сайт, Интернет, образование, образовательно-информационные ресурсы.

Андрій Берегельський,

мол. наук. співроб. відділу обслуговування інформаційними ресурсами НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ВІЗУАЛЬНЕ ПРЕДСТАВЛЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ТА РОЛЬ СУЧАСНИХ БІБЛІОТЕК У СТВОРЕННІ ТА ЗБЕРІГАННІ ІНФОГРАФІЧНИХ ПРОДУКТІВ

У статті розкрито значення інфографіки як аналітичного продукту в сучасній журналістиці та діяльності вітчизняних і зарубіжних інформаційно-аналітичних служб. Розглянуто роль у створенні, акумуляції та збереженні інфографічного аналітичного продукту сучасних вітчизняних бібліотек. Проаналізовано перспективи зберігання електронних версій видань із графічними матеріалами та їх представлення в інформаційних ресурсах.

Ключові слова: національні бібліотеки, інформаційний ресурс, інфографіка, візуальна журналістика, інформаційно-аналітичні служби.

Проблеми та можливості, що їх породила цифрова революція, актуалізували розвиток інформаційно-аналітичних послуг і продовжують змінювати роботу аналітиків. В еру інформаційного перенасичення всі, хто працює з інформацією, потребують постійного вдосконалення інструментів відбору, аналізу та представлення інформаційно-аналітичних продуктів.

Із зростанням кількості даних, що потребують аналізу, інформації, яку необхідно узагальнити, зростає роль схематичного або графічного представлення цієї інформації. Сьогодні в маркетингу, журналістиці, соціології, політології, науці й освіті зростає затребуваність проєктів, заснованих на візуалізації даних. Якісна інфографіка, крім графічної привабливості, представляє інформацію у зрозумілій та чіткій логічній структурі, чим значно полегшує процес її сприйняття.

Зростаюча популярність інфографіки та розвиток її візуальної естетики цілком виправдана збільшенням обсягів інформації та потреби в її якісній обробці й подачі. На нинішньому етапі можна констатувати розвиток як практичних розробок у галузі методик візуалізації інформації, так і потребу в науковому осмисленні специфіки використання інфографіки як засобу візуальної комунікації в умовах інформаційної революції. Особлива роль у дослідженні використання графічного візуального

подання інформації, даних або знань, призначених для швидкого й чіткого відображення комплексної інформації, може належати бібліотекам – як науковим та інформаційним центрам, що в процесі реалізації своїх функцій створюють різного виду інфографічні продукти, та як установам, покликаним збирати, систематизувати та забезпечувати доступ до найрізноманітніших інформаційних продуктів, зокрема і візуальних, у тому числі продукованих і поширюваних у електронному вигляді.

Проблеми використання методик візуалізації в аналітичних продуктах, журналістиці (так звана «мультимедійна журналістика», «журналістика даних») та маркетингу осмислюються фахівцями головним чином на рівні практичному [7, 8, 20, 21], і знайшли певне відображення в окремих теоретичних розробках [6, 22].

Поняття «інфографіка» використовується для позначення візуального подання інформації, знань або даних у зручному для сприйняття вигляді [1, 2]. Під цим терміном, як правило, розуміють будь-яке поєднання графіки і тексту, від класичних варіантів, коли текст супроводжується пояснюючими малюнками, до новаторських, де на перший план виходять графічні елементи, а текст має допоміжне значення. Таким чином, зважаючи на широке використання терміна, поняття «інфографіка» має не досить чітку, у силу широкого трактування, дефініцію. Тут слід зважати на поєднання двох динамічних понять у наведеному визначенні: комплексна інформація та зручність сприйняття постійно змінюються. Змінюється кількість, якість, тип споживаної нами інформації та всі її властивості.

Найпростіша інфографіка – це графіки, карти, таблиці, логічні схеми та кругові діаграми. У більш складному вигляді інфографіка може містити комбінації фотографій, текстових блоків, таблиць, діаграм, реконструкцію подій, бути представлена у вигляді коміксів, карикатур, емблем, ілюстрацій. Використовується будь-який образ чи схематичне позначення, що може ефективно передавати дані [2].

Інфографіка – явище не нове: вона зародилася ще в XIV ст. для передачі знання в маси через систему образів. Експерти відзначають високий рівень зразків тогочасної інфографіки [5]. Власне термін *infographics* уперше був використаний у середині XVIII ст. в газеті *The New York Times* [5]. Як абсолютно новий жанр інфографіка виникла в 1982 р., коли на ринку США з'явилася нова національна газета *USA Today*, що значну частину площі відвела під так звані «інформаційні малюнки». Успіх *USA Today* у читачів зумовив швидке поширення інфографіки у США. З кінця 80-х років інфографіку почали використовувати провідні

європейські видання. На початку 90-х років виникають спеціалізовані агентства, наприклад, британська Graphic News, а світові інформаційні агентства (AP, Reuters, AFP та ін.) створюють спеціалізовані служби [1].

Сьогодні інфографічні продукти використовуються як аналітичними центрами в інформаційно-аналітичних дослідженнях суспільно-політичного та соціально-економічного характеру, так і ЗМІ, що дає змогу друкованим та інтернет-виданням адаптуватися до роботи в умовах, коли телебачення та Інтернет зробили культуру більш візуальною.

Так, серед світових аналітичних центрів можна відмітити The Heritage Foundation («Спадщина») – Стратегічний дослідний інститут США, що займається широким спектром питань громадської політики. Ідея інституту – побудувати статистичну модель суспільства та забезпечити доступ до неї широкої громадськості [18]. Фундація видає ряд аналітичних досліджень, із найвідоміших, де використовується візуалізація – щорічний «Індекс економічної свободи» (<http://www.heritage.org/index/heatmap>) [23].

Інфографіку також використовують зарубіжні фахівці на основі даних Інституту міжнародної економіки Петерсона (The Peterson Institute for International Economics) [19]. Інститут займає перше місце як провідний мозковий центр у світі в галузі міжнародної економіки в мозкових центрах і цивільних програмах [18].

Варто окремо відзначити вітчизняний інформаційно-аналітичний центр Інфолайт (infolight.org.ua), який публікує інфографічні матеріали, використовуючи офіційні дані різних соціологічних досліджень (<http://infolight.org.ua/content/opituvannya-vciom-stavlennya-gromadyan-rr-do-aneksiyi-krimu>), у тому числі державних служб, як на прикладі Держстату (<http://infolight.org.ua/content/dinamika-ta-geografiya-bezrobittya-v-ukrayini-ta-ies-u-2012-2013-rr>), або на базі даних міністерств, як то МОЗ України (<http://infolight.org.ua/content/analiz-ruhu-pryamih-i-pozemnih-investicij-akcionernogo-kapitalu-v-ukrayini-za-2012-rik>). Проект дуже стрімко розвивається. Info-Light являє собою об'єднання фахівців зі знаннями у сфері інформаційних технологій, а саме візуалізації даних та інтерактивної інфографіки, дослідження якого поширюються на сфери політики, економіки, екології, соціології, маркетингу та муніципального господарства [17].

Поміж інших популярних журналістських ресурсів вигідно виділяється ТЕКСТИ.org.ua (texty.org.ua), у роботі якого особливе місце посідають журналістика даних та інфографіка. Крім того, редакційна політика дуже демократична, оскільки заохочує експериментувати з народною

журналістикою, надаючи право читачам самим ставити новини та пропонувати варіанти розв'язання тієї чи іншої проблеми. Проект відомий своїми інфографічними продуктами для Центру політико-правових реформ (<http://www.pravo.org.ua/209-slaider-novyn/1648-borotba-z-koruptsiieiu-shcho-potribno-znaty-i-vymahaty-kozhnomu.html>), Інституту світової політики (<http://iwp.org.ua/ukr/public/1044.html>) та інших мозкових центрів.

Досить цікавим у плані візуалізації даних є підхід Українського інституту публічної політики. Команда організації на основі власних досліджень та аналізу стратегічних інтересів України в політиці, економіці, оборонній політиці, питаннях міграції, довкілля та гуманітарної сфери крім звичайних статичних презентацій готує якісні анімаційні ролики, у яких змістовно та поетапно відображаються плани майбутніх реформ, їх вплив на ту чи іншу сферу, або ж результати тих змін, які вже відбулися в реформованих галузях [24].

Розгортають роботу в напрямі створення інфографічного аналітичного продукту також спеціалізовані служби сучасних вітчизняних бібліотек, зокрема Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ) НБУВ та Національна юридична бібліотека (НЮБ), створені для введення в широкий суспільний обіг через управлінську сферу матеріалів з фондів НБУВ, моніторингу та опрацювання зростаючих інформаційних потоків, удосконалення інформаційно-аналітичного обслуговування суспільних інститутів України.

Серед найкращих прикладів інфографіки у світових ЗМІ як у друкарському, так і в цифровому форматі, експерти виділяють роботи американської The New York Times, британської Guardian, аргентинської Clarín, а також іспанських EL Mundo і El País. Ці видання стали інформаційними центрами, у яких відділи інфографіки повністю відповідають за дослідження та виробництво візуального контенту, а не тільки за дизайн і зображення. Інфографіка набирає популярність, і ми бачимо, як її якість росте в Китаї, на Близькому Сході [5, с. 7].

На жаль, у вітчизняних ЗМІ досить важко знайти зразкові приклади візуалізації. У друкованих виданнях така форма подачі застосовується дещо інтенсивніше, і часом там можна зустріти справді достойні роботи. Проте значного розвитку та оригінальності інфографіка там не здобула.

Що стосується інтернет-видань, які, зважаючи на більш широкі медійні та технічні можливості й мали б застосовувати візуалізацію частіше, – то тут ситуація ще гірша. Крім texty.org.ua, Tyzhden.ua

(<http://tyzhden.ua/Infographics/>) та, можливо, «Української правди», яка, наприклад, презентувала серію інфографічних матеріалів на тему Євроінтеграції (<http://www.pravda.com.ua/articles/2013/10/29/7000959/>), важко назвати ще якийсь журналістський ресурс, де б постійно вдавалися до візуалізації даних.

Загалом можна констатувати значне відставання вітчизняних ЗМІ від зарубіжних медіа, де візуалізація даних присутня як у журналістських матеріалах, так і на спеціалізованих блогах, присвячених інфографіці [9]. Водночас вітчизняні аналітичні центри досить активно впроваджують використання візуалізації аналітичних матеріалів. Така особливість може бути пояснена вищим рівнем аналітичності спеціалізованих центрів, більшим досвідом роботи із статистичними даними – якщо для журналістського матеріалу дані можуть відбиратися фрагментарно, то для побудови інфографіки потрібна повна картина, і будь-яка «біла пляма» чи пробіл у зборі інформації унеможливить якісну візуалізацію.

Так, характерною рисою роботи інформаційно-аналітичних служб НБУВ є постійний моніторинг актуальних подій і явищ суспільно-політичного, економічного життя країни, правових процесів, зарубіжного досвіду розв'язання актуальних проблем; акумуляція та систематизація відповідних даних і формування інформаційної бази. Наголосимо, що підготовка інфографіки передбачає у першу чергу аналітичні навички, і лише в другу – графічного дизайну, тому логічно говорити про «візуальну журналістику» чи «візуальну аналітику» [5].

Процес створення інфографічного продукту передбачає декілька етапів. Перший – формулювання мети створення інфографіки: «що та навіщо показати користувачеві?», висунення гіпотези.

Другий – збір та обробка необхідної для інформативності кінцевого продукту кількості даних. Важливим аспектом створення графічного продукту є ґрунтовне дослідження та точні дані з надійних джерел. Сьогодні більшість необхідної аналітикам інформації зосереджена у відкритих джерелах. Дедалі більше інформації стає публічною, разом з відкритим програмним забезпеченням, що істотно демократизує інформаційну сферу [7].

Як показує практика СІАЗ і НЮБ НБУВ, однією з найважливіших якісних характеристик інформації є вірогідність. Про високий рівень вірогідності інформації можна говорити лише тоді, коли її автори чітко відстежують шлях надходження первинної інформації з метою недопущення її перекручування. Останнє відбувається внаслідок нашарування на неї під час передруку з першоджерела додаткових інформаційних

блоків, що містять так звану авторську інтерпретацію (власне осмислення та прогнози на основі особистих вражень), унаслідок чого втрачається справжнє значення інформації під час випадкового або навмисного виривання її з контексту [13, с. 249–250].

Серед інформаційних сайтів, як джерела найбільш вірогідної інформації, своєю оперативністю (що дуже важливо під час виконання замовлень) виділяються сайти новин. Цей тип сайтів спрямований на інформування відвідувачів про останні новини в реальному часі [13, с. 254]. За певний період, наприклад, за тиждень, накопичується певна кількість інформації на актуальну тему. Досить часто такі масиви повідомлень можна відсортувати з допомогою архіву на веб-сайті. Усе це дуже доречно при отриманні статистичних даних, подальшому аналізі та представленні їх у графічному вигляді.

У практиці роботи СІАЗ із мережевою інформацією є також досвід використання автоматизованої інформаційно-моніторингової системи відбору Web-Observer. Функціонування системи полягає у відборі необхідної новинної інформації з бази публікацій на основі критеріїв відбору, що їх обумовлює користувач системи, а також подальшої обробки отриманої інформації. Запити на вибірку повідомлень з бази публікацій формуються на основі комбінації параметрів, що попередньо задані користувачем.

Утім, на практиці використання автоматизованої інформаційно-моніторингової системи відбору Web-Observer було визнано не достатньо ефективним, оскільки під задані параметри пошуку часто потрапляла інформація, яка лише дотично відповідала певній проблематиці, або неповна інформація, істотні елементи якої містяться на більш глибоких рівнях сайтів [14, с. 320–321].

Третій етап – аналіз і обробка інформації: систематизація зібраного матеріалу, свого роду зведення «до єдиного знаменника», що зумовить цілісність графічної ідеї.

Тут також з'являється такий важливий аспект інфографіки, як порівняння. Інфографіка осмислена лише тоді, коли є що порівнювати. Наприклад, при порівнянні цифри поточного та минулого місяця чи року. З'являється певна динаміка, яку можна аналізувати, виявити тенденції та приховані закономірності, виходячи з них – робити прогнози.

Останній, четвертий етап передбачає обрання способу графічної подачі основної думки з допомогою доступних візуальних інструментів [5, с. 11]. Спосіб візуалізації обирається залежно від поставленого завдання: показати зв'язки (матриці, діаграми розсіювання, діаграми

зв'язків, дендрограми, діаграма Вена-Ейлера); динаміку (таймлайн, лінійний графік, діаграма розкиду); частини цілого (гістограма, кругова діаграма, пласке дерево, кільцева діаграма); набір значень (пелюсткова та бульбашкова діаграма); розташування (карта, тепла діаграма, картограма); аналіз тексту (дерево слів, хмаринка тегів – про це нижче). Організація візуалізації допускає використання метафоричних зображень чи образів, які можуть значно посилити сприйняття [9].

Наразі не будемо детально зупинятися на кожному з різновидів діаграм, а перейдемо до розгляду найбільш затребуваних і поширених інструментів при створенні інфографіки. Більшість інструментів візуалізації використовують масиви даних програми Microsoft Excel; для роботи із зображеннями – Adobe Photoshop і Adobe Illustrator, останній більш зручний для роботи з векторною графікою, що, безумовно, корисно для побудови складного набору діаграм, або спеціально допрацьованих діаграм [3].

Значно полегшити роботу можуть онлайн-сервіси з побудови інфографіки, що передбачають готові шаблони для створення діаграм і графіків. Серед найбільш популярних і зручних можна відмітити easel.ly, piktochart і infogr.am, Google Fusion, програму для побудови діаграм Gephi [8]. Вони дають змогу візуалізувати дані з Excel таблиці за допомогою різних способів: інтерактивних графіків, карт, на які ставляться автоматичні мітки. Користувач може внести свої дані в сервіс, вибрати один із шаблонів і редагувати його всіма доступними інструментами.

Окремо варто сказати і про карти. Це важливий інструмент, адже часто дослідження пов'язане з географічними об'єктами та територіальною належністю. Серед популярних інструментів можна відзначити OpenStreetMap – сервер, де користувачі самі створюють карти різних міст; OpenHeatMap – сервіс, який зручно використовувати, якщо дані класифіковано за країнами, регіонами, місцевими органами влади. Тут також легко створювати теплові діаграми [10]. Онлайн-сервіс DataPult існує у вигляді самостійної програми, що досить зручно у випадку недоступності мережі.

Табличні дані можна заповнювати безпосередньо в ручному режимі, або оперативно завантажувати з файлу Microsoft Excel. Інтерфейс програми надає можливість вибрати країну, де дані співставляються з областями, федераціями чи штатами (у випадку зі США). Готове зображення карти можна зберігати в багатьох доступних форматах (jpg, png та ін.) і далі працювати з отриманим зображенням в інших графічних редакторах (Photoshop) та наносити свої умовні позначення, надаючи карті свого неповторного вигляду. Готову інфографіку можна представляти

разом із статтею або як самостійний інформаційний продукт. Матеріали, виконані в жанрі інфографіки, автономні, ідуть під своїми заголовками. Найчастіше така інфографіка зустрічається в журнальній періодиці та в інтернет-ЗМІ. Причому останні активно використовують цей жанр, збагачуючи його за рахунок своїх специфічних можливостей (анімація, 3 D-зображення тощо) [11].

Звертаючись до практики зарубіжних ЗМІ, які, як зазначалося вище, мають істотний досвід у підготовці інфографіки, відзначимо, що журналісти зазвичай виконують як аналітичну роботу, так і дизайнерську реалізацію [8]. На практиці такий підхід досить виправданий. Специфіка роботи в НЮБ НБУВ при створенні інформаційно-аналітичних продуктів для конкретних замовників на постійній основі вимагає від співробітників бути постійно в курсі останніх подій в Україні та світі, що дає можливість спрогнозувати актуальність цих подій для висвітлення в наступному випуску. А висока періодичність (щотижнево) інформаційно-аналітичного продукту не залишає багато часу на вирішення організаційних питань. Співробітник, що постійно перебуває в певному інформаційному середовищі та має необхідні навички роботи з програмним забезпеченням, може адекватно втілити проаналізовані дані в графічному вигляді. Отже, така схема виглядає більш ефективною.

Бібліотеки відіграють важливу роль у збереженні вже існуючих особливо цінних з історичної точки зору прикладів інфографіки, зразків візуальної журналістики сучасності для майбутній поколінь, та їх аналізу вже для власних досліджень. Зважаючи на постійний розвиток мультимедійних технологій (екрани високої роздільної здатності, 3 D та ін.), можливостей графічних редакторів, постають нові вимоги до організації та презентації інформації саме в електронних версіях видань. Як приклад, можна навести випадок, коли інфографіка настільки складна та багаторівнева, що фізично вмістити її у друкованих виданнях не завжди є можливим, а при масштабуванні деталі стають непомітними та падає читабельність. В електронних версіях така проблема відпадає, бо крім можливості масштабування, інфографіка може містити інтерактивні елементи.

Передові фахівці стверджують, що зрозуміле відображення інформації з інтуїтивною інтерактивністю – набагато природніший спосіб взаємодії з відвідувачами сайту. Це ставить на перше місце контент сайту і дає змогу користувачам легко знайомитися з цим контентом. По суті, згадуючи ті ж смартфони, ми знаходимося на початку епохи витіснення графічними символами їх вербальних аналогів [6].

Крім того, як показує наявний уже практичний досвід Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, а також інших провідних бібліотечних установ України, періодичні електронні видання в структурі інформаційно-аналітичної діяльності цих установ сприяють задоволенню об'єктивних потреб користувачів у використанні вітчизняних інформаційних ресурсів, розміщених у фондах бібліотек і масивів інтернет-інформації [16, с. 101]. Тому зберігання в бібліотечних установах електронних версій інфографіки, як самостійних файлів так і у складі інформаційно-аналітичних видань, видається досить перспективним.

Отже, нині світ переживає справжній бум візуальної інформації. Усе вимірюється та обчислюється, необроблений матеріал стає доступним дедалі більшій кількості людей. Усе рідше, для опису різних явищ і процесів, вистачає однієї діаграми, а хороша інфографіка дає змогу швидше зрозуміти ідеї та тренди, приховані за даними. Зростають можливості сучасних бібліотек, їхніх спеціалізованих інформаційно-аналітичних підрозділів, що, зокрема, дають змогу обробляти та представляти великі обсяги даних для подальшого їх використання.

У зв'язку з цим бібліотечні фонди можуть також поповнюватись цінними примірниками друкованих видань, що містять цікаві графічні матеріали. Крім того, враховуючи особливості та сучасні можливості інфографіки, перспективним виглядає також зберігання електронних версій видань і представлення окремо інфографіки чи статті, що містить таку візуальну інформацію на бібліотечних сайтах та інших інтернет-виданнях.

Список використаних джерел

1. Що таке інфографіка? [Електронний ресурс] // Ukrainian Media Service. – Режим доступу: <http://umservice.net/index.php?action=help&show=20>. – Назва з екрана.
2. Що таке інфографіка? [Електронний ресурс] // My Helper. – Режим доступу: <http://myhelper.com.ua/index.php?newsid=11080>. – Назва з екрана.
3. Краткая история инфографики [Электронный ресурс] // Medium. – Режим доступа: <https://medium.com/infographics-today/24121893488>. – Загл. с экрана.
4. Что такое инфографика? Дизайнер Илья Рудерман о том, как визуализировать все на свете – и зачем это делается [Электронный ресурс] // Colta.ru. – Режим доступа: <http://www.colta.ru/articles/specials/1339>. – Загл. с экрана.
5. Инфографика: вместо тысячи слов [Электронный ресурс] //

LiveJournal. – 2013. – 13.05. – Режим доступа: <http://new-media.livejournal.com/108648.html>. – Загл. с экрана.

6. Тренды будущего инфографики [Электронный ресурс] // ОПЗАРКОЛ. – 2011. – 26.09. – Режим доступа: <http://opzarkol.com/2011/09/26/3-trenda-opredelyauschie-buduschee-infografiki/>. – Загл. с экрана.

7. Инфографика в современных российских журналах [Электронный ресурс] // Издательство «Молодой учёный». – Режим доступа: <http://www.moluch.ru/conf/phil/archive/25/989/>. – Загл. с экрана.

8. Все, что Вы должны знать, если хотите развивать инфографику на газетном сайте [Электронный ресурс] // Mediascope.ru. – 2013. – 6.12. – Режим доступа: <http://www.mediascope.ru/node/1435>. – Загл. с экрана.

9. Інформація – це красиво. Частина 1. [Електронний ресурс] // Телекритика. – 2012. – 6.03. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/4750>. – Назва з екрана.

10. Інформація – це красиво. Частина 2. [Електронний ресурс] // Телекритика. – 2012. – 7.03. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/4758>. – Назва з екрана.

11. Инфографика в системе журналистских жанров [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://new.volsu.ru/struct/generalservices/publish/vestniki/lastmagazine/ser-8-literature-journalism-vyp-11-f>. – Загл. с экрана.

12. Дубас Т. Розвиток електронних інформаційно-аналітичних продуктів сучасної бібліотеки (з практичного досвіду СІАЗ НБУВ) [Електронний ресурс] / Т. Дубас // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2012. – Вип. 33. – С. 371–372. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/Siaz/Nauk_works/33.pdf. – Назва з екрана.

13. Вітушко Н. Інформаційно-аналітичне дослідження на замовлення органів державної влади: Особливості організації етапу підготовки інформаційної бази [Електронний ресурс] / Н. Вітушко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2013. – Вип. 36. – С. 253. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/Siaz/Nauk_works/36.pdf. – Назва з екрана.

14. Тарасенко Н. Аналітичні аспекти збору та архівування мережених ресурсів науковою бібліотекою [Електронний ресурс] / Н. Тарасенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2013. –

Вип. 36. – С. 320–321. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/Siaz/Nauk_works/36.pdf. – Назва з екрана.

15. *Тарасенко Н.* Аналітичні аспекти збору та архівування мережених ресурсів науковою бібліотекою [Електронний ресурс] / Н. Тарасенко // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* – К., 2013. – Вип. 36. – С. 320–321. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/Siaz/Nauk_works/36.pdf. – Назва з екрана.

16. *Горова С.* Перспективи розвитку періодичних електронних видань бібліотек у сучасному інформаційному середовищі [Електронний ресурс] / С. Горова // *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України.* – К., 2013. – Вип. 35. – С. 320–321. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/Siaz/Nauk_works/35.pdf. – Назва з екрана.

17. Інфографіка та візуалізація аналітичних досліджень [Електронний ресурс] // *Вполитике.* – 2013. – 18.04. – Режим доступу: <http://vpolitike.com/blogs/392/342/>. – Назва з екрана.

18. Інфографіка [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>. – Назва з екрана.

19. China's Reserves: Parsing the Recent Data and Rhetoric [Electronic resource] // *Peter G. Peterson Institute for International Economics.* – 2014. – 17.04. – Mode of access: <http://blogs.piie.com/china/?p=3846>. – Title from the screen.

20. Что такое мультимедийная журналистика? [Электронный ресурс] // *Редакторский портал.* – 2010. – 18.06. – Режим доступа: <http://www.redactor.in.ua/internet/322.html>. – Загл. с екрана.

21. Мультимедиа и визуальная журналистика [Электронный ресурс] // *Deutsche Welle.* – 2013. – 1.09. – Режим доступа: <http://onmedia.dw-akademie.de/russian/?p=5615>. – Загл. с экрана.

22. Журналистика данных должна ориентироваться на мобильные устройства [Электронный ресурс] // *ijnet.org.* – 2014. – 6.05. – Режим доступа: <http://ijnet.org/ru/blog/277252>. – Загл. с экрана.

23. 2014 Economic Freedom Heat Map [Electronic resource] // *The Heritage Foundation.* – Mode of access: <http://www.heritage.org/index/heatmap>. – Title from the screen.

24. Анімація [Електронний ресурс] // *Український Інститут Публічної Політики.* – Режим доступу: <http://www.uipp.org.ua/multimedia/animation.htm>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 12.06.2014.

Andrii Beregelsky,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

VISUAL PRESENTATION OF INFORMATION AND ROLE OF MODERN LIBRARIES ARE IN CREATION AND STORAGE OF INFOGRAPHICS PRODUCTS

The article is sanctified to opening of value of infographic and her features as visual journalism, where a qualificatory role creation of infographics analytical product is played by the specialized research and information subdivisions of modern home libraries. Prospects of storage of electronic versions of editions with graphic materials and their presentation are in informative resources.

Keywords: national libraries, information resource, the Internet-based technologies, infographic, visual journalism, research and information services.

Андрей Бергелский,

мл. науч. сотр. отдела обслуживания информационными ресурсами НЮБ
Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ВИЗУАЛЬНОЕ ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ИНФОРМАЦИИ И РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ БИБЛИОТЕК В СОЗДАНИИ И ХРАНЕНИИ ИНФОГРАФИЧЕСКИХ ПРОДУКТОВ

Статья посвящена раскрытию значения инфографики как аналитического продукта в современной журналистике и деятельности отечественных и зарубежных информационно-аналитических служб. Рассмотрена роль в создании, аккумуляции и сохранении инфографического аналитического продукта современных отечественных библиотек. Проанализированы перспективы хранения электронных версий изданий с графическими материалами и их представления в информационных ресурсах.

Ключевые слова: национальные библиотеки, информационный ресурс, инфографика, визуальная журналистика, информационно-аналитические службы.

Галина Покровська,

голов. бібліограф відділу технологій електронної обробки інформації НЮБ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

РЕГІОНАЛЬНІ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ ЯК СКЛАДОВА ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ БІБЛІОТЕЧНОГО АНАЛІТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті йдеться про значення використання регіональних інтернет-ресурсів України інформаційними підрозділами бібліотек при створенні тематичних інформаційних баз для аналітичного дослідження.

Ключові слова: регіональні інтернет-ресурси, база даних, аналітичне дослідження.

Загальний доступ до Інтернету кардинально розширив можливості використання інформаційних ресурсів, проте інформаційна насиченість кіберпростору створює певні труднощі в ефективному пошуку потрібної інформації. Відповідно до даних веб-моніторингової компанії Netcraft, станом на 1 січня 2014 р. в Інтернеті функціонують 861 379 152 сайти та персональні блоги. Порівняно з минулим роком загальна кількість сайтів, що ввійшли до структури глобальної мережі, значно збільшилася; ще на початку 2013 р. кількість унікальних інтернет-адрес (URL) становила близько 630 млн, тоді як у 2014 р. їх уже 861 млн (+ 37 %).

Інформаційно-аналітичні підрозділи бібліотек, які в сучасних умовах активно використовують інформацію інтернет-ресурсів, за результатами своєї щоденної роботи створюють бази тематичних даних, які надалі опрацьовуються в процесі підготовки інформаційно-аналітичної продукції, що спрямована на задоволення інформаційних потреб користувачів. Враховуючи, що зворотним боком процесу глобалізації є регіоналізація, актуальності набуває формування інформаційних баз даних, сформованих на основі використання регіональних інтернет-ресурсів. Такі бази даних можуть і мають використовуватися в процесі підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів регіональної тематики.

Проблемам діяльності регіональних медіа присвячено ряд досліджень, зокрема І. Марушкіної [1], І. Терещенко [2], А. Левченко [3]. Цими фахівцями аналізувалися типи регіональних інтернет-видань, сучасні

проблеми, що постають перед ними. Раніше автором також частково досліджувалася ця тема [4].

Метою цієї статті є визначення ролі електронних вітчизняних регіональних мас-медіа для більш повного аналізу фахівцями аналітичних підрозділів бібліотек політичного, економічного, соціального становища в країні.

Значення регіональних ЗМІ постійно зростає, оскільки, за даними фахівців, зокрема керівника Центру досліджень «РІА “Новости”» О. Слинько, головною ареною конкуренції новинної інформації серед аудиторії у світі найближчим часом стануть регіони [5]. За висновком експерта, ця категорія видань може стати значним резервом для наповнення вітчизняного інформаційного простору.

У системі регіональних електронних видань присутні всі їхні види та типи – державні, партійні, галузеві, молодіжні; щоденні, щотижневі тощо. Органи виконавчої влади кожного регіону від обласного до селищного рівня мають свої сайти з оперативною новинною інформацією. Наприклад, у Дніпропетровській області має можливість відслідковувати новинну інформацію на сайтах обласної ради (<http://www.adm.dp.ua>), міськради (<http://meria.dp.ua>), міст Павлограда (<http://pavlonews.info>), Кривого Рогу (www.0564.ua) тощо.

Одним з найважливіших джерел інформації в регіонах є офіційні сайти органів виконавчої влади, зокрема облдержадміністрацій, які оперативно інформують про події в області з позицій офіційної влади. Серед представленої на таких ресурсах інформації – повідомлення про заходи щодо виконання державних програм, досягнення та проблеми в економіці області, взаємовідносини влади з бізнесом, реагування на надзвичайні ситуації в регіоні, повідомлення стосовно допомоги найбільш вразливим категоріям суспільства, святкування загальнонаціональних свят тощо. Подаються на офіційних сайтах також і матеріали стосовно міжнародних контактів, наукових здобутків області, розвитку спорту, культури тощо.

Мають свої сайти й 90 % підприємств України. За результатами опитування, українські підприємства використовують Інтернет, в основному, з метою реклами та налагодження виробничого партнерства, а також інформування про свою діяльність. За даними дослідження «Вплив Інтернету на економіку України», проведеного компанією GfK, серед вітчизняних підприємств мають сайт 62 %, розміщують інформацію в онлайн-довідниках 49 %, розміщують рекламу в Інтернеті 34 % [6].

Партійні ЗМІ українських політичних партій також мають розгалужену регіональну систему електронних видань у національному

інформаційному просторі. При цьому регіональні новинні сайти стають привабливим об'єктом для інвесторів. На думку генерального директора Інституту пріоритетних регіональних проєктів М. Миронова, можна говорити про появу перспективного ринкового сегмента. Ринок регіональних інтернет-ЗМІ поки ще слабо опанований, тому відкриває широкі можливості для потенційних інвесторів. При цьому найбільші економічні вигоди обіцяють вкладення в так звані нові, «універсальні» інтернет-ЗМІ, які поєднують загальнонаціональну та регіональну інформацію [7].

Аналіз регіональних інтернет-ресурсів допомагає сформуванню цілісного уявлення стосовно специфіки та тенденцій розвитку економічного, політичного та соціального становища в країні. Зокрема, що стосується економіки, то, як відомо, її структура має чіткий регіональний характер, виражену регіональну специфіку. У цьому контексті важливим джерелом досліджень економічної тематики є інформація «з перших рук», тобто від виробників, яка представлена регіональними інтернет-ресурсами.

Інформаційне наповнення регіональних інтернет-ресурсів дає змогу сформуванню уявлення й про специфіку розвитку там політичної ситуації, кількісний аналіз публікацій стає підґрунтям для висновків щодо активізації в регіоні тієї чи іншої політичної сили, зростання (або зниження) популярності того чи іншого політика тощо.

Останнє важливо, зокрема, для аналізу передвиборної ситуації, а саме для визначення рівня електоральної підтримки, який отримають певні кандидати в різних регіонах, і в контексті складання прогнозів результатів виборів. У травні 2014 р. напередодні виборів Президента України саме за допомогою інтернет-ресурсів з регіонів відслідковувалися розбіжності в передвиборних симпатіях населення різних областей та міст. Про значення дослідження функціонування регіональних ЗМІ в контексті виборчого процесу опосередковано говорить, наприклад, проведення наприкінці квітня 2014 р. у Чернігові першого семінару під егідою проєкту «Регіональні ЗМІ в Україні для вільних та справедливих виборів», на якому розглядалися питання значущості чесності виборчого процесу, проблеми, пов'язані з його підтриманням, і механізми захисту [8].

Що стосується якості роботи регіональних офіційних інтернет-ресурсів, то, за даними Міжнародного конгресу з розвитку інформаційно-комунікативних технологій, який відбувся в жовтні 2013 р. у Києві, найкращим в Україні визнано сайт Вінницької міської ради [9].

Що ж до неофіційних регіональних видань, то значна їхня кількість розміщує передруки з центральних ЗМІ, місцевих владних сайтів,

а також невеликий відсоток замовлених матеріалів, так званої «джинси». Зокрема, за даними проведеного з 3 по 9 березня 2014 р. Українським освітнім центром реформ моніторингу регіональної преси та онлайн-ЗМІ за січень – лютий 2014 р. (загалом було проаналізовано 655 матеріалів друкованих видань і 257 публікацій новинних сайтів), «у березні 2014 р. (напередодні виборів) кількість матеріалів із ознаками політичної та комерційної замовності зменшилася порівняно з січнем на 4 %. Регіональні медіа розмістили 10,9 % матеріалів із ознаками замовності, з них 7,3 % – політичного характеру й 3,7 % комерційного. Найбільш виважену та збалансовану інформацію про події в Україні, й зокрема в Криму, які шокували суспільство, у березні надавали журналісти видань «Данкор» (Суми); «Донбасс»; «Вінничина»; «Голос Крима», «Слобідський край»» [10].

На думку О. Бровко, директора Асоціації незалежних регіональних видавців України, «важко стояти осторонь, коли країну розривають на частини іноземні закланці, неможливо просто інформувати читачів про останні тривожні новини, не впливаючи на хід подій. Регіональні медіа можуть впливати на єдність країни, місцеві газети та портали можуть бути корисними для об'єднання населення. Тому члени асоціації визначили для себе, що всі разом братимуть активну участь у соціальних кампаніях, які ілюструють підтримку української армії, посилюють ідею цілісності України. Ось так ідеї кампаній “Допоможи армії” та “Єдина країна” з'являються і на сторінках газет більшості областей України» [11].

Сучасні бібліотеки є активними учасниками в суспільно-політичних процесах. І в такий непростий для країни час не можуть стояти осторонь. Їхні аналітичні підрозділи (зокрема, СІАЗ НБУВ), щоденно працюючи з електронними джерелами інформації, відстежують найактуальніші публікації в регіональних інтернет-джерелах і створюють оперативні бази даних. На основі зібраних матеріалів працівниками СІАЗу випускаються нові актуальні збірники матеріалів для органів державної влади, зокрема «Потенційно негативна інформація», з метою донести наявну негативну інформацію, щоб передбачити та запобігти можливим проявам суспільного невдоволення.

Таким чином, можна зробити висновок, що робота з інформацією регіональних інтернет-ресурсів національного інтернет-простору є важливою складовою аналітичної діяльності співробітників інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек, сприяє більш широкому наповненню тематичних баз даних, наближаючи користувачів до територіально віддаленої інформації, кардинально розширюючи їхні можливості викори-

стання всіх представлених у мережі джерел, задовольняючи інформаційні потреби своїх читачів.

Список використаних джерел

1. *Марушкіна І.* Регіональні ЗМІ в епоху нових медіа [Електронний ресурс] / І. Марушкіна // MYMEDIA : веб-сайт. – Режим доступу: http://www.mymedia.org.ua/articles/localmedia/reg_onaln_zm_v_epohu_novih_med_a.html. – Назва з екрана.

2. *Терещенко І.* Регіональні ЗМІ: проблеми та перспективи / І. Терещенко // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – Вип. 27. – С. 174–180.

3. *Левченко А.* Роль регіональних ЗМІ у соціокультурній, економічній та політичній системах суспільства [Електронний ресурс] / А. Левченко // Ін-т журналістики. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1381>. – Назва з екрана.

4. *Покровська Г.* Форми і методи введення в суспільний обіг наукових знань інформаційно-аналітичними структурами бібліотек / Г. Покровська // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2009. – Вип. 25. – С. 137–145.

5. РІА «Новости» представило исследование тенденций новостных СМИ [Электронный ресурс] // РІА «Новости» Украина : веб-сайт. – Режим доступа: <http://rian.com.ua/analytics/20130326/337173848.html>. – Загл. с екрана.

6. 62 % українських підприємств мають сайти [Электронный ресурс] // Левый берег : веб-сайт. – Режим доступа: http://society.lb.ua/life/2013/11/14/241046_62_ukrainskih_predpriyatij_imeyut.html. – Загл. с екрана.

7. Инвесторы все чаще вкладываются в региональные СМИ [Электронный ресурс] // РБК : веб-сайт. – Режим доступа: <http://top.rbc.ru/economics/02/09/2013/874367.shtml>. – Загл. с екрана.

8. Прозрачность президентских выборов и роль местных СМИ в этом процессе [Электронный ресурс] // Дорожная газета : веб-сайт. – Режим доступа: <http://roadnews.wordpress.com/2014/04/27/прозрачность-президентских-выборов>. – Загл. с екрана.

9. Сайт Вінницької міської ради визнано найкращим в Україні [Електронний ресурс] // Вінницький бізнес-портал. – Режим доступу:

<http://vinbazar.com/hi-tech/news/sait-vinnitskoyi-miskoyi-radi-viznana-naikrashchim-v-ukrayini>. – Назва з екрана.

10. Єременко С. Регіональні медіа в березні джинсували щодо тем анексії Криму та сепаратизму в східних областях [Електронний ресурс] / С. Єременко // Mediasapiens : веб-сайт. – 2014. – 22.04. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/29851>. – Назва з екрана.

11. Регіональні медіа – за Єдину країну [Електронний ресурс] // Асоціація «Незалежні регіональні видавці України». – Режим доступу: <http://www.airpu.org/index.php/news/144-rehionalni-media-za-yedynu-krainu>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2014.

Galina Pokrovska,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

REGIONAL INTERNET RESOURCES AS A CONSTITUENT PART OF A DATA BASES FOR LIBRARIAN ANALYTICAL RESEARCH

The article is devoted to the problem of a role of the use of regional Internet resources of Ukraine by the informational units of libraries for the analytical research while creating topical data bases.

Keywords: regional Internet resources, data base, analytical research.

Галина Покровская,

гл. библиограф отдела технологий электронной обработки информации НЮБ Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

РЕГИОНАЛЬНЫЕ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСЫ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ БАЗЫ БОБЛИОТЕЧНОГО АНАЛИТИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

Статья посвящена значению использования региональных интернет-ресурсов Украины информационными подразделениями библиотек при создании тематических информационных баз для аналитического исследования.

Ключевые слова: региональные интернет-ресурсы, база данных, аналитическое исследование.

Ірина Терещенко,

мол. наук. співроб. відділу оперативної інформації СІАЗ
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У БІБЛІОТЕЧНИЙ СЕРВІС

У статті розглянуто перспективи впровадження інноваційних технологій у бібліотечну діяльність. Проаналізовано, зокрема, досвід зарубіжних і вітчизняних бібліотек щодо використання мобільних додатків та електронних книжок.

Ключові слова: інноваційні технології, мобільні додатки, електронні книжки, діяльність бібліотек.

Питання інформаційного сервісу, інформаційних можливостей бібліотечної системи в інформаційному просторі держави набуває особливої актуальності. Розвиток інформаційних технологій та інформаційного сектору економіки, помітна трансформація соціальних інституцій, зміна усталених напрямів і пріоритетів діяльності багатьох галузей народного господарства змушує замислитись над майбутнім бібліотечно-інформаційних установ та їх місця в системі цінностей та потреб споживачів інформації [1].

Питанням упровадження інноваційних технологій у діяльність бібліотек присвячені праці О. Ісаєнка, В. Бондаренко, О. Дубової, В. Пашкової, Л. Чуприни, Т. Ярошенко.

Актуальним є створення індивідуалізованих систем обслуговування, які задовольняють кожного споживача, враховують загальне та індивідуальне в його інтересах. Усе це стає можливим завдяки використанню інноваційних технологій, коли читач може отримувати інформацію, не відвідуючи бібліотеки [2, с. 123].

Аналіз останніх досліджень показав, що на сьогодні вже накопичено достатній досвід використання інноваційних та інформаційних технологій у бібліотечній діяльності.

Варто зазначити, що дедалі більше українців стають власниками електронних пристроїв. Отже, за результатами регулярного дослідження ринку телекомунікаційних послуг, яке здійснює GfK Ukraine, у ІV кварталі 2013 р. 57 % населення віком 16 років і старше володіли хоча б одним з переліченого: смартфон, комп'ютер чи ноутбук, планшет. Минулого

року цей показник був нижчим на 5 %. Слід зазначити, що таке зростання відбулося за рахунок збільшення частки населення, яка має вдома ноутбук, планшет або ж володіє смартфоном. Також, у 2013 р. українці придбали на 9 млн смартфонів більше, ніж у 2012 р. Частка смартфонів у структурі продажу у 2013 р. збільшилася з 26,2 % роком раніше до 40,8 %. І в майбутньому ця тенденція триватиме, прогнозують фахівці Gfk Ukraine [3].

Яким чином бібліотеки реагують на мобільне користування Інтернетом, демонструють різноманітні заходи Баварської державної бібліотеки в Мюнхені.

Доктор К. Крейнова, заступник генерального директора BSB (Баварської державної бібліотеки в Мюнхені), стверджує, що сьогодні бібліотеки вже більше не можуть собі дозволити не надавати послуг для мобільного Інтернету. Адже всі релевантні прогнози майбутніх тенденцій показали, що найпізніше у 2012 р. первинний доступ до Інтернету більше не здійснюватиметься зі стаціонарного ПК чи ноутбука, натомість – через смартфони або планшети. Так само частка тих, хто користується виключно мобільним Інтернетом, постійно зростає по всьому світу. Так, К. Крейнова оцінює переможний хід мобільного доступу до мережі як вирішальний, подібно до появи Інтернету взагалі. Тому Баварська державна бібліотека пропонує свої базові послуги і в мобільному доступі: бібліотечний онлайн-каталог – із середини 2010 р., веб-сайт – від початку 2011р. Разом з тим Баварська державна бібліотека розробляє програми спеціально для iPad та iPhone, які безкоштовно завантажуються на AppStore [4].

Вітчизняні бібліотеки також працюють та експериментують з новими технологіями, запозичуючи досвід у зарубіжних і провідних українських бібліотек. Унікальний додаток, що не має аналогів ні в Україні, ні в СНД, створили в Дніпропетровській центральній бібліотеці.

DnperLibrary розрахований, насамперед, на тих людей, які не звикли ходити в бібліотеки, але не можуть уявити своє життя без сучасних гаджетів – молодь і бізнес-еліту міста. Однак, по суті, він буде доступний та корисний всім, у кого є смартфон або планшет. Завантажити його можна безкоштовно, а навчитися користуватися ним можна за лічені хвилини.

На головній сторінці додатку розміщена вся інформація про бібліотеку – адреса, сайт, контакти, час роботи та ін. Ще в одному розділі можна поставити будь-яке запитання бібліотекарю. Найчастіше цей сервіс використовується для того, щоб дізнатися, чи є в бібліотеці та чи інша книга, і в якому відділі її можна отримати. Але найцікавіша й функціональна частина додатку – це топ-10 книг [5].

Повсюдне поширення багатофункціональних мобільних засобів зв'язку, що поєднують у собі функції телефонного зв'язку, доступу в Інтернет, практично повноцінних комп'ютерів, фототехніки, облаштувань аудіозапису та ін., а також їхня цінова доступність і багатофункціональність приводить до того, що вони стають універсальними і постійними супутниками більшості людей [6, с. 114].

Так, у Google вважають, що до 2020 р. за рахунок мобільних пристроїв Інтернет отримають майже всі люди планети. Причому у країнах, що розвиваються, де користувачі першопочатково виходили в Інтернет з мобільних пристроїв, смартфони та планшети є базовими платформами [7].

За прогнозами компанії Ericsson, до 2020 р. близько 50 млрд працюючих електронних пристроїв будуть взаємодіяти з Інтернетом через мережі стільникових операторів або інтернет-провайдерів. До цього числа включено комп'ютери, мобільні телефони, ноутбуки, телевізори та інше електронне обладнання. Багато із сучасних електронних пристроїв стануть мобільними та отримають можливість виходу в Інтернет. Мережеві можливості проникнуть буквально всюди і майже всі сьогоденні домашні пристрої працюватимуть з мережею [8].

Отже, на сьогодні незаперечним є той факт, що будь-яка сучасна бібліотечна колекція нині вже неможлива без двох рівноправних складових: колекції друкованої (традиційної) та колекції електронної: локальних чи віддалених електронних ресурсів (е-книг, е-журналів, баз даних, цифрових навчальних або наукових матеріалів тощо). Провідні бібліотеки світу показують, що е-ресурси становлять вже понад 50 % їхніх колекцій, а придбання паперових книг і журналів швидкими темпами скорочується на користь електронних.

Як справедливо зазначає Л. Чуприна, форма подачі матеріалу як у друкованому, так і в електронному вигляді може залежати від потреб і вимог замовника. Сьогодні вже можемо говорити про ряд очевидних тенденцій, одна з них – поступове переорієнтування, з боку користувачів і замовників, на продукцію в електронному вигляді. Використання Інтернету, веб-технологій дає такі переваги, як оперативність, що визначається можливістю негайної доставки замовнику; необмежена кількість читачів; порівняно низька собівартість; доступ до архіву; зручність пошуку та збереження інформації; різноманітні форми зворотного зв'язку [9, с. 136–137].

Варто наголосити, що останні 10–15 років спостерігаються кардинальні зміни в способі читання. На зміну традиційному – паперовому кодексу приходять електронні видання. Книжки стали інтерактивними. З'явився також термін *dual-platform readers* – «читачі двох платформ»:

читачі, які впевнено та зручно почуваються при читанні друкованих і електронних книжок. Виростає нове покоління читачів, для яких цілком природним стає саме електронне читання. Уже сьогодні на конференціях і в спеціальних публікаціях можна зустріти терміни «аналогове» та «електронне читання».

Швидкому поширенню електронного читання та електронних книжок сприяє саме зростання кількості інтернет-користувачів і збільшення кількості мобільних пристроїв з доступом до Інтернету. Також збільшується й урізноманітнюється контент, доступний для завантаження на електронні прилади для читання. Розвивається інтернет-торгівля. Водночас, як зазначають автори, спостерігається скорочення накладів друкованих книг [10, с. 4].

Отже, у сучасних бібліотеках повинні з'явитися електронні читанки, та можливість позичання – завантаження ліцензованих електронних книг на електронні читанки користувача.

Термін «електронна книга» використовується в різних значеннях. Найчастіше мають на увазі:

- книгу як електронний документ (e-text, цифровий контент) або версію друкованої книги в електронному (цифровому) вигляді;

- книгу як електронний пристрій для читання: електронну читанку або електронний рідер. На Заході частіше вживають саме термін e-book (у дослівному перекладі: «електронна книга»).

Проте автори зауважують, що «пристрій ніяк не можна назвати книгою, як не можна назвати фільмом відеомагнітофон». Тому вони пропонують використовувати термін «електронна книга» («е-книга») щодо текстів, а «е-читанка» – для пристроїв для їх зчитування [10, с. 7].

Упровадження нової бібліотечної послуги – надання користувачам доступу до е-книжок у стінах бібліотеки або через видачу на абонемент (на власні пристрої користувачів) – надає бібліотекам можливість розширити коло користувачів, отримувати ліцензійний електронний контент і мати статистику використання.

Користувач у свою чергу зможе читати в бібліотеці, використовуючи технічні засоби бібліотеки або власні ноутбуки чи мобільні пристрої на платформі Android та iOS.

Дослідження стану електронного читання у США, оприлюднене Pew Internet, говорить про його істотне зростання. Частка американців, які читають електронні книги, зростає, але лише деякі з них повністю перейшли на читання електронних версій, відмовившись від друкованих книг. Відсоток дорослих, які читають електронну книгу, в минулому році

зріс до 28 %, порівняно з 23 % наприкінці 2012 р. Водночас близько семи з десяти американців повідомили, що читали друковану книгу, а це на 4 % більше, ніж у 2012 р., і 14 % дорослих слухали аудіокнигу. Ці дані отримані під час опитування, проведеного Princeton Survey Research Associates International у період з 2–5 січня 2014 р. [11].

Понад 135 тис. е-книжок стають доступні громадянам Норвегії, безкоштовно. Таку можливість забезпечила їм Bokhylla – національна електронна бібліотека. Нещодавно також укладена угода Національної бібліотеки країни з компанією Коріног, яка представляє інтереси видавництва та авторів країни. «Повага до копірайту – стимулює творчість»: оголошує Коріног на власному сайті. Бізнес-модель проекту дуже проста: за кожну завантажену для читання (з норвезьких IP адрес) сторінку Національна бібліотека країни сплачуватиме Коріног 2 центи. Норвезькі видавці задоволені, і не бояться викладати новинки (власне, всі, що перебувають у полі охорони авторського права), і розраховуються з авторами. Бібліотека реалізує права користувачів на позичання контенту [12].

Європейське бюро бібліотечних, інформаційних і документних асоціацій (EBLIDA) розпочинає кампанію на підтримку е-читання. Кампанія «Право на електронне читання» спрямована на підвищення обізнаності серед бібліотекарів, політиків і користувачів щодо проблем, які гальмують розвиток е-читання в бібліотеках. Організатори кампанії популяризують право на е-читання, стверджуючи, що:

- важливо надавати користувачам бібліотек доступ до нових електронних книг, так само, як і до друкованих книг;
- важливо, щоб усі громадяни – не тільки ті, хто може собі це дозволити – могли скористатися безкоштовним доступом до електронних книг у публічних бібліотеках;
- бібліотеки повинні купувати е-книги за справедливими цінами і на розумних умовах;
- автори повинні отримувати справедливу оплату за видачу на абонемент е-книг, для чого існує необхідність для внесення зміни до законів про авторське право [13].

Щодо британських бібліотек, вони отримуватимуть обов'язкові примірники е-книг. Таке рішення було прийняте Департаментом культури, медіа та спорту Великої Британії. Ідеться про книги, газети та журнали в електронному форматі. При цьому бібліотеки зобов'язуються створювати архів інформації, яка зберігається на веб-ресурсах з доменом uk [14].

Певний досвід роботи з електронними читанками в Україні вже накопили Кіровоградська обласна універсальна наукова бібліотека

ім. Д. І. Чижевського, яка працює з електронними читанками Pocketbook, отриманими за грантом від програми «Бібліоміст». Позитивний досвід роботи з електронними ресурсами, у тому числі з електронними книгами, має Бібліотека Національного університету «Киево-Могилянська академія». На кошти міського бюджету читанки Pocketbook закупили для трьох центральних міських бібліотек м. Київ [11, с. 6].

Варто зазначити, що IFLA вже розробила принципи стосовно використання е-книг у бібліотеках, а саме:

1. Бібліотека повинна мати право отримати ліцензію та/або придбати будь-яку е-книгу, що є у продажу без ембарго. Якщо певні назви вилучаються з бібліотечного ринку видавцями та/або авторами, законодавство країни має вимагати забезпечити такий доступ на обґрунтованих і розумних умовах. Бібліотеки повинні мати можливість комплектуватися, відбираючи певні назви зі списків видавців або дистрибуторів відповідно до своєї місії надавати громадськості доступ до інформації та знань.

2. Бібліотека повинна мати доступ до е-книг на обґрунтованих і розумних умовах за справедливую ціну. Умови доступу мають бути прозорими та вартість прогнозованою, щоби бібліотека була спроможною діяти в рамках свого бюджету та циклу фінансування.

3. Варіанти ліцензій/придбання повинні враховувати визначені законом обмеження та виключення з національного закону про авторське право стосовно книгозбірень та їхніх користувачів, зокрема право: а) копіювати частину твору; б) змінювати формат твору з метою зберігання, якщо це передбачено ліцензією, або праця придбана у вічне користування; в) надавати тимчасовий примірник праці іншій бібліотеці за запитом користувача; г) змінювати формат твору для використання людьми з обмеженнями в читанні друкованого тексту; д) обходити технологічні засоби захисту з будь-якою не контрафактною метою.

4. Е-книги, доступні для бібліотек, повинні розроблятися на нейтральній платформі та відповідно до стандартів доступності. Контент має підлягати інтеграції до систем бібліотеки та онлайн-ових загальнодоступних каталогів, здатний взаємодіяти з різними платформами, програмними засобами та е-читанками (рідерами, пристроями для читання), які обирає бібліотека або її користувач.

5. Необхідно створити умови для забезпечення довготривалого зберігання примірників е-книг бібліотеками. Довготривала доступність примірників е-книг не повинна бути під загрозою через такі фактори як зупинка діяльності видавця. Цього можна досягнути, зокрема, завдяки спільній розробці архівних баз даних видавцями та бібліотеками, зако-

нодавчим рішенням, що вимагають зберігання обов'язкового примірника е-контенту у відповідних агенціях.

6. Послуги з надання доступу до е-книг повинні забезпечувати конфіденційність користувачів бібліотек. Бібліотеки та читачі бібліотек повинні бути поінформовані, щоби мати можливість приймати рішення щодо контролю та використання персональної інформації, включно з даними щодо кола їхнього е-читання [15, 16].

Використовуючи зарубіжний досвід, українські бібліотеки також повинні впроваджувати нові послуги для обслуговування користувачів і постійно їх оновлювати.

Сучасний бібліотекар має бути обізнаним із сучасними технологіями, уміти організовувати віртуальні форми, здійснювати дистанційне консультування, мультимедійні презентації, знаходити різну інформацію в Інтернеті.

Для фахівців бібліотечної справи стає очевидним той факт, що саме інноваційний шлях розвитку бібліотек, оновлення всіх сторін їх життєдіяльності забезпечує виконання покладеної на них місії. Слід зазначити, що питання вивчення сучасного стану інноваційної діяльності бібліотек і готовності її працівників до нововведень продовжує набувати дедалі ширшого розгляду в бібліотеках, що говорить про розуміння керівництвом книгозбірень необхідності запровадження інновацій як результату змін.

Створюючи власні інформаційні продукти та використовуючи інноваційні технології, бібліотеки також налагоджують зв'язки з іншими бібліотеками та організаціями. Усе це для того, щоб зробити свої фонди широкодоступними, наблизити їх до користувача, навчити його орієнтуватися в них, виокремити з величезного потоку інформації тільки найнеобхідніше і щоб надати своїм абонентам у користування якнайбільше світових інформаційних ресурсів, що особливо актуально для наукової спільноти [2].

Отже, сучасність вимагає від бібліотек зберігати традиційні та постійно шукати, впроваджувати нові форми роботи з користувачами. Бібліотечна діяльність повинна бути спрямована на якісні зміни, що відповідають потребам часу та реалізуються з новим змістом. Саме інноваційні технології вирішують питання безперебійного отримання запитів і можливість передавання великих обсягів даних на значні відстані.

Список використаних джерел

1. *Ісаєнко О. О.* Інноваційні бібліотечні технології інформаційного обслуговування : [монографія] / О. О. Ісаєнко ; НАН України, Нац. б-ка

України ім. В. І. Вернадського. – К. : НБУ ім. В. І. Вернадського, 2011. – 157 с.

2. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, Л. А. Дубровіна та ін.] / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 246 с.

3. Дослідження: в Україні збільшилася кількість користувачів Інтернету [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wz.lviv.ua/news/61528>. – Назва з екрана.

4. «Парцифаль» на смартфоні – бібліотеки та мобільний інтернет [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.goethe.de/ins/ua/kie/wis/sbi/dig/uk7918021.htm>. – Назва з екрана.

5. Дніпропетровська бібліотека заманює до себе через мобільний додаток [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vsiknygy.net.ua/news/35252/>. – Назва з екрана.

6. Соціальні мережі як чинник розвитку громадянського суспільства : [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 220 с.

7. У Google вважають, що до 2020 року Інтернет отримають майже всі люди планети [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.mediasapiens.ua/material/19686>. – Назва з екрана.

8. Товстиженко А. До 2020 року Інтернет пов'яже між собою 50 млрд пристроїв [Електронний ресурс] / А. Товстиженко. – Режим доступу: http://dt.ua/TECHNOLOGIES/do_2020_roku_internet_povyazhe_mizh_soboyu_50_mlrd_pristroyiv.html. – Назва з екрана.

9. Чуприна Л. А. Оперативна інтернет-інформація як чинник розвитку інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек України (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.03 / Леонід Андрійович Чуприна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К. : [б. в.], 2013. – 248 с.

10. Електронні книжки та електронні читанки (рідери) в бібліотеці: з чого почати / уклад.: В. С. Пашкова, Т. О. Ярошенко ; Укр. бібл. асоц., Нац. парламент. б-ка України, Наук. б-ка Нац. ун-ту «Києво-Могилян. акад.». – К. : Самміт-Книга, 2013.–63, [1] с. – Бібліогр.: с. 44–46 – укр.

11. Розповсюдження е-читання як результат зростання кількості власних пристроїв для читання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ebookinlibrary.wordpress.com/2014/01/17>. – Назва з екрана.

12. Норвегія – рай для прихильників електронних книг? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ebookinlibrary.wordpress.com/2014/01/21/>. – Назва з екрана.

13. Європейське бюро бібліотечних, інформаційних і документних асоціацій (EBLIDA) розпочинає кампанію на підтримку е-читання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ebookinlibrary.wordpress.com/2014/03/07/>. – Назва з екрана.

14. Британські бібліотеки отримуватимуть обов'язкові примірники е-книг [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ebookinlibrary.wordpress.com/2013/10/15/>. – Назва з екрана.

15. IFLA Principles for Library eLending [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.ifla.org/node/7418>. – Title from the screen.

16. Принципи ІФЛА стосовно е-книг у бібліотеках [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://libinnovate.wordpress.com/2013/12/24/>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 08.07.2014.

Iryna Tereschenko,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

INTRODUCTION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN LIBRARY SERVICE

In article features the prospects for the introduction of innovative technologies in library operations. Analyzed, in particular, the experience of foreign and domestic libraries for the use of mobile applications and electronic books.

Keywords: innovative technology, mobile applications, e-books, library activities.

Ирина Терещенко,

мл. науч. сотр. отдела оперативной информации «СИАЗ»

Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ВНЕДРЕНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В БИБЛИОТЕЧНЫЙ СЕРВИС

В статье рассматриваются перспективы внедрения инновационных технологий в библиотечную деятельность. Анализируется, в частности, опыт зарубежных и отечественных библиотек использования мобильных приложений и электронных книг.

Ключевые слова: инновационные технологии, мобильные приложения, электронные книги, деятельность библиотек.

Сергій Полтавець,

канд. політ. наук, старш. наук. співроб. відділу обслуговування інформаційними ресурсами НЮБ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

РЕТРОСПЕКТИВНІ ДОКУМЕНТИ З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ

Проаналізовано комплекс першоджерел з історії українського козацтва. Простежуються перспективи наповнення, розширення та популяризації джерел з історії української державності як у національному інформаційному просторі, так і поза ним.

Ключові слова: національний інформаційний простір, українське козацтво, гетьманська влада, першоджерела.

Розширення джерельної бази набуває особливої ваги у разі потреби здійснювати наукові пошуки у сфері історичних і політичних наук. Водночас міждисциплінарні дослідження, наприклад, історії, соціології, політології та інших дисциплін суспільствознавчого спектра, вимагають залучення якомога більшого та ширшого кола джерел. Досліджуючи суспільні процеси, що відбувалися на українських теренах у період Національної революції середини XVII ст., часто-густо зіштовхуєшся з потребою вільного та швидкого доступу до тогочасних першоджерел. Друковані видання цього періоду вітчизняної історії широко залучаються вченими як «фундамент» у вибудовуванні нових наукових концепцій. Попри це на сьогодні для національного інформаційного простору залишається актуальною проблема розширення меж національного інформаційного простору шляхом включення до нього документів, зокрема з історії українського козацтва. На цьому шляху існує велика кількість перешкод об'єктивного та почасти суб'єктивного характеру. Так, зокрема, Г. Ковальчук справедливо наголошує: «Постає питання відбору друкованих видань для першочергового поцифрування, адже нереально, принаймні найближчими роками, перевести у цифровий формат усі книги, журнали, газети, що були колись надруковані чи зберігаються, наприклад, у державних сховищах» [1, с. 141]. До того ж слід мати на увазі, що «електронні бібліотеки стародруків і рукописів принципово відрізняються від традиційних текстових бібліотек тим, що містять не текстову

інформацію, а безпосереднє зображення сторінок...Тому технологія створення електронної колекції стародруків, окрім традиційного бібліографічного опису, перш за все повинна передбачати підготовку електронної копії видання [2, с. 145].

Жодна з подій у політичній історії нашої держави не може зрівнятися із Українською національною революцією середини XVII ст. за кількістю створених про неї праць. Історична та політична наука має у своєму розпорядженні різноманітні матеріали та архівні документи, що висвітлюють ті часи. Хоча одночасно слід зазначити, що велика кількість автентичних документів безповоротно втрачена.

Сучасні державотворчі процеси, що відбуваються в Україні, супроводжуються зростанням інтересу до вітчизняної історії, прагненням усебічно пізнати та творчо осмислити історичний досвід, набутий на різних, насамперед, переломних етапах поступу українського суспільства. Нинішній період розвитку держави постійно вимагає відповіді на запитання: як подолати суперечності та небезпеки на цьому нелегкому шляху? які історичні уроки є особливо актуальними? Саме тому «...осмислення історичного шляху, який пройшла наша країна, гостро вимагає розширення інформаційної бази наукових досліджень, уважного вивчення недостатньо ще освоєних джерел з метою створення дійсно наукової історії» [3, с. 259].

Історія українського козацтва, яка налічує понад 500 років, залишила для нащадків велику кількість різноманітних джерел, більшість з яких уже введена до наукового обігу. Той факт, що історики вже майже 200 років активно досліджують феномен козацтва, оприлюднюють нові документи та археологічні знахідки, поповнюють історіографію проблеми новими дослідженнями, дає підстави твердити про загалом високий рівень актуалізації теми. Аналіз відповідних джерел і врахування уроків минулого мають допомагати уникнути тих помилок і прорахунків, які мають місце на сучасному етапі державного будівництва.

Активне залучення різноманітних писемних джерел з історії козаччини розпочалося ще в першій половині XIX ст. і пов'язувалося з діяльністю представників так званої дворянської історіографії в Російській імперії. Її активні діячі – М. Бантиш-Каменський та його син Д. Бантиш-Каменський, В. Рубан, Ф. Туманський та ін. – провели велику археографічну роботу та видали чимало джерел з історії України. Серед перших таких видань особливо цінними є видання Д. Бантиш-Каменського «Джерела малоросійської історії» у 2-х частинах (М., 1858; 1859). Серед тогочасних інституцій, які проводили потужну археографічну роботу,

слід відзначити Московське товариство історії та старожитностей російських, у «Читаннях» якого впродовж середини – другої половини XIX ст. було видано чимало пам'яток української давнини. Слід зазначити, що видання джерел з української історії проводилося значною мірою завдяки ентузіазму секретаря товариства, українця за походженням Й. Бодянського (саме він посприяв і виданню зібраних Д. Бантиш-Каменським джерел). Важливу роль у публікації документів з історії України відіграла Петербурзька археографічна комісія, яка видала багатотомну серію «Акти Південно-Західної Росії». У виданні цих джерел узяли активну участь українські вчені М. Костомаров, П. Куліш та російський дослідник Г. Карпов.

Водночас у Києві з 1843 р. велику пошукову роботу провадили співробітники Тимчасової комісії для розбору давніх актів при київському військовому, подільському та волинському генерал-губернаторі (згодом – Київська комісія для розбору давніх актів та Київська археографічна комісія). Зусиллями членів комісії (В. Антонович, М. Владимирський-Буданов, М. Грушевський, В. Іконников, М. Костомаров та ін.) було видано багатотомні серії «Пам'ятки, видані Тимчасовою комісією для розгляду давніх актів...» і «Архів Південно-Західної Росії». На останню третину XIX – першу третину XX ст. припадає діяльність київського «Історичного товариства ім. Нестора-Літописця», з яким активно співпрацювали практично всі відомі українські історики. Друкованим органом товариства стали «Читання в Історичному товаристві Нестора-літописця», у яких також було видано чимало архівних документів з історії козацтва. Великий джерельний масив з історії козацтва зібрав і упорядкував Д. Яворницький, видавши в 1902 і 1908 рр. у Володимирі двотомник «Джерела до історії запорозьких козаків». Водночас у Львові оприлюднення документів і матеріалів з досліджуваної проблеми ґрунтовно займалося Наукове товариство ім. Шевченка, яке видавало власні «Записки», а також оприлюднило багатотомну серію «Джерела до історії України-Русі». У його роботі брали активну участь не лише українські історики, а і їхні колеги з Польщі та інших держав.

У радянський період до Другої світової війни пошук і публікацію документів з історії козаччини на рівні інституцій проводили Археографічна комісія ВУАН, проте вже в 30-х роках XX ст. через тиск з боку влади її діяльність було фактично паралізовано. Серед повоєнних видань джерел з історії досліджуваної проблеми передусім варто згадати тритомник «Возз'єднання України з Росією», присвячений 300-річчю Переяславської ради. Виявлення документів для збірника проводилося

як в Україні, так і Росії. До його підготовки були залучені співробітники Інституту історії АН СРСР, Інституту історії АН УРСР, Архівного управління МВС УРСР, ЦДАДА СРСР, ЦДІА УРСР, а переклад документів з латинської й польської мов здійснено в Київському державному університеті ім. Т. Г. Шевченка. Перший том охопив хронологічний період з 1620 до 1647 рр., другий – 1648–1651 рр., третій – 1651–1654 рр. До видання було включено значну кількість документів і матеріалів, уперше введених до наукового обігу та підготовлених за всіма тогочасними археографічними правилами. Разом з тим збірник уже у своєму задумі мав тенденційний характер. Автори тритомника ставили перед собою завдання «виявити й опублікувати найхарактерніші документи про економічні, політичні та культурні зв'язки України з Росією ... і матеріали про всесторонню допомогу російського народу українському народу в його боротьбі проти іноземних загарбників». Інші документи з історії українсько-російських відносин, які не вписувалися в концепцію «дружби народів і віковичного прагнення до возз'єднання», до уваги не бралися. Так, зокрема, до видання не ввійшло багато документів з архівів Польщі. Частина з них була оприлюднена лише в 1965 р. Проте, незважаючи на таку упередженість, тритомник став вагомим внеском істориків у справу оприлюднення джерельної бази з історії українського козацтва та державного будівництва в Україні. Чимало вміщених у ньому документів проливають світло й на відносини влади та опозиції. Так, наявні документи дають можливість простежити прояви опозиційності гетьману й старшині та неоднорідності козацької маси вже з перших десятиліть зміцнення козацтва як окремого стану. Про це говорять документи, починаючи з козацького повстання 1631 р. та обговорення чисельності козацького реєстру, згідно з якими частина козаків не визнала рішення старшини. Окремі прояви опозиційності та неоднозначного ставлення козаків до влади відображено й у інших документах збірника.

Велику пошукову роботу проводили й окремі дослідники, зусиллями яких виявлено та оприлюднено чимало важливих документів. Так, наприклад, Ю. Мицик безпосередньо ввів до наукового обігу чимало документів з історії національної визвольної війни середини XVII ст. Щоправда, велика робота проведена дослідником ще в радянський період. Серед оприлюднених ним матеріалів – універсали, листи та інші документи Б. Хмельницького [4], І. Мазепи та інших гетьманів, дипломатичні звіти, листи польських шляхтичів про воєнні події в Україні [5] тощо. Ю. Мицику належить і ґрунтовна монографія [6], яка містить

докладний огляд джерел з історії національно-визвольної війни середини XVII ст., що зберігаються в архівосховищах і рукописних підрозділах бібліотек України, Росії, Польщі, Білорусі, Литви та інших країн. Автор також окреслив коло тих держав і їх архівів, де ще зосереджено значний масив джерел з досліджуваної проблеми, який досі не опрацьований дослідниками. Ідеться, серед іншого, про архіви Туреччини, Італії, Швеції та інших держав. Велику пошукову роботу проводили й інші українські та зарубіжні вчені.

Водночас потужну археографічну роботу проводили дослідники української діаспори, які оприлюднили чимало важливих документів з архівів Польщі, Німеччини, Швеції, Франції, Ватикану та інших держав. При цьому на рівні інституцій, які активно займалися виявленням і виданням документів з історії козаччини, передусім становлення та розвитку Козацької держави, слід передусім відзначити Ватиканський та Гарвардський українські дослідні центри.

Разом з тим у радянській Україні ідеологічні обмеження й перепони стояли на заваді активному науковому пошуку та розробленню багатьох проблем української історії. Лише наприкінці 80-х – на початку 90-х років XX ст. такі обмеження було знято, а за роки незалежності України історики та політологи отримали можливість більш чітко й послідовно працювати над вибраними темами. У цей час відбулися і величезні зрушення в публікації документів, які проливають світло на окремі аспекти відносин влади та опозиції періоду козаччини. Так, лише зусиллями співробітників Інституту історії України й Інституту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України було видано окрему серію «Матеріали українських гетьманів». Публікуються інші численні серії та окремі збірники документів, які поступово заповнюють білі плями історії України досліджуваного періоду.

Отже, наявний комплекс джерел з історії козаччини досить різноманітний як за своїм походженням, так і за характером вміщеної інформації та її цінністю. Відповідно, різні джерела потребують різного підходу до їх аналізу та використання. Оскільки на сьогодні якоїсь єдиної усталеної класифікації історичних джерел немає, адже, як вірно зазначив відомий джерелознавець Я. Калакура, «для кожної епохи, для кожного історіографічного періоду розвитку історичної науки властиві деякі специфічні різновиди джерел» [7, с. 60], вважаємо за доцільне запропонувати власну класифікацію джерел з досліджуваної проблеми.

Пропонована класифікація джерельної бази загалом базується на тих схемах, які використовуються істориками, адже саме історики найбільш

послідовно впродовж тривалого часу здійснюють пошукову роботу та вводять до наукового обігу нові документи й матеріали. Відповідно до опрацьованих істориками класифікацій, вважаємо за доцільне виділити два види писемних джерел з досліджуваної проблеми: 1) документальні; 2) наративні. У свою чергу, серед документальних джерел виділяємо офіційно-розпорядчу документацію (універсали та накази козацьких гетьманів і полковників, підтвердження привілеїв тощо, угоди та пакти між гетьманом і старшиною та простими козаками тощо) та дипломатичні документи (матеріали переговорів козацьких делегацій та депутатів з польськими королівськими урядовцями та магнатами і військовими начальниками, царськими урядовцями та воєводами; документи угод і дипломатичних перемовин гетьманів із польським, російським, шведським, трансільванським й іншими дворами; донесення та звіти дипломатів тощо). Досить значним є й комплекс наративних джерел, серед яких слід відзначити літописи та хроніки; мемуарну літературу (щоденники, діаріуші, мемуари, записки очевидців); листування тощо.

Серед офіційних документів, які безпосередньо проливають світло на характер відносин влади та опозиції, слід передусім відзначити гетьманські універсали та накази. Загалом у період козаччини універсали були головним адміністративно-розпорядчим і політичним актом, який виражав волю правителя. У свою чергу, накази переважно включали розпорядження козацькій старшині чи гетьманській адміністрації щодо здійснення певних дій. Станом на сьогодні дослідниками зібрано, упорядковано та оприлюднено велику кількість таких актів, які вийшли з-під пера не лише гетьманів, а й полковників та, навіть, окремих козацьких сотників. Аналіз універсалів показує, що переважна більшість із них підтверджувала привілеї та володіння шляхти, старшини й монастирів. У контексті владних відносин передусім заслуговує на увагу те, що, надаючи універсалом певні права та привілеї на володіння старшині, гетьман тим самим не лише зміцнював державний апарат і військо, залучаючи до служби тих чи інших потрібних йому людей, а й значною мірою ставив їх у залежність від себе. Характерно, що на початковому етапі розбудови козацької держави відповідна власність і привілеї надавалися старшині й козакам лише на період служби (так звані рангові маєтності). Так, приміром, 3 травня 1656 р. Б. Хмельницький універсалом надав товаришеві Чернігівського полку О. Силичу млин на річці Білоусівка в «держання та спокійне вживання» [8, с. 186–187].

З огляду на це будь-який прояв вільнодумства, не кажучи вже про ігнорування волі гетьмана, міг призвести до втрати наданих раніше привілеїв

і передачі їх іншому, більш лояльному до влади службовцю. Крім того, своїми універсалами гетьмани нерідко підтверджували попередні права на володіння шляхтичам, які заявили про підтримку гетьманської влади чи виступили на боці гетьмана під час війни. Зокрема, Б. Хмельницький 8 січня 1649 р. видав універсал про заборону порушувати земельні володіння шляхтича С. Снетинського у Коростишеві та Городську, мотивуючи це тим, що «мы шляхетского пана С. Снетинського не бачачи ни в чомь Воиску нашому Запорозкому противного» [8, с. 86–87]. Такі привілеї нерідко надавалися одним універсалом шляхті цілого повіту. Подібним чином діяли і наступники Б. Хмельницького. Проте зростання ролі козацької старшини проявилось, серед іншого, і в тому, що поступово гетьманськими універсалами певні привілеї, у тому числі на містечка, села, млини тощо, почали переходити у спадок або передаватися в довічну власність їхнім нащадкам. Останнім за заслуги їхніх батьків чи чоловіків перед державою і гетьманом підтверджувалися попередні привілеї й надавалися нові. Так, скажімо, 28 липня 1669 р. гетьман Д. Многогрішний своїм універсалом підтвердив права І. Биховця на млин, розташований на річці Смолянці та слободи Будище і Буханка, наданих за його та його батька заслуги перед Військом, із дозволом побудувати на своїй землі ще один млин [9, с. 511–512]. Таким чином, незважаючи на загалом відсутність в універсалах прямих відомостей щодо характеру владних відносин і можливої опозиції до гетьманської влади, вони містять корисну інформацію про особливості взаємовідносин між гетьманом і старшиною та козаками.

Другий тип універсалів, який проливає світло на владно-опозиційні відносини, має переважно інформаційний характер і стосується повідомлень про перемогу над опозиціонерами. Так, 1 січня 1669 р. П. Дорошенко у своєму універсалі [9, с. 424–425] до козацтва, цивільної адміністрації та духовенства стверджував про об'єднання України по обидва боки Дніпра під однією булавою завдяки перемозі над своїм супротивником Суховієм, якого підтримували запорожці й татари. Із подібним універсалом [9, с. 425–426] 4 січня 1669 р. П. Дорошенко звертається до ніжинського полковника та всього козацтва цього полку, інформуючи про свою перемогу та закликаючи козаків і надалі боротися з усіма, хто виступить проти гетьмана. Однак орієнтація старшинських угруповань на різні держави та розбіжності між ними з часом лише посилювалися. Уже 10 липня 1672 р. П. Дорошенко звертається з універсалом до Паволоцького полку [9, с. 433–434], у якому повідомляє про перемогу над військом М. Ханенка та поляків. У свою чергу М. Ханенко

видає універсали до Ніжинського та Переяславського полків [9, с. 577–581] із закликом виступити проти П. Дорошенка. Руйнівні наслідки багатовладдя ще більше посилюються після того, як на Лівобережжі гетьманом обирають Д. Многогрішного, а П. Дорошенко не визнає його владу. При цьому він звертається із закличними універсалами до лівобережних козаків і посполитих із пропозицією переселитися на Правобережжя. Зокрема, такий універсал від 21 лютого 1675 р. [9, с. 438] П. Дорошенко видає до вереміївського отамана з товариством та міщан і посполитих. Таким чином, гетьманські універсали й накази дають змогу, серед іншого, простежити вплив сусідніх держав на формування опозиційних настроїв у середовищі козацької старшини та негативну роль останньої у державотворчих чинниках тогочасної Української держави.

Серед дипломатичних документів у першу чергу слід відзначити переговори між козацькими гетьманами й іноземними володарями, які містять відомості про формування Української козацької держави та її державного апарату, ієрархію владних відносин тощо. Такими є, наприклад, листи та статті шведського короля Карла Густава, запропоновані Б. Хмельницькому в 1656 р. під час двосторонніх переговорів, про умови переходу останнього під протекторат Швеції [10, с. 107–116.] У них, зокрема, регламентуються повноваження гетьмана і його адміністрації, особливості взаємин гетьмана зі шведським королем, а також окремі аспекти владних відносин у козацькій державі. Карл Густав розглядав різні варіанти трактування новоутвореної козацької держави – від удільного князівства та протекторату до цілком незалежної держави, з якою можна укласти військовий союз. Шведський король також намагався з'ясувати у Б. Хмельницького, як він бачить власний статус і владні повноваження та пропонував кілька варіантів правового оформлення влади гетьмана: спадкове князівство, виборність гетьмана козаками, надіслання на затвердження короля кількох кандидатур на посаду гетьмана тощо. При цьому гетьманові пропонувалася незалежність його влади від будь-яких внутрішніх чинників, у тому числі навіть за умови порушення ним певних привілеїв і вольностей місцевого населення та козаків, про що буде повідомлено шведського короля підданими гетьмана. Лише королівський суд, згідно із запропонованими К. Густавом статтями, зможе визначити провину гетьмана та покарання за неї. Водночас ні цивільна влада козацької держави, ні Військо запорізьке не можуть змістити гетьмана з посади. Отже, згідно зі шведським проектом будь-які прояви опозиційності до гетьмана всередині держави розглядалися як злочин підданих проти волі свого володаря, що було характерних для тогочасних європейських монархій.

На сьогодні до більшості з перелічених вище першоджерел з огляду декілька факторів, зокрема час і місце видання, малу кількість примірників, стан їх збереженості, існує обмежений доступ. Мова йде про те, що з подібними документами дослідник часто змушений працювати лише безпосередньо в стінах бібліотеки чи архіву. Подібна ситуація, крім власне побутових, технічних незручностей, водночас звужує можливості наукової комунікації між ученими, а відтак негативно впливає на формування системи знань як складової інформаційного простору. З іншого боку, враховуючи, що в останнє десятиліття роль друкованої книги, як носія інформації, поступово зменшується, а натомість на перший план виходять продукти новітніх інформаційних технологій у вигляді різноманітних електронних «читалок», синхронно актуалізується проблема «переміщення знань» з «паперу» в «цифру». Тенденція до розширення національного інформаційного простору, безперечно, зберігатиметься й надалі. Саме тому важливо, щоб ніша джерел з історії української державності в національному інформаційному просторі поступово наповнювалася, розширювалася, а відтак, популяризувалася як у межах держави, так і поза ними. У цьому контексті справедливою та обґрунтованою вважаємо позицію В. Горového стосовно того, що «реальний шанс швидкого входження в сучасні інформаційні технологічні процеси для культурно-освітніх закладів України вбачається в їх корпоратизації, об'єднанні базових інформаційних ресурсів, технічних і матеріальних можливостей...» [11, с. 320].

Список використаних джерел

1. *Ковальчук Г.* Критерії відбору книжкових пам'яток для першочергового поцифрування / Г. Ковальчук // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2010. – Вип. 28. – С. 141–148.

2. *Лобузїна К.* Створення електронних колекцій книжкових пам'яток у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (на прикладі почаївських стародруків) / К. Лобузїна, Галина Ковальчук, Наталія Заболотна // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2009. – Вип. 24. – С. 145–153.

3. *Ковальчук Г.* Колекція історичних листівок НБУВ і сучасні проблеми введення їх в електронний простір / Г. Ковальчук, Г. Губко, О. Тіхненко,

К. Лобузін // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – К., 2011. – Вип. 31. – С. 259–274.

4. *Мыцык Ю. А.* Новые документы Б. Хмельницкого об антифеодальной борьбе народных масс на Украине и социальной политике гетманской администрации в период Освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. / Ю. А. Мыцык // Актуальные проблемы аграрной истории Украины. – Днепропетровск : ДГУ, 1980. – С. 135–153.

5. *Мыцык Ю. А.* Анализ источников по истории Освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. / Ю. А. Мыцык. – Днепропетровск : ДГУ. – 1983. – С. 64–74; Мыцык Ю. А. Анализ архивных источников по истории Освободительной войны украинского народа 1648–1654 гг. / Ю. А. Мыцык. – Днепропетровск : ДГУ. – 1988. – С. 54–71.

6. *Мицик Ю. А.* Джерела з історії Національно-визвольної війни українського народу середини XVII ст. / Ю. А. Мицик. – Дніпропетровськ : Дніпро, 1996. – 262 с.

7. *Калакура Я.* Українська історіографія : курс лекцій / Ярослав Калакура. – К. : Генеза, 2004. – 496 с.

8. Універсали Богдана Хмельницького 1648–1657 / упоряд.: Іван Крип'якевич, Іван Бутич ; НАН України, Ін-т історії України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Київ, 1998. – 383 с.

9. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / Матеріали до українського дипломатарію ; Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, Наук. т-во ім. Шевченка, Центр. держ. іст. архів України. – Київ ; Львів. – 2004. – 1088 с. / упоряд.: Іван Бутич, Вячеслав Риневич, Ігор Тесленко. – Київ ; Львів, 2004. – 1088 с.

10. Документы эпохи Богдана Хмельницкого 1656 и 1657 гг., извлеченные из Главного Московского Архива Министерства Иностранных Дел. Собралъ И. М. Каманинъ. – Киевъ: Типографія Императорскаго Университета Св. Владимира, 1911. – С. 107–116.

11. *Горовий В.* Соціальні інформаційні комунікації, їх наповнення і ресурс / В. Горовий ; наук. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2010. – 360 с.

Стаття надійшла до редакції 21.07.2014.

Serhij Poltavec,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

RETROSPECTIVE DOCUMENTS ON THE HISTORY OF THE UKRAINIAN COSSACKS IN THE FORMATION OF THE NATIONAL INFORMATION SPACE

The Complex of the primary sources on the history of Ukrainian Cossacks is analysed. Prospects of the filling, expansion and popularization of sources on the history of Ukrainian statehood both within national information space and out of it are traced.

Keywords: national informative space, the Ukrainian cossacks, hetman power, original sources.

Сергей Полтавец,

канд. полит. наук, ст. науч. сотр. отдела обслуживания информационными ресурсами НЮБ Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

РЕТРОСПЕКТИВНЫЕ ДОКУМЕНТЫ ПО ИСТОРИИ УКРАИНСКОГО КАЗАЧЕСТВА И ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА

Прослеживаются перспективы наполнения, расширения и популяризации источников по истории украинской государственности как в рамках национального информационного пространства так и вне его.

Ключевые слова: национальное информационное пространство, украинское казачество, гетманская власть, первоисточники.

Наталія Захарова,

канд. іст. наук, старш. наук. співроб. відділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів НЮБ Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ БІБЛІОТЕК ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

Розглянуто роль виставкової діяльності бібліотек в інформаційному обслуговуванні користувачів у сучасних умовах. Ідеться про синтез традиційного та інноваційного способів подання інформації.

Ключові слова: інформаційне обслуговування, виставкова діяльність, книжкова виставка, електронні технології, електронна виставка, віртуальна виставка.

Під впливом соціокультурних і технологічних перетворень, що відбуваються у сучасному світі, змінюються і сталі стереотипи відношень між бібліотекою та суспільством. У нових умовах бібліотеки як найбільш відкриті комунікативні структури виступають як об'єкти інформатизації, інтенсивно опановуючи електронні технології. Вони відіграють помітну роль у процесі інформатизації. Віддаючи пріоритет ідеї доступу до інформації, бібліотеки встали перед необхідністю оперативно надавати споживачеві необхідну інформацію.

Наша мета – розглянути роль виставкової діяльності бібліотек як елементу інформаційного обслуговування в них. Адже у сучасному світі виставкова діяльність бібліотек не тільки традиційно розкриває бібліотечні фонди, а й стимулює здібності читачів до інформаційного спілкування. Сучасний читач, який користується новітніми технічними засобами, має можливість ознайомитися з експозицією книжкової виставки, як у самій бібліотеці, так і на її сайті, він рівноправний учасник комунікативного процесу.

Якщо бібліотечна виставка в системі традиційного бібліотечного обслуговування є засобом задоволення споживчого попиту читачів, то віртуальна виставка – це синтез традиційного книжкового та новітнього електронного способів подання інформації.

За термінологічними словниками «бібліотечне обслуговування – діяльність бібліотеки по пропаганді та видачі творів друку та інших документів чи їх копій, надання допомоги в їх виборі та використанні» [9, с. 118], а «бібліотечна виставка – форма бібліотечного обслуговування,

яка забезпечує шляхом наочної демонстрації документів, інших експонатів інформування про видання, події, проблеми» [1, с. 19].

Однією з головних вимог до виставкової діяльності є доступність, яка надає читачам можливість вивчення змісту документів, які демонструються. Це стосується як обслуговування документами з традиційних виставок, так і електронних. І якщо мова йде про інформаційне обслуговування, то слід підкреслити, що саме інформаційне забезпечення, тобто створення сукупності інформаційних ресурсів, є необхідною умовою для інформаційного обслуговування [2].

Проблеми організації книжкових виставок у сучасних умовах і використання інформаційних технологій виставкової діяльності бібліотек в останні роки неодноразово ставали предметом обговорення на сторінках професійних видань. Ці питання висвітлюють у своїх роботах Н. Збаровська та О. Ястребова [4, 5, 8]. Вони розглядають теоретичні та практичні аспекти сучасної виставкової діяльності бібліотек, питання методики формування книжкових виставок та їх дизайну, а також методи управління виставковою діяльністю. Велику увагу цьому напрямку бібліотечної діяльності у своїх працях приділив також О. Зиков [6]. Аналізуючи питання теорії та практики організації бібліотечних виставок, він виступає проти шаблонів, націлюючи бібліотекарів на творчий підхід при їх підготовці, а головне завдання таких виставок, на відміну від С. Матліної [7], яка вважає виставку лише засобом пропаганди літератури, автор бачить у розкритті фондів бібліотек.

Виставкова діяльність – одне з найбільш цікавих напрямків в інформаційному обслуговуванні читачів. Важко уявити проведення науково-інформаційних або культурно-пізнавальних заходів без супроводу книжково-ілюстративної виставки. Виставки залишаються найбільш популярним і одним з базових засобів доведення інформації до користувачів бібліотек. При цьому слід зазначити, що з розвитком такого інформаційного ресурсу як Інтернет спостерігається послаблення читацького інтересу до традиційних друкованих видань. Це стосується і книжкових виставок. Безумовно, час диктує необхідність запроваджувати інноваційні форми та методи роботи, з урахуванням, як інформаційних потреб читачів, так і нових сучасних технологій. Так, в останні десятиліття при оформленні виставок бібліотеки активно використовують комп'ютерні технології – при оформленні заголовків, ілюстрацій, рекламних афіш і запрошень. Крім того, сьогодні популярні віртуальні виставки, представлені на сайтах бібліотек. Саме тому, важливо враховувати набутий досвід і вміло використовувати його на практиці.

Організація книжкових виставок у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського (далі – НБУВ) з перших років її існування була одним з основних засобів пропаганди літератури [3]. Протягом останніх десятиліть цей напрям культурно-інформаційної діяльності посів значне місце при проведенні комплексних масових заходів: міжнародних наукових конференцій, тематичних та ювілейних круглих столів, семінарів, засідань ученої ради, презентацій тощо.

Що стосується традиційних книжкових виставок у системі бібліотечного обслуговування – це, по-перше, засіб задоволення потреб користувачів, по-друге, засіб впливу на читача. Головна мета виставкової роботи, як правило, розкриття фондів бібліотеки, а завдання, які бібліотека вирішує за допомогою таких виставок, є залучення уваги до читання, полегшення пошуку необхідних видань.

З виставками нових надходжень, як це заведено, відвідувачі бібліотеки знайомляться в читальному залі нових надходжень, де щотижня відбувається зміна експозиції представлених документів, а інформація про них залишається як в традиційному каталозі, так і в базі даних підрозділу. Важливо, що користувачі мають доступ до інформації за тематикою, яка їх цікавить.

Виставки з актуальної тематики та важливих проблем сучасності, персональні виставки та виставки до знаменних і пам'ятних дат готуються за тематичним планом різними підрозділами установи. Більшу частину таких виставок організовують фахівці сектору виставкової роботи Культурно-просвітницького центру НБУВ. Проте, маючи підсобні фонди та постійних читачів, спеціалізовані підрозділи бібліотеки також активно пропагують свої фонди на виставкових стендах.

З огляду на те, що бібліотека – науково-дослідна установа Національної академії наук України, а її читачі – це вчені, аспіранти, студенти – значна частина виставок представляє наукову тематику. Так, у головному корпусі НБУВ експонувались виставки серії «Лауреати Золотої медалі В. І. Вернадського», присвячені таким видатним українським ученим, як Б. Патон, П. Костюк, В. Скопенко, Ю. Митропольський, М. Попович, В. Бар'яхтар та ін. Цілком закономірно, що тематика книжкових виставок головної наукової бібліотеки України не могла не відзначити ювілей академічних установ. Книжково-ілюстративні виставки були присвячені 95-річчю Національної академії наук України, Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, Інституту механіки ім. С. П. Тимошенка та Інституту загальної та неорганічної хімії ім. В. І. Вернадського; 75-річчю Інституту історії України та Інституту мистецтвознавства,

фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського; 55-річчю Інституту кібернетики ім. В. М. Глушкова; 15-річчю Українського мовно-інформаційного фонду. Представлені на ювілейних експозиціях документи знайомили з науковим доробком окремих учених, діячів культури, літератури та мистецтва, а також громадських діячів. 150-річчю від дня народження академіка В. І. Вернадського були присвячені виставки документів і матеріалів «Володимир Вернадський», «XXI ст. і розвиток наукових ідей В. І. Вернадського: мінералогія, геохімія та біогеохімія», «В. І. Вернадський – острів знань». Виставковими експозиціями були відзначені 300-річчя М. В. Ломоносова, 100-річчя М. В. Келдиша, 95-річчя Б. Є. Патона. Крім того, півстолітньому ювілею на чолі НАН України Б. Є. Патона були присвячені книжково-документальні виставки «Інтелект нації: Борис Євгенович Патон – піввіку на чолі Академії» і «Б. Є. Патон. 50 років на чолі Національної академії наук України. Документи і матеріали». Численні виставки підготували різні підрозділи НБУВ до ювілею Т. Г. Шевченка.

Окремі експозиції були присвячені конкретним науковим напрямам: «Історія європейської філософії: становлення та розвиток», «Хімічні науки в Україні», «Еволюція філософських знань: філософські напрями XX ст.», «Геральдика: історія та новий рівень», «Релігія в Україні», «Український фольклор: історія та сучасність», «Право України», «Світова економіка: пріоритетні напрями», «Матеріалознавство: історія та сучасні напрями», «Колоїдна хімія та хімія води», «Історія філософії України» та ін.

Важливі та актуальні проблеми сьогодення розкривали документи, представлені на виставках: «Рік освіти та інформаційного суспільства: історія та перспективи розвитку», «Національна бібліотека в інформаційному суспільстві: сучасний стан і перспективи розвитку», «Захист та безпека інформації», «Бібліотечне електронне середовище: формування і розвиток», «Системи передавання даних. Інформаційні системи та технології», «Бібліотечно-інформаційна діяльність: інформаційні трансформації», «Наукова бібліотека в епоху розвитку цифрових інформаційних ресурсів», «Бібліотечно-інформаційна діяльність національних бібліотек».

Традиційно готуються виставкові експозиції серії «Регіональна історія та регіональне краєзнавство України». Протягом останніх років користувачі бібліотеки мали можливість ознайомитись з матеріалами про Полтавщину, Київщину, Житомирщину. Серія книжково-ілюстративних виставок про національні меншини, що проживають на території нашої

держави, поповнили нові експозиції: «Болгари в Україні – історія, культура», «Угорці в Україні: історія, культура, мова», «Газети національних меншин України». Висвітлюються проблеми екології та охорони навколишнього середовища. Завжди актуальні питання з історії та сьогодення України, її зв'язків з іншими державами, політичних та економічних шляхів розвитку. Серед важливих тем – енергетичний розвиток і рекреаційна екологія в Україні, проблеми здоров'я нації, політична арена сучасної України та її історичні й культурні зв'язки з іншими державами.

Шляхом організації книжкових виставок розкривають свої фонди спеціалізовані підрозділи. Так, відділ газетних фондів відзначає важливі, актуальні для нашої держави події, пропонуючи читачам тематичні добірки публікацій; співробітники відділу образотворчих мистецтв присвячують свої виставки ювілеям видатних майстрів, розкривають свої фонди, експонуючи витвори мистецтва, проводять зустрічі з митцями та презентують їх роботи. Тематика книжкових виставок відділу зарубіжної україніки присвячена діяльності наших співвітчизників за кордоном. Активну пропаганду своїх багатих фондів проводять фахівці відділу формування музичного фонду. Виставки музичних і нотних видань супроводжують тематичні концертні програми, які систематично відбуваються у читальному залі підрозділу. Свої багаті фонди через виставкові експозиції розкривають співробітники Інституту рукопису та відділу стародруків і рідкісних видань. Особливим попитом користувались виставки «Слово божіє рідній Україні» (450 років Пересопницького євангеліє), «Михайло Ломоносов у стародрукованих виданнях», «“Королівська бібліотека”» Станіслава Августа Понятовського – шлях з Польщі до України: до 280-річчя від дня народження власника книгозбірні», «Раритети відділу стародруків та рідкісних видань», «Православні святині в кириличних стародруках» та ін.

Слід відмітити, що такі виставки, які не тільки розкривають унікальні фонди спеціалізованих підрозділів бібліотеки, а й допомагають користувачам у пошуку документів, про які вони навіть не здогадувались. Стають у нагоді для фахівців цікаві виставкові експозиції залу картографії, залу публікацій ООН, Австрійської та Іранської бібліотек, відділу юдаїки та відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій, а також Інституту архівознавства.

Ефективною формою пропаганди бібліотечних фондів залишаються виїзні книжкові виставки, які за замовленнями численних організацій та установ готують спеціалісти НБУВ. Протягом останніх років такі виставки експонувались до комплексних заходів у Президії НАН України,

павільйоні «Наука» Експоцентру, Укрінформі, Українському домі, у Музейно-виставковому центрі «Арсенал», Національному заповіднику «Софія Київська».

Ефективність виставкової роботи в якісному інформаційному забезпеченні користувачів значною мірою залежить від реклами, реклами традиційної в бібліотеці у форматі афіш та оголошень, у форматі використання новітніх технологічних засобів, а саме – в електронному вигляді на плазмі, а також на сайті НБУВ, де є розділ про виставки, які експонуються в приміщеннях бібліотеки [11].

Протягом останнього десятиліття однією з ключових тенденцій сучасного розвитку людської цивілізації стало формування нового інформаційного середовища. Бібліотеки втрачають монополію на володіння інформацією в систематизованому вигляді. У споживачів інформації з'являється можливість вибору між зверненням до бібліотеки або до віртуальних ресурсів. Бібліотека, звичайно ж, продовжує виконання посередницьких функцій між інформацією та читачем, але змушена пристосовуватися до нових реалій та змінювати форми своїх послуг. Філософія бібліотечної роботи, в тому числі і виставкової, поступово видозмінюється, переходячи від принципу володіння документом до принципу можливого доступу до нього у віддаленому режимі. Час диктує необхідність змін, які вже відбуваються в діяльності бібліотек. Поєднання традиційного та нового передбачає активне впровадження нових технологій у виставкову роботу. Насамперед – це електронні технології. З ними з'явився в суспільстві новий рівень комунікативних можливостей, а, отже, і потреб. Сьогодні кожна бібліотека стає провідником нової культури – культури віртуального інформаційного обміну, віртуального читання, віртуального спілкування та пізнання.

Виставкова діяльність бібліотек була і залишається сьогодні важливою складовою бібліотечного обслуговування. Тому бібліотеки, вступивши в нове віртуальне середовище, спробували відразу ж пристосувати цей вид бібліотечної послуги до нових реалій. Через свою новизну, поняття «віртуальна книжкова виставка» в сучасній бібліотечній науці має різні трактовки. Під цим поняттям фахівці розуміють і презентацію книг в електронному форматі PowerPoint, і електронну виставку повністю оцифрованих видань, і повні цифрові авторські колекції творів [10]. Однак ця проблема потребує окремого розгляду, оскільки у різних фахівців, в тому числі і у автора цієї статті, з цього приводу є своя, відмінна від інших, думка.

Що ж являє собою електронна книжкова виставка? Електронна (віртуальна) виставка – це синтез традиційного, книжкового та новітнього

електронного способів надання інформації читачеві бібліотеки. Така виставка мобільна, компактна, змістовна та є актуальним провідником у великому потоці інформації.

Засобом розповсюдження інформації про віртуальні виставки є спеціальний розділ на сайті Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, де представлені аналітична (анотації до виставки або окремих видань) та візуальна (зображення обкладинок) інформація, а також бібліографічні дані.

Віртуальні виставки готують усі підрозділи-фондоутримувачі паралельно з традиційними книжковими виставками. Тематика таких виставок досить різноманітна: «Софійська бібліотека в Києві як науковий і освітній центр Київської Русі», «Шевченкіана у фондах Інституту рукопису», «Захист та безпека інформації», «Іміджелогія і паблік рілейшнз», «Біржі: історія, структура і функції», «Національна академія наук Білорусі» та ін. Головне, що користувачі бібліотеки мають можливість переглянути виставку та одержати кваліфіковану інформацію про неї в режимі онлайн.

Орієнтація в інформаційних ресурсах, їх аналіз та оцінка на основі певних критеріїв, доступ до інформаційних ресурсів – така нова формула імплікації базової функції бібліотеки як активного суб'єкта інформаційного суспільства.

Список використаних джерел

1. Библиотечное дело: Терминологический словарь. – М., 1997. – 168 с.
2. Дворкина М. Я. Информационное обслуживание: социокультурный подход / М. Я. Дворкина // МГУКИ. – М. : Профиздат, 2001. – 111 с.
3. Захарова Н. Б. Роль виставкової роботи у виконанні Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського інформаційно-культурологічної функції в 1918–1964 рр. / Н. Б. Захарова // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського. – К., 2009. – Вип. 23. – С. 58–81.
4. Збаровская Н. В. Виртуальные помощники / Н. В. Збаровская // Библиотека. – 2003. – № 10. – С. 45–47.
5. Збаровская Н. В. Выставочная деятельность публичных библиотек / Н. В. Збаровская. – СПб. : Профессия, 2004. – 224 с.
6. Зыков О. Выставочная работа публичных библиотек: опыт практического пособия / О. Зыков. – Л., 1990. – 55 с.
7. Матлина С. Г. Эффективность выставочной работы (баланс между количеством и качеством выставок, критерии эффективности оценки

выставок, показатели эффективности, дифференцированные способы изучения эффективности отдельных элементов выставки) / С. Г. Матлина // Библиотека в школе. – 2005. – № 22. – С. 33–38.

8. Новейшие тенденции в выставочной деятельности библиотек / ГПНТБ России ; сост. Е. М. Ястребова. – М., 2006. – 102 с.

9. Терминологический словарь по библиотечному делу и смежным отраслям знания. – М., 1995. – 476 с.

10. Трачук Л. Віртуальна виставка: нова бібліотечна послуга бібліотеки / Л. Трачук // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 11. – С. 36–39.

11. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського [Електронний ресурс] : веб-сайт. – Електрон. дані та прогр. – К. : НБУВ, 1997–2014. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/> – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 06.07.2014.

Nataliya Zakharova,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

EXHIBITION ACTIVITIES LIBRARY AS AN ELEMENT OF INFORMATION SERVICE

The author examines the role of libraries in the exhibition business information service users in today's environment. It is a synthesis of traditional and innovative ways of presenting information.

Keywords: information services, exhibition activities, book exhibition, electronic technology, electronic exhibition, virtual exhibition.

Наталья Захарова,

канд. ист. наук, ст. науч. сотр. отдела синтеза социокультурных сетевых ресурсов Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского

ВЫСТАВОЧНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ БИБЛИОТЕК КАК ЭЛЕМЕНТ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБСЛУЖИВАНИЯ

Автор рассматривает роль выставочной деятельности библиотек в информационном обслуживании пользователей в современных условиях. Речь идет о синтезе традиционного и инновационного способов представления информации.

Ключевые слова: информационное обслуживание, выставочная деятельность, книжная выставка, электронные технологии, электронная выставка, виртуальная выставка.

Олена Постельжук,

канд. наук із соц. комунікацій, старш. викл. Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

ВИСТАВКОВА РОБОТА В ДІЯЛЬНОСТІ ОБЛАСНИХ УНІВЕРСАЛЬНИХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК УКРАЇНИ

У статті розглянуто основні види бібліотечних виставок. Проаналізовано різновиди й наповнення традиційних та інноваційних, у тому числі віртуальних виставок, які готуються обласними універсальними науковими бібліотеками України.

Ключові слова: бібліотечна виставка, віртуальна виставка, інноваційна виставка, інформаційно-аналітичний продукт, обласна універсальна наукова бібліотека.

Виставки документів у бібліотеці завжди були одними з найбільш поширених форм популяризації літератури. У певний період розвитку бібліотек як інформаційних центрів форма виставок змінювалася, збагачувалася, наповнювалася новими ідеями й технологічними рішеннями. У сучасних умовах бібліотечна виставка є досить зручною формою раціонального надання інформації користувачам бібліотеки. За допомогою тематичних виставок розкривається значна частина інформаційних ресурсів бібліотеки та активізується творчий потенціал працівників.

На сьогодні виставкова діяльність – це не лише форма популяризації бібліотечного фонду. Зазначаючи впливу інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек, бібліотечна виставка перетворюється з традиційної форми в новий інформаційно-аналітичний продукт книгозбірень, що належить до групи «Комплексні інформаційні заходи». Щоправда, з точки зору визначення класифікаційної одиниці в системі інформаційних продуктів та послуг виставка є складним поняттям. Адже з точки зору її створення це – інформаційний продукт, а уже виставка, представлена на огляд користувачам, стає інформаційною послугою.

Дослідженням понять «тематична бібліотечна виставка» та «віртуальна виставка», а також способів і форм їх представлення займалися В. Дригайло [5], Н. Збаровська [6], Л. Трачук [19], С. Савкіна [17], К. Лобузін [14], Т. Кабко [10], С. Моїсеєва [16], Л. Лоневська [15], О. Чижанова [21], О. Уфимцева [20], Г. Шосаїдова і Н. Бєляєва [22],

О. Ліпіна [13], О. Кузнецова [12] та ін. Значна частина наукових публікацій розкриває різні підходи до методичних та психологічних засад проектування й моделювання виставкової діяльності бібліотек. Часто авторами цих статей є працівники бібліотек, які діляться власним досвідом, цікавими ідеями та дизайнерськими рішеннями, а також вказують на проблеми, з якими вони стикнулися при сприйнятті того чи іншого виду виставки. Зокрема, власний досвід організації виставкової роботи у формі методичних вказівок та порад представляли на веб-сайтах Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека ім. М. Островського [3], Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. М. Горького [11], Черкаська обласна універсальна наукова бібліотека [2], Тернопільська обласна універсальна наукова бібліотека [9], Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека ім. О. Гончара [4].

Метою статті є дослідження стану виставкової роботи, окреслення видів і форм бібліотечних виставок, що готують обласні універсальні наукові бібліотеки (ОУНБ) України. Джерелами розвідки є звіти ОУНБ за 2010–2011 рр., 2013 р. та веб-сайти бібліотек періоду 2012, 2014 р.

Книжкові виставки з'явилися у бібліотеках ще в середині XIX ст., а в сучасних умовах бібліотечна виставка стає активним помічником і читача, і бібліотекаря в організації читання. Їй притаманні такі риси, як актуальність, динамізм, оперативність. Відсутність жорстких рамок щодо організації виставок сприяє розвитку творчості бібліотечних працівників, збагаченню бібліотечного досвіду.

Аналіз звітів бібліотек показав, що виставкова робота – це частина інформаційно-аналітичної бібліотечної діяльності в межах соціокультурної роботи, у разі застосування методів аналізу й синтезу інформації під час їх створення. Враховуючи значний досвід бібліотек у виставковій діяльності та активне впровадження інформаційних та телекомунікаційних технологій, сьогодні виникає потреба в розгорнутому теоретичному підґрунті щодо практичного використання у виставковій діяльності нових можливостей, у тому числі й мультимедійних.

Бібліотечні виставки можна класифікувати за різними ознаками. За видами представлених документів це можуть бути: *виставки книг (неперіодичних видань), періодики, бібліографічних посібників, художньо-мистецьких творів*. За видами компонування виставки додатковими матеріалами (або за формою подання інформації): *книжково-ілюстративні* (що доповнюються тематичними ілюстраціями), *книжково-документальні* (книжкові в поєднанні з різноманітними неопублікованими документами [офіційними, меморіальними, особистими

тощо], що доповнюють видання) та ін. За змістом виділяють *тематичні виставки, виставки-присвяти*, тобто виставки, приурочені до певної дати, ювілею особи (часто вони мають відповідну назву «виставка-дата», «виставка-пам'ять», «виставка-ювілей» та ін.), і *виставки нових надходжень*.

Усі види виставок можна ще поділити за способом експонування на *стаціонарні* (експоновані безпосередньо в приміщенні бібліотеки), *виїзні* та *віртуальні* (представлені в електронному вигляді через мережу Інтернет). За методом ознайомлення з джерелами інформації виставки можуть бути *коментовані* чи *некоментовані*. За формою подання інформації виставки можна поділити на такі види: *текстова, текстова в поєднанні із зображеннями, текстова з аудіовізуальним супроводом*.

Вважаємо, що будь-який вид виставкової роботи повинен містити декілька основних елементів, а саме: цікаву ідею (мету), основний та супровідний (додатковий) матеріал, лаконічне завершення (висновок).

Першочерговим завданням є вибір цікавої ідеї, що повинна привернути сучасних користувачів. Відштовхуючись від цього завдання, потрібно формувати виставку не лише книгами та періодикою, а й іншими неординарними речами, ілюстративними матеріалами, звуковими ефектами тощо, щоби не залишити байдужими користувачів різного віку й соціального статусу. І останній, але не менш важливий елемент – потрібна кульмінація виставки, яка повинна не лише розкрити багатство бібліотечного фонду, а й привернути дедалі більшу кількість користувачів, примусити їх замислитися, зацікавитися новими темами й виданнями.

Останнім часом до традиційної виставкової форми соціокультурної роботи бібліотечні працівники дедалі частіше залучають сучасні технології, ставлячи собі за мету всебічно наповнювати захід інформацією. Інтереси й світогляд користувачів бібліотек з роками значно змінюються: сучасні користувачі все більше тяжіють до різноманітних інноваційних технологій та застосування їх у повсякденному житті. Тому, аби не втратити власного користувача та залучити дедалі більше нових, бібліотекарям доводиться постійно опановувати все нові грані науки й техніки, поглиблювати власні знання та вміти практично їх використовувати.

На нашу думку, виставки, які готують ОУНБ, можна умовно поділити на ті, які найчастіше використовуються всіма ОУНБ, їх можна назвати «традиційні види виставок», та ті, що є нововведеними або вдосконаленими формами виставок – «інноваційні виставки».

Прикладом **традиційної**, але оновленої виставкової форми можуть слугувати **книжкові виставки** Рівненської ОУНБ, експоновані в її

приміщенні, які були присвячені Дню Соборності України, Дню пам'яті героїв Крут, ювілейним датам письменників П. Тичини, О. Теліги та ін. Біля виставок проводилися бесіди, огляди літератури для різних груп користувачів, а також родзинкою стало доповнення експонованих матеріалів нетрадиційними, аудіовізуальними засобами.

Мультимедійні технології, які використовують бібліотеки при організації соціокультурних заходів, дають багато переваг. Застосування різноманітних супровідних зображень, допоміжної текстової інформації, відеокліпів і музичного супроводу сприяє кращому сприйняттю та запам'ятовуванню інформації, створює загальне позитивне враження від заходу. Ці фактори, на нашу думку, вплинули на виникнення нової гілки в традиційній формі організації виставок, яку ми назвали «інноваційні виставки».

Інноваційні виставки – це можливість вийти за межі стандарту, втілити в життя свій оригінальний, не схожий на інші проект, використовувати ігрову природу візуальної культури. Основними складовими організації таких виставок є творчий хист і фантазія бібліотекарів [15]. Інноваційними формами виставкової роботи варто вважати креативні підходи до організації, наповнення та проведення виставок. Різновиди інноваційних виставок: *виставка-ярмарок, виставка-колаж, виставка-калейдоскоп, виставка-історичне досьє, виставка-знайомство*.

Інноваційний підхід до організації та проведення виставки продемонстрували працівники Кіровоградської державної обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Д. І. Чижевського. Фотовиставку Є. Мельникова «Тель-Авів – Єрусалим: стрітфото» організували у форматі **Skype-конференції**. Відвідувачі та гості виставки мали можливість висловлювати думку щодо побаченого, ставити запитання чи висловлювати побажання. Власне фотовиставку, до якої додається відеозвіт з відкриття, можна переглянути на веб-сайті бібліотеки. Варто зазначити, що віртуальні виставки дедалі частіше доповнюються відеороликами, і це поглиблює, покращує сприйняття текстового матеріалу, що є хорошим рішенням щодо вдосконалення виставкової діяльності.

Практичним підкріпленням теоретичної сторони висвітленої проблеми можна вважати досвід організації тематичних виставок, набутий Запорізькою ОУНБ ім. О. М. Горького. Адже як форму поширення інформації серед користувачів її працівники обрали **інтерактивну виставку**, прикладом якої може бути виставка, присвячена 225-й річниці від дня народження видатного німецького філолога В. Грімма. Її особливістю було залучення відвідувачів до активної участі в презентації творчості

письменника. У річному звіті зазначено: «Гостям виставки було представлено відеопрезентацію «Життя і творчість братів Грімм». Додатково виставлялися на огляд дитячі малюнки за мотивами казок братів. Цікавим доповненням заходу стала вікторина «Чи знаєте ви казки?», яка дала можливість юним учасникам продемонструвати свою ерудицію та кращим з них отримати подарунки [7, с. 17].

Ще одним прикладом можна назвати інтерактивну виставку, якою потішила у 2014 р. своїх відвідувачів Рівненська ОУНБ. Це була виставка на тему: «Альбер Камю, 1913–2013», приурочена до 100-річчя від дня народження відомого французького письменника. Проект було створено спільно з видавництвом Gallimard та Вищою нормальною школою. Виставка книг доповнювалася серією плакатів, що відображали основні етапи творчої діяльності письменника; відеозаписами французькою, англійською, іспанською, німецькою, китайською, арабською мовами та ін. Діяльність та творчість письменника була поділена на п'ять періодів, кожний з яких супроводжувався добіркою візуальної, відео- та аудіоінформації. Родзинкою виставки став відеофільм про життєвий та творчий шлях Альбера Камю і аудіозапис Заповіту Камю.

Значну кількість інноваційних виставок організували працівники Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Франка. Серед них: **виставки-мозаїки**, що готувалися за темами «Великодні звичаї народів», «Творчі обрії митців України», «Ювілейний автограф Прикарпатського літа»; **виставки-вернісажі** – «Під сузір'ям Клода Моне», «Писанкова веселка Прикарпаття»; **виставка-дайджест** на тему: «Філософія Всесвіту»; книжкова **виставка-роздум** «Україна. Нашої історії рядки». **Ретро-виставка** на тему: «Гортаючи призабуті сторінки» репрезентувала художню літературу різних жанрів, стилів і мов, написану українськими та зарубіжними авторами минулого. Кожна з таких виставок об'єднує не одне покоління, допомагає розібратися в істинних духовних цінностях, виховує любов до рідного слова, відіграє визначну роль у формуванні внутрішнього світу особистості. Такі виставки допомагають молоді дізнатися більше про класику літератури минулих років, стилі написання, культурні цінності, притаманні тій чи іншій епосі, а представникам старшого покоління знову погортати сторінки улюблених книг або познайомитися з незнайомими творами.

Погоджуємося з характеристикою **електронної виставки**, яку подала С. Савкіна: це книжкова виставка, розміщена на машиночитаних носіях, у локальній або глобальній мережі, реалізована на базі комп'ютерної техніки та спеціальних програмно-технічних засобів [17]. Електронна

виставка, як зазначає науковець, поєднує в собі особливості різних видів бібліотечного й бібліографічного сервісу. Вона належить до інформаційних продуктів бібліотеки, оскільки існує в документальній формі, дозволяє багаторазове використання в процесі задоволення інформаційних потреб користувачів. Електронні виставки забезпечують комфортне надання інформації користувачам за допомогою не тільки тексту та статичних ілюстрацій, а й широких навігаційних можливостей, ефектів анімації, звукового супроводу тощо. С. Савкіна вважає доцільним розглядати електронну виставку як бібліографічну продукцію, оскільки вона надає користувачу вторинну інформацію про документ, крім того, може бути ресурсом для створення іншого інформаційного продукту [17].

Віртуальна виставка – більш складний інформаційний продукт, ніж стаціонарна. Вона потребує низки рішень щодо організації, оформлення, подання матеріалу, щоби він мав привабливий вигляд та був інформаційно насиченим. Але такий інформаційний продукт приваблює бібліотекарів тим, що є зручною формою популяризації власної роботи та інформаційних ресурсів бібліотеки, а також методом підвищення її іміджу, залучення нових користувачів й відвідувачів (як віддалених, через онлайн-служби, так і, так би мовити, «реальних»).

Заступник директора з питань автоматизації Луганської ОУНБ ім. Горького С. Моїсеєва зазначає, що через свою новизну поняття «віртуальна книжкова виставка» в сучасній бібліотечній науці має кілька трактувань. Під цим поняттям різні фахівці розуміють і презентацію книг в електронному форматі PowerPoint, і електронну виставку повністю оцифрованих видань, і повні цифрові авторські колекції творів [16]. Автор пропонує вирішувати проблемні питання з формування віртуальних виставок за допомогою посилань на повнотекстовий варіант видання, спрямовувати інтерес користувачів на інтернет-ресурси, де можна купити потрібну літературу або давати посилання на системи пошуку книг в Інтернеті (типу books.google.com), посилання на бібліотеки, у фондах яких міститься книга. С. Моїсеєва наголошує, що хоча ці дії не відповідають основному завданню книжкової виставки в традиційному її значенні, проте, згідно з філософією інтегрованого інформаційного простору, бібліотека не втрачає користувача, а набуває. Отримавши подібну інформаційну послугу на бібліотечному сервері, користувач повернеться до нього неодноразово [16]. Цю авторську позицію поділяє і К. Лобузін в монографії «Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності», де вона, зокрема, розглядає віртуальну виставку як онлайн-віртуальний інформаційно-бібліографічний ресурс [14].

На нашу думку, при створенні віртуальних виставок використання інтернет-ресурсів, посилань на електронні джерела пошуку інформації дає позитивний ефект. Проте це не може замінити власне самої виставки, а лише слугуватиме додатковими можливостями.

Відомо, що при створенні стаціонарних бібліотечних книжкових виставок використовують різні наочні засоби доповнення матеріалу. Це можуть бути репродукції картин, предмети, різноманітні цитати тощо. Щодо віртуальних книжкових виставок, то тут питання, як гідно подати інформацію про книги, обмежується лише технологічними можливостями бібліотеки, її підходом до змісту виставки. Як правило, віртуальні виставки складаються з кількох тематичних рубрик. Обов'язковим атрибутом кожної виставки є короткі відомості про особу чи подію, яка на ній представлена, бібліографічні списки й світлини. Якщо бібліотека організовує виставку книг, то, крім бібліографічних описів, подаються і анотації до них, і зображення титульних сторінок. Інколи, крім текстових довідок з усіма перерахованими атрибутами, бібліотеки виставляють відеоролики презентації книги, святкування відповідної події.

Згідно з проведеним аналізом у 2012 р. близько 92% веб-сайтів ОУНБ пропонували увазі користувачів віртуальні виставки рідкісних і нових книг, картин, фотографій та інші тематичні добірки. Лише Волинська й Сумська ОУНБ, що становить 8% від загальної кількості бібліотек цього типу, не готували віртуальні виставки. У 2014 р. ситуація у відсотковому співвідношенні не змінилася, адже аналіз показав, що кількість ОУНБ, які готували віртуальні виставки, становить 92%. 8% бібліотек, що не представляли на сайті віртуальні виставки, це – Волинська й Львівська ОУНБ. Сумська ОУНБ ім. Н. К. Крупської, порівняно з 2012 р., поповнила власний веб-сайт розділом «Віртуальні виставки, презентації, буктрейлери». У цьому розділі представлено кілька тематичних виставок, виставки-присвяти, виставки однієї книги тощо.

Прикладом творчого підходу до підготовки віртуальної тематичної виставки є робота бібліотекарів Херсонської ОУНБ над виставкою на тему: «Архітектурні стилі в Україні» [1]. Виставка складається з трьох розділів: «Стиль архітектурних ансамблів», «Видатні зодчі України», «Подорож Херсоном», у яких розташовано короткі довідки, ілюстрації титульних сторінок книг. Увінчує виставку список періодичних друкованих і неперіодичних електронних видань та інтернет-посилань на джерела інформації. Доповнює збірку матеріалів відеопрезентація на тему: «Європейські стилі в українській архітектурі», що складається

з 23 слайдів. Відеопрезентацію можна без проблем переглянути безпосередньо в розділі.

Виставки Івано-Франківської ОУНБ ім. І. Я. Франка відрізняються багатством наповнення різноманітними матеріалами (бібліографічними, аналітичними, ілюстративними тощо), а також чіткістю поділу на підрозділи, де представлений той чи інший вид інформації. Наприклад, віртуальна виставка «Талановитий майстер слова (до 140-річчя від дня народження Марка Черемшини)» складається з п'яти розділів, а саме «Український письменник і громадський діяч, адвокат, доктор права (біографічна довідка)», «Видання творів Марка Черемшини у фондах бібліотеки», «Інтернет-ресурси» та ін. У виставці відображаються біографічні відомості; анотований та ілюстрований список видань творів Марка Черемшини у фондах бібліотеки; список літератури про життя та творчість митця з короткою інформацією про вміст статей; опис книжкової виставки, що функціонувала в бібліотеці, а також додається список інтернет-ресурсів з активними гіперпосиланнями.

Прикладом популярної віртуальної виставки можна назвати представлену у 2011 р. на веб-сайті Житомирської ОУНБ ім. О. Ольжича виставку «Зимові свята та обряди», яку переглянули 4273 рази [8].

Крім позитивного досвіду в створенні та поширенні віртуальних виставок, на жаль, є негативний. Зокрема, на сайті Кримської республіканської універсальної наукової бібліотеки ім. І. Я. Франка є представлені віртуальні виставки, проте датуються вони 2009–2011 рр. Це свідчить про недооцінення бібліотечними працівниками окресленого напрямку забезпечення користувачів інформацією та демонстрації власних фондів.

Враховуючи всю складність і нестабільність ситуації у Донецькій і Луганській областях, важко об'єктивно судити про створення віртуальних виставок протягом 2014 р. Донецькою й Луганською ОУНБ, проте зазначимо, що розділи «Віртуальні виставки» на сайтах цих бібліотек наявні й достатньо наповнені. Щоправда, за технічних причин не можна детально розглянути, коли були створені виставки на цих сайтах.

Отже, віртуальні виставки – це наочна форма онлайн-ового бібліотечного сервісу, а також цікавий та важливий елемент у наповненні веб-сайту бібліотеки, тому що таким чином вирішується низка завдань щодо підвищення іміджу бібліотеки, інформування користувачів про її діяльність, презентації її інформаційних, часто рідкісних, ресурсів, залучення нових користувачів.

Дослідження виставкової діяльності ОУНБ України дає можливість зробити висновок, що сучасні бібліотечні виставки – це не тільки форма

обслуговування, а й інформаційно-аналітичний продукт, у процесі створення якого працівники бібліотек застосовують інтелектуальний, творчий підхід. Якість створення, як і форми й види виставок у різних ОУНБ відрізняються.

Проте чітко простежується сталий підхід у створенні традиційних видів виставок, а саме: тематичних книжкових, художньо-мистецьких творів, виставок нових надходжень. Інші види виставок створюються та презентуються за наявності власної ініціативи бібліотечних працівників. Враховуючи різноманіття видів тематичних виставок, вважаємо, що віртуальну виставку, як і традиційну, чекають кардинальні зміни, адже в науковому колі витають ідеї щодо застосування 3 D-технологій для зацікавлення користувачів та повнішого відображення матеріалів виставок. Щоправда, ці й інші сучасні технології потребують хорошої технічної підтримки, висококваліфікованих фахівців та належного фінансового забезпечення.

Список використаних джерел

1. Архітектурні стилі в Україні [Електронний ресурс] : віртуальна виставка. – Режим доступу: <http://art.lib.kherson.ua/architectural-styles-in-ukraine.htm>. – Дата доступу: 03.01.2013. – Назва з екрана.
2. Виставкова діяльність – інформаційне обличчя публічної бібліотеки : методичні поради / КЗ «ОУНБ імені Тараса Шевченка» Черкас. обл. ради ; уклад. Т. Горда. – Черкаси, 2014. – 24 с.
3. Від традицій до інновацій: сучасні моделі книжкових виставок : метод. реком. / Хмельниц. ОУНБ ім. М. Островського. – Хмельницький, 2013. – 24 с. – Існує електронна версія ресурсу (Режим доступу: http://www.ounb.km.ua/vidanya/2013/trad_innov.pdf). – Назва з екрана.
4. Деякі аспекти красназвчої роботи бібліотек [Електронний ресурс] : метод. поради : [сайт] / Херсон. ОУНБ ім. О. Гончара. – Текст. дані. – Режим доступу: http://lib.kherson.ua/kr_rob-1.htm. – Дата доступу: 18.08.2014. – Назва з екрана.
5. *Дригайло В. Г.* Технология работы библиотеки : науч.-практ. пособие / В. Г. Дригайло. – М. : Либерея-Бибинформ, 2009. – 541 с.
6. *Збаровская Н. В.* Выставочная деятельность публичных библиотек / Н. В. Збаровская. – СПб. : Профессия, 2004. – 224 с. – (Серия «Библиотека»).
7. Звіт про роботу Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки імені О. М. Горького за 2011 рік / Н. Купреєва, Л. Ізюмова,

Т. Палівода ; Запоріж. ОУНБ. – Запоріжжя : [б. в.], 2012. – 38 с. – Зберігається у фонді НМВ НПБУ.

8. Зимові свята та обряди [Електронний ресурс] : віртуал. виставка // Віртуальні книжкові виставки : [сайт] / Житомир. обл. універс. наук. б-ка ім. О. Ольжича. – Текст. дані. – Житомир, 2011. – Режим доступу: <http://www.lib.zt.ua/node/346>. – Дата доступу: 16.08.2012. – Назва з екрана.

9. Інноваційні послуги публічних бібліотек : метод. поради / Терноп. обл. універс. наук. б-ка, наук.-метод. від. ; підгот. Л. М. Козачок ; ред. Г. Й. Жовтко. – Т. : [б. в.], 2012. – 22 с.

10. *Кабко Т.* Эта старая новая выставка / Т. Кабко // Библиотека. – 2008. – № 10. – С. 42–44.

11. Книжкова виставка: сучасні тенденції [Електронний ресурс] : інф.-метод. матеріали : [сайт] / Запоріж. обл. універс. наук. б-ка ім. О. М. Горького. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://zounb.zp.ua/node/620>. – Дата доступу: 16.08.2014. – Назва з екрана.

12. *Кузнецова Е. Б.* Выставочная работа библиотек в вопросах и ответах : метод. пособие / Е. Б. Кузнецова; Арханг. обл. дет. б-ка им. А. П. Гайдара, Проект «Заоч. библиошкола», Цикл «Профессион. беседы». – Архангельск : АОДБ, 2003. – 43 с.

13. *Липина Е.* Учимся организации выставок / Е. Липина // Библиополе. – 2004. – № 1. – С. 10–12.

14. *Лобузін К.* Технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності : монографія / Катерина Лобузін ; відп. ред. О. С. Онищенко ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2012. – 252 с.

15. *Лоневская Л.* Интересные формы выставочной деятельности библиотеки [Электронный ресурс] / Людмила Лоневская // Просто библиоблог : [сайт]. – Режим доступа: http://novichokprosto-biblioblog.blogspot.com/2012/07/blog-post_07.html. – Дата доступа: 15.08.2014. – Загл. с экрана.

16. *Моисеева С. А.* Методическая копилка : [Виртуальная книжная выставка в библиотеке] [Электронный ресурс] / С. А. Моисеева. – Режим доступа: http://www.library.lg.ua/rus/kollegam_metod.php?filename=2011_03_12_12_42_39.html. – Дата доступа: 20.08.2014. – Загл. с экрана.

17. *Савкина С. В.* Электронная книжная выставка как библиографический продукт / С. В. Савкина // Библиосфера. – 2011. – № 2. – С. 97–100. – Існує електронна версія ресурсу (Режим доступу: unatlib.org.ru/.savkina.doc).

18. Створення віртуальних виставок: методика, web-сервіси, робота

з MS Power Point : метод. рекомендації / автори-укл. : О. В. Дейниченко, Д. А. Дунук; НБ МДУ. – Маріуполь : МДУ, 2013. – 24 с. – (Серія «Інформаційні технології в бібліотеці» ; вип. 3).

19. *Трачук Л.* Віртуальна виставка: нова послуга бібліотеки / Л. Трачук // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 11. – С. 36–38.

20. *Уфимцева О. Г.* Технология создания виртуальных выставок с помощью системы ИРБИС: новые возможности и перспективы / О. Г. Уфимцева // Науч. и техн. б-ки. – 2014. – № 6. – С. 30–33.

21. *Чижанова Е. А.* Виртуальные выставки: новые технологии / Е. А. Чижанова // Библиотека в научно-образовательном пространстве вуза : сб. материалов респ. науч.-практ. семинара (г. Набережные Челны, 4 дек. 2009 г.) / М-во науки и образования РТ ; Казан. гос. ун-т, филиал в г. Набереж. Челны. – Набереж. Челны, 2010. – С. 75–80. – Існує електронна версія ресурсу (Режим доступу: http://old.kpfu.ru/lib/bin_files/chiganova!1422.doc).

22. *Шосаидова Г.* «А вы ноктюрн сыграть могли бы?» : айс-стопперы для литературных выставок / Г. Шосаидова, Н. Беляева // Библ. дело. – 2010. – № 4. – С. 30–31.

Стаття надійшла до редакції 29.08.2014.

Elena Postelzhuk,

Open International University of Human Development «Ukraine»

EXHIBITION WORK IN ACTIVITY OF REGIONAL UNIVERSAL SCIENTIFIC LIBRARIES OF UKRAINE

The basic types of library exhibitions are examined in the article. Varieties and filling of traditional and innovative, including virtual exhibitions, which are prepared by the regional universal scientific libraries of Ukraine, are analysed.

Keywords: library exhibition, virtual exhibition, innovative exhibition, інформаційно-аналітичний product, regional universal scientific library.

Елена Постельжук,

канд. наук по соц. коммуникациям, ст. преп.

Открытого международного университета развития человека «Украина»

ВЫСТАВОЧНАЯ РАБОТА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОБЛАСТНЫХ УНИВЕРСАЛЬНЫХ НАУЧНЫХ БИБЛИОТЕК УКРАИНЫ

В статье рассматриваются основные виды библиотечных выставок. Анализируются разновидности и наполнение традиционных и инновационных, в том числе виртуальных выставок, которые готовятся областными универсальными научными библиотеками Украины.

Ключевые слова: библиотечная выставка, виртуальная выставка, инновационная выставка, информационно-аналитический продукт, областная универсальная научная библиотека.

Наукове видання

НАУКОВІ ПРАЦІ

НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

Випуск 39

Редактори: *Т. Дубас, О. Федоренко, Ю. Шлапак*
Технічний редактор *Т. Дубас*
Комп'ютерна верстка: *Г. Булахова*

Підп. до друку 23.09.2014. Формат 60 х84/16.
Ум. друк. арк. 28,4. Обл.-вид. арк. 27,5.
Наклад 300 пр. Зам. № 17.

Видавець і виготовлювач
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
03039, Київ, просп. 40-річчя Жовтня, 3

Свідоцтво про державну реєстрацію
КВ № 16085-4557Р від 16.12.2009 р.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.